

V.G. Jan:

Batu kan



V. G. Jan BATU KÁN

В. Г. Ян / Батый
Гослитиздат Москва 1941

Fordította Gyöngyi László

*FELEJTHETETLEN FELESÉGEM,
MARIA JAN FÉNYLŐ EMLÉKÉNEK
AJÁNLOM EZT A KÖNYVET, AZ UTOLSÓT,
MELYEN EGYÜTT DOLGOZTUNK.
V. JAN*

ELSŐ KÖNYV

ELSŐ RÉSZ

DZSINGISZ KÁN VÉGRENDELETE

A keleti krónikás kunyhójában

*HA A BÁNAT FÜSTÖLÖGNE, MINT A TŰZ,
FÜSTBE BURKOLÓZNA A VILÁG.
[BALHA-BELI SAHID, IX. SZÁZAD]*

A keskeny papírlapon gyorsan vezette a nádszálat egy száraz, barna kéz. A fakih^[1] halkan olvasta az egymás után felsorakozó, arab betűs sorokat. A kunyhóban csend volt. A fakih zümmögő hangja egybeolvadt a nádtetőre hulló, szünni nem akaró eső egyhangú suhogásával.

„...Mindenkit, akinek tudomása lehetett róla, megkérdeztem, mert meg akartam ismerni Dzsingisz kán^[2] végrendeletét. Ámde szerencsétlenség szakadt reám. Bokharában elfogtak a szent imámok^[3].

Rám fogták, hogy nagy bűnös vagyok, nem tiszteltem Allahot, és becsuktak egy undorító, alacsony vasketrecbe. Négykézláb csúszkáltam benne, mint egy hiéna, és nem tudtam felegyenesedni. Öltözetem szétrongyolódott, már úgy kötözgettem össze condráimat. A börtönőr napjában egyszer zavaros vizet öntött facsészembe, de gyakran erről is megfeledkezett. Néha odavezetett egy bilincsbe vert rabot, aki káromkodva kaparta fel egy kampóval ketrecem szennyes padlóját. El-eljöttek más foglyok rokonai, és iszonyattal tekintettek rám – hiszen engem »a szent imámok kiátkoztak«, s »örök kárhozatra ítéltetem életemben és halálom után is, amikor tűzben léssen lakhelyem...«.

A fakih megigazította az agyagmécses pislákoló kanócat, és tovább olvasott:

„Egyszer észrevettem, hogy a ketrec mellett – nem félve a gúnyolódástól s az átkozódástól – egy fiatal leány áll, aki a kipcások által megvetett tűzimádó, kóbor Lüli törzsből való. A leány egy maréknyi mazsolát és diót tett eléem, azután elszaladt. Másnap

megint megjelent, földig érő fekete sálba burkolózva. Nesztelenül siklott a börtönfalak közt, és lepényt meg egy szelet dinnyét hozott. Azután ezüstgyűrűs barna ujjával megragadta a ketrec rúdjaikat, s hosszasan, állhatatosan rám függesztve kifürkészhetetlen fekete szemét, ezt suttozta:

– Imádkozzál értem!

Azt gondoltam, gúnyolódik, s elfordultam. Ám másnap ismét ott állt ketrecem mellett, és állhatatosan ismételte:

– Imádkozzál értem, hogy visszatérjen az én harcosom, az én boldogságom!

– Nem tudok én imádkozni, de meg minek is? Hiszen kiátkoztak a szent imámok!

– Az imámok rosszabbak Eblisz^[4] ördögnél. Püffedeznek a gonoszagtól és a dölyftől. Ha kiátkoztak, azt jelenti, hogy igaz férfiú vagy. Kérd Allah kegyelmét rám is és arra is, aki távol van.

Megígértem, hogy teljesítem kérését. A leány még néhányszor meglátogatott. Megvigasztaltam, hogy éjszakánként kilencszer kilenc ízben mondom el a szerencsét hozó imádságokat.^[5]

Egyszer a leány – Bent-Zankidzsa volt a neve – egy ifjúval jött, aki nem ismerte a mosolyt. Fekete fürtjei a vállát verték, fegyvere ezüst, hosszú szárú, sárga csizmáján magas sarok. Szótlanul nézett rám, aztán a leányhoz fordult.

– Igen, ez az az ember... aki nem ismeri a ravaszságot... Segítek rajta!

Sokáig néztünk egymás szemébe. Hogy bajba ne keveredjünk az éberem figyelő börtönőröknél, mindketten féltünk bevallani, hogy – testvérek vagyunk... A magas ifjú Tugan volt, az öcsém, akit régen elvesztettem, és már nem is reméltem, hogy viszontlátom!..

Tugan a leányra nézett, és mintha vele beszélne, így szólt:

– Hallgass reám, te igaz ember, imámok kiátkozottja, tedd, amit mondok. Három fekete galacsint hoztam. Lenyeled. Értelmed akkor elrepül innen a hegyeken át, a hús patakok és jó illatú virágok völgyébe. Hófehér lovak legelésznek ott, és emberi hangon énekelnek arany madarak. Ott találkozol azzal a leánnyal, akit tizenhat éves korodban szerettél.

Az ifjú szavába vágtam:

– És ha felébredtem, megint marhatom a ketrec vasrúdját? Nem kell nekem az efféle álom!...

– Ne vitázz, te makacs ember, hanem hallgasd tovább... Mialatt értelmed árnytalan önfeledtségben élvezi a fehér lovak völgyét, azt mondom börtönőreidnek, hogy meghaltál. Hitünk szerint tetemedet haladéktalanul átadják az anyaföldnek. Rab kovácsok szétszedik a ketrecet, a holttestet kampókra fűzik, és elvonszolják a kivégzettek gödrébe. Bármennyire fájjon is, ne kiálts fel, és ne sírj! Mert akkor vasbuzogánnyal szétverik a fejedet... Éjfélkor, midőn már a gödörben fekszel a hullák között, s előkúsznak a kutyák és sakálok, hogy rágják a lábadat, három harcossal készen állok. Beburkolunk egy köpenybe, és gyorsan elviszünk a táborunkba. Megverjük a dobokat s a rézüstöket, dalokat énekelünk, és visszahívjuk értelmedet a feledés völgyéből. Esküszöm, az élet visszatér testedbe, és magadhoz térsz. Akkor lóra pattansz, messzire mégy, más országba, és ott új életet kezdesz...”

A fakih most felfigyelt, és hallgatózott. Úgy rémlett neki, hogy zörejt hall a kunyhó vékony falán át. Néhány pillanatig nem mozdult, aztán újra írni kezdett:

„Úgy történt, ahogy a mosolyt nem ismerő ifjú mondta. Hála a merész segítségnek, váratlanul szabad lettem; elgyötörtén, kimerültén, de elevenen. Néhány napig ott voltam a tűzimádóknál a homokpusztában, azután elindultam Szignak^[6] városába, és ott elkezdtem második életemet...”

A sötétségből érkezett vendég

Hadzsi-Rahim, a fakih, újra megállt, óvatosan a réztálcára tette írónádját, és végigsimította ősz szakállát. Az egyenletesen hulló cseppek koppanásán át tisztán hallatszott az iménti zöreje a vékony falon keresztül.

„Vajon ki lopakodhat e hideg őszi éjszaka sötétjében? A nyirkos ködben csakis gonosz ember kóborol, aki rosszban sántikál...”

Az agyagmécses, mely egy csomó ódon könyvön állt, pislá fényével megvilágította a rücskös, kormos falakat, az ócska szőnyeget és az elcsigázott, mozdulatlan tudóst. A tarka rongydarab, amely a keskeny kis ablakot takarta, könnyedén meglibbent.

Az ajtónál heverő nagy, fehér kutya a fülét hegyezte, és tompán vakkantott. Az ablakon benyúlt egy barna kéz, és felemelte a kis függöny szélét. A sötétben ferde, fekete szempár villogott.

– Ki az? – kérdezte Hadzsi-Rahim, és kezét a felugró kutya fejére tette. – Feküdj le, Akbaj!

– Hadd melegedjék az utat tévesztett! Hadd szárítsa meg átázott öltözetét! – Az ismeretlen férfi alig hallhatóan suttogott.

„Úgy beszél, mint aki fél a zajtól... – gondolta a fakih. – Vajon hihetek-e neki?”

– Könyveket látok nálad... Nem te vagy-e Hadzsi-Rahim?

– Nem tévedsz, én vagyok!

– Akkor gyorsan bocsáss be! Maverannagra Mahmud-Jalvac nagyvezír üdvözlét küldi neked...

– Ez a név felnyitja a jövevény előtt kunyhóm ajtaját, mely mindenki számára zárva van.

A fakih elhúzta a fazávárt, s az ismeretlen férfi meghajolva belépett. A napbarnította, zömök ember mongol szabású ruhát viselt. Felegyenesedett és körülnézett. Hadzsi-Rahim visszatartva a morgó ebet, szemügyre vette a jövevényt. Magabiztosság és büszkeség áradt minden mozdulatából. Kioldotta övét, levetette felsőruháját, és a faszegre akasztotta. Az éjszakai vendég nagy nehezen lehúzta átázott sárga csizmáját, félredobta, és leült a kialvófélben levő tűzhely mellé az ócska, kopott kis szőnyegre. Azután otthonosan megtörölte nedves kezét a szőnyegen heverő suba szőrébe.

– El kell oltani a világosságot! – A mongol ujjával elnyomta az agyagmécses füstös kanócat. Egészen sötét lett, csak a függönynél derengett halványan az ablak rése.

– Miért tetted ezt? – suttogta a fakih.

– Fegyveresek üldöznek: atyám gyilkosai – válaszolta sűgva a mongol. – Velem is végezni akarnak. Kivilágított ablakod messzire ellátszik; ezért is találtam rád a sötét éjszakában... Kergesd ki a kutyát!

– Ez a kutya az egyetlen védelmezőm...

– Ki vele! Ugat, és fellármázza egész Szignakot.

– Ne félj a védelmezőtől!

– A kutya járkáljon a ház körül, és majd jó előre figyelmeztet minket, ha gonosz emberek közelednek.

A fakih kelletlenül engedelmeskedett hatalmaskodó vendégének, kinyitotta az ajtót, s a bozontos kutyát kituszkolta a sötétbe. Hadzsi-Rahim megállt, és azon töprengett, nem lenne-e jobb megszökni, de erős karok visszahúzták. A vendég maga toltá be a fareteszt, nem bocsátotta el a fakihot, a szőnyeghez vezette, és vele együtt térdre ereszkedett. Sietősen suttogni kezdett, de amikor a vékony falon keresztül meghallotta, hogy a kutya morog, félbehagyta a mondókáját.

– Ne nyisd ki a reteszt! Idelopózhhatnak, és lesbe állnak az ajtó mögött. Áruló módon megölték atyámat, eltörvén hátgerincét, de én elevenen főzöm meg őket katlanban. Esküszöm az örök kék égre, hogy megteszem!... Ha pedig megpróbálsz elszökni innen, megfojtalak!...

Az ismeretlen ember az oldalára feküdt, valamit dörmögött, de nem engedte el a házigazda kezét, erősen szorította forró ujjáival. Rázta a hideg. Hirtelen felugrott, hallgatózott és a fal felé fordult.

– Ők azok! – suttogta. – Utolért a halál! Vigyázz, nehogy elárulj!

Kívülről behallatszott a kutya dühödt ugatása. Valaki jött, veszekedő hangok hallatszottak. Erős dörömbölés rázta meg a falat.

– Hé, gazda! Nyiss ajtót!

Hadzsi-Rahim így válaszolt:

– Ki merészeli éjszakának idején a járási főnök írnokát háborgatni?

– Gyorsan nyiss ajtót, különben ízzé-porrá zúzzuk barlangodat! Szökött gonosztevőt keresünk.

– Két napja betegen fekszem, és senki sem jött, hogy begyűjtson a tűzhelyembe, s vizet melegítsen nekem. Keressétek a gonosztevőt a nádasban, de ne egy békés könyvmásoló házában.

A durva hangok tovább vitáztak, valaki ismét dörömbölt az ajtón. Hirtelen sebzett vad üvöltéséhez hasonló dühödt ordítás harsogta túl a zajt. Jajveszékelés és nyögés hallatszott. A hangok távolodtak, majd elhaltak. Hadzsi-Rahim meg akart szólalni, de a vendég rászorította tenyerét a házigazda szájára.

– Te nem tudod, milyen alattomosak ezek – súgta az idegen Hadzsi-Rahim fülébe. – Nagy ravaszul néhányan elmentek, hogy valami leshelyen elbújjanak, de lehetséges, hogy a többiek az ajtó mögött leselkednek. Várni kell, és felkészülni a harcra.

Mindketten odamentek a keskeny ablakhoz, és lélegzetüket visszafojtva próbáltak valamit kivenni az éj sötétjében. Érthetetlen neszek hallatszottak, néha erősebben suhogott a leveleken a csepergő eső.

Ló nélkül tehetetlen az ember

Amikor az ablak kis függönyét rózsaszínre festették a nap első sugarai, az ismeretlen férfi felhúzta csizmáját, nézegette átázott, kék csapanját^[7], majd a sarokba hajította. Anélkül, hogy a házigazdától engedelmet kért volna, leakasztott a faszegről egy kifakult köpenyt, és nagy nehezen széles vállára húzta.

– Mit csináljak ló nélkül? Nehéz lesz keresztülsiklanom a gyűrűjünkön. Talán ez a rongyos köpenyed megment. Koldusnak tettetem magam...

Odalépett az ajtóhoz, és kitekintett a figyelőnyíláson. Gyorsan visszahúzódott, és a falhoz lapult. Kissé habozott, majd jelt adott a fakihnak, hogy nyissa ki az ajtót.

Halk koppanás hallatszott. Hadzsi-Rahim elhúzta a reteszt, és az ajtó kitérült.

A hajnal rózsás fényében ott állt a küszöbön mosolyogva egy leány, még csaknem gyermek, sarkig érő, hosszú, narancsszínű pendelyben, barna nyakán égszínkék gyöngyfüzér. Széles, zöld levéllel letakart agyagkorsót tartott a kezében. A levélen három friss, pirosra sült lepény feküdt.

– *Asz-szalam-alejku*m,^[8] Hadzsi-Rahim! – mondta gondtalanul a leányka, és két vidám gödröcske támadt az arcán. – Tiszteletre méltó jótevőm, Nazar-Kjarizek küldi neked a frissen fejt tejet, ezt a forró lepényt, és kérdezted, van-e szükséged még valamire?

Hadzsi-Rahim köszönő szavak kíséretében átvette a korsót, és kiment a leány után a kunyhóból. A szederbokrokra esőcseppek csillogtak. Akbaj, az öreg kutya, az ösvényen ült, és véraláfutásos szemével gazdájára sandított.

A nedves fűvön egy ember feküdt. Szürke gyapjúköpeny fedte, amelyet az arabok viselnek. Fehér, nyergeit lova a közelben kipányvázva harapdálta a fűvet. Az eleven, fekete szemű ló türelmetlenül fel-felkapta kecses fejét, és megrázta selymes sörényét, hogy elkergesse a bögölyöket.

A fakih visszatért kunyhójába. A vendég az ajtónál várta.

– Isten veled, tanítóm, Hadzsi-Rahim!

A fakih kabátujjánál fogva visszatartotta az ismeretlent.

– Vidd el ezt az ételt útravalónak!

– Csakugyan nem ismertél meg? – kérdezte a vendég, és kebelébe dugta a forró lepényeket. – Tíz esztendővel ezelőtt te tanítottál arra, hogy kell tartani a kaljamat^[9], és hogyan kell írni a nehéz arab szavakat. Sokat elfelejtettem, de egy szót nem felejték el: „*Dzsihangir*”: világhódító... Hamarosan hallasz rólam! Küldök érted...

Megállt a küszöbön, és csodálkozva nézte a leánykát.

– Mi a neved? Hova való vagy?

– Nevem: Julduz.^[10] Árva vagyok; Nazar-Kjarizeknél lakom.

– Dalol a hangod, mint a tilinkó. Szerencsés csillag leszel utamon...

A férfi gyorsan átlépte a küszöböt, és meglátta a fehér lovat.

– Íme, ezt a lovat az égből küldték nekem! Ez lesz győzelmem paripája, mint Dzsingisz kán harci ménje, a fehér Szeter. Most már újra erős vagyok.

A fiatal mongol könnyedén lépkedett, majd mint egy ragadozó, a fűben a fehér ló felé kúszott, nesztelenül kihúzta a földből a vascöveket, karikába tekerte a pányvát, s könnyedén nyeregbe szökkent. A tüzes ló vágatni kezdett, és eltűnt a topolya-berek mögött.

A leány csodálkozva nézett az ismeretlen férfi után, aztán ragyogó tekintetét Hadzsi-Rahimra vetette. Hadzsi-Rahim mozdulatlanul állott, és elgondolkozva simogatta a szakállát.

– Rabló? – kérdezte a leány.

– Nem mindennapi ember!

– Miért? Hiszen elrabolta más lovát!

– Ezen a lovon birodalmat hódít meg majd... Eredj haza, Julduz, kis csillagom! Mondd meg a tiszteletre méltó Nazar-Kjarizeknek, hogy a beteg fakih köszöni, és nem felejtí el gondoskodását és nagylelkűségét.

A leányka gyorsan megfordult, és néhány lépést futott az ösvényen, de aztán lépésben haladt tovább, és igyekezett nagyleányhoz illően viselkedni.

A szürke köpeny megmozdult. Az öreg kutya felugrott, és rekedten kaffantott. A köpeny alól egy ifjú ember fekete, göndör fürtös feje bukkant elő. Az ifjú gyorsan felpattant, felvette összecsavart kék

turbánját, és jobb szemöldökére húzta. A fiatalember katona volt, görbe szablyát viselt, s övében két kinzsált^[11].

– Hol a lovam? – kiáltotta, és oda rohant, ahol még az imént a fehér mén legelt. A harcos lehajolt, és szemügyre vette a nyomokat. – Látom már: mongol csizmás ember jött a lóhoz... Ellopta harci ménemet. Mit ér a fényes szablyám, ha a tolvaj már messzire jár?! Ló nélkül tehetetlen vagyok, mint a törött szárnyú sólyom. Miféle harcos vagyok én most?! – És a fiatalember halántékához kapva, mély sóhajtással a földre borult.

– Ne búsulj – lépett az ifjúhoz a fakih. – A lovadon olyan ember vágatott el, aki cserébe ezer kancát ad neked...

Az ifjú mozdulatlanul feküdt, és Hadzsi-Rahim vigasztalta:

– Higgy szavaimnak, semmit se vesztettél, de talán sokat nyertél...

– Hűséges, kipróbált barátom volt!... Rajta vágattam a csatába, és nemegyszer mentett meg a haláltól. Nagy bánat a harcosnak, ha nincs lova!

– Én ismerem azt, aki most a fehér paripádon vágat, és azt mondom, hogy a lovad visszatér hozzád. Ez olyan igaz, mint ahogy Hadzsi-Rahimnak, a fakihnak neveznek.

Az ifjú felállt, gyors mozdulattal felkapta a földről a köpenyét, és meghajolt a tudós előtt.

– Ha a tudásáról hírneves Hadzsi-Rahim fakihot. kit Al-Bagdadi néven ismernek, látom magam előtt, akkor hiszek szavaidnak. Legyen kényelmes, tágas és boldog a házad! A Kurdisztán messzi hegyeiből jött zarándok jóindulatodat és bölcs tanácsodat kéri. Üdvözlét néked Dzsela ed-Dintől, a hősök legbátrabbikától!^[12]

– Ifjú testvéreim – szólt a fakih –, te épségben átjutottál a szükség és a szörnyű napok szakadékán, ma, amikor reng a világ, és a távoli, dicső hős üdvözlő szavait hoztad el nekem: ezzel kétszeres örömet okoztál. Térj be szerény házamba!

A dzsigit életének ösvénye

*KOPJAM HEGYÉHEZ KÖTÖTTEM
ÉLETEMET ÉS SORSOMAT.
[A DZSANGAR CÍMŰ KÖLTEMÉNYBŐL]*

Az ifjú dzsigit^[13] a kunyhó keskeny ajtajában meghajolva belépett, és közvetlenül a bejáratnál leguggolt. Hadzsi-Rahim a tűzhely közelében telepedett le az ócska kis szőnyegre. Mindketten végigsimították arcukat tenyerükkel, aztán, ahogy az illendőség követeli, sokáig hallgattak, és nézték egymást.

Végül a fakih egymáshoz tette ujjai végét, és megszólalt. Méltóságteljesen és bánatosan beszélt, mint olyan férfi, aki élete folyamán temérdek embert látott.

– Ki vagy te? Mely nemzetségből származol? Mily névvel ajándékozott meg fehér szakálla atyád? Melyik távoli országban láttad meg a napvilágot? Ámbár kipcsák nyelven beszélsz, mozdulataid és ruházatod azt mutatja, hogy idegen vagy.

A harcos illedelmesen kezébe köhintett, és egyenletes, halk hangon beszélni kezdett:

– Nevem: Arapsa, de harcostársaim még egy nevet adtak nekem; An-Naszirnak vagy Győztesnek hívnak, mivel – így mondják – a csatában elvesztem józan eszemet, dühöngővé változom, a legveszedelmesebb tusákba rontok, és megfutamítom az ellenséget... Noha azt mondtam neked, hogy Arapsának hívnak, esküszöm, nem tudom, minek nevezett el tiszteletre méltó atyám, és hol töltöttem gyermekkoromat. Homályosan emlékszem, hogy egy erdei tó közelében éltem, csónakáztam atyámmal, és láttam, amikor a hálóból sok ezüst halat merített a kosárba. Emlékszem, milyen jó meleg volt, amikor anyám karjai közt feküdtem, és hallgattam dalait. Kishúgocskámra is emlékszem... Aztán mindennek vége lett. Rablók törtek ránk, engem és húgomat elhurcoltak egy nagyvárosba, és eladtak egy vitorlás hajóra. Sok kisfiú és kisleány volt ezen a hajón. A hajósok bezúfoltak minket a hajófenékbe, és összezártak egy csapat nagy, fehér libával. A libák csipdestek, martak minket. A hajó egy széles folyamon, majd a tengeren úszott. A hajósok eladták a

gyermeket a vásáron. Sem a többi gyermekkel, sem húgommal soha többé nem találkoztam.

– Mindez a kereskedők telhetetlen mohóságából fakad. Az arany fényétől elvakított kapzsi kereskedők ártatlan gyermekeket ragadtak el, idegen városokba hurcolták őket, ahol egész életükben a rabszolgaság gyötrő igájában szenvedtek! – szólt sóhajtva a fakih.

– Valószínűleg valami északi országból származom: a mordvinokéból, szakszinokéból vagy az uruszokéból^[14] – folytatta Arapsa –, mert ezek a rabszolgák, különösen az uruszok, híresek erejükről. Allah nagy erővel ajándékozott meg engem. A derbenti rabszolgavásáron adtak el. Derbentnél van a kaukázusi Vaskapu. Egyik gazdától a másikhoz kerültem. Mikor felserdültem, a legnehezebb munkák elvégzésére kényszerítettek: a számmal együtt forgattam a kereket, amely vizet húzott fel a kútból; járommal a nyakamban kellett felszántanom a kővé száradt földet, gerendákat vonszoltam. Rabságom éveiben még az eget is feketének és száraznak láttam, mint a feltúrt, idegen földet!...

Hadzsi-Rahim keserűen megszólalt:

– A gazda inkább kíméli a négylábú barmot, mint az értelemmel megáldott rabszolgát!

– Tizenhét esztendő voltam, amikor életem ösvénye új irányba kanyarodott. Egyszer magas, meredek hegy oldalában legeltetem uramnak, egy azerbajdzsáni kánnak a juhait. A meredély fölött váratlanul lovascsapat bukkant fel. Elöl fiatal harcos lovagolt hollófekete paripán. Az esőtől felázott föld hirtelen besüppedt a ló alatt, és ló, lovas már a szakadék lejtőjén gurult. A harcos ügyesen, mint a macska, megkapaszkodott egy bokorban. Ledobtam hozzá pányvám végét, és felhúztam a lovaszt. Azt mondtam: „Meg tudom menteni a lovadat is!” A dalia így válaszolt: „Ha megmented hollómat, kérhetsz tőlem, amit csak akarsz.” A dzsigitek leeresztettek két pányvát, az egyiket derekamra kötöttem, és lekúsztam a lejtőn. A ló csudálatosképpen a lejtő egyik szélesebb párkányán maradt állva, és nyugodtan tépte a fűvet. A vad csödör horkantott, amikor feléje közeledtem, de átkötöttem a pányvával, s a dzsigitek felhúzták az ösvényre. Én nehezen másztam visszafelé, mert akadályozott a lábamon levő bilincs...

– Bátor ifjú! Az ég óvott! – kiáltott fel Hadzsi-Rahim.

– A harcos kérdezgetni kezdett az utak felől. Minden ösvényről beszéltem, figyelmeztettem azokra a helyekre, ahol a kurdok lesből szokták megtámadni az utasokat, majd a legalkalmasabb kerülő utat ajánlottam neki. Ekkor a harcos ezt kérdezte tőlem: „Mármost mit akarsz?” „Szabad akarok lenni” – feleltem. A dalia így szólt: „Kövess engem, és karddal szerezd meg magadnak a szabadságot!” Kiderült, hogy a harcos nem más, mint a híres, hontalan Dzselal ed-Din, aki nem félt hadakozni a mongolok ellen, és szétverte őket Pervannál^[15]. E naptól kezdve harcos lettem csapatában. Dzselal ed-Din görbe szablyát és harci mént adott nekem, ugyanazt, amelyet ma, gyalázatosán elaludva, elvesztettem! – Az ifjú megint nagyot sóhajtott.

– Beszélj tovább, lovad visszatér hozzád! – mondta a fakih.

– Azon a napon, amikor szabadon, tüzes paripán ülve a dicsőséges Dzselal ed-Din csapatának harcosa lettem, azt láttam, hogy az ég fölöttem nem fekete már, hanem ragyogó és kék színű, mint a türkiz; olyan, mint távoli gyermekkoromban, amikor apámmal a csónakban ültem az erdei tavon. És akkor megértettem, hogy nincs édesebb a világon a szabadságnál!... Három esztendőn át mindenhova követtem a bátor hadvezért, védtem őt a csatákban, és hírnevet szereztem, mint An-Naszir, a Győztes. Dzselal ed-Din nemegyszer beszélt nekem arról, hogy ő ismert egy tudós fakihot, aki Horezmben a mongolok rabságába került; hogy ez az ember a legbölcsebb a bölcsek között, dicső férfiú, az igazság keresője. Hadzsi-Rahimnak hívják, melléknevén: Al-Bagdadi. Azt is mondta Dzselal ed-Din: „Ha a baj fekete felhője szakad reád, nevezd meg neki nevedet, és ő feléd nyújtja az irgalom karját...”

Hadzsi-Rahim felállt, odalépett Arapsához, és mindkét karját feléje nyújtotta.

– Dzselal ed-Din neve oly ragyogó előtttem, mint a fényes csillag a sötét éjszakában. Ülj mellém!

A fakih és Arapsa kezet fogtak, átölelték egymás vállát, aztán leültek az ócska kis szőnyegre.

– Arapsa An-Naszir, ifjú barátom, beszéld el most nekem, miért hagytad el a dicső Dzselal ed-Dint? Él-e még? Nem került-e a kegyetlen mongolok kezébe? Hiszen a véletlen szele gyakran megforgatja az ember életét. Néha a bátor harcos már-már eléri a

dicsőség csúcsát, de hirtelen a balszerencse szakadékába zuhan, és visszatér, ahol kezdte...

– Így történt velem is! – szolt az ifjú. – Dzselal ed-Din sikertelen csetepatéba keveredett a mongolokkal, s én nagy nehezen menekültem meg, alig kerültem el a fogságot. Ezután többé nem láttam viszont bátor pártfogómat, aki messzi nyugatra ment. Én kelet felé igyekeztem hegyi ösvényeken, átvágtam magam a vad hegyi lakók hordáin, és végül csatlakoztam egy Horezm felé haladó karavánhoz. Égtem a vágytól, hogy új országokat lássak, s ezért megállapodtam a kereskedőkkel, hogy védem a karavánjukat. A sivatagon keresztül vezető utunkban rablók törtek ránk. Eszeveszett lettem a dühtől, néhány martalócot lekaszaboltam, a többit megfutamítottam. A kereskedők azonban nem becsülték ezt sokra. Amikor szerencsésen megérkeztünk Horezmbe, olyan keveset adtak a megmentésükért – Allah büntesse meg őket! –, hogy csak nagy nehezen tudtam eljutni ide, Szignakba. Itt elhatároztam, hogy felkereslek téged, a nagy bölcsesség fáklyáját és a tudás világítótornyát, tiszteletre méltó Hadzsi-Rahim. Amikor ezen az éjszakán házad elé értem, meghallottam a sötétben, hogy valamiféle emberek az ajtódat fessegetik. Harci kiáltással rájuk rontottam, hármat közülük megsebesítettem, egynek levágtam a fülét, és a rablók hanyatt-homlok elrohantak.

– Így hát te üvöltöttél, mint a sebzett vad?

A tudós csodálkozva nézte a szerényen ülő ifjút.

– Miért maradtál itt a csetepaté után? Hiszen a megfutamodottak mongolok voltak; bepanaszolnak téged is, engem is a parancsnokuknál; egész csapatot küldenek, hogy mindkettőnket elfogjanak. Kínhalál vár reád, mivel fel merészelted emelni kardodat a világ ezen új meghódítói ellen. Késedelem nélkül menekülnünk kell... Te fiatal és erős vagy, el tudsz menekülni, de hogyan futok én, aki öreg és gyenge vagyok?

Arapsa felállt, és az övéről csüngő korbácsra mutatott:

– Íme, ez minden, ami a lovamra emlékeztet! Ló nélkül én sem jutok messzire. Mindazonáltal jobb minél messzebb kerülni erről a helyről, mint itt üldögélni, és bevárni a halálos ítéletet. Noha gyenge vagy, tiszteletre méltó Hadzsi-Rahim, mint dervis megszoktad, hogy messzi utakat tégy meg. Gyerünk innen a pusztába, és rejtőzzünk el

a nomádoknál. Aki egy helyben ül, ahhoz odakúszik a szerencsétlenség skorpiója.

– Úgy beszélsz, mint egy igazi harcos – szólt a fakih. – Veled megyek, nehogy megint vasketrecbe kerüljek.

Levette a falról a lámpást meg a tökből készült kulacsot, s felakasztotta övére. Fehér talejszan^[16] helyett a hadzsik^[17] fehér szalagos dervis-süvegét tette a fejére. Hosszú botot szedett elő, ócska sarut húzott, és megállt a kunyhó közepén.

– Kész vagyok a világ végére is elmenni. Életemben soha senkinek sem tettem rosszat, és mégis hosszú esztendőkön át annyit kellett bolyonganom, mint egy gonosztevőnek... Most újra elkezdődik a vándorlás időszaka... Nincs meg a régi köpönyegem... Fel kell vennem azt az öltözéket, amelyet az éjszakai vendég itt hagyott.

A fakih felvette a kék mongol csapant.

– Még sohasem volt ilyen szép ruhám, hat vöröskő gombbal, olyanok, mint a drága rubinok... Itt hagyok mindent. Csak a könyvemet sajnálom itt hagyni; azokról a nem mindennapi eseményekről írtam, amelyeket Horezmben éltem át abban az időben, amikor a vörös szakállú Dzsingisz kán betört!

– Ne búsulj! – Arapsa tiszteletteljesen megfogta Hadzsi-Rahim kezét, és a szeméhez emelte, annak jeléül, hogy mostantól kezdve önszántából müridje^[18] lesz. – Engedd meg, hogy tanítványoddá szegődjem, hogy mindenhova kövessetek, együtt legyek veled, s magammal vihessem a könyvet, amelyről szóltál. Majd bedugom az iszákba.

– Jól mondád! – A fakih átadott Arapsának egy nagy bőrkötéses könyvet és egy réz tolltartót. Bánatosan körülnézett a kunyhóban, ahol jó néhány évet töltött. – Most gyorsan előre!

Kiléptek a kunyhóból. Hadzsi-Rahim bereteszelte az ajtót.

– Akbaj! Gyere ide! – kiáltott a kutyára. – Te őrzöd majd a házunkat. Gazdád aligha tér ide vissza.

A vén, fehér kutya engedelmesen lehevert a kunyhó küszöbére, felemelte fejét, vörös szemével értetlenül követte a két utast, akik gyorsan lépkedtek a sztyepp felé vezető ösvényen.

A mongolok hadra készülnek

*AZ ORSZÁGUNKBAN MEGJELENT TATÁR SEREG
EREJE ÉS FEGYELME OLY RENDKÍVÜLI VOLT,
HOGY ÚGY TÚNT FEL,
LE TUDJÁK IGÁZNI AZ EGÉSZ VILÁGOT.
[XIII. SZÁZADBELI KÍNAI KRÓNIKÁS]*

A békés Szignek városnak szűk sikátorai már jó ideje – a mongol betörés ideje óta^[19] – nem láttak ennyi tevekaravánt, a városban összevissza nyargalászó lovast és sürgő-forgó lakost. Mindenki égett a kíváncsiságtól, mi igaz a sztyepp felől szállingózó mendemondákból, hogy ugyanis a mongolok fejükbe vették: nagy hadjáratot indítanak nyugat felé.

A felbolygatott tömeg tüstént elnémult és szétrebbent, valahányszor a sikátorok valamelyikéből egy-egy csoport csupasz képű, mogorva vénasszonyhoz hasonlatos mongol harcos bukkant elő. A napcserzette és porlepte, barna, merev arcú mongolok apró, mérges, horkantó lovon ültek, és a lovukat nem fogták vissza a tömeg előtt. Nekihuzakodva, jobbra-balra lesújtottak korbácsukkal, ütötték a báméskodók fejét.

Minden mongol csoport a fő piactérre sietett. A színes csempével burkolt, magas boltív mögött állt a tartomány kormányzójának, Tangkut kánnak, Dzsingisz nemes unokájának palotája. A mongolok a téren csoportokba verődve beszélgettek, lovuk kantárszárát az övükhöz kötötték. Tüstént táborüzeket raktak, kitörték a kapukat, kerítéseket, kivágták a közeli kertek fáit. Szenvtelenül és gőgösen berontottak a házakba, elvitték a kenyeret és mindent, ami a kezük ügyébe esett. Körülülték a tüzeket, húsból, pörkölt kölesből levest főztek, s a bográcsban zubogó lötytyöt hájjal és tejjel ízesítették.

Ezek a katonák annak a Dzsingisztől származó tizenegy mongol hercegnek előreküldött turgaudjai^[20] voltak, akik távoli, keleti táborukból érkeztek Szignekba. A mongol-tatár főserég^[21] nyomon követte az előhadat. Érkezésüket napról napra várták.

Szignek lakosai remegtek a mongol harcosoktól, és szó nélkül odaadtak nekik mindent, amire ferde szemüket vetették. Még

nagyon jól emlékezett mindenki a szörnyű Dzsingisz kán tizenöt év előtti betörésére. Az egész országban lángoltak a városok és falvak, s a tébolyodott lakosság csapatostul menekült az utakon. A mongol harcosok feldúlták a békés községeket, rabságba hajtották a kézműveseket, a távoli Mongóliába, az asszonyokat és gyermekeket pedig jogos prédaként, mint kétlábú barmokat, felosztották egymás között.

Aztán egyre ritkábban érkezett hír mészárlásról, a mongol csapatok visszamentek keletre. A hegyekben és mocsarakban elrejtőzött lakosság lassanként visszatért feldúlt kunyhóiba. Újra megtisztították a kiszáradt öntözőcsatornákat, gerendából és vályogból viskókat építettek. A gazdag kereskedők adószedőkként a mongolok szolgálatába szegődtek. Hamarosan pompás házakat építettek maguknak, és új gyümölcsöskerteket ültettek. A fennhéjázó, hosszú szakállú imámok megtisztították a beszennyezett mecseteket. A magas minaretken napjában ötször ismét felcsendült a zengő hangú azancsik^[22] dallamos szava, buzgó imára hívogatva az igazhívő muzulmánokat. A nem eléggé buzgókat, akik nem siettek az azancsik hívására, most is külön felvigyázók korbácsolták meg.

Amikor 1237 tavaszán Szignakban váratlanul megjelentek a mongol hercegek válogatott lovascsapatai, a város lakossága megrémült. Tangkut kán, a tartomány kormányzója elküldte a dzsigiteket tartománya kánjaihoz; juhot, csikót, kumiszt^[23] és egyéb étel-italneműeket követelt, de tüstént, hogy megvendégelhesse Ázsia meghódítójának, Dzsingisz kánnak nemes leszármazottait. A lakosság néhány ezer jurtát^[24] állított fel a Szejhun – a Szir-Darja – folyó mentén, hogy elszállásolja a keletről érkezett kegyetlen hódítókat.

A legyőzhetetlen hadvezér

Szubudaj-Bagatur tumenje^[25] az egész égboltot eltakaró porfelhőben száguldott be Szignakba. Elöl egy század felderítő nyargalt szikár pej lovon. Utánuk tejfehér lovon ülő század következett. Azután jött a vereséget nem ismerő, nagy mongol hadvezér, a félszemű Szubudaj-Bagatur^[26]. Nagy volt a hírneve: ő győzte le a kipcsákokat és uruszokat a Kalka melletti csatában^[27], ő dúlt fel három kínai fővárost, ő igazott le húsz népet.

Szubudaj görnyedten ült földig érő fekete farkú, szögsárga lován, amely egyenletesen ringatózva ügetett.

Szubudaj-Bagatur még ifjúkorában megsebesült, a kard átvágta karizmait, s azóta jobb karja örökre kacska lett. Egy másik vágás szétroncsolta az arcát. Jobb szeme kifolyt – a sebhely szemöldökétől végighúzódott az arcán –, de tágra nyitott bal szemének szúrós tekintete szinte behatolt az emberek titkos gondolataiba is. A harcosok „vágott mancsú párducnak” nevezték. „Miként a csapdából kitört sebesült párduc, Szubudaj megérzi a veszélyt, és felfedi a ravasz cseleket. Aki vele tart, nem kerülhet bajba!” Maga Dzsingisz kán parancsolta meg Szubudaj-Bagaturnak, hogy nevelője és katonai tanácsadója legyen ifjú unokájának, Batu kánnak, nagyatyja hódításai folytatójának.

A városba vezető országúton, a magas, árnyékos szilfák alatt várta a mongolokat Szignak legelőkelőbb lakosainak küldöttsége: hosszú szakállú imámok, kádik^[28] és a legtehetősebb kereskedők. Ezüsttálcákra finom falatokat és drága ajándékokat készítettek elő: vég selymeket. Körös-körül ezernyi kíváncsi szorongott. A küldöttség meg akarta hívni a nagy hírű hadvezért, hogy pihenjen meg egy gazdag kereskedő pompás új házában, ahol őszibarack-kert és virágzó rózsák közt vízmedence s márványos fürdő is van.

Miután az élen nyargaló századok elvágattak, és Szubudaj-Bagatur a küldöttséghez érkezett, egy imám előlépett, és választékos szónoklatba kezdett:

– Ó, legnagyobbak legnagyobbja! Bátrak legbátrabbja!...

Szubudaj hirtelen visszafordította lovát, nem nézett az előkelő öregek brokát- meg bársony palástjára, sem a tálakon levő

selymekre, édességre és az aranyszínű dinnyékre. Az engedelmes ló egyenletes vágtában észak felé indult, a várossal ellentétes irányban, a kopár sztyepp felé.

Szubudajt csak nehezen érte be tajtékos lován a vekil^[29] és néhány előkelő kán. Amikor kifújták magukat, egymás szavába vágva kiáltották:

– Állj meg! Ne siess!... Gujuk kán^[30] és Tangkut kán, a tartomány kormányzója azt parancsolja, jelenj meg a palotában fontos tanácskozásra...

Szubudaj-Bagatur válaszként bólintott, de lova továbbra is egyenletesen ügetett a sztyepp felé, nem lassította lépteit. Végül is Szubudaj rájuk mordult:

– Bagatur nem megy!... Bagaturnak meg kell etetnie az aranykakast.

Szubudaj-Bagatur megrázta a kantárt, s a sárga csődör, fogra kapva zabláját, száguldott előre. A sztyeppén elszóródott mongol csapat lóhalálában nyargalt utána, s gyorsan távolodott Szignaktól.

A szabad sztyeppén, közel a Szejhun folyóhoz, megállt a tumen, és a folyó mentén, szétszóródva, zajos tábort ütött. A magas, sárga tevék már előző este ideszállították a szétszedhető jurtákat. A rabszolgák száraz nádat cipeltek, tábortüzeket raktak; és kínai rézüstökben rizst meg csikóhúst főztek, s várták, mikor érkezik meg a rettegett vezér.

Szubudaj-Bagatur odalovagolt jurtájához, melynek magas csúcsát bivalyszarv és lófark díszítette. A jurta szőnyeggel takart bejáratát két zord őr vigyázta. Ugyanott pórázra kötött, két farkasfogó, rőt mongol eb nyüszített türelmetlenségében, mert megéreztek a főtt hús szagát.

Bagatur belépett a jurtába. Középen szén izzott, rajta kínai bronz lábasban húsleves zubogott.

Egy mogorva, vén rabszolga, akinek ősz haja a vállát verte, és bal fülében nagy réz fülbevalót hordott, lábbilincseivel csörömpölve kék csészét nyújtott át. Szubudaj-Bagatur ép bal kezével egy maroknyi kölest vett ki a csészeből. A rácsos falrész mögött szunyókáló, dús farkú, aranyos tollazatú kakas most megrázta magát, felállt, peckesen lépett néhányat, aztán megállt. Vékony ezüstitláncocská fénylett a lábán.

Szubudaj-Bagatur kevéske kölest szórt elébe. A kakas, oldalt fordítva fejét, úgy állt ott, mintha hallgatóznék. Azután lomhán csipegetni kezdte a magot. Szubudaj szintén félrebillentette fejét, nézte, hogyan válogatja a kakas a magot, és megvárta, amíg kedvence csapkodni kezdett szárnyával, és elkukorította magát.

A tábor különböző pontjairól válaszolt néhány kakas.

– Kis madár, de felébreszt egy egész hadsereget!^[31] – szólt Szubudaj-Bagatur, és meggörnyedten, sántikálva odabicegett a tábortűz mögé terített nemezpokróchoz, amelyen bozontos kutyabőrök heverték.

Bajban vannak az imámok

Tangkut kán tartományi kormányzó házában magas kapuján két, vörös csíkos kaftánt viselő, méltóságos öregember lépett be. Az egyik piros almát tartott a tenyerén, a másik dús szirmú fehér rózsát hozott. Ezeket az ajándékokat olyan ünnepélyesen vitték, mintha drága itallal színgig megtöltött üvegcsésze volna a kezükben.

A nagyobb tisztesség kedvéért az öregek után húsz bánatos, unott képű, sovány, éhes tanítvány baktatott. A két öreg hófehér turbánja, hosszú, jól ápolt szakála, az arcukról lerívó gondterheltség és méltóság azt mutatta, hogy a szent imámok vagy isanok^[32] szerzetébe tartoznak, vagyis ők a közbenjárók a közönséges, bűnös emberek és a felhőkön túli, kristálytisza égben trónoló, mindenható Allah között.

Az öröknek tilos volt bárkit is beengedni a kertbe. Az imámok megkérték az őrt, hívja ki hozzájuk a fővekit. Sokáig kellett várni rá. Gondterhes és ingerült volt. Turbánja a tarkójára csúszott, ujjjaival percenként törölgette homlokáról a verejtéket. Amikor meglátta a jövevényeket, bocsánatot kért, hogy Isten tiszteletre méltó szolgáit olyan sokáig megváratta.

– Tangkut kán azt parancsolta nekem, hogy a mongol hercegek kívánságait minden ellenvetés nélkül teljesítsem. De minden herceg saját udvarával, saját lovaival, sólymaival, vadászkutyáival és szolgálóival érkezett ide. Valamennyi számára helyet kell találni, etetni kell őket... Olyan könnyű dolog ez? Miért fáradtak ide, szentatyák?

A legöregebb imám válaszolt:

– A nemes hercegek Szignakba érkezésének napja óta nevüket imáinkba kell foglalnunk. Azt hallottuk, nagy hadjárat készül a hitetlenek ellen; Allah büntesse meg őket! Imádkoznunk kell Allahhoz – magasztaltassék és dicsőíttessék a neve –, hogy sikeres legyen ez a hadjárat, hogy a hercegek diadalmaskodjanak, és elárassza őket a dicső győzelmek ragyogása!

A vekil sóhajtott.

– Tizenegy herceg érkezett,^[33] de a legfőbb és legnyugtalanabb közülük Gujuk kán, a nagykagán fia s az egész mongol birodalom trónörököse. Egyszer ezt parancsolja, másszor azt, kiabál,

toporzékol, és kis csontlapáttal arcul üt mindenkit, aki nem jár kedvében... És mindenbe beleszól. Azt mondják, ő lesz a hadsereg főparancsnoka. De vajon képes-e a gágogó gúnár parancsolni a sólymoknak?

– Allah óvjon minket ettől! – kiáltották az öregek. – De mi azt hallottuk, hogy a seregek élére a fiatal Batu kán, az elpusztult Dzsucsi kán fia kerül, legyenek illatozók és nyugodjanak békében hamvai! Igaz ez?

– Egyedül Allah tud mindent! – suttogta a vekil. – Úgy beszélnek, hogy Gujuk kán és Batu kán már most kész egymás szemét kikaparni.

– Ó, milyen idők!

– Batu kán csak öt lovassal robogott be ide a palotába bátyjához, Tangkut kánhoz. De Tangkut kán egyáltalán nem örvendezett Batu kán megérkezésének. A két testvér veszekedni kezdett, vérbe borult a szemük. Batu kán kiabált: „Dzsingisz kán, a Megszentelt Vezér rám hagyta valamennyi nyugati tartomány határvidékét. Csupán fiatal korom miatt, és mert elmentem Kínába a háborúba, csakis ezért vagy te itt kormányzó, Tangkut kán!... Most már magam akarom kormányozni fejedelmi részemet...” Tangkut kán így válaszolt: „Te tíz éve nem voltál itt... Nyomaidat elsöpörte a szél. Most én vagyok itt az uralkodó... Menj vissza Kínába!” – és Tangkut kán hívta a nukerjeit^[34]. Batu kán kiabált: „Gágogsz, mint a liba, de reszketsz, mint a béka a mocsár zsombékján. Ha nem akarsz jószántadból visszalépni, szolgám leszel!” A nukerek már mindenfelől beszaladtak. Kezükből kivont kard. Batu kán a kijáráshoz rohant, felugrott lovára, és elvágatott, nem tudni, hová...

Az imámok felkiáltottak:

– Hát akkor kiért imádkozzunk? Ki a főbb a kettő közül?

– Mit mondhatok én, kis legyecske?! – kiáltott a vekil, és eltűnt a kapu mögött.

A két imám csóválta a fejét. Bedugták a rózsát és az almát a kebelükbe. Ujjukat szájukra tették, és szótlanul néztek egymásra.

– Az értelem azt követeli, hogy várjunk, és egyikért se imádkozzunk! – mondta az egyik imám.

– Ez vigyázatlanság.

S a két imám azon vitatkozva, mi az értelem és mi a vigyázatosság, elindult visszafelé.

Gujuk kán kis lapátja

Dzsingisz kán unokája, Gujuk kán – Ugedejnek, minden mongolok nagykagánjának fia és trónörököse – váratlanul eltávozott Szignak kormányzójának palotájából, és málnaszínű sátrát távol a várostól, a sztyepp egy dombján állíttatta fel. A sátorból kilátás nyílt a völgybe, ahova szakadatlanul özönlöttek a katonák,^[35] és ott külön kurenyekbe^[36] rendeződtek.

Gujuk kán sátra körül tömérdek jurta állt egymás mellett szoros gyűrűben. Ezekben a jurtákban lakott a kán őrsége: fiatal, válogatott testőrök, a turgaudok, akik a pusztai hűbérurak nemes családjából származtak. Jurtagyűrűben álltak a kán lovai is. Gondosan vigyáztak a lovakra, és úgy betakarták őket pokróccal, hogy csak a fülük meg a farkuk látszott ki. Ritka, drága lovak voltak; Gujuk kán szívesen kérkedett velük, különösen hajtóvadászatokon, midőn a lótól különleges gyorsaságot és ügyességet követel lovasa.

Gujuk kán igyekezett utánozni azt a fényűzést, amelyet nagyapja, Dzsingisz kán meghonosított. Sátra elé magas rudat állíttatott, tetején ötszögletű fekete zászlóval; a zászlóra aranyfonállal egy marcona arckifejezésű lovast hímeztek. Szulde volt ez, a hadisten, a mongol hadjáratok szilaj pártfogója.

A sámánok állítása szerint Szulde isten láthatatlanul kísérte Dzsingisz kánt hadjárataiban, és világrengető győzelmeket hozott neki. Dzsingisz kánt mindenhova követte egy tejfehér, fekete szemű csődör, amelyen még sohasem volt nyereg. Ez a mén volt a hadisten lova. Dzsingisz kán unokája, Gujuk kán, szintén tartott a sátra körül egy betöretlen fehér csődört, amelyet állandóan két sámán gondozott.

A málnaszínű sátor előtt két örökké lobogó máglya égett. Csörgőkkel teleaggatott sámánok, övükben nemezábukkal, körül táncolták a tüzet, és verték a nagydobot.

Négy mongol bandukolt fel a dombra. Meggörnyedtek, görbe lábukat szétterpesztve jártak, ijukat a hátukon tartották. Amikor a máglyákhoz értek, megadóan a sámánokra bízták magukat. A sámánok imákat üvöltöztek, majd megfüstölték a jövevényeket szentelt füsttel, hogy azzal együtt szálljanak el a gonosz vágyak és a

bűnös gondolatok is. A sátor bejáratánál két turgaud keresztbe tette lándzsáját, leült és figyelte, hogy a jövevények óvatosan súrolják íjukkal a függönyt, ne érintsék lábukkal a küszöböt, mert ez kihívhatja az ég nagy haragját: a fellegek feletti rettenetes isten fénylő villámmal és mennykővel sújthat le a sátor gazdájára.

A négy harcos egymás után átlépett a keresztbe tett lándzsákon. Térdre hullottak, és állukkal megérintették a kiterített, fehér nemezpokrócot.

– Légy hírneves, győzedelmes, hosszú életű, ó, nagyúr! – kiáltották.

– Gyertek közelebb! – hangzott a válasz.

A harcosok térden csúsztak előre, majd felegyenesedtek.

Alacsony, széles, arany- és csontberakásokkal díszített trónuson egy puffadt, nagy hasú ifjú ült, maga alá húzott lábbal. Narancsszínű kucsmáján a szent kócsag tollából készített dús forgó ringott – ez volt a Dzsingisz kán nemzetségéből származó hercegek jelvénye. Az ifjú aransárcsárokkal átszőtt, málnaszínű selyemmellényt, görbe és magas sarkú, vörös szattyáncsizmát viselt. Mellette a trónon, jobbra, a hatalom jelvénye, az aranyveretű bronzbuzogány hevert; balra meg egy elefántcsontból készült, hosszú nyelvű kis lapát.

Gujuk kán keskeny szemét a négy mongolra vetette.

– Már megint mezítláb jöttetek, mint a liba? Hol az öv? Hol a kucsma? Hol vannak a rubingombok?

A kán felkapta a kis csontlapátot, és elkezdte paskolni a mongolok arcát. A harcosok kővé meredten álltak ott, mozdulatlanul, mintha gyökeret vert volna a lábuk; úgy látszott, hogy minden ütés után a fejük mélyebbre süllyed széles válluk közé.

– Bocsáss meg nekünk, Világ Ura! – kiáltották, és arcukat újra a nemezpokrócra szorították.

– Beszélj először te, Munke-Szal!^[37] Te vagy ezek közt a legokosabb.

– Rögtön elmondom, kánom! Megtudtuk, hogy a kezét távoli csillagok felé kinyújtó Batu kán, elhagyva Szubudaj-Bagaturt, őt nukerrel Szignakba nyargalt...

– Összeveszett Szubudaj-Bagattal?

– Erről nem hallottam...

– Lám, nem lett volna szabad ilyenkor elbáméskodnotok! Miért nem fogtátok el?

– Egyenesen bátyjához, Tangkut kánhoz vágatott a palotába Hangosan civakodtak; szörnyen kiabáltak, Tangkut kán behívta a nukerjeit: „Öljétek meg!” Batu kán elmenekült, megátkozta a bátyját, felpattant a lovára, és elszáguldott...

– Követtétek? Hol van?

A mongolok megint arcra borultak a nemezpokrócon.

– Nem vagytok katonák! Sült bolondok vagytok, akik felfaljátok boldogult atyátokat! – üvöltötte Gujuk kán. – Sánta bakkecskék vagytok!

Bizalmatlanul körültekingetve, dühös suttogással folytatta:

– Lovagoljátok be a várost! Keressétek gyűlölt ellenségemet! Kék csapan van rajta, hat rubingommal... Ha megfojtjátok, századosok lesztek!... Ezredesek!... De ha megint üres kézzel tértek vissza, ha ebből a kérkedőből vezér lesz, világhódító, nem menekültök a haláltól! A hóhérok levágják a fületeket, és eltörik a gerinceteket! Jegyezzétek meg ezt! Lóduljatok!

A mongol harcosok kihátráltak, és kisiklottak az ajtó függönyén, amelyen hímzett ezüstgolyák ékeskedtek.

A bátor Nazar-Kjarizek

Az öreg Nazar-Kjarizek aggodalommal teli tért vissza jurtájába a szignaki bazárból.

– Aggasztanak ezek az új hírek! – dörmögte. – Elmegyek az én Bajander kánomhoz, és megtudom, igaz-e mindaz, amit hallottam.

Nazar sietve öltözni kezdett.

– Sietnem kell, míg Kiz-Tugmasz meg nem lát! Megint zsémbel majd, hogy nem dolgozom, hanem tétlenül lődörgök. Minden asszony zsémbel. De majd ellátom a baját. Én vagyok az úr a háznál!...

Nazar fekete csapant öltött. Mivel azonban az ócska csapan feslett volt, föléje húzta hosszú kecskebőr bundáját, szironyövvel megszorította derekán, előkotorta a zsákból magas sarkú, ráncos csizmáját – ezt a csizmát hordta Nazar apja is, amikor portyára indult –, fülére húzta füles báránybőr sapkáját, és övébe dugta korbácsát. Aztán végignézett magán.

– Most már megjelenhetek a szigorú Bajander kán szeme előtt!... Nem szabad halogatni ilyen fontos dolgot...

Turgan, Nazar legkisebb fia hazaszaladt a sztyepről, ahol a többi gyerekkel együtt a falu ménesét legeltette. A fiú eltátotta a száját csodálkozásában. „Hát ez mi? Apám kecskebőr bundában? Ekkora hőségben! Ugyan mi jutott eszébe?”

„Hadd menjek veled!” – szaladt ki majdnem a gyerek száján, de Turgan félt, hogy ezzel elrontja a dolgot. Összehúzta magát, megbújt a bejárat mellett, és onnan követte tekintetével apja minden mozdulatát. Szeme csillogott, mint egy kis vadállaté. A fiú mellé térdelt Julduz, az árva lány, akit a mongol betörés idejében vett magához Nazar, és úgy nevelte, mint édesleányát. Julduz meglökte könyökével Turgant, és tekintetével Nazarra mutatott.

– Vezesd elő a kancát! – parancsolta szigorúan az apa. „Eltaláltam!” – gondolta diadalmasan Turgan. Hanyatt-homlok rohant a szakadékba, ahol vén lovuk legelt, felmászott a gebe csontos hátára, és visszatért a jurtához.

Nazar egy nemezdarabbal megcsutakolta a kancát, sovány hátára ócska nyeregtakarót tett, gondosan rárakta a madzagból

összetákolta, málladozó nyeret, s befedte egy kétrét hajtott nemezdarabbal. A kanca felemelte hátsó lábát, és amikor Nazar feszesre húzta a hevedert az állat felpuffadt hasán, hátranézett, és gazdája felé harapott.

Nazar felesége, a beesett arcú, sovány Kiz-Tugmasz, az üst körül pizmogott. Néha férjére pillantott, de nem szánta rá magát, hogy megkérdezze, hova készül. „Az öregnek megint valami új bolondság jutott az eszébe” – gondolta az asszony, de nem mert ellenkezni. Csak sietve habart néhány marék lisztet, és lepénysütéshez látott.

– Hova készül az öreg? – kérdezte suttogva Julduz Turgantól, amikor az öreg kiment a jurtából.

– Világos, hogy hova: háborúba! – felelte meggyőződéssel a fiú.

– Mit beszélsz? Micsoda háborúba? – kiáltotta ijedten az anya.

– A fiúk azt mondják, hogy hamarosan háború lesz. Nézd csak, nézd, mit csinál apa!

Nazar visszatért a jurtába, odalépett a rácsos falhoz, előhúzta régi, bőrhüvelyes, görbe szablyáját, amely keskeny szíjon függött. Büszkén bundája fölé övezte, és bogra kötötte a szíj két végét. Az asszony és a gyerekek szájtátva figyelték az öreg minden mozdulatát.

Nazar-Kjarizek, nehezen lépkedve a megkeményedett csizmában, kiment a jurtából, s közben igyekezett büszkének és bátornak látszani. Átdobta a kantárszárat a kanca nyakára, nyeregbe szállt, és a jurta ajtaja felé sandított. Az asszony rózsaszínű rongyba csavarta a forró, párolgó lepényeket. Julduz odaszaladt, és átadta a lepényt Nazarnak. A leány a vakító napsütésben kezét szeme fölé ernyőzve nézte Nazar ránc barázdálta arcát, és várta, mit mond.

Nazar tudta, hogy milyen gondolatok nyugtalanítják családját. De vajon fontos ügyek elhatározásánál be lehet-e avatni a tervekbe az asszonyt és a gyermekeket? Ünnepeyesen keblébe dugta a rózsaszínű kis bugyrot, és büszkén így szólt:

– Magához Bajander kánhoz megyek!

Sarkát a ló csontos oldalába vágta. A kanca lassan elindult a sztyepp felé vezető ösvényen.

Turgan odafutott anyjához, és suttogva – mintha az apja még hallhatta volna – megszólalt:

– Megyek apám után Bajander kánhoz. Nincs az olyan messze! Hamarabb odaérek, mint apám, és gyorsan visszajövök.

– Vigyázz rá!

Az anya megfordult, és bement a jurtába. Egy nyaláb száraz, tüskés kórót vetett az alig pislákoló tűzre: felszította a lángot.

– Mit ki nem gondol! Vénember létére háborúba megy! Beleesik az első szakadékba, és sose jön vissza. Ki szán meg akkor engem, özvegy asszonyt?... No, mit tétovázol, Turgan? Fuss apád után, de messziről kövesd, nehogy észrevegyen. Mert akkor mérges lesz, és megver...

Turgan felhúzta a sarovariját^[38], és elfutott apja után.

A kán bőkezű!

A mongolok fenyegető nyugati hadjáratának a híre úgy repült szét a Kipcsák Sztyeppen, mint az orkán, amely csendes nyári napon váratlanul keresztül száguld a síkságon, poroszlopokat kavar, bokrokat tép ki, és felborítja a gyengén lecövekelt jurtákat. Mindenfelől hírnökök vágattak, egyik nomád táborból a másikba vitték a sátorlakók békés életének legfontosabb híreit. Hadjáratba hívják a nagy kipcsák^[39] nép mind a tizenkét törzsét!

Nazar-Kjarizek elhagyta a part menti topolyákat, amelyek lombja mögött az eső után zagyva Szejhun folyó csillogott. Előtte széles síkság terült el. Mindenfelé sebesen nyargaltak a lovasok, kétpúpú tevék lépkedtek ütemesen egymás után, felmálházva jurtarácsokkal, rudakkal, nemezekkel, zsákokkal, kondérokkel és a nomád táborok egyéb füstlepte holmijával. A tevék mellett haladtak az asszonyok gyermekeikkel. Félmeztelen rabszolgák juhnyájukat és tehéncsordákat tereltek. Volt valami meglepő és nyugtalanító a felzaklatott sztyeppén, amely rendszerint néma fenségében szunnyadozott.

Nazar-Kjarizek végre odaérkezett Bajander kán tizenegyedik feleségének szállásához. Az öreg pusztalakó elcsodálkozott: itt semmi sem változott. Az általános zűrzavar ellenére Bajander kán, mint mindig, nyugodt maradt. A tanyán solymászatra készülődtek. Pompás, felnyergelt mének türelmetlenül kapálták a port. Tíz fürge ifjú – bal kezükön solymászkesztyű és sólyom – sorba állt, és várta a sátonnál, mikor jön ki a nagyúr. A hosszúkás fejű, sovány kutyák már néhányszor összemarakodtak.

Nazar lekecmergett a sovány kancáról, megbéklyózta a ló mellső lábait, és méltóságteljesen elindult a domb tetejére, a káni jurta felé.

Bajander kán kilépett a jurtából. Arca ragyogott a bőséges lakoma után. Pompás vadászöltöny feszült rajta: sárga selyemkaftán, bő irhabőr sarovariba húzva, és kunkori orrú lovaglócsizma. Fehér nemezkalpagjának széle elől fel volt hajtva, hátul a tarkójára simult. Kövér hasát szorosán átkötötte csíkos sállal, mely alól kilátszott elefántcsont markolatú indiai kinzsálja.

A sztyeppék ura megismerte az öreg Nazart. Éles tekintettel méregette az öreg alázatosan görnyedő hátát, a hosszú szárnyú kecskebőr bundát és a régi, görbe szablyát. „Az öreg kérni jött valamit – gondolta a kán. – Néha hasznos az egyszerű nomád kedvében járni, hogy Bajander kán bőkezűségének híre elterjedjen a sztyeppén pásztortűztől pásztortűzig. Ez különösen fontos most, amikor a kánok harci csapatokat gyűjtenek, hogy elinduljanak a messzi hadjáratra...”

– Dicső Bajander kán! Számtalan ménese van Bajander kánnak! Óvja Allah Bajander kán áldott jószágait! – kiáltotta éneklő hangon Nazar-Kjarizek, és olyan mélyen meghajolt, hogy a kopott bundából előmeredt csontos válla.

A kán megállt, és bedugta kezét csíkos övébe.

– Isten hozott, Nazar-Kjarizek apó! Hová készültél ezzel a rozsdás szablyával?

– Nagy hír száll a Kipcsák Sztyeppén...

– Ugyan mit hallottál?

– Azonnal elmondom, kánom, azonnal! Szignakban voltam a bazárban. Ültem a fogadóban, eddegéltem, és hallgattam, mit beszélnek a tekintélyes emberek. Egy selyemkaftános kupec nagyon sokat tudott olyasmiről, amiről nekünk egyszerű embereknek, fogalmunk sincs. Ez a kupec lisztet szállít a mongol kánoknak, és gyakran beszélget velük. Tőlük hallotta, hogy Szignakba érkeztek a legtekintélyesebb mongol hercegek, a Világ Nagy Megrendítőjének, Dzsingisz kánnak unokái...

Nazar elhallgatott, hírének hatását leste. A kán nyugodtan állt, a mindenható és mindentudó ember kifürkészhetetlen arckifejezésével. A kíséretében levő dzsigitek felfigyeltek, és közelebb léptek.

– Ez igaznak látszik! – mondotta Bajander kán. – És mit beszéltek még a bazárban?

– Ez a kupec azt mondta, hogy a hercegek után sietve jön a mongol és tatár sereg, de olyan nagy, hogy tíznapi járóföldre betölti sztyeppünket.

– Én is hallottam a mongol hercegek megérkezéséről. De minek jönnek ide? Földjeinket meghódították, a leigázott népek moccanni se mernek, mi kell még nekik? Erről nem hallottál?

– Azt beszélnek, hogy a rettenetes kagán, Dzsingisz kán, meghódította a világ felét, unokái meg le akarják igazni a másik felét. Bajander megrázta a fejét.

– Nem könnyű dolog ez! Mennyi nép él a világon, de Dzsingisz kán már nincs! Ki léphet a helyébe? Ki olyan bölcs, mint Dzsingisz kán? Ki vezeti a sereget? Hé, dzsigitek, a lovamat!

– Állj meg, dicső kánom! – kiáltott fel ijedten Nazar. – Tekints öreg lovászodra! Te hatalmasabb vagy a sztyepp valamennyi szultánjánál! Kérlek téged, kánom, ne feledkezz meg rólam se a hadjáratban. Negyven esztendeig hűségesen szolgáltalak éjjel és nappal, hóban és viharban, míg csak meg nem öregedtem. Most a helyemre állt öt fiam, mind egy szálig kemény legény! Őrzik és gondozzák lovaikat, még a mai szörnyű időkben is, amikor már mindenfelől a nagy kipcsák nép tizenkét törzsének harci uranjai^[40] hallatszanak. „Ujbász, toktabajok! Dűjt, bátor durutajok! Daukara, dzserszajok, készüljétek mind útra! Ragadjátok meg éles pengéteket, üljétek lóra, induljatok a háborúba!”

Bajander kán még méltóságteljesebben állt, csak a bal szemével kacsintott, amelyben vidám kis szikra villant meg, amint az „uran”-t kiáltó vén Nazart nézte. Az öreg kihúzta görbe szablyáját, és a feje fölött forgatta.

– Derék harcos vagy, Nazar, emlékszem az érdemeidre! Mit kívánsz?

– Öt fiam kész dicső buncsukod^[41] alá állni. De min? Sok lovat neveltek fel neked, de maguknak nincs lovuk! Nemhiába neveznek téged Bajander^[42] kánnak. Adj mindegyik fiamnak lovat és nyeret. Mint hűséges védelmezőid mennek veled harcba, hűséges nyilaid lesznek: bárhová küldöd őket, oda szállnak; amit parancsolsz, teljesítik!

Bajander kán három ujja közé vette szakálla csücskét:

– Jól van, hűséges lovászom, Nazar-Kjarizek! Adok lovat a fiaidnak, de nyeret és kantárt hadd szerezzenek maguk. Ingyen én nem adok semmit. Ha átadom a dzsigitjeimnek a méneseimet, rongyos koldusként kóborolhatok a sztyeppén. Ha fiaid visszatérnek a hadjáratból, mindegyik adjon a most kapott lóért cserébe egy másik fiatal lovat, szőnyeggel letakarva, és még valamit: amíg a fiaid

hírnevet szereznek maguknak, a feleségük szőjön nekem bársonyszőnyeget...

– Ó, dicső kán, könyörülj rajtam! Nincs nekem szőnyeghez való gyapjúm!

– Kapsz gyapjút a sáfáromtól. Ha beleegyezel, a fiaid vehetnek maguknak egy-egy lovat. Mind az ötöt beveszem válogatott ezer dzsigitem közé.

– Allah óvjon bőkezűségédért, dicső kánom! – kiáltotta Nazar, összetette hasán a két kezét, és mélyen meghajolt a lóra szálló Bajander előtt.

Nazar sóhajtott, felegyenesedett, visszatette az ócska szablyát hüvelyébe, megcsóválta a fejét, és komoran nézett a kíséretével ellovagló kán után. Amikor elfordította tekintetét, észrevette Turgant. A fiú a sarkán guggolt, és két karjával átfogta térdét. Fekete szeme éberén figyelte az öreg arc kifejezését. Amikor szomorúságot vett észre rajta, Turgan felugrott, és odaszaladt Nazarhoz.

– Miért keseregsz, apám? Mindent hallottam. Most a vén kancán kívül még öt szép lovunk lesz. És talán olyan nehéz visszaadni ennek a kapzsi kánnak? Semmiség! Hiszen a bátyáim elmennek a háborúba, és egy egész ménesre való lovat hajtanak haza.

– Ki tudja Allahon kívül, mit hoznak a lovak a háborúból: a dicső harcosokat vagy csak a véres kardjukat?

– Sietve nyargalj a lovakért! Siess, apám, míg a kán meg nem gondolja magát. Engedd meg, hadd fussak utánad!

Turgan felsegítette apját a kancára, és mindketten elindultak az ösvényen, amely Bajander kán sok ezer félvad lovat számláló, legelésző ménesei felé vezetett.

A ló nyomában

Arapsa olyan biztosan vezette Hadzsi-Rahimot a pusztasztyeppén, mintha már nemegyszer járt volna ezeken a dombokon s a tekervényes, alig észrevehető ösvényeken. Arapsa néha megállt, a nyomokat vizsgálgatta, felment a dombra, és nézte a sztyeppét. A fáradt Hadzsi-Rahim ilyenkor ledőlt a homokra, és sóhajtozott. Végre könyörgő hangon kérdezte:

– Hová vezetsz? Sokáig kell még mennünk?

– A lovam nyomában haladunk. Tudom, hol rejtőzhetünk el. Gyorsan előre!

Az ösvény egy kaviccsal beszórt magaslatra vezetett. Arapsa oldalt kanyarodott, leereszkedett a szakadékba, és sokáig ment egy kiszáradt patak mentén. Felmutatott a dombra:

– Felmászunk, és elrejtőzünk a sziklák mögött. Onnan láthatjuk a sztyeppet.

A szakadék meredek lejtőjén felkapaszkodtak a köves tetőig, és megbújtak a bojtornyok mögött. Innen körös-körül messzire belátták a sztyeppet.

– Tekints az útra – suttogta Arapsa. – Ezek azok!... Valamit keresnek!...

Négy mongol harcos kocogott a sztyeppen hosszú sörényű, izmos, apró lovon. Vezetőjük előrehajolt a nyeregben, nézte a földet, és meg-megállt. Néha megcsapkodta a lovát, s a lovasok vágta csaptak át. Csakhamar eltűntek a dombok mögött.

– Az én lovam, az én Akcsiánom nyomában járnak! El akarják fogni. Vártam én ezt! Visszatérhetnek... Ezeken az éles köveken kell továbbhaladnunk, ahol nem láthatók nyomaink...

A vándorok átvergődtek a szakadékokon, azután felértek a síkságra. Az ösvényt széles út keresztezte. Pásztorok terelték füttyöngetve a juh- és kecskenyájukat.

– Itt elvesznek a nyomaink – mondta Arapsa. – Innen eljutunk valami szegényes szállásra, és ott majd megpihenünk.

Az ösvény dombra vezetett, s a tetőről eléjük tárult a zöld síkság nyüzsgő képe. Nagy ménesek legeltek itt. A lovak lassan lépegetve

a legelőn, békésen harapdálták a friss füvet. A nyargalászó csikósok hosszú ukrjukukat^[43] lóbálva őrizték a kancákat és a csikókat.

A leáldozó nap ferde sugarai megvilágították a síkságot, amelyen békésen kószáltak a jóllakott, kecses lovak. Különösen örvendetesnek és kellemesnek tetszett a síkság a porlepte sziklák és kopár halmok után, amelyeken nem volt más, csak csenevész, fakó üröm.

A közelben kis tó csillogott, fölötte vadkacsák repültek. A nádas sűrűjéből most váratlanul felnyergelt, kecses fehér csődör mén rúgatatott elő, és harsány nyerítéssel vágatott el egy fakó lovakból álló ménes mellett.

– Nézd, tiszteletre méltó tanítóm! Hiszen ez az én Akcsiánom! Az én ellopott barátom!...

Arapsa a porba dobva iszákját és köpenyét, lerohant a dombról.

– Várj meg itt... Elfogom! – kiáltotta.

A fakih leült a földre és figyelt.

A csikósok a fehér csődör után vágattak. Arapsa keresztülfutott a zöld síkságon, a nádasba rejtőzött, átlábalt a patakon, és eltűnt a magas fűben; arrafelé tartott a fehér csődör, amelyet két csikós kergetett.

Háta mögül halk suttogás hallatszott. Hadzsi-Rahim hátranézett... Három görbe lábú mongol közeledett feléje. Egyikük egy kis köteg fonalat gömbölyített le. A fakih még jóformán magához sem tért, a mongolok rávetették magukat, megkötözték, megrázták és talpra állították.

– Látod, vörös gombos kék csapan van rajta! Persze hogy ő az.

– Ez nem ő! Az fiatal, ennek meg csupa szőr az álla...

– Mi közöm hozzá! A kán azt mondta: „Ha találkozol egy kék csapanos, vörös gombos emberrel, gyorsan végezz vele!”

– Vezessük a kánhoz, határozzon ő maga!

– Mit akartok tőlem? – kiáltotta Hadzsi-Rahim. – Szegény dervis vagyok, könyveket másolok!

– Minket nem csapsz be! Honnan vannak rubingombjaid? Egyetlen ilyen gombért egész falka pompás kancát lehet venni!

– Tartsátok meg magatoknak a csapant és a gombokat! Nem az enyém...

– Mit tétováztok? – kiáltotta az odanyargaló negyedik mongol. – Siessetek, errefelé vágtatnak a kán csikósai. Dobjatok kendőt a fejére! Hajlítsátok a sarkát a tarkójához!...

Hadzsi-Rahim többet nem hallott. Erős karok megragadták, tarka kendő takarta arcát. A fényes nap fellángolt előtte, és ezernyi szikrává hullott szét.

Hangzavar, kiáltozások, hangos kutyaugatás, gyötrő fájdalom egész testében, és a fakih elvesztette eszméletét.

A fehér ló

*JÓ LOVA KÖNNYEDÉN RÖPÜL;
FÉL ÖLLEL SEBESEBB A GONDOLATNÁL,
EGY ÖLLEL GYORSABB, MINT A SZÉL.
[A DZSANGAR CÍMŰ KÖLTEMÉNYBŐL]*

A zöldellő sztyeppen szabadon legelt néhány ezer ló. Látszólag rendetlenül szétszóródtak. De a síkságon lassan mozgó ménesek külön csoportokra, „falkákra” oszlottak, amelyek nem keveredtek egymással; erre éberrel ügyeltek a csikósok.

Minden falka egy öreg anyaállatból és tizenöt-húsz egyforma színű lóból állt – sötét- vagy világossárga, fakó, pej és más színű falkák voltak. A mérges, vén csődör nem tágitott a falkaja mellől, vigyázott rá.

A csikósok horgas orrú, sovány lovon, kurjongatva nyargaltak a falkák között, és az ukrjukkal hadonászva, ügyesen szétkergették a marakodni készülő csődöröket.

A csikósok közt volt Nazar-Kjarizek öt fia. Demir, a legidősebb, harminc, Muszuk, a legfiatalabb, tizenhét éves volt. Mind az öten vakmerő lóidomító és rettenthetetlen farkasvadász hírében állottak, akik egy szál korbáccsal rontottak a vadra. Télen-nyáron, éjjel-nappal, fagyban és szakadó esőben Bajander kán ménesei körül vágattak, védték a jószágot a tolvajoktól és rablóktól. Bajander kán nem volt túlságosan kegyes vagyona hűségese őrzői iránt. Csak ígérette, hogy „kán módjára” megjutalmazza majd őket. Egyelőre azonban a csikósokon ruha helyett rongyok fityegtek, szürkésbarnák, mint maga a sztyepp; cserzetlen ürgebőrből készült, maguk varrta csizmát hordtak, a sapkát pedig kócos üstökük helyettesítette. A nap feketére égette őket, s úgy hozzászoktak a sztyepphez, mint a lovak vagy a nagy, bozontos kutyák; szinte teljesen hozzátartoztak a homokbuckás, árvalányhajás síksághoz, a szelekhez, a fölöttük úszó fellegekhez.

Arapsa meglátta a békésen legelésző lovak között Akcsiánját, szépséges fehér csődörét. Féktelen fenevadként futkározott Akcsián a falkák között, élvezve a szabadságot, és merészen összekapott

más csődörökkel. Vad nyihogással harapott egy sárga csődör nyakába, fellökte, és harsány nyerítéssel száguldott tovább a sztyeppen. A szél felborzolta ezüstös sörényét.

Arapsa füttyentett. Akcsián megállt, és fülét hegyezte. Arapsa újból füttyentett, s a ló nyerítéssel válaszolt. Meghajtott nyakkal, kecses lábait könnyedén emelgetve, ruganyos vágtában indult Akcsián a gazdája felé.

De két csikós már rég hajszolra a csődön, és kibontott pányvával utána vágatva, elzárták az útjai. Arapsa minden erejét megfeszítve rohant a lova felé, de már elkésett: két pányva szorult a paripa nyaka köré, a mén megállt, majd oldalt ugrott, és igyekezett kiszabadulni.

– Hagyjátok! Az én lovam! Az én nyergem van rajta! – kiáltotta Arapsa.

– Menj innen, amíg jó dolgod van, te pusztai csavargó, te lóköető! – ordították a csikósok. Az egyik leugrott, és megragadta Akcsián kantárját. – Ez a föld és a ménesek Bajander káné! A kóbor ló a kán zsákmánya!

Arapsa kirántotta kardját, és olyan dühödten kiabált, hogy a csikósok meghátráltak.

– Halljátok-e, Bajander nyomorult rabszolgái! Ti, a kán csikósai, idegen lovakat loptok? Talán bizony a koszos balogotokat ennek a nemes paripának ezüstös bőrre akarjátok sütni?

– Bajander kán majd a te homlokodra süti a billogát – válaszolta a csikós –, és döglötten heversz majd a kurgán alatt!

A csikós e szavak után félreugrott, és alig sikerült kitérnie a dühös harcos elől, aki felemelt karddal rontott feléje.

De Arapsa útját váratlanul elállta egy barna bőrű, tagbaszakadt mongol, aki rongyos köpenyben futott ki a kunyhóból.

– Állj meg, bek-dzsigit! – szólt nyugodtan. – Mindig ráérsz fényes szablyáddal felkoncolni a durva fajankót. Hallgasd meg először, amit neked mondok. A lovad pedig nem megy el tőled!

Jelt adott kezével, és a csikósok kibontották a fehér csődörre dobott pányvákat. A fiatal mongol felső ajka fölött még alig sötétlett fekete, pelyhedző bajusza, összevont szemöldöke alól ferde vágású, hideg, szinte üveges szempár tekintett, és e szemekből titkos, állhatatos gondolat sugárzott. Magabiztosan viselkedett, s ez furcsán illett kifakult koldusköpenyéhez.

Arapsa önkéntelenül megállt, meglepte az ismeretlen ember parancsoló arckifejezése, és hirtelen eszébe jutottak Hadzsi-Rahim szavai: „Lovad visszatér hozzád... Olyan ember vágatott el rajta, aki cserébe ezer kancát ad neked...”

– Senki se merészeljen a ménedhez nyúlni – folytatta a fiatal mongol. – Én menekültem el rajta, mikor ellenségeim üldöztek. Megveszem. Hány arany dinárt akarsz érte?

– Eladjam Akcsiánomat?! – kiáltott fel Arapsa. – A bátor dzsigitnek a lova a legjobb barátja. Avagy eladják-e a jó barátokat?

– Jól mondtad! – válaszolta az ismeretlen. – Ez a nemes ló azért teremtetett, hogy szultán, kán vagy maga a kagán ülje meg. Minek neked, bátor, de egyszerű dzsigitnek ilyen ló? Annyit fizetek neked érte, hogy a pénzen tucatnyi pompás lovat és selyemruhát vehetsz magadnak. Szólj, mit kívánsz a lóért?

– Semmit se kívánok! – szólt Arapsa. – Éppen most találtam rá nagy nehezen. Nincsenek szüleim, nincs jurtám, nincs fehér szakállú atyám vagy bátor fitestvérem. Minden vagyonom a kardom és ez a mén. Miért akarod elvenni? Ki ment meg engem a csaták tüzében, a meredély szélén? Nem adom!

– A fehér lóra szükségem van! Cserébe adom e ménes legszebb lovát. Beleegyezel?

Arapsa szeme tágra meredt. Haragra lobbant. De most megint Hadzsi-Rahim szavai jutottak eszébe. Arapsa egy pillanatra gondolkozott, aztán megrázta fekete fürtjeit, és így szólt:

– Ha lovam nem arra kell neked, hogy brokátakaróval borítva a vásárba vezesd a bámész tömeg közé, hanem hadra és csatákra, neked ajándékozom! A messzi, csillagok felé repülsz rajta. A győztes lova lesz, és sikert hoz neked!

A rongyos köpenyes ismeretlen megrázkódott. Szeme egy pillanatra fürkészőn pihent meg Arapsán. Aztán a csikósokhoz fordult, és hanyagul, mintha a legjelentéktelenebb dologról lenne szó, megkérdezte:

– Mondjátok, merész dzsigitek, eladhatjátok-e nekem azt a lovat, amelyet magam választok ki?

A csikósok összenéztek és összesúgtak. A fiatalabbik, egy bogárfekete mongol így válaszolt:

– Ezek Bajander kán lovai. De a mi kánunk szereti az aranyat, és eladhatjuk neked azt a lovat, amelyik kell, ha nem fizetsz érte kevesebbet, mint a kupecok a szignaki vásáron. Adsz-e a lóért huszonöt arany dinárt? Ha igen, akkor kifogjuk a ménesből azt a csődört, amelyikre rámutatsz; ha pedig adsz valamit a fáradságunkért, a szemed láttára betörjük.

– Én nem vagyok lócsiszár! – válaszolta a furcsa mongol. – Nem alkuszom, azt veszem meg, amit akarok. Megkapjátok, amit kértek. Azonkívül adok mindegyikőtöknek egy-egy aranydinárt.

– Ezer évig élj! – kiáltották a csikósok. – Máris választhatsz!

A csikós fivérek

Nazar-Kjarizek sietett a fiai meglátogatására, hogy megörvendeztesse őket a kán kegyének hírével: öt lovat kapnak. Hajtotta a sovány kancát, ahogy csak tudta. A gebe hol lépésben haladt, hol kocogott, s végre elvánszorgott a völgybe, ahol Bajander kán ménesei legeltek.

A kis Turgan Nazar után szaladt, ugrálva, mint a nyúl. Felmászott a dombra, és odakiáltott az apjának:

– Siess, apám, siess ide! Farkast kergetnek!

Nazar pattintott korbácsával, és felkaptatott a dombra.

A dombok közti kis völgyben kiáltozva és füttyöngetve vágattak minden irányból Bajander kán dzsigitjei. A sovány agarak éles csaholással néhány farkast kergettek. A menekülő farkasok a lovak lábai alá keveredtek.

Különösen heves csetepaté támadt egy nagy, vén ordas körül. A fenevad vicsorgott, csattogtatta a fogait, fellökött egy kétségbeesetten vonító kutyát, és forgott, hogy lerázza magáról ránehezedő ellenségeit.

Egy dzsigit az ordas felé vágatott, a nyeregből egyenesen ráugrott, és igyekezett elkapni a fülét. De az ordas kiszabadította magát, mint egy pörgettyű átpereredett a kutyák között, és nagy ugrásokkal elinált. A dzsigitek a farkas után robogtak.

– Fogd meg, Nuri! Ne engedd el! Csípd fülön, Nuri!...

A vadászok, farkasok és kutyák porfelhőbe burkolva, lárma, vonítás közben eltűntek a domb mögött.

Nazar-Kjarizek ekkor egy zsineggel összekötözött, fekvő embert pillantott meg a csetepaté színhelyén. Kék színű mongol csapan volt rajta. A távolabb heverő derviskalpag ismerősnek tetszett Nazarnak. Az öreg odalovagolt, és leszállt lováról.

– De hiszen ez a mi szomszédunk, a tudós, Hadzsi-Rahim fakih! Csak nem ölte meg a vén ordas? Élsz-e, Hadzsi-Rahim? Hatalmas Allah, segíts!

A fekvő ember kinyitotta szemét, és csodálkozva meresztette a föléje hajló öregre. Azután lassacskán magához tért.

– Nem tudom, élek-e, vagy a könyörtelen Azrail^[44] vonszol az éjszaka birodalmába... Vadászok és dzsigitek vágattak keresztül rajtam, a hátamon kutyák marakodtak a farkassal... Te sokszor megmentettél az éhségtől, Nazar-Kjarizek... Ments meg még egyszer, ne hagyj itt!...

Nazar megszabadította Hadzsi-Rahimot kötelékeitől, és összezsavarta a zsineget.

– Ezekre a hurkokra fogják fiaim felakasztani azokat a rablókat, akik tiszteletre méltó szomszédomat megsértették.

Az öreg felsegítette a sebekkel borított dervist a kancára, és kantárjánál fogva, lassan vezette a lovat. Hadzsi-Rahim nyögdecselve panaszkodott.

– A sárgarigó kergeti a darazsat, és nem veszi észre, hogy a vadász már meghúzta íját, és meg akarja előzni nyila hegyével... Ugyanekkor a tigris már ugrásra készül, hogy szétmarcangolja a vadászt! Ki ismeri a jövőnket: ki pusztul el hamarabb? A tigris vagy a vadász, a sárgarigó vagy a darázs?...

Már csaknem elpusztultam a szörnyű mongolok kezétől, és ki mentett meg? Egy vén, gonosz ordas meg a dühödt kutyák!...

A domb tövében, a tiszta vizű forrás közelében két nádkunyhó húzódott meg. Ezekben laktak a csikósok, az öreg Nazar-Kjarizek fiai. Az öreg a kunyhók felé tartott. Hadzsi-Rahim nyögve lelépelt a kancáról, és csodálkozva torpant meg: éjszakai vendége állt előtte.

– Ki merészelt bántani téged? – kérdezte az ifjú mongol, összevonva szemöldökét. – A kék csapan piszkos és szakadozott... Mi történt veled?

Hadzsi-Rahim elbeszélte, hogy mongol harcosok törtek rá. Az ifjú egy pillanatra eltakarta kezével a szemét. Majd megragadta Hadzsi-Rahim ruhájának ujját, és súgva mondta:

– Ők azok! Az ismeretlen gonosztevők kietartóan üldöznek! Hadzsi-Rahim! Éjszaka segítettél a menekülésemben, és most kis híján magad pusztultál el miattam! A gazemberek felismerték rajtad kék csapanomat!...

Arapsa rohant Hadzsi-Rahimhoz.

– Bocsáss meg, tiszteletre méltó tanítóm! Én vagyok a hibás: én, a műrised, miért is hagytalak magadra?!

– Ismered őt? – kérdezte az ifjú mongol, Arapsára mutatva. – Mondd, Hadzsi-Rahim, bízhatok-e ebben a dzsigitben?

– Arapsa bátor, mint a hegyi párduc; szilárd és kemény, mint a gyémánt! Nyelve nem ismeri a hazugságot, és karja nem hagyja cserben a barátot...

– Örülök annak, amit mondtál. Nagyra becsülöm őt!

Tiszteletteljesen meghajolva közeledett a legidősebb csikós.

– Hallgass meg, kán! Ámbár nincs sem jurtád, sem lovad, ha erszényedben arany csörög, rögtön kifogunk neked egy kitűnő lovat.

– Arapsa! – szólt a mongol. – Válaszd ki magadnak a legjobbat.

Arapsa egy pillantást vetett a ménesre, és egy fiatal pejre mutatott. A ló valamivel magasabb volt a többinél és jóval nyugtalanabb. A többi ló békésen harapdálta a fűvet, de ez a pej csődör felkapta a fejét, körülnézett, és elvágatott, hogy más csődörökkel marakodjék.

– Ajaj! Nem lesz könnyű dolog kifogni! – mondták a csikósok, – Nem is csődör ez, de eleven tűz! Vad, éber és ijedős... Ezt nem lehet korbáccsal megütni, ráront az emberre!

Az öreg Nazar-Kjarizek közbeszólt:

– Muszuk kifogja a lovat, legkisebb fiam, Turgan, pedig betöri. Nem először csinálja!

Turgan felmászott a sárga kancára, és feszült figyelemmel fülelt. Ujjongott. Szeme szikrázott a büszkeségtől: ilyen veszélyes, merész dolgot bíznak rá, hogy ő szelídítse meg a vad lovat!

A vad ló betörése

Muszuk, akit ügyessége miatt „macskának”^[45] neveztek, szorosabbra húzta vékony nadrágján az övet, felpattant sovány, horgas orrú lovára, s kezében a hosszú, vékony ukrjúkkal a pej csődör felé nyargalt.

Először nagy kört csinált: igyekezett megkerülni a lovat. A pej csődör még nem sejtette, hogy veszély fenyegeti, s a szomszéd csikókkal játszott.

Hirtelen megriasztotta valami: észrevette a közeledő csikóst. Az anyaállatok, védve a csikókat, nyugodtan eltávolodtak, s így utat adtak a lovasnak. A csikók, követve az anyaállatokat, utánuk futottak.

A pej fülelt. Megérezte az ellenség közeledését, teljes vágtában oldalt száguldott, hogy elkeveredjék a többi ló között.

Muszuk egy pillanatra sem tévesztette szem elől. A szétriasztott lovak közé vágtatott, és a távolodó pej után robogott. Nemegyszer egészen megközelítette, s már készült kivetni a pányvát, de a feldühödött ló farkát lengetve, fejét rázva, sörényét borzolva, hirtelen kitört oldalvást, és eltűnt más, felriasztott falkák között.

Muszuk tűzbe jött, nem hallott, nem látott mást, csak a menekülő, engedetlen fenevadat. Meg kell fognia mindenáron, és nem szabad eleresztenie, ami szintén nehéz feladatnak bizonyul. A pej már néhányszor kisiklott a csikós keze ügyéből, kirúgott, és elszántan a falkába verődött lovak közé rohant, amelyek fejüket felkapva, fülhegyezve, nyugtalanul nézték a heves hajsztát.

A szikár, horgas orrú pusztai ló, melynek nyakára hajolva Muszuk vágtatott, mintha megértette volna lovasa titkos óhaját. Nem Muszuk irányította a lovat, hanem a ló – ugyanolyan hévvel, mint az üldöző csikós – magától vágtatott a kitört vad csődör után, és megtalálta száz más ló között is.

A fiatal dzsigit végre utolérte áldozatát, kivetette a pányvát, ledobta az ukrjúkot, a pányva végét térdével leszorította, és jobb kezével visszafogta a dühében is gyönyörű, vad lovat.

Amikor a hurok megszorult a szabad paripa nyakán, a hajsztát szemmel kísérő csikósok vad kiáltozásban törtek ki. A hatalmas

ménes többi lova kövé meredve, az ember győzelmétől lesújtva, megtorpant. Úgy álltak, mint a cövek, hegyezték a fülüket, nézték az ügyes lovast és a felborzolt, fekete sörényű, dühödt csődört, amelyet elfogott a húrként feszülő, fekete szőrpányva.

A vad ló, amely elcsodálkozott a nyakán támadt, eddig soha nem érzett fájdalomon, csak az első pillanatokban állt mozdulatlanul. De aztán szétterpesztette lábait, leszegte fejét, és próbálta elszakítani a pányvát.

Hirtelen felágaskodott, kétségbeesetten oldalt ugrott, ki akarta tépni a pányvát a csikós vaskezeiből, de a hurok ekkor még erősebben szorult a nyakára. A pej csődör nyihogott dühében, térdre esett, aztán megint felugrott, meggörbült, és kirúgott hátsó lábával.

Muszuk lova erős volt, az effajta harcokban tapasztalt, és egyetlen lépést sem tágított. Muszuk éberen figyelte ficánkoló ellenfele minden mozdulatát. Két csikós a megpányvázott, nyihogó lóhoz futott, keményen fölön ragadták, ugyanekkor két másik csikós sietve megszíjazta a ló lábait. Az egyik ember szörkötelet feszített a csődör foga közé, aztán ügyesen átkötözte a ló hasát, s a kötél végét a mén hátán összehurkolta.

Ebben a pillanatban mezítlábas, vörös inges, felgyűrt nadrágos fiú termelt a félelmetes ló hátán. Megragadta a mén fogai közé feszített, zablát helyettesítő kötél végét, aztán bal kezével a csődör dús sörényébe kapaszkodott. A csikósok kiszabadították a ló lábait, és félreugrottak. Turgan rácsapott korbácsával a csődörré, és kivágtatott a sztyeppre.

Nazar-Kjarizek ellátotta a száját, felemelte két karját, és elragadtatott izgalommal felkiáltott:

– *Berikellja!*^[46] A fiacskámból igazi dzsigit lesz!

A fiú keményen ült a rohanó ló hátán. Csakhamar olyan messze volt, hogy csak kis piros pontnak látszott. A csikósok feszülten figyelték a fiú és a csődör küzdelmét, és készen álltak, hogy a gyerek segítségére száguldjanak.

A mén körbenyargalt a sztyeppen, közben jobbra-balra ugrált. Kétségbeesett oldalugrásaival le akarta dobni magáról a fiút. Előre, hátra kirúgott, egy helyben toporzékolt, felágaskodott, hátsó lábain járt, aztán vad dühre gerjedve megint nekiiramodott a sztyeppnek.

Turgan teljes erejéből megkapaszkodott a kötélben és a felborzolt sörényben; nem vesztette el sem bátorságát, sem kitartását. Hol megcsapkodta korbáccsal a lovat, hol becéző szavakkal biztatgatta, nyugtatgatta. A vad csődör végre kezdett egy kicsit engedelmeskedni a kötőféknek.

Észrevették ezt a csikósok. Demir, a legidősebb testvér, elkiáltotta magát:

– A gyerek legyőzte a lovat! Ideje, hogy segítsünk neki. Elfáradt, nem futja majd az erejéből. Én magam megyek.

Demir Turgan felé vágatott. A pej elgyötrődött, kimerült, félig-meddig már betört, és úgy látszott, nem lesz nehéz dolog utolérni. De amikor észrevette, hogy új lovas közeledik felé, a csődör megint feldühödött, rugdalni, ugrándozni kezdett. De már szemlátomást kifáradt, elvesztette erejét, és lassan ügetett. Mozdulatai mind egyenletesebbekké és szabályosabbakká váltak. Már látszott, hogy engedelmeskedik a kötőféknek, szabályos kört csinált, és közeledett Nazar és a csikósok felé.

A vad lovat betörték...

Demir, aki a fiú segítségére lovagolt, utolérte öccsét, és mellette nyargalt. A gyerek bal kezével megkapaszkodott a ló marjában, feltérdelt, majd gyorsan felállt. Ezt kihasználta a tapasztalt csikós, lovával szorosan a betört csődörhöz simult, jobb kezével átkarolta a fiút, és átemelte magához.

A kezes ló már kötőféken futott a csikós ló mellett. A naptól feketére égett Demir, a nyergén álló fiút támogatva, visszatért a kunyhóhoz. A testvérek odaszaladtak, levették a kifáradt, fiatal lóidomítót, vetélkedve ölelgették, csókolgatták.

Arapsa odarohant a pej csődörhöz, kötőféken ragadta, megveregette a nyakát, és becéző neveken szólongatta. A ló szétterpesztett lábbal, lehorgasztott fejjel, lógó füllel, egykedvűen állt.

Az öreg Nazar-Kjarizek megszólalt:

– Naplementéig lépésben vezesd, és éjfélig ne adj neki vizet. Kitűnő, pompás ló lesz ebből!

Az ifjú mongol, aki figyelmesen nézte a hajsztát, most a csikósokhoz fordult, és bőrszényéből hanyagul kiszámlálta az

aranydinárokat. A pénzdarabokat a legidősebb fivér kinyújtott tenyerébe szórta, aztán felpattant a fehér csődörre, kissé visszatartotta a lovat, és így szólt:

– Köszönöm nektek, csikós dzsigitek! Hamarosan hallotok rólam...

Elindította a lovát, de megállt, és a távolba nézett. A völgyet körülvevő dombokon hosszan elnyúlt lovascsapat tűnt fel. Apró, izmos, vastag, görbe nyakú lovaikról mindjárt tudhatta az ember, hogy mongolok. A lovasok gyorsan körülfogták a kunyhót. A mongolok parancsnoka egy rideg, kőarcú, fiatal kán volt. Mindenüvé három harcos követte. A középső lándzsát tartott, a lándzsán lobogó kis sárga zászló. A komor kán a csikósok felé lovagolt. Amikor tekintete találkozott a fehér csődörön ülő fiatal lovaséval, a nyeregkápára hajolt:

– Mendu,^[47] Batu kán! Nem volt könnyű dolog rád találnunk. Miért van rajtad olyan öltözék, amely nem illendő egy dzsingiszida^[48] herceghez?

– Gujuk kán sárga fülű ebei üldöztek. E szegény emberek kunyhójában rejtőztem el.

– Tiszteletre méltó atyám, Szubudaj-Bagatur, nyugtalan. Arra kér, haladéktalanul jöjj sátrába.

– Kész vagyok rá; Urjanh-Kadan bagatur!

A mongolok vágtaiba csaptak át, és csakhamar eltűntek a dombok mögött.

Arapsa elfordult, mert nem akarta látni szeretett fehér Akcsiánja távozását. Egy fűcsomóval megtörölte új lova izzadt oldalát. Gyengéden sugdosta:

– Ne búsulj! Ne sajnáld elvesztett szabadságodat! Most a barátom lettél. Eddig a balszerencse játszott velem, te reményt adsz nekem! Mostantól kezdve It-almaz^[49] lesz a neved! Ragaszkodó és hűséges leszel, mint a kutya, s kitartó és erős, mint a gyémánt...

Igazságos bírák

Kiz-Tugmasz^[50] már többször kikémlelt a jurtából, nézte az utat, és várta öreg férje hazaérkezését. Végül is elfáradt, leült a jurta ajtajában egy ócska szőnyegdarabra, átkarolta térdét, és szótlanul nézte a kopár halmot, amely fölött kis rózsaszínű sáskafelhő keringett.

„Megmondtam én, kár elmennie! – gondolta Kiz-Tugmasz. – Éreztem én, hogy valami rossz történik vele. Minek kell neki, öregembernek, háborúba mennie? Még egy zsák sulymot sem hoz haza, hogy szét ne szórná. Ám makacs, mint egy vén bakkecske, mégis rugdalózik, mint a fiatal gida...”

Estefelé megérkezett Muszuk, Kiz-Tugmasz kedvenc fia. Megbéklyózta lovát, és kicsapta legelni. Levetette szakadt csekmenjét^[51], és ingét anyja térdére dobta.

– Amíg nincs asszonyom, ki varrja meg a ruhámat?

Muszuk elnyúlt a földön, sokáig feküdt szótlanul, és nézte az anyja kezét, milyen ügyesen foltoz.

– Hol van Julduz?

– Hol lenne? Legeltet a sztyeppen, és még nem jött haza.

Julduz fogadott gyermek volt. Kiz-Tugmasz azért szerette, mert bár azt a nevet viselte: „Ne legyen leánya”, mégis vágyódott leány után. Hiszen a leány mindig az anyja körül van, és még ha férjhez megy is, és új jurtába kerül, akkor is közelebb áll anyjához, mint a fiúgyermek.

„Julduzt hamarosan nem csekély kalimért^[52] – tehénért, lóért, tevéért – férjhez lehet adni; Julduz sudár, szép leányka, derűs a mosolya, és csillogó, barna a szeme. Nem baj, hogy Julduz öltözete szegényes. Fényes fekete haja mindig gondosan tizenhat kis varkocsba van fonva, s benne üveggyöngysorok. Már nem egy dzsigitnek akadt meg rajta a szeme...”

Az anya tudta, hogy Muszuknak tetszik Julduz. De mi hasznuk abból az öregeknek, ha valami szegény ember veszi feleségül a koldus árvát? Nem jobb-e, ha Muszuk vár a nősüléssel, és Julduzt férjhez adják egy gazdag nomádhoz vagy mullához^[53]? De Kiz-Tugmasz erről sohasem beszélt, és gyakran sóhajtott:

„Muszuk makacs, akár az apja, és önfejű. De akkor sose mászunk ki a szegénységből!”

A jurta küszöbén fekvő kutya felkapta a fejét, felugrott, és hangos ugatással kirohant a sztyeppre. Arra lovagolt egy nomád, valamit kiabált, és mutogatott. Nem állt meg, továbbnyargalt.

– Megjött Julduz! – mondta az anya.

A dombon bárányok tűntek fel. Elnyúlt sorban tolongtak az ösvényen, és felverték a port. Köztük lépkedett a karcsú leányka, és az elmaradókat pásztordalocskával nógatta előre. Amikor meghallották Julduz hangját, a szomszédos jurtákból kiszaladtak az asszonyok, és a nyáj felé siettek. Julduz átadta a gazdájának a lesántult báránykát, melyet a karjában hozott, azután hazafutott. Jelt adott Muszuknak, és besurrant a jurtába.

Julduz izgatottan suttozta:

– Erre lovagolt egy ember, és azt mondta, látta a kancánkat, nem messzire a sztyepp felé vezető úttól. Legelt, és nyerge félre volt csúszva... Baj történt apával! Félek anyának szólni.

Muszuk óvatosan kilopakodott a jurtából, igyekezett észrevétlenül elsurranni anyja háta mögött a lovához, de hirtelen megállt. A sztyepp felől vékony, siránkozó kiáltás hallatszott.

„Hiszen ez Turgan!”

A dombon feltűnt a fiú. Botladozva futott, elesett, majd felállt, és tovább sántikált. Muszuk átölelte. A gyerek nem tudott beszélni, remegett az álla, és portól piszkos arcán könnyek peregtek.

– Jaj, jaj, jaj! – sírt Turgan.

– Mi történt?

– Felakasztják...

– Kit?

– Apámat!

Muszuk bevitte öccsét a jurtába, és vizet merített neki. A gyerek fogai megkoccantak a facsésze szélén.

– A város szélén... Apám a bazárba lovagolt... Elfogták a dzsigitek. Elhurcolták, kötéllal megkötötték... Oda akartam furakodni. Úgy ellöktek, hogy elestem...

– És aztán?

– Kiabálták, hogy rabló! Apám sohase rabolt, mindig őt rabolták ki mások...

– Hol történt ez?

– A Namaz Kapu környékén, ahol a magas szilfák vannak...

Muszuk lekapta a falról ócska, vöröses hüvelyben levő görbe szablyáját, s ahogy volt, ing nélkül, a lovához futott, leoldotta lábairól a béklyót, és nyeregbe pattant.

– Julduz!... Turgan! – kiáltotta Muszuk. – Szaladjatok a sztyeppre, keressétek meg a kancánkat! Én rohanok apát megmenteni...

Nagy tömeg tolongott a vén, magas szilfa körül, Szignak város kapujánál. A fa vastag ágán néhány ember lógott. Mezítelen lábuk görcsösen vonaglott. Arcuk szörnyen eltorzult. Két ór létrát támasztott a fához, és újabb áldozatok nyakára kötött hurkot. Néhány szegényesen öltözött, sápadt arcú kipcsák hátrakötött kézzel, reszketve guggolt a fa alatt.

Az ájtatos arcú, tekintélyes mulla, aki egy vén, fehér lovon ült, kimagaslott a tömegeből. A mulla hangosan olvasta a rendeletet:

– Hallgassátok mindnyájan figyelmesen, íme, ez a tartomány kormányzójának parancsa! „A győzhetetlen mongol seregek megérkezése alkalmából kirótt adók kifizetésének megtagadása és a bátor harcosok élelmezéséhez szükséges gabona és liszt eltitkolása miatt Szignak város eme kufárjai halálra ítéltetnek...”

A lárma és kiáltozás arra készítette a mullát, hogy félbeszakítsa a felolvasást. Szigorúan nézett a rendbontók felé. Három lovas korbáccsal vert mindenkit, aki csak útjába akadt; durván törtettek a tömegben keresztül. Legelől egy félmeztelen fiatal dzsigit kiáltozott kétségbeesetten, és görbe szablyájával hadonászott.

Amikor a mulla meglátta a dzsigitet, egyszeribe lehempergett a lóról.

– Őrült! Mit csinálsz? – kiáltottak az emberek a dzsigitre. – A tartomány kormányzójának rendeletét gáncsolod!

– Az ördögbe minden rendelettel! – ordította a dzsigit. – Vásári tolvajok helyett Bajander kán vitéz harcosait akasztják fel! Mindjárt idevágtat ő maga is a dzsigitjeivel... Mindnyájatokat szecskává vagdal!

A dzsigit az örökhöz rúgtatott, akik a fa vastag ágán ülve, egy kétségbeesetten vergődő öregember nyakára hurkolták a kötelet. A dzsigit szablyájával egy suhintásra elmetszette a kötelet. A két hóhér leesett a fáról.

– Oldozzátok fel az öreg kezét, vagy leütöm a fejeteket!

A nézők kioldozták a földön fekvő öreg kötelékeit, s feltámogatták.

– Jó egészséget, apám, Nazar-Kjarizek! – szólt a dzsigit, és leugrott a nyeregből. – Üljetek hamar a lovamra! Korán itt akartál hagyni bennünket az Allah paradicsomkertjében levő piláf kedvéért.

– Idejében vágattál ide, Muszuk fiam! – válaszolta az öreg. – Ezeknek a birkafejúeknek néhány gazdag kupecet kellett volna felakasztaniuk, akik eldugták a készleteiket. A bírák azonban ajándékokat kaptak a kupecektől, s ezért összefogdosták az úton eléjük kerülő szegényeket, és azokat akasztották fel a kupecsek helyett. Engem is fel akartak kötni! Megálljatok, aljas sakálok! Nemhiába van nekem öt dzsigit fiam! Megyek Bajander kánhoz! Ő majd kitekeri a nyakatokat!...

A tömeg zúgott. A járókelők odafutottak. A kiáltás erősödött. A mulla felhúzta hosszú öltözete szárnyát, és gyorsan elinált. Az örök is utána siettek. A hóhérok nyomában száraz rögök repültek.

Muszuk segített apjának lóra szállni.

– Találkoztam két ismerős pásztorral, és megkértem őket, hogy segítsenek. Jó, hogy idejében érkeztek.

– Még szerencse, hogy kemény fából faragtak! Az öreg Nazar-Kjarizek nem olyan ám, akit az egész bazár multságára fel lehessen akasztani, mint valami dögöt. Elmegyek a háborúba, és mint dicső batir^[54], egy egész ménessel térek vissza!...

Asszonyi tanács

Amikor Nazar-Kjarizek visszaérkezett a jurtájába, már egész sereg kipcák tolongott körülötte. A szomszéd táborokból is odaszaladtak, hogy megnézzék azt a szerencse fiát, aki kiszabadult a mindenható kádi erős hurkából. Mindenki meg akarta érinteni a ló kantárját, azét a lóét, amelyen csípőre tett kézzel, kecskebőr bundában, övén görbe szablyával az öreg Nazar hazanyargalt.

– Ki mentette meg Nazart? Hol az a bátor ember?

– Az ifjabbik fia, Muszuk! Kardjával átvágta a kötelet, és a tömeg kővel dobálta a kutya hóhérokat.

– Melyik fia?

– Ott megy mellette. Merész, szép fiú! Bajander kán dzsigitje...

– Akkor talán nem lesz semmi baja! Bajander kántól jobban félnek, mint a főbírótól.

Nazar méltóságteljesen és ünnepélyesen lovagolt jurtája felé. Most teljes dicsőséggel mutatkozhat a felesége előtt. Hiszen az asszony váltig mondogatta, hogy ne menjen sehová, mert vén kecske már, és nem való semmire. És most éppen olyan hírneves emberként érkezik haza, mint maga Bajander kán!

Kiz-Tugmasz azonban, mihelyt meglátta Nazart, olyan keserves zokogásra fakadt, mintha holtan hozták volna haza a férjét.

– Jobb lett volna, ha meghalsz, semmint hogy nap nap után mindenféle csínyt eszelsz ki! Hát nem helyesen szóltam, amikor kértelek, hogy ne menj te háborúba? Még a városba sem értél, és máris a kötélre kerültél! Többé egy lépésnyire sem mégy a jurtából és tőlem!...

– Hiéna ez, nem asszony! – kiáltotta Nazar. – Semmit sem ért meg! Ha megmenekültem a kádi kötelétől, ez azt jelenti, hogy nagyszerű út vár rám! Én most már se kardtól, se nyíltól nem rettegek! Visszajövök a háborúból, ha nem mint kán, akkor mint batir, és egy egész ménesre való válogatott lovat hozok. Mindenki ünnepelni fog: „Szalam, fényességes batir, Nazar-bej!” Már holnap elmegyek a mongol fővezérhez, Szubudaj-Bagaturhoz. Ő majd méltó helyet ad nekem seregében!

– Undorító hallgatni téged, vén, üres tők!

Kiz-Tugmasz reménytelenül legyintett, és eltűnt a jurtában.

Nazar az ajtó mellé ült. Tolongtak körülötte a szomszédok, és az öreg hosszasan elmesélte, hogy Bajander kán a válogatott ménésének legjobb öt lovát fiainak ajándékozta, hogy a kán megölelte, és bátyjának meg atyjának nevezte, és megkérdezte tőle, hogyan vezesse jobban ötezer főnyi csapatát, és milyen úton. Mindenki tátott szájjal hallgatta, csodálták az öreg Nazar találékonyságát és merészségét, s azt mondták, külön csapatot kellene alakítani az öreg parancsnoksága alatt, mert ez a csapat különösen szerencsés lesz, és nagy zsákmánnyal tér majd vissza.

Késő este, amikor a kíváncsiak már elszéledtek, Kiz-Tugmasz odaült Nazarhoz, megsimogatta a kezét, és ezt suttogta:

– Mi vonz téged a háborúba? Maradj itthon!

Nazar dagadozott a fontoskodástól, és hajtogatta, hogy holnap azért mégis elmegy a legfőbb mongolhoz, Szubudaj-Bagaturhoz. Mivel Kiz-Tugmasz tudta, kicsoda Szubudaj-Bagatur, és mik a rigolyái, így szólt:

– Ámbár ez a vezér gazdag és tekintélyes, mégse menj hozzá üres kézzel. A gazdagok szeretik az ajándékot, s ha egyebet nem, egy tojást vigyél neki! Akkor meghallgat. De tudod-e, mit vigyél neki? A hosszú lábú kakasunkat! Igaz, hogy vén, és alig van tolla, de ez bokharai fajta. Reggelente olyan ércesen kukorékol, mint a müezzin a minareten. Lehet, hogy a kakas csakugyan szerencsét hoz neked...

Julduz

Julduz korán reggel, mint mindig, dalocskáját énekelve kihajtotta a bárányokat. A leány mögött lovagolt Muszuk. Amikor messzire maguk mögött hagyták a zöld völgyet, sokáig ültek egymás mellett a dombon. Julduz a háború felől érdeklődött barátjától. Hosszú időre mennek-e el a dzsigitek a hadjáratba? Julduz mindig derűs, gödröcskés arca megnyúlt, és a kislány összevonta keskeny szemöldökét. Hogyan! Hányszor beszélgettek már a jövőjükéről, és most e szörnyű hadjárat miatt minden álmuk tovaszáll, mint a megriadt madár. És ha Muszuk nem tér vissza?... Hány bátor dzsigit rogyott le távoli országban, lakatlan sivatagban, és a sakálok hordták szét összetört csontjaikat!

De Muszuk csak füttyörészett és nevetett. A hadjárat a fiatal dzsigit ünnepe. Új országokat lát, kitűnik vakmerőségével, hírneves batir lesz belőle. Ha visszatér a háborúból, mindenkinek hoz ajándékot, de főleg Julduznak: sarkig érő, vörös selyeminget, gyönggyel kivarrt színes övet, smaragdhoz hasonló zöld üveggyöngysort és égszínkék szikrákat szóró köves gyűrűt.

Muszuk nem tudta megvigasztalni a gyengéd, félénk Julduzt. Egyik könnycsepp a másik után pergett végig az arcán, így szólt:

– Minek ez az átkozott háború? Mindenki jól emlékszik rá, mi volt itt Szignakban, mikor ránk törtek a szörnyű mongolok. Mindenkit levágtak, felperzselték a házakat, és elhurcolták az asszonyok és gyermekek jó részét! Azóta se apám, se anyám... Nem kell nekem semmiféle ajándék! Együtt akartuk felállítani jurtánkat a patak partján; lesznek bárányaink, mindennap lesz friss lepényünk és egy falat sajtunk. De te ehelyett, a kegyetlen mongolokkal együtt, embereket akarsz megölni, felégetni a jurtájukat, és elvenni tőlük az utolsó lepényüket és túrójukat!

Muszuk felkacagott, és így kiáltott:

– Ne sírj, Julduz! Te vagy a szerencsecsillagom! Elmegyek a háborúba, és éjjel-nappal rád gondolok... Aki korán indul, megtalálja a szerencséjét. De aki egy helyben ül, az utolsó garasát is elveszti...

Muszuk megölelte Julduzt, felpattant a lovára, és gondtalanul lengetve kucsmáját, nyílegyenesen vágatott a sztyeppén keresztül

Bajander kán ménesei felé.

Útközben lovascsapattal találkozott. A pompás paripákon arannyal díszített szerszám, a lovagok kesztyűjén sólyom, s a csapat körül agárkutyák. Távolabb két századnyi dzsigit láncba fejlődve űzte a vadat. Muszuk közelebb lovagolt a kék színű mongol öltözetet viselő, pompás lovasokhoz. A bozótból négy dzsejran^[55] futott elő, és kis szarvukat hátraszegve rohantak a sztyeppén át. A vadászok utánuk. Abba az irányba tartottak, ahol Julduz a bárányokat legeltette. Muszuk elgondolkozott: ha ezek a mongol kánok meglátják a szép leánykát, nem parancsolják-e meg a dzsigitjeiknek, hogy ragadják el? A kánokat nem köti a törvény, az ő szeszélyeik elől nincs menekvés.

Másnap este Muszuk hazament apja jurtájába. Ott ült Nazar-Kjarizek és Muszuk négy bátyja. Amikor Muszuk belépett, elhallgattak. Muszuk elmondta a szokásos köszöntést, és a többiektől kissé távolabb leült. A férfiak buzgón ették a juhhúsos rizses piláfot. Sorban, méltóságteljesen szedegettek ki ujjuk hegyével egy-egy csomócska rizst, és szájukba rakták.

„Honnan van piláfunk? – csodálkozott Muszuk. – Ez annyit jelent, hogy pénz állt a házhoz! Honnan? Hol keresett apa annyit, hogy minden fiát drága piláffal vendégeli meg?”

Muszuk körülnézett. Mién van anya szeme kisírva? Miért csörömpöl mérgesen az edénnyel? A kis Turgan nem apa mellett ül, hanem az ajtó mellé húzódott, mintha rossz fát tett volna a tűzre, és félénken emeli fel szemét.

– Miért nem eszel, Muszuk? – szólalt meg Demir.

Muszuk töprengett. Mi történt? Nyugtalanító gondolatok, szörnyű sejtelem fojtogatta.

Az apa kiszed a fatálból ujjáival egy-egy falat húst, és sorba bedugja fiai szélesre tátott szájába, jóindulata jeléül... Ma ő a gazda, ma vendégséget tart, és saját kezével teheti be a vendégek szájába az ízletes falatot. Kivett egy darab zsíros húst, és Muszuk szája felé nyújtotta kezét.

Muszuk hevesen visszahőkölt.

– Nem eszem!

A fatál hamarosan kiürült. Demir Muszukhoz fordult, s a legidősebb bátya fontoskodó méltóságával így szólt:

– Muszuk öcsénk! Természetesen magad is megérted, hogy nekünk, tiszteletre méltó atyánk, Nazar-Kjarizek fiainak, haladéktalanul be kell állnunk Bajander kán csapatába, kitűnő lovon, a hadjáratra alkalmas nyereggel és élesre fent pengével. Ha Bajander kán rongyos bajgusként^[56] lát meg minket, szóba sem áll velünk...

Muszuk felugrott, és az ajtó felé indult.

– Tehát igaz? Eladtátok Julduzt a bazárban, mint összekötözött lábú tyúkot, valami kövér kupecnek vagy rabszolga-kereskedőnek?

– De gondold csak meg! Szignaki gazdag emberek vadászat közben erre lovagoltak. Meglátták Julduzt, és így szóltak: „Íme, az óhajtott virágszál kánunk számára!” Apának nagyon jó árat ajánlottak: huszonnégy aranydinárt. Hol tudunk mi, szegény emberek, ennyi pénzt megkeresni? Itt a részed, négy dinár. Becsületesen elosztottuk a pénzt, te is megkapod a részed. – És Demir ledobott a nemezpokrócra négy aranypénzt.

Muszuk haragosan, de halkán válaszolt, és közben tarka övébe dugott kése nyelére tette kezét.

– Nekem nincsenek többé se bátyáim, se apám! Ne kerüljete az utamba!

Kiszaladt a jurtából. Mindnyájan szótlanul, lesütött szemmel ültek, és hallgatóztak. Hallották, hogy Muszuk felült a lovára, és azt várták, mit mond Muszuk az anyjának és Turgannak, akik sírva futottak utána.

– Visszatérsz?

– Soha!

Hívjatok össze minden dervist!

Szubudaj-Bagatur szétküldte a nukereket Szignak város minden részébe, hogy felkutassák és eléje vezessék a Hadzsi-Rahim Al-Bagdadi nevű dervist, krónikást és poétát. A nukerek ezzel a válasszal tértek vissza: „A dervis nincs a városban. Kis háza beszegezve, ő maga meg ismeretlen helyre költözött.”

Szubudaj felbőszült, kiküldött két századot azzal a paranccsal, hogy másnap reggel vezessék eléje Szignak minden dervisét, a szent sejkekkel és pirekkel^[57] együtt.

Reggel a mongol lovascsapat egy sereg dervist és toprongyos csavargót hajtott a táborba. A dervisek tarka rongyokkal foltozott, bő lebernyeget viseltek, amelyet faháncskötéssel öveztek; porfelhőben közeledtek, kiáltoztak, vagy fakó hangú, mélabús dalokat kornyikáltak. Voltak, akik kórusban ismételték: *Ja-guu! Ja-hak!* Mások szent könyörgéseket üvöltöttek. Néhány kalendár^[58] a tömeg élén haladt, és forgott, mint a pörgettyű. Egy rendkívül piszkos, hosszú hajú, borzas dervis kis majmot vitt a vállán. A kis majom a rémülettől állandóan bepiszkolt.

A nukerek széles félkörbe állították a derviseket. A dervisek zsibongtak, panaszkodtak és nyögtek; kiabáltak, hogy ők szentek, s felettük csak a nagy Allahnak van hatalma. Néhány dervis kitért karral, némán kerengett.

Az öreg, görnyedt, sánta hadvezér kilépett a jurtából, és megállt. Tágra nyitott, merev szemének félelmet keltő, zord tekintete mindenkit elhallgattatott. Az utolsó kerengő dervis mintha elvesztette volna eszméletét, Szubudaj lába előtt a földre rogyott, és félig nyitott szemmel figyelte a híres mongol minden mozdulatát.

Szubudaj mögött egy piros csíkos kaftánt és fehér turbánt viselő fiatal tolmács jelent meg. Szubudaj-Bagatur rekedten, szaggatottan beszélt. Szavait hangosan fordította a tolmács.

– Ti szentek vagytok!... Titeket meghallgat az ég. Ti lemondtatok a gazdagságról... Ezért ti mindent megtehettek... Mindent tudtok...

A dervisek kórusban ordították:

– Mi nem tudunk mindent! Mi nem tudjuk, ki táplál minket akár holnap, akár ma!

Szubudaj újra a tömegre vetette tekintetét, s a tömeg elcsendesedett.

– Nekem egy dervisre van szükségem. A neve... Mi is a neve? – fordult a tolmácshoz Szubudaj-Bagatur.

– A bagdadi Hadzsi-Rahim! Ki ismeri őt?

– Nem ismerjük! Nem tartozik közénk! Végy helyébe bárkit közülünk, akit akarsz. Hűségesen fogunk szolgálni téged!

Szubudaj várt, amíg a dervisek elhallgattak.

– Ti mindannyian nem értek annyit, mint ő egyedül. Hallgasson, aki nem ismeri. Ám kiáltson az, aki ismeri!

– Én ismerem! Én megmondom!

Egy öregember átfurakodott a tömegen. Odalépett Szubudaj-Bagatur elé. Vörös kendője alól reszkető kezével nagy, vedlett kakast vett ki, amelynek alig volt tolla, és húsos, vörös taraja oldalra fityegett.

– Nagy hadvezér! – kiáltotta az öreg. – Te keresztülhatolsz pusztákon és folyókon! Te legyőzöd az egész világot! Te első vagy az első hadvezérek között! Fogadd el tőlem e kakast, mely első az elsők között! Úgy kukorékol, mint a szent müezzin a minareten, mindig ugyanabban az időben, és hangosabban, mint bármely más kakas. Ő dicsőíti majd hőstetteidet napfelkelte előtt! Új dicsőséget hoz neked!

Az öreg letette a kakast a bagatur elé. A hórihorgas kakas magasra emelgetve hosszú, vékony lábait, néhány lépést tett.

Valami mosolyféle csillant fel a hadvezér arcán.

– Azt kérdeztem: hol van Hadzsi-Rahim, a dervis?

– Megmondom, hol van. Nem messzire. Betegen fekszik a jurtámban, a becsületes, dolgos, öreg Nazar-Kjarizeknek, a te szolgádnak jurtájában. A sejtán^[59] fiai, ismeretlen nukerek összeverték.

Szubudaj-Bagatur összevonta szemöldökét.

– Tolmács! Végy magad mellé két nukert, és lovagolj az öreggel. Vezesd hozzám Hadzsi-Rahimot. Egy lépésnyire se engedd el ezt az öregembert. Ha hazudott, a nukerek verjék el rajta a port.

– Meglesz, nagyúr!

Szubudaj a jurta felé fordult, de megállt.

– Elfogadom ezt a csupasz kakast. Mit akarsz érte?

– Csupán egyet kérek: vigyél magaddal a hadjáratra.

– Először vezesd ide a bölcs Hadzsi-Rahimot.

Szubudaj csoszogva megindult a jurta felé. A dervisek felüvöltöttek:

– Ki táplál minket ma? Miért hívtál minket?

Szubudaj néhány szót dörmögött a tolmácsnak.

– Csend! – kiáltotta a tolmács. – Szubudaj-Bagatur azt parancsolja, hogy buzgón imádkozzatok a hadjárat sikeréért. Aki közületek el akar jönni a nyugati hadjáratba, jöhet, de a táplálékáról magának kell gondoskodnia.

– Te mindent megtehetsz! Te nagyúr vagy! Parancsold meg, hogy adjanak ma ennünk...

Szubudaj-Bagatur így válaszolt:

– Én senkit sem tudok etetni. Én csak harcos vagyok, a kánok szolgálatában álló nuker. Ti, szent életű férfiak, menjetek Szignakba, a gazdag kupecekhez, és mondjátok meg nekik, hogy a mongol seregek fővezére azt parancsolta a kereskedőknek, hogy mindnyájatoknak adjanak ma enni.

A dervisek megint énekelni kezdtek, és zsibongva, kiáltozva, rendeden tömegben elindultak a sztyeppén át, vissza, Szignak felé.

A hódító álma

*A NÉPEKRE VIHART, TÜZET BOCSÁTUNK,
MI, DZSINGISZ KÁN HALÁLT HOZÓ FIAI.
[RÉGI MONGOL ÉNEK]*

A mongol őrség csodálkozva bocsátotta keresztül azokat a furcsa utasokat, akik Szubudaj-Bagatur fővezér jurtája felé közeledtek. Elöl sovány dervis haladt. Magas kalpagján a mekkai zarándokok fehér szalagja. Közönséges útszéli koldusnak lehetett volna nézni, ha nincs rajta kék színű, bő selyemcsapan, aranyba foglalt rubingombokkal. Vállán iszák lógott, bőrkötéses, rézkapcsos könyv kandikált ki belőle. Kezében hosszú botot és nádból font lámpatokat tartott, melyben vastag viaszgyertya volt. A dervis mögött egy öregember kullogott, kecskebőr subában. Övén görbe szablya. Az öreg mögött, kis termetű, szürke lovon, a fiatal tolmács és a két nuker léptetett egymás mellett. A két mongol szüntelenül egy mélabús nótát dalolt. Amikor az őrség közelébe értek, elkiáltották magukat: „Figyelem és engedelmesség!” – azután tovább fújták a nótájukat. A dervis, az örökhöz érve, tarkójára tolta kalpagját, s homlokán megcsillant egy aranypajcza, amelyen egy repülő sólyom volt látható.

Az örök tátott szájjal bámulták és kérdezgették:

– Hozzá megy?

– Ki máshoz menne?

A dervis megállt Szubudaj-Bagatur fővezér jurtája mellett. Két óriási, rőt farkasfogó eb láncát csörgetve ugrált a helyén, és fulladozott a dühös ugatástól.

A dervis sokáig állt ott elgondolkozva, és botjára támaszkodott. A jurtából egy hang hallatszott:

– Jöjjön be a tanító!

Az őr megbökte kopjájával a mozdulatlanul álló dervist, és a bejáratra mutatott.

A jurtában néhány vezér ült a szőnyegen. Egy kerek pergamenív fölé hajoltak, amelyre hegyek voltak rajzolva, folyók fekete vonalai és kis körök, mellettük városnevek.

A hajlott hátú, kövér Szubudaj-Bagatur felemelte napbarnította arcát, kidülledt szemével egy pillanatra rámeredt a dervisre, aztán újra a pergamen fölé hajolt, és érdes, rövid ujjával rábökött.

– Látjátok: Szignaktól a nagy Itil folyóig negyvennapos útja van a karavánnak. De nekünk kétszeresen-háromszorosan hosszabb idő kell az úthoz. Mihelyt megválasztjuk a dzsihangirt^[60], a hadsereg megindul.

– Segítsenek bennünket a felhőkön túli égi lakók! – kiáltották a mongolok, felálltak, kezüket mellükre szorították, és egymás után kiléptek a jurtából.

Szubudaj-Bagatur egyedül maradt a szőnyegen. Hunyorgott, és úgy nézte a dervist, mintha be akart volna hatolni titkos gondolataiba. Hadzsi-Rahim mozdulatlanul, nyugodtan állta a hadvezér tekintetét, a hadvezérét, aki híres-nevezetes volt győzelmeiről, ismeretes a legyőzött ellenség iránti könyörtelen kegyetlenségéről és a békés városok elpusztításáról.

– Azt hallottam rólad, hogy te sokat tudsz.

– Amióta élek, tanulok – válaszolta Hadzsi-Rahim. – De a világ bölcsességének csupán jelentéktelen szemerét tudom.

Szubudaj folytatta:

– Te voltál a neveltem első tanítója. Már tíz esztendeje járja velem a világot. A nyeregben lett harcos és hadvezér. Hallottál erről?

– Most hallottam.

– Azt akarom, hogy befejezze a nagy művet, amit nem sikerült nagyatyjának, a szent Világ Megrendítőjének^[61] befejeznie. Hallottam egyszer régen, amit Iszkender Zul-Karnajnról^[62], a hős hadvezérről elbeszélte. Ő is ifjúkorában kezdte a hadakozást. Hadi ügyekben tapasztalt tanácsadói voltak, akik óvták őt...

Szubudaj-Bagatur összehúzta szemöldökét, elfordult, és kis ideig hallgatott. Aztán visszafordult a dervis felé:

– Batu kán tele van szenvedélyes vágyakkal, mint a párduc, amely hirtelen sok vadkecskét pillant meg, s hol jobb felé ront, hol bal felé. Odaadó, hűséges és óvatos tanácsadó kell melléje, aki figyelmezteti őt, s aki nem fél megmondani neki az igazat.

– Én arab vagyok. Nálunk a hazugság bűn.

Belépett egy őr, megállt a bejáratnál, és félrehúzta a függönyt.

– Figyelem és engedelmisség! – szólt fennhangon.

Szubudaj-Bagatur nyögve felemelkedett, és lassan, sántikálva az érkező elé ment. Batu kán jött gyors léptekkel a jurtába. A kánon aranyba foglalt, rubingombos, új, kék színű mongol csapan volt. Keskeny, ferde szemű, fiatal, napbarnította arca nyugtalan izgalomban égett. Ajka könnyű, ragadozó mosolyra görbült, és sötét arcából kivillantak feltűnően fehér, nagy farkasfogai.

Szubudaj-Bagatur mélyen meghajolt Batu kán előtt:

– Látni akartad a tudós bölcset. Íme, itt van!

Batu kán gyorsan odalépett Hadzsi-Rahimhoz, és megragadott egy rubingombot a fakih köpenyén.

– Elküldtem érted, öreg tanítóm, Hadzsi-Rahim. Mostantól kezdve többé nem hagysz el. Hamarosan megkezdődik a nagy hadjárat, amelyet még nem látott a világ. Te leszel a krónikásom. Fel kell jegyezned parancsaimat, bölcs mondásaimat, gondolataimat. Azt akarom, hogy dédunokáim tudják, hogyan tört be a győzhetetlen mongol hadsereg Nyugat földjére. Nézz ide!

Leült a szőnyegre, és ujjával mutogatni kezdett a pergamenen.

– Szubudaj-Bagatur, ülj ide, és te, Hadzsi-Rahim, ülj a másik oldalra. Itt a nagy út, a vörös, véres fonal, amely nyugat felé vezet. Én tovább megyek, mint nagyatyám ment. Én a világ végéig vezetem seregeimet...

Batu kán tovább beszélt, megmutatta a pergamenen a küszöbönálló hadjárat útirányát, elsorolta különböző helyek és városok nevét. Nyilván már régen kigondolta a háború tervét.

– Fel fogod jegyezni minden lépésemet, híressé teszed a nevemet, hogy semmi se menjen feledésbe.

Szubudaj-Bagatur kómerev, egykedvű arccal félrenézett.

– Meg kell valósítanom nagyatyám terveit. „A mongolok a legbátrabb, legerősebb és legokosabb emberek a föld kerekén” – mondotta nagyatyám. Így hát a mongoloknak kell uralkodniuk a világon. A mongolok az ég fiai, a kijelölt, a kiválasztott nép. Minden más népnek rabszolgánkká kell lennie, és dolgoznia kell nekünk, ha meghagyjuk életét. Minden arcátlan és engedetlen népet elsöprünk a föld színéről. Mint a tőzeg, úgy fognak elégni a mongol tábortüzekén!

Batu kán Szubudaj-Bagaturhoz fordult:

– Elindulnak-e hamarosan a hadjáratra?

Szubudaj-Bagatur összerezzen, mintha akkor ébredt volna fel.

– Amikor felolvassuk a Szentséges Vezér^[63] végakarát a seregeknek, egyben megválasztjuk a dzsihangirt. Addig is, kérlek téged, Batu kán, légy különösen óvatos. Maradj magányos. Óvakodj a mámorító lakomáktól. Nem szabad kitenned magad veszélynek a nagy ügy kezdete előtt. Ha elpusztulsz, a hadat más herceg vezeti: Gujuk kán vagy Külkan kán. Ők sohase tudják megvalósítani nagyatyád hatalmas terveit, és a sereg széthull.

– *Dze, dze.*^[64] Egy odaadó embernek kell mellettem lennie, aki mindig emlékeztet mindarra, ami fontos és sürgős, és igazat beszél. Mindenhol csak hízelgést és magasztalást hallok. Segítesz nekem, Hadzsi-Rahim, öreg tanítóm? Arra a bátor ifjúra is gondolok, aki átadta nekem fehér lovát. Az ifjút Arapsának hívják. Szubudaj-Bagatur, parancsold meg, hogy keressék elő. Úgy látom, őszinte ember, képtelen ámításra vagy ravaszkodásra. Te pedig, Hadzsi-Rahim, a mai nappal elkezded a nagy hadjárat leírását. Kezdd az intelmekkel: „A nagy hadvezér legyen titokzatos és hallgató. Hogy erős legyen, vegye körül magát titkokkal.. . szilárdan járjon a nagyszerű merészségek útján... ne csináljon hibákat... és könyörtelenül semmisítse meg ellenségeit!”

Dzsihangir, a világhódító

Eltelt negyven nap. Kelet felől szüntelenül özönlöttek a mongol-tatár seregek. Kirgiz, altaji, ujgur és más nomád törzsek csapatai követték őket. A Kipcsák Sztyeppén mindenfelé hadi táborok tüzei égtek. Az egyes törzsek külön táborot vertek, nem keveredtek egymással, és nem közeledtek egymáshoz.

Ahogy a lófalkákat egy-egy dühös, éber csődör tartja össze, minden törzs harcosai vezérei körül tömörültek. Mindenki a nyugati hadjáratra hívó utolsó jelet várta: mikor gyullad ki a kilenc füstölő máglya a „harminc dalia kurgánjának” csúcsán.

A mongol hercegek ezt a negyven napot lakmározással és éjféle imádkozással töltötték el. A sámánok táncokkal és jövendöléssel keresték a „szerencsés hold napját”, amikor az istenek megengedik a dzsihangir – az egész hadsereg fővezére – megválasztását. Az ezerszájú szóbeszéd már elterjesztette a hírt, hogy illendőség szerint csakis Gujuk kán lehet a dzsihangir, hiszen ő Ugedej nagykagán^[65] örököse, és bár fiatal, a hadjáratban tapasztalatot és hadi dicsőséget szerzett... De a háborúban tapasztalt, sebhelyekkel borított öreg mongolok a fejüket rázták:

– Várjuk meg, mit mond a hadjáratokban kipróbált bölcs, Szubudaj-Bagatur. Ez a sebekkel borított, dühös párduc Dzsebe nojonnal^[66], Bogurcsival^[67] és Kína helytartójával, Muhurival volt a győzedelmes Dzsingisz kán lovának négy patkója. Dzsingisz kán csakis erre a négy acélpatkóra támaszkodva halmozhatott győzelmet győzelemre. Nemcsak dzsihangirt kell választanunk, hanem vezéreket is, akik rendkívüli hadi tapasztalatokkal ékeskednek, a jobb- és a balszárny parancsnokait és a felderítők élcsapatainak gyors temnikeit^[68], akik értenek az ellenség törbecsalásához... Döntse el a sasszemű Szubudaj-Bagatur, vajon alkalmas-e dzsihangirnak Gujuk kán? Kezében tudja-e tartani a gyeplőt? Képes-e seregével meghódítani a világot?

Mialatt a kánok és hercegek megbeszélték az alvezérek kiválogatását, az öreg Szubudaj-Bagatur, a leendő hadjárat feje és vezetője ki sem mozdult jurtájából. Oda nem engedtek be senkit a

hallgatag, őrt álló turgaudok, és senki sem tudta, mit csinált, mit eszelt ki az előrelátó, titokzatos öregember.

A kurgánon, ahol Szubudaj jurta állt, a szomszédos jurtaiban összegyűltek a hírnökök, a mongol hadvezérek és a kipcsák kánok. Szubudaj jurtaadzsijai^[69] melléje ültek a nemezszőnyegre, és átadták neki tarka színű nyilukat. A jurtaadzsik egyenként vezették be a kánokat az öreg Szubudajhoz, aki félszemét rájuk meresztve, szaggatottan mormogott; vagy elfordulva dörmögött: „Ilyen nem kell”, vagy átadott egy tojásdad alakú aranypajczát.

Amelyik csapatparancsnok pajczát kapott, kötelezte magát, hogy ellentmondás nélkül engedelmeskedik a dzsihangirnak, tévovázás nélkül teljesíti minden parancsát, és az élen rohan a harcba. Tilos volt önkényesen átmenni egyik szárnyról a másikra, a nem előírt úton haladni, vagy tévovázva teljesíteni a parancsot. Minden hibáért egyetlen büntetés fenyegetett: a halál.

A kánok és bekek tarkán díszített nyilakat hoztak, a háború szellemeinek jelképeit, s ezek a nyilak a sokezernyi lovascsapat odaadó hűségének zálogául szolgáltak. Minden ezer emberhez egy hadjáratokban jártas mongol nukert osztottak be. A nuker gondoskodott róla, hogy Dzsingisz kán harci szabályzatait betartsák, hogy a zsákmány egyötöde a dzsihangiré legyen, másik ötödét pedig eljuttatta a távoli Mongóliába, a nagykágnának. A hadizsákmány háromötöde a harcosoké maradt. A mongol parancsnok ügyelt, nehogy perpatvar vagy viszálykodás támadjon az egyes csapatrészek között. A Dzsingisz kán nagy *Jaszá*^[70]-jában megírt szabályok legkisebb megsértéséért a bűnös azonnal halállal lakolt.

A katonáknak erős lovon, kifogástalan fegyverzettel kellett jelentkezniük a hadjáratra, már tizedekbe és századokba rendezve, ahol a tizedesek, illetve századosok parancsnoksága alá kerültek.

Végre a sámánok^[71] kinyilatkoztatták, hogy a fellegek fölött lakozó istenek a tanácskozás negyvenegyedik, szerencsés napjára engedélyezték a dzsihangirnak, a tervezett hadjárat vezérének megválasztását. Csakis az előkelő kánok és az ezredesek vehettek részt ebben az ünnepélyes választásban. A többi, alacsonyabb rangú parancsnok a sztyeppen helyezkedett el csapatával, a „harminc dalia kurgánja” körül, és várta a kánok döntését.

Bajander kán még napfelkelte előtt kilovagolt a táborából, hogy részt vegyen a választás ünnepén. Mellén sárga zsinóron aranypajcza függött, amelyen repülő sólyom képe volt. Bajander kán előző este személyesen vitt el Szubudaj-Bagaturnak öt „ezredhűségnyilat”. Az öreg hadvezér bördobozból aranylemezt vett elő, és így szólt:

– Vajha ötezer kipcsák dzsigited olyan lenne a hadjáratban, mint a sólymokra rontó kerecsenek! Te magad pedig légy óvatos, mint fényes nappal a farkas, és türelmes, mint sötét éjjel a holló. Táborozás, lakmározás és vigadozás idején kipcsákjaid éljenek a mongolokkal barátságban és szelíden, mint a háromhónapos borjak. Kipcsákjaid merészségét, vitézségét és hűségét majd a csatákban ellenőrzöm.

Bajander kánt pompás kíséret követte. Egy század selyemkaftános, fehér báránybőr kucsmás, hetyke dzsigit nyargalt mögötte a kurgán lábáig. A legelőkelőbb parancsnokok leszálltak lovukról, és felmentek a kurgánra. A többiek távolabb várakoztak.

A kiválasztottak között, akik Bajander kán mögött lovagoltak, ott volt a kán főfelesége, a méltóságteljes, testes Burla-hatun is. Selyemruhájának dús redői lovát egészen betakarták, sörénytől farokig. A kán fiatalabb feleségei és a szolgálólányok lesegítették Burla-hatunt a lóról. A kán felesége selyemruháját suhogtatva, elfulladva kapaszkodott a kurgán tetejére. A rendezők az aranytrónus felé tessékelték, és figyelmeztették, nehogy rálépjen a trón elé terített szent, tarka szőnyegre. Az asszony a trón bal oldalánál foglalt helyet, más kipcsák kánok hasonlóan kövér, tiszteletet parancsoló felesége között, akik szinte elvesztek az ünnepi ruhában. Az asszonyok arca eltűnt a dús, fehér tollforgóval ékesített óriási turbánok alatt.

Az öreg kánnét Bajander két barna bőrű leánya követte; barátságatlanul, vadul és figyelmesen nézegettek. A két leány karcsú derekát aranyöv fonta körül; az övben kis kinzsál volt.

A tömegben suttogás támadt:

– Íme, a dzsihangir jövendő feleségei... Bajander kán fitogtatni hozta el őket... Szerencsés ez a Bajander kán, mert ilyen szép leányai vannak! Bajandernek mongol kán lesz a veje...

A fővezér megválasztása

Kelet felől gyorsan világosodott. A látóhatár aranysárga csíkja lángoló lett. Végre kibukkant a nap vörös gömbje. Tüstént felharsant a hosszú kürtök szilaj recsegése, hirdelve, hogy megkezdődött az ünnepélyes nap.

Ósi pusztai szokás szerint minden mongol levette kucsmáját, nyakába akasztotta övét, a földre borult, s így tisztelte az égi szövétneket. A sámánok dobjukat pufogtatták, zavaros kardalban imákat és könyörgéseket gajdoltak, kérték a fellegek fölött lakó, mindig haragvó isteneket, hogy legyenek kegyesek, adjanak sikert és szerencsét az elkövetkezendő hadjáratban, világosítsák meg az egybegyűlt kánok elméjét: vajha a legleleményesebb és legszerencsésebb dzsingiszida mongol herceget választanák meg. A megválasztott erős kezébe ragadja Dzsingisz kán lovának kantárát, és a világ meghódítására vezeti a sereget.

A fiatal Gujuk kán közvetlenül az üres tróntól jobbra ült. Duzzadt ajkai fölött elégedett, boldog mosoly suhant át. Ki más lehetne a dzsihangir, mint ő, a nagykagán fia, a mongol uralkodók aranytrónjának örököse! Nyugtalan pillantást vetett a többi kánra, akik gondolataikat mozdulatlan, tiszteletteljes mosolyba dermedt, sárga arcuk mögé rejtették. Gujuk kán gyakran megfordult: nyugtalanította Batu kán távolléte. Batu sehol sem volt látható. Csupán fivére: Urdu, Sejban és Tangkut ültek oldalvást, szorosan egymás mellett. Arcuk komor és figyelő volt.

A sámánok ordítása és üvöltése hirtelen félbeszakadt. Gujuk kán, aki a legtekintélyesebbnek tartotta magát, szólásra emelkedett. De a recsegő kürtök újra felharsantak, és Gujuk kán visszaült a szőnyegre.

Ekkor felugrott Dzsebe nojon, a hírneves hadvezér, aki együtt csatázott Szubudajjal, mint felderítő élcsapatának feje. A széles mellű, erős férfiú, akit gyorsasága miatt neveztek Dzsebének^[72], öblös hangon kiáltotta Dzsingisz kán kedvenc szavait, melyeket rendes parancsai hirdetése előtt szokott mondani:

– Halljátok, zsákmányára lecsapó sólyomhoz hasonlatos, legyőzhetetlen harcosok! Halljátok, harcosok, akik drágák vagytok,

mint a gyémántok a nagykagán kucsmáján! Harcosok, akik szilárdak vagytok, mint a kőből rakott, magas kurgán! Halljátok, bagaturok, akik hasonlatosak vagytok a sűrű nádashoz, ahol egyik szál szorosan a másik mellett áll! Teljesítsétek a Szentséges Vezér akaratát! Csakis az ő szavai bölcsek, csakis azok hozzák a győzelmeket, csakis az ő parancsai juttatnak dús gazdagsághoz, hatalmas nyájakhoz, soha el nem halványuló dicsfényhez!

A nukerek mindenfelől elkiáltották magukat:

– Halljátok a Szentséges Vezér szavait! Hallgassátok tisztelettudón, remegően!

Mindenki térdre borult, megérintette kezével a földet, aztán felemelve fejét hallgatta, mit mondanak majd.

Szubudaj-Bagatur fehér turbános, ujjur^[73] muzulmán írnokai, akiket csengő hangjuk miatt kikiáltónak tettek meg, felálltak a kurgán négy sarkán. Pergamentekercset tartva kezükben, mind a négyen egyszerre kezdtek olvasni, és igyekeztek túlkiabálni egymást:

– Halljátok, legyőzhetetlen harcosok, halljátok! Íme, tíz esztendővel ezelőtt a nagy Szentséges Vezér parancsot adott. Imigyen szól az ő végrendeletében:

A magas káni trónra emeltük legidősebb fiunkat, Dzsucsi kánt, alá rendelve a nyugati ulusokat. Megparancsoltuk neki, hogy még messzebb törjön napnyugat felé a legyőzhetetlen mongol seregekkel. Megparancsoltuk neki, hogy menjen és hódítsa meg a világot az utolsó tengerig, ameddig csak a mongol lovak patai eljuthatnak. De az esős napon lopakodó fekete ebhez hasonlatos titkos ellenség odalopózott legyőzhetetlen fiamhoz, és Dzsucsi kánt szélben szétszálló porrá változtatta. Halljátok, hűséges fegyvertársaim, bagaturjaim és nojonjaim! A napnyugati országok felé induló seregek vezéréül vakmerő, vitéz unokánkat, Dzsucsi fiát, Batu kánt nevezzük ki. Ő új győzelmekre vezet és dicsőséggel árasztja el egybegyűlt mongol népemet, s ezért átadom neki harci lovam rőt farkával ékített lobogómat. Megparancsoljuk hű szolgánknak, a harcokban tapasztalt Szubudaj-Bagaturnak: segítsen unokánknak, Batu kánnak, hogy keményen tartsa az aranykantán. Unokánknak megparancsoljuk, hogy mindenben

kövesse az óvatos és bölcs Szubudaj-Bagatur tanácsait. Batu kán akkor lerántja az égről az esthajnalcsillagot, megsemmisít minden ellenséget, meghódítja a világot addig a helyig, ahol a nap lehanyatlik. Akkor megszűnik a dögvész, éhség és aszály, s elkövetkezik a világbéke.

– Halljátok, harcosok, ez a Szentséges Vezér szándéka, s ez legyen az egész mongol népé is!...

– Úgy legyen! – kiáltották a kurgán körül térdelő mongolok és tatárok. – Vezessen bennünket újra a Szentséges Vezér akarata az idegenek ellen! Mutassa nekünk az utat a Dzsingisz kán csődöre farkával ékített zászló! Mutassátok nekünk a lobogót.

A kurgán lábánál őrt álló daliás lovasszázadból előrúgtatott egy hófehér csödörön ülő fiatal, barna mongol. Mint a vihar, repült fel a kurgán csúcsára, és a lejtő szélén megfékezte tomboló ménjét. Három harcos robogott az ifjú mongol után. A középső harcos ötszögletű fehér zászlót tartott, melyen kilenc széles szalag repdesett a szélben.^[74] A zászlórúd aranycsúcsán hosszú, rőt lófarok lengett. Jól ismerte ezt a zászlót minden öreg mongol, a legyőzhetetlen Dzsingisz kán minden fegyvertársa.

– Ez Batu kán! – süvített a tömeg. – Ez Batu kán, Dzsucsi fia, Dzsingisz unokája! Szeteren ül, a hatalmas hadistennek, Szuldénak hófehér lován! Vezess minket a harcba, Batu kán!

A kora reggeli napfény élesen megvilágította Batu kán aranysisakját és páncélzatát, meg izzó szemű, toporzékoló, tüzes ménjét. Batu kán szorosabbra fogta az aranykantárt, és feje fölé emelte görbe szablyáját.

– Halljátok, bagaturjaim, akik szemembe néztek! – kiáltotta erős, csengő hangon, és a síkság elcsendesedett. – Hatalmas nagyatyám, a Világ Szentséges Megrendítője, azt parancsolta nekem, hódítsak meg minden nyugati földet a világ végéig, és én esküszöm, hogy veletek, bátorságban felülmúlhatatlan bagaturjaim, megteszem ezt, és véres, tüzes ösvényen elvezetlek benneteket a világ végéig!

Örömteli felkiáltások moraja hömpölygőit végig a harcosok sorai közt, majd elcsendesedett.

– Ígérem, hogy selyemkelmékbe csavarom harcosaim hasát! Százezerszámra zsákmányolok ökröt és birkát, s hússal lakatom jól

egész seregemet, ígérem, hogy minden harcos új subát kap! Előre a gazdag országok felé, ahol a népek ellustultak a nyugodalmas életben. Veletek, győzhetetlen bagaturok, leigázom a gyáva, elpuhult népeket. Korbácsotokat megsétáltatjátok zsíros tarkójukon!

Újra kiáltások hallatszottak a rónán:

– Te vagy a Világ Megrendítőjének igazi unokája! Leigázunk veled minden népet!

– Még egyre megesküszöm! Nem felejtettem el ellenségeimet, felkutatom ezeket az éjszakai, sárga fülű kutyákat, akik megfojtották atyámat, és elevenen főzöm meg őket katlanban! S ha tulajdon testvéremről kiderül, hogy bűnös, esküszöm, vele is így bánok el! Nem késlekedünk tovább! Holnap hajnalban hadra kelünk. A sereg első gyülekezője a hatalmas Itil folyam partján lesz. Ott kezdődik a törzsek és a népek elleni fergeteges, vidám vadászat. Ott harcba bocsátom vakmerő sasaimat és kerecseneimet!

Minden kipcsák nemzetség, minden törzs elkiáltotta harci uranját:

– *Manatau! Karabura! Amandzul! Ujbász! Gyujt! Eebugannamkajdsuljajm!...*

Az új dzsihangir pedig megfordította toporzékoló, fehér csődörét, és lassan Szubudaj-Bagatur jurtája felé lovagolt. Néhány kán Batuhoz futott, megragadta az aranykantárt, megérintették a kengyelt, és szakállukat a kán szarvasbőr csizmájához dörgölték.

– Könyörgünk neked, ó, hatalmas dzsihangir! Szállj le a lóról, ülj a trónra, mely mostantól fogva a tiéd! Megválasztásod örömeire ünnepi lakomát rendezünk! Minden kán és kipcsák szultán meg akarja csókolni előtted a földet, ki akarja mutatni odaadását és buzgalmát!

Batu kán leereszkedően elmosolyodott, és leugrott lováról. A kánok félreálltak, és utat engedtek Batunak az aranytrónus előtti díszes szőnyeghez.

De egy fiatal harcos, aki hosszú fekete fürtjein fehér turbánt viselt, durván félrelökdöste a kánokat, előretört, és lándzsájával elállta a trónhoz vezető utat.

– Vissza, Batu kán! Nézd, mi vár rád!

Erősen belevágta lándzsáját a trón előtti tarka mintás szőnyeg közepébe, és a lándzsa, keresztülhasítva a szőnyeget, eltűnt. A harcos megragadta a szőnyeg szélét, és felhajtotta: a szőnyeg alatt mély kút fekete szája tátongott.

Batu kán felkiáltott:

– Utánam, Arapsa! – Szubudaj-Bagatur jurtája felé rohant, és eltűnt a bejárat függönye mögött.

– Miféle ravasz gazemberek, miféle sárga fülű kutyák állíthattak ilyen csapdát? – suttozták a kánok, a kút felé tolakodtak, és próbáltak belenézni.

– Szubudaj-Bagatur jön! – hallatszott a tömeg moraja.

Az öreg, hajlott hátú, görbe lábú, kacska kezű hadvezér lassan a trón felé lépkedett. Tágra nyitott, rebbenéstelen bal szemét a kánok és vendégek néma csoportjára meresztette.

– Két napig távol voltam, és nem vettem észre, hogy a fekete éjszakai manguszok^[75] csapdát ástak a dzsihangir táborhelye mellett. Amíg élek, ezeknek a gonosz szörnyetegeknek nem sikerül elpusztítaniuk az ifjú vezért, akit a Szentséges Vezér nevezett ki! Harapófogóval tépem ki azok nyelvét, akik vesztére törtek. Majd meglátom, olyan bátrak lesznek-e velem szemben, mint amilyen álnokok voltak, amikor a csapdát készítették? Nem tévóvázunk. Nem holnap kelünk hadra, de ma, rögtön! Szedjétek fel a sátrakat! Nyergeljétek a lovakat! Nukerek, gyűjtsátok meg a máglyákat!

Az öreg hadvezér nyögve és még mélyebbre görnyedve megfordult, s lassan elbicegett a jurtájába.

A szél elült, s a kurgán felett, a mozdulatlan levegőben kilenc füstoszlop emelkedett az ég felé: Szubudaj-Bagatur fürge nukerjei meggyújtották az előre elkészített máglyákat, nyirkos szalmát szórtak rá, így tudatták minden nomád törzsszel, hogy a nagy nyugati hadjárat megkezdődött.

MÁSODIK RÉSZ

BATU KÁN ELINDUL NYUGAT FELÉ

Hadra kél a sereg

*....ALAPTALAN HIEDELEM, HOGY A MONGOL BETÖRÉS
RENDETLEN ÁZSIAI HORDÁK
ÉRTELMETLEN INVÁZIÓJA VOLT.
OLYAN HADSEREG ALAPOSAN MEGTERVEZETT
TÁMADÁSA VOLT EZ,
MELYNEK HADISZERVEZÉSE
JELENTŐSEN MAGASABB FOKON ÁLLT,
MINT AZ ELLENSÉGÉ.
[NAPÓLEON]*

Amióta az öreg Nazar-Kjarizek a vörös bugyorban tartott hosszú kakast előszedte a rettegett mongol hadvezér jurtájában, Hadzsi-Rahim fakih teljesen a félszemű Szubudaj-Bagatur vezér fogságába került. Szubudaj fújtatott, s valósággal köpködte a szavakat:

– Batu kán, a nagy dzsihangir megparancsolta, hogy te, a kán nagy tudományú tanítója, mindig mellette légy... Hogy buzgón, nagyon buzgón megírd a vakító férfiú világhódító hadjáratát. Igen! Hogy legyen elegendő papírod és fekete festéked, és naponta kétszer rizkását és húst kapj. Mindent megkapsz; az én szavam, mint a kovakő! Ez a ravasz öreg gondoskodik majd rólad... Hogy meg ne szökj, igen!... Nem nyargalsz majd féktelen lovon, mint valami vakmerő nuker, hiszen nyargalás közben elveszíted a tollat is, a papírt is!... Igen! Erős tangut tevéen utazol. Ti ketten tevéen követtek engem. Te meg, kakasos öreg, el ne felejtsd, ha ez a tudós könyvmoly lustán ír, vagy meg akar szökni, nukerjeim beszélnek a fejeddel, és elverik rajtad a port, ami hatvan év alatt felgyülemlett... Ne vitakozzál, és ne felelj! Így parancsolta a dzsihangir, és így lesz! Ezenkívül, öreg, kinevezlek az ébresztő kakas őrévé. Mehetek.

Szubudaj megfordult, mintha megfélemedezett volna a fakihról. Két mongol belekarolt Hadzsi-Rahimba, és egy óriási, sötétszürke

tevéhez cipelte. Az állat bozontos púpjai közt kétoldalt, a faléces szalmanyeregből, két hosszúkás, vesszőből font kosár – kedzsave – lógott. A teve elnyújtott nyögéssel térdre ereszkedett. A mongolok Hadzsi-Rahimot beültették az egyik kosárba. Szűk hely volt az, s a tudós térde az álláig húzódott.

Nazar-Kjarizek bemászott a másik kosárba. Sóhajtozott, és elégedetlenül dörmögte:

– Bár inkább csatalovat adtak volna!... Illendő dolog-e egy öreg harcosnak kosárban ülni?!

Gondosan a kosárhoz kötözte kakasa szironybőr szíját. A tevét elvezették, és letérdeltették a többi teve mellé, melyekre a szétszedett jurta részeit rakták fel. Nazar-Kjarizek odasúgta a gondolataiba merült fakihnak:

– Mindaz, amit ez a görbe sátán mondott, beteljesedik, kivéve egyet: az ételről magunknak kell gondoskodnunk. Az örökösen éhes mongolok egy csipetnyi rizst sem adnak nekünk, felfalják ők maguk. Odaférfkőzöm vad parancsnokunk szakácsához, és igyekszem megbarátkozni vele... Akkor majd lesz mit ennünk.

Az öreg kimászott a kosárból, és eltűnt.

Hadzsi-Rahim a hadi tábor zajos sürgés-forgását szemlélte. A harcosok lótottak-futottak, kiáltoztak, sürgették egymást. Szubudaj-Bagatur már előparancsolta a lovát. A kipcsák asszonyok éles hangon énekeltek, szétszedték a jurtákat, összezsavarták a nemezszőnyegeket, összetolták a ferde rácsokat, s mindezt felrakták a tevékre a bronzüstökkel, vas bográcstartókkal és csuvalokkal^[76] együtt. A nukerek tarka gabonás- és liszteszsákokat cipeltek, szarvuknál fogva húzták a birkákat, a vezetéklovakra kötötték a szőnyegmintás málhás zsákokat, meghúzták a hevedereket, és a síkon gyülekező csapathoz vágottak.

Szubudaj-Bagatur nyögve, sántikálva, a kihamvadó máglyák felé indult. Körülötte sámánok tolongtak: egy ősz öreg és néhány fiatal. A sámánok pufogtatták a dobokat, rázták a csörgőket, és könyörgéseket üvöltöttek. Szubudaj kidülledt szemmel a tűzbe bámult, és imákat sutogott, amelyek védnek a méregtől, nyíllövéstől és gonosz szemektől. A szél felkapott egy szürke füstgomolyt, az eltakarta és szikrákkal teleszórta Szubudajt.

– Szerencsés jel! – mondták a körös-körül tülekedő mongolok. – A füst elkergeti a szerencsétlenséget, a szent szikrák szerencsét hoznak!

Szubudaj sokáig mogorván, mozdulatlanul, görnyedten állt ott; mélyen elgondolkozott, mintha maga előtt látná az elkövetkező csatákat, a hanyatt-homlok menekülő, megriadt tömegeket és tanítványa, a világhódító Batu kán harci dicsőségének felkelő napját.

Batu kán már arrafelé nyargalt pompás fehér csődörén. Három sorban kilenc testőr követte. Az élen lovagló testőr kezében bambuszrúdon ötszögletű, fehér zászló lobogott, keskeny csúcsai repeszek a szélben. A zászlón selyemmel hímzett kerecsen^[7], karmai közt fekete hollóval. Batu kán könnyű, fehér, ezüstös kócsagforgóval díszített bőrsisakot viselt. A bajusztalan, napbarnította arcú, kissé ferde vágású, élénk, fekete szemű ifjú rubingombos, kék selyemcsapanjában délcegen ült tüzes lován. Bal kezével meghúzta aranylemezes kantárját. Jobbjában rövid, fekete korbácsot tartott.

– Készen állok! Nézd, a sereg már elindult a táborból! Nézd, csapataim sietnek, hogy mihamarabb a hatalmas Itil folyamhoz érjenek, hogy mint az orkán, zúduljanak a rémülettől remegő törzsekre!

Batu kán korbácsával nyugat felé mutatott. A dombról jól lehetett látni a széles síkságot. Minden úton a nyugat felé húzódó harcosok lovascsapatai vonultak.

Szubudaj, felocsúdva, Batu kán felé fordult. Lehajolt, és göcsörtös ujjaival megérintette a kiszáradt földet.

– Én már régen készen állok – mondta. – Helyesen szoltam: ilyen hadsereggel megpányvázod az egész világot!...

Szubudaj szorosán Batu kánhoz lépett, és odasúgta neki:

– Egy lépésnyire se lovagolj el tőlem! Ne feledd, nem nyugaton fenyeget veszély, hanem itt, a neked ásott gödrök és az árulók édeskés mosolyai között!

Batu kán összevonta szemöldökét. Szája eltorzult. Megsuhogtatta korbácsát.

– Meguntam őket! Vajon hamarosan túl leszünk-e az Itil folyamon, távol az árvalányhajás Kipcsák Sztyeppától? Féktelen szél hajt előre, hogy minél távolabb kerüljek ettől a helytől, ahol mindent

megmérgezett az árulás, irigység és hízelgés... – Halkabban folytatta: – Megyek, vissza se nézek, és többé nem térek ide vissza. Ott, a messzi távolban leigázom a népeket, és új, soha eddig nem létezett birodalmat alapítok, ameddig nem ér el Karakorum tapadó mancsa!...

– Jó, jó! – dörmögte Szubudaj, és a közelben álló mongolok felé sandított.

A sámánok a máglyára dobtak egy nyaláb száraz ürömfüvet. A sárga lángnyelvek felfelé kígyóztak, és szikrát szórtak.

Szubudaj felült vastag lábú, szögsárga poroszka lovára, és ridegen, szemöldökét összevonva lovagolt Batu kán mögött. A mongolok lóra kaptak, felrakták az utolsó üstöket is. Csakhamar hosszú karaván nyújtózott el a dombtól a szürke fellegek takarta, ismeretlen nyugat felé.

Úton

*...MINDEN MONGOL HERCEG EGYIDEJŰLEG
NYUGAT FELÉ VONULT A MAJOM ÉVE TAVASZÁN,
II. DZSUMAD HAVÁBAN.*

*ÚTON TÖLTVE A NYARAT, ŐSZEL EGYESÜLTEK
BOLGÁR FÖLDÖN*

*BATU, URDU, SEJBAN ÉS TANGKUT (DZSUCSI KÁN
FIAI)*

*NEMZETSÉGÉVEL, AMELYET A BOLGÁR FÖLD
FELETTI URALKODÁSRA KIJELÖLTEK.*

[RASID ED-DIN KRÓNIKA]

„...Mely fellegekből tépjem ki a lenyűgöző szavak villogó villámaint, a bölcsesség mely tavába merítsem a méltán forrongó gondolatok rajának tartós, ezüstös hálóját, hol lelek tüzes katlanban fortyogó szurkot, hogy megrajzolhassam az égető panasz és a szerencsétlenség vérlázító képét, a kétségbeesést és a vigasztalhatatlan könnyeket, amelyek az előrevonuló mongol sereg minden lépését kísérik?... Ez a had elnyel és megsemmisít mindent, ami útjába kerül... Minden ember, asszony vagy gyermek a könyörtelen harcosok gyámoltalan áldozatává lesz... Minden ellenállást halálbüntetés sújt, minden megadás súlyos rabszolgasággal jár, és semmi sem menti meg azokat, akik szembezállnak velük... De hol van a vakmerő elszántak hada, mely nem remeg, amikor meghallja a mongolok négyszázezer főnyi, pusztítást és halált hozó hordájának szörnyű ordítását? Ki veti vissza a pusztai rablókat, akiket csakis a fosztogatás és erőszakoskodás szenvedélye tölt el?”

Így írt Hadzsi-Rahim a fonott kosárban ülve, összekuporodva és térdén tartva egy ív szürke, szamarkandi papirost. Szorgalmasan folytatta „Úti feljegyzéseit”. A teve hatalmas léptekkel haladt, és nem maradt el Szubudaj-Bagatur ezer főnyi őrségétől, a „tombolóktól”. Szubudaj elől lovagolt szögsárga poroszka lován; lassította a lépést hegynek fölfelé, és megállt a dombtetőn, aztán gyorsított a sík mezőn. Ilyenkor a teve ringatózva, könnyen futott, erős, gyors

vágtában, és egyenletesen dobálta a kosár szélébe kapaszkodó Hadzsi-Rahimot és az öreg Nazart.

Hadzsi-Rahim írt:

„...Tavasszal indult el a had Szignakból, és a száraz, esőtlen, rekkenő nyár folyamán nyugat felé tartott.^[78] Az évszázadokra épített út egyik pusztai folyócskától a másikig húzódott, így hát az óriási lóállomány nem szenvedett különösebben a szomjúságtól és élelemhiánytól. A sztyeppen zöldelltek a friss, tavaszi hajtások, és minél távolabb jutottak, annál többször kerültek a tavaszi áradás után frissen maradt, lapos rétekre, mocsarakhoz és nádas folyócskákhoz, ahol elég táplálék akadt az igénytelen tatár lovak számára.

Harminchárom, egyenként tízezer lovast számláló tumen, olyan széles, laza arcvonalban haladt harminchárom úton, hogy három napig tartott volna, míg az óriási mongol hadsereg balszárnyától a szélső – északi – jobbszárnyáig ellovagolhatott volna az ember.

Minden tumen csak a maga útját ismeri, és külön táborban tart pihenőt. Az elől haladó fel derítők már jó előre alkalmas tartózkodási helyet keresnek a tumen számára, amely gazdag nádiban vagy réti fűben.

Az északi irányban haladó sereget, a legszélső jobbszárnyat Sejban kán és Batu kán másik két fivére vezeti. Mindhármuknak megvan a tumenje, támogatják egymást, és futárok segítségével állandó összeköttetésben állnak egymással, ők teljesítik a dzsihangir parancsát: meghódítani az északi Bolgárországot, amely a Káma folyam, az Itil mellékfolyója mentén fekszik. Az egész hadsereg középső része Gujuk kán parancsnoksága alatt áll, távolabb pedig, a balszárnyon, vonulnak a többi dzsingiszida hercegek tumenjai. Gujuk kán szándékosan választotta magának a hadsereg középső részét, mert még mindig remélte, hogy az egész hadsereg fölötti hatalom az ő kezébe kerül, és Batu kánt elmozdítják tisztéből, vagy hirtelen meghal – ég óvja ettől! –, és akkor már minden vita nélkül Gujuk kánt nyilvánítják dzsihangirnak.

Hogy Batu kán hol van, senki sem tudja. Rendszerint Szubudaj-Bagaturral lovagol, de az öreg félszemű hadvezér híres gyors cikázásairól, és úgy repül, mint az orkán. Tumenjével váratlanul hol a

sereg jobb-, hol a balszárnyán, hol pedig a középső részén bukkan fel, éjszakai pihenőt tart, és megint eltűnik ismeretlen irányban.

Szubudaj-Bagatur málhás karavánja igen kicsiny: négy gyors járású teve, mely szétszedett hadi sátrát és könnyű, kínai bőrládáit szállítja. Ezekben a ládáknak őrzik azon földek pergamenre rajzolt képmását, amelyeken keresztül tervezik a hadjáratot. Ugyancsak a ládáknak vannak az arany-, ezüst- és fapajczák; ezeket a dzsihangir azoknak adományozza, akikkel kegyet akar gyakorolni.

Azonkívül, a nagy »atalik« kis, személyi poggyásza közt halad vas harci szekere^[79]: két magas keréken gördülő, vaslemezekkel borított, zárt kocsi. Mind a négy oldalán keskeny figyelőnyílások vannak, hogy rajtuk keresztül nyilazzanak. Ha bárki engedély nélkül közeledik a kocsihoz, mérgezett nyílvessző sebzi halálra. Olykor a menetelésben elfáradt öreg hadvezér szunyókál is a kocsiban; összehúzza magát, mint valami ragadozó vadállat. A kis kínai kutya éberesen őrködik gazdája nyugalma felett; ha ismeretlen ember lépteit hallja, éles ugatásban tör ki. A vas járművet kettesével befogott négy ló húzza. A hajtó a bal szélső lovon ül.

Az áruló orvtámadástól tartó Szubudaj-Bagatur egyszer arra biztatta Batu kánt, hogy a maga részére is csináltasson ilyen kocsit. Batu haragosan válaszolt:

– Engem eléggé megvéd a te sasszemed és turgaudjaim hűsége.

Ne higgyük, hogy a dzsingiszida hercegek valójában parancsnokai voltak csapatrészeiknek. Csupán így nevezték őket. Mindegyikük mellé beosztottak egy-egy tapasztalt mongol temniket, aki a haditudományt a Világ Megrendítőjének, a győzhetetlen Dzsingisz kánnak hadjárataiban tanulta ki. A temnikek rendelkeznek, ők vezetik a csapatokat, kijelölik a pihenőhelyeket, felderítőket és futárokat küldenek ki, összeköttetést tartanak fenn Szubudaj-Bagattal, aki az egész hadsereg fővezére a hadjáratban. Minden kilencedik napon minden tumentől futárok száguldanak Szubudaj-Bagaturhoz, és elmondják, hol tartózkodik a csapatrész, hogyan vadásznak sólymokkal vagy agarakkal, hogyan ebédelnek, és mivel töltik idejüket a dzsingiszida hercegek, milyen úton halad tovább a csapat, milyen a lovak eledele, hogyan bírják az iramot a lovak, van-e még háj a hátukon...

Szubudaj figyelmesen meghallgat minden futárt, fejét ingatja, és így szól: »Hallom, hallom!« Soha senkit sem dicsér meg, csak dörög, fújtat, és megkérdi a futárokat, melyik kipcsák kán hajbókol a hercegek előtt, és hogy miről sugdolóznak. Néha a futár azt mondja: »Nem tudom.« Szubudaj ekkor öklével a térdére csap, elkergeti a futárt, és megtiltja, hogy máskor megjelenjék előtte.

Batu kán csak Szubudaj-Bagaturnal együtt mutatkozik. Batu úgy hallgat a félszemű, vad hadvezérré, mint bölcs tanítójára, ha az tisztelettel tanácsol neki valamit. Szubudaj-Bagatur úgy beszél Batu kánnal, mintha az lenne az okosabb és tapasztaltabb. Beszélgetés közben az öreg földig hajol, mert Batu kánban a Szentséges Vezér unokáját tiszteli. Batu kánnak ezer nukerből álló személyes őrsége van. Ezeket a nukereket »győzhetetleneknek« nevezik. A bátor lovasok csapatának fele sárga, fele pedig pej lovon ül. Az egyik pejlovas század parancsnokának már a hadjárat legkezdetén Arapsát, az ifjú harcost nevezte ki. Batu kán kegyeli, és teljesen megbízik benne, amióta Arapsa a fővezérválasztás napján megmentette a fiatal dzsihangir életét. Arapsa a századával mindenhova elkíséri Batu kánt, és éjszakánként őrzik az álmát.

Szubudaj-Bagaturnak is van saját tumenje. Ezerfőnyi személyes őrsége harcosait »tombolóknak« nevezik. Ezek részt vettek Szubudaj-Bagatur hadjárataiban, készek odaadóan végrehajtani vezérük legveszélyesebb parancsait is; a vezér közülük válogatja ki az önálló csapatrészek parancsnokait. Ezt a rendet vezette be Szubudaj-Bagatur még a Világ Nagy Megrendítőjének, Dzsingisz kánnak idejében.”

Aki hátra marad – meglátja a halált

„Nekem nincs többé otthonom, benne fehér szakállú atyám és ezüstoffűrű anyám, nincsenek fivérem, nincsenek nővérem – minden elrepült, mint maroknyi szalma, amit elragad a vihar!... Nekem csak egyetlen barátom maradt: Bajander kán lova, s rajta a rossz nyereg. A pusztai szél úgy kerget ezen a síkságon, mint a vak farkast. Be kell állnom valami csapatba. De ki vesz be engem? Nincs se kardom, se lándzsám, csak éles késem. Törzsek, nemzetségek szerint vonul mindenki, idegent nem engednek a csapatukba. De ki fogad be ilyen bajgust, karapsikot^[80], pusztai csavargót, mint én vagyok?... Bármely harcosnak joga van elvenni tőlem a pej lovamat, a nyeret és tábori bőriszakomat, azzal vádolva, hogy lóköltő vagyok, aki zsákmányra lesve kóborol...”

Ilyen komor gondolatok foglalták el Muszuket, amikor a határtalan sztyepp egy dombján ült. Lent, a kis völgyben, kiszáradó pocsolya mellett legelt az elcsigázott, lesóványodott pej.

Muszuk már jó néhány napja lovagolt egyik kipcsák pusztai táborból a másikba, és kérte, vegyék be a csapatba. Még csak szóba sem akartak állni vele: „Talán bizony majd megosztjuk veled megszerzett hadi zsákmányunkat! Azon persze kapva kapnál! De hol a törzsed, hol a táborod? Valami aljasságot követtél el, és nem mered odadugni a képedet?”

Az egyik táborban tisztos külsejű, báránybőr kucsmáján hadzsiszalagot viselő sátorfő beszélt jóindulatú nevetéssel és nyájasan:

– Biztosan ismered a dzsihangir szigorú parancsát: a hadjáratban csakis ezredekbe, századokba és tizedekbe beosztott egész törzsek mehetnek; minden dzsigit jó lovon üljön, legyen hibátlan a fegyverzete, mert különben nem sereg a sereg, csak pásztor nélküli csorda. Azt is tudod, hogy a magányos csavargókat leráncigálhatjuk a lóról, és minden ítélet nélkül felkoncolhatjuk. Hallottál erről a parancsról?... De én megszántalak. Beveszlek a törzsünkbe, és ha nem hurrog le a törzsi közösség, felfogadlak csikósnak a vezetéklovak mellé. Még fegyvert is adok neked – látom, nincs! De ezért átadod nekem a lovadat. Ne félj, adok érte cserébe másik

lovat. A kardért három tehenet, a pajzsért és lándzsáért három tehenet, az acélsisakért három tehenet és a páncélingért még hat tehenet adsz majd.^[81] Összesen tizenöt tehenet. Leleményes dzsigit vagy, mi az neked: tizenöt tehén?...

Muszuk csóválta a fejét.

– Erre még gondolni sem lehet!

– Elmehetsz egy szál karddal is a háborúba. A többi fegyvert majd megszerzed az ellenségtől. Számptalan sok csata lesz!

Muszuk sietve távozott a túlságosan szívélyes sátorfőtől, és újra nekivágott a sztyeppnek.

A szerencsétlenség azt közelíti meg, akinek amúgy sincs szerencséje. Muszuk meglátott a távolban a homokdombok között egy hét lovasból álló csoportot. Micsoda lovakon ültek!

Vén, kenés gebéken! Egyetlen rendes muzulmán sem nevezi az effajta állatokat a nemes „ló” névvel, ezeknek jó a gebe, vagyis a „jabi” szó is; teherhordó állat, csak arra való, hogy szalmát és trágyát cipeljen.

A lovasok fel voltak fegyverezve. Kezükbén vékony lándzsa rengett. Veszedelemes dolog ilyen lovasokkal találkozni a pusztasztyeppén. Muszuk lemászott a dombról, felpattant a pejre, és oldalt tartott. Mikor már egy félkört csinált, és túljutott a homokdombokon, Muszuk látta, hogy a lovasok újra ott vannak előtte, de most már egészen közel. Valamivel foglalatoskodtak, a nyolcadik pedig a dombon örködött. Egy kibelezett teve fölé hajolva dolgoztak a késükkal. Az egyik ember véres kezével integetett.

– Hallod-e, te magányos farkas, vakmerő királysas, dühödt párduc! Akarsz-e velünk ebédelni?

Muszuk már másodnapja semmit sem evett. Nem sokáig habozott. Megbéklyózta a lovát, és odament a tevéhez.

– Vedd el a fejét – mondta az egyik ember. – Úgysem tudjuk az egészet elvinni.

„Csavargófélék ezek” – gondolta Muszuk, de az éhség noszogatta.

– Ki tevéje?

– Messzi a gazda! Ne kérdezd...

A magas, sovány, kancsal dzsigit, aki villámgyorsan ügyeskedett késével, levágta a teve fejét, és átnyújtotta Muszuknak:

– Fogjad!

Muszuk köszönetet mondott, és kendőjébe csavarta a fejet.

– Milyen csapatból valók vagytok?

– A bátrak bátra, Baj-Murat batir csapatából.

– Nagy a csapat?

– Nem nagy, de merész, és ha te is beállsz hozzánk, akkor már kilenc emberünk lesz. Szent szám!

– És elmentek a dzsihangir seregébe?

– Miért ne mennénk? Még sok olyan csavargó áll be hozzánk, mint te, és hamarosan egész tument gyűjtünk egybe Baj-Murat zöld lobogója alá.

A dombon őrködő ember elkiáltotta magát.

– A távolban emberek bukkantak fel! Bizonyára a gazda vezeti ide éhes vendégeit.

Sietősen megtörölték a homokba véres kezüket. Lóra pattantak, és az országút felé vezető ösvényre kaptattak. A kancsal megállt Muszuk mellett.

– Menekülj velünk együtt! A gazda megtalálja nálad a tevéje fejét, és szétmarcangol. Én, Baj-Murat batir, a csapat parancsnoka, megteszlek helyettesemnek.

„Eredj ahhoz, aki téged hív!” – jutott Muszuk eszébe a kipcsák közmondás, és elindult Baj-Murat után. Sokáig kerengtek a sztyeppen, amikor Baj-Murat füttyentett, s útitársai Muszuk ellen fordultak, váratlanul rárontottak, és hirtelen leütötték a lóról. Muszuk elkábulva feküdt a homokban, és két ember lándzsát szegzett a melléne.

– Feküdj, te csavargó, kéregető, és ne mozdulj! Imádkozz Allahhoz!

Baj-Murat átszállt a rablott lóra, és először szemmel láthatóan habozott, ne hagyja-e ott cserébe kehes jabiját, de aztán határozott mozdulattal nyeregkápájához kötötte a gebe kantárját.

– Baj-Murat batir! – kiáltotta Muszuk. – Azt mondtad, beveszel a csapatodba. Így tartod meg a szavad?

– Meggondoltam magam. Ki tudja, miféle ember vagy? Az is meglehet, hogy éjszaka mindnyájunkat meggyilkolsz.

– Hagyd itt a lovamat! – nyögte Muszuk, és mellén érezte a hegyes lándzsákat.

Valami nyugtalanította Baj-Muratot. Elkiáltotta magát:

– Előre! Gyorsan!

Muszuk hallotta a távolodó lovak dobogását, és arcát tenyerébe hajtva, mozdulatlanul fekvé maradt. Úgy hitte, most elkerülhetetlen a pusztulása: körös-körül kopár, kietlen sztyepp, csavargó rablóbandák és éhes vadállatok... Sehonnán sem várhat segítséget. És felkiáltott:

– Öreg, jámbor Hizr^[82]! Jöjj segítségemre! Ments meg! Kövér bárányt vágok le tiszteletedre!...

Egyedül a pusztaságban

Leszállt a sötét éj. Ritka, apró csillagok hunyorogtak az égen. Távolban éhes farkas üvöltött. Egy másik felelt neki. Innen is, onnan is felhangzott a sakálok éles, vad vonítása.

Muszuk mozdulatlanul ült, és feszülten fülelt. De a fáradtság felülkerekedett. Leragadt a szeme. Lassacskán mély álomba merült.

Azt álmodta, hogy magas dombon ül. Előtte széles, virágos síkság terült el. Mindenfelé tarka lovak és sárga csikók legelésztek. A földből dús szederbokor nőtt ki gyorsan. Ágai összefonódtak, meggömbültek, az ég felé emelkedtek, mint az oszlopok, és az egész síkság felett húzódó ívvé változtak. Erre az ívre, mint valami hídra, lassan felballagott édesanyja vörös tehene, ingatta a fejét, és nyakában megcsendült a csengettyű. A tehén mögött piros ruhás leány kapaszkodott az ívre. Ruháját lebegtette a szél. Muszuk rögtön megismerte. Julduz volt, bőrrocskával a kezében. Imbolyogva járt, és félt, hogy lezuhan a keskeny hídról. A kék eget hirtelen apró, fehér felhők borították el. A tehén alatt hajladozott a híd. Csak a közepéig ment, ott panaszos bőgéssel megállt. És Julduz ismerős, csengő hangon kiáltott: „Muszuk!”

Muszuk nagy nehezen felnyitotta fáradt szemét. A tűző napfény elvakította. Nagy, zöld legyek keringtek a feje körül. Egyszerre csak újra tisztán hallotta: „Muszuk!” Hunyorogva, tenyerével védve a szemét, néhány sárga, magas, rojtos-bojtos, díszesen felszerszámozott tevét pillantott meg maga előtt. Kis, kétülékes, virágos függönyös gyaloghintók voltak a tevék púpjai között, bennük fényes selyemruhába öltözött nők ültek. Azokat oly vastagon fedte a fehér és egyéb festék, hogy alig különböztek egymástól. A nők nevettek, elbújtak a függönyök mögött, és egyikük leszórt Muszuknak egy marék fügét meg diót. Egy arany karpereces, vékony kar zsinórral bekötött selyemzacskót dobott neki. Ezalatt vad kiáltozással mongol lovasok száguldottak oda. A tevék rekedt bőgéssel elindultak; a csörgők és a kis csengettyűk ütemesen csilingeltek.

A karaván eltűnt a dombok mögött, mint egy álom... Pedig ez nem volt álom! Muszuk sok fügét, diót, néhány ánizsos lepényt és egy

zsinórral bekötött, csíkos selyemzacskót szedett fel a földről. A zacskóban sárga cukorkristályok^[83], pisztácia, mandula és kilenc aranypénz volt. Ezt a furcsa ajándékot Muszuk az inge alá rejtette.

„A jó öreg Hizr meghallotta kiáltásomat, és segített rajtam!” Muszuk felkapaszkodott a legközelebbi dombra, amelyet ritkás, ezüstös, merev fű nőtt be. Előtte terült el a hosszú, keskeny karavánút, mely a Kipcsák és a Kirgiz Sztyepről nyugat felé, a nagy Itil folyam felé vezetett. Az út tevenyom szélességű kerékvágás volt, amelyet századok alatt az arra haladó karavánok tapostak bele az agyagos földbe. Imitt-amott csontok fehérlettek, báránybogyók és kifakult rongyok heverték szanaszét.

„Itt kell maradnom! Talán az öreg Hizr megint szerencsét hoz...”

A sztyepp sokáig nesztelen és kihalt volt.

A nap már lemenőben volt a lángoló égen, amikor a messzeségben, a dombok között lovasok tűntek fel. Tíz kitűnően felfegyverzett, nagy fekete kucsmás dzsigit, lándzsáját előrszegezve nyargalt sötétpej, válogatott paripán. Elöl egy fehér arab turbánt viselő ifjú harcos lovagolt. Muszuk valahogy ismerősnek vélte az ifjú tartását, szigorú, komor arcát, de leginkább a kecses pej lovat.

Amikor az ifjú Muszukhoz ért, visszafogta lovát.

– Mi a neved? Hol a csapatod? Miért heversz itt?

Muszuk felállt, és sietve, elkeseredéssel beszélt szerencsétlenségéről és óhajáról, hogy mennyire szeretne részt venni a hadjáratban, és arról, hogyan rabolta ki Baj-Murat bandája.

Az idegen lovas mozdulatlan, kőmerev arccal hallgatta végig Muszuk beszédét. Aztán így szólt:

– Arapsa százados a nevem. Megismerlek: te azelőtt Bajander kán csikósa voltál. Hiszek neked, és magammal viszlek. Míg kiállod a próbát, csikós leszel, azután kapsz lovat, lándzsát és kardot. Ülj az utolsó lóra.

Muszuk felmászott az egyik lovas paripája farára, és belekapaszkodott a harcos övébe. A lovasok elvágattak. Muszukban fellángolt a remény, hogy életének új, boldogabb korszaka kezdődik.

A Népek Kapuja

Hadzsi-Rahim összekuporodott, amennyire csak tudott, ügyet sem vetett a ringó, nyikorgó kosárra és a sűrű porra, amely belepte könyve lapjait, és buzgón írta egyik sort a másik után.

„...A fényességes Batu kán hadserege szüntelenül halad nyugat felé azon az úton, amelyet ősidők óta a Népek Kapujának neveznek. Ez az út a Kő-övtől^[84] délre és az Abeszkun-tengertől^[85] északra fekvő síkságon vezet. Hajdanában ezen az úton vonultak a keleti sztyeppékről a harcos hunok, a mongolok tiszteletre méltó ősei, és rémülettel töltötték el a nyugati népeket.

A sereg előtt felderítők lovagolnak, de az utas nélkülük is megtalálná a puszta térségein az ösvényt, amely a hatalmas Népek Kapuján keresztül vezet. Mindenfelé felismerhetők a réges-régen elhagyott táborhelyek a szétszórta heverő, festett edénycserepekről. Távol, a láthatáron, mint útjelző póznák, kék kurgánok látszanak; ezek alá temették ismeretlen törzsek ismeretlen bagaturjaikat. .. Béke poraikra!”

Amíg tavasz volt, amíg mindenfelé víztükrök csillogtak és esett az eső, a sereg felvonulása diadalmas és nagyszerű volt, nem olyan gyötrelmes, mint amilyenné most változott. Amikor beköszöntöttek a rekkenő napok, amikor a perzselő napsugarak kiszárították és megrepesztették a földet, a sokezernyi előrehaladó ló és ember porfellegeket vert fel, amelyek eltakarták az eget. Ez a finom, sűrű por teljesen elfödi a napot; éjszakai sötétség lesz. Néhány lépésre már nem lehet felismerni az emberi arcot. Minden lovasnak szigorúan meg kell tartania a helyét mind a tizedben, mind a században, mert ha valaki kissé vigyázatlan, elveszhet a tömegben, akár a nádasban, aztán keresheti néhány napon át a csapatát.

Borzalmas a négyszázezer főnyi hadsereg néma vonulása a félhomályban, a felvert porfellegekben, amikor körös-körül nem látni mást, csupán lovak és emberek körvonalait... Senki sem szól egy szót sem: „Minek beszélni, amikor már mindent megmondták, és minden ismeretes!” Meg aztán nehéz is beszélni: a por behatol a torokba, az orrba, a mellbe. Az emberek már alig láttak, megsüketültek, és csak a pihenőre gondoltak, ahol megihatnak egy

csésze hideg vizet, kirázhatják a ruhájukat, s amikor a hűvös éjszakai szél elviszi a port, újra látszik a derűs, kék égbolt...

Este kis folyónál pihentek meg. Néhány bokor és vén, görbe fűz. A hosszú tábor mindkét part mentén elhúzódik. Ezer és ezer tábortűz lobog, mintha az egész sztyepp kigyúlt volna. Az emberek kiáltoznak, krákognak, énekelnek, kivezetik a lovakat és tevéket a sztyeppre, hogy a szabadban legelhessenek. Gyenge szellő elfújja a porfelhőt a tábor felől, és végre, késő éjszaka, odalopózik a sztyeppi öröm könnyű illata...

A pihenő táborban dühös böggéssel ereszkedik térdre a szürke tangut tevé. Hadzsi-Rahim fakih és az öreg Nazar-Kjarizek nagy nehezen kimászik a kosárból; mozgatják elzsibbadt, megmerevedett tagjaikat. Sokáig porolják köpenyüket, hogy megszabaduljanak a rárakódott portól. Hiábavaló igyekezet! Földhöz vágják a köpenyt, és örülnek, hogy a közelben tábortűz ég, és már a tűz fölé tették a kormos üstöt; hogy kinyújtózhatnak a földön, és fejük fölött már sötétedik a végtelen égbolt.

Nazar-Kjarizek, aki a mindennapi dolgokban leleményes, odamegy Szubudaj-Bagatur szakácsához, hosszú, tiszteletteljes üdvözetet mond neki, és egy fazék rizzsel vagy húslevessel tér vissza; néha maga süt a hamuban lepényt vagy parázson vékony hússzeleteket, amelyekhez ismeretlen úton jutott. Ilyenkor szüntelenül mesél, vagy repedt, recsegő hangján ősrégi kipcsák regéket kornyikál.

Hadzsi-Rahim nem szakadhat el a karavántól: a tevé a lakása. A fakih igyekszik mindent leírni, amit lát vagy hall, amikor valamelyik parancsnokkal vagy egyszerű harcossal beszélget. Hadzsi-Rahim észrevette, hogy Szubudaj-Bagatur, a nagy tanácsadó, nem mindig lovagol együtt a tumenjével, nem mindig bújik vaskocsijába. Testőrszázada kíséretében gyakran letér a főútvonalról. Néhány napig egyáltalán nem látható a mongol vezér; eltűnik az ifjú dzsihangirral együtt. Este váratlanul megjelennek az előre kijelölt táborhelyen. Hadzsi-Rahim ilyenkor odamegy hozzájuk, és leírja megjegyzéseiket.

Naplemente felé a karaván meggyorsítja menetét. Mindenki, még az állatok is tudják, hogy nemsokára víz, pihenés vár rájuk, ezért vidámabban mozognak. A karavan-basi^[86] kiküldi a felderítőket, akik

könnyű lovukon reggel felé eltűnnek. Sík teret keresnek, és már messziről jeleket adnak valamelyik domb tetejéről; lovukat hol jobbra, hol balra fordítják, hol meg kétszer-háromszor körbeforognak, mindennek jelentősége van, amit megértenek a harcosok.

A kiválasztott helyen a tevék térdre ereszkednek, a harcosok leszedik róluk a nehéz málhát. Kivezetik a sztyeppre a rakománytól megszabadított állatokat. Egész éjjel ide-oda kószálnak, meg-megállnak a tevetövis-bokroknál^[87], megragadják érdes szájukkal. Külön málhás tevék hozzák az úton előre összegyűjtött füvet. A rabszolgák felszítják a tábortüzeket, föléje teszik a három lábon álló, nagy kínai bronzkatlanokat. Bőrtömlőkből vizet öntenek a katlanokba, felvagdadják a húst, beleszórják a rizst.

Az örök senkit sem engednek más csapatokból Szubudaj-Bagatur pihenőtáborába. Minden csapatnak a kijelölt útján kell járnia, nem keveredhetik másokkal, megvan a külön pihenőtábora. Szubudaj-Bagatur szállása körül csupán a személyes szolgálatára rendelt ezer „tomboló” helyezkedik el; a túmán többi harcosa messzebb, a sztyeppén telepszik le.

Az őrcsapat tagjai felszítják tábortüzüket, katlanokban levest főznek, vagy ki amit tudott szerezni magának. A tüzek körül elhelyezkednek, elnyújtóznak a nemez lópokrócokon. Megbéklyózott lovuk közelben legel a sztyeppen. A lovak találnak maguknak eleséget, beérik a silány növényekkel vagy a patájukkal kikotort gyökerekkel. Annyira igénytelenek, hogy nyugodtan körül lehet nyargalni velük a világot.

A sötétségben az örök egymást szólógatják a dombokon, és elnyújtott hangon ismételtetik:

– Figyelem és engedelmesség!

Néha a táborhelyen sátrakat is vernek. Mindenki tudja, mit jelent ez, és örül: két-három napos táborozás és pihenő lesz. A sátrakban kiterítik a nemezpokrócokat és a szőnyeget, földre teszik a selyempárnákat. Talán megbeszélést tartanak a kánok, vagy ünnepi hajtóvadászatra készülnek.

A csendben sok lópata dobogása hallatszik: a fényességes Batu kán közeledik, s vele Szubudaj-Bagatur és válogatott nukerjeik.

A félszemű, mogorva Szubudaj-Bagaturtól mindenki jobban fél, mint Batu kántól. Szubudaj mindig észreveszi a rendetlenséget, csendesen mond néhány szót, mely után fejvesztve rohannak valahova a lovasok, valakit elhurcolnak, valahonnan kétségbeesett kiáltások hallatszanak...

Batu kán nem veszi észre az apróbb rendetlenségeket. Az ő tekintete az emberek fölött bolyong, nagy tervekről álmodozik, csak a jövőről szeret beszélni. Amikor a két hadvezér, az ifjú és az öreg, belép a sárga selyemsátorba, az ebédnek már készen kell lennie. Az abroszteregető és a felszolgáló tiszteletteljesen, kezét hasán összefonva, várja a parancsokat. Az ebéd ünnepélyesen folyik le. A három fősámán is ott ül, és halkán könyörgő imákat mormol...

Batu kán hét csillaga

Az élenjáró „kiválasztott”, „győzhetetlen” ezerrel együtt halad Batu kán ötven természetes tangut tevéből álló karavánja. Ezek a tevék sárgásszürkék, őszesek, félvadak, szilajok, de nagyon erősek, és Szubudaj-Bagatur gyors menetelésein úgyszólván sohase maradnak le.

Ezeken a tevéken utazik Batu kán „hét csillaga”. Így nevezik a csapatban Batu kán hét gyönyörű feleségét. Az asszonyokat Batu kán bölcs anyja, Ori-Fudzsin, még Szignakban válogatta ki fia negyven felesége közül. Ori-Fudzsin így szólt fiához:

– Új országokat hódítasz meg majd. Minden ország leigázott népe elküldi neked ajándékba legragyogóbb, de legalattomosabb nőjét, hogy elemésszen. Emlékezz nagyatyádnak, a Szentséges Vezérnek végzetére. Sátorába vezettek egy tangut hercegnőt, és az megsebezte, s ezzel siettette a Leghatalmasabb halálát. Ne higgy az idegenek mézes-mázos hízelkedésének, óvakodj az ellenség ajándékaitól! Ahogy éjszaka az égen az Örökkévalóság szekerében^[88] hét csillag tündököl, úgy világít neked az úton – hűségesen és odaadóan, szerencsét és boldogságot hozva – a hét legszebb szépség, akiket magam válogattam össze.

Batu kán mindig tisztelettel viselkedett anyjával, most is így válaszolt:

– Először meg kell beszélnem ezt hűséges tanácsadómmal, Szubudaj-Bagattal.

Batu kán másnap másodmagával, az agg, nagy hadvezérrel együtt jelent meg anyjánál, és így szólt:

– Hadzsi-Rahim, hadikrónikásom és tanítóm, utánanézett a könyvekben, és megmagyarázta, hogy a Kétszarvú Iszkender egyáltalán nem vitt magával asszonyt a hadjárataira, és egyedüli gondja csak az ellenszegülő népek megsemmisítése volt...

Ori-Fudzsin gondolkodás nélkül mondotta:

– Én meg könyvek nélkül is tudom, hogy Iszkender, miután legyőzte Perzsiát, feleségül vette a leigázott perzsa uralkodónak, Dáriusnak a leányát; méregtől megbetegedett, és ifjan meghalt... Óvjanak ettől a mennyben lakók!

Az öreg Szubudaj-Bagatur arcra borult a kánné előtt, és így szólt:

– Szavaid úgy ragyognak a bölcsességtől, mint drága gyémántok. És ha fényességes fiadért való aggodalmadban azt kívánod, hogy együtt utazzék veled gyönyörűségének virágoskertje, akár mind a negyven felesége, csapatomban éppen olyan biztonságban lesznek, mint uluszodban, sohasem maradnak el, és egyikük sem vész el. Parancsod kovakő, én csak szikra vagyok, melyet kicsiholsz. Ha a hadi gondokkal elfoglalt dzsihangir most nem kíváncsi ragyogó csillagképére, talán az úton kívánja majd látni. Ám akkor a csillagok távol lesznek. Előrelátóbb, ha magával viszi őket!

Ori-Fudzsin olyan mélyen meghajolt, hogy gyöngyökkel hímzett kucsmájának tollforgója fia porral borított csizmáját érintette:

– Te vagy a parancsoló, te vagy a dzsihangir, te parancsolj!

Batu kán kelletlenül megszólalt:

– Ám legyen! De a hét közül egyet magam választok ki. Ez az egy az a leány legyen, kinek neve Hajnalcsillag, Julduz... Szubudaj-Bagatur, keresd meg majd...

Szubudaj-Bagatur nukerjei másnap felkutattak Szignakban néhány leányt, akit Julduznak hívtak. A rémülettől reszkető leányokat Batu kán elé tuszkolták. Unatkozó tekintetet vetett az elé vezetettekre, és rámutatott egy sovány, csaknem gyermekleánykára, akinek szempilláján könny csillogott. A leányt selyemlepelbe takarták, és elvezették Ori-Fudzsinhoz, az öreg kánnéhoz. A kánné megparancsolta a leánynak, hogy vetközzék le, ő maga vizsgálta meg, megtapogatta sovány vállát és bordáit, és úgy találta, Julduznak nincs külső hibája, szerény, szép, a szeme kifejező, az arcán gödröcskék, csak sovány és félénk, mint a vadlúd.

– Mihez értesz? – kérdezte a kánné.

– Tudok... rúgós tehenet fejni – suttozta szerényen Julduz.

– Nem könnyű dolog! – jegyezte meg Ori-Fudzsin, és mély, férfias hangon felnevetett. – Ehhez türelem kell. Hát még mit tudsz?

– Tudok... bárányt legeltetni, tudok tarka, mintás harisnyát kötni, mazsolás lepényi sütni hamuban...

– Mindez hasznos az úton – szólt az öregasszony. Megint nevetett, és már sokkal nyájasabban nézett a kislányra. – És még

mit tudsz?

Batu kán nesztelenül belépett, és hallotta Julduz válaszait.

– Beszélj, mit tudsz még?

– Tudom énekelni kipcsák dalainkat, és meséket tudok mesélni az öreg Hizrről, a füttyülő dzsinnekről^[89] és a vakmerő dzsigitekről...

Batu kán szemében vidám szikrák lobbantak fel, és összenézett anyjával. Ori-Fudzsin kegyesen bólintott:

– Utazhat!...

A hetedik csillag

Amikor a tatár-mongol hadsereg megindult a hadjáratra, Julduzt felültették a hetedik tevére egy kínai rabnővel együtt, akit Ori-Fudzsin kánné parancsára rendelték melléje. A leány baldachinos, selyemfüggönyös kedzsavében ült. Az út második napján hirtelen nyugtalan lett, egész nap fátyolába rejtette arcát, és este így szólt a rabnőhöz:

– Látom, hogy nem messzire tőlünk ketten utaznak egy tevéen: egy öregember és egy dervis-fakih. Ha kérdezősködnének felőlem, ne merészelj válaszolni nekik. Félek ettől az öregembertől, már szerencsétlenséget hozott nekem... Segíts rajtam, hogy senki se ismerjen meg...

Az asszonyi furfangokban jártas kínai nő a pihenőhelyen gondosan fehérre mázolta Julduz arcát, majd kipirosította, halántékaig meghosszabbította a szemöldökét, és úgy kifestette, hogy Julduz nem ismert magára, amikor csiszolt kis ezüsttükrebe nézett.

„A hét csillagot” az úton külön karavánban tartották, és külön őrséget adtak melléjük. Az elülső négy tevéen négy mongol hercegnő utazott. A legelőkelőbb nomád törzsből származtak, s teltségükkel és földig érő hajfonatukkal tűntek ki. Utánuk két kipcsák hercegnő haladt. Az egyik Bajander kán leánya volt. A két kipcsák hercegnő rendszerint egy tevéen ült, szüntelenül csacsogott és nevetgált. A cselédek külön tevéen utaztak. Az egyik táborhelyen odamentek Julduzhoz, megszólították, és elmesélték, hogy mindkettőjüknek külön versenylova van, és részt vesznek az ünnepi hajtóvadászaton és a lóversenyen.

– Te, természetesen, a dolgozó, fekete feleség vagy!^[90] Lovaid nincsenek, a kelengyédet – ruháidat és ékeidet – Ori-Fudzsin kánné adta neked. Batu kán rád se fog nézni. Te mosogatsz majd el a csészét, amelyből iszunk.

Julduz összeborzongott, meghátrált, és a kínai rabnőhöz simult. Mozdulatlan, merev arccal nézett a kipcsák hercegnőkre.

– Mi az, nem felelsz? Te teheneslány, talán nem tudsz beszélni? Akkor bőgj!

Julduz lesütötte szemét, és válaszolni akart, de képtelen volt rá... Megfogta selyemkendőjét, megszokott mozdulattal gyűrögetni kezdte, és bábut csomózott belőle, ahogy a pusztai lakótáborokban szokták a kislányok. Végre megszólalt:

– Menjetek innen, ha teheneslány vagyok. Ha az uram megparancsolja, csészét mosogatok, ha megparancsolja, kihajtalak benneteket rözseággal a mezőre, mint a tehenet...

– Ez még egészen buta gyermek – mondta az egyik hercegnő.

– És buta marad egész életében! – tette hozzá a másik, és mindketten hahotázva elmentek.

Másnap a pihenőhelyen a mongol kánnék odamentek Julduzhoz, kivéve az elsőt, Burakcsint, a leggőgösebbet. A kánnék megtapogatták Julduzt, megcsipdesték vékony kárját, a ruhája kelmejét, és megnézték a fogait is.

Julduz megadással tűrte, és csak mosolygott. A mongol nők egymás után megérintették a Julduz arcán levő gödröcskéket, és nevettek. A legidősebb hercegnő eleinte büszkén viselkedett, de aztán ő is elnevelte magát. A kánnék karjukra vették a kendőből csinált babát, és megmutatták, hogyan ringatják és szoptatják majd a gyermeküket. Azután felkerekedtek, kedveskedő szavakkal elbúcsúztak, és elmentek. A legfiatalabb visszafordult, és odasúgta:

– Gyere hozzám beszélgetni, a negyedik tevén utazom.

Amikor Julduz egyedül maradt, szétbontotta a kendőt, bebugyolálta vele a fejét, és elsírta magát. Nem először sírt Julduz, amióta apja és Demir, a legidősebb bátyja elvezette a rabszolgák karavánszerájába, és fekete szakállas, piros csíkos kaftánt viselő, nagy, kerek káposztára emlékeztető turbános kupeceknek eladta. Julduzt sértette, hogy úgy szemügyre vették, mint egy eladó birkát. Mit vétett? Akár a legszegényesebb, kormos jurtában is ellakik a forrás mellett, és nem akar mást, csak hogy Muszuk minden este hazajöjjön pej lován, elmesélje, mi történik a ménesben, hogyan marakodnak a csődörök, milyen csikók születtek, és hogyan kergette el Muszuk a ménesre támadó farkasokat...

Egy ujj gyengéden megérintette könyökét, és valaki csipogó hangon suttozta:

– Miért sírsz, csillagocska? Ez még nem szomorúság, a nagy szomorúság még hátravan.

Julduz rabnője volt, a kínai I La-he. Julduz előtt térdelt, és megszokott alázatossággal, tenyerét a szőnyegre téve, gyorsan meghajolt.

– Mikor jön a nagy szomorúság?

– Amikor látod, hogy a gyermeked meghal...

– És te láttad a nagy szomorúságot?

A kínai nő kis, sovány kezét a szeméhez tette, mintha le akarná törölni kicsordult könnyeit, és körülnézett. Körös-körül égtek a tábortüzek; bíborfényük megvilágította a fekvő és ülő harcosokat. A kínai nő és Julduz egymáshoz simult a kis bársonyszőnyegen. Elveszettek érezték magukat az óriási embertömeg közepette, amely zúgott, kiáltozott, énekelt, fegyverét csörgette, de most lassacskán elcsendesedett, s a meneteléstől fáradtan álomba és felejtkezésbe merült.

A kínai nő beszélni kezdett:

– Nehéz visszaemlékezni arra a bánatra, amit át kellett élnem. De halljad! A kis szomorúságot is, a nagyot is látták szegény szemeim! Boldogan és gondtalanul kezdtem életem atyám házában. Ő minden csillag jelentését ismerte, és a csillagok mozgásából meg tudta jósolni az ember jövőjét. Apám minden éjszakáját a cini császár^[91] palotájának tetején töltötte, és mindazt, amit a csillagok mozgásából és találkozásából megtudott, felírta egy nagy könyvbe. Reggel megmutatta a könyvet a főudvarmesternek, aki a legfontosabbakat magának az uralkodónak, Kína urának beszélte el. Amikor felserdültem, atyám férjhez adott kétszázötven lovas vidám és előkelő parancsnokához. Ő húsz esztendővel idősebb volt nálam, de boldogan éltünk, és két szép gyermekünk volt. Kis kertés házban laktunk; a kertben tó, melyben lótusz pompázott, és kis aranyhalak úszkáltak. Dzsingisz kán mongol harcosai váratlanul a városba törtek. A mongol sereg élén ugyanez a félszemű hadvezér állt, aki most nem tágít Batu kán mellől. Férjem csapatával a csatába rohant, és nem tért vissza. A mongolok megölték anyámat, és elvitték gyermekeimet. Egy vad, félelmetes mongol százados a rabnőjévé tett. Igyekeztem kedvében járni, ahogyan csak tehettem, mert élni akartam, hogy megkereshessem és megmenthessem

gyermekemet. Új uram kedvelte a mézeslepényt és a fagombás süteményt. Magánál tartott, és nem engedte meg, hogy visszaválthassam a szabadságomat. Később odaajándékozott Ori-Fudzsinak, a kán anyjának, és az ő sátrába kerültem. A kánné most melléd rendelt, hogy megtanítsalak járni, énekelni, meghajolni, finom hangon beszélni, és szép mozdulatokkal teát önteni a csészébe, ahogy ezt előkelő hölgyek csinálják az udvarban...^[92] Meg akarod tanulni?

– Ha szükséges, mindent megtanulok – felelte Julduz.

– Ez semmi! Megtanítalak olyan érdekes, hátborzongató és vidám meséket mesélni, hogy az urad csak téged hallgat majd. Akkor mindent megtesz, amit csak kérsz. Mesélek neked meséket emberekről, akik égi úton hajtanak olyan szekéren, amelybe fecskék vannak fogva; mesélek a szegény pásztorról, aki rábírta a sárkányt, hogy építsen várost, amelyben az emberek nem ismerik a könyvet, és még sok más mesét mesélek...

Ettől a naptól kezdve Julduz már nem érezte magát magányosnak. A kínai nőben védelmezőjét látta, meghallgatta útbaigazításait, tanácsait és meséit, amik mind szükségesek ahhoz, hogy szépen és kecsesen fogadja, megvendégelje és szórakoztassa urát, ha annak kedve támad meglátogatni őt.

Beszélgetés a dzsihangirral

„...Hadzsi-Rahim írja – segítse az ég súlyos megpróbáltatásaiban...

Második Rebi havának^[93] tizenötödik napján Hadzsi-Rahimot aranyos sátrába hívatta a Fényesség.

Batu kán a bársony perzsaszőnyegre halmozott, sötét nemezdarabokon ült, mellette puzdra hevert három vörös nyílvevesszővel,^[94] íj és görbe szablya; fölöttük bronzpajzs lógott. A dzsihangir intett, hogy a fakih üljön melléje. Hadzsi-Rahim megcsókolta a földet, tovább térdelt, és nekikészült, hogy leírja, amit hall.

A dzsihangir suttogva beszélt. Szavai néha olyan rendszertelenül és olyan sebesen csapongtak, hogy nehezen lehetett leírni, de Hadzsi-Rahim igyekezett szívébe vésni.

– Ma lesz a kánok nagytanácsa... A nap véresen végződhetik, ha a mongolok elvesztik józan eszüket, és kaszabolni kezdik egymást... Akkor újabb kék kurgánok nőnek a Népek Kapujának ösvényén... Igen, ez így lesz!... Emlékszel nagyatyám, a győzhetetlen Dzsingisz kán nagy kurultajára?^[95] Én jól emlékszem, pedig akkor csak hétéves voltam... A Szentséges Vezér eleinte ritkán kérdezett, s a kánok buzgón, remegve válaszoltak; és nem vágtak egymás szavába. Mindenki óvatosan mérlegelte válaszát. Amikor pedig a Világ Meghódítója kezdett beszélni, szavai úgy hullottak a szívekre, mint a villám, mint a kardcsapás, mint a lónak ugrása a szakadékon keresztül, olyan ugrás, amely után nincs visszatérés... Senki sem merészelt ellentmondani, vagy kételkedni a hadjárat sikerében. A kánok most elfelejtették a Legbölcsebb, az Egyetlen nagyszerű szabályzatait. Marakodnak egymással, mint ez mongol sztyeppéinken volt mindaddig, amíg a Szentséges Vezér nem szorított mindent hatalmas tenyerébe... Ma a nagytanácson minden kán, Mengu kán^[96] és fivéreim kivételével, nevetségessé és szánalmassá akar tenni, hogy mint nyíllal sebzett vadkan, gyáván elfussak a nádasba... De kudarcot vallanak ők mindnyájan! Vagy levágok mindenkit, aki nem csókolja meg előttem a földet, vagy engem kaszabolnak darabokra... Már rég eltörtem volna

valamennyiük gerincét, de eszemben van nagyatyám végrendelete: »Ne támadjon viszály leszármazottaim között.« Hát nem az ő kezükben van a világ feletti hatalom? Miért lazítják és vágják az oszlopot, amely Dzsingisz utódainak sátrát tartja?... Ma megmutatom nekik, vajon joggal tartom-e nagy atyám kilencfarkú zászlaját kezemben!...

Az ajtó függőnye meglibbent, és egy nagy, négyszögletes tenyér lett látható, amint megragadta az oldalsó faállványt. Dühös kiáltások hallatszottak.

– Ez idegen! Nem a mi emberünk! – suttogta Batu kán. Megragadta az íjat, megfeszítette, és a vörös nyíl átfúrta a tenyeret, s remegve az ajtó faállványába fúródott. A kéz eltűnt. Magával vitte a nyilat.

A hangok elcsendesedtek. Batu kán kis kalapáccsal a bronzpajzsra ütött. Belépett az ór. Hosszú mongol ruhát, tarkóvédős bőrsisakot viselt, kezében rövid lándzsa.

– Ki merészelt bejönni?

– Gujuk kán futára. Félrelökött, aranypajczát mutatott, és engedély nélkül akart becsúszni a sátorba. Kirántottam a kardot, és markolatával a fogai közé csaptam. Megmondtam neki, ha még egyet lép, szablyám átfúrja a mellét, és a hátán jön ki...

– Úgy viselkedtél, mint hűséges nuker – szólt Batu kán. – Megdicsérlek. Hol van Arapsa százados?

– Elhurcolta a futárt a jurtájába.

– Minek?

– Hogy levágja a bal fülét...

Batu kán gondolkozott, görbén nézett. Aztán felkacagott.

– Hogy hívnak?

– Muszuk.

– Hol láttalak?

– Akkor láttál, amikor kifogtam neked a pej csődört. Azon lovagol most Arapsa százados. Bevett a századába.

– Erről ráismerek Arapsára. Rosszul jár, aki az útját állja. De nem felejtí el azokat, akik szolgálatot tettek neki. Mehetsz.

Az ór kiment. Batu kán Hadzsi-Rahimhoz fordult, és újra beszélni kezdett.

– Nyugatra vezetem a sereget, és tudom, mit találok ott. Kémeim és kupeceim, akiket az uruszutok földjére küldtem, mindent elmondtak nekem... Leigázom az uruszutokat és mindazokat a népeket, amelyek rajtuk túl laknak. Az uruszutokat, ezeket az erdei medvéket nem lesz nehéz meghódítani. Apró törzsekre oszlanak, és kánjaik – ahogy ők mondják: hercegeik – gyűlölik egymást. Nekik eddig nem volt Dzsingisz kánjuk, aki egy néppé egyesítette volna őket. Letelepítem városaikba adószedőimet, hogy szedjék be az adókat, magam meg továbbmegyek a világ végén levő tengerig, és lovam patái alá hajtok minden népet, amellyel találkozom... S akkor az egész világra ránehezedik a mongol kéz!...

A sátorba Szubudaj-Bagatur lépett be, nesztelenül, testesen, szélesen. Hirtelen az ajtó felé fordult, kezét nagy füléhez tette, és figyelmesen hallgatózott. Csak görbe, dombos háta látszott, melyet zsírfoltos, kopott kék selyemcsapan fedett. Aztán bosszúsan Hadzsi-Rahimra sandított, kajla lábát húzva odament Batu kánhoz, nyögve földig hajolt, majd térdre ereszkedett. Batu kán megvárta, míg az öreg hadvezér elvégzi a kötelező földre borulást, aztán megkérte, hogy üljön melléje.

Szubudaj újra Hadzsi-Rahimra sandított, és hangosan szipákolva sóhajtott.

– Beszélj el mindent, ne félj! Az én tanítóm őszinte hívem, és hallgatag, mint az útszéli kő.

– Amit korábban megmondtam, igazolódik. Gujuk kán idevezette a mi táborunkhoz az ezredét. Megerősítettem az őrséget, és megparancsoltam, hogy senkit se engedjenek közel. A parancs ellenére más kánok is eljöttek néhány századnyi harcosukkal. Nagyobb csapataik nem messze állnak, és ha a kánok zavart keltenek, a seregek tüstént itt teremhetnek.

– Mi a teendő? Megverekszünk?

– Ez majd elvállik ma este. A »tomboló« és a »győzhetetlenek« készenlétben állnak...”

A dzsingiszidák nagytanácsa

*A GYŰLÖLET, HARAG ÉS IRIGYSÉG
ELHATALMASODIK E NÉP TERMÉSZETÉBEN.
[RASID ED-DIN]*

Szélcsendes, nyugodt este volt. A könnyű eső leverte a bosszantó port. Körös-körül lobogtak a tábortüzek, és birkaflaggyú szaga terjengett.

A kánok részegen röhögtek, és durván szitkozódva előnyargaltak. Lovukat a nagy, aranysárga sátrtól tíz lépésnyire megállították – tovább nem engedték őket a turgaudok, lándzsájukkal elálltak útjukat. A kánok csoportosan akarták megközelíteni a sátrat, de a három fősámán eléjük állt.

– Haladjatok el a tüzek között. Megfüstölünk benneteket szentelt füsttel, amely megtisztítja a szívet a gonosz szándékoktól, és elkergeti a sötétség fekete szellemeit.

Az örök sorfalat álltak a sátor felé vezető ösvény két oldalán. A kánok és vezérek lassan lépkedtek, s megálltak a kőből és agyagból összerakott nyolc áldozati oltár előtt. Az oltárokon máglya füstölgött. A sámánok nádból font legyezőjüket lengették, felszították a tüzet, és a kánok felé próbálták hajtani a füstöt. Néhány sámán a csörgődobot verte, és hangosan ősi könyörgéseket gajdolt.

A sátor bejáratánál két ór lándzsával tartotta az ajtófüggönyt, és meghajolva figyelt, nehogy a belépők lábukkal érintsék a szent küszöböt.

A sátor belsejében, magas bronzállványokon, ámbrá-, mósusz- és áloé-illatot árasztó mécsesek égtek. A szanaszét heverő tarka szőnyegeken körös-körül szattyánbőr és selyempárnák feküdtek. A sátor mélyében aranyvirágokkal és madarakkal kihímzett, széles, málnaszínű selyemfüggöny csüngött alá a mennyezetről, és eltakarta a hátsó falat.

Szubudaj-Bagatur aranytól csillogó kínai díszruhában a bejáratnál állt, és felkérte a belépőket, tegyék le fegyvereiket, és rakják le az ajtónál, azután menjenek beljebb, és üljenek le jobboldalt. Mengu

kán és Batu kán négy fivére baloldalt helyezkedett el. A kánok mögött fővezérek, az előkelő nojonok és bagaturok foglaltak helyet.

Gujuk kán lépett be utolsónak. Nagyon magas, ívelt sarkú, vörös szattyánbőr csizmát viselt, és apró léptekkel haladt. Puffadt hasán brokátöv feszült, az övében nefrit markolatú kínai kinzsát viselt. Kék selyemcsapanján nagy rubingombok ékeskedtek. A csapan alól kilátszott aransárárkányokkal kihímzett, málnaszínű mellénye.

Gujuk kán megvető mosollyal leült a sátor mélyében. Mindenkit gyanakvó tekintettel méregetett. Három mongol testőre is be akart utána lépni, de Szubudaj-Bagatur rájuk sziszegett:

– Vissza! Ki engedte meg nektek, hogy a hercegek tanácskozására belépjete?

Gujuk kán közbeszólt:

– Csak maradjanak! Hadd tanulják meg, hogyan kell kormányozni!

– Arapsa! Dobd ki őket! – kiáltotta Szubudaj.

A betolakodó mongolok állhatatosan Gujuk kán felé igyekeztek, de Arapsa megragadta az egyiket hátulról, és kituszkolta a sátorból. Batu kán testvérei felálltak, és kitessékelték a másik kettőt.

Három bő kínai ruhás rabszolga lépett be; mintás arany csészealjra egyszerű, fából való ajakokat^[97] hoztak, bennük habzó, fehér kumis. Ezeket a szürke, csorba csészéket úgy őrizték Batu kánnál, mint a szentséget, mert ezekből maga a nagy Dzsingisz kán ivott. Mindenki tisztelettel nézett ezekre a régi ajakokra, bár effélék a legszegényebb jurtákban is találhatóak. Tizenegy csésze volt, annyi, ahány a Dzsingisz törzséből való kán. A rabszolgák mozdulatlanul álltak, kinyújtott kezükben tartották a csészealjakat.

Szubudaj óvatosan félrehúzta a sátor mélyét elrejtő, arannyal hímzett, málnaszínű függönyt. Arany berakásokkal díszített, széles, alacsony trónon ott ült szigorúan és mozdulatlanul Batu kán. Szikrákat szóró, fényes acél páncéling volt rajta, és aranyból készült, tarkóvédős kínai sisak, amelynek tetejét galambtojás nagyságú, hatalmas gyémánt díszítette. A sisakról oldalvást négy ezüstróka farkok csüngött.

Batu kán mellén aranyláncon pajcza pompázott, rajta dühös tigris fejének képmása. Ezt a pajczát magának Dzsingisz kánnak kezéből kapta Batu kán atyja, a kemény és vakmerő Dzsucsi kán. A tigrisfej a kágán parancsát jelentette: „E pajcza őrzőjének mindenki

engedelmeskedni tartozik, mintha mi magunk parancsolnánk.” Batu kán térdén tartotta gyémántdíszes markolatú, hosszú, kínai kardját.

Mindenki elcsendesedett, és rámeredt a komor dzsihangirra. Batu kán merev arccal, összevont szemöldökkel elnézett az emberek feje felett, mint aki távol van a mindennapi földi dolgoktól.

Gujuk kán néhány pillanatig mozdulatlanul ült, majd a mellette ülő Külkan kánhoz fordult, és úgy súgta, hogy mások is hallják:

– Mezei patkány, amelyik azt hiszi, hogy hasonlít az oroszlánhoz!

Szubudaj-Bagatur térdre ereszkedett a trón előtt, és így szólt:

– Kihirdették, hogy a hadjárat dzsihangirja Batu kán. Ő igazságos, feddhetetlen és bátor! Illendő őt Szain kánnak, Dicsőnek nevezni! Látjátok erős mellén az aranypajczát, és tudjátok, mit jelent a dühös tigris feje. Olyan tiszteletben részesítették Batu kánt, mint magát a Szentséges Vezért. Ha az egész hadsereg aláveti magát Szain kánnak, ahogy alávetette magát az Egyetlennek és Legnagyobb, akkor az egész világ lovaink patái alatt fog heverni. Hajoljatok meg a dzsihangir előtt!

Batu kán testvérei felemelkedtek; összefonták mellükön karjukat, és leborultak. Utánuk Mengu kán és néhány öreg hadvezér is felállt, és földre borulva megcsókolta a szőnyeget. A hét herceg Gujuk kánra sandított, és mozdulatlan maradt.

Batu kánnak kissé megremegett az ajka:

– Osszátok szét a csészéket!

Szubudaj összehúzta magát, még erősebben meggörbült, és jelt adott a rabszolgáknak. Nesztelenül, ügyesen odalépek minden dzsingiszidához, és átadták a kumisszal telt ősi csészéket. Batu kán is ilyen egyszerű csészét vett el, és maga elé tartva, imát akart mondani.

Gujuk azonban nem adott erre időt. Megszólalt, sietve Batu kán szavába vágott, mert meg akarta mutatni, hogy mint a nagykagán trónörököse, ő a legmagasabb kán ebben a gyülekezetben:

– Ősi kumiszunk első cseppjeit e megszentelt ősi csészékből minden mongolok nagyurára, százhetven hódoló nép parancsolójára, az örök kék égbolt védettjére, Ugedej^[98] kagánra, az ő virulására, magasztalására, egészségére és hatalmára ürítsük...

Néhány kán ajkához emelte a csészét, és inni készülődött, mások várakozóan tekintettek Batu kánra, aki továbbra is mozdulatlan

maradt, majd a hirtelen támadt csendben hangosan, nyomatékosan így szólt:

– Az első csésze kumiszt a Szentséges Vezér emlékére isszuk, aki eltávozott tőlünk, hogy a felhőkön túli világban uralkodjék; arra a legnagyobb hadvezérré, aki megparancsolta nekünk e hadjárat megindítását, hogy a világ legszélső határáig rémülettel ejtsék ki a mongol nevet!...

Batu kán lassan fenékiig ürítette a csészét, a maradék cseppeket kezére öntötte, és kezét végigsimította mellén. Minden herceg tüstént ajkához szorította a csészét – lehet-e megtagadni azt, hogy a nagy Dzsingisz kán emlékére igyanak?

A rabszolgák ezüstaljon aranyserlegeket és különböző alakú csészéket hoztak, s az ajtó közelében függő, nagy borjúbőr tömlőből kumiszt töltöttek beléjük. Mindenki ivott a mongol birodalom hatalmas megalapítójára és az előttük álló győzelmekre.

Batu kán újra megszólalt. Halkan beszélt, de szavai tisztán hallatszottak a sátorban, ahol mindenki mozdulatlanul ült, mert érezték, hogy most kitörhetnek azok a titkos, gonosz szenvedélyek, amelyek a dzsingiszidákban forrtak.

– Mindjárt arról fogunk beszélni, mi hasznos ebben a hadjáratban, és mi szükségtelen. Íme, ezt akarom kihirdetni előttetek...

Gujuk fészkelődött a helyén, és a két mellette ülő kánnal sugdolózott. Már korábban, napközben is nagyon sok mámorító ajrant ivott, szeme vérben forgott. Dühös, rekedt hangon felkiáltott:

– Mit tudsz te kihirdetni? Ki hallgat meg téged? Te akarsz a trónon ülni, te akarsz a seregeknek parancsolni? – A nevetéstől elfulladó Gujuk a többi kán felé fordult: – Hiszen Batu kán csupán szakállas nőszemély! Megparancsolom az utolsó nukeromnak, hogy verje agyon egy hasábfával!

Gujuk kán bizalmasa és vezére, Buri, torkaszakadtából ordította:

– Hahaha! Hadd csináljam én! A sarkammal rúgom fel Batu kánt, letiprom és széttaposom!

Külkan herceg nevetett, részegen üvöltött, és keresztül akart lépni a körülötte ülő kánokon.

– Bökjetek ebbe a szakállas nőszemélybe hegyes karót! Eresszetek, megteszem!

Gujuk kán jeladására hívei felugrottak, keblükből kést rántottak elő, és egymást taszigálva a trón felé rohantak.

Batu kán behúzta a fejét, fogát vicsorította, és szemét egész keskenyre összevonta. Hirtelen felegyenesedett, félredobta kardját, és egy kurta korbácsot rántott ki a csizmaszárából. Dühösen kezdte csapkodni a rátámadó kánok fejét.

– Nagyátokkal sújtom, aki a hadjáratban nem engedelmeskedik a dzsihangirnak! Belőled pedig, Gujuk, nem lesz nagykán, mint ahogy a tyúk nem repül a felhők fölé! Vissza! Térdre!

Hirtelen megdörrent Szubudaj-Bagatur rekedt, dühös hangja:

– Hej! Urjanh-Kadan! Hívd a „tombolókat” és a „győzhetetleneket”!

Fiatal, erős hang ismételte:

– „Győzhetetlenek” és „tombolók”, ide!

A függönyök, bőrládák, összegöngyölt szőnyegek mögül abban a szempillantásban számtalan mongol harcos ugrott elő. Batu kánhoz rohantak, kézen ragadták, eltűntek a sátorlapok mögött. Mások az ide-oda futkosó kánok arcába vágtak öklükkel, fellökték őket, és a lábuknál fogva vonszolták ki a sátorból.

Az égő mécsesek bronzállványait feldöntötték a verekedő kánok. A sátorban sötét lett. Az utolsóknak maradt kánok és nojonok mászva igyekeztek kikecmeregni a sátorból.

A kánok és kíséretük dühödt káromkodással verődtek össze a sátor közelében, ahonnan még mindig hallatszott az ütések tompa puffanása és a törött edények csörömpölése. A kánok megigazították szakadt ruhájukat, köpenyujjukkal letörölték a vért az arcukról, néhányan vissza akartak rohanni a sátorba, de a rendíthetetlen őrok nem engedték őket, durván visszataszigálták lándzsájukkal.

A sátor sarokfüggőnye mögül kisurrant Szubudaj-Bagatur, óvatosan tartva kezében Batu kán öröklött, gyémántmarkolatú, görbe kardját, amit a kán otthagyott. Szubudaj körül sűrű sorokban sorakoztak a „tombolók” és a „győzhetetlenek”. Egyre újabb nukerek csatlakoztak hozzájuk. Szubudaj-Bagatur nyugodtan várt, amíg fia, Urjanh-Kadan más harcosokkal együtt előhozta a rúgkapáló Gujukot. Szubudaj kacsázva közeledett görbe lábain, nyögve, mélyen meghajolt, térdre hullt, és homlokával megérintette a földet. Gujuk

vörös szattyáncsizmájával Szubudaj arcába akart rúgni, de a mongolok visszarángatták.

Szubudaj felállt, kiegyenesedett, és így szólt:

– A Legfelségesebb fiának figyelem és engedelmesség! Mivel mutathatom ki odaadásomat?

– Hol van ő? – kiáltotta újra Gujuk. – Szétverem az arcát! Patkány az, nem dzsihangir!

Szubudaj összehunyorította vörös szemét:

– A Szentséges Vezér most ott fönn, magasan a viharos fellegek fölött beszélget a mennylakókkal. Onnan nézi, milyen sikeres a hadjárat, hogyan vonul nyugat felé az ő győzhetetlen mongol hada... És hogyan viselkednek az unokái?! Igen! Bagaturjai között nem lehet veszekedés, nem lehet ellenségeskedés... Igen! Valamennyinek olyan szorosan össze kell tartania, mint a fának a sűrű erdőben, és olyan egyetértőnek kell lennie, mint a farkasfalkának!... Igen, igen, igen!... Egyetértőnek! – az utolsó szavakat vad dühvel kiáltotta Szubudaj-Bagatur.

Minden kán elcsendesedett, amikor meghallotta Szubudaj hangját. Gujuk is abbahagyta a rugdalózást, és megdermedt, mert tudta, hogy most veszedelmes a félszemű öreggel ellenkezni.

– „Győzhetetlenek”, készüljétek! – kiáltotta Szubudaj.

A nukerek tenyerükkel a markolatra csaptak, és hangos csörrenéssel kirántották görbe szabályjukat a hüvelyből. Szubudaj tovább kiabált, és ráförmedt Gujukra:

– A hatalmas, győzhetetlen hadsereget a Szentséges Vezér által megnevezett dzsihangir, Batu kán vezeti, aki azt parancsolja neked, hogy most rögtön, lélegzetvételnél nélküli késlekedés nélkül, lovagolj a hatalmas Itil folyam partjára, és azon a helyen várakozzál, ahol a Jeruzsán^[99] folyó beleömlik az Itilbe.

Gujuk dühe ismét fellángolt:

– Ne merészelj így beszélni velem, az aranytrónus örökösével! Te csavargó, te pásztor, akit a nagyatyám tett naggyá! Hallgass, szolgám, te sanda nyomorék, és kövess meg!

Szubudaj fújt, fulladozott mérgében, és kétszer felugrott helyéről. A nukerek később azt mondták, hogy ebben a pillanatban a dühös Szubudaj vérbe borult szeme úgy égett, mint egy vörösén izzó szeg. Az öreg halkan megszólalt:

– Igen! Nuker vagyok! Teljesítem az én és minden ittlelvő egyetlen parancsolójának, Batu kánnak, a dzsihangirnak parancsait! Aki viszálykodik, elsőpretek az útból! Aki nem teljesíti a parancsokat, kilenc részre vágatik! Ültessétek a mámoros Gujuk kánt a lovára! Kötözzétek hátra a két könyökét. Gujuk kán még túl fiatal! Az ajran a fejébe szállt. Egyvágásban vezessétek a fiatal kánt a táborába! Adjátok át Burundaj nojonnak, és tüstént nyargaljatok vissza! Ha már nem leszek itt, robogjatok utánam! Előre!... Előre!... *Urragh!*

A nukerek, akik Gujuk kánt lefogták, hátrakötötték a kezét, és feltették a lóra. Szubudaj-Bagatur körülnézett. A kánok és nojonok halkán sugdolózva eltávoztak. Szubudaj magához hívta a mindenre nyugodtan figyelő, komor Arapsát.

– Hol a dzsihangir?

– Átvittük a sátradba. Megerősítettem az őrséget.

– Helyesen cselekedtél. Új támadástól kell tartani. Parancsold meg a kürtösöknek és nagydobosoknak, hogy az első kakaskukorékolásra ébresszék a sereget, indulunk.

Az Itil folyam partján

*JÖTT AZ IDŐ, S ÁDÁZUL A TATÁR
ÁTKELT A VOLGA ÓRHATÁRAIN.
[ORESZT MILLER]*

A mongol hadsereg kora tavasszal indult el Szignakból, és késő ősszel érte el az Itil partját. Amíg átvonultak a sztyeppén az uruszutok, bolgárok és más be nem hódolt népek első határvidékeihez, fél esztendeig tartott. Batu kán és „kengyelvasa mellett” Szubudaj-Bagatur az élenjáró „győzhetetlen” ezred élén érkezett a hatalmas Itil folyam partjához. A vastagon porral borított lovasok megfélemezve a rendről, szétszóródtak a part menti homokdombokon, és meglepődtek a hatalmas, fenséges folyam láttán, amely bőven hömpölygette gazdag, mély vizét.

– Ha eltorlaszólnák – mondták a mongolok –, a víz egyetlen nap alatt az égig érne!

A harcosok a dombokon álltak, és alig tudták visszatartani az izzadt lovakat, amelyek a víz felé akartak menni.

– Ez nem olyan, mint a mi kék Kerulenünk vagy az aranyos Onon. Azokon csak átgázoltunk... Próbálj ezen a vízen átkelni... De hát a makacs Szubudaj akár a fél sereget is belefulladásztja, de ha elhatározta, hogy itt át kell kelniünk, akkor majd rákényszerít arra, hogy ússzunk...

Batu kán, bőrsisakban, köpenyébe burkolózva, portól megsötétedett fehér csődörén leereszkedett a partra.

A nyugtalan, szürke hullámok felfutottak a homokra, szélben remegő habot hánytak a partra, és nagy, csíkos kagylókat görgettek.

– Itt végződtek mongol sztyeppjeink – mondta Batu az odalovagló Szubudajnak. – Ott, a folyón túl, minden más lesz! Ott felragyog dicsőségünk!...

A folyó túlsó partján lankás dombokon lombos erdők nyúltak el; a fák leveleit már arannyal hintette az ősz: itt-ott nyárfabozótok éles lilás foltjai ütöttek el a sárguló lomboktól. A dombokon két, gerendákból összerakott, magas őrtorony emelkedett. A homokos

zátony hosszú, sárga sávjai elütöttek a part zöldjétől. Seregestül vonultak a szalonkák, vadkacsák és más madarak.

Amott egy sziklás, szürke hegy magányos tömege magaslott. Túl a hegyen, távolban, sűrű erdők. A hegyen nagy, fekete nyílások váltakoztak fehér, furcsa oszlopokkal. A part mentén lomhán ballagott néhány tehén. Két asszony lefelé szaladt a hegyről, ággal megcsapkodták a teheneket, és visszazavarták az erdőbe.

– Elmegy az ebédünk – mondta egy mongol harcos.

A komor hegy csúcsán emberek tolongtak. Szemlátomást nyugtalanok voltak, ide-oda futkostak.

Egy csapat fehér sirály repült; körözött a folyam felett, és leereszkedett a vízre. A sirályok az úszó fatörzsekre telepedtek, marakodtak, vijjogva felrebbentek, majd újra visszaültek.

– Ezek nem fatörzsek! Nézzétek: hullák úsznak... Agyonvert bolgárok ezek! Sejban kán keze munkája... Bevezeti a bolgároknál a mongol rendet.

Sok holttestet sodort a víz. Az egyik – felfúvódott, püffedt, elkékült arcú – a széltől és hullámoktól hajtva, lassan a part felé úszott, és megrekedt a zátonyon.

A sereg előtt kihirdették a háromnapos pihenőt. A síkon mindenfelé tábortüzek füstölögtek. Másnap Arapsa százados így szólt Muszukhoz:

– Kundzsi ezredes parancsára fontos dolgot bízok rád: fogj el és hozz ide a túlsó partról egy embert. Ott valószínűleg sok ember halászik, és árpát termel: mindenfelé vetés látszik, és a víz partján csomózott hálók vannak kikötve. A másik partról idelátszanak a keskeny, fekete ladikok. Menj a folyó mentén felfelé, és fogj egy halászt, aki ezen a parton telepedett le. Nukereket adok a segítségére.

Muszuk és öt mongol ellovagolt a parttól az árvalányhajas sztyeppre, találtak egy kis ösvényt, majdnem elmerültek az ingoványban. Alig vergődtek ki: pányvával segítették ki egymást. Azután újra a folyó közelébe kerültek, nádason vergődtek keresztül, s a lovukat kantáron vezették. Két ízben, egészen közel a parthoz, ladikok bukkantak fel. Az egyikben vörös zsinórral szegett fehér ruhát viselő asszonyok eveztek. A másikban egy öregember és egy

fiú evezett rövid, lapátszerű evezővel. A csónakok olyan keskenyek voltak, hogy különleges ügyesség kellett ahhoz, hogy a nyugtalan, szürke hullámok közt egyenesen ússzanak, és fel ne boruljanak.

Muszuk megbeszélte a mongolokkal, hogy „ellopja” az öreget és a fiút. Bizonyára van titkos kikötőhelyük, ahol meglephetik őket. Az egyik nuker a dombon túl maradt a lovakkal, a többiek elindultak a part mentén, elrejtöztek a bokrok mögött, és várták Muszuk jeladását.

Az öreg csónakja lassan haladt a vízfolyás ellenében; Muszuk éppen olyan lassan mászott a parton, kezében rövid kopjájával. Útközben két patakra bukkant. Nyakig érő vízben átgázolt, felriasztva egy vaddisznót és a malacait.

Muszuk néhányszor elvesztette az öreget szem elől. A ladik eltávolodott a parttól, és a folyam közepén levő sziget felé úszott. Az öreg sokáig pizmogott a sziget nádasában, megvizsgálta a hálókat, és bedobálta a ladikba a kifogott halakat. Muszuk csuromvizesen feküdt a homokon, és várt. A ladik újra a part felé közeledett, most már vízfolyás mentén. A csónak gyorsan siklott, és eltűnt a szem elől. Muszuk megint átgázolt a posványos folyócskákon, kimászott a partra, és hirtelen, egész közeli, hangokat hallott. Hason csúszott, amilyen halkán csak tudott, hogy ne árulja el magát.

Végre a nádszálak közül kis öblöt pillantott meg; a fekete csónak farát kitolták a homokos partra. Az öreg és a fiú tábortűz mellett feküdt. A tűzön füstös fazék melegedett, halfarok meredezett elő belőle, a zubogó leves habja kifutott az edényből. A fiú néhány gallyat dobott a tűzre. Az öreg elnyújtózott, és két karját feje alá tette; ősz szakála égnek meredt. Behunyta a szemét, és horkolni kezdett. Muszuk tisztán látta szürke, foltozott, térdig érő vászoningét és térdén kopott, durva, bő vászonnadrágját, régi, rézcsatos bőrovét, melyről egy kés lógott fatokban. A fiú hirtelen felült, és nyugtalanul nézelődött.

Muszuk előreiramodott, és a nádat tördösve az öreg felé rohant. A fiú hanyatt-homlok a csónakhoz futott, eltolta a partról, fűgén bemászott, és éles hangon kiáltotta:

– Nagyapó, nagyapó! Gyorsan ide hozzám, a ladikba!...

Muszuk azt hitte, könnyen legyőzi a csontos, sovány öregembert. Ráfeküdt, lefogta a kezét, amellyel a kése után nyúlt, és

megpróbálta szíjjal megkötözni. Az öreg azonban erős volt. Teljes erejéből küzdött. Kiszabadította a kezét, felkapott egy követ, és szemén verte Muszuket. S a tűz, a nádas, a folyó – minden egyszerre forogni kezdett, de Muszuk tovább harcolt, hiszen tudta, hogy a „nyelvet” élve kell elfogni. Az öreg úgy küzdött, mint egy fenevad, megharapta Muszuk könyökét, és kiabált:

– Ó, te csuma! Nem győzöl le, sárga pofájú ebfajzat!

Az öregnek sikerült kibontakoznia, és megpróbált feltérdelni. Muszuk tovább szorongatta, csavarta a kezét. Az öreg odakiáltott a fiúnak:

– Ne evez el, Kirpa! Mindjárt végzek veled!

Erősen hasba vágta Muszuket, aki az ütéstől oldalt dőlt. A mongolok meghallották a kiáltásokat. Kettő épp akkor vetette magát az öregre, amikor az már Muszukeon ült, és elővette a kését. Az öreg felordított, hátrált a nukerek elől, de azok leütötték a lábáról, és összekötötték a két kezét szironyszíjjal. A fiú a fekete csónakon gyorsan bevezett a napfényben csillogó folyam közepére.

A mongolok levelekkel, fűvel betömték az öreg száját, és egy ronggyal bekötötték az arcát.

Felülről, vízfolyás mentén, egy sebesen sikló, nagy csónak bukkant fel. Négy evezős erősen kavarta a hosszú evezőkkel a vizet. Egy láthatóan előkelő, aranyvirágokkal kihímzett, sötétlila bársonykaftánt viselő férfi ült a tatban, s a kormánylapáttal irányította a csónakot. A csónak fenekén, a kormányos lábánál két keménykötésű legény ült, övükben hosszú kés.

A csónak orra nagy lendülettel befúródott a homokos partba. Az evezősök letették az evezőt, kopjával kezükben kiugrottak a fővényre, és kihúzták a csónakot.

A bársonykaftános ember csengő, parancsoló hangon, tatárul megszólalt:

– Jó egészséget, kis vadászok. Miféle vadat fogtatok? Várjatok, ne üssétek még agyon... Öregember, és nagyon sokat tud. Legjobb halászként, minden halfogó helyet ismer itt... Kik vagytok ti? Mely törzsből valók?

Muszuk nagyot nyögött, és keservesen próbált feltápáskodni. Ömlött a vér a szeméből. Egyik mongol válaszolt:

– Mi Batu kánnak, a dzsihangirnak nukerjei vagyunk. Miért avatkozol a mi vadászolgainkba?

– Én a rjazanyi nagy törzs követe vagyok, Gleb Vologyimirovics herceg. Azért megyek, hogy üdvözöljem nagy kánokat, sokévi uralkodást és szerencsét kívánjak neki... Sokáig kell még utaznom?

– Ha velünk tartasz, három nap alatt Batu kánnál leszel. De ha gyorsan akarsz előrenyargalni, száz napig mehatsz, akkor sem találkozol vele, hanem három út kereszteződésénél meglelheted a sírodat.

– Akkor veletek megyek. Mutassatok utat, nem látjátok kárát.

Muszuk összeszedte magát, a folyóban kimosta sebeit, és átkötötte fejét tépéssel, amit ingéből hasított. Most már megtudta nézni ép szemével a csónakban ülő előkelő férfiút. Már nem volt fiatal. Őszbe csavarodó, sűrű fekete körszakálla a mellét takarta. Hódprémmel szegett bársonykucsmája már nem volt új, nagyon kifakult. Szép, színes kaftánja is viseltes volt. Arca kemény, szeme szűrős, tekintete rideg és barátságtalan. Ez az ember egykor nyilván nagy tisztességben és jólétben élt, de azóta sok mindenen keresztülment, és az élet erősen megtépázta.

A herceg sokáig vitatkozott a mongolokkal, hogyan utaznak majd, s végre megegyeztek, hogy az előkelő követ a parthoz közel, csónakban folytatja útját, a mongolok pedig lóháton követik a part mentén.

A félhalott Muszuket lóra ültették, a betömött szájú öregember pedig, szíjhurokkal a nyakában, szorosán az élen lovagló nuker mellett haladt.

Az öreg Vavila

Batu kán megparancsolta, hogy Hadzsi-Rahim jöjjön az aransárga káni sátorba, és legyen jelen az idegenekkel folytatott beszélgetésen. A Fényességes brokátkaftánt viselt, minden ujján szikrázó gyémántgyűrű; a sátor mélyén, aranytrónuson ült. Tőle balra a szótlan, méltóságteljes Szubudaj-Bagatur és a főparancsnokok helyezkedtek el, ki-ki legszebb ruhájában. Jobbra Batu négy mongol felesége; gyöngysorokkal körülfont, magas kucsmában, aranyvirágokkal hímzett selyemruhában pompáztak az asszonyok, mint a mesebeli madarak. Amikor titoktartást követelő, fontos tanácskozást vártak, rendszeren csak a mongol feleségek voltak jelen, a többi asszonyt nem engedték oda, mert a dzsihangir már nemegyszer fejezte ki aggodalmát, hogy a kipcsákok fecsegők és hazugok, de különösen a kipcsák nők.

A szolgák drága csészékben mindenkinek friss, habzó kumiszt szolgáltak fel; s a kiégett sztyeppeken keresztül megtett hosszú út után jólesett a hideg, savanykás ital.

Elsőként Arapsa, a „győzhetetlenek” századosa, lépett be. A mongoloknál szokásos karimás kucsma helyett sáfrányszínű indiai turbánt viselt, melynek egyik vége a bal vállára omlott. Szikár, arányos alakját, egyenes vállát arab gyapjúcsukmen fődte. Fekete, szigorú szeme ridegen előremeredt, és senki sem látta, hogy ez a büszke nuker bármikor is gondtalanul nevetett volna, mint azelőtt.

Arapsa után Muszuk következett. Arcát színes kendő takarta. Előző este Hadzsi-Rahim minden Bagdadban szerzett tudományát összeszedte, hogy erős teával kimossa és összevarrja Muszuk arcát, amely a fontos fogoly megszerzéséért vívott harcban megsérült. Amikor Batu kán megtudta ezt, meg akarta hallgatni Muszukot és foglyát, az Itil túlsó partján lakó embert.

Most a sűrű, ősz szakállal benőtt arcú, kopasz öreg lépett a sátorba. Két keze hátra volt kötve. Nyakán szironyszíj feszült, amelynek a végét a kíséző mongol harcos a kezére csavarta. Az öreg arcát és napégette kopaszságát beszáradt sebek borították... Egyenesen állt, világos, nyugodt szemében nyoma sem volt az ijedtségnek.

A sátorba lépők sorban letérdeltek az aranytrónus előtt. Két tolmács fordította az öregnek az érthetetlen szavakat. Az egyik tolmács azt kérdezte:

– A Világ Meghódítója azt óhajtja tudni: ki vagy, mi a neved, honnan származol, és hogyan kerültél ide, a folyam mellé?

– Gazuknak, a hatalmas varázslónak és a csillagjósnek, a szent Uraka-hegy őrizőjének szolgája vagyok. Szegény rabszolgája... Rajtam van a gazdám tamgája... ^[100]

Batu kán bólintott:

– Mutasd!

– Negyven évvel ezelőtt sütötték a tomporomra.

A mongol harcos letolta az öreg vászonnadrágját, a kán felé fordította a fogoly sovány tomporát, melyen ott vöröslött a beégetett tamga: egy kör, melynek két szarva volt, mint a kecskének.

– Mit jelent ez a tamga? Mire valók a szarvak?

Az öreg visszafordult mongol őréhez, és szigorúan mondta:

– Ha letoltad a nadrágomat, húzd is föl. Látod, hogy nem tudom a kezemet mozgatni!

A mongol megigazította az öreg bugyogóját, s ekkor a fogoly Batu kán felé fordult:

– Láttad a folyam túlsó oldalán azt a szürke hegyet? Úgy hívják: Urak kán ősi székhelye. Ott él Gazuk, a vén varázsló. Több mint százéves, én is csak unokának számítok mellette. De ő mindenre emlékszik, ami azelőtt, a régi időkben történt, és sokat mesél róla. Minden teliholdkor könyörgést tartanak a hegyen a vízi és a mennydörgő isten tiszteletére. Akkor mindenfelől odalovagolnak a kumánok meg más pusztalakók, fekete bakot vágnak, és ajránt isznak. Ezért bakszarvú Gazuk tamgája...

– Hogy hívnak?

– Vavila apónak neveznek. Rjazanyi származású vagyok. Valaha erdei vadméhek mézét gyűjtöttem... Novgorodi folyami kalózok csellel elfogtak, amikor egyszer mézet szedtem, a folyón lefelé hurcoltak, és eladtak egy kereskedőnek, az meg túlادott rajtam. Így jártam kézről kézre, amíg Gazuk varázslóhoz nem jutottam.

Szubudaj-Bagatur az öreg szavába vágott:

– Állj! Csak arra felelj, amit kérdeznek.

Batu kán megkérdezte:

– Miféle seregeket láttál a túlsó parton? Sok-e a gyalogos meg lovas harcos?

– Én halász vagyok, a folyón evezek. Mit látok én a nádasban?

– És mit hallottál?

– Azt hallottam, hogy a kumán kánok még nemrégiben itt a közelben tanyáztak. De aztán rémülten kezdtek szedelőzködni, és elhúzódtak a saját sztyeppükre. Elhajtják a méneseiket, barmaikat, elviszik a jurtájukat. Azelőtt sohase volt ilyen lótás-futás...

– Merrefelé tartanak?

– Lukomorje felé, a Kék-tenger irányába!

Az öreg komoran állt, busa, ősz szemöldökét összehúzta. Szubudaj megint közbeszólt:

– Tudod a kumán kánok nevét, akik a közelben tanyáztak?

Az öreg nyersen felelt:

– Nocsak! Mit nem kérdezel tőlem! Ha kereskedtem volna velük, vagy lócsiszárkodtam volna, tudnám. Inkább azt kérdezd: milyen halak vannak a folyóban; sok-e a tok, a csuka, a söreg; hol vannak gazdag halászó helyek; mindezt elmondom neked olyan pontosan, mintha vendégségbe járnék a vízi apóhoz!

– Ki az a vízi apó? – kérdezte Batu kán.

– Nem ismered a vízi apót? Ő a tenger császára, aki a víz alatt ül, a fenekén. Pazar kastélya van odalent. Abban lakik száz lányával, a vizitündérekkel.

– Láttad őket?

– Negyven éve halászok a folyón, hát hogyan láttam volna! De nemcsak láttam, hallottam is őket! A vizitündérek éjszakánként énekelnek, sírnak, nevetgélnek, odacsalogatják a bámész utasembereket. Ha valaki közel megy a parthoz, és hisz a vizitündéreknek, azok agyoncsiklandozzák, az örvénybe hurcolják, és nem engedik vissza...

A mongolok ámuldoztak. A mongol kánnék összecsaptak kezüket, és csodálkozva sugdolóztak.

– És a vízi császárt is láttad? – kérdezte Batu kán.

– Nem is egyszer. A nádasból dugdossa ki a pofáját. Olyan szőrös, mint az enyém. A szakállát meg a vízben öblögeti. A szeme kidülled, mint a ráké, és öblösen hívogat: *Urak-Kan! Urak-Kan!...*

Szubudaj-Bagatur odafordult Batu kánhoz:

– Fényességes! Engedd meg, hogy szóljak! Ez az öreg nagyon sokat ér, sok mesét ismer; mesél ez neked két napig is, különösen, ha ajrant töltenek a csészéjébe. Nem kell kivégezni, de magunknál kell tartanunk, mert hasznát vehetjük az uruszutok földjén folytatott hadjáratban. Lehet, hogy még egyszer magadhoz hívatod, hogy szórakoztasson. Számunkra fontos hírt mondott: a kumán kánok elmennek, elhajtják a jószágot. Ezért sietnünk kell, utol kell érünk őket, mert nagy csordákra van szükségünk, hogy jóllakassuk a fáradt sereget. Sürgősen át kell keltnünk az ltilen.

– Így legyen! – mondta Batu kán. – Arapsa százados! Oldozd fel az öreg kezét, vedd le a hurkot a nyakáról, hadd pihenje ki magát.

Arapsa feltérdelt, övében hordott késével átvágta a fogoly kezén levő szíjat, levette nyakáról a bőrhurkot, és megrázta az öreget.

– Köszönd meg a dzsihangirnak! A Fényességes megajándékoz az életeddel – szólt Arapsa. – Ha igyekszel, a kán halásza, mesemondója és tolmácsa leszel. Borulj le! Csókold meg a földet!...

Az öreg kinyújtotta a karját, és be akarta hajlítani, de a szíjtól annyira elzsibbadt, hogy alig mozdult. A mongolok megragadták és kihurcolták a sátorból. Batu kán kikérdezte Muszuket, hogyan fogta el a halászt. Meg volt elégedve, és megparancsolta, adjanak Muszuknak jutalmul egy selyemöltönyt.

Átkelés az Itilen

Amikor az egész mongol-tatár sereg az Itilhez érkezett, azt a parancsot kapta a dzsihangirtól, hogy három nap alatt keljen át a túlsó partra. Futárok nyargaltak táborról táborra. Néhány csapat még nem érkezett meg, valahol hátrább vonult, a naptól perzselt síkságon.

Az elsők között érkezett az Itil folyamhoz Külkan kán, Dzsingisz kán legfiatalabb fia, akit a kán utolsó, fiatal felesége, a gyönyörű Kulan-hatun szült. A fiatalasszony Karakorumban halt meg méregtől, amit irigy atyafiai adtak be neki ételben.

Külkan magas termetű és szép, mint az édesanyja. Keskeny, kissé ferde vágású a szeme, mindig gondtalan és mindig részeg egy kevésbé. Külkan azt válaszolta a futárnak, hogy itt gazdag vadászszákmány ígérkezik: madarak, dzerenek és szajgakok,^[101] és hogy ő majd csak vadászat után kel át a folyón.

Külkan az Itil partján felállította anyja, Kulan-hatun pompás sátrát, amelyben az annak idején a Szentséges Vezért, Dzsingisz kánt fogadta. A jurtát nemez helyett foltos hegyi párduc bőre borította, és cobolyprém bélelte. Külkan kán mindennap lakomát rendezett sátrában, vigadott a vele egykorú, fiatal, előkelő mongol kánokkal.

Csakhamar egy másik futár vágatott Külkanhoz, Szubudaj-Bagatur egy „tomboló” százada kísérette. A szigorú hadvezér emlékeztette a gondtalan dzsingiszidát, hogy „aki nem teljesíti a parancsot, meglátja a halált: aki késlekedik az átkeléssel, a legalacsonyabb tisztségre lecsapatik, és helyét a fürgébb foglalja el...” A futár még magától hozzátette, hogy a „győzhetetlenek” és tízezer válogatott harcos parancsot kapott: szálljanak lóra, ha Külkan kán újra elutasító választ ad.

Külkan fejből tüstént elszállt a mámor. Hívatta nojonjait és bagaturjait, s azok visszaemlékeztek, hogyan cselekedett ilyen esetekben Dzsingisz kán. A mongolok sietve birkákat, kecskéket vágtak le, megnyúzták őket, a bőrök lábainál és nyakánál levő nyílásokat bekötözték inakkal, és felfújták tömlőnek. Nagyobb gondot és fáradságot okozott a poggyász, amely minden dzsingiszidánál tekintélyes nagyságú és menetelés közben

végtelenül terhes volt. Külkan harcosai a tömlőkből tutajokat csináltak, és rudakból evezőket ácsoltak. Külkantól mindenfelé futárok nyargaltak, hogy megtudják, más csapatok is készülődnek-e az átkelésre.

Szubudaj-Bagatur sok mindenről idejekorán gondoskodott. A folyó felső folyása mentéről, a bolgár császárságból, ezer kátrányozott, húszevezős bárka érkezett. Ezt az ajándékot, a félszemű hadvezér kérésére, a dzsihangir testvére, Sejban kán küldte. A bárkákban félmeztelen, rongyokba burkolózott bolgár evezősök ültek, akik az égető napon olyan sötétre bámultak, mint a fenyőfa kérge.

A bárkák a Jeruszlan torkolatánál és az Itil folyam partja mentén sorakoztak fel. Szubudaj-Bagatur különválasztott száz bárkát, és megparancsolta, hogy egy-egy bárkába szálljon be húsz nuker, akiknél nincs más, csak a nyereg, az átvető tarisznya és három napra való árpa a lovaknak. A lovak majd maguk átúsznak a folyamon.

Ragyogó, meleg őszi reggel volt. A nap simogató sugaraitól csillogó folyam nyugodtan hömpölygette tiszta hullámain. Ezen a helyen nagyon széles a víz, nehezen tudnak majd átúszni a lovak. Hogyan boldogulnak az árral?

Arapsa százados elsőként kelt át. Arapsa ott állt a homokos parton, és tekintetével a folyam szélességét méregette. Bátorsággal győzik, de vajon győzik-e majd erővel? Egy földig érő, bő, kék csapant viselő, napbarnította, fiatal arcú, tagbaszakadt mongol lépett Arapsához. Nemezkuksmája karimája alól parancsoló, hideg szempár tekintett. A fiatal mongol Szubudaj-Bagatur fia volt, Urjanh-Kadan, aki a kínai háborúban elszánt és vakmerő rajtaütéseivel tűnt ki.

– Megtudtam, hogy tiszteletre méltó atyám azt parancsolja neked, hogy elsőként kelj át a túlsó partra. De nemcsak átkelésről van szó. Felkészültél-e a harcra? A túlsó oldalon ismeretlen lovasok gyülekeztek. Nem tudni, hányan vannak. Lehet, hogy csatát kezdenek. Hogy kifélék – szakszinok, kumánok, burtaszok vagy uruszutok^[102] –, nem mindegy az? Meg kell szalasztani őket, meg kell szállni a partot, és minden bárkát vissza kell küldeni ide. Minden bárkában maradjon öt nuker, aki felügyel az evezősökre, nehogy visszajövet a bolgárok kedvet kapjanak, és a folyamon lefelé

megszökjenek tőlünk. A lovakon rajta kell hagyni az obrotot^[103] vagy a kötőféket, és a lovakat egymás mellé kell kötni csemburral^[104]. A gyenge lovak a bárka mellett ússzanak; ezeket a kantárukon kell tartani. Tiszteletre méltó atyám kezedre bízva kipróbált vén csődörét, kedvenc sárgáját, az majd megmutatja a többi lónak, hogyan kell úszni. Ez a ló már keresztülúszott az ezüstös Ulug-Kemen és a bővizű Dzsejhunon^[105].

– Vigyázok a drága lóra! – szolt Arapsa. – De miért kell az evezősök felügyeletére öt nukert visszaküldeni? Egy is elég! Ki merészel ellenszegülni egy mongolnak?

– Óvatosság a nagy dolgokban nem árt! – válaszolta Urjanh-Kadan.

A testes Szubudaj-Bagatur görnyedten állt a parton, mellette széles szügyű, fekete sörényes, hosszú fekete farkú, szögsárga csődöre. Szubudaj a ló vastag, izmos nyakát simogatta, valamit súgott az állat szőrös fülébe, aztán megint végigsimított rajta, becézte, és kipcsák köleslepénnyel etette.

A sárga elkergette a fölötte keringő bögölyöket, és beleegyezőleg bólintott, mintha megígérné, hogy megőrzi a mongol ló jó hírét.

Muszuk is abban a században volt, amelynek elsőként kellett a nagy folyamon átkelni. Mindenre felkészült – ha át kell kelni, átkel! Lábánál feküdt a nyereg, mellette állt kipcsák lova, melyet Arapsa ajándékozott neki. De az erősen elcsigázott lovat inkább gebének lehetett nevezni.

Arapsa odament, s Muszukra pillantott.

– No?

– Átkelek...

Arapsa megtapogatta a ló gerincét, a szem fölötti gödröket, és legyintett.

– Rossz a lovad! Nem bírja ki! Ülj hátra, a bárka farába. Tartsd a lovat erősen kantárszáron, segíts neki úszni, és vigyázz, nehogy víz kerüljön a fülébe. Ha elszakad a kantár, és a ló megfullad – úgy kell neked! Már előbb kellett volna erős szíjkantárról gondoskodnod.

Szubudaj-Bagatur rápillantott Arapsa selymesen fénylő szőrű, jól táplált pej lovára, és kegyesen megengedte, hogy a pej csemburját az ő kedvenc sárgája kötőfékjéhez kössék.

Szubudaj maga vezette csődörét a folyamhoz, és vele együtt gázolt a vízbe. Még egyszer sűgött valamit a ló fülébe, és ráütött tenyerével:

– *Urragh!* Előre!...

A csődör a víz fölé hajtotta fejét, megszagolta, horkantott, játékosan felkapta lábát, és határozottan elindult előre. Arapsa arányos termetű pej lova élénken lépkedett mellette, s a század többi lova követte őket.

Ezer és ezer mongol verődött össze a parti dombokon, és nézték, hogyan úsznak át a lovak a hatalmas folyamon. Eleinte homokzátonyon mentek a lovak, de a zátonyon túl rögtön mély vízbe kerültek.

A sárga merült először a vízbe, utána a pej, a napfényben csillogó, sebes sodrú vízből csak a lovak homloka és hegyes füle állt ki. Két-három következő ló merészen utánuk úszott, azután egyre több ló merült a vízbe, s végül az egész ménes eltűnt a hullámok között, csupán a hegyes fülek és fel-felbukkanó fejek mutatták, hol haladnak, s hogyan győzik le az ltil hatalmas sodrát.

Ugyanekkor elindultak a Jeruszlan torkolatából az első nagy, fekete bárkák. Gyorsan beugráltak a harcosok, csillogott a fegyverük; néhányan maguk mögött vezették a gyengébb lovakat. Az evezősök a vízbe mártották hosszú, fehér evezőjüket, meglendítették, és a bárkák lassan megindultak.

Muszuk a tatban ült, és figyelte, hogyan úszik a bárka mellett kis termetű, sárga lova, kitartóan kapálózva lábaival. A hajó túl gyorsan haladt, és a szíjkantár mindjobban megfeszült. „Ha elszakad a szíj, vége a lovamnak! – gondolta Muszuk. – Megint ló nélküli csikós lesz belőlem...”

– Evezzetek lassabban! Ne fullasszátok meg a lovat! – kérte az evezősöket.

A rohanó víz messze sodorta az úszó lovakat és a bárkákat. A folyam közepén Muszuk rémülten vette észre, hogy lova fáradni kezd, és egyszer-kétszer oldalt fekszik.

– A víz bemegy a fülébe, és elpusztul! – dörmögte Muszuk. – No, szedd össze magad, szépségem, no, még egy kicsit tarts ki, barátocskám! – Teljes erejéből húzta a lovat, mely újra visszanyerte egyensúlyát, és tovább éviékéit. De nem sokáig. Csakhamar újra

oldalt dőlt, vízből kiemelkedő világossárga hasát a hullámok nyaldosták. Muszük most már csak a ló orrlíkait és fülét igyekezett kihúzni a vízből.

Muszük körülnézett. Gyorsan közeledett a jobb part. Ott van már az ezüstös sással benőtt, sárga, homokos, meredek part. Távolabb emberek futkároznak. Futás közben kis íjukból nyilaznak. Néhány nyíl a bárka oldalába ütődik, a többi belehull a vízbe. A mongolok kifeszítették hatalmas íjukat, és a bárkából válaszoltak a nyilazásra, hosszú nyilaikkal ügyesen eltalálták a közelgő ellenséges harcosokat.

A bárka megcsikordult a homokos fenéken. A nukerek a vízbe ugrottak, felkapták a nyergüket, rohantak a lovuk felé, amelyeket lejjebb sodort a víz áramlata. Muszük lova, mihelyt talajt érzett maga alatt, igyekezett lábra állni, de ekkor két nyíl fúródott az oldalába. A vizet széles bíborfolt festette vörösre. A ló megingott, és ismét a vízbe rogyott.

Az úszó ménes, Szubudaj sárga csődörével az élen, már a homokzátonyon haladt. A mongolok a lovakhoz rohantak, feldobták a nyeret az állatok nedvesen csillogó hátára, meghúzták a nyereghevedert, lóra kaptak, és harcra készen felfelé száguldtak a homokos rézsűn.

Arapsa kiugrott a bárkából, és körülnézett.

Messze, túl a csillogó víztükrön látszott a bal part. Mint a hangyák, sürgölődtek ott az óriási mongol-tatár sereg gyalogosai és lovasai. A fehér evezőiket lengető fekete bárkák visszafelé úsztak, az elhagyott part felé, de velük szemben már tömérdek más bárka szelte a vizet, és a folyam tükrén mindenfelé lovak hegyes füle és horkantó pofája látszott.

Felharsant Arapsa erős hangja:

– Lóra! Gyorsan! Készüljete!... Előre!...

És a mongolok vad kiáltásokkal elvágattak, hogy üldözzék az ismeretlen nép megfutamodott harcosait.

A véres üstökös

A sárgásszürke kétpúpú tevék az Itil bal partján álltak. Felemelték kidülledt, csillogó szemű, bozontos fejüket, csücsörítették alsó ajkukat, úgy nézték gőgös fontoskodással a hatalmas sodrú, bővizű folyamot s az emberek nem mindennapi sürgés-forgását.

Hadzsi-Rahim a kedzsavéban gubbasztott, könyvét a térdére fektette és buzgón írt:

„...Minek ez a nyugtalankodás, amikor az ég, a sztyepp és az egész világmindenség oly ünnepélyesen nyugodt? Semmi sem változik meg, a föld térségei végtelenek, s nem bölcsebb-e a karaván egyenletes menetével járni rajtuk? Hiszen aki viharsebesen vágat lován, végeredményben ugyanarra a helyre jut, ahová a kimérten lépegető, nyugodt tevé elérkezik!...”

Julduz a tevéjén ült a szélben repdeső függöny alatt. Tágra nyitott csodálkozó szemmel bámulta a sok ezer főnyi sereg lármás átkelését. Nézte a folyamon átúszó lovakat, a fekete bárkákat, és tekintete a folyam felé leereszkedő lovasok közt önkéntelenül azt a daliás, fiatal dzsigitet kereste. Néhány lovas mintha hasonlítana hozzá, de nem, ez nem ő, ez nem az ő hajlékony, macskaszerű mozgása. Muszuk nem volt sehol... „Hol kóborol? Él-e vagy elpusztult valahol a végtelen sztyeppén, s a sasok és varjak prédájává lett?”... Julduz szomorúságát néha haragos gondolat váltotta fel: hátha ő is segédkezett fogadott húga eladásában? Miért? Hogy részt vehessen a hadjáratban az ő megrontása árán? Ha így van, ám tépjék szét a ragadozó madarak, ám haljon szomján a forró pusztaságban, senki se legyen, aki égő, kiszáradt ajkát felfrissíti!...

A másik kosárban ülő kínai nő óvatosan megérintette Julduz vállát:

– A dzsihangir téged figyel!

A homokos parton, nagy lovascsoport élén lovagolt Batu kán hófehér ménjén. Batu oldalt kanyarodott, és télkaptatott a dombra. Ott megállt, és a folyam túlsó partja felé mutatott. Egymás után váltak ki a kíséretéből a lovasok, és elvágattak, hogy teljesítsék a kapott parancsot.

Egy muzulmán módra öltözött, arab köpenyes, turbános fiatal nuker a tevékhez lépett. A hosszú úton, a sztyeppeken, Julduz már nemegyszer látta őt. Századparancsnok volt, és mindenhová elkísérte Batu kánt. Julduz tudta, hogy Arapsa An-Naszirnak hívják. Most érkezett vissza a jobb partról, és parancsot adott a homokban ülő, a naptól csaknem feketére égett vezetőknek. Azok felugrottak, megfogták a tevék kötőfékét, és az állatokat a folyamhoz vezették.

Hosszú, fekete bárkák közeledtek. Az evezősök három-három bárkát egymás mellé állítottak, deszkákat fektettek rájuk keresztbe, s a deszkákat kötelekkel megerősítették. Így erős kompok keletkeztek.

Arapsa nyugodtan, világosan adta ki parancsait, egyetlen fölösleges mozdulatot sem tett. Rendelkezéseit gyorsan, ellentmondás nélkül teljesítették. A rabszolgák deszkákat és cölöpöket cipeltek, csattogtak a fejszék, a part közelében bevették a cölöpöket, befonták vesszővel, ágakkal. Sürögtek-forogtak, szinte futottak. A parttól csakhamar egy kis híd nyúlt a vízig. A hídnál kikötött a komp.

Az ácsokat furcsa, bő öltözetű, magas, kövér férfi irányította. Kis kék sapkájáról hosszú toll lógott a hátára. Minduntalan Arapsához fordult, aki mozdulatlanul állt, közvetlenül a víznél, és nézte, hogyan dolgoznak.

A kínai nő megint sűgött valamit:

– Az az ember, akinek hosszú toll van a sapkáján, nagy mester, Li Tun-po, az építész. Tud házat, hidat, palotát építeni, pehelykönnyű kioszkot – mindent. Hallottam, hogy sóhajtozik és káromkodik a mi nyelvünkön: „Nem, nem tudok itt élni! Ez az átkozott vad ország nem nekem való!” Nagy tudós, kínai fogoly. Még otthon hallottam róla, a hazámban...

Az idősebb feleségek nyugtalankodtak, és vékony madárhangon csipogtak:

– És ha a bárka felfordul? Nem akarunk átkelni rajta! Először próbálja ki valaki más!

Arapsa nem nézett a kán feleségeire, és nem válaszolt nekik; megparancsolta a rabszolgáknak, hogy minden kompra vezessenek egy-egy tevét. A kánnék megint nyugtalankodtak:

– Először hadd induljon a fekete, a dolgozó feleség! Majd meglátjuk, nem merül-e el.

Arapsa megparancsolta a hajtóknak, hogy vezessék a kompra a legszélső, a hetedik tevét, amelyen Julduz és kínai szolgálónője utazott. Amikor a teve Arapsa mellé ért, I La-he így szólt hozzá:

– Parancsold meg Li Tun-po mesternek, hogy utazzék együtt Julduzzal, a kis kánnéval.

Arapsa hidegen, bizalmatlanul tekintett a kínai nőre, és elfordult.

A híd mellett a teve térdre ereszkedett. A kínai nő és Julduz óvatos, apró léptekkel a kompra lépett. Előttük haladt a kínai mester, és vigyázott, hogy a nők meg ne botoljanak. A kínai után a hajcsárok a kompra vezették az ormótlan, bozontos tevét. A teve bőgött, rázta a fejét. Hosszú ajkáról fehér habcsomók hullottak. A teve nem akart a kompon letérdelni, állva maradt, büszkén forgatta fejét, mintha ki akarná élvezni a ritka látványosságot: a megszámlálhatatlan hadsereg átkelését a széles folyamon.

Julduz sáfrányszínű, nagy kendőbe burkolózva leült egy kis szőnyegre a komp sarkában. Mögötte állt I La-he. A szél könnyű, lila színű selyemköpenye redőivel játszott. A rabszolgák kezdték letekerni a tartókötel végét.

Kiáltások hallatszottak:

– Várjatok!

Batu kán fehér csődörén a kis hídhöz lovagolt, és könnyedén leugrott a nyeregből. Megfogta a kantárt, a bizalmatlanul horkantó lovat rávezette a kompra, és a teve mellé állította. A dzsihangirt Arapsa követte. Néhány mongol futva közeledett a komphoz, Arapsa megfordult, visszalökte őket, az egyik mongol megbotlott, és a vízbe esett. Arapsa akkor ugrott be a kompa, amikor az már távolodni kezdett a kis hídtól.

Batu kán a fehér ló és a büszke teve közt állt. A dzsihangir arca ragyogott a türelmetlenségtől és a ragadozó örömtől: előtte terült el az a föld, melynek meghódítása elhomályosulhatatlan dicsőséget hoz!... A selyemlepelbe burkolózott kis asszonyhoz fordult:

– Mi a neved, kis hatun?

– Julduz, parancsolóm.

– Szerencsét hozó, szép név.

Li Tun-po, a kínai építész, odalépett.

– Nagy nap van ma. Te, Fényesség, keresztülvágsz az óriási folyamon, amely elvágja nyugatot kelettől. Együtt úszol gyönyörű,

bátor lovaddal és az utasemberek barátjával, a hatalmas tevével. Előtted tündöklök Julduz, a csillag, amely szerencsét hoz neked.

I La-he észrevétlenül néhány szót súgott Julduznak.

Julduznak eszébe jutott Ori-Fudzsinak, az öreg kánnéknak parancsa, hogy hallgasson a kínai nő tanácsaira. Engedelmesen felállt, és az izgalomtól kipirulva, hangosan így szólt Batu kánhoz:

– Neved, mint fényes üstökös, végigrepül a sötét látóhatáron! Neved vakító győzelmekkel világítja meg a mongol hadsereg útját!...

Batu kán alig észrevehetően elmosolyodott, összeráncolta szemöldökét, s ismét hideg és kifürkészhetetlen lett:

– Nagy feladat vár rám: a világ végéig kiterjeszhetem a mongolok legyőzhetetlen uralmát.

A fehér ló fekete szemével a csobogó hullámokra sandított, és minden evezőcsapásra váltogatta a lábait. A büszke és méltóságteljes tevé viszont nyugodtan a távolba nézett, és ismerkedett a vízi őserő hullámos térségével.

Közeledett a túlsó part. A fövényes földnyelven egy századnyi mongol nuker sorakozott lándzsával és színesen repeső kis lobogókkal.

A kürtök recsegve fújták a jelt:

– Figyelem és engedelmesség!

Napokig tartott, amíg az egész hatalmas mongol-tatár hadsereg átkelt az Itilen. Szurokkal bekent, mindenféle nagyságú ladikok szüntelenül szállították a harcosokat, hadi málhájukat, a szétszedett jurtákat, a gabonászsákokat, a liszteszsákokat és más egyebeket. Ladik, bárka nem volt elegendő, ezért levegővel felfújt bőrtömlőkből is kompokat csináltak; ezekre hajtották a tevéket és más állatokat, és mindez a sokaság zajjal, bögéssel, kiáltozva kelt át a folyamon a jobb partra.

Batu kán kis ideig megállt az Uraka-hegy mellett. Megparancsolta a folyamon átkelt élcsapatoknak, hogy vonuljanak előre, a nagy Polovec Sztyeppre, és ott üldözzék a nyugat és dél felé menekülő polovec törzseket.

– Aki ellenáll – mondta Batu kán –, meg kell semmisíteni! Ha valamelyik utunkba eső kán törzsével együtt megadja magát,

csatlakozhat a hadsereghez, de barmai és minden vagyona a mongol katonáké, mint hadi zsákmány. A kipcsákok és más törzsek számára nagy tisztesség, hogy hatalmas hadseregem harcosai lehetnek. Győzelmeikkel új gazdagságot szereznek maguknak...

Az Uraka-hegység varázslója

A 634. – Bidzsan-Ili – év^[106] őszén Batu kán főhadiszállása már a bővizű Itil folyam jobb partján volt, szemközt bal oldali mellékfolyójának, a Jeruzslannak torkolatával, Uraka kán hegye^[107] közelében.

Az aranyozott csúcsú, aranysárga sátor a komor hegy lábánál állt egy forrás közelében. A sátor mellett kilenc válogatott csődör toporzékolt; kitűnt közülük is a dzsihangir könnyű járású, pompás, délceg fehér lova. Távolabb patkó alakban helyezkedtek el Batu kán hét csillagának, hét gyönyörű feleségének sátrai. A dzsihangir sátra fölött kínai faragással díszített, magas bambuszrúdon lengett az ötszögletű, kilencfarkas zászló.

A többi dzsingiszida herceg a folyam partja mentén verte fel sátrait. Minden sátor egy-egy jurta gyűrű középpontjában állt; a jurtákban laktak a turgaud testőrök, sámánok, vajákosok, solymárok, agárpecérek, szakácsok, fuvolások, kürtösök és a kíséret más tagjai.

A folyam mindkét partján terpeszkedtek a mongol-tatár hadsereggel egyesült különböző törzsek és népek csapatainak zajos táborai.

A bárkák és kompok szakadatlanul szállították át a harcosokat, a jószágot és a málhát.

A folyam bal partján elterülő zöld réteken ezerszámra legeltek a még át nem kelt csapatok különböző színű lovai.

Az átkelés utáni harmadik napon Nadam-ünnepet^[108] hirdettek annak tiszteletére, hogy a mongol hadsereg átkelt a hatalmas folyam jobb partjára, ahol a még leigázatlan és ismeretlen népek földjei kezdődnek.

Megérkeztek a csapatok parancsnokai hadi zászlóikkal, és felállították azokat az Uraka-hegy csúcsán. Rikító színű, díszes kelmék repdestek a magas rudakon az őszi szél erős fuvallatában. A tömérdek lobogó közül kiemelkedtek a tizenegy dzsingiszida herceg óriási, színes selyemzászlai.

Szél kergette a hatalmas folyam nagy, szürke hullámain. A hosszú, fekete bárkák sietve szállították át a harcosokat a nagyszerű mongol hadsereg diadalmas ünnepére.

Batu kán néhányszor tanácskozott a közelálló kánokkal. Batu tartott az urakai varázslók gonosz bubájától, amellyel vihart tudtak csinálni. Ha vihar tör ki a bővizű folyamon, elsodorja partjairól a hívatlan mongol vendégeket.

A mongolok megtalálták az Uraka-hegyen az elrejtőzött varázslókat. Gazuk, a fővarázsló, elbújt az Uraka-hegy belsejében levő barlangjában, és nem jött elő az odaérkezett hadsereg vezérének üdvözlésére. A barlang bejáratánál a segédei örködtek, és senkit sem engedtek be hozzá.

Batu kán szigorúan megparancsolta, hogy a harcosok tiszteletteljesen viselkedjenek a varázslókkal, és semmivel meg ne haragítsák őket.

– Ha az égben lakó Hohodoj-Morgon, a mennydörgés ura megharagszik, semmiféle földi erő nem segít villámai ellen. Minden nép varázslóit és sámánjait kímélni kell, kedvükben kell járni, hogy imádkozzanak a jó és rossz istenekhez, s könyörögjenek segítségükért a mongol hadsereg győzelme érdekében.

Batu kán megparancsolta, hogy Gazuk, Hohodoj-Morgon fősámánja jelenjék meg az ünnepségen, és imádkozzék a dzsihangirért. A varázslók azt válaszolták, hogy Gazuk több mint ezeresztendő, olyan öreg, hogy gyökereket eresztett a földbe, és nem lehet elmozdítani a helyéről.

Batu kán bölcs tanácsadójához, Szubudaj-Bagaturhoz fordult:

– Meg kell látogatni Hohodoj-Morgon megszállottját, és meg kell tudni, mit csinál a barlangjában. Lehet, hogy ellenünk varázsol. Ne ajándékozzuk meg tehennel, lovakkal és mindenfélével, ami megörvendeztetheti az öreget? Vagy meg kell fojtani?

Szubudaj-Bagatur így válaszolt:

– A vének késő öregkorukban csak a tiszteletet szeretik. És azt hiszem, hogy tisztelőitől több aranyat gyűjtött össze, mint amennyit te valamennyi hadjáratodon összegyűjtesz...

Batu kán hunyorított:

– Dze-dze!

– Elhozatom tevén.

Szubudaj megparancsolta, hogy hívják elő Arapsa századost. Az tüstént megjelent, figyelmesen meghallgatta a félszemű hadvezért, és így szólt:

- Egymagamban semmire se megyek.
- Segítenek a sámánjaink.
- Nem, itt nem ők kellene, hanem egy század nuker.
- Vigyél akár három századot! De az öreg Gazuknak minden gonosz szellem segíteni fog! Vigyázz, meg ne bántsod őket, és légy óvatos.

Szubudaj megparancsolta, hogy hívjanak be két századost, és meghallgatta, mit magyarázott nekik Arapsa.

– Sértetlenül kell elhoznunk erről a hegyről a szent, mindenható és nagyon ravasz Gazuk varázslót. Mondják, hogy át tud változni medvévé, kígyóvá, patkánnyá vagy kukaccá. De ne féljete! Velünk van Szubudaj-Bagatur, márpedig ő erősebb minden mennybenlakónál, mert őt a nagy hadisten, Szulde óvja!

– Úgy van – szolt Szubudaj.

– Félnék – suttogták a századosok. – A csatában nem rettenünk vissza a harctól, de még sohasem kellett varázslót elfognunk, aki kígyóvá és kukaccá változik!

– Ma megpróbáljátok, és ha sikerül, Batu kán bőkezűen megjutalmaz benneteket.

– Igen, igen! Bőkezűen megjutalmaz! – helyeselt Szubudaj.

– Úgy cselekedjete – folytatta Arapsa –, ahogyan az ezüstróka vagy a ravasz borz vadászatán szoktatok. Ezek is a hegyekben élnek, és sok rejtekútjuk van, amelyen keresztül elmenekülhetnek, ha a kutyák bebújnak a barlangjukba...

– Értjük!

– Bekerítete a hegyet a nukerek gyűrűjével. Őrzete a rejtekutak kijáratait. Ha a vén varázsló még a barlangjában van, elfogjátok. Ha elszökött, nem mehetett messzire, és felkutatjátok...

– Értjük!

– Gondosan figyeljete, nincsenek-e valahol útra kész lovak vagy tevék. Meg kell vizsgálni minden barlangot, minden lyukat, ahova egy ember bemászhat, és őrt kell állítani eléje.

– Értjük!

– Vigyete magatokkal kutyákat, nagy segítségetekre lesznek. Én a nagy barlang főbejáratához megyek, és felkutatom a varázslókat, Gazuk segédeit.

Háromszáz lovas elindult a felderítésre. Minden lovasnak jutalmat ígértek, valamennyien az aranyról álmodoztak, amit a varázslók az Uraka-hegyben elrejtettek. A lovasok köröskörül bekerítették a hegyet, megvizsgálták minden bokrot, minden lyukat.

Arapsa a főbarlang bejáratánál várakozott. A bejáratot kövekkel és egy nagy kőlappal elzárták. A keskeny nyílásban egy fej mutatkozott. A fejen csúcsos végű szőrkalpag. Szakállas arc, kivörösödött, könnyező szem. A fogatlan száj értelmetlenül motyogott.

– Ez a fővarázsló? – kérdezte Arapsa.

– Nem. Ez az ük-ük-ükunokája! Gazuk a barlang mélyén ül, és nem tud mozogni, mert a lábairól hosszú, vastag gyökerek nőttek a földbe.

A varázsló segédei esküdöztek, hogy nem lehet bemenni a barlangba, amelynek más bejárata nincs, és Gazuk ezen a kis résen repül ki éjszakánként, denevérré változva.

Arapsa parancsára foglyokat hajtottak a hegyre. A foglyok csákányokkal és ásókkal ásni kezdték a földet a bejáratnál. Arapsa a szelelőlyuknál állt, és parancsokat osztogatott. Egyszerre egy bagoly jelent meg a hasadékban. Tágra meredt szemmel ült, és huhogott.

– Repülj! – szólt Arapsa, megfogta a baglyot, és feldobta a levegőbe. A bagoly hangos szárnyrebbenésekkel, alacsonyan a föld fölött repült, felemelkedett, és leült egy ezüstnyárfa sűrű ágai közé.

Egy varázsló így szólt Arapsához:

– Látod, Gazuk megharagudott, átváltozott bagollyá, és most sok bajt okozhat. Ma éjszaka soha nem látott vihar dúl majd a folyamon...

– Annál jobb! – válaszolta Arapsa. – Akkor az egész seregünk meglátja, hogy ti, urakai varázslók, mind rosszat akartok velünk tenni. Ezért elevenen elégetnek benneteket a máglyán!

– Nem, nem! Ne tegyétek ezt! – ijedeztek a varázslók. – Mi a ti egészségetekért és szerencsétekért imádkozunk. Mindent megteszünk értetek!

A foglyok tovább lazították a kőlapot; az engedett, és végül megnyílt a bejárat. Arapsa két mongollal bement a barlangba. A többi nuker a bejáratnál maradt. A varázslók kiáltoztak és dühöngtek, mert a nukerek megkötözték őket, aztán keserves sírásra fakadtak:

– Most leszakad az ég a földre, és az egész világ elpusztul! Ne nyúljatok Gazukhoz!

A barlang nyirkos falainál gerendákból és irhákból fekvőhelyeket készítettek. Ősrégi bronzüst állt három lábon a barlang közepén. Az üst alatt még parázslott a szén. Oldalvást nyitott bőrládák látszottak. Körülöttük sebtében szanaszét dobált ruhák, prémek, rézcsészék és korsók heverték. A sötét sarokban egy mozdulatlan bálvány állott.

Arapsa felszította a szenet és meggyújtotta az odakészített nyírfakérget. A barlangban világos lett. Arapsa megpillantott egy kétszeres ember nagyságú, düledt szemű kőbálványt. Karjai hosszúak, térdén alul értek, lábai rövidek, térdben meghajlottak.

– Gazuk megszökött! – szólt az egyik nuker.

– Valahol itt van a közelben! – mondta a másik.

– Úgy sietett, hogy az aranyat is elszórta! – Arapsa néhány aranypénzre mutatott, mely a földön hevert. A nukerek odarohantak és felszedték. Az ősrégi, kopott pénzeken égő áldozati oltár képmása.

Arapsa jól megnézte a bálványt. Kőtalapzaton állt. A kőlapon kikopott helyek voltak. Arapsa megfogta a bálványt. A szobor váratlanul könnyedén megfordult tengelyén. Egy hang hallatszott:

– Ne öljetek meg!...

Föld alatti üreg bejárata látszott. Egy öregasszony kuporgott előtte, és könnyörgőn tárta ki karját.

– Ki vagy te? Hol van Gazuk?

– Gazuk becsapott! – felelte az asszony. – Megígérte, hogy magával visz... de becsukott ide... megszökött... Elvitte az aranyat és fiatal feleségét...

A vénasszony sóhajtozva, siránkozva kimászott a gödörből, és félretolta a ládát. Mögötte kis, keskeny ajtó látszott.

– Térden kell csúszni ezen a járaton. Ezer lépésnyire van a kijárat a sűrű erdőbe. Ott lovak várják Gazukot.

Arapsa az előbbi helyére fordította a kőbálványt, megparancsolta a nukereknek, hogy őrizzék az öregasszonyt a barlangban, ő maga pedig sietett Szubudaj-Bagaturhoz.

Nem kellett sokáig várnia. Csakhamar visszatértek a felderítésre kiküldött nukerek. Átvető bőriszákokkal megrakott lovakat hajtottak. Az egyik lovon medvebőr bundás, görnyedt öregember ült. Arcát

sűrűn benőtte a szakáll, melynek pamacsai mindenfelé meredeztek. Rekedt hangon érthetetlen nyelvű, elnyújtott dalt énekelt, nem törődött az eléje jövőkkel, és aranygombos, hosszú botjával hadonászott. A másik lovon gonosz fekete szemű, barna bőrű, fiatal nő ült. Sanda pillantásokat vetett jobbra-balra, átkokat mormolt, és mindenkire fogait vicsorította, aki közeledett feléje.

Szubudaj-Bagatur kilépett a jurtából, hogy megnézzé az „ezeréves” varázslót.

– A jurtadzsijaim nézzenek meg és írjanak össze mindent, amit ez a ravasz vénember magával hozott. Ha drágaságokat találtok, azok a dzsihangiréi. Este vezessétek ezt a varázslót Batu kánhoz. A dzsihangir meg akarja hallgatni a meséjét arról, hogy mi történt itt ezer évvel ezelőtt... Jó mindent tudni... Verjétek láncra a varázslókat, hogy máskor ne rejtőzzenek el a világ hatalmas ura elől! Hadd lássák a többiek is, és véssék eszükbe!

A mongol sereg ünnepe

A szerencsés átkeléssel elégedett Batu kán háromnapos pihenőt hirdetett, és diadalünnepet rendezett a harcosok számára az Uraka-hegy közelében levő rétségen. A kijelölt napon ezrével nyargaltak oda a lovasok. A harcosok széles körben guggoltak. Az első sorokban ülők és állók mögött kis termetű, markos lovukon tolongtak a többiek. Batu és a többi kán az Uraka-hegy lankáján helyezkedett el a leterített szőnyegeken és lópokrócokon.

Rekedten, recsegve harsogtak a hosszú kürtök. A hírnökök kiáltoztak:

– Jertek a birkózásra félelem és rettegés nélkül! Jertek jó egészségben! Mutassátok ki merészségteket, mutassátok meg erőtöket!

A legerősebb vasgyúrók barátaik gondjára bízták lovukat, és beléptek a széles körbe. Más-más helyen állottak a mezőn, körülöttük néhány emberből álló kis csoport. A vasgyúró daliákat hű barátaik kísérték. Figyelniük kellett, hogy szabályszerűen folyik-e a birkózás: harag, harapás, csonkítás és gyilkosság nélkül.

– Kezdjétek! Hej, kezdjétek! – kiáltozták a hírnökök. – Batu kán, a dzsihangir, rátok tekint! A legszebb jutalmat adja az ügyes daliáknak! Mindegyiknek három nehéz versenyben, három kemény összecsapásban kell részt vennie! Aki egyszer sem érinti vállával a földet, azt bagaturnak nyilvánítják. Ez országunk törvénye, és ez minden lakosának ősi szokása!

Először tizenkét fiatal, szép szál, vállas harcos lépett elő. A csapatrészek már jó előre kiválogatták a maguk daliáit. A többi versenyző a pálya szélén guggolva várt a sorára.

A birkózók egy helyben ugráltak, emelgették lábukat, lengtették karjukat, mint a szárnyat, le-letérdeltek. Földet és fűvet dobáltak föl, és sasok ugrását utánozva közeledtek egymás felé.

Hat pár egyszerre fonódott hatalmas ölelésbe. Megragadták egymás vállát, kezét, lábát, nyakát; vetni, forgatni, emelgetni kezdték egymást, gáncsot vetettek, és igyekeztek ellenfelüket földhöz vágni. Minden pár körül nyüzsögtek, tolongtak barátaik, kiáltásokkal biztatták a birkózókat.

Ha valaki elbukott, és megérintette a földet, máris kiesett a versenyből. A vesztes komoran távozott a küzdőtérről barátaival együtt. Viszont a győztes ugrádozva közelített a hely felé, ahol a tiszteletbeli bírák ültek. Édes süteménnyel telt zsákok álltak ott. A győztes kivett egy maréknyi süteményt, szájához emelte, mintha bele akarna harapni, aztán hirtelen beleszórta a süteményt barátai kitért ruhaaljába, de néhány darabot a győzelmet hozó istenek tiszteletére a földre dobott.

Sorra jöttek a birkózó csoportok; megragadták egymást, birkóztak. A legyőzöttek elmentek, a győztesek ott maradtak, és folytatták a viadalt egymás között.

A végső győztes egy Togrul nevű, ijesztő arcú, magas, hatalmas termetű mongol lett, aki valamennyi ellenfelét legyőzte. Utolsó ellenfelét a feje fölé emelte, és vad, diadalmas ordítással a földhöz vágta. A legyőzött mozdulatlanul feküdt és sírt, hiszen e viadal előtt sokakat legyőzött. Togrul odalépett ellenfeléhez, szétterpesztette a lábát, és megkérdezte:

– Miért búsulsz?

– Ha halott lennék, nem bánnék semmit! De mivel élnem kell, kevés az örömöm...

Togrul vigyázva felemelte, és így szólt:

– Dicső tettet hajtunk végre a mongol hatalom nagyságáért!

Mindketten elővették késüket, megnyalták egymás kése élet, megszagolták egymás arcát, és összeölelkezve távoztak a küzdőtérről, mint testvérek: „andák”.

Egy nuker hozzájuk lovagolt, és ezt mondta:

– A Fényességes Batu kán küldött, hogy megdicsérjelek hősiességetekért, és kijelenti, hogy mindkettőtöket bevesz turgaud-testőr ezredébe.

A birkózás után lóverseny volt és nyíllövés, de csakhamar szét kellett nyargalni, mert zivatar kezdődött. A vihar erősödött. A nagy folyam hullámai zúgva verdestek a partokat, leromboltak és elöntöttek mindent, ami útjukba került. A csónakosok nem mertek többé átkelni a folyamon. Az ünnepség résztvevői lóra pattantak, és visszanyargaltak a táborba.

– Az itteni varázslók imádkoztak ránk a vihart – mondták a mongolok. – Mit tartogat még az éjszaka! Mit látunk még ezután az

uruszutok országában!

Gonosz éjszaka

*HOVÁ VALÓ VAGY. DÉLCEG, HŐS LEGÉNY?
MELY FÖLD SZÜLT TÉGED, MELY HORDA NEVELT?
MILY NEVET KAPTÁL, MIKOR MEGSZÜLETTÉL?
KI VOLT ATYÁD ÉS MI AZ Ő NEVE?
[RÉGI HISTÓRIÁS ÉNEK]*

Este már tombolt a zivatar.

Az Itil háborgott, a hullámok dühösen csapódtak a meredek partokon. Szél rázta a sátrakat, mintha a folyamba akarná dobni őket. Az eső patakokban zuhogott a tatár táborra.

A harcosok a kialudt tábortüzeknél dideregtek, és átkozták a gonosz uruszut manguszokat, akik hideget és vihart küldtek rájuk.

A sátrak hidegek, nyirkosak, komorak lettek. A felső sátorlapokra nemezpokrócot borítottak. A mécsesek pislá lángja minden szélrohamra megrebbent. Hosszú, remegő árnyak hullottak a falakra.

Arapsa a sátrak között járt, ellenőrizte az őrséget. Csak botorkálni lehetett, sötét volt, két lépésnyire már semmi sem látszott. A szél majdnem leverte a lábáról. Arapsa ismételte a nukereknek:

– Gonosz éjszaka! Nyitva legyen a szemetek! Az ilyen éjszakát szereti az ellenség.

Arapsa belépett a dzsihangir jurtajába.

Batu kán, bolyhos prémeken ülve, hűséges tanácsadójával, Szubudaj-Bagaterral beszélgetett. Arapsa tisztelettudóan megállt a bejáratnál.

– Az uruszutok felbőszített istenei elrontották ünnepségünket – mondta Batu kán. – Vihart, felhőszakadást és hideget küldtek bátor harcosaimra, hogy megijesszenek bennünket, hogy ne engedjenek be a földjeikre.

Heves szélroham rázta a sátor falait. Batu kán felkapta a fejét.

– Hallod, hogyan bömböl az Itil? És mi mégis átkeltünk rajta!

Batu kán elhallgatott, és újra a folyam dühödt zúgására figyelt. A zaj közepette nem messziről vitatkozó hangok hallatszottak.

Arapsa kilépett a sátorból. Csakhamar visszatért.

– Valami ismeretlen ember akar meglátogatni, Fényesség! Azt mondja, valami fontosat tud.

– Hadd jöjjön.

Arapsa félig kinyitotta az ajtót. Süvítő szélroham kivágta az ajtót, és az ajtófüggönyt hideg, jeges permettel kísérve, a jurta belsejébe hajította. A lángokat leverte a szélfuvat. Sötét lett.

A mécses pislogva meggyulladt. A bágyadt fény újra megvilágította a jurtát. Az ajtónál magas, sovány ember állt.

Az ismeretlen leemelte sötét, nedves, hódrém szegélyes kalpagját, és lerázta. Előrelépett, és leereszkedett a szőnyegre.

– Köszöntöm a mungalok nagy cárját! – szólalt meg rekedt, mély hangon. – Hírneved hatalmas hadseregéd előtt repül.

– Légy vendégem – válaszolta kegyesen Batu kán. – Mi szél hozott ide ebben a rossz időben?

A mongolok kíváncsian nézegették az éjszakai látogatót. Tatárul beszélt, de nem volt olyan, mint a kiálló pofacsontú kumánok. Nagy sasorra ragadozó kifejezést adott sovány, csontos arcának. A sűrű, előreugró szemöldök alatt mélyen ülő, sötét szempár égett. Inas, sovány kezével gyakran végigsimította hosszú, őszbe csavarodó fekete szakállát.

– Hatalmas kán! Nem közönséges utasembert látsz magad előtt, hanem egy gazdagnak és erősnek született embert. Én Gleb Vlagyimirovics rjazanyi nagyherceg vagyok!

Batu kán összehunyorította szemét.

– Te Rezan követe vagy, Galib konaz?^[109] Akkor miért jöttél egyedül?

Gleb herceg homlokát ráncolta.

– Nem, nagy kán! Én nem követként jöttem hozzád... Én azért jöttem, hogy szövetségesednek ajánlkozzam.

– Mit jelent ez?

– Ismerem a nagy orosz föld minden útját és városát. Hasznodra leszek.

– Szubudaj-Bagatur! Mutasd meg a konaznak az uruszutok földjét. Szubudaj-Bagatur kiterített a szőnyegre egy pergamenívet.

– Tessék, konaz, nézd meg: itt az ltil, itt a te Rezanod, itt van Uldemir. Itt rajta van minden uruszut város és folyó és út.

– Az oroszok földjének rajza! Honnan? Hogyan tudtad megszerezni?

– Én mindent tudok! – Batu kán a pergamenre tette kezét. – Így nyomom a kezem alá az uruszutok földjét! Mindenkit kényszeríték, hogy meghódoljon előttem! Talán hódolni jöttél, uruszut konaz?

Gleb herceg meghökkenve hallgatott. Batu kán leplezetlen gúnnal folytatta:

– Hol vannak engedelmes nukerjeid? Hol a néped? Hol vannak az ajándékaid, Galib nagykonaz?

Gleb herceg megrázta őszbe csavarodott üstökét.

– Nincs már nekem se népem, se fegyveresem, se gazdagságom! Ellenségeim mindent elvettek tőlem. Menekülnöm kellett. Már hosszú évek óta száműzöttként élek a poloveceknél.

A kán összevonta szemöldökét.

– Mit akarsz hát tőlem?

– Segítségedet akarom, hogy szétverjem ellenségeimet.

– Kik az ellenségeid?

– A hercegek, akik most Rjazanyban uralkodnak.

– Én magam büntetem meg az ellenségeimet! Ha odamegyünk, mindenki elpusztul, nemcsak a konazok.

– Az egész rjazanyi népet gyűlölöm. A rjazanyi vecse^[110] száműzött engem!

Batu kán a komoran hallgató Szubudaj-Bagaturra nézett.

– Mit mondasz te, bölcs tanácsadóm?

– A Halhatatlan Vezér, a te nagyatyád, utódai okulására örökölni hagyta bölcs törvényeit, a Dzsaszakot. Abban bent áll, hogy: „A kémekek, hamis tanúk, mindazon emberek, akik szégyenletes bűnökre hajlamosak, valamint a varázslók, halálra ítéltessenek.”^[111]

Gleb herceg önkéntelenül visszahőkölt. Batu kán összehúzott szemmel vizsgálta.

– Galib konaz! Nem a szövetségesem leszel te, hanem engedelmes nukerem! Ha be akarsz csapni, elbúcsúzhatsz az életedtől. Mehetsz! Arapsa, gondoskodj róla!

Gleb herceg földig hajolt, és barátságos szókat várt. Batu kán elfordult. Szubudaj-Bagatur maga elé nézett, s a szeme se rebbent. Arapsa kőmerev arccal kinyitotta a jurta ajtaját.

A herceg fekete szeme dühösen megvillant. Kilépett az esős sötétségbe.

Rege Itil kánról

*...CSI-CSI, HUN-NU TÖRZSÉNEK VEZÉRE,
ELINDULVÁN NYUGAT FELÉ, EZT MONDÁ:
– A PORTYÁZÓK HARCIAS ÉLETÉT FOLYTATJUK,
S NÉPÜNK NEVE RÉMÜLETTEL
TÖLT EL MINDEN BARBÁRT...
ÉS BÁR MI MEGHALUNK, BÁTORSÁGUNK
DICSŐSÉGE ÉLNI FOG, ÉS GYERMEKEINK
ÉS UNOKÁINK A NÉPEK VEZÉREI LESZNEK.
[KELETI KRÓNIKÁKBÓL]*

A vihar szétkergette az ünnepre odasereglő mongol kánokat, így hát a nagy esti lakoma elmaradt. Batu kán azt mondta, hogy néhány beszélgetőtárral hajlandó eltölteni az estét hetedik csillaga, Julduzhatun sátrában, és megparancsolta a boursinak^[112], hogy készítsen elő ott mindent a lakomához.

– Hány vendégre? – suttogta tiszteletteljesen a boursi. Batu kán összehúzta szemét, fújta egyet, és azzal sarkon fordult.

A boursi segédeihez rohant, és megparancsolta, hogy készülődjenek. Aranyedény, italok, füstölt csikóhús, édes sütemény és aszalt szőlő, amit Szignakból magukkal hoztak – minden legyen kéznél, bármennyi vendég érkezne a lakomára...

A jurta magaslaton állt, és körülötte kis árkot ástak, nehogy az esővíz befolyjék. I La-he, a kínai nő, még néhány tanácsot adott Julduznak, hogyan öltözzék, hogyan fogadja a vendégeket, mit mondjon.

– Ott leszek melletted, és súgok, ha kell. Ne félj semmit!

A dzsihangir parancsára elsőnek Hadzsi-Rahim érkezett. Julduz először megijedt, de aztán megnyugodott, amikor látta, hogy a fakih nem ismeri fel kifehérített, kifestett arcát. Julduz tisztelettel üdvözölte az öreget. I I.a-he szarvasbőr párnára ültette a vendéget, és arról kezdett kérdezősködni, mi volt az Itil táján régen, ezer esztendeje.

Hadzsi-Rahim aprólékosan válaszolt, I La-he figyelmesen és tisztelettel hallgatta.

Lovasok nyargaltak a jurtához. Elöl Batu kán, díszruhában, vörös, puha bőrcsizmában. Vele együtt érkezett Szubudaj-Bagatur és a kánok, elválthatatlan útitársai és beszélgetőtársai az ebédek alatt.

Julduz kínai selyemruhában, aranycsipkével díszített, magas bársonykucsmában fogadta a vendégeket. A szőnyegig hajolt, amikor Batu kán lépett be a jurtába.

– Kis Julduz-hatun – szólt Batu kán, amikor leült a szattyánbőr párnára, háttal a tűznek –, eszembe jutott, hogy szépen tudsz meséket mesélni. Ezért elhatároztam, hogy olyan kiváló embert mutatok neked, amelyen csak a mesékben létezik. Mégpedig Gazuk varázslót, akiről azt beszélnek, ezersztendős. Természetesen éppen úgy csal, mint ahogy ma mindenki szeret csalni.

I La-he valamit sűgött úrnőjének. Julduz így szólt:

– Ha ez az öreg megért ezer évet, emlékeznie kell Hun-nu népére, amely itt élt az Itil folyamánál, és valószínűleg látta is híres vezérét, Itil császárt^[113].

– Ezt jól kieszelted – mondta Batu kán. – Lássuk, mit agyal ki az öreg.

A nukerek bevezették Gazuk varázslót. Szürke, gubancos szakállú, sovány, ösztövé ember lépett a jurtába, egy fiatal nővel összeláncolva. A varázsló bozontos, ősz szemöldöke alól szúrós szeme riadtan, gyűlölettel parázslott. A két fogoly a jurta falának közelében leguggolt.

Mindenki kíváncsian szemlélte a varázslót. Az öreg fehér pillás szemhéját leeresztette. Néha félig kinyitotta a szemét, és gyors, fürkésző pillantással mért végig mindenkit. Az öreg csúcsos süveg volt, rávarrott régi pénzekkel. Szürke bárányprémmel szegett csíkos kaftánján hímzések és érthetetlen feliratok. Lábán nagyon hosszú, kunkori orrú, bő szattyánzsizma. A varázsló méltóságteljesen lehúzta csizmáját, és kiteregette kapcáját. Rendkívül hosszú lábkörmei összezsavarodtak, mint a száraz babhüvely. Széttérpesztett lábujjai közé szárított békák voltak bedugva. A mongolok tátott szájjal nézték a varázslót. Ilyen sámánt még sohase láttak!

Batu kán megkérdezte:

– Öreg, hány éves vagy?

– Nem emlékszem rá. Köd takarja az elszállott éveket. Lehet, hogy ezeréves vagyok, lehet, hogy több...

– Akkor emlékszel-e arra az időre, amikor itt, a folyamnál élt Hunnu népe? Tudnál-e mesélni a hunok császájáról, Itilről?

Az öreg igenlően bólogatott, és lábujjait mozgatta. A száraz békák zizegtek.

– Hallottam az Itil császárról szóló regét. Azelőtt regélgették itt a mi vak mesemondóink.

– Mondd el nekünk ezt a regét!

Gazuk behunyta szemét, és lassan himbálózott. Kornyikálva rákezdte:

– A régen elmúlt, igazán gyönyörű tízezer emberöltő és az új ezredévek kezdete közti igazán nyugodt, megingathatatlan, régi szép időkben, amikor sok elszántan bátor, messze földön híres batirvezér volt, itt, a folyam partján, ezen a helyen élt Urak kán. Erős, hatalmas, dicsőséges kán volt. Palotája ezen a hegyen állt, magas tölgyfa kerítéssel körülkerítve, és minden cölöpöt egy-egy emberfej ékesített, azok a fejek, melyeket a kán vágott le a csatában az ellenség nyakáról.

A kán istállójában mindig száz aranysörényű csődör volt, a sztyeppen pedig se szeri, se száma a kancafalkáknak; a kán maga se tudta kancái számát. A folyam felső és alsó folyása vidékén lakó minden nép Urak kánnak engedelmeskedett, és senki sem volt hozzá hasonlatos. A folyamon idegen kalmárok gályái úsztak, a távoli Arabisztán portékáival és olyan árukkal, amiket Varangisztán^[114] hideg földjéről hoztak, ahol fél esztendeig tart az éjszaka. Minden gálya kikötött az Uraka-hegy mellett, és ajándékokat hozott a kánnak, s az ajándékok mindjobban növelték a kán gazdagságát.

Egyszer szörnyű vihar tört ki a folyamon. Minden varázsló imádkozott az istenekhez, hogy ne haragudjanak. De a vihar erősödött. A hullámok a parthoz csapták a hajókat, és összetörték. A fővarázsló éjjel-nappal imádkozott a folyóparti sziklán. Végre Urak kán elé járult, és így szólt hozzá:

„Ma éjszaka, amikor a vihar kissé alábbhagyott, és az égen feltűnt a hold, megláttam a folyón a vízikirályt. Hosszú a haja, szakálla

térdig ér, halfarka van, mancsán úszóhártya, fején gyémántos aranykorona, s a gyémántok úgy ragyogtak, mint a csillagok. Porolt, és halfarkával csapkodott a vízen, amitől remegtek a hullámok. »A ti Urak cárotok – mondja a vízikirály – csak azért olyan hatalmas, mert a folyam táplálja; minden gazdagsága a hajókról származik, amelyek az Itilen úsznak, és ajándékokat hoznak Uraknak, de nekem, a vízikirálynak, senki sem ad semmit. Ezt nem tűröm tovább. Urak kán minden évben ajándékozza nekem egyik leányát. Ha ezt nem teszi, minden hajót elsüllyesztek, és egyetlen tengeren túli kalmár sem jön többé hozzá.«,

Ettől kezdve Urak kán barátságban élt a vízikirályal. A fővarázslónak drága ajándékokat adott át a vízikirály számára. A varázsló különleges imákkal és könyörgésekkel szólította a vízikirályt, és egy drágaságokkal teli szelencét dobott az Itilbe. Évenként egyszer, aratás után, ősszel, a kán feláldozta egyik leányát a vízikirálynak. Urak kánnak egyszer fia született, akit a nagy folyam vízikirályának tiszteletére Itilnek nevezett el.

Amikor a fiatal Itil kán felserdült, a vízikirály a palotához úszott, kiemelkedett a vízből, és így kiáltott:

„Hej, Urak kán! Azt mondják, hogy a fiad felnőtt, és batir lett. Küldd el hozzám, hadd válassza ki magának akármelyik leányomat. Maradjon víz alatti birodalmamban, és legyen az utódom. De ha visszautasít, olyan vihari támasztok, hogy hullámaimmal elmosom a palotádat és az egész Urak-birodalmat!”

„Jól van! – válaszolta Urak kán. – Három nap múlva várd a vendégeket”

Urak fia, Itil kán, azonban ebben az időben a folyamon túli sztyeppen solymászott. Amikor hazaért, az öreg Urak kán így beszélt hozzá:

„A vízikirály hívat: hozzád akarja adni a leányát. Készülj a lakodalomra, küldj ajándékokat és vőfélyeket!”

Az ifjú Itil kán így felelt:

„Tizenöt esztendeje minden évben odaadod leányaidat a vízikirálynak, de egyik sem jön vissza meglátogatni, és megmutatni neked az unokádat! Nekem is ez lesz a sorsom. Ahogy lebukom a fenékre, amint odaérek a vízikirály kristálypalotájába, elfelejtem egész előbbi életemet, apámat, anyámat, barátaimat és

szülőházamat! Nem! Szeretem a szabad sztyeppeket, szeretem a lovakat és a vad vihart! Inkább dzsigiteket veszek magam mellé, és elindulok, hogy meghódítsak más országokat!”

Batu kán, aki eddig nyugodtan hallgatta a regét, hirtelen az öreghez hajolt, és örömmel felkiáltott:

– Ez aztán az igazi bagatur! Ha elment, hogy meghódítsa a népeket, nagy dolgokat visz végbe!

– Hallgasd meg, mi volt tovább! – folytatta az öreg Gazuk. – Itil apja, Urak kán, így válaszolt a fiának:

„Veszedelemes dolog harcba menni! Meghódíthatsz idegen országokat, de a fejedet is elveszítheted a puszta sztyeppen. Inkább maradj itthon, erősítsd meg a birodalmamat, építs magadnak új palotát az Itil alsó folyásánál, ahol a folyó száz ágra szakad. Ott gyönyörű, új várost emelsz, és bevehetetlen erődöt. Építs a palotádban színes csempékből szobát, és töltsd meg friss vízzel. Ott tartod majd a feleségedet, a vízitündért, ott fogadod apósodat, a vízikirályt, ha eljön hozzád vendégségbe.”

„Tudom én, mit kell tenni!” – felelte Itil herceg. Megparancsolta, hogy készítsenek sok hosszú hálót; meghívott ezer dzsigitet és ezer halászt a lakodalmára rendezett ünnepségre. A varázslók énekeltek, verték a dobot a parton, és nagy máglyákat gyújtottak. Hívták a vízikirályt, és azt kiabálták, hogy Itil herceg barátaival együtt vendégségbe megy a víz alatti kristálypalotába.

Itil kán húsz brokátruhás evezőssel beszállt egy nagy ladikba. A kán vörös bojtos selyemcsapant és piros tetejű cobolykucsmát viselt. A hátulsó padra ült. Mellette volt a nagyvezír, aki kezében tartotta a drágaságokkal teli szelencét, a vízikirály leányának szánt ajándékokat.

A ladik a folyam közepére kúszott, ott voltak a legmélyebb örvények, és Itil kán hívogatta a vízikirályt. Háromszor hívta Itil a királyt. Végre, a harmadik hívás után, a folyam hullámzani kezdett, a habok remegtek, vihar tört ki, dörgött az ég, és villámok cikáztak. Itil kán fogta az ékszeres szelencét, a víz fölé hajolt, és szólongatta a vízikirályt, hogy ússzék közelebb. Ekkor már az ezer halász vízbe bocsátotta a hálókat, és mindenfelől csónakon siettek Itil kán felé.

Amikor különösen nagyot mennydörgött, mintha az ég a földre szakadt volna, a nagyvezír késsel Itil kán hátába szúrt, és belökte a

vízbe. Az evezősök, ezt látván, a vezírré rontottak, agyonverték evezőjükkel, és bedobták a folyamba.

De a halászok már mindenfelől odaeveztek, és mindkettőjüket kifogták. Itil élt, és sértetlen volt – számított erre az árulásra, és csapanja alá acélpáncélt vett fel. A nagyvezír halott volt, csontjai összetörtek, és a zsebében meg a keblében ott volt minden drágaság, minden ajándék, amit a vízitündér menyasszonynak készítettek. A halászok kifogták a szelencét – tele volt közönséges kövekkel...

Itil kán ismét elhelyezkedett a ladikban, és odakiáltott a halászoknak:

„Eresszétek mélyebbre a hálókat! Fogjátok ki nekem a vízikirályt!”

A halászok akkor egy óriási vizát fogtak; olyan öreg volt, hogy a fején koronához hasonló nagy bütyök nőtt; hosszú bajusza és szakála ősz volt. A viza dobálta magát, és tépte az erős hálót.

– *Dze-dze!* – kiáltották a mesét hallgatók.

Itil kán így szólt:

„Lehetséges, hogy ez a vízikirály? Nem illendő, hogy olyan levest egyem, ami apósomból, a vízikirályból készült! – Odakiáltott a halászoknak: – Engedjétek szabadon a vizát! Hadd úszkáljon még!”

A viza besiklott a vízbe, de annyira megharagudott, hogy még nagyobb vihart támasztott. Hegy nagyságú hullámok rohantak a partra a folyamból, elmosták a csónakokat, embereket, ökröket, lovas kordékat. Szüntelenül mennydörgött, szakadt az eső, mintha minden élő el akarna seperni a földről. Így állt bosszút a mennydörgő isten Urak kánon, a vízikirály kérésére. Néhány villám belecsapott az Uraka-hegyen álló magas palotába. A palota meggyulladt, és teljesen leégett. Óriási vízhullámok gördültek keresztül az Uraka-hegyen, és lemosták az utolsó, megszenesedett üszköt is. Akkor a vihar elült.

Urak kán rémületében kősziklává változott. Hullámoktól körülvéve, kidülledt szemmel nézte az Urak-birodalom pusztulását. Itil kán ladikját a vihar messze, a partra sodorta, és egy vén nyírfa tetejére dobta. Itil és hű barátai megmenekültek. Amikor a vihar elült, az ifjú kán elpusztult apja tiszteletére ünnepélyes halotti tort rendezett. Minden harcos tele hozta a kucsmáját földdel, és az Uraka-hegy tetején rászórta Urak kán kőtestére. Így keletkezett a hegy tetején

magas kurgán, ahol minden évben imádkoznak a vízi és a mennydörgő istenhez, hogy többé ne haragudjanak meg az Urakavidék lakosaira...

Gazuk, az öreg varázsló elhallgatott. Csend lett, csak a szárított békák zizegtek, amikor az öreg mesemondó nyomogatta őket.

Batu kán megkérdezte:

– És mi történt az ifjú Itil kánnal? Felépítette új városát? Elindult, hogy meghódítson más országokat?

– Nem épített új várost, mondván: „Még ráérek!” Itil kán nagy hadsereget gyűjtött, és a nyugati népek ellen vonult. A sereg után ökrök meg tevék húzták a kordékat. Azokon utaztak az asszonyok, gyermekek és az öregek. A sereg messzire ment, tízévi járőföldre. Itil kán meghódított minden útjába eső népet, kilencvenkilenc birodalmat leigazolt, de méltatlanul halt. Ámbár háromszáz felesége volt, mégis elhatározta, hogy feleségül veszi a nemrég leigázott császár leányát. Éjszaka, a lakodalom után, az új asszony megölte Itil kánt, a bátrak bátrát... A harcosok úgy határoztak, hogy holttestét elhamvasztják máglyán a Duna partján. Éjjel a hold fényénél, kilépett a folyamból egy vízitündér, így szólt az Itil holttestét őriző harcosokhoz:

„Én a vízikirály leánya vagyok. Vőlegényem, Itil kán, megígérte nekem, hogy elvesz feleségül. Tegyétek holttestét kristálykoporsóba, és eresszétek le a víz fenekére. Én majd őrzöm, és sellő barátnőimmal dalokat énekelek neki...”

A harcosok így cselekedtek. Az Itil testét magában foglaló kristálykoporsót leeresztették a Duna fenekére. Amikor leeresztették a kristálykoporsót, újra felbukkant a habok közül a vízikirály leánya, és keservesen sírt, azután örökre eltűnt a folyam hullámaiban.

– És mi történt Hun-nu népével, amely messzi nyugatra ment? Visszatértek?

– Itil kán nélkül a nép apró törzsekre bomlott, amelyek más népekkel harcoltak, folyvást ritkultak, végül eltűntek. Csupán regék és dalok maradtak a bátor Itil kánról és az apjáról, a kővé vált Urak kánról.

Batu kán az elgondolkozó Julduzhoz fordult, aki a kínai nőhöz simult:

– Kis hatun! Tetszett neked ez a rege?

– Nem, parancsolom! Nagyon szomorú volt. Sokkal szebb egy másik rege, amelynek a kezdetét már ismerjük. Látjuk a bagaturt, aki bátrabb és hatalmasabb Itil kánnál. Te vagy az, nagy Batu kán! Mint fénylő csillag, megvilágítod a mongolok győzedelmes útját!

Batu kán öklével a térdére ütött:

– Igen! Megteszem ezt! Esküszöm az örök kék égre! Meghódítom a világot! Híressé teszem a mongolokat!

A kánok egymás szavába vágva kiáltoztak:

– Te csodálatos! Te rendkívüli! Te vagy a mongolok szíve!

Batu kán ránézett a bejáratnál álló Arapsára, egy ujjmozdulattal jelezve, hogy vezesse ki a jurtából az öreg varázslót. Azután tekintetével megkereste a boursit, felhúzta jobb szemöldökét, s ezzel engedélyt adott arra, hogy feltálalják a lakomát.

HARMADIK RÉSZ A MONGOLOK KÖZELEDNEK OROSZHONHOZ

A legrégebb erdőlakó

*AMA NAGY VÉSZ ELŐTT, A FOLYAMON TÚLNAN
ŐSI FENYVESERDŐK LÁNGOLVA KIGYÚLTAK...
IRDATLAN, VÉN ERDŐT VAD TŰZ LÁNGJA MARTA,
AZ EGET, A NAPOT SÖTÉT FÜST TAKARTA...
ÁG ROPOG, SZIKRA HULL, TŰZ EMÉSZT EL MINDENT,
ÉNEKESMADÁR SE MENEKÜLHET INNEN...
KÉL A HÍR, SZÁLL A HÍR ORSZÁG-VILÁG SZERTE,
VÉRES HÁBORÚKAT, PUSZTULÁST HIRDETVE...
[I. RUKAVISNYIKOV: JARILO]*

Az emberkerülő, mogorva Szavelij Szevrjuk, melléknevén Gyikorosz, vagy Vadóc, a rjazanyi őserdők mélyén, egy magányos tó partján élt. A település kunyhói és a gerendákból összerótt kápolna kis tisztáson állottak. Körös-körül buja szeder-, málna- és ribiszkebokrok nőttek. A tisztást és a települést Perun Fenyvesnek nevezték.

Mesélték az öregek, hogy valaha itt varázslók éltek, akik fából faragott bálványokat imádtak. Egy ilyen korhadt, földbe süppedt bálvány a fenyők között, a málnabokrokban feküdt.

Mindenfelé süppedékes lápok és feneketlen ingoványok terpeszkedtek, s az alig észrevehető ösvényeken csak nyulak futkároztak. A morotvák már sok vigyázatlan vadászt a mélységbe szívtak, akik engedtek a smaragdzöld tisztások csábításának.

Gyikoroszon kívül még néhány erdőlakó paraszt élt a településen. Gyikorosz jobb kéz felőli legközelebbi szomszédját Vaulának hívták. Mordvin ember volt, és azért szökött meg hazájából, hogy jobb sorsot keressen magának. Alacsony termetű, fekete hajú és ragyás volt, éppúgy, mint a felesége. Egymás közt mordvin nyelven

beszéltek, éppen ezért kapta a Vaula, vagyis Pösze melléknevet. Annyi gyerekük volt, hogy megtelt velük a kunyhó – mind kicsinyek, fürgék és fekete szeműek voltak, mint a kiségek.

Gyikorosz másik szomszédja, Zvjaga, Rjazanyból jött: magas, sovány és csontos volt. Zvjaga gyeptéglákkal és nyírfahánccsal fedett kicsiny gerendaházban élt; kunyhójában az agyagkemence, a pest, foglalta el a főhelyet. Sok gyermeke volt, mind hirtelenszőke, koromtól maszatos, mert a kunyhót „feketén” fűtötték, vagyis nem volt kémény, és a pest füstje az ajtó fölötti kis tolóablakon szállt ki. Zvjaga felesége is sovány és magas volt, s alig győzte idővel, hogy a háztartást is ellássa, és az erdőben is dolgozzék: nyáron segített a férjének az évszázados fenyőfákat irtani, télen pedig a jégen a közeli kolostorba szállítani.

Élt a településen még egy paraszt: Lihar Kudrjas. Ő jött legkésőbb. Szuzdal földjéről vándorolt oda fiatal feleségével. Egyforma magas fenyőket vágtak ki, s amikor leesett az első hó, a tisztásra vonszolták, szállást csináltak maguknak, és szárnyéket a jószágoknak. Az új kunyhóban kislányuk született, akit Vesnyának neveztek el. Az asszony gyermekágyi lázban megbetegedett, és hamarosan meghalt. Kudrjas hárstuskóból koporsót faragott, eltemette fiatal feleségét egy nyírfa tövébe, és kislányával özvegyi sorban tengette életét. Kudrjas szopósüvegből tehéntejjel táplálta a kicsit. Gyakran eljárt Rjazanyba az építkezésekhez, meg a Vadföldre^[115] – ahol a polovecek kóboroltak –, és kereskedett az őrsorompónál; néha heteken át az erdőben volt, hurokkal és csapdával mókust, hermelint, nyestet és más apróvadat fogott. Vesnyanka ilyenkor a szomszéd Gyikorosz kunyhójában élt mint édesgyermekük.

Szavelij Gyikoroszt tekintették a telep vénjének: mindenkinél előbb telepedett le a Perun Fenyvesben, és mindenkinek példát mutatott, mikor kell kezdeni a szántást, a vetést; ő nem félt a reggeli hidegektől, vagy hogy a befagyott ingoványon keresztül durdahalat, áztatott bogyót avagy sózott gombát szállítson a kolostorba. Gyikorosz magas termetű, erős paraszt volt, homlokába lógó haja alól mogorván nézett. Gyikorosz apja és nagyapja keze munkájával ritkította az erdő sűrűjét, kiirtotta és kiégette az ormótlan vén tuskókat. Elsőként vetettek a felszántott és hamuval beszórt

szűzföldbe; először zabot, a következő években pedig rozsot és kenderet.

Gyikorosz szíves örömet ment volna beljebb is az erdőbe, hogy szabadon, idegen urak szemétől nem kísérve dolgozhasson, de hiába, az ember nem bújhat el a kolostor felfogadott adószedőinek vagy az éles, ragadozó szemű hercegi tiunok^[116] hosszú keze elől; azok úgylis felkutatják és meglelik a felszántott helyeket, összeírják és beszedik a „hódolatot”^[117]. Gyikorosz hápog, dühében földhöz vágja kutyabőr kucsmáját, rázza borzas üstökét, és bömböl:

– Irgalmazzatok! Várjatok az adóval! Még a lónak is adnak szusszanásnyi pihenőt, kicsapják a rétre legelni. Miért kell így nyomorgatni a szegény embert? Hiszen szakadásig dolgozok! Mikor nő meg a segítségem? A fiacskám még alig látszik ki a földből.

És Gyikorosz megint csak ránehezedett a faeke szarvára, vagy fogta súlyos fejszóját, és hozzálátott szokott munkájához: százesztendő törzseket döntött, ösvényt vágott, vagy térdig sárban levezető árkot ásott a mocsárból.

Gyikorosz minden reménysége egyetlen fiában volt. Gyerekkorában Glauzdirnak, vagyis Madárfiókának hívta, de mikor a kis legény felserdült, s a munkában talpraesettnek és fürgének mutatkozott, a szomszédok a Toropka, vagyis Siető nevet adták neki. Volt a fiúnak más neve is, amire az öreg pópa keresztelte a templomban, de ezt a nevet nehezen lehetett kimondani: Anyempogyiszt. Magas, kócos, szeplős, erős karú fiú volt. Apjával dolgozott: fát döntött, feltörte az ugart, vagy lenyilazta az ágról ágra ugráló, fürge mókust.

Volt a Perun Fenyvesben egy özvegyasszony is, Opaljonyihának hívták. Ő is parasztnak számított: maga szántotta a földet, fát döntött, pontyot és durdahalat fogott hálóval a tóból.

Opaljonyiha akkor özvegyült meg, amikor az Oka alsó folyásánál Volga-vidéki rablók elragadták kisfiát és kislányát, és eladták bolgár kupeceknek. Férfjét, aki vissza akarta hozni a gyermekeket, a rablók tűzbe lökték, bele is halt. Azóta hívták Opaljonyihának, vagyis „perzselt ember feleségének”. Az asszony áttelepült a Perun Fenyvesbe. Munkába akarta fojtani bánatát. Néhány juhot hozott magával. Megéltek és szaporodtak nála, amikor mások juhait megdöglöttek.

Opaljonyiha mindig a gyermekeire gondolt. Erősen ragaszkodott Vesnyankához, jobban dajkálta, mint a többi szomszéd, s az „éhség esztendejében”^[118] hazavitt magához a temetőből két árvát, etette és gondozta őket, mint édesgyermekeit.

Jövevények a „világból”

Ritkán vetődött idegen a Perun Fenyvesbe. Félreesett az országutaktól; a vadállatok gyakrabban látogatták, mint az emberek: egyszer egy ágas-bogas szarvú jávorszarvas az ünőjével és borjával; egy cammogó medve; máskor hiúz elől menekülő, kecses, foltos őz rohant a tisztásra; télen a kunyhóig merészkedtek a farkashordák, és körös-körül a mezőkön kövér nyulak futkostak.

Télen, amikor a süppeteg ingoványon jégpáncél feszült, két furcsa lovas meg a szolgájuk érkezett a „világból”^[119] a félreeső tóhoz. Válogatott lovakon ültek, s ezüstveretes fegyverük volt. Egyikük: fiatal, roppant erősnek látszó ember, sűrűn tréfálkozott, és gyorsan megbarátkozott a Perun Fenyves lakosaival. A másik: komor, öreg szerzetes; hosszú haja őszbe csavarodott, bekecse alatt fekete csuhát viselt, fején csúcsos papi föveget.

A vadállatok felől érdeklődtek Kudrjastól és Gyikorosztól, megkérdezték, hol vannak a medve barlangok, merre járnak az agancsosok. Aztán átöltöztek vadászathoz. A szerzetes levetette hosszú szárnyú ruháját, nyúlörből készült füles sapkát vett fel, fogta a vadászlándzsáját. Mindketten hótalpra álltak, s Gyikorossal, Kudrjassal és Toropkával együtt elindultak jávorszarvas-űzésre, vagy a medvét akarták kifüstölni barlangjából. Napokon át barangoltak az erdőben, míg csak vadra nem leltek, és el nem ejtették.

Amikor éjszakára visszatértek Gyikorosz kunyhójába, a vadászok szarvashússal készített scsit ettek, és elmesélték, kivel milyen kalandok történtek a vadászon. Gyikorosz egyszer megkérdezte az öreg szerzetest:

– Epimah atya, miért is öltötted fel a fekete csuhát? Kard vagy kopja inkább való a kezedbe. Nagyszerű medvevadász vagy. Az a dolgod, hogy a csatába menj, nem az, hogy földig hajbókolj.

A szerzetes így válaszolt:

– Csak nem gondolod, hogy nekem, Ratyibor vitéznek, aki hozzászoktam a polovecek vad sztyeppjein vívott csatákhoz olyan örömet szerzett a harci páncéling levetése? Talán magam akaratából lettem kolostor rabja? Útjában álltam valakinek, meg kellett hunyászkodnom, és beállnom egy távoli kolostorba... A hercegek és

hercegecskék nagyon elhatalmasodtak, mind a fogukat csattogtatják, minél jobban akarnak élni, és csak azt lesik, honnan kaparinthatnak nagyobb hasznot. No, hát csak marakodjanak a hercegek! Ülök a cellámban, krónikát írok arról, amit hallok, és hozzáteszem azt, amire hosszú és bűnös életemből emlékezem... De amikor meglátogat a fiatal Jevpatyij vitéz, földhöz vágom a lúdtollat, és megragadom a medvevadászó lándzsámat... Jólesik kissé megmozgatni karomat, és szemtől szembe a medvével kipróbálni az erőmet...

– És ha ellenség jön a földünkre? – kérdezte Gyikorosz. – Talán akkor is a celládban maradsz?

– Nem tart vissza akkor engem a kolostorban sem a kőfal, sem az apát tilalma. Megyek a vakmerő Jevpatyij vitéz csapatába, akár mint egyszerű harcos, és csatázok a mi szent orosz földünkért.

Egyszer télen a Perun Fenyvesbe érkezett egy vándor kereskedő; egy pár bozontos lovacska húzta fonott fűzfakasos szánját. A kereskedő kasában sok csábító portéka rejtőzött: tű, színes pántlika, cérna, virághímes kendő, üveggyöngy sor, mézeskalács. A kereskedő nem fogadott el pénzt, csak prémet keresett cserébe: nyestet, rókát, hódot meg másfélét. Toropka egy köteg mókusbőrt cserélt zöld üveggyöngysorért, amit aztán Vesnyankának ajándékozott.

A kereskedő nem volt orosz. A sapkája másféle: mint egy fehér vászonnal körütekert fazék: a csizmaszárát színes szattyándarabokból varrták, s a kaftánjának is különös volt a szabása. Az asszonyok egyszeribe észrevették, hogy nem jobboldalt gombolódik a kaftánja, mint minden igazhitű keresztényé, hanem baloldalt, ahogy a böszörményeké vagy az erdei manóké.

A kereskedőtől hallották először a Perun Fenyves lakói, hogy kelet felől, a sztyeppékről, szörnyű nép jön, amely senkit és semmit sem kímél, mindenkit lemészárol: öreget, fiatal egyaránt, s felperzseli a falvakat és a városokat.

– No, beszélj csak nekünk ezekről a szörnyetegekről!

– Berontottak ezek az emberek hozzánk, bolgárokhoz, a Káma melletti Biljar városunkba – mesélte a kereskedő. – Úgy szakadtak a fejünkre, mint derült égből a villámcsapás. Ez volt Sej bán kán előcsapata, Csagoniz^[120] unokájáé. Tatároknak és mungaloknak

nevezik magukat. Feldúlták a városunkat, összeterezték az embereket, és aki valami mesterséghez értett, elhurcolták. Megkötözték, és elhajtották őket ismeretlen országba. Csak azok menekültek meg, akik elbújtak az erdőkbe... A tatárok csapatokat hagytak öt városban, hogy rabokká tegyék a bolgárokat, a főcsapatunk azonban tovább vonult a Polovec Sztyeppre... Ti is hamarosan meglátjátok őket. Nincs hatalom, aki megharcoljon velük. Temérdeken vannak, mint szúnyogok a mocsár fölött... Tömegben támadnak, ezren és ezren, vad üvöltéssel, füstös bárányszőr ruhában... Félelmetesek... Nincs menekvés előlük!

– Nektek, bolgároknak, szörnyű ellenség a tatár – mondta Gyíkorosz. – Ti, bolgárok, megszoktatok a kereskedést, meg csizmát varrtok, de jó harcos sohasem származott a bolgárok közül.

– Majd meglátjuk – felelte a kereskedő –, ki marad meg közületek, ha a tatárok rátok rontanak!

– Ragadjon le a nyelved! – kiáltotta Opaljonyiha. – Csak dugják ide az orrukat ezek a pogányok; fejszékkel fogadjuk az ő Csagonizukat!... Az asszonyok is együtt harcolnak a férfikkal.

– Hadd ordítsanak a tatárok, és zúduljanak ránk – mondta Gyíkorosz. – A medve is ordít, amikor érzi a lándzsát. A polovecek is üvöltenek, mint a vadállatok, amikor csatába szállnak, azt akarják, hogy megijedjenek tőlük... A mi rjazanyi druzsináink^[121] megszokták ezt, és tudják, hogyan kell őket visszazavarni a sztyeppre. Mivel szörnyűbbek a tatárok a poloveceknél?

Az első riadó

A kereskedő másfelé vette az útját, a parasztok beszélgettek Csagoniz tatárjairól és mungalairól, de aztán megfélemltek róluk: „Messzi vannak tőlünk! Nem jutnak el hozzánk!” De alig fél év múlva, a fenyveserdő szélétől húsz versztányira fekvő, közeli Jarusztovo faluból lihegő futár érkezett. Toronyiránt nyargalt a lápon át, a fagyos ösvényen. A futár bekiáltott minden kunyhó kis ablakán: a rjazanyi herceg parancsát hozta, hogy mindenki gyülekezzék, és hallgassa meg a hercegi parancsot.

A futár egy gerendarakásnál várakozott a férfiakra. De az asszonyok is odafutottak a gyermekekkel. A futár így szólt:

– Atyánk, Jurij Ingvarevics, a rjazanyi herceg...

– Miért az atyánk?! – vágott közbe Kudrjas. – Soha életünkben nem láttuk mi ezt az atyát!...

A futár a kabátja ujjába törölte az orrát, és nyugodtan folytatta:

– A herceg felhívja a népet, hogy készülődjön a hadjáratra. Nagy ellenséges erő jön a rjazanyi földre. Mielőtt a pogányok a határunkhoz érnek a Vadföldről, elébük kell mennünk, és nem szabad őket a földjeinkre engednünk...

– Honnan hallottad ezt? – vágott a futár szavába Zvjaga. – Ki küldött hozzánk: a fejedelem, a pápa, vagy kicsoda? Mit riogatsz minket?

– Eljött hozzánk Jarusztovóba a hercegi tiun, és az őrizetére húsz „kamasz”^[122], mind nyalka legény, jó lovon. A sztarosztá beszállásolta a kunyhókba, mi meg két napig etettük őket. No, zabálnak, hogy az egész Rjazany-vidék minden disznaja kevés lenne nekik! A tiun gyűlést hívott össze, és azt mondta, hogy ismeretlen nép jön ránk. Tatároknak nevezik őket. A tiun megparancsolta, hogy minden férfi és tizenhat évnél idősebb legény menjen Rjazanyba; fejszével, vadászlándzsával, kinek milyen fegyvere van. A herceg Rjazanyban összegyűjti a „nagy hadat”^[123], mindenkinek kardot, kopját és csaiabárdot ad: A tiunok és a hercegi katonák mindenfelé szétszáguldtak: Zarajszkba, Muromba, még a szuzdali nagyherceghez is, Vlagyimirba, mindenholnan összehívják a népet...

Gyikorosz mogorván hallgatott, majd köhintett, és megkérdezte:

– Aztán mi a neved?

– Jaska Breh!

– Ki fia vagy? Tán Pahomé, a halászé?

– Éppenséggel az apám Pahom Tyerentyics!

– Unokatestvérem... Rosszkor jöttél! Miért jutott ilyen későn a herceg eszébe? A tatárok már a rjazanyi szántókon járnak, ti meg csak most riasztjátok a népet... Hol volt az eszetek előbb? Miért nem mentek a szuzdali hadak a Vadföldre, az őrsorompókhoz? A szuzdali nagy had sokkal erősebb, mint a mienk, a rjazanyi. Most majd a tatárok megszorítanak, a szuzdaliak meg a falak mögül néznek, és biztatnak minket: „Verjétek őket ripityára!” Ők meg majd vakaróznak, és a bajszukba röhögnek. Miért nem indulunk egyszerre?

– Még mit nem akarsz! – szólt Zvjaga. – A hercegek legszívesebben átvágnák egymás nyakát, nemhogy még segítsék egymást!

Gyikorosz ezt mondta a jarusztovói futárnak:

– Mondd meg a fejedelemnek és a tiunnak, hogy a településünkben minden férfi elindul holnap Rjazanyba, Jarusztovóban felkeresem az apádat, és rneghányjuk-vetjük, hogy s mint lesz.

A futár tüstént visszafordult, átugrált a zsombékokon, csak a bocskora villant fel olykor, és csakhamar eltűnt a hóborította fenyők közt a csapáson.

Indulás a Vadföldre

Szavelij Gyikorosz készülődött a hadjáratra. Megnyúzta a minap elejtett mókusokat, kifordította a bőruket, és felaggatta a kamra mennyezetére.

– Ha valami történnék – mondta a feleségének –, becseréled a mókust gabonára.

Kijavította és inakkal-ékekkel feszesebbre húzta a vashegyet medveölő lándzsáján. Hosszabb nyelet ütött súlyos fejszéjébe. Rőzsét és targallyat hozott az erdőből, hogy az asszony könnyebben hasogasson gyújtóst, és fűthesse a pestet. Egy törött kaszából lándzsát csinált Toropkának. A könnyű ácsszekercét otthon hagyta az asszonymnak a háztartásban.

Gyikorosz felesége, Marjica és Vesnyanka rozslisztből meg gabona-kvaszból tésztát csinált, három kerek kenyeret sütött és kevéske mézeskalácsot. A kenyereket vékony szeletekre vagdalták, és kiszárították a pestben. A kétszersültet beletették az iszákba, s melléje hagymát, párolt répát és rongyba csomagolva egy marék sót is raktak.

– Fogytán a sónk – mondta Marjica. – Ott, a világban, könnyebben juttok sóhoz.

Alighogy felragyogott a bíborszínű hajnal a szendergő fenyőfák között, a férfiak Gyikorosz kunyhója mellett gyülekeztek. Mindegyikük vállára kényelmesen rákötve az iszák az elemózsiával, övükben fejsze és egy pár új háncsbocskor.

Az asszonyok a vállukra kapták daróckaftánjukat, a patakig kísérték a harcosokat; a patak nem fagyott be, ezért három szál deszkából készült palló vezetett keresztül rajta. Az asszonyok a pallónál az eltávozok nyakába borultak, és jajongva siránkoztak:

– Szegény fejünk! Miért hagytok itt minket? Miért mentek el tőlünk?

Gyikorosz felsegítette a földről Marjicát, és így szólt:

– Miért bánkódsz? Medvére talán könnyebb menni? Egyforma bajoskodással jár az is, ez is. Vigyázz a Pejkóra... És óvakodjatok a vadállatoktól meg a gonosz emberektől. Talán majd jó tatárlovon

jövök haza, új kaftánt hozok neked, bársonyszegélyest, meleg, beszegett ruhát és új csizmát...

– Nem kell nekem semmi, csak te gyere haza épségben, lelkem Szavuskám! Ha a pogányok szétverik azt a heves fejedet, senki sem fog sírni a sírodon! Szerencsétlenek vagyunk mi, asszonyok!... Vigyázz a fiunkra! Miért szültem, miért tápláltam, miért neveltem? Miért viszed magaddal a gyereket? Elrejthetnénk a sűrű erdőben! Viszontlátlak-e még, drága magzatom! – és Marjica a sírástól fuldokolva átölelte Toropkát.

Gyikorosz Marjica vállára tette kezét, csendesen, nála szokatlan gyengédséggel kezdett beszélni:

– Várj egy kicsit, kedves hattyúm! Hallgass meg! Fontosat mondok.

Marjica elcsendesedett.

– Ha itt, a Félreeső-tónál szorul a helyzet, vagy a vadak elszaporodnak, szögezd be a kunyhót, és költözz át Jarusztovóba, Pahom Tyerentyicshez, a halászhoz. Oda majd ellátogatok hozzád...

A parasztok kibontakoztak feleségük öleléséből, és elindultak libasorban a pallón. Átmentek a patakon, hátra se néztek, tovatűntek, és elnyelte őket a komor, évszázados fenyőtörzsek között gomolygó reggeli köd. Még sokáig hallották az asszonyok sírását, akik ott maradtak a patakon túl.

Vesnyanka az asszonyokkal volt. Nem sírt, csak tágra nyílt szemmel a messzeségbe meredt. Az asszonyok szipogva visszabandukoltak. Vesnyanka betért Gyikorosz csűrébe, ahol az öreg Pejko állt. A leány átölelte a ló nyakát, és bozontos fülébe súgta:

– Árvák maradtunk, Pejko. Látjuk-e még a gazdáinkat? Vagy nyomtalanul eltűnnek a földön, mint a lekaszált fűszál, és még az erre szálló varjak sem hoznak hírt felőlük?!

A Pejko lógázta a fejét, és puha ajkával megfogta Vesnyanka vállát.

Népfelkelés

A Perun Fenyves-béli harcosok még délelőtt megérkeztek Jarusztovo faluba, amely a Muromból Rjazanyba vezető országút mellett feküdt. A gerendákból rótt, megbarnult „egynapos” templom, amelyet valaha egy nap alatt épített „az egész világ”, a temetőben, az egymás mellett szorongó keresztek közepén emelkedett. A keresztek közt villás, kopjás, alabárdos parasztok tolongtak. A nép kiáltása és zúgása már messziről hallatszott. Az ezer főnyi tömeg fölött riasztóan kongott a félrevert rézharang.

A templom dombja körül kanyargó patak kifeketélt a hóborította partok közül. A víznél tarka tábor verődött össze. Körülbelül száz furcsa öltözetű ember tolongott itt: a férfiak piros szalagokkal kivarrt nemezsapkában, az asszonyok rikító színű saburban^[124], sárga és zöld kendőben; félmeztelen, rongyos gyermekek nyüzsögtek és zajongtak a tábortüzek körül.

Az érkezők megálltak a tábornál; a gyerekek odaszaladtak hozzájuk, kinyújtották hamutól szurtos kezüket, és az asszonyok is odavánszorogtak. Csak ezt hajtogatták:

– Egy kis kenyérkét!... Ehetnének!... Mink bolgárok... tatár levágta...

Akik odaértek, adtak szegénykéknek egy darabka kenyeret, és meggyorsították lépteiket.

– Megint bolgárok! Mennyien idemenekültek! Milyen baj szakadt rájuk?

A templom lépcsőjén öreg pap jelent meg. Durva, festett háziszóttos, lila miseruhát viselt. Ruhájára sárga kereszt volt varrva. Kis rézfeszületet emelt a magasba, és megáldotta a tömeget. Recsegő hangon kiáltotta:

– Készüljete, pravoszlávok! Oroszhon felé mungal harcosok serege közeledik, Batiga, istentelen kán parancsnoksága alatt. Dúlva jön ez a had a Vadföldről, a táborukat a Voronyezs folyónál látták...

A parasztok figyelemmel hallgattak, a pap pedig tovább kiáltozott:

– Atyánk, Jurij Ingvarevics herceg meghallotta, hogy a mi rjazanyi földünk határaitra érkezett Batiga, a lovasok könyörtelen és álnok kánja. Hercegünk futárokat küldött testvéreihez Muromba, Kolomnába és Krasznijsza, fiához, Fjodor Jurjevicshez Zarajszkba,

valamint másik fiához, Vszevolod Jurjevicshez Pronszkba. A hercegek megígérték; hogy nagy seregekkel segítségünkre jönnek, nem hagyják a földünket, és a rjazanyiak oldalán harcolnak majd.

A pap elhallgatott. A bolgár tábor felől odahallatszottak a kiáltások:

– Kenyérkét!... Adj kenyérkét!...

Gyikorosz lándzsájára támaszkodva állt a tömegben. Toropka az apja mellett állt, és az öregre sandított. A komor gondolatok borússá tették Gyikorosz tekintetét.

– Apám – kérdezte halkán Toropka, meghúzva apja kabátujját –, igaz, hogy ezek a lovasok ellenünk jönnek, vagy tódít az öreg?

– Majd meglátjuk, meghalljuk – mondta Gyikorosz. – Kudrjas, te mit gondolsz?

Kudrjas szomorúan ingatta a fejét, és így válaszolt:

– Nézd ezeket a bolgárokat, hogy tengődnek ott lent a pataknál. Pedig azelőtt bőrcsizmában jártak hozzánk vendégeskedni. Mi is így mezítláb kószálunk majd, ha meg kell szöknünk tulajdon földünkről? De hova is szöknénk?

– Készüljetek, pravoszlávok! Ne hagyjátok, hogy az átkozott Batiga cár elfoglalja az orosz földet! – folytatta erőlködve a pap. – Mind egy szálíg lépjete Jurij Ingvarevics herceg nagy hadába!

– Hová menjünk? Hol a gyülekezőhely? – harsogta Gyikorosz. A tömegből kiáltások hallatszottak:

– Hol gyülekezzünk? Ki vezet?

A pap válaszolt:

– Mindjárt szót ért veletek a rjazanyi herceg druzsinájának tagja, a dicső Jevpatyij Kolovrat vitéz! – A pap a keblébe rejtette a rézkeresztet, és meggémberedett kezét bő ruhájába dugta.

A templom tornácára rövid bekecses, vassisakos, természetes harcos futott fel. Feszesen meghúzott bőrvén hosszú, görbe kard lógott zöld tokban. Aranyberakásos csatabárdját rázva kihúzta magát, és derűs pillantással nézte a tömeget. Azután három irányban mélyen meghajolt.

– Mélyen meghajlok előttetek, erős harcosok, medvevadászok, deli legények, Rjazany díszei és virágai! Hadd szóljak egy szót!

– Beszélj, beszélj, Jevpatyij! Hallgatjuk!

– Én tudom, kik, mik ezek a tatár lovasok! Két szememmel láttam őket, két karommal fogtam el őket, és szétvertem a csontjukat.

Mellemen nem egy sebhelyet viselek emlékre tőlük. Ezt a vassisakot és ezt a görbe szablyát egy megölt tatár hercegtől vettem el.

– Lám, a mi Jevpatyij Kolovratunk!

– Tizenkét évvel ezelőtt, sokan emlékeznek közületek erre, a rosztovi druzsinával mentem a tatár gazfickók ellen. Messzire mentünk, egészen a Kék-tengerig, és a Kalkánál találkoztunk a tatár sereggel. Akkor láttuk először, hogyan nyargalásznak, hogyan bújnak ki a csata elől, hogyan futamodnak meg előlünk, mintha félnének, pedig csak a lesben álló csapatuk felé csalogatnak. Jól verekszenek, de nem állhatatosak, és ha rögtön nem szűnik meg az ellenállás, hanyatt-homlok megszaladnak, és a távolban gyülekeznek...

Kudrjas oldalba bökte Gyikoroszt:

– Hallod, hogyan csinálják a tatárok? Minket nem tartanának így össze...

– Ilyen vezérrel kellene mennünk, mint ez a mi medvevadász Jevpatyijunk! Jártunk vele medvére is, vele együtt majd a tatárral is könnyebben elbánunk.

Jevpatyij még néhány buzdító szót mondott, és felszólított mindenkit, hogy menjen Rjazanyba, a herceg udvarába, és ott csatlakozzék a nagy hadhoz. Aztán gyorsan lefutott a templom tornácáról, és amikor az utat nyitó tömeg közt elhaladt, meglátta Gyikoroszt.

– Jó egészséget, Szavelij – mondta. – Talán harcba indulsz?

– Bizony, még a fiamat is magammal viszem. A szomszédaim is jönnek. A te druzsinádban akarunk csatázni.

– Beveszlek titeket. Siessetek Rjazanyba. Megtaláltok a hercegi udvarban.

Két katona elővezette Jevpatyij nagy, tüzes lovát. A vitéz nyeregbe pattant, és elnyargalt Rjazany felé.

A rjazanyi népgyűlés

*...FENSÉGES VÁROS, VÁLASZOLJ CSAK:
HOVÁ TŰNT EL A HŐSI KORSZAK?
MIDŐN GYŰLÉSEN HERCEGEK
KORBÁCSAKÉNT SZAVADNAK ÉRCE
TUSÁRA VAGY ÍTÉLKEZÉSRE
HÍVTA HŰ GYERMEKEIDET?
[D. VENEV1TYINOV]*

A félrevert harang már kora reggel népgyűlésre hívta a népet. A csendes, fagyos levegőben zengve áradt az érces hang, és mindenhol nyugtalanságot keltett. Messzire elhangzott a harangszó, még a környező falvakba is. Az emberek kiléptek a tornácra, hallgatóztak, gyorsan felkapták daróckabátjukat, bekecsüket és kucsmájukat. A folyó mindkét partján, a hóborította földeken a város felé húzódó parasztok sora feketéllett.

– Hallod, félreverik a harangot! – mondták menet közben a parasztok. – Mi történt?

Az Oka magas, meredek partjánál épült vén Rjazanyt teljesen belepte a hó, és ezüstösnek látszott. A város körüli magas földsáncok, középen a palánkkal körülvelt „kamasztanya”^[125], a százesztendőös tölgytuskókból összerótt őrtornyok, fenyegető, szilárd erőddé tették a várost.

Mi fenyegetheti Rjazanyt? Miért kong ilyen állhatatosan a rézharang? Megint marakodnak a hercegek? Megint elküldik a parasztokat egymás ellen, hogy üssék egymást, mint húsz esztendővel ezelőtt a Lipica-pataknál? És miért? Hogy kitorjék az egyik herceg nyakát, és másik herceget ültessenek a helyére? Marakodjanak egymás között a hercegek, de miért zargatják háborúba a parasztokat?

A Sólyom-hegyen levő tér, a Fotyij-bástya mellett, mint vásárnapokon, most is tele volt parasztszekerekkel, amelyekben gabona, liszt, fagyott disznó- és borjúhús, agyagedény, facsöbör és egyéb paraszti termék és portéka volt. Ma azonban a tér annyira megtelt a tömeggel, hogy valósággal elvesztek benne a

parasztcsukerek. A parasztek és a városiak mindenfelől a térre özőnlöttek, és minél közelebb akartak kerülni a Boldogasszony székesegyházának tornácához, ahol a hercegek és hercegfiak megjelentek a népgyűlésen.

Gyikorosz és a Perun Fenyvesből jött útítársai egészen a templom tornácáig furakodtak, ahol két markos legény – ledobva kucsmáját és bekecsét – buzgón himbálta a gerendából rótt harangláb szarufáján lógó nagy rézharang vasnyelvét.

Amikor elcsendesült a kisebb harangok fürge csilingelőse, kifutott a templomból egy befont tincses kolostori szolga, és piros kendővel integetett a vészharangot kongató legények felé. A legények abbahagyták a harangozást, és kabátjuk ujjába törölték izzadt homlokukat. A tömeg még közelebb sűrűit a templomtornáchoz. A parasztek felmásztek a szekerekre, felültek a befogott lovakra – mindenki meg akarta tudni, minek csődítették össze a népet.

A templomból elnyújtott énekszóval kilépkedett az énekesek kara. Utánuk négy szép szál éneklő szerpap jött ornátusban, és tömjénfüstölőt lóbáltak. Azután tíz, aranyos miseruhába öltözött pópa vonult ki ünnepélyesen, kezükben réz- vagy ezüstfeszület; végül feltűnt a püspök, akit két ministránsfiú támogatott karon fogva.

A papság után Jurij Ingvarevics, a rjazanyi herceg lépett ki a templomból. A herceg gyöngyökkel és drágakövekkel kivarrt vörös palástot, korznót viselt. Húsz daliás testőr őrizte a herceget. Jobbjukban meztelen, egyenes kard. Visszaszorították a templomtornác felé tolongó tömeget. Közben folyvást újabb és újabb emberek jöttek ki a templomból: Agrippina Rosztyiszlavna nagyhercegnő, akit menyei, hét fiának ifjú feleségei vettek körül; a hercegi rokonok, öreg bojárok és a herceg legelőkelőbb bizalmasai. Jurij Ingvarevics felállt a vészharang közelében levő kőemelvényre, a kíséret és a papság pedig a templom tornáca mentén helyezkedett el.

A másik oldalon a város kerületeinek és a közeli külvárosoknak sztarosztái gyülekeztek. Szerényen, de méltóságteljesen álltak birkabőr bekecsükben, szürke kupeckaftánjukban vagy háziszöttes posztókabátjukban. Egy ősz szakállú, tisztos öregember, az alsóváros sztarosztája, külön-külön meghajolt a herceg és hercegnő előtt, és cobolykucsmáját melléhez szorítva, hangosan így szólt:

– Dicsőség neked, atyánk, Jurij Ingvarevics herceg! Élj jólétben és egészségben Agrippina Rosztyiszlavna hercegasszonnyal egyetemben, ne ismerd a bánatot, és ne feledkezz meg rólunk, szegény emberekről! De engedd meg, hogy egy szót szóljak. Miért gyűjtötted egybe a népet? Miért parancsoltad meg, hogy félreverjék a harangot? Mit kívánsz a rjazanyi néptől?

A herceg borúsan nézte a tömeget, megrázta őszbe csavarodott hosszú fürtjeit, és három irányban méltóságteljesen meghajolt az elcsendesedett nép előtt.

– Halljátok, pravoszlávok – szólalt meg fáradt, fakó hangon. – Fontos dologban hívtalak benneteket. Nem nyugtalanító ok nélkül kongott reggel óta a vészharang. Elodázhatatlan ügyben kell együttesen, egy akarattal, egy szívvel határoznunk!

– Beszélj, beszélj, herceg, és mi határozunk! – hallatszottak hangok.

– Már tavasszal kósza hírek érkeztek a Vadföldről, hogy baj van a polovec kánoknál, a polovec seregek messziről, a Volgán túlról jött, ismeretlen néppel hadakoznak. Ez a gonosz és erős nép legyőzte és elkergette a polovec kánokat a Vadföldről; kirabolta, koldusbotra juttatta őket...

– Halljátok, pravoszlávok, micsoda nép bukkant fel!

– A legelőkelőbb kánokat megkergették a jövevények, leverték őket, és lovászukká tették.

– De hát miféle emberek ezek? Mi a nevük? Ezek is lovasok?

A herceg folytatta:

– Ezt a jövevény népet istentelen mungálnak és tatárnak nevezik. Felperzselték a polovec sátrakat, levágták a polovecek ökreit és juhait, s most a mi területünkre jöttek, és közel a határunkhoz, a Voronyezs folyónál vannak. A tatárok semmirekellő követeket küldtek hozzánk; mindenről kérdezősködnék, minden irányban nyomoznak, mindent tudni akarnak. Két tatár férfit és egy asszonyt küldtek hozzánk.

– Ide velük! Majd mi a szemükbe nézünk, és megmondjuk nekik, melyik úton menjenek vissza...

– Hát akkor vezessétek ide a tatár küldötteket! – mondta a herceg testőreinek. – De úgy vigyázzatok rájuk, mint a szemetek fényére,

nehogy a mi gyerekeink rendetlenkedjenek velük, vagy megsértsék őket! Utóvégre a hatalmas tatár cár, Batiga követei.

A tatár követek

Néhány testőr besietett a hercegi házba. A tatár követekkel tértek vissza, és odavezették őket a vészharang közelében levő magas emelvényre. Három követ közeledett. Egyikük öregember volt: prémkucsmáját fehér vászonnal kötötte át; sarkig érő, hosszú rókabundát hordott. A másik: tagbaszakadt, fiatal harcos, karimás nemez kucsmát, kék kaftánt és övében görbe szablyát viselt. Volt valami rendkívüli ebben a harcosban: nyaka kurta, válla vasgyúróé, szakálltalan arca komor, tekintete parancsoló. A parancsoláshoz, elítéléshez és megkegyelmezéshez szokott ember nyugodtságával és egykedvűségével szemlélte a tömeget. A harmadik követ mindenkit elcsodálkozásra készített. Püffedt arcú, eszelősen ugráló szemű vénasszony volt. Vállán medvebőr, fején magas kalpag, övén kis szíjakon medvekarmok és fogak, kagylók, keskeny, hosszú kések és csillagokkal telerajzolt, nagy, kerek csörgődob. Egy pillanatig se maradt nyugton, folytonosan körültekingetett, mintha keresne valamit, és furcsa szavakat dünnyögött.

– Hiszen ez a böjti boszorkány! – mondták a tömegben.

– Mondd csak, herceg, mit akarnak ezek a követek? Mit kívánnak tőlünk?

A herceg odaszólt a közelében álló dumabeli bojárnak:

– Intézkedj, hogy mondják meg a népnek, miért jöttek a városunkba...

A követek mellett megjelent a tolmács.

Lihar Kudrjas meglökte könyökével Gyikoroszt:

– Nézd már! Megismered a tolmácsot? Hiszen ez járt nálunk a Perun Fenyvesben! Emlékszel arra a bolgár kereskedőre, aki kendőt, tűt és üveggyöngyöt cserélt prémért? Tehát kopó volt, kiszimatolta az ösvényeket és utakat! Hogy törné ki a nyavalya!

A tolmács beszélt a követekkel, és halkán elmondta válaszaikat a dumabeli bojárnak. Az a tömeg felé fordult, és hangosan kihirdette:

– Halld, herceg, hercegasszony és pravoszláv nép, mit követelnek tőlünk a mungal követek. Azt mondják, hogy cárjuk, Batiga Dzsucsievics. minden hercegek hercege és minden cárok cárja. Minden nép meghódolt a nagyapjának, Csagoniz kánnak, aki

leigázta a népeket. Azt mondják ezek a semmirekellő követek, hogy az orosz népnek most meg kell hódolnia Batiga Dzsucsievics cár előtt, de ha nem akarnak porig hajolni, akkor Batiga mindenkit eltipor a lovaival, mint ahogy elnyomta a polovec kánokat, akiket pásztoraivá és lovászaivá tett...

– Hasztalan kérkedik! Olyan nincs! – kiáltotta Jevpatyij, aki a herceg közelében állt.

– Nyilvánvaló, hogy félrebeszél, kérkedik... – mondta Jurij Ingvarevics herceg. – Magyarázd meg nekik, hogy minket ne fenyegetsenek, hanem mondják meg kereken, mit akarnak a rjazanyi földön?

A bojár megint a tolmácshoz fordult, az meg a követekhez. A fiatal mongol éles hangon beszélt, toppantott, görbe szablyája csontmarkolatához kapott. Az öreg követ, tenyereit egymáshoz téve, mozdulatlanul állt, a boszorka rángatózott, toporzékolt, és érthetetlen szavakat mormolt.

A bojár újra megszólalt:

– Ne haragudj, herceg, a szégyentelen szavakért, melyeket ezektől a mungal követektől hallottam. Állandó adót követelnek, mindennek a tizedét: a hercegekéét, az emberekét, a lovakét, minden tizedik fehér lovat, minden tizedik barna lovat, minden tizedik sárga lovat, minden tizedik tarka lovat...

A tömegben vihar előtti csend uralkodott. Tisztán csengtek a herceg szavai:

– Ha majd mi nem leszünk, ám vigyenek mindent!

A tömegben zúgás támadt, kiáltások, nevetések hallatszottak:

– Hohó! No, nézd csak, mit nem akarnak! Kergesd őket vissza a Vadföldre, herceg, és eressz rájuk kutyákat!

A követek gonoszul forgatták a szemüket, és figyelték, hogyan hömpölyög a fenyegető zaj a tér fölött. A herceg Jevpatyijhoz fordult, és így szólt:

– Te értesz a mi nagyhangú embereink nyelvén. Csillapítsd le őket, mert ahogy látom, még majd széttépik a követeket.

Jevpatyij könnyedén fellépett az emelvényre, kezével jelt adott a tömegnek, aztán olyan hangosan és érthetően kiabált, hogy még a szénásszekereken ülő parasztokig is elhallatszott a hangja.

– Hallgass meg, rjazanyi nép! Rjazany azelőtt településnek számított, falunak, most azonban Rjazanyt székvárosnak nevezik... De a városban nem úgy kell viselkedni, ahogy a kajla lábú parasztok viselkednek, hanem udvariasan, finoman... Nem illik külszörégi követeket sértő szavakkal illetni, és kutyákat uszítani rájuk. Ti valamennyien derék emberek vagytok, nemes, rjazanyi nevelésűek, ne maradjatok szégyenben, viselkedjétek úgy, mint a sólymok...

– Hohó! – zúgott a tömeg. – Hogy áradozik a mi Jevpatyijunk!

– A mungal követek sokat kértek tőlünk, de hát a polovec csikósok, amikor lovat adnak el, nem kérnek-e háromszoros árat érte? Azt mondjuk nekik: drága vendégek, köszönjük a jó szót, de nem mi vagyunk a gazdák! Nem mi határozunk! Van nálunk nagyobb gazda, nem más, mint Georgij Vszevolodovics nagyherceg, aki a szuzdali hercegség székvárosában, Vlagyimirban lakik. A nagyherceghez küldjük Batiga mungal cár követeit. Tisztelettel elszállítjuk őket szőnyeggel és medvebőrrel bélelt szánokon, csörgős-csengettyűs trojkán. Aztán a szuzdali nagyherceg, Georgij Vszevolodovics, mondja ki a maga szavát: odaadjuk-e a muzsikok és a lovak tizedét a tatároknak, vagy várjunk még vele?

– Helyes, Jevpatyij! Helyes!

– El kell vezetni a vendégeket Vlagyimir városába!

– Most pedig arra kéri Jurij Ingvarevics herceg a kedves vendégeket, hogy fáradjanak a szobájába, ízleljék meg jó étvággyal a szíves vendégszeretettel kínált süteményt meg a kalácsot... – szolt Jevpatyij a követek felé fordulva.

A követek eltávoztak az emelvényről, de a tömeg még sokáig nem oszlott szét, és hullámozott a téren. Mindenki azt mondta, hogy bátran ki kell állni a drága szülőföldért, el kell kergetni az arcátlan ellenséget, mielőtt még betörne a rjazanyi földekre.

A herceg bőségesen megvendégelte a tatár követeket. A szolgák számtalan teli tálat hordtak fel. A követekkel együtt vacsoráztak a dumabeli bojárok és az öreg druzsina-katonák is. A követek nagyon keveset ettek, óvatosak voltak, minden falatot megszagoltak először, a bort és a méhsert pedig meg sem ízlelték.

Vacsora után a tornác elé álltak a hármas fogatú, fonott kasú, alacsony szánok; puha prémek voltak bennük, de a követek azt mondták, nem utaznak szánon. Követelték a lovukat, és lóháton

távoztak. A herceg megparancsolta, hogy a trojkák állandóan kövessék a követeket, hátha az úton aludni akarnak. A követek védelmére fél század lovas druzsina-katonát rendelt ki a herceg.

A herceg, miután a követeket a kapuig kikísérte, hívatta Jevpatyijt, és így szólt hozzá:

– Érzy az én szívem, viharfelhő zúdul ránk a Vadföldről. Segítségül kell hívni mindenkit, aki kardot tud fogni. A mungal követekkel együtt Vlagyimirba küldtem az öcsémet, kérje meg Georgij Vszevolodovics nagyherceget, hogy szólítsa hadba az egész szuzdali, rosztovi, belozerói népet, hívja segítségül Nagy-Novgorodot is, és siessen ide a tatárok elé, amíg mi tárgyalunk velük. A Vadföldre, a tatár cárhoz pedig fiamat, Fjodort, küldöm el ajándékokkal és talpraesett dumabeli bojárokkal, hogy hitegessék Batigát. Te pedig, Jevpatyij, nyargalj Csernyigovba, borulj le földig Mihail herceg előtt, és vezesd ide a seregét segítségül. Félek mást küldeni oda, mert sem sereget nem hoz, és maga sem tér vissza... De téged ismerlek, Jevpatyij. Vér szerinti testvéreidet, a rjazanyiakat, nem hagyod cserben, és idejében megjössz a segítséggel. Annyi váltólovat végy az istállómból, amennyire szükséged van, és gyorsan térj vissza!

És Jevpatyij még azon az éjszakán elvágatott Csernyigovba.

A Vadföldön

A harcosok már három napja mentek dél felé, és mind mélyebben behatoltak a Vadföldre. Rjazany, az orosz föld előretolt védőbástyája, minden nyugtalanságával és zűrzavarával, messzire elmaradt. Legelől a Vszevolod Pronszkij herceg parancsnoksága alatt álló lovascsapat haladt. Hosszú láncban vonultak a lovasok az évszázados, kitaposott úton, amely a sztyeppén vezetett keresztül. Még távolabb, egészen a látóhatáron, lovas felderítők ügettek, akik azt figyelték, nem mutatkoznak-e ellenséges csapatok. A felderítők felkaptattak a lejtős dombokra, magányos kurgánokra: jeleket adtak, levették a kucsmájukat, egy helyben forogtak, és újra továbbhaladtak a végtelen sztyeppen.

Körös-körül határtalan, hóborította puszta síkság terült el. Itt-ott lejtős dombokon nyárfabokrok villantak fel, amelyek még nem hullatták el vörös leveleiket, vagy tölgyesek sávjai feketéllettek kanyargó patak mentén.

Az út a délkeleti irányú úthálózat felé vezetett, melynek ösvényeit a távoli Szurozsból^[126] haladó karavánok, a pusztalakók csordái és ménesei, valamint a sztyeppén kóborló rablóbandák taposták simára. Minden út Zalesz, vagyis Erdöntül felé vezetett. Akkoriban így hívták Oroszhon északi részét. Az utasok részben cserélni, kereskedni utaztak oda, mások pedig portyára és rablásra.

Toropka az ösvényen baktatott, és sóvárogva nézett a lovasok után. Az előtte kitaruló sztyepp térségeiben gyönyörködött, és alig gondolt a veszélyekre, büszke volt rá, hogy mint felnőtt férfi, először vesz részt hadjáratban. Nyugtalanító és mégis szívderítő gondolat, hogy ismeretlen emberekkel, a szörnyű tatárokkal kell majd harcolnia. Lehetséges, hogy dicsőséget szerez magának, kitűnik a többi harcos szemében. Apja tegnap azt mondta: „Jártunk mi már együtt medvére, és talán rájöttél, hogy a fenevad borzasztóbb, amíg nem látta az ember, ha már meglátta, csak arra gondol, nehogy elmenjen. A tatárok is éppen olyan emberfélék, mint mi vagyunk, semmivel sem erősebbek; amikor támadnak, kiáltoznak, mert félnek, és a szemük kidülled a rémülettől. Légy résen: ne hátrálj, mert ezzel

növeled az ellenség bátorságát, és te támadj fejszével vagy lándzsával.”

„Apám ért a hadakozáshoz – gondolta Toropka. – A szúzdaliak ellen is csatázott, és nemegyszer jött haza véritatta ronggyal bekötözve.”

Toropka számítása szerint körülbelül kétezer harcos volt a csapatban. Az emberek rendezetlenül vonultak, ki hol akart, de századokba voltak osztva. A század emberei összetartottak, és nem keveredtek más századokkal. A századokat a herceg druzsinájának egy-egy „századosa” vezette. Jól megtermett lovon járt, amelyet rézlemez és lánc díszített. Néhány század élén harcedzett sztaroszták mentek, akik már azelőtt is jártak a Vadföldön.

Minden század után hosszan elnyúlva kígyózott a málhásmenet. Taligák, fonott kasú parasztszánok vitték a rozscipókat, zsákokban lisztet, búzát, szalonnát. A szánok szállították a páncélokat, pajzsokat, fegyvereket és hosszú bundákat, hogy a harcosok könnyebben menetelhessenek. A lejtőkön és az útkanyarulatokban a harcosok erősen megragadták a fatalpon sikló szánokat, nehogy felboruljanak.

A Perun Fenyves harcosai összetartottak, egy században voltak a jarusztovói paraszttal. Elöl, apró lépésekkel, az alacsony termetű, széles Vaula mordvin haladt faháncs bocskorában. Énekelgette mordvin nótáit, és hirtelen abbahagyta, amikor valami újat vett észre az úton, amit ő még sohasem látott. Először járt a sztyeppen, hiszen egész eddigi életét az erdőben töltötte. Amikor vadkecskenyájak robogtak elő a szakadékból — észrevéve az embercsapatot, hosszú ugrásokkal, görbe szarvukat hátrahajtva száguldottak –, Vaula elragadtatásában leült, és tomporát ütögette.

A sovány, hórihorgas Zvjaga szótlanul, bús gondolataitól terhesen ballagott Vaula után.

– Nosza, Zvjaga, neked hosszú a lábad, csípd el a kecskét a farkánál fogva!

– Az a dolgom, hogy ezeket a kecskéket hajkurásszam? Ti, mordvinok, mind olyan fürgék vagytok, hogy fülénél fogjátok el a futó nyulat. Fuss te a kecskék után!

Lihar Kudrjas oldalt ment. Gyakran felszaladt a kurgánokra, messzire nézett, és mutogatott:

– Ott, keleten folyik a Fenyves Csuha és nyugaton a Bogyó Csuha. Mind a két patak a Voronyezsbe ömlik. Ott meg, a meredek vízpart alatt álltak tavaly a polovec kánok fehér sátrai. A kánok juhokat és ökröket hajtottak föl eladásra... Tizenkét napig éltem náluk; vaskampókat vertem a kánok taligáira, meg a kerekekre abroncsot. Rendes emberek! Megtanultam a nyelvükön beszélni: „kománoknak” nevezik magukat. Jó komáim, cimboráim vannak köztük... Tavasszal szép a sztyepp. Az embermagasságú fűből nem látszik ki az ökör szarva. Tavasszal sok tej gyúlik össze a csikósoknál. A juhtejből sajtot csinálnak, a kancatejből pedig részegítő kumiszt. Tavasszal a polovecek vidámak, a tábortűznél dalolnak, táncolnak...

Gyikorosz szóttanul és komoran lépkedett. Kétszer is ezt mondta töprengve Toropkának:

– Nem tudom, épségben hazakerülünk-e...

Amikor sötétedni kezdett, a század a közeli menedékes patakpart szakadékában pihenőre tért. A másik part magas és meredek volt. Ott bújtak meg éjszakára az örök. A szánokat körben állították fel. A kör közepén tábortüzet gyújtottak. Bojtorjánt és más burjánt égettek. Sokat hordtak össze napközben, hogy egész éjszaka ne aludjon ki a tűz. A megbéklyózott lovak a közelben legeltek, a tavalyi fűvet és nádat ropogtatták.

A parasztok leszedték a taligákról a hosszú subákat, egymás mellé heveredtek a tábortüzek közelében, meséket hallgattak a Vadföld régi lakóiról, a „bilincsbe vert” orosz rabok életéről, akik a polovecek fogságában sínylődtek, és vakmerő szökésükről.

Toropkát éjfélkor fölkelte az apja, megparancsolta, hogy menjen ki őrésre, és hajnalig őrködjön a magas dombon:

– Bújj el ott, ne mutakozz, és meg se moccanj. A tatárok odalopózhatnak, és levághatnak. Ha észreveszel valamit, üss lármát, és kiálts segítségért!

Toropka felmászott a dombra, és elbújt a száraz bojtorjánbokrok között. Körös-körül sötét volt. A patak közelében levő szakadékban kihunytak a tábortüzek. Körülöttük csendesen aludtak a parasztok. A közelükben, mintha fenevadak közellétét érezték volna, nyugtalanul horkantottak a lovak.

Toropka fülelt, erősen szorongatta kezében a vadászlándzsát. Az álom elszállt a szeméből, fáradságát elfelejtette. Úgy rémlett neki, hogy a sötétben tatárok lopóznak feléje, hosszú kést tartanak a foguk között. Az alacsony felhő ködös foszlányai közt itt-ott kilátszott a sötét ég és néhány apró csillag. Halkan susogtak a magas burjánszárak. Toropka elgondolkozott. Eszébe jutottak anyja utolsó szavai és ölelése, az asszonyok éles sivalkodása, amikor a távozó parasztokat csókolgatták, és eszébe jutott Vesnyanka, aki oldalt állt, mozdulatlan, tágra meredt szemmel. De egy másik alak eltakarta Vesnyankát, és még élesebben tűnt fel előtte: könnyű, kecses, polovec ló, amely a sztyeppén vágat. Mint előretolt őrszem, nyargal ő a lovon, hogy felkutassa a rejtőző tatárokat... Ezen járt Toropka minden gondolata, ez volt minden reménye.

Fájdalmas, vontatott kiáltás hangzott a sztyepp felől. Így huhogott néha éjszaka az erdőben a bagoly. Egy másik, gyengébb üvöltés valahol közelebből hallatszott. Mi ez? Farkasok? Vagy talán tatár kémek adnak egymásnak hírt, és gyülekeznek a sötétségben?

Az éjszaka sötétjében az égbolt világít, és tisztán látni a száraz bojtortján szárait. Egy helyen a száraz erősen himbálóztak. Ohó! Ez nincs ok nélkül! Valaki mászik a bozót között... Egy emberfej bukkant elő... Az ember felemelkedett, hátrafordult, szemlélődött, és nesztelenül újra a fűbe ereszkedett... Közülük való-e, vagy ellenség?... Kiáltson, hívjon segítséget? Az ellenség elszökik. Ha meg közülük való, kinevetik, hogy hiába csapott zajt!

Toropka minden zizzenésre figyel, és vár... nem tűnik-e fel újra a fej?... Lám, megint felemelkedett az ismeretlen ember, most már jobbra és közelebb. Toropka vár, és bal felől rekedtes neszt hall, mintha valami vad lélegzenék... Erős birkaszagot érez, és suttogást hall... nem orosz szavak! Érthetetlen beszéd... Valaki egészen a közelében megbújt... Észreveszik, megsebesítik karddal vagy nyíllal... Nem szabad tétovázni!... Meg kell előzni...

„Talán becsületet szerzek magamnak az öregek előtt a bátorságomért?” – jutottak eszébe iménti gondolatai. A lándzsa döfésre kész a kezében, a hegye éles, mint a fullánk.

Toropka minden erejét összeszedve, előrerohant. A lándzsa valami ruganyosba fúródott... Rekedt, elfojtott, fájdalmas nyögés... Ebben a pillanatban nehéz test gördült Toropkára. Egy másik test a

lába alá hemperedett. Kemény tenyerek átfogták az arcát, bedugták az orrát, ujjak erősen szorítják a száját, nem jut lélegzethez...

Toropka kapálózik, igyekszik kiszabadulni, de a nyomás nő. Valaki a torkát szorongatja... Nem lehet se kiáltani, se sóhajtani. Toropkát a földön vonszolják. Hogyan adjon jelt az apjának? Apa nem hagyja el fiát a bajban... De Toropka alig tud lélegzetet venni, nemhogy kiáltani tudna... Bozótok közt vonszolják, a szúrós, száraz bogáncs karmolja, tépi a ruháját. A kegyetlen, erős kezeknek idegen szaguk van. Betömik ronggyal a száját, bekötik az arcát... Két kezét és lábát erősen összekötözik kötéssel...

Tatárok a kalmiuszi úton

A VILÁG TEREMTÉSÉTŐL SZÁMÍTOTT 6745.
ESZTENDŐBEN

(1237-BEN) AZ ISTENTELEN BATU CÁR TÖMÉRDEK
TATÁR HARCOSSAL OROSZ FÖLDRE ÉRT, ÉS A
VORONYEVS FOLYÓNÁL TERMETT, A RJAZANYI FÖLD
KÖZELÉBEN.

[KRÓNIKA]

A tatárok északnak tartottak az ősi kalmiuszi úton, a Don és a Donyec közötti vízválasztó mentén. Itt könnyű volt az út, nem kellett átkelni bővizű folyamokon; a kései hó befűtta a sztyeppet, a szakadékokban itt-ott hóbuckákat hordott össze a szél. Sok burján és bogáncs akadt a tábortüzek számára. Ősszel nem pusztított a sztyeppén tűz, mindenfelé ott hevert az őszi esőktől levert, fonnyadt fű: kész abrak az igénytelen tatár lovaknak.

A tatárok polovec útivezetők irányításával haladtak.

Nemzetségek és törzsek szerint elkülönített csapatokban haladtak a tatárok, sok ezer lóval, oldalt szélesen felfejlődött szárnycsapatokkal. Az egyes csapatrészek és törzsek között sajtóságos féltékenység és vetélkedés volt; Szubudaj-Bagatur fenyegető parancsai is megtiltották, hogy a csapatok keveredjenek, vagy mások táborhelyén tartózkodjanak.

Azt a tatár lovas, aki valami okból lemaradt, és idegen táborba vetődött, gúnyos kiáltások fogadták:

– Hé, te kósza kóbor! Melyik törzsből való vagy?

A lemaradt lovas saját harci uránjával tartozott válaszolni: „*Ujbász*, vagy „*E-e, buganam kajda kujanm*”, avagy mással, és tüstént megkapta rá a választ:

– Tokszabaj! Rögtön meglátszik rajta: a tokszabajok hamis farkú lovat vesznek!... A dzsuznajok sehogy se találják a korbácsukat, mert a hátuk mögé dugták! A karabirklek elaludtak a lopott lovon, az meg hazavitte a tolvajt a gazdájához!

Minden csapat összeköttetést tartott fenn futárok útján a kánjával, a kán pedig a főhadiszállással, ahol az egész seregnek parancsoló

Batu kán, a dzsihangir, tartózkodott hadi tanácsadójával, a félszemű Szubudaj-Bagaturrel.

A tizenegy dzsingiszida herceg tízezer lovast számláló külön tumenjével vonult. A hercegek különleges hadi tanácsadói teljhatalommal irányították a harcosokat. A hercegek gondtalanul töltötték idejüket: agarásztak vagy solymásztak, ittak, és teljesen a tanácsadóikra bízta magukat, akik a rettegett Dzsingisz kán hadjárataiban már kijárták a háború szigorú iskoláját.

Batu kán széles arcvonalban vezette az összes csapatrészeket észak felé, külön-külön utakon az előre kijelölt helyekre, amelyeket Szubudaj-Bagatur szigorú rendeletei előírtak. A kipcsák útvezetők, akikre mongol örök vigyáztak, kivégzéstől rettegvé válogatták ki a pihenőhelyeket.

Ebben az észak felé vonuló háromszázezer főnyi hadseregben kevés volt a tősgyökeres mongol, összevissza négyezer körül, de a soknyelvű seregben ők játszották a főszerepet, ők voltak a vezérek, a hadi tanácsadók, a dzsingiszidák testőrei. Ők vigyáztak a rendre, és arra, hogy teljesítsék a főhadiszállás, az orga parancsait.

A lovasok mátha és jurta nélkül haladtak. A földön háltak, a legelésző lovak közelében: hiszen menet közben elveszíteni a lovat kész pusztulás a végtelen sztyeppen! Sok harcosnak két vagy több lova is volt, és útközben egyik lóról a másikra szállt át.

Sátrak és szétszedhető jurta csakis a legelőkelőbb kánokat illették meg, hiszen nekik nem illő gyakran mutatkozni a közönséges harcosok között, és mellettük üldögelni a táborúznál. Bilincsbe vert fürge fogoly szolgák vezették a gyors lábú, magas tevéket, amelyekre felmálházták a szétszedett sátorrészeket, jurtaikat, a festett nemez garmadait, a rézüstöket, az ételkészleteket: zsákszámba a lisztet, rizst, aszalt szőlőt, füstölt és szárított lóhúst és sózott szalonnát.

A szolgák csörgő láncokkal sietve összeállítottak a pihenőhelyen néhány sátrat a kán, a feleségei, hadi tanácsadója, orvosai, csillagjósai, írnokai, sámánjai, mullái és a főbb káni tányérnyalók számára, és ebédet készítettek nekik.

Az egyszerű harcosok maguk gondoskodtak az élelmükről, és azzal táplálkoztak, amit az úton sikerült megszerezniük. Az éhség volt a fő erő, ami nem engedte, hogy a csapatok sokáig vesztegeljenek

egy helyen – mindig előre és előre kellett haladniuk, hiszen felettek minden készletet, amit az úton találtak.

Bajander kán ötezer főnyi kipcsák csapatával a mongol-tatár sereg előtt járt. Azt a parancsot kapta, hogy tartsa szemmel a sztyeppet, küldjön ki felderítőket, tudja meg, hol vannak az oroszok előretolt őrállásai, igyekezzék elfogni őket, hogy sürgősen „nyelvet” küldhessenek Szubudaj-Bagatur sátrába.

Bajander kiválasztott a csapatából négy századnyi elszánt nukert; ezek messzire előreszáguldtak, ők voltak a csapat szemei és csápjai, s mindennap jelentették a kánjuknak, amit az egykori polovec földek és az orosz erdők közti pusztai síkságon tapasztaltak.

Ezen a pusztai sávon, a senki földjén, lankás dombok váltakoztak a folyó menti gyér tölgy cserjésekkel, szakadékokkal és vízmosásokkal. Könnyű volt itt megbújni, és figyelni a sztyeppet. A szakadékokban egész ezredek is elrejtőzhetnek, és várhatták az ellenséget. Éppen ezért Bajander kán csapata óvatosan nyomult előre, éjszakára a patakok meredek partjainál tartott pihenőt, mert csapdától tartott, és a legfürgébb nukerek közül kémekeket küldött előre.

Szubudaj-Bagaturtól mindennap futárok nyargaltak Bajanderhez a parancssal: „Adjatok foglyokat! Küldjétek »nyelvet!« Ha nem lesznek foglyok, áthelyezem Bajander kánt, cammoghat a hadsereg végén és próbáljon megélni a leendő győzelem maradékaiból!”

Bajander kán haragudott, magához hívatta az ezredeseket, a bin-basikat; az ezredesek hívták a századosokat, a juz-basikat; a századosok meg legorombították a tizedeseket, az on-basikat.

Az egyik felderítő században volt Nazar-Kjarizek négy fia. A század parancsnoka, Tüljab-Birgen, aki azelőtt egyszerű solymász-nuker volt Bajandernél, egyszer magához hívatta a négy testvért.

– Ti hetyke dzsigitek vagytok, pusztai farkasok! Ti, mint a gyíkok, elbújtok a homokban! Menjétek ma éjszaka előre, ahhoz a távoli tölgycserjéshez... Ma ott uruszut lovasokat láttak. Meg kell lesni őket. Észrevétlenül jussatok el egészen a cserjésig. Ott rejtőzzetek el, és legalább egy uruszut foglyot ejtsetek. Kötözzétek meg, és hozzátok el épségben...

A századparancsnok végigsimította fényes fekete szakállát, és a négy testvérré sandított. A legények komoran álltak, nem örültek a

kapott parancsnak.

– Miért nem válaszoltok?

Demir, a legidősebb testvér, így szólt:

– Ha hozunk uruszutot, mit adsz nekünk jutalmul?

– Majd szólok rólatok Bajander kánnak. Kegyelmesen meg fog benneteket jutalmazni.

– E-e, nem! Adj mindegyikünknek egy-egy hosszú báránybőr bundát! Nézd, milyen rongyos csapanban kell éjszakáznunk a pusztá földön. Te meg két bála subát hurcolsz magaddal, amit a kipcsák lakótáborokban szedtél össze. Fázunk...

– Hozzatok nekem holnap uruszut foglyot, s mindegyikőtöknek lesz hosszú bundája.

– Igaz legyen a szavad!

Buri-baj, a másik testvér, így szólt:

– Azt parancsolod, hogy gyalog menjünk a cserjéshez. Nem lesz ez jó így! Mi nem félünk annyira az uruszutoktól, mint a gyalogjárástól. Megszoktuk, hogy lovon járjunk, és előbb elkopik a lábunk, mintsem a cserjésig elérünk. Éjszaka kell oda ellovagolni, a sötétségben, és a lovakat el kell rejteni a szakadékban. Aztán majd körültapogatózunk a cserjésben, talán világít egy tábortűz, ahol az őreik melegszenek. Rögtön rájuk vetjük magunkat... De ha az uruszutok sokan lesznek? Hogyan meneküljünk meg? Csakis a lovak menthetnek meg!

– Vigyétek a lovakat! A bátor után árnyként fut a szerencse. De pusztá kézzel ne jöjjetek vissza, és ne félholtan cipeljétek ide a foglyot, hanem sértetlenül, hogy meg lehessen mutatni Bajander kánnak! És pörköljétek meg a sarkát, hogy mindent elmondjon. Allah segítsen benneteket!

A tatár felderítők

Tüljab-Birgen felderítő százada „A kóborló halottak völgyében” tanyázott. Az erre folyó patakot a fagy jégkéreggel vonta be. Földsánccal és gerendapalánkkal körülvett földkunyhók maradtak itt épen. Azelőtt ez volt a rjazanyi őrség állomása. Amikor a rjazanyiak értesültek a tatárok előrenyomulásáról, észak felé menekültek. Régen orosz kupecsek is ideutaztak az őrállomáshoz, kereskedtek a pusztalakókkal, akik marhacsordákat hajtottak fel. A föld mindenfelé lóganéjjal és birkabogyóval volt teleszórva.

Amikor Tüljab-Birgen százada megérkezett ebbe a völgybe, nem találtak mást, csak egy égő fekete szemű, bagolyorrú, sovány vénasszonyt. Egykedvűen ült félig bedűlt földkunyhója küszöbén. A tatárok átkutatták a kunyhót, mindent elvittek az öregasszonytól, amit csak találtak, úgyhogy nem maradt meg neki egyebe, csupán bő sarovarija, rongyos csapanja és repedt agyagkorsója, amellyel vizet szokott meríteni a patakból. Este, amikor a tatárok levackolódtak aludni, az öregasszony odament a tábortüzekhez, felszedegette az ételmaradékokat, és csendesen visszament a hajlékához.

– Ki vagy? – kérdezte szigorúan Szentjak, a századhoz beosztott kipcásák útivezető.

– Rabszolganő... Pjatyigorjében születtem, Észak-Kaukázusban. Amíg erős voltam, láncon tartottak, és dolgoztattak. De amikor gyenge és öreg lettem, azt mondták: „Menj, amerre a szemed lát!” De hát hová menjek? S méghozzá a sztyeppen keresztül?!

A sztyepp pusztán, hóborítottan terült el körös-körül, s a havon egymást keresztezték az antilopok, rókák és farkasok csapái.

A lovasok nézegették a nyirkos, omladékony földkunyhókat, amelyekben ászkák és százlábúak mászkáltak... Köptek egyet, és a tábori tüzek közelében rudakból és nádból ferde szárnyéket készítettek maguknak. A harcosok azzal verték el az időt, hogy a tűznél heverésztek, vagy felmentek a dombra, elbújtak a burjانبokrokban, és bámulták a sztyeppet.

A megbéklyózott lovak a völgykatlanban, a megmaradt nádasoknál legelésztek, a többi, fölnyergelt ló állandóan

készenlétben volt.

Tüljab-Birgen százados a legjobb földkunyhóban lakott, amelynek nem roskadt be a teteje. Ebben a kunyhóban épen megmaradt egy hasas agyagpest, körülötte deszkapad, ezeket az uruszutok eszkábálták össze. A százados hosszan üdögélt a kemencepadkán, felhúzta a lábát, vállára kanyarította a subáját, némán bámulta a pestben lobogó tüzet.

A dzsigitek elátkozták ezt a helyet, amelynek ilyen komor neve volt: „A kóborló halottak völgye.”

– Hová zavart bennünket Bajander kán? Hát nincs a sztyeppén jobb hely, mint ezek a sárkunyhók, amelyek olyanok, mint a feltűrt sírok?... Meg ez az aszott vénasszony, aki vigyázza, mikor döglünk meg itt mindannyian... Egyszer vizes hó, másszor fagy; soha sincs olyan idő, hogy kiszárítsuk a ruhánkat! Mikor megyünk már előre, hogy az égő városok tüzénél megmelegedjünk, és átöltözzünk uruszut nyuszt- és coboly bundába?!

A babonás dzsigitek egész éjszaka nem oltották ki a tábortüzeket, az örök pedig, akik felmászta a dombra, reszkettek a félelemtől, és azt figyelték, nem kóborolnak-e a sztyeppén a temetetlen harcosok szellemei, akik itt vesztették el a fejüket. A nyugtalanságot erősítette és tüzelte Abdu-Raszulli mulla, aki még Szignakban csatlakozott a századhoz. A sűrű, rőt szakállú, ösztövé mulla nem hagyta békében a lovasokat intelmeivel, és azt követelte, hogy naponta ötször imádkozzanak. Minden elképzelhető alkalommal imákat kornyikált, éjszaka pedig mesékkel ijesztgette hallgatóit. Mesélt a furfangos Eblisznek, az igazhitűek megrontójának csínyjeiről, a sztyeppén kószáló holtakról, a repülő dzsinnekről, akik éjszakánként az alvó emberek véréért isszák. Hogy megmeneküljenek a tisztátalan erőktől, a mulla keskeny cédulákra varázsigéket írt, könyörgéseket tanított, amelyek elkergetik a gonosz szellemeket, és bizonygatta, hogy az ő segedelme nélkül a harcosok már régen elpusztultak volna betegség és szemverés miatt.

Abdu-Raszulli mulla nagyokat aludt a százados földkunyhójának fekhelyén, de különleges orra volt: ha valami ennivalót kezdtek főzni vagy sütni, a mulla abban a pillanatban felébredt, és a tűzhöz ült, hogy részt vegyen az étkezésben. Kevés ennivaló maradt: a polovec lakótáborokból zsákmányolt juhokat már régen megették, s így a

harcosok nem valami nagy örömmel látták a mullát. A harcosok sűrűn körülülték a katlant, amelyben köleskása vagy szárított húsmaradékokból készült vagdalék volt, a mulla azonban rendületlenül imádkozott, és fesztelenül az ülök közé furakodott, a katlan közvetlen közelébe.

Tüljab-Birgen századparancsnok magához hívatott két tizedest: Kadirt és Dzsabart.

– Már két napja eltávozott a négy testvér. Nem taszította-e őket Allah a szerencsétlenség sanyarú földjére? Ahhoz a tölgyeshez kellett volna eljutniuk, amelyik ott messze látszik. El kell indulni a nyomukon, és meg kell tudni, mi lett velük. Te, Kadir, a négy ló nyomát követed, míg meg nem leled a testvéreket. Te pedig, Dzsabar, oldalt kerülsz, és ugyancsak a tölgyes felé tartasz. Ha a tölgyesben uruszutok bújtak el, kijönnek, és valamelyikteket üldözni kezdik. Visszafordultok, és idecsalogatjátok az uruszutokat. Akkor én elővágtatok az egész századdal, rájuk rontok, és holtbiztosán fogunk legalább egy „nyelvet”. Ez fontos megbízatás, Batu kán főhadiszállásáról jött; meg kell csinálni, kerüljön bármibe! Induljatok!

Tüljab-Birgen százados a földkunyhó tartógerendájához támaszkodott, és összehunyorított szemét állandóan a sztyeppre irányította. A százados tagbaszakadt, mogorva és hallgatag ember volt. Karja erős, játszi könnyedséggel tudta tartani a pányvával kifogott lovat. Fekete szakállát lapát alakúra nyíratta, az arcát borotváltatta. Egy dzsigit, a százados nukerje, ügyelt arra, hogy parancsnoka szakállát megnyírják, és pej lovának szőre mindig ragyogó legyen. A dzsigit kétlépcsnyire guggolt, és a százados első intésére kész volt bárhova elrohanni. Tüljab-Birgen azonban a domb hajlatát és azon túl a sztyeppet kémlelte, még mindig remélve, hogy felbukkan a négy testvér és velük a foglyul ejtett uruszut.

A dzsigitek a közelben ültek a tűz körül, és Abdu-Raszulli mullát hallgatták:

– A sztyepp körös-körül mint néma temető. Népek csatáztak itt népekkel, és az elesett harcosok temetetlenül heverték. Ezért hallani éjszakánként nyögéseket, és ezért kóborolnak itt a halottak csapatai. Könnyű ködként, kísértetlovakon kilibbennek a szakadékokból, nesztelen csatárláncban haladnak a mezőn, öklelődnek más

csapatokkal... Ilyenkor tisztán hallani a páncélingre lecsapódó kardok csengését.

A sztyepp felől távoli, kétségbeesett kiáltás hallatszott, elhalt, majd csakhamar újra felhangzott.

– Szórjátok be a tábortüzeket! – parancsolta halkán a százados.

A dzsigitek beszórták földdel a máglyákat. A tüzek remegő, kihunyó visszfénnel kialudtak. Minden sötétségbe borult. A dzsigitek nesztelenül felmászta a dombra.

Távolból dobogás hallatszott. Sebes vágásban lovak közeledtek. A füstfelhőkön áttörő halovány holdfényben közeledő árnyak bukkantak fel.

– Ők azok! A halottak! – suttogetta a sötétben egy hang.

– Hallgass és figyelj! – hangzott a válasz.

Néhány tucatnyi lóból álló ménes robogott a meredek szakadék felé, egy pillanatra meghökölt, és örülten vágatott tovább a patakhoz. Hallatszott a tompa dobogás, amikor beugrottak a patakba, és azután az ivó lovak szürcsölése.

Valami megriasztotta őket. Ijedt rohanással, egymást lökve, taszigálva továbbszáguldottak a sötétségben, felkaptattak a szakadék oldalán, és elrobogtak a sztyeppre... A közelben lárma hallatszott, üvöltés, paták tompa dobbanása.

– Gyújtsatok tüzet! Ide, hozzám! Hozzatok pányvát! – kiáltotta a százados.

A dzsigitek sűrögtek-forogtak. A tábortűz újra fellángolt, és egy tarka lovat világított meg. A nyakára szoruló pányva úgy megfeszült rajta, mint a húr. A százados egy berkenyefa törzséhez kötötte a pányva végét. A fa remegett a ló ugrádozásától.

– Végezzetek a lóval! – kiáltotta a százados.

A dzsigitek odarohantak a dühtől remegő lóhoz. Három hosszú, vörös tollú nyíl fúródott az oldalába. A ló előrebukott, fel akart állni, de ekkor egy dzsigit rávetette magát, és átvágta a torkát.

– A jámbor Hizr küldött nekünk vacsorát! – mondta a mulla. – Ne feledkezzetek meg az imádkozásról, tartsátok be a böjtöket, éjjel-nappal emlékezzetek meg a Legmagasságosabb nevéről, és ő megjutalmaz benneteket!

A dzsigitek feltúrték kabátjuk ujját, gyors, gyakorlott mozdulatokkal lenyúzták a ló tarka bőrét, és a tetemet darabokra vagdalták. A vörös

hús már a lenyúzott bőrön feküdt, és a dzsigitek elégedetten nevetgéltek:

– Hetyke dzsigit ez a mi századosunk, Tüljab-Birgen! Mindenki reszketett a félelemtől, azt gondolva, hogy vágató halottakat lát, parancsnokunk pedig megpányvázta a lovat, és fél kézzel megtartotta. Ha nem tátottuk volna a szánkat, még néhány vadlovat foghattunk volna elevenen...

– Ezek talán vadlovak voltak? – kérdezte Szentjak, a vezető. – Amikor bejöttek a tatárok, sok kipcsák ménes szétszaladt a sztyeppeken, és a lovak teljesen elvadultak. Ilyen ez a foltos ló is. Kétesztendős, Kotjan kán billogja van rajta... A vádló nem ilyen. Homokszínű és fekete sáv húzódik a hátán. De mi ezzel a tarkával is éppen úgy jóllakunk, mint a vadlóval.

Az első orosz fogoly

Szentjak, a vezető, éjszaka a kipcásoknak az uruszut Zalesz elleni támadásairól mesélt. A dzsigitek a tábortűz körül feküdtek, és félálomban hallgatták Szentjak elbeszélését. Könnyű hópor szállt alacsonyan a föld fölött, és beszórta a fekvő embereket. A százados vállára vetette báránybőr subáját, leült a dzsigitek közé, és szótlanul, mozdulatlan tekintettel nézte a tábortűz ágról ágra ugráló lángnyelveit. Távrolról farkasüvöltés hallatszott, a síkságon megint árnyékok mutatkoztak! Vad vagy ember? Ellenség vagy jóbarát?

– Első tized! – szólt a mozdulatlan százados.

Tíz dzsigit felugrott, és a lovához lépett. Felkaptattak a lejtőn, s árnyékuk beleveszett a homályba. A százados földkunyhójához ment. A többi dzsigit fegyverét igazgatta, és figyelmesen hallgatózva, tovább ült a tűznél.

– A mieink – hallatszott egy hang.

A dombon négy lovas tűnt fel. Az első mellett baktatott a fogoly, kucsma nélkül; keze hátrakötözve. Világos, csepűszínű haja kuszált. Arca elcsigázott. Lábát nehezen húzta. A második lovas a lova sörényére hajolt, és szüntelenül hajtogatta:

– Jaj-jaj-jaj! Éget!... Tűz van bennem!... Vízet, adjatok hideg vizet, hogy eloltsa a hasamban a tüzet!

A lovasok lassan leereszkedtek a hegyoldalon, és megálltak a tábortűznél. Amikor a százados megismerte a visszatért négy testvért, bedugta kezét az övébe, odament a fogolyhoz, és figyelmesen megnézte. A magas, sovány legényke, vászonnadrágjában, kigombolt ingével, mezítláb, egykedvűen állt, szinte kővé meredten; arca elkékült a hidegtől, és csak felhasított felső ajkát nyalogatta, amelyből szivárgott a vér. Bizalmatlan tekintetet vetett a századosra, aztán megint mereven bámult egy pontra.

Három testvér leugrott a lóról, óvatosan levették a negyediket, és letették a tűz közelében levő nemezpokrócra... A sebesült félig lehunyt szemmel a hátán feküdt; arca megnyúlt, orra meghegyesedett. A szája elferdült, és valamit suttogott.

Abdu-Raszulli mulla leguggolt a sebesült mellé, az arcába nézett, és szigorúan így szólt:

– Mondd utánam: „Isten a királyok királya! Dicsőség Allahnak! Nincs isten Allahon kívül, és Isten nagy!”

Tüljab-Birgen százados sokáig állt a sebesült melleit. Felhúzta jobb szemöldökét, nézte a görcsösen rángatózó arcot, végül reménytelenül legyintett, lerántotta válláról a báránybőr subát, és ráterítette a haldokló dzsigitre.

A visszatért testvérek odaléptek a századoshoz. Buri-baj beszélt:

– Amint megparancsoltad, előrenyomultunk a tölgycserjésig a szakadékokon át. Lovainkat lent hagytuk, mi pedig felmáztunk a magas dombra. Megpillantottuk az uruszutok táborát. Körülbelül ezren lehettek. Horkoltak, hogy csak úgy zengett a sztyepp. Meg akartuk próbálni, hogy az alvók közül lopunk el egyet, és elindultunk felénk. Demir ment elől, és a bokorban ebbe a fiúba botlott. A gyerek felugrott, és átdöfte Demir beleit. Ha nem adtál volna parancsot, ott, helyben, felkoncoltuk volna ezt a tejföldrészét; annyira bánkódtunk Demirért. Ilyen derék testvért, a vad lovak megszelídítójét el kell veszítenünk ilyen taknyos miatt! Megkötöttük, és betöltük a száját. Ha Demir kiabált volna, elfognak az uruszutok, hiszen ott voltak mellettünk. De Demir hallgatott, mintha elharapta volna a nyelvét... Nappal a tölgyesben üldögéltünk, vártunk. Jobbról-balról jöttek-mentek az uruszut csapatok. Most itt áll előtted a fogoly. Megtettük a magunkét, Demir bátyánkat pedig Allah magához szólítja. Add ide a megígért hosszú bundákat.

A százados szárazon válaszolt:

– Demir bátor dzsigit volt. Allah nyugosztalja paradicsomi ligeteiben... A subám rajta van... De miért vetkőztettétek le idő előtt a foglyot? Miért vettétek el a csapanját? Miért van mezítláb? Épen és nem összefagyva kell őt Bajander kánnak bemutatnom, de így, meztelenül, még az éjjel elpatkol.

A három testvér morogva, szitkozódva öltöztetni kezdte a foglyot: felhúzták a kapcáját, felkötötték a bocskorát. Szentjak vezető, aki valamicskét tudott oroszul, megkérdezte a foglytól, mekkora az egész uruszut sereg, és akarnak-e az uruszutok harcolni?

A fogoly keveset és szaggatottan beszélt. Dühösen nézett, és szüntelenül felhasított ajkát nyalogatta.

– Toropkának hívják és a Perun Fenyves erdei faluból való. Hogy mekkora a hadsereg, nem tudja. De minden uruszut akar harcolni a tatárok ellen, és mindannyian hadba vonultak...

A százados figyelmesen hallgatta, amit Szentjak vezető tolmácsolt, meghagyta Abdu-Raszulli mullának, hogy írja fel a mondottakat az imacédulákra... A tolmácsnak hamarosan kimerült az orosz tudománya, és többet nem tudott meg a fogolytól. Nem sokat segített az sem, hogy korbáccsal néhányszor a fiú fejére ütöttek: a fogoly makacsul hallgatott.

A százados azt mondta, hogy maga vezeti a foglyot Bajander kánhoz. Felnyergelt pej csődöre már jó ideje a földkunyhó mellett volt kikötve. Tíz dzsigitnek kellett Bajanderhez kísérnie a századost. De éjszaka, hóiharban veszedelmes volt az út. Az ösvényeket betemette a hó, és a fergeteg erősödött. Meg kellett várni a napfelkeltét, ezért a százados a földkunyhójába ment. Toropka a földön kuporgott a tábortűz közelében. Hátrakötött kezei megdagadtak, és gyötrőn sajogtak. A kavargó hó belepte a fejét, a vállát, és Toropka nem tudta letörölni arcáról a havat. Pányvahurok szorította a nyakát. A pányva végét egy fiatal dzsigit fogta, aki mellette ült. A másik oldalon feküdt lótakarón Demir báránybőr subával letakart holtteste. Demir már nem nyögött, örökre elcsendesedett.

Sok idő telt el. A máglya, amelyen este nagy fahasábok heverték, már csaknem teljesen leégett. Az utolsó lángnyelvek végigfutottak a hamuban parázsló vörös zsarátnokon. Aludt a tábor. Csak Toropka volt ébren. Azon gondolkozott, hogyan szökhetne meg a fogságból. Nem aludt az elgyötört, ösztövé, öreg rabszolgán sem. Félig bedült földkunyhója küszöbén ült, és gonosz, fekete szemét a tábortűz kis lángnyelveire meresztette... Kivárta, amíg a fiút őrző dzsigit az oldalára fekszik. Akkor felállt, és nesztelen macskamozdulatokkal a tábortűzhöz osont. Nem keresgélt ételmaradékokat. Lehajolt a horkoló dzsigit arcához, visszahőkölt, és Toropkához lépett. Kék sarovarija ráncai közül egy élesre fent késcsonkot kotort elő, vigyázva elvagdalta a szörkötelet, és szótlanul a százados pejcsődöre felé intett. Azután nesztelenül eltűnt.

Toropka érezte, hogy a kötelek már nem szorítják, de még egyetlen mozdulatot sem tudott tenni elzsibbadt kezével. Lassan

megindult a vérkeringése, és lassacskán megmozdultak az ujjai. Toropka várta a kedvező alkalmat, és figyelte az alvó dzsigitet. Végre felállt, és a puha, selymes havon óvatos léptekkel elindult a pej felé. Remegő kézzel megfogta a kantárt, és a nyeregben termett...

Már a dombon volt, amikor maga mögött kiáltásokat hallott. De a szél a fülébe füttyült, a hó az arcába vágott, s az erős csődör ruganyos ugrásokkal vitte előre a néma, határtalan síkságon...

NEGYEDIK RÉSZ AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁSOK A MONGOLOKKAL

Orosz követség indul Batuhoz

*EGÉSZ TÖRTÉNELMÜNKBEN NEM VOLT
BORZALMASABB, VÉGZETESEBB ESEMÉNY, AMELY
JOBBAN MEGRÁZTA VOLNA ŐSEINK
KÉPZELTVILÁGÁT,
MINT AZ A PUSZTÍTÓ ORKÁN, MELY CSAKNEM
EGÉSZ OROZHON FÖLDJE FÖLÖTT ELVIHARZOTT:
SZÁZEZERNYI EMBERI ÉLETET ELNYELT,
HAZÁNKAT TÚZFÉSZKEKKEL, ROMOKKAL BORÍTOTTA
BE,
ÉS A LAKOSSÁG MARADÉKÁT
A GYŰLÖLT TATÁR IGA ALÁ HAJTOTTA.
[VSZEVOLOD MILLER / HISTÓRIÁS ÉNEK]*

A tatár horda betöréséről szóló rettenetes hírek erősen elgondolkoztatták Fjodor herceget, és mindenről gondoskodni akart, mielőtt megindult volna a Vadföldre. Ámbár fiatal volt, de gondos gazda, és semmi sem kerülte el éber tekintetét. Tanácskozott a bojárokkal, a végekről érkezett hercegekkel, vojvodákkal, és az egyszerű parasztokkal is, akik szekereikkel megtöltötték a várost. A herceg tudni akarta, vajon bátran kiállnak-e majd az orosz földért, s miről és hogyan kell majd megegyeznie a tatár cárral?

Mindenki egyformán beszélt: „Miattunk ne félj! Mellünkkel fogjuk fel az első csapást. A szuzdaliak, noha szomszédaink, nem akarnak segíteni nekünk, ahogy azelőtt sem akartak. Ők örülnek, ha a rjazanyiak gyöngülnek. Talán a szuzdaliak azt remélik, hogy a viagyimíri herceg a maga földjéhez csatolja az erejét vesztett rjazanyi földet, és a régi rjazanyi bojárokat lovászaivá teszi! Ebből nem esznek!”

Senki sem tudta, miről tanácskozott Georgij Vszevolodovics, a gőgös vlagyimiri nagyherceg a hallgatag, mogorva tatár követekkel. Milyen feltételeket alkudott ki a maga hasznára? Mit ígértek neki a ferde szemű kopók?

A Vadföldről levetkőztetve, és kirabolva érkezett polovec kánok elbeszítették, hogy a tatárok és mungalok senkinek sem kegyelmeznek, és nem tartják meg a szavukat. Egy polovec kán, aki azelőtt sok tízezer lóból álló ménes ura volt, csak három lóval és a szolgájával nyargalt Rjazanyba. A kán ezt mondta:

– A tatárok futáraik útján megígérték: „Adjátok meg magatokat kényre-kedvre, s akkor nem bántunk titeket! Meghagyjuk nektek minden ménesteket és gulyátokat!” Aki hitt nekik, és Batiga kán lába elé borult, azt még aznap megnyúzták, mint egy birkát. A tatárok arra kényszerítették őket, hogy mint lovászok dolgozzanak nekik. A tatárok kérkednek: „Mi csak pihenünk a Kipcsák Sztyeppeken, jóltartjuk a lovakat, és készülünk az uruszutok megrohanására. Hajtóvadászaton fogjuk el őket hurokkal, minden uruszut várost birtokba veszünk, és teljesen kifosztunk.” Hej, rjazanyi barátaim, készüljete a halálos viadalra! Ne higgyetek a tatárokkal való megegyezésben!

Fjodor Jurjevics herceg nem ismerte a félelmet. Már ifjúkora óta vakmerő vadász volt, medvére is ment, meg bölényre is. Elhatározta hát, hogy úgy megy Batu cár táborába, ahogyan azelőtt az ádáz vadakra: „Ahol nem használ az erő, próbálkozzál csellel!”

Már minden készen állt az útra, a hercegek mindent megbeszéltek; az ajándékokat összeszedték, s bőrládákba csomagolták meg átalvető iszákokba; egy részét felmálházták lovakra, másik részét a szekerekre rakták. A részegítő méhserrel töltött, bedugaszolt agyagkorsókat és a kis hordókat gondosan nemezpokrócba csavarták, és szénába fektették. A szekerekből fagyott borjú- és disznótetemek lábai meredeztek.

Amikor Fjodor herceg megtudta a polovec menekültektől, hogy Batu cár seregével tíz mungal herceg csapata egyesült, apja tanácsára kiválogatott tizenegy dús farkú, selymes, göndör sörényű, pompás, magas csődört. A csődöröket lemosták, serényüket kvaszban áztatták, és vörös szalaggal befonták. Gömbölyű, sima

hátukat tarka semahani szőnyegekkel takarták be. Fjodor elhatározta, hogy a tizenkettedik lovat Batu fővezérének, jobb kezének: Szebjagyaj tanácsosnak ajándékozta.

De miért késlekedik Fjodor herceg? A szekereket már előreengedték; mind a tizenkét befont farkú és sörényű ló, tapasztalt lovászok őrizete alatt, egymás után elindult már; a hercegi kastély tornáca elé már odavezettek a pompás sárga lovat: könnyű, mint a szél, a polovec kán ajándéka; már összegyűltek a tornácnál Fjodor útitársai is: Izseszlavlszkij herceg s vele négy agyafúrt bojár – valamennyien úti bekecsben és cobolykucsmában –, de Fjodor még egyszer visszatért a hercegi lakba, végigment a tornácon, és gondterhesen tekingetett jobbra-balra.

Valaki felkiáltott:

– Itt vannak a rég várt vendégek!

A tér szélén, a ház sarka mögül néhány lovas vágatott elő. Teljes vágásban, felve a porhót, száguldottak a tornác felé. Két harcos leugrott lováról, és megragadta az almásszürke poroszka kantárszárát. Sötét cobolyprémmel szegett zöld bársonykucsmás, báránybőr bekecses fiatalasszony ugrott le könnyedén a lóról. Első pillanatban az ember fiúnak nézhetett – magas szattyánbőr csizmája volt, derekán szíj, rajta rövid kard –, de örömteli nevetését, pirospozsgás arcát, ragyogó barna szemét mindenki ismerte: a rjazanyiak mindig ott látták a székesegyházban Fjodor herceg mellett fiatal feleségét, Jevpraksziját, a tengeren túli, görög cárlányt^[127]!

Jevprakszija kisfiúként futott a tornácról lesiető Fjodor elé, és férje nyakába borult.

– Váltig félttem, hogy már nem talállak itt, Fjodor. Egész úton váltott lovakkal vágattam. Miért utazol?

Fjodor átkarolta Jevprakszija vállát, és felmentek a tornácra. Agrippina anyahercegnő eléjük sietett. Rókamálás köntösét sebtében vette fel. Reszkető karokkal átölelte fiatal menyét. Mindkét asszony könnyezett.

– Nyugodj meg, Jevprakszejuska! – szólt vigasztalón Fjodor. – Nem csatázni megyek, hanem tartós békét kötni. Mindent elrendezek, és tapasztalt tanácsadóim segítenek; ők majd kieszelik,

hogyan lehet lecsendesíteni Batigát, a tatár cárt. De hol a mi Vanyatkánk?

– Szekérrel jön. Én már nem tudtam tovább várni, és előrevágtattam.

– Ejnye, te igazi kislány vagy! – szólt az öreg Agrippina hercegnő.
– Úgy futsz, mint a nyúl!

– Én is azt mondom – szólt közbe Fjodor –, neked még körtáncot kellene járnod! – és a fülébe súgva hozzátette: – Éppen ezért szeretlek! Tudom, hogy kész vagy velem akár vadászatra lovagolni, akár a csatamezőn harcolni!

– Vigy magaddal, Fjodor! Lehet, hogy hízelgéssel és tréfálkozással meg tudom lágyítani a tatár cárt.

Fjodor magához vonta a ragyogó barna szemű, fiatal, rózsás arcot, és megcsókolta az elsápadó ajkakat. Gyengéden kibontakozott az ölelő karokból, és anyjára pillantott. Agrippina hátulról átölelte Jevpraksziját. A fiatal hercegnő gyorsan kigombolta bekecsét.

– Várj, Fjodor! Vidd magaddal szentül őrzött cárgrádi^[128] gyöngyös nyakékemet. Talán kedveskedhetsz vele a tatár cárnénak, és ő majd lecsillapítja haragvó férjét. És vidd még magaddal áldásomat... – Levette nyakáról az ezüstláncon függő kerek, arany szentképet. Fjodor ledobta kucsmáját, és fiatal felesége előtt lehajtotta közepén elválasztott szőke fejét. A hercegnő férje nyakába akasztotta a kis szentképet. Fjodor még utolszor homlokon csókolta Jevpraksziját, gyorsan megfordult, és piros csizmája sarkával kopogva, lefutott a tornácról türelmetlenül kapáló lovához.

Jevprakszija felkiáltott, és sírva az öreg hercegasszony karjára borult. Fjodor herceg pedig felkapott erős lovára, és vissza se tekintve, elindult a hóborította téren keresztül. Összevont szemöldöke alól komoran nézte az opálszín ködbe burkolt messzeséget. A térről és az erődítés sáncáról messzire, tíz versztányira is ellátszott a havas síkság, amelyen itt-ott kis cserjések feketéllettek. Az alacsony, szürke felhők lassan úsztak a kopár mezők fölött. Szomorúan füttyült a szél, rekedten károgtak a varjak, cserregtek a csókák, csapatokban szállva a Vadföld felé vezető széles út fölött.

Négy napig utazott a rjazanyi követség Batu táborába. Az úton orosz őrsorompókat találtak.

Fjodor herceg ugyan vitt magával sátrat, mégis csak a negyedik napon állította fel, amikor a távolból feltűntek a tatár őrszemek. Fjodor a földön aludt, a tábortűznél, maga alá terített hosszú subáján; azt ette, amit a többiek, egész éjszakára őrséget állított: a tatártól minden aljasság kitelik.

Az utolsó őrsorompónál beszéltek Fjodor hercegnek egy fiatal harcosról, aki lándzsájával leterített egy tatárt, fogságba került, éjszaka kijátszotta a tatár öröket, és egy kitűnő lovon visszanyargalt.

Fjodor herceg maga elé vezettette a harcost, megkérdezte a nevét, ki az apja, és melyik faluból való. Megdicsérte, és megparancsolta, adjanak a legénynek jutalmul egy pár bőrcsizmát.

– Jól van, Toropka! – szólt a herceg. – Megörvendeztettél! Ha csatára kerül a sor, akad nálunk még sok ilyen dalia! A ferdeszeműeknek nem sikerül bennünket eltaposni!...

A Voronyezs folyó melletti tatár táborban

Hadzsi-Rahim írja: „Óvja az ég a bolyongót újabb veszedelmektől, amelyek úgy közelednek, mint a fekete fellegek az orkán előtt!”

Batu kán nagy tábort ütött a Voronyezs folyónál, tölgy cserjések között. A fűben gazdag sztyeppék még télen is kielégítették a tatár lovakat. Az igénytelen állatok patáikkal felkapálták a havat, és elegendő ennivalót leltek maguknak. A többi dzsingiszida tábora messze kelet felé húzódott a sztyeppen.

A harcosok arról beszélgettek, hogy hamarosan berontanak az uruszutok földjére, és ott majd kedvük szerint jóllakhatnak és dőzsölhetnek. Még a legegyszerűbb harcos is annyi zsákmányt harácsol össze, hogy gazdag lesz, mint egy kán, akinek egész tartománya van, sok ezer alattvalóval.

Arról is beszéltek, hogy az uruszut erős és dühös nép; olyanok, mint a farkasok, és a harcban makacsok, kitartók. Nem adják a földjeiket, marháikat harc és védekezés nélkül.

Az uruszut követség váratlanul érkezett. Az élén: Fjodor, a rjazanyi herceg ifjú fia. Batu kán meg akarta mutatni nagyságát, és vekilek útján közölte, hogy államügyekkel van elfoglalva, s Fjodor herceget néhány nap múlva fogadja.

Az uruszutok a parton verték fel sátraikat. Egy nagyot, aranycsúcsút, a herceg számára, és három kisebbet, tarka, bokharai szövetből. Szubudaj-Bagatur őrséggel vétette körül a tábort, hogy az uruszutokat megvédje a tatár harcosok arcátlanságától, akik tüstént belopóztak a sátrakba, és mindent el akartak vinni, ami a kezük ügyébe került. Emiatt néhányszor verekedés támadt az odaérkezett uruszutok és tatárok között. Végül is Szubudaj „tombolói” rendet teremtettek, és lándzsanyéllel döngették el a kíváncsiskodókat.

Batu kán készült az uruszutok fogadására, sokáig beszélt Szubudaj-Bagatur fiával, Urjanh-Kadannal, aki ott járt a rjazanyi földön, mindent jól megszemlélt, és éppen most tért vissza. Útitársnője, Kerinkej-Zadan javasasszony pedig vajákolt, rémületet és kórt varázsolt az uruszutokra, hogy megszakadjon a szívük.

Urjanh-Kadan elbeszélte, hogy látta Rezan és Uldemir városát.

– Ezek – mondotta – nem közönséges városok, hanem kemény erődök, amelyeket nem lesz könnyű bevenni. Sok roham kell a magas, vastag falak megvételéhez. Az uruszutok földjei nyáron olyanok, mint a csapdák: mindenfelé patakok és ingoványos lápok. Csak télen lehet a befagyott folyókon járni-kelni. Nyáron az uruszutok ladikon utaznak egymáshoz. Mindenhol őserdők. Ezek az erdők védelmező erődök. Éppen ezért télen kell az uruszutok ellen menni, amikor befagynak a folyók.

Batu kán látni óhajtotta azokat az ajándékokat, amelyeket az uruszutok hoztak. De a követeket még mindig nem bocsátotta maga elé.

Uruszut harcosok kantárszáron elővezettek tizenkét gyönyörű, vérben forgó szemű lovat. Egy hollófekete ló fel volt szerszámozva, s rajta arannyal, gyöngyökkel díszített brokátbőr nyereg. Ezt a lovat Batu kánnak szánták ajándékba. A többi ló díszes szőnyeggel volt letakarva.

A szekereken sok selyemmel és bársonnyal fedett róka- és cobolybőr bunda volt. Tíz harcos hozta a prémkötegeket. Minden kötegben negyven-negyven válogatott, szép sötét cobolygerezna volt.

Batu kán számára más ajándékot is hoztak: aranymarkolatú, egyenes kardot, ezüstitalat, csészéket és kelyheket; feleségeinek pedig drágakövekkel ékített fej díszeket, arany nyakláncokat, gyűrűket és karkötőket.

Batu kán ridegen és elégedetlenül állt a sátra mellett. Egykedvűen nézte, hogyan viszik el előtte az ajándékokat. Minden drágaságot a sátrában levő szőnyegre raktak. Azt mondta, hogy a kínai palotákból sokkal pompásabb és művészebben elkészített ajándékokat kapott. Csak akkor örült, amikor elvezették előtte a tizenkét szebbnél szebb lovat. Mindegyiket két-két lovász vezette ezüstitláncos kantáron. A lovak magasak, széles hátúak voltak, sörényük és farkuk hullámos. Toporzékolnak, ágaskodnak, és felemelték a levegőbe a lovászokat.

Batu kán a hollófekete kesze csődört választotta magának. A ló tüzes szemmel sandított, behúzta farát, és próbálta megharapni a lovászokat, akik tartották. Batu kán azt parancsolta, hogy a többi lovat vezessék a többi herceghez.

Batu kán végre fogadta az uruszut követeket. Sátorában összegyűltek a dzsingiszidák és a főparancsnokok. A dzsihangir aranytrónuson ült, kucsmáját nagy gyémánt díszítette, ruhájára aranyárárkányok voltak hímezve. Acél páncélinget vett fel, mert nem bízott az uruszutokban. Bal keze felől, a szőnyegen ültek feleségei, Batu kán „hét csillaga”. Már felcicomázták magukat a rjazanyi herceg ajándékaival. A főfeleség viselte a nagy gyöngyökből fűzött nyakláncot, a többiek arany karkötők voltak, a legfiatalabb homlokán pedig gyöngysorokkal ékített fejdísz. A tróntól jobbra ültek a kánok és hadvezérek.

Rjazanyi Fjodor herceg egészen fiatal harcosnak látszott; középtermetű, csinos, széles vállú. Egyenesen állt, büszkén nézett, nem sütötte le a szemét, nem mosolygott, olyan volt, mint egy vad, rakoncátlan sólyom. Fegyver nélkül lépett be, mert fegyvereit a sátor bejáratánál elvették a nukerek. Fjodor herceg két lépést tett, aztán megállt, mert rosszul látott a félhomályos sátorban. Utána kíséretének hat embere lépett be, majd a négy bojár, a tanácsadói. Két sorban álltak fel. Fjodor levette cobolyprém kucsmáját, mélyen meghajolt Batu kán előtt, és ujjaival megérintette a szőnyeget. Kísérete ugyanígy cselekedett.

Fjodor így szólt:

– Légy egészséges sok éven át, tatárok országának cárja, a bátor tatár hadsereg ura és vezére!

Batu kán sokáig hallgatott. Azután összehunyorított szemmel odasúgta a lábánál ülő Gleb Vlagyimirovics rjazanyi hercegnek:

– Hogy hajol meg előttem ez az arcátlan? Mondd meg neki, hogy ő nem egyenrangú velem, hanem a szolgám.

Gleb Vlagyimirovics térdelt, és talpnyaló módra a trónhoz simult. Így szólt a követnek:

– Fjodor Jurjevics herceg! Ki előtt állsz te? A hatalmas mungal előtt állsz, és nem hajtod meg a térdedet? Bizonyára elfelejtetted, hogy Batu kán cár a fél világ ura, és unokája Dzsingisz kán cárnak, minden keleti föld urának? Íziben borulj arccal a földre, és mutasd meg, hogy tiszteled nagyságát.

– Valahonnan nagyon ismerős nekem az arcod – felelte Fjodor. – Nem te vagy Gleb Vlagyimirovics herceg? Nem te csábítottad áruló módon lakomára a testvéreidet, és mindet megölted? Most meg

átálltál, és segíted a tatárokat abban, hogy elpusztítsák az orosz földet? Magyarázd meg a cárnak, az új gazdádnak, hogy mi, keresztények, csak a szent ikonok előtt borulunk a földre, amikor az égi cárhoz imádkozunk, de eddig minálunk földi cár nem volt. Ej, herceg!... Találkoznánk mi csak a szabadban, nem így beszélnek veled...

A bojárok összesúgtak:

– Valóságos Júdás!

Gleb lefordította Fjodor szavait. Hab borította el Batu kán ajkait. Tajtékozva kiáltott:

– Az egész világ meghódolt nagyatyámnak, a Szentséges Vezérnek! Az egész világot rémületbe ejtette a mongol név. Ti, uruszutok, talán szembeszálltok? Minden nép, amely arcátlanul ellenszegült nekünk, porrá és hamuvá lett. Miben reménykedtek? Talán erősebbek vagytok nálunk?

Fjodor nyugodtan válaszolt:

– Hallottam hatalmas nagyatyádról, Csagoniz kánról. Tisztelem ezt a nagy hadvezért, és téged is, az unokáját, s egészséget és boldogulást kívánok neked sok évre. De minek kell neked, aki olyan gazdag és erős vagy, a mi szegény rjazanyi földünk? Ti, tatárok, a sztyeppeken éltek, lovaitok szeretik az árvalányhajas fűvet. Mi azonban, mint a medvék, elbújtunk az erdőbe, füstös kunyhókban lakunk. Miért nem élhetünk veled jószomszédságban?

Gleb sziszegett:

– Tejfelesszájú! Hogy merészelsz így válaszolni a győzhetetlen mongolok parancsolójának?

Batu kán néhány szót szolt a jobbán ülő Szubudaj-Bagaturnak. Fjodor kitalálta, hogy ez a kidülledt félszemű, öreg, kövér mongol a híres hadvezér, a tatár cár tanácsadója.

Szubudaj így szolt:

– Az égen egyetlen nap, a földön egyetlen uralkodó van: a mongol kagán. Mindenkinek meg kell hajolnia előtte, és megcsókolni a földet. Ti, uruszutok is ezt csináljátok majd, akár jószántotokból, akár akaratotok ellenére. Amikor Batu kán szent csizmájával a nyakatokra hág, adót fizettek a kagánnak, és imáitokba foglaljátok a nevét. Esztelenség volt, hogy nem hódoltatok meg eddig, arcátlanok!

Ekkor a sátorba lépett a bauri, a földre borult, és ezt suttogta:

– Kész az ebéd. Engedd meg, Fényesség, hogy felhordjunk mindent, amit lakomádra készítettünk.

– Hozd! – mondta Batu kán, és újra mozdulatlan, kifürkészhetetlen lett.

Fjodor és útitársai továbbra is álltak. Mintha elfeledkeztek volna róluk.

Gleb herceg végigsimította őszbe vegyülő, fekete szakállát, és gúnyosan nézte az orosz követeket. Kopott kaftánt viselt, és vedlett, de még mindig félelmetes pusztai sasra emlékeztetett, amelynek megláncolták a lábát. Így szólt az orosz követekhez:

– De miért álltok, kedves vendégek? Nem hívtak titeket, magatoktól tolakodtatok ide, de ha már becsöppentetek a lakomára, jut a ti megvendéglésedekre is. Üljetek le, ahol álltok.

A jól megtermett, daliás Izseszlavlszkij herceg odasúgta Fjodornak:

– Túrjunk az orosz földért. Túrj, Fjodor herceg, a magad becsületéért s a miénkért. Könnyű otthon tenni-venni, de nehéz tatárokkal megegyezni.

A fiatal Muromszkij herceg így szólt:

– Érzem, egyikünk se megy haza, sem én, sem te. Ülünk le, és nézzük, milyen a tatár becsület.

– Üljetek le. Batu kán meghív benneteket ebédre – mondta a bauri.

Az orosz követek a sátor függönyfala felé indultak. Leültek a szőnyegre, maguk alá húzták a lábukat.

Fjodor herceg és útitársai nemegyszer jártak polovec kánoknál, ismerték szokásaikat: a lakomákon, a megvendéglés alatt minden tálnak, minden falat húsnak megvan a jelentősége, a maga rendje: nagyobb vagy kisebb tiszteletet jelez. Éppen ezért az oroszok éberén figyelték, hogy mint követek, tiszteletben részesülnek-e, és milyen mértékben.

Tatár szokás, hogy a főtt birkát vagy más állatot – csikót, vadkecskét – különleges ősi szabályok szerint vagdalják fel. Ezt szakértő emberek végzik, akik gyakorlottak ebben a fontos dologban. A tetemet hosszában két részre vágják, és külön-külön tálra helyezik. Huszonnégy részre vagdalják az állatot, s a részeket huszonnégy vagy tizenkét tálra teszik, aszerint, hányan vannak a

vendégek. Minden vendég egy teljes tálát kap, vagy – ha sokan vannak – egy tálból eszik kettő-három.

A szolgák párosával jöttek: kinyújtott karral, ünnepélyesen hozták a tálakat. Az első egy aranytálát, a következő ezüstöket.

A bauri elvette a szolga kezéből az aranytálát, megállt Batu kán előtt, és térdre ereszkedett. A tálon a húsos medencecsont és a birka feje feküdt.

Batu kán két kézzel elvette a tálát, és maga elé állította. Övéből keskeny kést húzott elő, levágta a birka egyik fülét, és a fejet átadta a tőle jobbra ülő fivérének, Sejban kánnak. Ezalatt a fürge szolgák nesztelenül surranva a vendégek között, letették eléjük a tálakat. Négy vendég – a legnagyobb tisztelet jeléül – teljes tálát kapott. A többiek ketten kaptak egy-egy tálát.

Az orosz küldöttek figyelték a széthordott tálakat, és megértették, hogy az a két kán, aki a jobb, illetve a bal lapockát kapta, a hadsereg jobb-, illetve balszárnyának parancsnoka: a rágós térdcsontokat a felderítő csapatok parancsnokai kapták.

A szegyet a főfeleségnek adták. A kisebb húsokat a többi asszony közt osztották szét.

A bauri imádkozott, utána minden tatár nekilátott az evésnek.

A követekről mindenki megfélemedezett... De nem, egy szolga nekik is hozott két tálát, és letette eléjük a szőnyegre. De mi volt a tálakban! Pata, bél és farkcsont!

A követek megértették: mindezt szántszándékkal teszik, hogy megsértsék őket, azokat a részeket adván nekik, amelyeket az alantas szolgák, a belsőség tisztító asszonyok és azok a sihederek kapnak, akik a trágyával tüzelnek az üstök alá. Egyetlen orosz sem nyújtotta ki kezét a tálak felé, és nyugodtan nézték, hogyan ebédelnek a többiek. Néhány tréfát, amit a rovásukra eregettek, a követek is megértettek.

Gleb herceg két másik kánnal együtt evett egy tálból. A herceg a követek felé fordult.

– Miért esztek ilyen keveset, kedves vendégek? Megsértődik a gazda.

Pronszkij herceg válaszolt:

– Ismerjük azt a polovec közmondást: „Jóllakottan menj a lakomára.” Köszönjük a kedves házigazdának a bőkezű

megvendéglést!

Az ebédelők végre valamennyien végeztek a hússal, és zsíros kezüket színes törülközőkbe, a subájuk szárnyába vagy a jobb csizmaszárukba törölgették. A szolgák ezüsttálcákat hoztak, amelyeken különböző nagyságú és alakú, mámorító itallal telt aranykelyhek és csészék állottak. Hoztak kumiszt, horzát, ki mit kívánt.

Mindenki fogott egy-egy csészét. Az orosz követeknek is hoztak egy-egy mámorító horzával telt csészét.

Ekkor a bauri letérdelt Batu kán elé, és elmondta a köszönő imát:

– Győzhetetlen dicső kán, vendégszerető lakomádért küldjön az ég áldást a fejedre! Vajha védőnk, Szulde isten, szerencsét hozó madár képéhez meglátogatna bennünket ebben az aransátorban, ahol ülünk. Vajha e sátor asszonyai tizenkétszer termékenyülnének meg, és szemük boldogságot sugározna, látván, hogy fiút szültek és nem leányt. Sohase pártoljon el tőled a gazdagság! Vajha az ég adta szerencsédet senki se tiporja meg! Vajha vegyék körül sátradat a tevék ezrei, melyek hátsó púpján gyűrűzik a háj; hangosan egymásra nyerítő pompás csödörök és csikók, birka- és báránynyájak, kövér bikák és tehének, melyeknek járás közben reng a tőgyük. Ha pedig valaki gonoszát forral ellened, annak az úton hulljon el a lova, haljon meg a felesége, hogy ne lássa meg hazatérő férjét; törjön pozdorjává az irigy alatt a taligája, és ellenséged összeomló jurtájának tartórúdja fúródjék és törjön bele az álnok hátába!...

Mindenki ivott. Az oroszok is ajkukhoz emelték csészéjüket. De ekkor az egyik kán felkiáltott:

– Pusztuljanak el az uruszutok, mint a sáska a teve lábai alatt!

A többi kán tódította:

– Rebbenjenek szét az uruszutok, mint a verebek a kerecsen előtt, mint a sakálok a farkasfogó ebek előtt!

A követek elvették szájuktól a csészét, és maguk elé tették. Batu kán meglátta, hogy az oroszok nem isznak, és csúfolódní kezdett velük:

– Miért jöttetek egyedül? Magatokkal kellett volna hozni a feleségeteket.

Gleb herceg is csatlakozott az általános gúnyolódáshoz, és így szólt:

– Lám, főleg Fjodor hercegnek kellett volna elhoznia fiatal feleségét, Jevpraksziját. Tengeren túli császárlány, és úgy ragyog a szépsége, mint csillag az égen.

Az ittas Batu kán odaszólt Fjodornak:

– Nyargalj tüstént haza, és hozd el nekünk fiatal feleségedet. Énekeljen, táncoljon, és gyönyörködtessen bennünket szépségével.

Fjodor herceg nyugodtan válaszolt:

– Méltatlan így viselkedned! Ha a háborúban legyőzöl minket, mindennek urává leszel, ami a miénk.

Batu kán feleségei, akik mozdulatlanul ültek, mint a bálványok, összesúgtak, amikor megtudták, mit válaszolt az orosz herceg. Két asszony összecsapta a tenyerét. A legfiatalabb így szólt:

– Ez az uruszut bátor és nemes férfiú.

Izseszlavlszkij herceg odasúgta Fjodor hercegnek:

– Itt már nincs több keresnivalónk.

– Magam is úgy látom.

Fjodor herceg felállt. Batu kán összehunyorított szemmel tekintett rá.

– Megbocsátasz, fényes kán, de haza kell mennünk...

– Miért mennétek? Igyatok kumiszt!

– Boldogan lennénk barátaid, és a jószomszédság megbonthatatlan szövetségére lépnénk veled. De hát nálunk azt szokták mondani: „A barátságot nem lehet erőltetni.” Lehetünk őszinte barátaid, de hogy kalodába zárt rabjaid legyünk – soha! Ha haddal jössz ránk, kardunk dönt majd.

Fjodor és a többi követ levette kucsmáját, és földig hajolt Batu kán előtt. Fjodor felegyenesedett, megrázta fürtjeit, és mereven ránézett Batu kán pompás brokátruhába öltözött, feketére festett szemöldökű, kifehérített arcú, fiatal feleségére, aki dicsérte őt. Fjodor herceg szemére vágta cobolykucsmáját, és délcegen, bátran, büszkén kiment a sátorból. Batu kán néhány szót súgott Szubudaj-Bagaturnak. Az öreg nagyokat nyögve feltápászkodott, és bicegve kihátrált.

Batu kán a trón karfájába kapaszkodva, mozdulatlanul ült. Mindenki megmerevedett, fülelt, és semmit sem értett. Lódobogás

hallatszott... A lovasok a sátor előtt robogtak el.

Kétségbeesett kiáltások... Elfojtott nyögések. Kardok csattogtak...

Batu kán most is mozdulatlanul ült. Senki sem mert moccanni, se helyéről felállni.

Szubudaj-Bagatur visszatért. Szeme szikrázott, arca verejtékben fürdött. Nehezen lélegzett.

– Nos? – kérdezte Batu kán.

– Levágtuk mind egy szálig... Csak az öreg szolga maradt életben... Felkapott egy tatár kardot, és vagdalózott gazdája, Fjodor herceg holtteteme felett; most is ott áll, meztelen karddal a kezében. Megparancsoltam, hogy ne bántsák. Nagyatyád, a Szentséges Vezér, nemegyszer mondotta: „Meg kell becsülni a hűséges szolgát, még ha ura ellenséged volt is.”

– Látni akarom. Galib konaz, vezesd ide!

Gleb Vlagyimirovics herceg felállt, megnyomogatta zsibbadt lábait, és mongol módra kihátrált a sátorból. Magas, ősz öregemberrel tért vissza. Két mongol harcos fogta az öreg könyökét. Az öregember megsebesült az arcán, vére végigömlött fehér szakállán.

– Ki vagy? – kérdezte Batu kán.

– Fjodor Jurjevics herceg nevelője és szolgája.

– Hogy hívnak?

– Aponyica.

– Akarsz szolgálni engem? Meglesz a becsületed!...

– Parancsold meg, hogy koncoljanak fel, de nem szolgállok téged.

Batu kán legfiatalabb felesége, Julduz, remegő, gyenge hangon megszólalt:

– Dzsihangir, engedd el!

Batu kán igent intett a fejével, és így szólt:

– Hűséges ember vagy! Elengedlek. Lovat adok alád. Megengedem, hogy visszatérj. Mondd el a rjazanyi hercegnek, hogy fiát kivégezték, mert megsértette a Világ Urát. Szubudaj-Bagatur, adj az uruszut mellé négy megfelelő nukert. Parancsold meg, hogy az úton meg ne öljék, és épségben adják át az első uruszut őrállomáson.

A mongolok kivezették a sátorból Aponyicát. Batu kán és vendégei folytatták a lakomát, és megbeszélték az uruszutok elleni támadás tervét.

Békés találkozás a mongolokkal

Amikor a felderítő csapatban, ahol Szavelij Gyikorosz is szolgált, észrevették Toropka eltűnését, a harcosok nyugtalanok lettek. Felmásztak a dombra, körbejártak, nézték a nyomokat, és egy vértócsára bukkantak. Beszélgettek, vitatkoztak, és megállapították, hogy itt harc folyt. A havon levő vércseppek nyomán elérkeztek egy helyre, ahol négy ló nyomát fedezték fel. A további nyomok egyenesen a tatárok felé vezettek. Szavelij, aki mindig komor volt, most egészen emberkerülő lett. A sztyeppén barangolt, belopózott a rőzsésbe, ott töltötte az éjszakát, le se hunyta a szemét, mindenáron tatárt akart fogni, hogy megtudja, él-e Toropka. Lihar Kudrjas magyarázgatta:

– Ha Toropkát megölték volna, ezek a szörnyetegek levetkőztették és itt hagyták volna. Nyilvánvaló, hogy elevenen fogták el, és magukkal hurcolták.

A fagy erősödött. A szél száraz, szúrós havat sepert kupacokba. Az ég derűs, felhőtlen lett. A sztyeppén messzire el lehetett látni, de a tatárok valahova eltűntek. Már harmadnapja nem látszott egy tatár lovas sem, pedig azelőtt gyakran nyargaltak gyorsan a távolban, a látóhatár alján.

Szavelij igyekezett rábeszélni harcostársait, hogy induljanak előre.

– Próbáljuk meg! Talán a hercegeink megegyeztek Batiga cárral, és a tatárok már visszavonultak melegebb vidékre, s mi hiába fagyoskodunk itt.

A Perun Fenyves-béli harcosok beleegyeztek, hogy elindulnak előre. Kudrjas elvállalta, hogy elvezeti őket azokra a tanyákra, ahol egykor a polovec csordásokkal kereskedett. A csapat többi embere megígérte, hogy megvárja a távozókat a tölgycserjés mellett.

Kudrjas, Vaula, Zvjaga és Szavelij elindultak négyen éjszaka; vitték a fejszéküket. Már jól kiismertek minden szakadékot, kurgánt és halmot, de a holdas éjjel bajosan lehetett volna utat téveszteni. Néhány napra való kenyeret vittek magukkal. Mikor odaértek a vágáshoz, a bokrok közé feküdtek. Sokáig vártak, míg megvirradt. A tanya lent, egy szakadék közepén feküdt, ahol kis patak folyt...

A nap bíborpiros ködben kelt fel. Szürke felhők gomolyogtak...

A domb mögül lovas tatár bukkant elő, kezében könnyű lándzsa. Lova bozontos, sárga. A tatáron ócska, sötét suba, mint a föld. Óvatosan forgatta a fejét, jobbra-balra nézett, nem lát-e valamit. A tanya felé igyekezett. A bozót közelében, ahol a parasztok megbújtak, megcsapkodta lovát. Előrenyargalt, körülnézett, megállt, majd tovább lovagolt. Leereszkedett a vágásba. Hallatszott, amikor a paták betördösték a vékony, gyenge jeget. A tatár megállt, nyilván a lovát itatta. Csakhamar újra kilovagolt a vágásból, és felbukkant a dombon.

Magányosan kocogott a hóborította, puszta síkon, aztán eltűnt a halmok mögött.

Szavelij megszólalt:

– A tanyán senki sincs. Ha a ferdeszeműek ott maradtak volna, fecserésznének, és mi meghallanánk.

– Te folyton azt reméled, hogy megleled Toropka holttestét – mondta Zvjaga, aki Szavelij mellett feküdt. – A Toropkád halála még nincs megírva a sors könyvében. Mindnyájunkat túlél.

– Nyugtalan az én lelkem – válaszolta Szavelij. – Menni akarok éjjel-nappal. Megyek is előre. Ha valamit meglátok, kiáltok; akkor gyertek segítségemre.

Szavelij összehúzta magát, leereszkedett a vágásba. Sokáig nem jött elő. A felhők gyülekeztek, és beborították az egész eget. A hó sűrűbben hullott, és mindent leplébe burkolt.

A parasztok csak vártak.

Szavelij most váratlanul kimászott a bokrok mögül.

– Hóvihar lesz. Eltarthat egy-két napig is. A tanya üres, csak egy agyonvágott öregasszony fekszik ott. Várjuk ki a vihart a völgyben, ott vannak fedett szárnyékok. Kenyerünk van elég. A sztyeppen megfagyunk.

A hó szakadatlanul hullott. A szél felkapta, az emberek arcába vágta, elvakította szemüket. A parasztok, egymást támogatva, leereszkedtek a völgybe. A félig bedűlt kunyhók komoran és üresen tátongtak. Az egyik kunyhó mellett öregasszony ült a falnak dőlve. Ősz, kendős fejét széthasították. Egyik szeme nézett, mintha élne. A kunyhóból szürke állat ugrott ki. Farát behúzva, nagy ugrásokkal felkaptatott a lejtőn, és eltűnt.

– Farkas! – mondta Szavelij. – Én is felriasztottam kettőt. Levágott ló csontjait rágcsálják.

A parasztek bementek a tetős földkunyhóba. Az ajtót cölöppel elrekeszték. Csend lett. A szélvihar csak kint üvöltött.

– Ha visszajönnek a tatárok, úgy elfognak, mint a kutyakölykeket.

– Én majd leülök kint, az ajtó előtt. Nem alszom el. Ha befúj a hó, kiástok. Mindig csak arra gondolok, nem falják-e a farkasok az én Toropkámam...

Reggel kihúzták Szavelijt a hóbucka alól. Megmakacsolta magát, és azt mondta:

– Én cipeltelek ide titeket. Nekem itt kell ülnöm!

Betuskolták a földkunyhóba, ahol a tűzhelyen ág és burján lobogott, s a fazékban forrt a koldusleves.

Hirtelen hangokat hallottak kívülről. Valaki rekedten kiáltotta:

– Van bent eleven lélek? Nyissatok ajtót, vagy erőszakkal megyünk be.

A parasztek fejszét ragadtak, a bejárathoz ugrottak, és kinyitották az ajtót. Dérepte öregember lépett be. Arca és ősz szakála csupa vér. Mögötte négy tatár...

– Áldás, békesség! Hadd pihenjek és melegedjek. Egész éjszaka bolyongtunk a sztyeppen, kis híja, hogy el nem pusztultunk. Én Aponyica vagyok, Fjodor Jurjevics rjazanyi herceg szolgája. A tatároktól ne féljete, az a kötelességük, hogy az első őrállomásig elkísérjenek. Nem bántanak titeket.

A parasztek hátraléptek, fejszójüket övükbe dugták. Kudrjas így szólt polovec nyelven:

– Gyertek be, együnk kenyeret együtt.

A tatárok az ajtóban tanakodtak, majd kettő elment, hogy megbéklyózza a lovakat, kettő pedig belépett a földkunyhóba. Üdvözetük jeléül fekete kezüket keresztbe tették a mellükön.

Mindnyájan szoros körben leguggoltak, és egymásra sandítottak. A tatárok kinyújtották kezüket a tűz felé. Kudrjas előszedte nyírfakéreg tarisznyájából a cipót. Késsel felszeletelte, és adott egy-egy karajt a tatároknak is.

– Hová és honnan hoz az Isten, Aponyica? Ki vendégelt meg így?

Aponyica elbeszélte az orosz követek gaz lemészárlását. Meg hogy maga Batiga cár engedte meg neki, hogy Rjazanyba utazzék,

és elmondja Jurij Ingvarevics hercegnek a fia pusztulását.

– Engem nem bántottak ezek a szörnyetegek. Talán elérek elevenen Rjazanyig.

– És milyen az a Batiga? Csakugyan láttad?

A parasztok feszült figyelemmel nézték a tatárokat, akikről olyan sok szörnyűséget hallottak. Most mellettük ültek, és jóízűen majszolták a száraz kenyeret. Hosszú szárnyú prémsubájuk volt, szőrrel kifelé. A nadrágjuk is bőrből készült, lóbórból, de szőrrel befelé. A subájuk báránybőr. Nemezzel bélelt, bő csizmát viseltek; füles, tarkóvédős, hegyes végű kutyabőr kucsmát. Övükben hosszú, görbe szablya, láncos buzogány, a láncok végén vassúlyok lógtak.

Az egyik tatár facsészét szedett elő subája alól, a csészébe kenyeret morzsolt, és rámutatott a tűzhelyen levő fazékra. Vaula töltött neki a fazékból levest, és megkérdezte:

– Messze van-e a jurtád?

Kudrjas lefordította polovecre.

A mongol gondolkozott, megértette a kérdést, és legyintett:

– Két évig kell odáig lovagolni:

– És hány éve harcolsz?

– Már húsz éve...

A tatár arca sötét volt és ráncos, mint a fenyőfa kérge. Ritkás bajusza a szájára lógott.

A tatár, miután megette a levesbe áztatott kenyeret, fenéig hörpintette a csészét. Aztán kinyalta és továbbadta a szomszédjának. Az is kért levest.

A tatárok arca komor és sötét volt, keskeny fekete szemükkel sandán mérték végig az oroszokat tetőtől talpig.

Kudrjas így szólt:

– Bár a mi kenyerünket eszik, mind készek rá, hogy lemészároljanak. Kászálódjunk ki innen szép lassan. Majd elkísérjük Aponyicát.

A mongolok valamiről beszélgettek egymás közt, és szemükkel az oroszokra mutogattak. Amikor a parasztok egymás után kimentek, a mongolok felugrottak, kirohantak a sárkunyhóból, és megragadták rövid lándzsájukat, melynek végén vashorog volt.

– Ezek a horgok arra valók, hogy minket lehúzzanak a nyeregből!

– mondta Kudrjas.

Aponyica felmászott a lóra. A mongolok is felültek dérlepte, apró lovukra, és vártak.

– Gyerünk, pravoszlávok – szólt Aponyica –, de résen legyetek. Ezek valamiben törik a fejüket.

A parasztok térdig érő hóban nekivágtak a lejtőnek.

Amikor kiértek a völgyből a síkságra, a parasztok Aponyica után indultak. A mongolok álltak, és egy helyben forogtak. Hirtelen a lovuk sörényére hajoltak, és a parasztok felé vágattak, egészen megközelítették őket, majd fürgén visszafordultak. Mögöttük vonszolódott a havon a megdőbbent Vaula, akit két pányvával fogtak el.

– Segítség, testvérek! – kiáltotta Vaula.

A mongolok vágásban távolodtak.

– Odavan, vége van! – kiáltott fel Zvjaga.

– Hej, én csináltam a bajt! – sóhajtott Szavelij. – Miért is hoztalak benneteket ide?!

A mongolok messze a dombon megálltak. Felemelték Vaulát. A mordvin ott lépkedett hurokkal a nyakában az első lovas mellett, a többiek követték.

Aponyica fáradt lova alig tudott átvergődni a hóbuckákon. A parasztok komoran mentek, gyakran visszanéztek, és azt mondták, hogy most már nagy bajokra és véres csatákra lehetnek elkészülve.

– Ha már a tatárok Fjodor herceget és a követeket megölték, ezektől a csikósoktól nem lehet békét és barátságot várni.

Hóvihar a tábor fölött

A sárga sátor, melynek póznáján aranysárkány volt, kimagaslott a tatár táborból. A sátor szőrkötelekkel rézszöges karókhöz volt erősítve. Ebben a sátorban tanácskoztak naponta a kánok, és esténként itt lakmároztak. Batu kánt sok címbora vette körül, aki mind szerette az arzát, horzát^[129], kumiszt meg a méhsert, amit a rjazanyi követek hoztak.

Bár az idő fagyosra fordult, a nap tisztán ragyogott, kissé melegített is, és a táborban vidám, élénk, zajos élet folyt.

A lovak a sarlót-kaszát nem ismerő tágas sztyeppén legeltek. A Vadföld áttekinthetetlen síkjain mindenfelé az égnek szálltak a pásztortüzek füstjei; fel-feltűntek a kánok kerek, kucsmára emlékeztető, fekete színű, fehér tetejű jurtái. Voltak fehér jurták is; ezeket a tönkrevert kipcsákoktól zsákmányolták.

A napsugaraktól megolvasztott hófelületen éjszaka törékeny jégkéreg keletkezett. Amikor észak felől megindult a metsző hideg szél, egész hegyeket görgetett a sztyeppén át az apró, jeges zúzmarából, ami zizegve-sziszegve hullt a jeges hórétegre, és vastagon belepte a tábortüzeknél és a jurtákban egymásmellé szoruló harcosokat. A szél éjszaka erősödött, és hamarosan üvöltő orkánná nőtt. A könnyebb jurták összeomlottak. Sokat elsodort a vihar. A szél elhordta Batu aranyossárga sátrát is, és a közeli máglyához sodorta. A szolgák nagy nehezen leteregették a sátorlapokat, betakarták a drága holmit és az aranytrónust. Batu átköltözött hadi nemezsátrába, de ott a szél levette a füstöt a sátor tetejéről, és a tábortűz füstje a földön kavargott. A jeges szél mindenhova behatolt, és hóbuckákat hordott a jurták köré.

A mongol buránokhoz szokott harcosok leengedték a rendszerint feltűrt subaujjakat, felkotorták a havat, és belehemperedtek, mint a mormoták. A hóban fekvé nyugodtan hallgatták a hóvihar üvöltését, az elhalkuló emberi hangokat s a szél dühödt sivítását.

Virradatkor a mongolok kimásztak a hóbuckák alól. Megrázták magukat, berohantak a jurtákba vagy a vágásokba, szakadékokba, és megkeresték atyafiaik tábortüzét. A tűz mellett faedényből zsíros lisztlevest ittak, és ropogósra sült kölest ettek melléje. Az ennivaló

kevés volt. A katonák azt beszéltek: itt az ideje, hogy elinduljanak, mert már elfogytak a kipcsákoktól zsákmányolt készletek. A tatárok lóra kaptak, kinyargaltak a sztyeppre, és keresni kezdték a méneseiket, melyeket ki tudja, hova űzött a hóvihar.

Mindenki Szubudaj-Bagatur fehér jurtáját nézte. Kilenc lófarkas buncsuk volt ráerősítve: Batu kán személyes főtumenjének jelvénye. Vajon hamarosan meglibben-e ez a buncsuk a hadsereg élén, hogy utána rontsanak a lovasok tízezrei északra, az önfejű, makacs, elkeseredett uruszutok ismeretlen országa felé?

Két mongol lépett ki a fehér jurtából. Kibogozták dérepte lovuk kötőfékjét és kantárját, nyeregbe pattantak, és más-más irányban elnyargaltak. Csak felvert porhó kavargott utánuk.

Azután Batu kán lépett ki sárga kínai selyemmel borított fehér sarkiróka-bundában. A testőr-nukerek elővezették Batu kán hollófekete kesze lovát, a rjazanyi herceg ajándékát.

Batu kán a szakadékba lovagolt, egy kis fehér jurtához. Leugrott lováról, és eltűnt a szőnyegfüggöny mögött. Két lándzsás nuker őrt állt az ajtó előtt. Mások arrább vezették a fekete lovat, leguggoltak, és csak néha böktek ki halkán egy-egy mondatot.

- Ki lakik itt?
- A „hetedik csillag”.
- Vajon sokáig kell várnunk?
- Tanácskozás lesz. A nojonok már összegyűltek.
- Nem tudod, miről?
- Talán arról, hogy nekivágunk.
- Nem megyünk vissza?
- Hallgass, mert megfojtanak!
- Nem lehet tovább várni. A lovak felették a fűvet.
- Az uruszutok földjén megmelegsünk.
- Felperzseljük a városaikat.
- Kenyérrel etetjük a lovainkat.

Rézgong ütései zengtek fel. A nukerek számlálták az ütéseket.

- Kilenc! Gardi-Gel, téged hívnak!

Az egyik nuker feltúrta sárga irhabundája jobb ujját, és felemelte az ajtófüggönnyt. Bedugta kucsmás fejét a jurtába. Meghallgatta a parancsot, és visszatért társaihoz.

– Ajaj, Oru-Zan! A Fényesség az parancsolta, hogy azonnal vezessük ide Kerinkej-Zadan javasasszonyt! Gyerünk együtt. Én egyedül nem boldogulok vele.

Egy lapos arcú, tömpe orrú fiatal nuker a fejét csóválta.

– Nem megyek, Gardi-Gel! Harap.

– Gyere, ha hívnak! Majd te harapod meg őt!

Oru-Zan feltápáskodott. Térdig érő hóban gázolva, egy magányos tölgy alatt álló fekete jurta felé indultak. A fán még jócskán szomorkodtak az elsárgult levelek, és susogva remegtek a szélben.

A jurta semmivel sem mutatta, hogy lakott, nem szállt vidám füst fölötte. Félig belepte a hó. Oru-Zan és Gardi-Gel néhányszor szólította a javasasszonyt. Senki sem válaszolt. A két nuker kezével szétkotorta a jurta bejárata előtt a havat. Felemelték a nemezlapot, amely a tető közepén levő kerek, rácsos rést fedte. Tompa hangokat hallottak, amelyek dörmögéshez és ugatáshoz hasonlítottak. Még két mongol jött, és kinyitották az ajtót. A jurtában egy halom nemezpokróc és birkabőr alól szitkozódás hallatszott tompán. A nukerek szétdobálták a nemezpokrócokat, alóluk fekete, villogó szemű, borzas fej bukkant elő. Gonosz hang rikácsolt:

– Honnan másztatok ide, sárga kölykök, akik előtt könny és nyál jár, s akik mögött mindent elperzsel a nap és a szél? Mi az ostoba nevetek? Mi kell, és miféle dologban jöttetek?

A legidősebb nuker, aki ismerte az udvarias viselkedés szokásait, szelíden válaszolt:

– Ahhoz jöttünk kéréssel és tisztelettel, akitől kell valami, és akivel dolgunk van. A Fényesség küldött minket, apró morzsákat, hozzád, hatalmas javasasszony, aki beszélgetsz az ongonokkal, hozzád, mindenható Kerinkej-Zadan. A Fényesség haladéktalanul sátrába hívat fontos ügyben, súlyos gondban.

A nemezpokrócok alól sovány öregasszony mászott elő, leguggolt, és két karjával átfogta térdét.

– Ostoba sárga bolondok, akik felfaltátok boldogult apátok húsát! Ki hív ilyenkor? A jurta inog, a tetőnemezek széthullanak, a fagyba akartok egy gyenge asszonyt kiráncigálni? Először rakjatok tüzet, és melegítsétek meg kezemet-lábamat! Három napja fekszem a nemezpokrócok alatt, valósággal jéggé dermedtem! Senki sem adott

nekem még egy száraz lepényt sem, és levest sem hozott senki. Takarodjatok innen, ti gorombák, ti apátlanok, míg rátok nem eresztek egy falka rézorrú, vaskörmű hollót!...

Egy nuker gyors ütésekkel szikrát csiholt tűzkövéből. A másik száraz nyírfakérget tartott a szikrák alá. A harmadik borókagallyakat rakott a jurta közepére, a negyedik pedig, a legöregebb, Gardi-Gel, rendületlenül szétrakosgatta a nemezeket és a bőroket, mivel a javasasszony makacsul visszamászott a kupac közepébe.

A nyírfakéreg és a száraz fa hamarosan lángra lobbant, és vidáman recsegett-ropogott. Gardi-Gel karon kapta Kerinkej-Zadant, és odavonszolta a máglyához. A javasasszony barna arcán vörösre és kékre mázolt kacskaringók díszeltek. Tömérdek kis varkocsba font ősz haja úgy mozgott, mint a kígyók. A vénasszony megharapta Gardi-Gel kezét, mire az elengedte. Kerinkej-Zadan ekkor gyorsan fejébe csapta madárfejekkel, hosszú karmokkal és róka farkakkal díszített kucsmáját, hátára kapott egy medvebőrt, mellére akasztott egy réztányért, és övet kötött a dereka köré. Az övön nemezből kivágott kis bálványok lógtak. A javasasszony most egy nagy, csengettyűs csörgődobot kapott fel, rákapcsolt egy zsákocskát, amelyből duda, báránylapocka és egy kecske mellső lábai álltak ki.

Lázasan sürgött-forgott, közben imákat mormolt, táncolt és énekelt.

A tűznél levő nukerek némán, borzalommal sandítottak a varázslónőre... Gardi-Gel végre úgy találta, hogy elég volt az előkészületekből, és felállt.

- Most pedig gyerünk Batu kánhoz.
- Nem megyek Beki fősámán nélkül.
- Oru-Zan! Fogd meg a könyökét, és vigyük a nagy hatalmú asszonyt illő tisztelettel Batu kánhoz!

Négy nuker megragadta a javasasszony két könyökét, és sietve kitzsigálták a jurtaból.

A nukerek keményen fogták a kapálózó asszonyt, és elcipelték a jurtaig, ahol Batu kán „győzhetetlenjei” állottak őrséget. Kerinkej-Zadan méltóságteljesen lépett be az ajtón, mint egy híres jövendőmondóhoz illik, aki tud beszélgetni a szent ongonokkal, megtudja az ég akaratát, és megjósolja a jövendőt.

A jurtában egybegyűltek a főkánok. A tűz felől meleg áradt. Batu kán a tűz mögött ült a szőnyegen, vörös szattyánbőr csizmás lábát maga alá húzta. Szemét összehúzta, úgy nézte a javasasszonyt. Az megállt a bejáratnál, meghajolt – a ráaggatott holmik csörögtek-zörögtek –, és arcra borult.

Aztán nagy csörömpölés közepette felugrott, és odaszaladt a fiatal kánnéhoz, aki réműlten húzódott vissza a sátor falához. A javasasszony – legnagyobb elragadtatása jeléül – megfogta a kánné fülét, megszagolta mindkét orcáját, és megnyalta a szeme sarkát. Simogatta, becézgette, és leült melléje.

A javasasszony tébolyult tekintetét most Batu kánra vetette:

– Te, minden ember gyönyörűsége, legnemesebb és legbátrabb Szain kán! Te sebes röptű királysas elejtője! Te fekete foltos párduc, aki bömbölve kóborolsz a havas hegyek csúcsán! Te magányos, szürke ölyv, aki vijjogsz a szirtek fölött szállván! Te, az egész nép szíve! Mondd, miért hívtál engem? Amit tudok, mindent megteszek érted!...

Batu kán így válaszolt:

– Hívattalak, nagy javasasszony, Kerinkej-Zadan! A te varázsüveged rémületet és bánatot hoz a népeknek. Álmodot láttam ma...

– Mondd el!...

– Az álmodtól eszem megzavarodott, és szívem bánatos lett. Fejtsd meg az álmodot, ettől függ utam. Te tudsz beszélni a rettenetes, sárga ongon-szellemekkel, akik a világ hetven sarkában lakoznak. Hívjad őket, és kérdezd meg, mit kell tennem: induljak-e rögtön, ebben a hóviharban, észak felé, a hosszú szakállú uruszutok erdeibe, vagy még várnom kell? Avagy forduljak dél felé, és táborozzak ott, a meleg völgyekben, a Kék-tenger partjain? Menjek-e Rjazanyba, vagy délre, Kivamen^[130] városába?

A javasasszony úgy kifordította a szemét, hogy csak a fehérje látszott, jobbra-balra ingadozott, úgy üvöltötte: *Ajun jeje! Ajun jeje!* Azután kiszedett a zsákocskájából egy bőrzacskót, s valami zöld port szórt belőle a parázsra. Kék füst gomolygott, s a jurta megtelt a sztyeppi füvek mézes illatával.

– Beszélj el álmodat, s én idehívom a hetven sárga ongot, és megkérdem tőlük: mi hoz neked szerencsét, sikert, és mi hoz

könnyeket, bánatot?

Batu kán felocsúdott, a javasasszonyhoz hajolt, és halkan megszólalt:

– Álmodtam... Égett a fejem búbja, mintha izzó parázs hullott volna rám a szürke felhőből. Ettől ugrándozott a tudóm, és hevesen dobogott a szívem. Láttam, hogy kilencfarkú lobogóm elgurult és elgörbült. Láttam még, hogy dühös, hús-vörös, ellenséges manguszok leigázták minden alattvalómat, és elvették minden nyájamat. Láttam még, hogyan gyötrik tevéimet, hogyan kényszerítenek jurtát jurta után, hogy felkerekedjék, és messzire vándoroljon. Fejtsd meg nekem, Kerinkej-Zadan javasasszony, mit jelent ez az álom, mit üzen nekem az ég kánja?

A javasasszony felugrott, megragadta csörgődobját, ráütött, arca elé tette, felüvöltött, bömbölt, huhogott, utánozta a farkast, a medvét és a baglyot. Ugrálni kezdett helyben, táncolt, majd hirtelen fél lábra állt, és kibicegett a jurtából. A nukerek utána rohantak. Az asszony a magányos tölgyhez futott, és rendkívüli fürgeséggel felmászott a tetejére. Ott folytatta a kiáltozást, verte a csörgődobot, és észak felé, az uruszutok felé csontokat hajigált, amelyeket bőrtarsolyából szedett elő. Aztán gyorsan leereszkedett, és fél lábon keresztülbicebócazott a havon, s visszatért a jurtába. Batu kán a bejáratnál állt, és végignézett mindent, amit a varázslónő csinált. Miután beengedte az asszonyt a jurtába, a kán visszaült a szőnyegre.

A javasasszony letérdelt, eltakarta arcát a csörgődobbal, és mély férfihangon megszólalt:

– Felmásztam a fa tetejére. Az égből voltam a felhők alatt. Imádkoztam. Az ongonok utánam jöttek ide. Most tüstént beszélni fognak, és megfejtik az álmodat.

A javasasszony nyivákoló hangon folytatta:

– A rjazanyi föld született ura, a fiatal herceg, a legderekabb vitéz tisztelettel eljött hozzád, minden nép parancsolója, és ő maga nézett szét mind a nyolc irányban, s megszámlálta harcosaidat. Ajándékokat hozott neked, tizenkét gyönyörű lovat, köztük egy feketét, amelyen csak a sárga ongon-szellemek lovagolhatnak. Mit csináltál azzal a csodaszép lóval?

Batu kán összevonta szemöldökét, legyintett, néhányszor bólított, mintha azt akarná mondani: „Tudom, tudom, mit fog kérni tőlem!” Így válaszolt:

– Hogy mit csináltam? Megöltem Rjazany konazát, és lovagolni fogok a fekete lován.

A javasasszony újra mély férfihangon szólalt meg:

– Fejtsd meg, hatalmas sárga ongon-szellem, mit jelent Batu kán álma? Nem fenyegeti-e baj? Nem kell-e imádkozni, hogy elkergezzük a ránk leső veszedelmet?

A javasasszony megváltoztatta a hangját, és vékony farkasüvöltéssel folytatta, mintha valami más égi szellem beszélne:

– A tervbe vett hadjárat nehéz lesz. A szakállas uruszutok a rőtvrös, nyershús-színű manguszok fiai. Veszedelmes ellenük harcolni: egy levágott fej helyébe kettő nő, két levágott helyébe egyszerre négy. Imádkozás nélkül nem szabad harcolni az uruszutok ellen, kilencvenkilenc fekete állatot kell feláldozni: lovakat, birkákat, juhokat és kecskéket, mind feketét, folt nélkülieket. Elsőnek azt a fekete lovat kell levágni, amit a rjazanyi herceg ajándékozott... – az utolsó szavakat a javasasszony mind halkabban mondta, és úgy tetszett, hogy a hang a jurta tetejéről jön. A javasasszony most földig hajolt, és oldalra dőlt.

Csend volt a jurtában. Mindenki várta, mit mond Batu kán. A Fényességesség összehúzta szemét, és így szólt:

– Okos vagy, mint a vén farkas, és ravasz, mint a csapdába esett róka! Talán azt mondod nekem: nem jobb-e, ha egyáltalán nem megyek északra az uruszutok erdeibe és barlangjaiba? Talán egész hadseregem elpusztul ott a rőtvrös uruszutoknál? Talán kilencfarkú zászlóm lehanyatlik, mint amit levágtak, és mongoljaim más népek kalodába zárt rabjai lesznek?

A javasasszony hallgatott. Batu kán folytatta:

– Sokan mondják nekem, akiknek úgy remeg a lelkük, mint a juh farka: „Minek az uruszutok ellen menni? Ott áthatolhatatlan őserdők vannak, amelyekben varázslók kóborolnak, és a medvék szolgálják őket. Jobb a Kék-tengerhez menni, a sztyeppékre, ahol a szél az árvalányhaj ezüstös hullámain hajítja, ahol fehér ökörcsordák, fehér juh- és kecskenyájak legelnek. Ott kellemes tanyázni...” Vajon nem

ezek a gyáva lelkek tanítottak, Kerinkej-Zadan, riasztó vajákolásokra? Hol a tanítóm, Hadzsi-Rahim?

A mongol kánok széles válla mögül felemelkedett a fakih sovány, elcsigázott alakja. Hosszú szakála őszült. Magas derviskalpagot viselt.

Keresztbe tette hasán a két kezét, és halkán mondta:

– Figyelem és engedelmesség! Hallgatlak, Batu kán!

– Hogyan viselkedett a Kétszarvú Iszkender, amikor hadjáratra vállalkozott? Olyan földeket keresett, ahol jók a legelők?

– Nem, dzsihangir, ő csak ellenségei csapatait kereste, és lecsapott rájuk, mint az égből lecsapó királysas.

– Levágta-e a harc előtt legszebb fekete lovát?

– Nem, dzsihangir! Kedvenc fekete csődörét, Bucephalust, mindenhova magával vitte a hadjáratokban, még akkor is, amikor Bucephalus már kiöregedett.

– Köszönöm neked, bölcs és hűséges tanítóm, Hadzsi-Rahim. És mit mond hadi tanítóm, Szubudaj-Bagatur? Kell-e az uruszutokra mennünk, vagy vonuljunk vissza pihenőre a Kék-tengerhez?

Szubudaj-Bagatur haragos, bizalmatlan szemét forgatva, így szólt:

– A had megposhadott itt. A készletek elfogytak. A hóviharak erősödnek. Itt az ideje, hogy gyorsan elinduljunk az uruszutok városaiba. Ott táplálhatjuk az embereket is, a lovakat is. A rjazanyi herceg fekete lován pedig benyargalsz Rjazany városába, még ha hetvenhétezer mangusz próbálna is megakadályozni ebben. Kerinkej-Zadan javasasszonyának, hogy ne éhezzenek, ajándékozz egy rjazanyiak hozta fagyott, fekete disznót, akkorát, mint egy ló. A hetvenhét sárga ongon-szellemnek Uldemir városában hozunk majd áldozatot, az elfogott uruszut méneseik lovaiból. Kerinkej-Zadan pedig buzgón imádkozzék, hogy az ongonok lecsillapítsák a hóvihart. Nehéz ilyen mély hóban menetelni. Ha a vihar még kilenc napig tombol, örökre elborít minket hóval.

Szubudaj-Bagatur elhallgatott. Feltúrte bal lábán a sarovariját, és buzgón vakarta tetűcsípött szőrös lábát. A parancsnokok egymásra néztek, és vidám kis szikrák csillantak fel a szemükben.

– Köszönöm neked, mindig bölcs Szubudaj-Bagatur! Ily szavakat vártam tőled. Holnap feloszlatjuk pihenő táborunkat. A sereg kilencvenkilenc fekete folyamban megindul, és rázúdul a rjazanyi

földre. Homlokán fehér csillagos, fekete kesze lovamon megyek. Ő hozza nekem a szerencsét, Akcsiánt, a fehér lovamat, tekergessék be nemezbe, és kipcsák csikósok vezessék a Kék-tengerhez. A ló Arabisztánban született, és aligha bírná ki ezt a farkasordító hideget. Nem vágunk le minden uruszut harakun^[131] földmívest. Minél többet el kell fogni, és előrehajtani. Őket hajtjuk elsőnek a városok falai elleni támadásokban.

– És mivel etetjük őket? – kérdezte az egyik kán.

– Minek kell a foglyokat etetni? Gondoskodjanak maguk az élelmükről. Egyenek lódögöt és mindent, amit akarnak. Ma gond nélkül pihenünk. Holnap újrakezdődik a véres lakoma.

A mongolok felkerekednek

A porhó kavargó viharában elsőnek Szubudaj-Bagatur „tomboló” tumenje indult el. Szubudaj útközben váltott lovakkal történt híres menetelésével átvágta magát a hóbuckákon. Néhány polovec fogoly útivezetőt is lóra ültetett. Ők mutatták az alig észrevehető sztyeppi ösvényeket. Szubudaj maga mellett tartotta az útivezetőket, és mindenről kérdezősködött tőlük, amit furcsának vagy szokatlannak tartott.

Egyik felderítő járőre gyors vágóban elfogott az erdőben három vadászt. Az övükön vagy két tucat mókus himbálózott. A vadászok körül fekete, bozontos kiskutya forgolódott. A foglyokat Szubudaj elé vezették. A vezér dérlepte, sárga poroszka lován ült. Lila, fülvédős kucsmája alól csak szűrős szeme látszott.

– Mit csináltok itt? – kérdezte Szubudaj a polovec tolmács útján.

– Mókust fogunk.

A tolmács megmagyarázta Szubudajnak, hogy a vadászok kimennek az erdőbe, őrt állítanak, és megfogják a csapdába esett mókusokat.

– És hol alusztok éjszaka? Visszamentek a házatokba? Hol a jurtátok?

– Nem! A mókusvadászat idején az erdőben alszunk. A kunyhó messzi van. Hogy lehetne oda visszamenni, míg a vadászat tart?

– Milyen messzi van?

– Tizenhat napi járóföldre.

– De hogyan alusztok az erdőben? Mint a nyúl, a havon?

– Miért mint a nyúl? Gödröt ásunk a hóba, egészen a földre, ahol száraz. És ott, a földön, tüzet rakunk. A tábortűznél úgy alszunk, akár a kemence mellett, vagy ráfekszünk a forró helyre, ahol a máglya égett.

– És meleg?

– Mint bent, a kunyhóban. Levesszük a bekecset, a vállunkra kanyarítjuk, átmelegszünk és alszunk.

– És miféle máglyát csináltok? Miből? Ágakból?

– Minek? Egymás mellé teszünk három fahasábot, középen meggyújtjuk, és azok egész éjjel égnek, egyik meggyullad a

másiktól, tüzet fog. Éjjel felkel az ember, a fa leégett végeit beledobja a tűzbe, aztán tovább alszik.

- Nehéz kivágni a fát?
- Miért lenne nehéz? Mindennapi munka ez.
- Mutasd meg, hogyan vágod ki?
- Miért ne mutatnám?

A vadászok előhúzták hátuk mögül a fejszéküket, megköpték a markukat. Az egyik vadász le akarta dobni bekecsét, de a másik ráfordult:

- Ne vedd le, ellopják a göncödet!

A vadászok ügyesen, gyorsan kivágtak három fenyőfát, odahúzták, egymás mellé rakták, miután levágták az ágakat.

Azután gyorsan tüzet csiholtak taplóra, és meggyújtották a faháncsot. A háncsra fenyőgallyakat raktak, és a fák vidám lánggal égni kezdtek.

Szubudaj figyelmesen nézte a vadászok munkáját, és így szólt segédjeinek:

– Ezután nem kell megölni az uruszutokat, el kell fogni őket, és magunk előtt hajtani. Ezek a vadászok megmutatják a foglyoknak, hogyan kell csapást vágni az erdőben. Azon keresztül vontatjuk Rjazany felé kínai kőhajító gépeinket. Azok szétrombolják a rjazanyi falakat.

Szubudaj rámutatott a bozontos kiskutyára, mely a vadászok lábához simult, és vicsorgott a mongolokra.

- Hogy hívják uruszut nyelven ezt a kis állatot?

Az egyik vadász válaszolt:

- Hát kutyának! Csaholónak!

Szubudaj megkérdezte a másik vadászt:

- Hogy hívják ezt a kis állatot?
- Fekete kutyának! Kutyusnak!

Szubudaj megkérdezte a harmadik vadászt, aki így felelt:

- Eszkimókutyának! Vadászeb ez.

Szubudaj csóválta a fejét.

– Nehéz nyelv az uruszutoké. Mongolul mindenki egyszerűen és világosan azt mondja: *nohoj*, és mindenki tudja, hogy ez kutyát jelent. Az uruszutok azonban zavarosak. Mindenki másképpen nevezi. Lám, nem is értik meg egymást.

Jevprakszejuska hercegnő

Múltak a napok, de a tatárokhoz küldött követség felől csak nem jöttek hírek. Rjazanyban kezdtek komolyan aggódni. „Mi van a követekkel? Miért nem küldenek futárokat? Vajon megjönnek-e hamarosan?”

Jevprakszejuska hercegnő nem találta a helyét.

– Miért is engedtem el Fjodort? Miért nem kertem meg, hogy vigyen magával? Megvédtem volna ott.

Órák hosszat ült a magas toronyszobában. Fáradhatatlanul bámulta az ablakon át a távoli havas síkságot, nem bukkannak-e fel a rég várt utasok?

De vigasztalanul, magányosan, komoran terült el a végtelen mezőség. Jevprakszejuska sötét szeme hiába kutatott, nem pillantotta meg a követek menetét. A gyönyörű szemek fátyolosak lettek, megsápadt a fiatal arc. Könnyeket ontva hajtotta fejét tehetetlen kezére.

– No, kedveském, mit búsulsz? – vigasztalgatta a hercegasszonyt öreg dajkája. – Micsoda dolog ez? Megérkezik a herceg úr, és mit mond majd? Hogy nem vigyáztunk rád... Nézd, mennyire lesoványodtál!

– Elcsüggedtem... Bajt érez a szívem...

– Elég már! Még majd felidézed a bajt.

Az öregasszony sietve keresztet vetett, és meghajolt az elülső sarokban levő ikon felé.

Jevprakszija tele bánattal és aggodalommal bolyongott a kastélyban. Haragos, ingerült hangokat hallott, és belépett a hercegi lakrészbe. Ott gyűltek össze a herceggel való tanácskozásra érkezett bojárok és vojvodák. Ültek és vitatkoztak, kiáltoztak, zajongtak. Ha az egyik mondott valamit, a másik nem értett vele egyet, és semmit sem tudtak elhatározni. Etek és ittak a hosszú asztalnál, aztán megint csak vitatkoztak.

– Még egyszer futárokat kell küldeni minden nagyobb városba – mondta egy mérges, ősz herceg. – Egybe kell gyűjteni minden herceget, az egész népet, és az egész világgal együttesen a tatár horda ellen kell vonulni.

– Egybegyűjteni titeket! – vetette ellen Jurij Ingvarevics. – Küldtem a szuzdali Vlagyimirba, Georgij herceghez, és mi volt az eredmény? Még csak nem is válaszolt!

– Hát a vlagyimiri nagyherceg valóban nem enged a gögjéből? Hát valóban nem küldi hadait segítségül?

– Késlekedni fog! A mi romlásunk kapóra jön neki: már régen fáj a foga a rjazanyi földre...

Az öreg herceg összevonta szemöldökét, megcsóválta ősz fejét:

– Itt az ideje, hogy megszüntessük a vizsályt és a pártütést. Ha külön vagyunk, valamennyiünket könnyen levernek a tatárok. De ha egyesülünk, akkor nem bánnak el velünk. Egyesülnünk kell, egy fejjel kell gondolkodnunk!...

Egy fiatal herceg felfortyant, és felugrott helyéről:

– Vajon ezen az „egy fejen” nem téged kell érteni?

– Miért engem? Én öreg vagyok!

– Ismerlek téged! Már régen a hatalomra törsz, csakhogy én nem hallgatok a te parancsodra.

– Elég a marakodásból! – avatkozott be Jurij Ingvarevics. – Ha Batiga ellen parancsra megyünk, rosszabb lesz! Úgy gondolom, elindulok rjazanyi híveimmel a tatárok elé a Vadföldre, hogy feltartsam ott őket, amíg Vlagyimirból nem érkezik segítség.

– A rjazanyiak egymagukban nagyon kevesek – szólt az öreg herceg. – Keljen fel az orosz föld minden népe, egybe kell gyűjteni mindenkit, falusit is, városit is...

– Mi hasznunk van ebből a közönséges, bűdös népségből! – vágott közbe indulatosan egy vojvoda.

– Talán több hasznunk, mint némely vojvodából! – válaszolta kihívóan a fiatal herceg.

Akik ültek, felugrottak, és egymásnak rontottak.

– Szégyelljétek magatokat, hercegek! – csillapította Jurij herceg a veszekedőket. – Térjétek észre! Mindannyiunkat pusztulás fenyeget, és ti mit csináltok?

– Hát te magad mit csináltál? – hallatszott egy szemtelen hang.

– Én nem kíméltem a fiamat, és elküldtem a tatárokhoz! – válaszolta méltóságteljesen Jurij Ingvarevics. – Csak az Isten tudja, mi történt vele! Talán szerencsétlenség? Idáig még semmi hír...

– Lehetséges, hogy sikerült megegyeznie Batiga cárral? Lehetséges, hogy nem jönnek ránk a tatárok?

– De miért is félünk tőlük? Ki látta őket? Talán nem is olyan borzasztóak!

A hercegek újra összekaptak, zajongtak, s igyekeztek túlkiabálni egymást.

Jevprakszija az ajtóban állt, hallgatta egy ideig az urak vitatkozását, aztán szomorúan visszatért szobájába. Lelke még bánatosabb lett.

Jevprakszija megkérte az öregasszonyt, hogy hívja a jósnőt. Cikornyákkal díszített kendőben beállított a jövendőmondó asszony. Gabonaszemeket szórt, viaszt öntött, nézte az árnyéket.

– Hamarosan vendéged érkezik, hercegasszonyka! Tengeren túli ajándékokat hoz, nagyon nagy lesz az örömed... Minek bánkódsz örökösen? A szíved messze van, nincs itt... Elvitte magával egy jó, derék ember... Miatta nem alszol hosszú éjszakákon át? Nyugodj meg: nem fenyegeti baj. Látod: valami messze út várja. No, nézd meg magad, ha nem hiszel nekem: itt a te sólymod, és itt a hosszú, nagyon hosszú út!...

Jevprakszija odanézett, és csakugyan megjelent a fehér kendőn férje kedves arca homályos árnyékban. Jevprakszija megörült. A jósnőt bőkezű ajándékokkal bocsátotta el. A dajka is nekibátorodott.

– Látod: nekem volt igazam! Mondtam, hogy nincs miért előre sírnod! Visszajön a mi drága hercegünk. Bizony, nem közeli útra ment.

Jevprakszejuska behívatta szolgálóleányait, égett a munka fűrgé kezük alatt. Szép, új ruhát kell készíteni a férj fogadására. Fjodor herceg szerette szépen öltöztetni a feleségét, gyakran tréfálkozott az ő kis hercegasszonykájával, gyönyörködött a szépségében. A leányok dalolva, apró öltésekkel varrták a puha selymet, Jevprakszija pedig művészi hímzésekkel borította a színes, atlaszselyem ingvállat, szeretett férje ajándékát.

Két napig lázasan serénykedett a hercegasszony, de azután újra kiesett kezéből a munka. Hasztalan beszélt a lelkére a dajka, hasztalan próbálták szórakoztatni a leányok. Ismét bánatosan nézte a távoli néptelen utat, ismét hullottak szeméből az engedetlen könnyek.

Az öreg hercegasszony, izgalmát leplezve, vigasztalta kedvenc menyét. Még a sógornői is próbálták felvidítani, de Jevprakszija nem hallgatott senkire. Céltalanul ödöngött az üres szobákban, és mindig ugyanazzal az örömtelen gondolattal foglalkozott:

„A hercegektől nem várhatok védelmet, és Fjodor még mindig nincs itt!... Jönnek a tatárok. Ki fékezi meg őket, ki védelmez meg? A hercegek örökösen pártoskodnak, civakodnak, mindegyik vezetni akar... Tönkreteszik az orosz földet! Jönnek a tatárok... Levágnak vagy elhurcolnak mindenkit.”

Odatipegett a fiacskája. Szakasztott olyan szeme volt, mint apjának. Szorosan hozzásimult anyjához, és rápillantott. Bár még kicsiny volt, a gyermek érezte, hogy anyja bánkódik. Jevprakszija átölelte szeretett kisfiát, és nehezen tartotta vissza könnyeit.

– Nem! Nem adlak a tatároknak, Vanyuska! Fjodor fia nem lesz a tatárok rabja. És felesége, Jevprakszejuska, nem lesz a tatárok ágyasa!

Furcsa zaj hallatszott lentről. Csapkodták az ajtókat, nagy kiabálás, jajveszékélés hangzott.

Elszorult Jevprakszija szíve. Karján a gyermekkel, magánkívül, hanyatt-homlok lerohant, és befutott Jurij herceg lakrészébe, Agrippina anyahercegnő síró asszonyok karjai közt vergődött. Jurij herceg pedig mintha eszét veszette volna, ruháját tépte, és kiabált:

– Én vagyok a bűnös a vesztében! Én!...

A herceg előtt állt az öreg Aponyica, Fjodor herceg hűséges szolgája és gyermekkori nevelője. Ruhája szakadt, piszkos; alvadt vér borította sebek; elcsigázott, lesoványodott, és szeméből kövér könnyek potyogtak:

– Lekaszabolták az átkozottak! Senkit sem hagytak életben! Engem elengedtek hírmondónak... Karjaim közt lehelte ki lelkét a mi sólymunk!

Jevprakszija nem kiáltott, nem ejtett könnyet, nem jajveszékelt. Némán megfordult, kebléhez szorította kisfiát, és kiment a szobából. Felment a csigalépcsőn a toronyszobába, odalépett az ablakhoz, kitérta, és gyermekével együtt levetette magát az alant feketéllő sziklákra.

Mongol foglyok

A rjazanyi sereg megérkezett a Vadföld szívébe. Utolérte a hóvihar; haditábort ütött.

A hercegek és vojvodák szoros körben ültek a sátorban a nagy szőnyegen. Azon gondolkoztak, hogyan védjék meg az orosz földet. A sátorlapokon keresztül behallatszott a sátorba a hóvihar üvöltése, a szél egyhangú füttyülése. Két állványon szilács égett remegő lánggal. A parazsak sisteregve hullottak a vízzel töltött fakupákba. Egy térdelő szolga gondozta a tüzet. Támadástól nem kellett tartani ilyen éjszakán, hiszen a szélvihar mindenkit lever a lábáról!

Valaki a sátorhoz lovagolt. Kérdezősködött, hol található a hercegeket? Félrehúzódott a nehéz függöny, és egy hóval belepett, irhabekecses fiatal legény bújt a sátorba. Levette havas kalpagját, és így szólt:

– Az öreg Ratyibor vojvoda jött. Azt mondja, fontos híreket hoz. Nem várhat reggelig.

– Miféle vojvoda ő?! – szólalt meg az egyik herceg, aki régóta haragosa volt Ratyibor atyafiságának. – Nem pópa, de nincs felfüggesztve sem! Maradjon a kolostorban, és hajlongjon nagy buzgón, meg imádkozzék! Éjszaka kószál, mint a manó. Nyilván sok nehéz bűn nyomja a lelkét, mert nem szeret aludni, üldögélni, és nem óvja az álmát.

– Őszintén mondod ezt? Isten bocsássa meg neked! – mondta rá a sarokból egy másik hang. – Erőszakkal vitték a derék vitézt a katakombákba, beöltöztették szerzetesnek.

– Elég a régi viszályokból! – szólalt egy harmadik hang. – Mostantól kezdve dobogjon együtt a szívünk!

Mindenki elhallgatott. Az apród felemelte a függönyt, és a nagy termetű, testes Ratyibor belépett a sátorba.

Levette fiiies kucsmáját, kigombolta irhabekecsét. Végigsimította, rendbe hozta dús, ősz körszakállát. Háromszor keresztet vetett a sarokban levő bőrládán álló aranykeretes ikon felé, és mélyen meghajolt Rjazany hercege előtt.

– Lépj közelebb, Ratyibor atya! – szólt Jurij Ingvarevics herceg. – Üljk közénk. Nehezek most a mi gondolataink. Talán te valami jót

mondasz?

Ratyibor leült a szőnyegre, és elkezdte a mondókáját:

– Egy század harcossal lesbe álltam a nádasban. Tatárt akartam fogni. Ki kell szedni belőlük, mit terveznek. A vihar behavazott minket, de hát borzasztó lett volna üres kézzel visszajönni. Szerencsénkre pogányokat vettünk észre. Nyilván utat tévesztettek, vagy talán ők akartak „nyelvet” szerezni tőlünk. Egyszerre rájuk rontottunk. Elszeleltek. De kettőt sikerült elcsípnünk lovastul. Az egyik alázatosan, könnyen megadta magát, de a másik, mint valami vadállat védekezett, üvöltött, nem akart engedelmeskedni. Nagy nehezen leütöttük csatabárdal, és megszíjztuk.

– Élve fogtátok el?

– Elfogtuk és faggattuk. Nyilván sokat tud, de semmit sem akar mondani.

– Nem értesz te a vallatáshoz – szólt valaki. – Hoznád csak hozzám.

– Hozom is.

– Ide vele! – rendelkezett a herceg.

A legények bevezették a sátorba a mongol foglyokat. A kezük hátra volt kötve szíjjal. Az egyik gazdagon öltözött; bal vállán kék pántokkal ékesített, asztrahánprémmel bélelt posztócsekment, lábán fehér szarvasbőr csizmát viselt. Arca rideg, mintha vörösrézről kovácsolták volna. Feje dühös bagolyéra emlékeztetett. Gögös, fenyegető tekintete egy-egy pillanatra élesen, kutatóan pihent meg a sátorban ülőkön. Büszke, megfélemezhetetlen, de agyonhajszolt vadállat tekintete volt ez; vadállaté, amely ugrásra készen várja az első alkalmat a harcra és a megszabadulásra.

A másik fogoly egészen fiatal, tizenhét éves; háziszóttos csekmene kopott, rongyos, fölötte feslett bekecs. Lába ócska birkabőr darabokba tekerve. Ijedt kíváncsisággal nézett, hiszen most látott először uruszutokat, akik ellen Batu kán a hadseregét vezette.

A herceg megparancsolta, hogy kiáltsanak Lihar Kudrjasért.

– Fogsz-e felelni? – kérdezte Lihar az idősebb foglytól.

A fogoly Liharra sandított, és elfordult.

– Ha hallgatni fogsz, tűzzel égetnek.

– Felelni fogok.

– Ki vagy? Hogy hívnak?

– Urjanh-Kadan százados vagyok, Batu kánnak, minden úr urának tumenjében.

– Hány katonája van?

– Batu kánnak annyi a katonája, hogy a megolvasásához kilencvenkilenc esztendő kell.

– Hol van Batu kán?

– Itt a sztyeppen. Egy nyíllövésnyire. Pontosan a ti seregetek előtt.

– Hova megy Batu kán?

– Batu kán megy, hogy leigázza az uruszutokat, és kalodába zárt rabjaivá tegye őket.

– Miért áll, és miért nem halad előre? Fél tőlünk?

– Batu kán semmitől sem fél. Vár, amíg lecsendesedik a hóvihar. Az uruszutok gonosz szellemei havat köpnek az arcunkba, nem akarnak beengedni minket a földjeikre. Amikor a mi ongonjaink elkergetik az uruszut manguszokaí, Batu kán elindul előre, egyenesen Rjazany városába.

– Ki a mongolok főparancsnoka?

– Sokan vannak. A főparancsnokok: a Hatalmas Vezér, Dzsingisz kán szent véréből származó tizenegy herceg.

– És mind Rjazany felé mennek?

– Ahhoz, hogy mindnyájan Rjazany felé menjenek, nincs elegendő hely a harcosok, elegendő táplálék a lovak számára. A seregek egymás mellett haladnak, széles szárnyakkal, mint a hajtóvadászaton. A jobb szélen Sejban kán, a bal szélen Gujuk kán van.

– Ki megy közülük Rjazany ellen?

– Rjazany ellen elől Gujuk kán, utána Batu kán megy.

– És mit csinál a többi parancsnok?

– Az uruszutok más városaiba mennek.

Jurij Ingvarevics herceg a másik fogolyhoz fordult:

– Hogy hívnak?

– Nevem Muszuk, Nazar-Kjarizek fia vagyok.

– Igaz-e, amit a társad, Urjanh-Kadan mondott?

– Majdnem mind igaz.

– Mi nem igaz belőle?

– Találjátok ki magatok. Én nem beszélhetek.

– A parancsnokod?

– Igen, ő az én nagy parancsnokom.

– Hogyan kerültetek fogságba?

– A parancsnokom meg akarta nézni, hol az uruszutok serege. Letértünk az útról. Itt elfogtak.

A herceg elgondolkozott, és a vojvodák lehorgasztották fejüket. Tudták, hogy nehéz lesz a harc a felhőként közeledő tatár seregekkel.

– Ki mond egy buzdító szót? Ki ad józan tanácsot? – kérdezte Jurij Ingvarevics.

A mongol fogoly arcán mintha gúnyos mosoly suhant volna végig. Jurij herceg így szólt Lihar Kudrjasnak:

– No, Kudrjas, vidd a két foglyot, és vigyázz rájuk keményen. A lábukat szironyszíjjal kötözd át, mert a kötelet átrágják, és megszöknek. Vezesd el őket innen!

Kudrjas kiment a foglyokkal. Ratyibor a szakállát simogatta, nyögött és sóhajtott; valami fojtogatta.

A vojvodák hallgattak. A herceg Ratyiborhoz fordult:

– Ratyibor atya, neked sok hadi tapasztalatod van. Mondanád meg, mint vélekedsz ezekről a hírekről, amelyeket a becstelen mungalok beszéltek nekünk?

– A mungal kérkedett előttünk. Az igaz, hogy a hadseregük nagy. De ennek van előnye is, hátránya is. Az olyan nagy hadsereg, mint az övék, nem állhat sokáig egy helyben. A mungal lovak már minden füvet fellegettek, sőt a patáikkal a gyökereket is kikapálták a földből. Még néhány nap, s a mungal ménesek kezdenek pusztulni, a lovak egymás farkát rágják le. Éppen ezért nem megy az egész sereg Rjazany felé, hanem széles szárnyakkal más városok felé halad kenyérért és szénáért. Ha a hercegeink egyetértésben egy seregbe állnának, nem lennének olyan borzalmasak a mungalok.

– Vajon igazat beszéltek-e a mungalok?

– Abban természetesen hazudnak, hogy a tatár sereg megszámlálásához kilencvenkilenc év kellene, de a többi mind igaz.

– Szerinted tehát mit kell csinálni?

– A mungalok innen egészen Pronszkig széthúzódtak. Egy hullámban nem csapnak le ránk. Ha a mungal nem hazudott, velünk szemben Gujuk kánnak és magának Batigának az ezredei állnak. Egy órát sem szabad késlekedni, előre kell vonulni, és elverni

Gujukot a középről, ahol Batiga serege áll. Ebben a hóviharban semmit sem vesznek észre. Rátörünk Gujuk seregére, és megfutamítjuk. Aztán Batiga ellen fordulunk. Ez nehéz dolog lesz, de ha ellenünk hömpölyög a mungal sereg, még nehezebb dolgunk lesz. Akkor végünk! Aki csak védekezik, azt leverik. Nekünk kell a tatárokra törnünk...

A vojvodák hozzászóltak, vitatkoztak, mindenki adott valami tanácsot. Jurij Ingvarevics herceg végül is elfogadta Ratyibor tanácsát, megparancsolta, hogy virradatkor álljon fel a sereg, és támadja meg a tatár balszárnyat.

A vadföldi csata

*...OTT FEKÜVÉNEK A CSUPASZ
FÖLDÖN, AZ ÁRVALÁNYHAJAS FÜVÖN, HÓTÓL,
JÉGTŐL
MEGFAGYASZTVA, SEMMIVEL SEM BETAKARVA,
S A VADAK MARCANGOLJAK AZ Ő TETEMÜKET,
ÉS A TEMÉNTELEN MADÁR TÉPÉ ŐKET.
MIND OTT FEKÜVÉNEK EGY RAKÁSON,
AKIK KIÜRÍTEK A HALÁLOS POHARAT.
[ELBESZÉLÉS BATU KÁN BEJÖVETELÉRŐL, XIII.
SZÁZAD]*

Virradatra felkészültek az ezredek. A harcosok a havon töltötték az éjszakát. Tábortüzeket nem raktak. A vihar elült, s nagy pelyhekben hullt a hó. A dombokon túl pirkadt. A harcosok felkeltek, lerázták magukról a havat, fogták a kardjukat, csatabárdjukat, lándzsájukat.

Jurij Ingvarevics herceg ellovagolt az ezredek előtt. A harcosok váll váll mellett sorakoztak.

A csendes légben tisztán szárnyalt a herceg szava:

– Készüljetek, felebarátaim, bátor harcosok, ti rettenthetetlenek, Rjazany színe-virága. Az átkozott ellenség karddal támadt az orosz határokra. Kezet emelt szabadságunkra. Készüljetek a harcra! Miért támadott ránk az álnok ellenség béke és nyugalom közepette? Hiszen már az egész polovec föld fölött uralkodik. Mit akar még tőlünk is? Tűzzel és karddal zúdul a földünkre! A pogány mungalok nem hagynak követ kövön a szabad Rjazanyban. Csakis a vitézségetek a védelmezőtök, s ettől függ a drága város sorsa, legelőink, falvaink, szeretett gyermekeink, feleségünk és szülőink sorsa! A rettenetes ellenség nem alszik. Rjazanyba siet, hogy tüzénél melegedjék, és dúskáljon javainkban. Az ellenség itt van előttetek! Hamarosan megkezdődik a harc. Ne hátráljatok meg előlük!... Én, a testvéretek, előttetek megyek, hogy kiürítsem a halálos poharat. Meghalunk Ingvar Szvjatoszlavics atyánk ősi földjének szabadságáért!

A herceg arca fenyegető és komor volt, szigorú szemében törhetetlen akarat égett. Szorosan tartotta kardja markolatát, és visszafogta a fagyban türelmetlenül álló pej lovát.

A harcosok rövid felkiáltással válaszoltak:

– Helytállunk! Ne búsulj! Hamarabb visszafelé folyik az Oka, semmint meghátrálunk!

Az ezredek és századosok csapataikhoz nyargaltak, és kihirdették:

– Elindulunk az átkozott mungalok elé. Átverekszünk csatasoruk közepén, és kettéosztjuk. Végzünk az egyik szárnnyal, utána a másikra zúdulunk. Legyetek állhatatosak! A mungalok ravaszak. Régi farkascsellem élnek. Színleg megfutamodnak, mintha behúznák a farkukat, hogy ezredeinket a csapdájukba csalogassák. Ne higgyetek nekik, és ne kergessétek őket. Álljatok így együtt, váll váll mellett, és várjátok a második támadást, így visszaverjük a mungalokat...

A hólepte harcosok tollas buzogányukra, lándzsájukra vagy csatabárdjukra támaszkodva, komoran és nyugodtan hallgattak. Az ócskaságtól és viszontagságtól megsötétedett bekecsük, keskeny szíjjal övezett, rozsdavörös paraszti köpenyük, az övből kikandikáló fanyelű késük, bocskoruk, hánccsmadzaggal átkötözött, térdig érő szőrkapcájuk – mind ínséges életükről, mindennapi nehéz robotjukról beszélt. Felkeltek a rjazanyai föld védelmére, készen arra, hogy életüket odaadják, csak hogy az ellenséget ne engedjék a mögöttük maradt drága hajlékukhoz.

A sereg lassú léptekkel megindult előre, felkapaszkodott a lankás hegyhátra. Nehezen lehetett menni. A szél térdig érő havat hordott össze.

Az első sorok már felértek a gerincre, és megálltak. Hirtelen éles kiáltás hasított a feszült csendbe:

– Uruszut! Uruszut!

A Ratyibor mellett haladó, megkötözött foglyok kiáltották ezt teljes erejükből, jelt adva öveiknek. A kiáltás elől, jobbról és balról is megismétlődött, és messzire elhangzott. A mély hóval borított, kihalt pusztaságnak látszó sztyepp hirtelen megnyüzsdült. A hóból sötét alakok emelkedtek fel, torokhangú kiáltások hangzottak, és zshivajjal, dobogva, tömérdek ember és ló vágatott el a havas síkon mind

messzebbre, és elveszett a félhomályos ködben. A zsvivaj elhalt, s csupán messziről hallatszott egy-egy kiáltás... Csakhamar mindenki eltűnt...

– Nocsak, a tatárok! Lám, az átkozott mungalok! – mondogatták a harcosok. – Miért futottak meg? Félnék tőlünk? Nem! Csalogatnak! De nem járnak túl az eszünkön!

A századosok megnyugtatták a katonákat, és megmutatták, hol feküdjenek le, megbújva buckák mögött.

Az orosz hadsorok lefeküdtek a hóba, s egymáshoz szorulva vártak. A vérpiros nap keresztültört az alacsony felhőkön, és hosszú, rózsás sugaraival megvilágította a hófehér síkságot. Távolban tisztán látszottak a mongol lovasok tekervényes vonalai. Már visszafelé készülődtek, lándzsáikat előreszegezték, és jobb válluknak támasztották csillogó, görbe kardjukat.

Az oroszok továbbra is szótlanul feküdtek a hóban, elrejtözve a dombsor mögött.

Már hallatszott a vágató mongol lovak ütemes, tompa dobogása. Úgy rémlett, hogy az egész sztyepp bűg és reszket a tízezer meg tízezer pata dobogásától. A dühödt mongolok porhófelhőben, és kiizzadt lovuk párájába burkolva közeledtek.

Vadul üvöltöttek:

– *Khu, khu, khu, urragh!*

A tatárok kezdtek felkaptatni az oroszokat eltakaró domb lankás lejtőjére. Néhány ló megbotlott és elvágódott, a többiek zűrzavaros lavinában tovább vágattak. Húsz lépésnyire voltak a hegyerinctől. A rjazanyi harcosok felugráltak, az ellenségre rontottak, és kiáltoztak:

– Előre, Rjazany! Előre az ősi földért!

A lovak meghőköltek. Némelyik visszafordult, mások ledobták lovasukat, felágaskodtak és elestek. De a többi tovább száguldott. Mindenfelől csatabárd- és fejszecsapások fogadták őket.

Az oroszok dühösen támadtak a lovasokra, keresztülhasították bőrszubájukat és vassisakjukat. A tatárok görbe szablyái csillogtak a levegőben. Vágta közben megfeszítették nagy íjukat, kilőtték edzett acélhegyű, hosszú nyilaikat. Az orosz harcosok le-lebuktak, újra felálltak, folytatták a harcot, előrerontottak, lefelé a dombról, amerre a mongol lovasság lezúdulni kezdett.

A rjazanyiak nem tágtítottak. A mongol roham nem bontotta meg az orosz hadsorokat. A népfelkelők összeszorított fogakkal, zihálva, kétségbeesetten harcoltak, és szörnyű utat vágtak a gyorsan forgolódo mongol lovasok között.

Rézpajzsok kongása hangzott fel. Mongol századosok éles kiáltásai hallatszottak. A tatár lovasság hirtelen megfordult, és visszafelé száguldott, fekete hullámokban gördült vissza a holttestekkel borított, fehér dombokról. Vérző lovak vergődtek a földön, hiába próbáltak felállni. Néhány ló botladozva igyekezett félreügetni, magukkal vonszolták lovasukat, aki lábával beleakadt a kengyelbe.

Az orosz hadsereg lassan elvonult. A rjazanyiak sorai erősen megritkultak. Sok holttest hevert a domb lankás lejtőjén. Nyitott szemük az alacsony, ólmos felhőkre meredt.

Hadjárat Rjazany ellen

Batu kán a hadsereget észak felé irányította, külön futárokat küldött az egyes csapatrészekhez, hogy állandó összeköttetést tartson fenn velük. Minden másodnapon megjelentek az orgán a fürge nukerek. Híreket hoztak, és megkapták a dzsihangir parancsait.

A tomboló hóvihar elsöpörte a futárokat. A csapatok letértek kijelölt útjaikról. Nemsokára Batu kán csak azt tudta, hol tartózkodik az ő „győzhetetlen” tumenje, amely Szubudaj-Bagatur „tomboló” tumenje mellett állt.

Úgy látszott, lehetetlen továbbmenni. A sereg megállt. Nehéz lett a lovak táplálása. A mély hó alól csak nagy nehezen tudták az állatok felkapálni a száraz növényeket. Batu kán megparancsolta, hogy személyes testőreinek lovai számára adjanak a felmálházott búzából egy-egy mérővel. Ha a hóvihar még néhány napig eltart, a lovak kidőlnek, s velük együtt elpusztul az egész mongol hadsereg.

– Előre Rjazany felé! – mondogatták a harcosok.

Batu kán és a legelőkelőbb kánok újra felállították a jurtájukat. Feküdni kellett a tűz mellett, ülni nem lehetett. A felső réseken beesett a hó. A füstgomolyok megtöltötték a jurtát, és csípték a szemet.

Batu kán hason fekve nézegette a pergamenlapot, melyre durva vonásokkal rárajzolták az uruszutok földjének főbb városait, útjait és folyóit. Számítgatta a távolságot, amelyet sürgősen meg kell tennie.

Batu körül szorongtak a kánok, ezredesek. Szótlanul hallgatták, mit dörög Batu kán, és egyhangúan helyeseltek neki.

Visszaérkeztek a hírszerzők, akiket Szubudaj küldött ki. Tépett kucsmával, szironyszíjjal szorosan övezett báránybőr subában, egy hóval belepett öreg nuker lépett be. Földig hajolt, aztán letérdelt a tűz mellé. Feltúrte a bunda hosszú ujjait, és melengetni kezdte érdes, görbe kezét.

Batu kán kérdésére azt mondta az öreg:

– Az uruszut sereg a közelben, előttünk fekszik, a szakadékokban. Ilyen fekete éjszakán hozzánk lopóznak, és levágják harcosainkat.

– Mit tudsz még?

– Balra, nem messzire halad Gujuk kán serege, két tumen. A nukerek szitkozódnak, és azt hajtogatják, hogy be kell ásni magukat a hóba, és meg kell várni, amíg elmúlik a vihar. Máskülönben a lovak kidőlnek. De Gujuk kán csak hajtja őket előre, és azt mondja: „Előbb kell bevennünk Rjazanyt, mint Batu kán odaér, különben semmi se marad nekünk. Ott sok kenyér, bor, asszony és arany van.”

Batu kán nyugodtan így szólt:

– Nagyon dicséretes, hogy Gujuk kán, példát mutatva más tumeneknek, Rjazany felé száguld; jó, hogy el akarja foglalni az uruszutok eme nagy városát. Tudod-e, hol áll most Gujuk kán? Meg tudod-e találni?

– Tudom, és megtalálom – válaszolta a nuker.

– Szubudaj-Bagatur ad neked egy papírt, amelyiken rajta van a pecsétem. Nyargal; Gujuk kánhoz, és mondd meg neki: „A dzsihangir azt parancsolja Gujuk kán seregeinek, hogy sietve vonuljanak előre, keressék meg a sztyeppen az uruszutok seregét, amely elállja utunkat, és verjék tönkre. Ha azonban Gujuk kán gyengének érzi magát ahhoz, hogy megtámadja az uruszutokat, feltétlenül várjon be engem, és értesítsen erről. Akkor majd odaküldöm Szubudaj-Bagatur tumenjét, s az majd Gujuk kán segítségével megsemmisíti az uruszut sereget.”

A Batu kán mellett heverő Szubudaj-Bagatur előszedett a kebléből egy aranydobozt, amelyben pecsét és vörös festék volt. Egy kis papírszeletre rányomta a dzsihangir nevét. Az öreg nuker rongyos kucsmája bélésébe dugta a papirost, és kimászott a jurtából.

Éj közepén megérkezett Batu kán jurtájába a másik futár. A fekete szemű, fiatal férfi brokát rangjelző-sávós, kék posztócsekmént viselt. Éber, fürkésző tekintettel nézte a jurtában levőket.

– Hol van Szubudaj-Bagatur?

Egy báránybőr bunda megmozdult, és a prém alól kidülledt szemű, vörös arc bukkant elő.

– Mit akarsz tőlem?

– Bánatot hoztam neked. Ne végeztess ki.

– Beszélj – szólt Batu kán.

– Gujuk kánhoz lovagoltam. Az úton találkoztam Szubudaj-Bagatur fiával, a bátor Urjanh-Kadan vitézzel. Négy nukerrel nyargalt...

– Kilencel indult.

– Leereszkedtünk a szakadékba, és csendben ügettünk libasorban. Az uruszutok megtámadtak minket. Sokan voltak. A lovam elragadott a csetepatéből. Úrrá lettem rajta, és újra leereszkedtem a szakadékba. Megtaláltam a három megölt nukert, de a fiad holttestét nem találtam meg. Talán elfogták. Vele együtt eltűnt egy Muszuk nevű fiatal kipcák is.

Szubudaj-Bagatur görnyedten ült, vörös, puffedt arca eltorzult az indulattól. Kidülledt szeme lassacskán összeszűkült, olyan lett, mint egy kis rés, s ráncos arcán könnycsepp gördült le...

A halott föld

*...Ó FÖLD, Ó FÖLD, HOLTAK
FEHÉR CSONTJAIVAL KI SZÓRT BE TÉGED?
[PUSKIN]*

Reggel a nap bíborvörös sugarai mint vércsíkok húzódtak alacsonyán a havas rónaság fölött. Batu kánhoz futárok nyargáltak, és hírül adták, hogy Gujuk kán tumenje megtámadta az uruszut sereget. Az uruszutok kétségbeesett dühvel verekedtek, mint a gonosz mangusz-szellemek. Fejszével vágták az embereket, a lovakat. Gujuk kán serege nem állta a sarat, nem tudta leverni az uruszutokat, és nagyon sok harcos elvesztése után visszaözönlött.

Batu kán megkérdezte kánjait, s a legvégén Szubudaj-Bagaturt. Mindenki azt mondta, hogy Gujuk kánnak újra meg kell támadnia az uruszutokat. De Batu kán így szólt:

– Ha Gujuk kán nem tudta elfoglalni a dombokat, amelyeket kis uruszut sereg szállt meg, hogy tudná bevenni Rjazanyt, melynek erős, magas falai vannak? Gujuk kán szégyent hozott a mongol név dicsőségére és félelmetes mivoltára. Először csak hadd foltozza be a lyukat a sarováriján, amely az uruszutokkal vívott csatában repedt meg. Megparancsoljuk: „győzhetetlen” tumenünk és Szubudaj-Bagatur „tomboló” tumenje haladéktalanul induljon, foglalja el a dombokat, amelyeken az uruszutok befészkeltek magukat, és megállás nélkül menjen Rjazany ellen. Nem fogunk Gujuk kánra várni. Az ezredem velem jön. Magam tartom szemmel a harcot. Foglyot nem szabad ejteni! A harctéren tilos hiábavalóságokra pazarolni az időt! Az úton a legrövidebb pihenőket kell tartani, éppen csak megetetni és pihentetni a lovakat. A kánok csak Rjazany falai előtt állítsák fel jurtájukat.

A hóvihár hirtelen megszűnt. A nap fényes, türkizkék égen ragyogott. A szél dél felé kergette a szürke felhőket.

Tisztán csillogott a sima, nyugodt síkság, amely sok ezer halottat és sebesültet temetett hótakarója alá.

Farkasfalka kocogott zsinóregyenesen az ösvényen. Minden farkas az előtte haladó talpa nyomába rakta a mancsát. A

vezérfarkas abba az irányba ment, ahonnan átható vérszagot sodort a szél.

A havon sok holttest feketéllett. A fenevadak közeledtek. A fekvő emberek egyike-másika néha megmozdult. A vezérfarkas ilyenkor oldalt ugrott, és új irányból közelített.

Varjú- és csókarajok repültek a csatatér felé. Leszálltak az elesettek mellé, és lassan, suta kis ugrásokkal megközelítették a fekvő embereket. Nagy ritkán meglendült egy kar. A rajok rekedt károgaással felrebbentek, és új élelmet kerestek.

A farkasok a szakadék felé kanyarodtak. Kezdték leereszkedni. Egyszerre csak visszarohtak. A szakadékból egy lovas ügetett elő. Magas, sárga csődörön ifjú harcos ült; páncélja és acélsisakja csillogott a napfényben. Mongol lovat vezetett maga után. Megállt, és nyugtalanul körülnézett. Nehéz sóhaj hívta fel figyelmét. Nem messzire tőle egy ősz körszakállas, daliás harcos hevert a hóban.

A lovas leugrott ménjéről, és a fekvő ember fölé hajolt.

– Ratyibor! Élsz-e, Ratyibor?!

Elővett egy agyagkulacsot, és a sebesült ajkához szorította. Ratyibor mohón ivott, nagyot sóhajtott, és kinyitotta szemét.

– Kelj fel, Ratyibor! Térj magadhoz! Nincsenek messze a mongol járőrök...

– Ki vagy?

– Roman, rjazanyi hercegfi... Emlékszel ? Együtt vadásztunk medvére.

– Nehéz felállnom! Segíts...

Ratyibor nyögve felemelkedett, és Roman segítségével felmászott az erős mongol lóra. A két lovas eltűnt a szakadékban.

A farkasok és varjak folytatták véres lakomájukat a halott földön...

MÁSODIK KÖNYV

ELSŐ RÉSZ

LÁNGOL A RJAZANYI FÖLD

Markoljátok meg a fejszét!

*...Ó, SZENT HAZÁNK, TE DRÁGA!
MEGRENDÜLTEN DOBBAN SZÍVÜNK
SZÜLŐHAZÁNKAT ÁLDVA!...
[V. ZSUKOVSKIJ]*

Szavelij Gyikorosz nehéz, ütemes léptekkel északnak tartott, vissza, Rjazany felé. A kopasz cserjésekkel és behavazott szakadékokkal beszórt fehér síkság kihalt volt. Néha, messze, sötét pontok látszottak. Néhány szerencsésen megmenekült rjazanyi volt: szülőföldjük felé vonultak.

Valamikor itt, a nagy út mentén, kis falvak álltak, s a lakosok a pusztalakókkal kereskedtek. A néptelen falvakban a szél besivített a tárva-nyitva álló ajtókon. Csóka- és varjúrajok ereszkedtek le a néptelen udvarokra, de mivel nem találtak semmit, káromgva továbbrepültek.

Szavelij nem találkozott az úton mongolokkal. „Biztosan pihennek a csata után, összeszedik sebesültjeiket, és kifosztják a mi megboldogultjainkat.”

Néhány fonott kasú szán utolérte Szavelijt. A szánokat izmos, bozontos kis lovak vonták. A szánok mögött tehének, borjak, juhok baktattak. A kasokból gyermekfejek kandikáltak elő. A parasztok és az asszonyok hátul ballagtak, és gallyal hajtották a fáradt jószágokat.

– Honnan jöttök isten hírével, jóemberek?

– Az őrsorompótól, Pronszk mögül. Éppen jókor indultunk, alig menekültünk meg a pusztaiaktól. Az éjszaka és a hózivatar rejtett el minket. Sietünk Rjazanyba, ott védelmet találunk. Itt félelmetes: ha rajtunk üt a tatár, nem látjuk többé isten szép világát! No. gyű te, Tarka! Előre, Piros! Előre...

Szavelij egyenletesen lépkedett, már ahogy az erdőben vagy a faeke mögött szokott. Éjjel-nappal ment, kis ideig pihent, minden neszre vagy kiáltásra figyelt, aggódott, hogy újra tatárt lát. Végre korán reggel, a távolban, a lógó felhők alatt, feltűntek Rjazany magas, hóborított földsáncai és gerendapalánkja. Mögöttük különféle színű templomkupolák látszottak. Kékesszürke füst kavargott a váraljai előváros kunyhói fölött. Bekecses asszonyok a folyón vágott lékekhez hajtották itatni a teheneket és lovakat. Minden olyan békés volt, mintha semmi rémség nem történt volna, mintha nem is lett volna csata a Vadföldön.

A nyitott városkapunál a hosszú bundás, vassisakos örök megállították Szavelijt. Csatabárdjukra támaszkodva elálltak a bejárást.

– Ki vagy? Honnan jössz? Miért jöttél Rjazanyba?

Amikor megtudták, hogy Szavelij a Vadföldről jön, ahol leverték a rjazanyi csapatokat, az örök odahívtak egy legényt, és megparancsolták neki, hogy vezesse Szavelijt a vojvodához. Az utcákon kifogott szekerek álltak szénával, gabonával, fával és élelmiszerekkel megrakottan. A menekülők hozták magukkal, akik remélték, hogy megbújhatnak a székváros falai mögött.

Az öreg, mogorva vojvoda panyókára vetett bundában állt gerendaháza tornácán, és szomorúan ingatva fejét, néhány harcos elbeszélését hallgatta. Mindegyik véres rongyokkal volt bekötözve; egyik a fején sebesült meg, másik a vállán vagy a kezén.

– Nehéz volt – mondta egy kucsma nélküli, bekötött fejű, rongyos muzsik. – Keményen verekedtünk, de hát nagyon sok volt a tatár. Egyőnkre tíz jutott. Visszaverjük őket, gondoljuk, most majd pihenünk! Dehogy pihenhattünk! Látjuk, megint jönnek az átkozottak. Nem emberi módon ordítanak: „*Khu, khu! Urragh!*” Sokat levágtunk. De a mieink se maradtak meg. Mind elestek ott! Urunk, Jurij Ingvarevics herceg is a Vadföldön hajtotta örök álmra a fejét.

– És te hogyan menekültél meg?

– Éjszaka felé a tatárok elcsendesedtek. Leereszkedtem a szakadékba, ingemmel bekötöttem a fejemet, és beástam magam egy hóbuckába. Reggel felé üvöltöttek a farkasok. Észak felé igyekeztem, rátértem a Pronszk felé vezető útra. Ott felszedtek a menekülőket.

A vojvoda levette prêmes kalpagját, keresztet vetett a székesegyház aranyozott keresztje felé, és így szólt:

– Örökké emlékezünk azokra, akik örökre lehajtották fejüket szülőföldjükre. Az unokák és a dédunokák sem feledkeznek el a vérről, amely a Vadföldön kiomlott. Nem mi támadtuk meg a tatárt. Ők jöttek ide, hogy felégessék házainkat, elragadják lovainkat. Ők akarják levágni parasztjainkat, megölni a gyermekeket és asszonyokat. Harcolni fogunk, testvérek! Nem adjuk drága földünket!

Kemény elszántság ült az arcokon. Valaki megszólalt:

– Nem hagyjuk! Csatázni fogunk!

A vojvoda folytatta:

– Ha mi elesünk is, gyermekeink és unokáink elbújnak az erdőkben. Felnőnek, és ha eljön az órája, megadják a választ Batiga cár fiainak. Érzem, a tatárok hamarosan iderobognak, Rjazany falaihoz. A tatárok vakmerők és célratörők: továbbhaladnak Szuzdalba, Rosztovba, Novgorodba. De tudják-e ott tartani magukat? ... Mi felszántottuk a pusztaságokat, és kiszárítottuk a mocsarakat. Kivágtuk az őserdőket, kiirtottuk az évszázados fatörzseket; de a tatároknak mindez nem kedves. Végigrobognak az utakon, letépik a kaftánokat, subákat, meg az asszonyokról a lélekmelegítőt, de aztán mégiscsak visszafordulnak a sztyeppjeikre. Az ő lovaik könnyűk, hozzászoktak az árvalányhajhoz, de a lapos ingoványokba besüppednek, tápláló faekéinket nem húzzák el. Ne eresszétek le a karotokat, testvéreim, barátaim; markoljátok meg a fejszét! Menjetek Rjazany falaira! Erősen harcolunk! Nem tágítunk!

A rjazanyi falon

*...A HÁBORÚBAN AD
VILÁGOSSÁGOT A REMÉNY, NEM BÉKÉBEN.
[EGY RÉGI TRAGÉDIÁBÓL]*

Az Oka fölött magas, meredek parton elterülő Rjazany bevehetetlennek látszott. A földsáncokat tölgyfatörzsekből épített palánk vette körül. A vízzel leöntött, meredek lejtőket jég borította, lehetetlen volt felmászni rájuk.

Az egész város és a közeli falvak lakossága felkelt a drága Rjazany védelmére. Sok történet beszélt a harcosoknak arról, hogyan ostromolták hajdanában a várost a sztyeppéről ódaszáguldó polovecek és a kegyetlen szuzdaliak, akik még tulajdon orosz testvéreiket is kirabolták. Nem könnyű dolog megbirkózni ezzel a hatalmas, meredek fallal, amikor felülről zúdul a forró víz és a fortyogó szurok. Csupán az kell, hogy egyetlen sereg álljon ki az ellenséggel szemben. A vojvodák és a bojárok már nem vadásztak az emberekre, most minden utca, minden fertály maga toborozta az osztagát. Mindenki, aki jelentkezett a csapatba, magával hozta kardját, csatabárdját, lándzsáját vagy feszes íját. Éjjel-nappal csengtek a kalapácsok, dolgoztak a kovácsok fújtatói, verték az izzó vasat, készítették a tartós damaszkuszi pengéket. Jártas kézművesek sisakokat, páncélingeket, pajzsokat és nyilakat csináltak.

Felkészültek a hosszú ostrom nehéz idejére.

Szavelij Gyikorosznak kijelölték a helyét a város falán, a meredek lejtő folyó felé eső része fölött. Szavelijt maga a vojvoda nevezte ki egy félszázadnyi harcos parancsnokává. Akadt dolga bőven Szavelijnek. Ő gondoskodott a nyíl- és kőtartalékról, amely minden várvédő mellett nagy halomban állott. Szavelij kapott nehéz csatabárdokat és tollas buzogányokat is. Földkunyhókat is vájtak ki, amelyekben rossz időben meghúzódhattak.

A közelben volt a novgorodi Zsivila Jurjatyics terménykereskedése, ahol kender, só, gabona és más portéka volt

felhalmozva. Szavelij elment a kupechez, és szigorúan megkérdezte:

– Te, Zsivila Jurjatyics, a meleg padkán fűtözöl, de miért nem kukkantasz ki hozzánk a falra? Mi nappal és sötét éjszaka, rossz időben és nagy fagyban őrködünk, és még egy kis forró kolduslevest sem kapunk. Mit gondolsz, hogyan segíthetnél nekünk?

A rókabőr bundás, magas, nagydarab kupec összehúzta magát, és bánatos, gyenge hangon megszólalt:

– Utóvégre én nem vagyok idevalósi, hanem novgorodi. Meg aztán egy szurkoshordó rám hengeredett, megtépte a köldökömet, és most is ég a belsőrészem. Jobb, ha derék segédeimet állítom a falra. Most is milyen dologra készülök. Jurij Ingvarevics hercegnek hadi célokra tíz ladikot ajándékoztam, tele gabonával. Majd titeket is táplállak mostantól. Még ma megparancsolom a szakácsnőmnek, hogy mindennap adjon derék legényeidnek egy üst levest és egy üst darakását. Talán az Üdvözítő megbocsátja vétkeimet.

Szavelij, hosszú bundába burkolózva, a falon töltötte az éjszakát. Nem tudott aludni, nyugtalanság nyomta a szívét. Gyakran felkelt, hallgatózott, a ködös távolba nézett, nem lát-e tatár tüzeket.

Reggel két polovec érkezett kis, tarka lovon. A jövevények prémhajtókás, színes, szerzetesi süveget viseltek, és ruhájuk vörös paszománnyal volt beszegve. Az egyik felkiabált:

– Szavelij, hát nem akarsz megismerni?

– Kudrjas?! Hogyan öltöztél át ilyen csuda módra?

– Megyek a Vadföldre a polovec testvérrel. A vojvoda küldött, hogy keressük meg Fjodor herceg holttestét. Elvergődünk a Voronyezs folyóig, ahol Batiga cár táborozott. Ott most nincsenek tatárok, csak a szél meg a farkasok járnak arrafelé. Úttalan utakon, vargabetűkkel kanyarogva, elvisszük a holttestet Zarajszkba. A herceget a felesége, Jevprakszija hercegné meg a kisfia mellé temetik.

Szavelij levette a kucsmáját, és keresztet vetett:

– Az Úr nyugosztalja fényes lelküket! Hanem, Kudrjas, te hiába mégy! A tatárok az utakon szaladoznak. Ennivalót keresnek. Hallottam, hogy Batiga cár erre tart szekerekkel, tevékkel, tűzzel és villámmal. Kezükbe kerülsz, és megnyúznak.

– A fenét! Ne hetvenkedjék Batiga! – felelte Kudrjas. – Még megjárja. Lehet akármilyen legény, de engem se a gólya költött. Várjunk ma, és majd meglátjuk, mi lesz holnap. Ha látom, hogy nem lehet nekivágni, összegyűjtök egy csapat markos legényt. Követjük a tatárokat és mungalokat, a sarkukban leszünk. Nem hagyjuk őket nyugton, amíg el nem verjük a földünkről, vagy mi el nem esünk. Tarts velem, Szavelij.

Szavelij elgondolkozott, és felnyögött.

– Nem, Kudrjas. Engem a vojvoda ideállított a falra. Jószántamból nem hagyom el ezt a helyet. Te lovon vagy, nekem meg fejszém van. Mindkettőnknek egy a dolgunk.

– No, jó, legyen így! Isten veled, Szavelij! – Kudrjas néhány lépésnyire ellovagolt, de hirtelen visszaugratott:

– A legfontosabbat meg elfelejtettem megmondani neked! Láttam a Toropkát. Tatár lovon elvágatott a fogságból. Tyú, micsoda pompás lova van! Úgy fut, hogy beleremeg a föld, a füléből meg az orrikaiból csak úgy dől a pára.

Szavelij odarohant, és örömeiben megölelte Kudrjast.

– Mondd meg őszintén: nem hazudsz? Vigasztalni akarsz?

– Istenemre, nem hazudok! Toropka mint futár nyargalt ide Pronszk hercegétől. Valami írást hozott tőle, és visszavágtatott. Éppen hogy csak láttam. Azt mondta nekem: „Ha találkozol vele, mondd meg apámnak, Szavelij Mikityicsnek, hogy sokszor tiszteitem. A becsületét – mondta -- nem mocskolom be, és nem mutatom a hátamat a tatároknak. Ha már egyszer megszabadultam a tatár rabságból, még egyszer nem csálnak törbe...” No, isten veled, Szavelij! Isten tudja, találkozunk-e még valaha? Hiába, ilyen idők járnak!

Lihar Kudrjas megsuhintotta korbácsát, és polovec útitársával együtt elnyargalt, Szavelij visszatért a falra. Most, amikor meghallotta, hogy a fia él, mindent fényesebbnek látott: a hó ragyogóbb volt, s a kék messzeség szabadabb... A fal hágcsőjára ült, és fejét kezére hajtotta. Szinte maga előtt látta Toropka szürke szemét, gyönyörködött soványka, szeplős arcában, „Toropka most fürge dalia – gondolta Szavelij –, remek szép lovon nyargal, mint a hős Jegorij...”

„Jön a tatár!”

Rjazany város földsáncainak kialakult a maga élete, rendje.

A város minden fertálya druzsinát állított, amely elfoglalta a maga helyét a falon, s ezt a részt meg kellett védenie az ellenségtől. Külön csapatokba verődtek a kézművesek: az ácsok, kőművesek, nyergesek, kovácsok és más kétkezi munkások. Külön voltak a kupecsek segédekkel. Vegyes tömeg volt itt. A város védelmét Vagyim Kofa bojár vezette. Az egész nép őt választotta meg a népgyűlésen egyenességéért, buzgalmáért és hadi érdemeiért. Jurij Ingvarevics herceg, mielőtt elment a Vadföldre, helybenhagyta a választást.

Hosszú sörényű, öreg, fehér lovon, amely illett ősz fürtű, ezüstös szakállú lovasához, Vagyim Danyilics Kofa bojár éjjel-nappal felbukkant a város különböző helyein: fellovagolt a sáncokra, és ellenőrizte, hogy mindenütt állnak-e védők? Van-e elegendő dobni való kő felhalmozva, élesek-e a kardok, mennyi a tartalék tegez és a hegyes nyíl? Hoztak-e vizet a folyóról?

– Öntetek minél több vizet a lejtőre – mondta Kofa vojvoda. – Az kell, hogy a földsáncok annyira eljegesedjenek, hogy meg se lehessen rajtuk állni. Legyen a kezetek ügyében forró vízzel teli üst, tartalék víz a hordókban, és fa is bőven. Mindenki álljon a helyén, tudja a kötelességét, és ne hagyja el az őrhelyét. Ne csak magatok elé nézzetek, hanem mindenfelé figyeljetelek. Az ellenség ravasz: éjjel előmászik, de nappal elbújik. Ne tátsátok a szátokat!

– Csak jöjjenek ide! – mondták a harcosok. – Ha a sáncre lépnek, le is gurulnak.

Kofa vojvoda mindenkor ott találta Szavelijt a sáncon. Gyikorosznak mindig akadt valami dolga: egyszer gerendát vonszolt, másszor vizes kádat húzott kéziszánon, vagy nyaláb fát cipelt. Egyszer a bojár nagyon komoran lovagolt fel a falra. Szavelij közelében megállt, tenyerét szeme fölé ernyőzve sokáig nézett a távolba, ahol a hóborította rjazanyi mezők elterültek, nagyot sóhajtott, és így szólt:

– Miért is születünk mi ilyen nehéz időkben! A nyomorúságok nyomorúságát meg kell még látnunk, és vérben kell fürödnünk.

– Minek sóhajtozol, bojár? Ha te, a vojvodánk, jajgatsz és bánkódol, mit csináljunk mi, egyszerű harcosok? A nap még süt Rjazany fölött, még szabadon lélegzünk a fagyos szélben, karunkat még nem eresztettük le, még helyt tudunk állni az ősi földért.

– De hol van az egész rjazanyi sereg? Hol van három fiam és vőm, hol a mi urunk, a vitéz Jurij Ingvarevics herceg? Hol vannak a vitézek, a daliák, a leventék, Rjazany dísze-virága?

Szavelij nagyot sóhajtott.

– Hátha nem jönnek ide a tatárok?

– Dehogynem! – felelte a vojvoda. – A tatár hadak idejönnek, lecsapnak az orosz földre, és nem mennek el, amíg tele nem szívták magukat a vérünkkel.

– De lehet, hogy megfulladnak bele!

Szavelij egész éjjel őrt állt a falon. Hajnalban, állhatatosan leküzdve álmoságát, továbbra is éberén figyelte a távoli, havas síkságot. A nap kibukkant a látóhatár alján húzódó aranypiros felhő alól. A magas sánctól messzire lehetett látni, tíz versztányira is. A síkság néptelen volt, itt-ott feketéllett egy-egy magányos fiatal tölgy.

Egyszerre valami felkeltette Szavelij figyelmét. Megtörölte szemét, és a füstszínű messziségbe nézett. A havas síkon fekete pontocskák szóródtak szét. Mozogtak, szaporodtak, gyorsan kúsztak, mint a hangyák a fehér vásznon. Patakokban áradtak, szétváltak csapatokra. Hamarosan tisztán látszott, hogy vágató lovasok.

„Tatárok! Kik lehetnének mások?” – kapott észbe Szavelij, és a néptelen utcákon át lélekszakadva rohant a vojvoda házához. A vojvoda szemközt lovagolt Szavelijel.

– Itt vannak! A tatárok! – kiáltotta elfulladva Szavelij. – Ők azok!... Nagy hullámban hömpölyögnek!

– Fuss a székesegyházba! – rendelkezett a vojvoda. – Riaszd fel a harangozókat, verje félre a harangokat!

Szavelij a téren álló székesegyházba rohant. A főkapu nyitva volt. Bent, arany- és ezüstkeretes ikonok előtt, békésen lobogtak a mécsesek. Egy befont hajú, hosszú takarítóruhába öltözött öreg alszerpap vesszőnyalábbal söpörgette a kőpadlót.

– Hol a harangozó! Húzzátok meg a nagyharangot!

– Mind a két harangozó a falon örködik, és a prior atya áldása nélkül nem lehet harangozni.

– De értsd meg: jönnek a tatárok! Mit fecsegsz itt a priorról? Hol a harangozó?! – Szavelij megragadta az alszerpapot, és maga után húzta.

– Mit rángatsz engem, te hiteden? Hogyan beszélsz egyházi személlyel?

– Hol a harangozó? Fuss érte! Magam fogok harangozni!

– Itt az öreg harangozónk! – mondta az alszerpap, és igyekezett Szavelij erős kezéből kiszabadulni. – Már nyugalomban van, vak szegényke.

A sarokban, a gyertyás láda mellett, egy öregember ült. Tágra nyitott szeme hályogos volt. Hallotta a beszélgetést, kinyújtotta karját, és botorkálva elindult Szavelij felé.

– Tudsz harangozni? – kérdezte Szavelij.

– Hogyne tudnék! Negyven évig harangoztam, minden kötélről tudom, hogy melyik haranghoz tartozik, nagyhoz-e vagy kicsinyhez...

Mindhárman a harangozó-helyiségbe siettek. A mennyezet réseiből különböző vastagságú kötelek lógtak. A vak harangozó megtapogatta őket; az egyik kötelet, a legvastagabbat, megragadta, és megkérdezte:

– A nagyharangot verjem félre? A prior atya nem szól ellene semmit?

– A prior atyád majd kap a tarkójára a vojvodától, mert nem voltak harangozók a harangok mellett! Mindet verd félre! Verj riadót!

– Mint tűzvésznel?

– Mint a legeslegnagyobb tűzvésznel!

Az öreg gyakorlott mozdulatokkal, mindkét kezével, teljes erejéből, egyenletesen kezdte húzogatni a kötelet. A harangozó-helyiséget elárasztotta felülről a nagyharang szaggatott, szokatlan izgalmat, ismeretlen szerencsétlenséget, közeledő bajt jelentő kongása.

Az alvó város megbolydult. A baj, amelyet vártak, de az utolsó napig nem akarták hinni, most szemük láttára megrohanta őket: a harang mindenkit a falakra hívott, a város védelmére. Csapódtak a kertajtók, a kutyák ugattak az udvarokon. Az emberek kiszaladtak az utcára, megálltak, hallgatóztak, aztán továbbfutottak a falak felé. A templomok a város minden részében átvették a vészjelet, és a harangozók meghúzták a nagy harangokat.

A rjazanyi riadót meghallva, a közeli falvak templomai válaszoltak. A félrevert harangok mindenütt azt zúgták az embereknek, hogy ragadják meg kardjukat és fejszójüket, s fogadják a hívatlan, szörnyű vendégeket.

Szavelij futva tért vissza a falra. Csatabárdjára támaszkodva sóváran nézte, hogyan közeledik előreszegzett lándzsával a fekete, lovas tömeg. Szavelij látta, hogy a folyó partján az emberek kiszaladtak az udvarokból, és hadonászva mutogatnak a fekeiéllő sztyepp felé. Egyesek Rjazany kapuja felé rohantak, mások pedig – szánon és gyalog – hátukra kapva batyujukat, felfelé indultak a folyó partján, és jószágukat hólepte erdők felé hajtották.

A tatárok gyorsan mozogtak, és minél közelebb értek a városhoz, annál jobban fokozták lovuk száguldását. Végül a világossárga lovakon ülő élcsapat őrjöngő üvöltéssel, ordítással és füttyöngetéssel odanyargalt Rjazany falaihoz, és a felhevült lovak párafelhőjébe burkolózva megállt. A lovasok elhallgattak. Mozdulatlanul nézegették a jégréteggel borított magas földsáncokat, a sáncokon levő, keskeny lőrészekkel ellátott tölgyfa palánkot és Rjazany védőinek a lőrészek közt felbukkanó fejét.

A tatárok megmozdultak. Egy század kivált közülük. A lovasok hármassorokba lassan körülfogták a várost. Az elől haladó mongol jelvényt vitt: hosszú lándzsát, amelynek csúcsáról hosszú, sárga lófark lógott. Mögötte egy aranyozott páncélinges lovas léptetett, csillogó ezüstsisakján fehér tollforgóval.

Távolabb páncélos és páncélinges mongolok sorai következtek; a harcosoknak rövid kopójuk volt, és bal karjukon kerek pajzsot viseltek.

Egy másik század is kivált a mongol harcosok tömegéből, és a közeli faluba vágatott, ahol még mindig hallatszott a harang nyugtalan kongása. A harangszó hamarosan elhallgatott. A házak fölött sűrű felhőkben fekete füst kezdett felfelé szállni.

A harmadik mongol század az Oka túlsó partján maradt, és figyelte, mi történik Rjazany falain. Tucatnyi lovas kivált a csapatból, leereszkedett a folyó jegére, és minden sietség nélkül felkaptatott a város nagy tölgyfa kapujához.

A rjazanyiak kíváncsian bámulták a még sohasem látott tatárokat; elfeledkezve a félelemről, felmásztak a palánkhöz, s kihajoltak a

lőréseken. Az ellenséges harcosok hosszú szárnyú subát viseltek, amely sarokig takarta lábukat. Több harcos mellén vas- és rézlemezsorok voltak. A hátukon nem volt védőlemez.^[132] A nyergekre íjak és vörös nyilakkal töltött bőrtegeztek voltak erősítve. A mongolok asszonyos arca sötét volt, mint a fenyőfa kérge.

Egy hosszú szakállú, öreg lovas odalovagolt a kapuhoz, korbácsa nyelével megkopogtatta, és oroszul felkiabált a falakon állóknak:

– Jó egészséget, rjazanyiak! Batu kán, a nagy cár, minden nép meghódítója érkezett hozzátok. Küldjétek hozzá követeket kenyérrrel-sóval, hajoljatok földig, hódoljatok meg előtte tisztelettel és hűséggel...

– Erre várhat! – válaszolták a falról. – Menjetek vissza, ahonnan jöttetek, és vigyétek magatokkal Batiga cárotokat!... Te meg honnan kerültél ide, te gazember, átkozott áruló? Nem vagy te rjazanyi születésű?

– Nyissátok ki a kaput, fogadjátok a kedves vendégeket! – kiabált tovább a szakállas lovas. – Ha meghódoltok, nem esik semmi bántódástok. De ha engedetlenkedtek, a tatárok egy szálig lekaszabolnak benneteket, a várost felégetik, és házaitokat az utolsó gerendáig szétszedik!

– Sokat kaptál-e a cárodtól, hogy eladd a szülőföldedet? Gaz Júdás, átkozott áruló!

A falakról köveket hajigáltak, nyilakat lőttek. A tatár lovak megbokrosodtak. A lovasok hanyatt-homlok visszavágtattak.

Rjazany ostroma

Hadzsi-Rahim írja: „Ó, milyen idők támadtak, mennyi kegyetlenség és baj látható mindenfelé! Az elkeseredett rjazanyi sereggel a Kipcsák Sztyeppen vívott csata után Batu kán nem óhajtott várni és pihenni. Futárokat küldött Gujuk kánhoz, megparancsolta neki, hogy elsőként induljon Rjazany ellen, és támadja meg a várost. Magának Gujuk kánnak is az volt a titkos gondolata, hogy megelőzi a dzsihangirt, és megszerzi seregének azt az örömet, hogy kirabolja a gazdag várost. De amikor az általa gyűlölt Batu kántól megérkezett ez a parancs, dölyfösen felfuvalkodott a futárok előtt, és így válaszolt: »Seregem elfáradt a dicső csata után, és meg akarom engedni, hogy pihenjen. Azután majd támadok. Rjazany nem menekül a kezem közül.«

Gujuk kánt erre a válaszra az is készítette, hogy tumenje erősen megtépázódott az uruszutok elleni harcban. A sámánok ügyetlenül kötözték be a sebesülteket.

Batu kán tanácskozott Szubudaj-Bagaturrel, hogy mi a teendő? A dühöngő hóvihar után a sztyeppén csend honolt. A nap élesen megvilágította az ezüstös messzeséget. Más seregrészek futárai, akik délre sodródtak el, egymás után érkeztek meg a jelentésekkel. Burundaj jelentette, hogy Pronszk felé megy, de a keskeny ösvények és a sűrű erdő feltartóztatják. »Ilyen utakon nagyon nehezen haladnak fogataink, és a faltörő gépeket lehetetlen keresztülvonszolni.«

Batu kán nevében Szubudaj-Bagatur azt válaszolta Burundajnak: »Te vitéz vagy, de nem vagy leleményes! Parancsold meg a fogoly uruszutoknak, hogy vágjanak olyan széles ösvényeket, amelyeken három szekér egymás mellett haladhat. Vedd be Pronszkot, és haladéktalanul indulj Rjazany felé. Hajtsd oda a foglyokat. Rjazany körül találkoznak a tatár seregek. Aki nem teljesíti a parancsokat és késlekedik: meglátja a halált.«

Batu kán és Szubudaj-Bagatur, be sem várva a választ, gyorsított menetben észak felé haladt. A sebesültek hátul követték őket szekereken és tevéken.

Batu kán kijelentette: »Rjazanyt magam veszem be.«

Alig két nap múlva Batu kán az ezer »győzhetetlen« élén Rjazany falai előtt állt. A dzsihangir tíz lovassal a zárt városkapuhoz küldte az öreg Galibot, Rjazany volt hercegét, az áruló tolmácsot. A herceg felkiabált a falakon állóknak, hogy adják át a várost. A falról kővel dobálták meg, mire a herceg, kőtől felsebzett arcát kendővel törölgetve, káromkodva visszajött.

Mivel Batu kán meg akarta rémíteni a rjazanyiakat, megparancsolta, hogy gyűjtsák fel a környékbeli falvakat. Ő maga Galib herceggel együtt körüllovagolta Rjazanyt, részletesen kikérdezte a herceget, honnan a legjobb megtámadni a falakat, hol lehet rést ütni rajtuk, hol lehet aláásni? Nagyon nehéz volt bejutni a városba, amely körül meredek, jéggel borított földsáncok emelkedtek.

A mongolok kezdték előhajtani a félmeztelen, toprongyos és összevert uruszut foglyokat. A tatárok korbáccsal ütötték őket, és kényszerítették, hogy ostromhágcsókat építsenek. Az uruszutok megkérdezték: ki ad nekik enni? Éhesek, két napja semmit sem ettek.

– A lovak és más állatok visznek minket, de nem kérdezősködnek az evésről – válaszolták a tatárok. – Ők találnak maguknak ennivalót. Ehettek gyökereket vagy lóganéjt, de a hágcsót építsétek.

A makacskodókat a tatárok vasgömb végű bunkóval fejbe verték. Az éhségtől megfeketedett, mogorva uruszutok szótlanul fejszéket és kézfűrészeket kerestek elő a feldúlt kunyhókból. Gerendákat, deszkákat törtek ki a házából, és építették a hágcsókat. Másnap megérkeztek az első faltörő gépek, amelyeket szántalpakra helyezve szállítottak. A város főkapujával szemben felállították a gépet. A faltörő dübörögve kezdte hajítani a nagy köveket. A másik gép alatt, amikor áthozták a folyón, beszakadt a jég, s a gép a vízbe merült. Az uruszut foglyoknak megparancsolták, hogy húzzák ki, s a foglyok a jég alá bukva dolgoztak...

Allah nagy!... Batu kán csökönys. Valami szörnyűséges dolog készülődik!”

Hallod, hogyan ugatnak a kutyák?

A holdas, ezüstös éjszaka álomba burkolta a Perun Fenyvest. Az erdő szélén szunnyadó, évszázados fenyőfák mentén húzódó kunyhók mélyen befűródtak a hóbuckák alá. A csendet nagy ritkán törte meg a fonott kerítések és a mozdulatlan fák száraz reccsenése. A kutyák is elcsendesedtek, karikába kutyorodtak, és bozontos bundájukba dugták orrukat.

A kékes fényben ködösen sejlettek a hóborította, púpos asztagok, a csupasz fekete fatörzsek és a sztarosza háza előtt álló magas rúd, tetején fenyőgallyakból kötött csokor.

A tanya szélén néhányszor vakkantott egy kutya, aztán magas, elnyújtott, vonító ugatásba kezdett. Erre a többi kutya is válaszolt. A Perun Fenyves minden kutyája csakhamar szünni nem akaró ugatásban tört ki. Valahol csapódott egy kertajtó, harsányan felnyerített egy ló.

Opaljonyiha, aki a legszélső kunyhóban lakott, felébredt. A mennyezetről függő ágyából kiugrott, óvatosan félrehúzta a kifeszített halhólyaggal bevont ablak reteszét. Opaljonyiha a bederesedett, nyikorgó halhólyag fölött kitekintve, a fonott kerítésnél hosszú szárnyú kabátos, furcsa kucsmás, sötét emberi árnyat pillantott meg. A férfi beugrott az udvarba, és a szérú felé tartott.

– Vesnyanka, kelj fel! – Opaljonyiha megrázta a mélyen alvó leányt. – Hallod, hogyan ugatnak a kutyák? Ők azok! Az udvarban egy rossz ember... A szérú felé szaladt... Félek... Nem akar ez gyújtogatni? A férfaink mind elmentek! Hogyan bánunk el velük mi, asszonyok, egymagunkban?

A két nő bocskort rántott, fejét bekötötte kendővel, és magára kanyarította a bekecset. Tekintetük megint az ablakra esett. Minden nyugodtnak látszott az ezüstös holdvilágnál. Csak a kutyák vonítottak szüntelen, és tépték a pórázukat.

– Opaljonyiha néne, én is félek! Valami baj lesz? – kérdezte suttogva a leány. Az asszony pedig gyorsan felvette övét, fogai közt tartotta kétujjas kesztyűjét, egy darab kenyeret tett egy kendőbe, és kivette a lóca alól a fejszét.

– Vajon nem a tatárok? Hozd a kenyérvágó kést. És a fatálat. Ne felejtse itt a tűzszerszámot!...

A két nő kiosont a kunyhóból, és megbújt az árnyékban. Ismeretlen ember forgolódott a szénás szérú körül, és szikrát csiholt...

Szörnyű kiáltás hallatszott a falu végéről. Visszhang felelt rá az alvó fenyőerdő mélyéből. Újra felharsant a kiáltás, tele rémülettel, fájdalommal: egy súlyosan sebesült asszony vadállati ordítása.

A falu gyorsan felébredt. Csapódtak az ajtók, a lovak patái dobogtak a hídláson. Nyergeletlen lovon fedetlen fejű, görnyedt öregember vágatott subátlanul, és kiabált:

– Tűz van! Itt vannak a tatárok! Meneküljtek!

Opaljonyiha lopva odaszaladt a szénaboglya körül pizmogó emberhez.

A hold fényénél látta az asszony, hogy az ismeretlen sarkig érő, furcsa, hosszú kék suba és kutyabőrből készült fehér csizma van, övében görbe szablya. A férfi csak akkor nézett hátra, amikor már feje fölött emelkedett a fejsze... Pontos csapás volt...

Az agyonvágott ember arccal bukott előre, és vére sötét foltban ömlött szét a fehér havon.

– Fussunk a hátsó udvaron keresztül, a kertek alján! – suttogta Opaljonyiha. – Gyerünk gyorsan, bújjunk el a sötétben...

De már nem sikerült elmenniük. Tatárok másztak át a kerítésen, subájuk hosszú szárnyát felemelték, és övükbe dugták. A két nő a gally- és lécrakásba bújt.

A falu egyszerre több helyütt fellángolt. Két félreeső kunyhó is égett, meg a szénaboglyák a szérúskertben.

A tűz hatalmas lángnyelvekkel, sötét füstfellegekkel emelkedett az ég felé.

Keservesen bögték az utcára kihajtott, megriadt tehének; ide-oda száguldoztak a lovak. Mindenfelől asszonyok kétségbeesett ordítása és zokogása hallatszott. Az asszonyok futkostak, nem tudták, mit mentsenek, hova meneküljenek; kiráncigálták a tüzet fogott házakból a síró gyermekeket meg a gabonás zsákokat.

Új, soha nem hallott, szörnyűséges üvöltés közeledett az erdőből:

– *Khu, khu, khu! Urragh!*

A lovasok fergetege zűrzavarral, lónyerítéssel, rekedt kiáltásokkal és a szörnyű nép ismeretlen, éles szagával töltötte meg a falut.

A kutyák kétségbeesetten ugatva és nyüszítve rohantak az idegen lovasok után, akik szertenyargáltak a faluban, görbe szablyájukkal vagdalózva lesújtottak mindenkire, aki útjukban állt, és pányvával fogták el a menekülő asszonyokat. A tatárok a falu két végén rontottak be, mindenkit, akivel a találkoztak, a falu közepére, a sztaroszta háza melletti térségre hajtottak.

Az elővárosban

Batu kán, miután körüllovagolta a város falait, visszatért a folyó túlsó partján levő településre. A lakosok elhagyott házaiban tatár harcosok tolongtak. A tatárok az utcákon sűrögtek-forogtak, egy-egy öltre való szénát cipeltek, lehúzták a szalmatetőket – minden alkalmas táplálék volt vad, igénytelen lovuk számára. A házak fölött mindenfelé füst szállt az égnek: a tatárok kényszerítették a fogságba esett asszonyokat, hogy palacsintát és lepényt süssenek nekik.

Batu kán csillagos homlokú, fekete kesze lován végigügetett az elővárosban. Napbarnította arca mozdulatlan volt; összehunyorított szemének tekintete az emberek fölött kalandozott; senki sem tudott az arcáról sem örömet, sem gondot leolvasni. Hármassorokban lovagoltak mögötte hűségese kánjai. Ezek a kánok tiszteletbeli ezredesi vagy tízezredesi rangot viseltek, de csapataik nem voltak. Abból állt a kötelességük, hogy részt vettek Batu kán ebédjein, négy helyett ettek, tréfás történeteket és dicső vitézek rendkívüli kalandjait mesélgettek. Amikor pedig négy szemközt maradtak Batu kánnal, mindegyik pletykáit a többi kánról, akivel az imént még együtt beszélgetett az ebédnél. Batu kán mindegyiket figyelmesen meghallgatta, összehúzta szemét, és néha kegyesen sziszegte: „*Dze-dze!*” Batu kán mindent tudni akart, ami közelében vagy távol tőle, a többi dzsingiszida seregében történik, ezért tűrte meg ezeket a kánokat, mint olyan embereket, akikre szüksége volt.

Az elővárosban a bauri egy tágas házat mutatott Batu kánnak, és azt ajánlotta, hogy aludjék abban éjszaka.

– Ki lakott ebben a fa-jurtában?

– Az uruszut sámán. „Pópának” nevezik.

Batu kán haragosan legyintett. Szubudaj-Bagatur, a hatalmas tanácsadó is beleavatkozott.

Sárga lován ült, és rekedt hangon így szólt:

– Hát illő a dzsihangirhoz, hogy egy sámán jurtajában lakjék, még hozzá egy uruszutében? Az miféle ház? – Korbácsával rámutatott a csúcsos tetejű, magas gerendaépületre, melynek tetején aranyozott kereszt volt.

– Ez az uruszut isten háza.

– A dzsihangirnak ott illő laknia, ahol az istenek laknak – mondta szigorúan Szubudaj-Bagatur.

Batu kán rásandított a szemét lesütő boursira, a máris lelkesen helyeslő kánokra, a hatalmas tanácsadóra, és lovát a templom felé fordította.

A bauri a templomajtó felé rohant. A tornácon, a bejárat mellett négy mongol harcos ült.

– Ide nem szabad! – szólt az egyik.

A bauri vitatkozni kezdett a mongolokkal.

– Ki állított ide titeket? – kérdezte az odalovagló Szubudaj-Bagatur.

– Gujuk kán századosa, Munke-Szal.

– Menj vissza a századoshoz, és mondd meg neki, hogy válasszon a kánja számára alkalmasabb jurát. Takarodjatok!

A négy mongol összenézett; füttyentettek a foguk között, és bő subájuk szárnyát felemelve, a mély hóban a templom kerítéséhez kötözött lovukhoz mentek. Az egyik visszafordult, és így szólt Szubudajhoz:

– Amikor majd Gujuk kán verni kezdi a pofánkat a csontlapátkával, akkor ugye nem fogod pártunkat?

– Ki vágta le a füledet? – kérdezte Arapsa. – Vigyázz, mert levágom a másikat!

A mongol fogait vicsorítva meghajolt, kivont kardját dühösen visszadugta hüvelyébe, és gyorsan lóra pattant.

– Te is megkapod még a magadét! – kiáltotta, és elvágatott.

Arapsa haragosan nézett utána.

– Gujuk kán megint gyilkosokat küld a dzsihangirhoz!

A nukerek elővezettek egy öregembert, akit a szomszédos őrbódében találtak. Kutyabőr kucsmát, vászonnadrágot, inget és háncsbocskort viselt. Egészen elkékült, és reszketett a hidegtől, de nem mutatott félelmet. Az öreg kinyitotta az ajtón függő nagy lakatot. A bauri elsőnek ment be, összefonta kezét a hasán, és megállt az ajtóban. Batu kán leugrott lováról, megmozgatta elzsibbadt lábát, és bement a templomba. A tatárok nem nyúltak hozzá. A keskeny lantorna-ablakon^[133] keresztül gyéren szivárgott be a fény. Elöl csillogott a faragott faajtós, aranyos oltár. Néhány ikon előtt mécses pislákkolt, megvilágítva a komoran néző szentek sötét ábrázatát. Batu

kán odalépett az oltárhoz, és megkerülte a főoltárt. Egyik sarokban, kis asztalon öt fehér, kerek áldozási cipócskát talált. Megparancsolta az utánajövő boursinak, ízlelje meg a kis cipót, nincs-e megmérgezve? A boursi beleharapott, megrágta, és így szólt:

– *Avva!* „Az ég kánja” óvjon téged is, engem is a szerencsétlenségtől! A kenyér ízletes!

Batu kán visszament a templom közepébe, és leült egy lópokrócra. Félkörben melléültek a kánok.

– Kőpadló – mondta Batu kán. – Rakjatok itt tábortüzet, és főzzetek nekem teát^[134].

A boursi lőtott-futott, beszélt a tolmáccsal és a fogoly öregemberrel, majd alázatosan jelentette a kánnak:

– Itt nem szabad tüzet rakni, az felbőszíti az uruszut istent, és leégeti a házát. De a fogoly öreg egész nap fűti majd a pestet, és meleged lesz.

Szubudaj-Bagatur megparancsolta, hogy hadsegédei – a jurtagdzsik – helyezkedjenek el az uruszut sámán házában. A gerendából épült ház pitvarból és két, fallal elválasztott szobából állt. A kőből és agyagból rakott nagy, négyszögletes pest mindkét szobába átnyúlt.

A ház első felében négy mongol jurtagdzsi és két muzulmán ujjur írrok telepedett le. A második szobát Szubudaj magának választotta. Meglátta a rjazanyi herceget – az áruló Glebet –, aki a jurtagdzsikkal ült, és megkérdezte tőle:

– Mi az a „pohanka blinyi”?

– Ezt nehéz megmagyarázni, olyan palacsintaféle, meg kell kóstolni. Hozass magadnak egy „bábát”, az majd mindennap sütni fog neked, és örömed lesz benne.

– Mi az a „bábá”^[135]?

– Az udvaron egy mongol harcos eladásra kínált két asszonyt. Vedd meg!

– Mit kér értük?

– Mindjárt behívom.

Gleb kiment az udvarra, és egy öreg mongollal tért vissza, aki két vonakodó nőt taszigált a szobába. Az egyik magas, testes volt, kék szarafánt^[136] viselt. Amikor belépett, tekintetével azt a sarkot kereste, ahol a kitépett ikonok szentségtartói megmaradtak, és háromszor

meghajolt a sarok felé. Két kezét dús keble alatt összefonta, és átható tekintettel meredt Szubudaj-Bagaturra, aki egy padka mellett, a padlón ült egy lópokrócon. Az asszonyhoz egy szőke hajfonatú, riadt szemű fiatal leány simult szorosán. A leány rongyos cserzett bőrbekecset hordott, mely alól kilátszott a piros szarafán széle.

– Íme, itt van neked két válogatott bába – mondta tatárul Gleb herceg. – Az öregebbik gyakorlott szakácsnő, ez itt pedig kis kerti virág, pipacsfejecske.

Szubudaj futó pillantást vetett a nőkre, és elfordult.

– Térdeljetek le – szólta Gleb herceg. – Ez nagy kán. Mostantól fogva az ő rabszolganői lesztek.

– Nagy, de nem a legnagyobb! – válaszolta az asszony. – Minek letérdelni? Nézd, milyen mocskos á padló, hogy összetaposták a szörnyetegek!

– Azt mondom, hogy borulj le a gazdád előtt.

– Az én gazdám vagy tíz esztendeje meghalt. No, Vesnyanka, hajoljunk meg előtte.

A két nő mélyen meghajolt, ujjakkal érintették a padlót.

Szubudaj átható tekintettel méregette a nőket, és összehunyorította szemét. Rásandított Gleb hercegre, aki leült a tölgyfa padra; felemelkedett, rátette a lópokrócot a padra, és lábát maga alá húzva, leült.

– Hogy hívják? – kérdezte Glebtől. A herceg lefordította a kérdést.

– Opaljonyihának, azaz „perzselt ember feleségének” tisztelnek, ez meg itt Vesnyanka.

– A leányod?

– Nem. A szomszéd árvája. Én nevelem.

– És miért hívnak téged így? – folytatta a kérdezősködést Szubudaj.

– A férjemet megégették máglyán.

– Kik? A tatárjaim?

– Ugyan már! A mi tolvajaink: a novgorodi rablók. Azóta neveznek Opaljonyihának, vagyis „perzselt ember feleségének”, ő meg azért Vesnyanka, vagyis Tavaszka, mert tavasszal született, és olyan szép, mint a tavasz.

– Nehezek ezek az uruszut nevek, az ember nem jegyzi meg! – mondta Szubudaj. – Dolgoztok nálam, vagy hívják másokat?

– Egész életemben dolgoztam valakinek. Nekünk, asszonyoknak, már ez az osztályrészünk!

– Süssetek nekem blinyit meg rozslépenyt és cipót.

– Csak legyen kvasz meg rozsliszt, akkor minden lesz.

– Az öreg Szaklab mindent megszerez – szólt közbe Gleb. – Talán még nem felejtett el oroszul.

A két asszony élénken visszafordult Szubudaj öreg szolgája felé, aki az ajtóban állt.

– Rjazanyi vagy? Rabszolga?

– Negyven éve szenvedek a fogságban. Összenőtt a lábam a lánccal. Veletek is így lesz: ha egyszer rátok teszik a hurkot, halálotokig nem téphetik le... – Az öreg nagyot sóhajtott. – Itt van nektek liszt, és itt a kvasz^[137]... – És odahúzott a pesthez egy zsákot meg agyagkorsót. Lábán megcsörrent a vasbilincs.

– Uram, Teremtőm! – kiáltott fel Opaljonyiha, és összecsapta a kezét. – És te negyven éve hordod a lábadon a vasat. – Opaljonyiha megfenyegette ujjával a mozdulatlanul rámeredő Szubudajt.

– Jól van, majd aztán beszélgetünk... Most hozok fát – mondta az öreg.

– No, Vesnyanka, háború ide, háború oda, tésztát kell csinálni!

Opaljonyiha felsóhajtott, és elindult a pest felé, de a mongol visszatartotta, meghúzva a szíjat, amely az asszony nyakába volt vetve. Opaljonyiha megállt, és Szubudajra nézett. Szubudaj megkérdezte a mongoltól:

– Honnan szerezted ezeket az asszonyokat?

– Abban a században voltam, amelyet kiküldtek, hogy megkerülje a várost. Erdőn keresztül lovagoltunk, ahol emberek futottak és sok asszony. Levágtunk néhányat, a többit visszakergettük a táborunkba.

– Úgy!

– Ezt a kettőt magam fogtam, és pányvára fűztem.

– Úgy!

– El akarom adni őket!

– Úgy!

– Nagyon régi, rongyos a csizmám. Fázik a lábam...

– Úgy!

– Az uruszutokon nem láttam bőrcsizmát, hársfakéregből készült bocskorban járnak.

– Úgy!

– Ezeket az asszonyokat el akarom cserélni csizmáért.

– Tehát azt akarod, hogy én húzzam le a csizmámat, és adjam neked. Meg akarod nyúzni a parancsnokodat? Tudod-e, mit kapsz ezért most rögtön?

Az állán ősz szőrpamacsot viselő öreg mongol riadt szemeket meresztett, és kitétotta száját.

– Én nem ezt akartam, nagy kán! Vedd tőlem ajándékba ezeket a nőket. Óvjon az örökké kék ég!

A mongol leoldotta a szíjat, és kihátrált a házból.

„Mi a beteg barmot is megszánjuk”

Szubudaj-Bagatur szögsárga csődöre a ház tornácához volt kötve, ahol Szubudaj lakott. A mén előtt egy nyaláb széna és szalma hevert.

Batu kán magához hívatta az öreg hadvezért. Szubudaj elindult, egy nuker elővezette a lovát.

„Nem méltó kánhoz a gyaloglás, nem méltó, hogy lába a földet érintse.” Szubudaj lóháton vágott át az utcán. Szemközt rohant vele egy csomó nuker. Mind kiabált, tolakodott, igyekezett közelebb férkőzni egy deres kucsmájú mongolhoz, aki behavazott lovon ült. A mongol egy másik lovat tartott kantárszáron. Egy ember volt a nyergen keresztbe kötve. Az ember eszméletlen volt. Arca elfehéredett a fagytól, halottnak látszott.

Szubudaj váratlanul felordított, mint egy őrült. Megkorbácsolta lovát, belenyargalt a tömegbe, lezökkent a nyeregből, és odarohant a fagyott emberhez.

– Urjanh-Kadan, ébredj! Nyisd ki a szemed! Hallgass rám! – kiáltotta Szubudaj, arccal a fagyott ember ruhájára borult, megfogta, tapogatta a mozdulatlan arcot.

– Ez Szubudaj-Bagatur fia – mormolták a tömegben. – Látni való, szerette a fiát, Urjanh-Kadant! Bár fiatal volt, de elszánt vitéz.

– Hova vigyem? – kérdezte a lovas mongol. – Nem az lesz a legjobb, ha egyenesen máglyára tesszük és elégetjük?! Úgysem tér vissza már belé az élet.

Szubudaj kirántotta a lovas kezéből a kantárt, és maga vezette vissza a lovat a fakapun keresztül a ház tornácához. Szípgöngyön kiabálta:

– Urjanh-Kadan! Nem halhatsz meg! Belefújok az orrlíkaidba, hogy a lelkem átmenjen a testedbe. Kitépem a szívemet, és beteszem a melledbe a te megfagyott szíved helyett. Jobb, ha én, az öreg, halok meg, de te, a fiatal, újra ragyogni fogsz győzelmekben... Várj, ne hagyd itt ezt a világot!...

Opaljonyiha figyelmes lett a zajra és a kiáltásokra, s kilépett a tornácra. Összevont szemöldökkel nézte a jajveszékkelő Szubudaj-Bagaturt, és megértette: „A ferdeszemű a fiát siratja!”

Opaljonyiha gyorsan lefutott a lépcsőn. Erős kézzel félretolta Szubudajt. Biztos, nyugodt mozdulatokkal kioldozta a kötelékeket, leemelte Urjanh-Kadan testét, a vállára kapta, és óvatosan tartva, felment a lépcsőn; a pitvarban a fagyott embert letette a szalmára.

Gleb herceg is ott termett. Opaljonyiha letérdelt, és kigombolta az ifjú ruháját, majd megszólalt:

– Még él a boldogtalan. Nem először dörzsölök életre fagyottakat. Adjatok rongyokat, nemezt, mécsolajat és egy tál havat. Ferdeszemű, nem szabad bevinni a házba, a húsa darabokra szakad szét.

Szubudaj, meglepődve Opaljonyiha magabiztosságától, a merev test mellé guggolt, és ujját szája elé téve bámult.

Opaljonyiha lehúzta Urjanh-Kadan szarvasbőr gutulját^[138], és gyorsan, hozzáértőn, hóval és nemezzel dörzsölni kezdte a megfehéredett lábfejeket. Két mongol, aki megértette, mit csinál az asszony, dörgölni kezdte Urjanh-Kadan csuklóit, keze fejét. Opaljonyiha sorban, egymás után végigdörzsölt minden testrészt, s végül ügyesen és óvatosan az arccal kezdett foglalkozni.

– Fogjad, gyermekem, kend be libazsírral – szólt a pópa, a ház gazdája. Szubudajra sandított, és átadott Opaljonyihának egy fatálat. – És még tölts a szájába egy kis borocskát is.

Sokáig vesződött Opaljonyiha. A pitvarban meleg és fülledt lett a tolongó nukerektől. Végre kinyílt Urjanh-Kadan szeme; réveteg tekintete végigfutott az egybegyülteken, s megállott Szubudaj-Bagatur arcán. Ekkor értelem csillant fel a szemében.

– Atyám!... Halljad... – suttozta. – Az uruszutok vad farkasok. Meg kell ölni őket... Nem adják meg magukat!...

– Mit láttál, fiam, Urjanh-Kadan? Mi történt veled? Ki bánt veled gonoszul? Azt én elevenen apró darabokra vagdalom!...

– Fogságban voltam!

Urjanh-Kadan újra elájult. Szubudaj ráncigálni kezdte.

– Ne zavard! – szólt szigorúan Szubudajra Opaljonyiha. – Ne nyúlj hozzá!

– Hallod-e, te uruszut asszony – kérte gyengéden Szubudaj –, mentsd meg a fiam, a dicső Urjanh-Kadan bagatur életét., Szabadon bocsátlak, és olyan jutalmat adok, amelyet még álmodban sem láttál.

– Igyekszem én jutalom nélkül is. Mi a beteg barmot is megszánjuk. És ámbár ő nem keresztény, mégiscsak emberi lélek...

Szubudaj lement az udvarra, odalépett szögsárga csődöréhez, a fülébe sugdosott, belefújta az orrlíkába, és fülelt, mit mond, milyen jelt ad neki a bölcs ló.

– Jelezd, hűséges társam, levágjam-e az asszony fejét, vagy öltöztessen brokátbundába? Vigyem-e magammal tovább a hadjáratban, vagy levetkőztetve vettessen ki az erdőbe? Micsoda uruszut asszony! Bagatur ez, nem nő! Ilyet még nem láttam...

A ló a fejét bólogatta, mintha helyeselné, és puha szájával megragadta gazdája ruhaujját.

Nyugtalan éjszakák

*AZ ELLENSÉG NEM ISMERI
ELLENSÉGE GONDOLATAIT.
[KELETI KÖZMONDÁS]*

Szavelij az egész éjszakát nyugtalanságban töltötte. A lőrésen át a távolba nézett, és hallgatta a felzaklatott város moraját. A Rjazany körüli megszokott éjszakai csend eltűnt. Ezer és ezer tűz égett lent, a falak alatt és a folyón túl, a síkságon, mintha valami dús kéz körös-körül izzó zsarátnokot szórt volna szerteszt. A tatárok egész éjszaka szakadatlanul rakták a tábortüzeket és tüzelőnek könnyörtelenül szétszedték a kunyhókat, csűröket és kerítéseket. Távolban, a látóhatár alján, hatalmas tüzek lobogtak. Az alacsony felhőkön remegett a tűz bíborszínű visszfénye.

Harcosok jöttek, nyugtalanul néztek a távolba.

– Pronszk lángol ott!

– Te aztán megmondtad! Ötven versztányira lehet innen.

– Akkor meg micsoda?

– Valóban, Pronszk ég!

– Nézd, felgyújtották Szoboljevkat!

– Testvérek, testvérek!... Uhorszakaja ég...

– Hol?

– Ott, az erdőn túl...

– Nem Perevoloki az?

– Nem, azt egyelőre még nem bántották...

– Hát az meg micsoda, testvérek?!... Átkozott szörnyetegek!

– Ott is ég! Ott, messze...

– Az Jarusztovo...

– Jarusztovo? – sóhajtott Szavelij. – De hiszen Jarusztovo harminc versztányira van Rjazanytól! – És övéire gondolt, akiknek azt tanácsolta, hogy ha baj lesz, meneküljenek Pahom halászhoz Jarusztovóba.

– Minek megvárni, amíg beveszik Rjazanyt? Mi ezeknek az átkozottaknak harminc verszta? Látod, mennyien vannak! Körös-körül eláradtak. Felperzselik, és rabolják a falvakat... Jarusztovo felé

erősen vöröslött az ég alja. Magasra csaptak a fényes sárga lángok, és a fellegeket nyaldosták.

– Bolondok! – szólt egy fiatal harcos. – Ezek a tatárok a saját fejükre gyújtják a szénakazlakat.

– Nem! Rosszul mondtad! – vitatkozott Szavelij. – A tatároknak a széna becsesebb, mint a kenyér. A lovak széna nélkül elpusztulnak. Hová jutnak akkor ezek a fenevadak? A mieink gyújtották föl a szénát! Ha felgyújtjuk a boglyákat és az asztagokat, elpusztítjuk a tatárokat.

– Igen! Akkor nem tudnak itt megélni!... Nem adjuk meg magunkat!

Az éjszaka nyugtalanul telt el. Az örök le se hunyták a szemüket.

Reggel a folyón túl kukorékolni kezdtek a kakasok. A rjazanyi kakasok felelgettek. A dérepte harcosok nézték a kihunyó rőt fényeket. A tatárok máglyái továbbra is sok ezer lánggal lobogtak.

A nap felemelkedett a távoli erdők kék rojtjai fölé. A havas rónán keresztülfutó rózsaszínű sugarak megvilágították a tatár csapatokat, amelyek fekete áradatként özönlöttek a város felé.

Emberek és lovak parasztszánokon gerendákat, rudakat, deszkákat cipeltek. A rjazanyiak kíváncsian és izgatottan tolongtak a falakon, és találgatták, mihez kezdenek a tatárok. Fogolycsoportok érkeztek. Tatárok forgolódtak körülöttük, korbáccsal verték őket, és előrekergették az elmaradókat. A falakról tisztán lehetett látni, hogy sok tatár már orosz parasztbekecset és köpönyeget vett föl, a foglyok pedig levetkőztetve, toprongyosan járnak, sokukon nincs egyéb, csak egy szál nadrág és ing. Néhány fogoly elesett; ezekre rárohantak a tatárok, és verték őket, amíg újra fel nem álltak, vagy örökre el nem csendesedtek.

A foglyok lent, a város körül, fakerítést kezdtek építeni a szétszedett házak gerendáiból és deszkáiból.

– Nézd, körülkerítenek, mint a juhokat! – mondták a falakon.

– És meg is nyúznak, mint a juhokat...

– Majd meglátjuk, ki kit nyúz meg! Csak dugják ide az orrukat ezek a fenevadak!...

Néhány lovas ügetett a kapuhoz. A lovasok között volt Gleb herceg is. Kiabált, esküdözött, hogy Rjazanyban senkinek semmi bántódása nem esik.

– Nyissátok ki a kaput, és menjete a földekre. Csak a javaitokat hagyjátok otthon. Szabadon elmehettek, ahova akartok, a tatárok egy ujjal se nyúlnak hozzátok.

– Gleb Vlagyimirovics! – háborogtak a falakon. – Átkozott testvérgyilkos! Álnokul legyilkolta a rokonait! Átkozott Káin! Nemhiába közösítették ki az egyházból!

– A testvéreidet megölted, most meg elárulod hazádat... Hogy húznának karóba!

A falakról nyilak repültek. Egy ügyesen dobott kő megsebezte Glebet. A herceg gyorsan megfordította lovát, és visszavágatott.

Hajnalban a kőhajító gép közelebb gördült a város kapujához. A tatárok, nagy fapajzsok mögé bújva, megkezdték a lövést. Hátrahajlítottak egy gerendát, amelynek végén vasserpenyő volt; a serpenyőbe nagy követ tettek. A gerenda recsegve előrevágódott, és kihajította a követ. Közelben, a feldúlt házak mögött, tatár lovasok álltak lesben, és várták, nem merészkednek-e ki vakmerő emberek a kapun.

Kofa vojvoda a legszigorúbban megparancsolta:

– Őrizzétek meg erőtöket! Verjétek vissza a hitetleneket! De ne menjete ki a kapun! A tatárok ravasz csapdát állítanak nekünk!

Kinek erősebb az istene?

Batukán Rjazany ostromának előestéjét ugyanabban a templomban töltötte. A jurtadzsik az utolsó parancsokat írták a csapatoknak. A legszigorúbb büntetés fenyegette azt, aki nem ront a városba, hanem meghátrál.

Szubudaj-Bagatur komoran és szófukaron ült Batu kán mellett. A kérdésekre bólintott, vagy tiltón felemelte az ujját. Végre megszólalt:

– Fényességes! Ma parancsot adtál a támadásra! A kilőtt nyíl nem térhet vissza. Parancsold meg, hogy holnap készítsenek agyagból ezer dzagolmát^[139], amelyekben a húst főzik majd a győzelem ünnepén rendezett lakomára. De ezen az éjszakán aludni kell, és készülődni a harcra.

A kánok, akik Batu mellett ültek, helyeseltek, és elmondták a szokásos jókívánságokat:

– Vajha ne legyen hiányunk véres harcokban és zsíros, húsos lakomákban!

Batu kán nyugtalankodott:

– Megparancsoltam, hogy vezessék elém tanítómat, Hadzsi-Rahim mirzát.

– Itt van a sátrad közelében. A külországi muzulmánokat őrzi.

– Ez nem az ő dolga. Hívtam, itt kell lennie.

– Fényességes! Nem jön!

Batu kán felállt, és gyorsan kiment a templomból. A templomtornác mellett, egymáshoz szorulva, néhány ember ült. Nagy fehér turbánt és prémmel szegett, színes vattás kaftánt viseltek. Egyesek siránkoztak, mások imákat hadartak. Mellettük állt Hadzsi-Rahim felemelt karral. A világos holdfényben megcsillant a fakih kezében az aranypajcza.

Néhány lépésnyire egy csoport mongol harcos állt; szablyájukat fejük fölé emelték. A harcosok minden moccanására a muzulmánok kiáltozni kezdtek, és Hadzsi-Rahim magasabbra emelte az aranylemezt.

Batu kán néhány szót szolt a mellette álló tolmácsnak. Az ólalkodó mongolok hátráltak. Próbáltak elillanni, de a sötétből „győzhetetlenek” léptek elő meztelen karddal, és megállították őket.

A tolmács a mongolok felé fordult:

– Tulajdon apátokat is felfaló sárga bolondok! Ostoba kóbor kutyák! Minek vagytok itt a dzsihangir küszöbe előtt? Az életek egy cérnaszálon függ!

A mongolok lármázni kezdtek, egymás szavába vágtak:

– Zsákmányt szerzünk, a miénk... Elveszik tőlünk. Ezek üzérek... Levágjuk őket, elszedjük az aranyukat és ezüstjüket. Az uruszutokkal voltak együtt! De ez a muzulmán varázsló, ez a hosszú szakállas, felemelte fölénk a Legszentebb Vezér arany pajczáját. Amíg a pajczát tartja, nem nyúlunk az üzérekhez. De ha leereszti a kezét, lemészároljuk őket, és elosztjuk a zsákmányt...

Batu kán toppantott.

– Mindjárt meghalljátok határozatomat. Ti, muzulmánok, válaszoljatok! Hol a hazátok? Hogy hívnak benneteket? Mit kerestek itt? Beszéljete gyorsan!

A térdelő kereskedők földig hajoltak. Egyikük, egy hosszú fekete szakállas ember, felegyenesedett, és így szólt:

– Különböző országokból származunk, de a hitünk egy: Mohamed fiaié. Kereskedők vagyunk, kereskedni jöttünk a hadseregedbe. A mi aranyunk és ezüstünk közös hasznot szolgál: megvesszük a harcosoktól azokat a holmikat, amiket eladnak: mi pedig szárított szőlőt, pisztáciát, gyömbért, bort, kenyeret adunk el, mindent, amire a te nagyszerű vitézeidnek szükségük van.

Batu kán rámutatott Hadzsi-Rahimra.

– Ismertétek azelőtt ezt az embert?

– Nem! Abban a pillanatban láttuk először, amikor fölénk emelte az aranylemezt.

– Ígértetek neki jutalmat?

– Ígértünk és újra ígérünk jutalmat a megmentésünkért. De ő azt mondta, hogy a derviseknek nincs vagyonuk, és az aranyat megvetik.

Hadzsi-Rahim közbeszólt:

– Igen, megvetik az aranyat, kivéve a te neveddel ellátott aranylemezt.

Batu kán hevesen és élesen megszólalt:

– Ide hallgassatok, ti kupecek! Batu kán elmegy sok országba, és meghódítja a népeket. Aki nem hódol meg nekem, meglátja a halált.

Aki megzavarja a rendet, mint ti – mutatott a mongolokra –, annak a gerincét eltörik a „győzheteleneim”...

A mongolok a hóra borultak, és felüvöltöttek:

– Bocsáss meg nekünk, hatalmas dzsihangir!

– Ti, kupecek, menjetek Szubudaj-Bagaturhoz. Ő majd ellenőrzi, hogy ki csakugyan kereskedő közületek. Minden kereskedő pajczát kap, seregemmel utazik, és szabadon kereskedhet. De akiről kiderül, hogy hazudott, annak beverik a tarkóját, és a kutyák elé vetik. Hát ti, kóbor csavargók, akik elhagytátok a csapatotokat, melyik tumenből valók vagytok?

– A nagyágán fiának, Gujuk kánnak tumenjéből.

– Gondoltam. Ti nem becsülitek meg, hogy a leendő kágán seregében vagytok, és szégyent hoztok Gujuk kán nevére. Szubudaj-Bagatur, ellenőrizd, melyik csapatból valók ezek a csavargók, vágasd le mindegyiknek jobb fülét, és őrizet alatt kísértess vissza őket Gujuk kán táborába.

A mongolok újra felüvöltöttek, és kegyelmet kértek. Batu kán azonban nem törődött többé velük, megfogta Hadzsi-Rahim kabátja ujját, és maga után vezette a fakihot.

A templomban, a széttárt szárnyú oltárkép előtt szőnyegek és bundák voltak leterítve. Azokon ült, lábát maga alá húzva, Batu kán. Szórakozottan bólogatva hallgatta, mit beszél a mellette ülő Hadzsi-Rahim. A dervis orosz irhabekecsben és prémcsizmában volt. Batu kán ajándékozta neki.

A reverendás pópa, melléhez szorítva az ezüstkeresztet csendesen járt-kelt a templomban, és keresztet vetve, minden ikon előtt egy-egy viaszgyertyát gyújtott meg. Ezt a mongol nagyúr parancsára tette, aki tolmács útján kijelentette: „Meg akarom adni a tiszteletet minden uruszut istennek. Nem akarom, hogy valamelyik uruszut isten megharagudjék rám, és megrontson.”

A pap Batu kánra sandított, aki továbbra is szótlánul ült. Hadzsi-Rahim így beszélt a kánhoz:

– Újra könyörgök neked: eressz el! Nem akarok ebben a vértengerben élni. Miért pusztítasz el annyi népet, amely békében és szabadon akar élni?

– Védjék meg karddal a szabadságukat! A mongolok mindenkinél erősebbek. Az egész világnak meg kell hódolnia nagyatyám, a Szentséges Vezér utóda előtt.

– Mire kellek én neked? Bocsáss el!

– Nem, követni fogsz. Nem hallok magam körül mást, csak hazugságot. Csak Szubudaj-Bagatur, Julduz-hatun és te mondasz nekem igazat... Az a kívánságom, hogy mindig legyen olyan emberem, aki igazat beszél. Természetesen csak akkor kell igazat mondanod, ha négy szemközt vagyunk. Mert ha mások előtt kezdesz gáncsoskodni, megparancsolom, hogy a te gerincedet is törjék el, hogy a többiek rettegjenek tőlem...

– Aki igazat beszél, nem betegségben hal meg.

Batu kán a paphoz fordult, aki lágy léptekkel járkált a templomban.

– Miért van itt ilyen jó illat?

– Tömjéneztem a szent ikonok előtt.

– Mi az, hogy „tömjénezte”? Mutasd.

A pópa a füstölő parazsára tömjént hintett, és meglóbálta az ikonok előtt. Batu kán szaglászott.

– *Dze-dze!* Ez jó! Lóbáld felém!

A pap rémülten keresztet vetett.

– Uram, bocsásd meg vétkeimet! – és lóbálni kezdte a füstölőt Batu kán előtt.

– Kinek erősebbek az istenei? – folytatta Batu kán. – Az uruszutoké vagy a mongoloké?

– Egy az isten.

– Nem igaz. Hány isten van nálatok a falakra akasztva? Sok isten van. Jók is, rosszak is. De a leghatalmasabb: a mi Szulde istenünk, a háború istene. Ő adja nekünk a győzelmet, és mindenki meghódol kardunk előtt. És akkor a mongolok uralkodnak majd az egész világon!...

Rjazany végnapjai

*...ÉS ELPUSZTULA RJAZANY FÖLDJE ÉS VÁROSA
ÉS MINDEN SZÉPSÉGE, ÉS NEM MARAD
UTÁNA MÁS, CSUPÁN FÜST ÉS POR ÉS HAMU.
[HISTÓRIA BATU KÁN BEJÖVETELÉRŐL, XIII. SZÁZAD]*

Reggelre a tatárok egészen közel jöttek Rjazany falaihoz, és maguk után cipelték az ostromhágcsókat. Különbözők voltak ezek: néhány rövid pallóból összeeszkábáltak: fenyőtörzsekből, keresztgerendával; és olyanok is voltak, amelyeket sebtében csináltak hosszú gerendákból, kétoldali bevágásokkal.

A város falai alól felhangzottak a tatárok kiáltásai, a megkorbácsolt foglyok üvöltése, a fejszecsapások dübörgése, a dudák mélabús, nyekergő dallamai, melyekkel a tatár harcosok bátorították magukat az ostrom előtt.

A hágcsók mindenütt egy időben emelkedtek a falakra. Valamelyes támasztékot adtak a támadóknak.

Elsőként az orosz foglyok másztak fel, akiket hátulról lándzsával döfködtek. A félmeztelen emberek, rongyos kendervászon ingükben, elkékülve a hidegtől, csak nagy nehezen másztak fölfelé a hágcsókon, és kiáltozva könyörögtek Rjazany védőinek, hogy ne ölje meg őket.

– Könyörüljete rajtunk, testvérek! Hadd másszunk át a palánkon! Veletek együtt a tatárok ellen fordulunk... Nem a magunk jószántából megyünk, döfködnek hátulról...

Felülről így feleltek:

– Forduljatok vissza! Gyáva nyulak! Tépjétek ki a tatár kezéből a kardot, vágjátok őket, törjétek össze a hágcsókat!

Voltak foglyok, akik nem akartak rjazanyi testvéreik ellen harcolni, s amikor a hágcsó közepére értek, leugrottak, és legurultak a jeges lejtőn. Lent összecsaptak a tatárokkal, és összekaszabolva elhullottak.

Mindenfelé elkeseredett tusa folyt.

A hosszú nyelű fejszével felfegyverzett Szavelij a falon várt, készen arra, hogy mindenkit levág, aki felbukkan a hágcsón.

Egyszerre három hágcsó vége is felbukkant. Rajtuk egymás után gyorsan másztak felfelé az emberek. Kik ezek? Oroszok vagy tatárok? Félmeztelen alakok, ruhájuk cafatokban, kezükben furkó... Kétségbeesetten, elszörnyedve másztak fölfelé, és dühödten ordítottak.

Szavelij rájuk kiáltott:

– Oroszok vagytok-e, vagy sem? Vessetek keresztet!

Az első nem válaszolt. Vad ordítással feje fölé emelte a furkót, és le akarta ütni Szavelijt. De a husáng kirepült a kezéből, s a támadó lehemperedett a lejtőn.

A következő így kiabált:

– Gyikorosz! Komám! Ne bánts! Én vagyok... Vaula! Mögöttem jön Zvjaga...

Szavelij fejszéje megmeredt a levegőben. A két paraszt nehézkesen átmászott a tölgyfa palánkon. Utánuk egy fiatal tatár kúszott át gyorsan. Fényes, görbe szablyája volt. Széthasított fejével repült lefelé, Szavelij dühös erővel ütött, éppolyan biztosan, mint ahogy az erdőben szokta vágni a vén, évszázados fenyőket.

Zvjaga és Vaula Szavelij mellé állt. Rúddal lökték le, akik a hágcsó végén feltűntek. A többi rjazanyi harcos is elkeseredetten védekezett, és visszaverte a rohamozókat.

Az asszonyok is segítettek a férfiaknak. Vederszámra zúdították a forró vizet az ostromlókra. Köveket és jégtömböket dobtak a hágcsókon fölfelé igyekvőkre.

Dél felé visszaverték a rohamot. A tatárok elcsendesedtek, és visszavonultak. Lent, a falak alatt vonaglottak és kétségbeesetten kiáltoztak a sebesültek. A tatárok közéjük mentek, a maguk embereit kivonszolták, az oroszokat megölték.

Öt napon át ismétlődtek a rohamok nappal és éjjel. A rjazanyiak keményen kitartottak helyükön. De soraik fogytak, és nem volt, aki az elesettek helyébe álljon. Asszonyok álltak a nyíllal megölt vagy a mázsás kövektől összezúzott férfiak helyére. A tatárok pedig mindig új, friss csapatokat küldtek rohamra. Kitartóan másztak fölfelé a gyors zsákmány reményében, hiszen aki elsőként tör be, mindent elrabolhat, ami csak megtetszik neki.

Szavelij, Zvjaga és Vaula segített egymásnak, váltották egymást. Amikor rövid időre elcsendesedett a harc, rögtön lefeküdtek a falon, és karjukat fejük alá téve, abban a pillanatban elaludtak.

A kőhajító gép után két faltörő kos gördült a kapu elé. Szilárd állványon függő, vasalt végű, nagy gerendák voltak ezek. A faltörő kosokat kezelő mongolok és foglyok bőrpajzs mögül meglódították a gerendát, és szörnyű erővel a város kapujához ütötték. Megreccsentek a kapu tölgydeszkái, és forgácsok repültek szerteszét. A falakról forró vizet, fortyogó szurkot, nyílzáport és köveket zúdítottak alá.

A faltörő kosok ütései azonban kitartóan, szünet nélkül zuhogtak a kapun, amely végül is beszakadt.

Diadalordítással rontottak be a kapun a tatárok, de vastag kőfalba ütköztek, amely szorosán elzárta a bejáratot. Ezt a falat az ostrom napjai alatt a rjazanyi nők emelték a gyermekek segítségével.

A tatárok azonban nem tágítottak; előkerültek a hágcsók, újra megindultak fölfelé az elszánt harcosok, hogy megtörjék a rjazanyiak ellenállását.

A város védői látták, hogy erejük fogytán, és tudták, hogy közeledik a vég.

Agrippina, a rjazanyi herceg özvegye, fiatal menyével és a rokon bojárasszonyokkal december huszadikán elment a székesegyházba. Elhatározták, hogy ott várják be az elkerülhetetlen pusztulást. Sok rjazanyi nő vette körül őket. A püspök és a papok zsolozsmákat énekeltek, és minden kínhalálba indulót biztosítottak a túlvilági boldogságról.

A vak harangozó szüntelenül kongatta a nagy vészharangot. A harang zúgása szinte azt mondta, hogy a harc folytatódik, és senki se adja meg magát: az orosz emberek hősi halált halnak a drága, ősi földért.

Az ostrom hatodik napján, december huszonegyedikén, a tatárok újra megindultak a hágcsókon fölfelé, és égő fáklyákat vittek magukkal. A szakadatlan tatár-áradat minden oldalról egyszerre indult meg. Egyesek görbe szablyájukkal vagdalóztak, mások nyíllal lötték a védőket.

Végül is a tatárok felülkerekedtek. Vad, ujjongó üvöltéssel törtek be a város minden oldalán. A tatárok már az utcákon rohantak,

berontottak a házakba, és levágtak mindenkit, öregeket és kicsinyeket, senkinek sem irgalmaztak.

Szétverték a templom ajtaját, berohantak a templomba, lekaszabolták a nőket és a papokat, felgyújtották az épületet. A kisgyermeketek kitépték anyjuk kezéből, és a tűzbe dobták; az anyákon, mindenki szeme láttára, erőszakot követtek el, azután felvágták a hasukat.

Estére egyetlen élő ember sem maradt Rjazanyban. Egy kortárs ezt írja:

„Senki sem volt, aki nyögjön és sírjon, senki sem szomorkodott az elpusztultak sorsán: a szülők nem bánkódtak gyermekeikért, a gyermekek szüleikért, a testvér testvérért mindnyájan ott heverték holtan.”

Amikor Szavelij ezen a napon lenézett a falról, elszörnyedt: nyolc hágcsó támaszkodott a falnak, lent pedig feketéllett a támadásra kész tatár tömeg. Szavelij földrögöket szórt lefelé, vágta a felmászókat, de jobbról is, balról is hágcsók emelkedtek. A tatárok átugráltak a falon. Szavelijt nem bántották – kisebb gondjuk is nagyobb volt annál. Igyekeztek megelőzni egymást, a hercegi kastély, raktárak, éléstárak és jószágudvarok felé rohantak.

Szavelijt magával sodorta a tatárok elől menekülő emberáradat: a rjazanyiak a folyópart melletti várfok felé tolongtak. Átmásztak a falon, lecsúsztak a jeges lejtőn, és azon a helyen estek a folyóba, ahol be volt törve a jég. Aki győzte erővel, átúszott a folyón, és az erdő felé rohant.

A tatárok siettek, hogy mielőbb megkezdjék a rablást, és nem üldözték a menekülőket: „Nem juttok messzire, úgylis a mieink lesztek.”

A kevés menekült közt ott volt Szavelij is. Ámbár a víz jeges volt, átúszta az Okát. Vizes ruhában, övében fejszével, felmászott a túlsó partra, és megállt. Utolszor nézte Rjazanyt.

A láng és füst fürgetegéből kiemelkedtek az égő templomok harangtoronyai. Szavelij tisztán hallotta a győztesek üvöltésén és kiáltozásán keresztül a vészharang egyenletes, magányos kongását. A vak harangozó rendületlenül húzta a harangot.

Az öreg, vak harangozó az utolsó leheletéig harangozott, amíg egy feldühödött tatár nem végzett vele. A harangszó a haza

védelmére hívta az orosz embereket.

Búcsú az elesettektől

Befejeződött az ostrom. Kialudt a tűz. Rjazany, amelyet éjszaka belepett a hó, üszkös romokban hevert, mint egy szörnyen eltorzított halott, ezüstös brokátakaró alatt.

Batu kán keresztül óhajtott lovagolni a meghódított székvároson. A futárok elnyargaltak a „győzhetetlenek” közeli csapataihoz azzal a paranccsal, hogy másnap virradatkor sorakozzanak Rjazany kapujával szemben.

A tatár csapatok zegzugosán hullámzó vonalakban húzódtak a befagyott Oka partja mentén. A századok tízes sorokban sorakoztak. Minden félszázad előtt egy színes zászlócskával díszített lándzsát tartó daliás vitéz ült a lován. A század parancsnoka a teljhatalmú dzsagun^[140] volt. Hátul merev mozdulatlanságban állt a dobos két üstdobjával, a kürtös, vállsiján a kürttel, és a jelt adó pajzsos katona a kerek rézgonggal.

A századok szemlátomást megritkultak. Sok tizedből hiányzott egy-egy, esetleg három-három harcos. A megmaradtak között többen be voltak kötözve, viselték az orosz kardok és nyilak nyomait.

A folyó mentén, a város sáncainak lejtője tövében, meg az úton holttestek heverték. A mezítelen, már hóval befútt emberi tetemek a lehető legfurcsább helyzetben feküdtek. Egyesek összezsugorodtak, mások elterpesztették lábukat és karjukat: voltak, akik fejfelé zuhantak a gödörbe. A mély hóból mezítelen lábak meredeztek, rajtuk cserregő csókák ültek.

A „győzhetetlen” ezred már rég felsorakozott a folyó mentén. A lovak már rég mozdulatlanul álltak, és rángatták a kantárszárat. Távolról megharsant a harci kürt. A többi kürt ismételte a jelet. Az első század dzsagunja harsányan kiáltotta:

– Figyelem és engedelmesség!

– Figyelem és engedelmesség! – ismételték a századosok és tizedesek. A harcosok kihúzták magukat, szorosra fogták a kantárt. Az ezred feszült várakozásba dermedt.

Egy lovas csoport nyargalt elő az elővárosból, a tűztől megkímélt templom felől. Elöl hárman lovagoltak; a középső harcos kilenc széles, lengő szalaggal díszített, ötszögletű fehér zászlót tartott. A

lándzsarúd aranycsúcsa alatt Dzsingisz kán csődörének sárga farka csüngött. A zászlóra körmei közt hollót tartó kerecsensólyom volt arannyal hímezve. Mögöttük magányos lovas ügetett. Vagyim Danyilics Kofa rjazanyi vojvoda kopjára tűzött fejét hozta. A vojvoda szeme csukva, arca szigorú és nyugodt; a szél lengette hosszú, ősz szakállát és ezüstös fürtjeit.

Azután két fehér kaftános, fehér szarvasbőr csizmát és fehér sámánkalpagot viselő kengyelfutó következett: egy vakítóan szép, tüzes fekete szemű, fehér csődört vezettek kantárszáron. A mén meghajlított nyakkal szedegette fekete patás, könnyű lábait, táncolt, és igyekezett kitépni magát a vezetői kezéből. A málnaszínű, aranyhímes bársonypokróccal letakart ló, mint valami pompás játékszer, csillogott a reggeli nap sugaraiban.

A mongolok tisztelettel nézték a fehér lovat. Hitték, hogy láthatatlanul rajta lovagol a hadak istene, Szulde, aki szereti a mongolokat, és új győzelmet adott nekik.

– Batu kán a maga ura – suttozták a mongolok. – Ma Szulde istennek ajánlja a fehér lovat, de ha kedve támad rá, holnap már maga nyargal rajta. Ma a fekete uruszut lóra ült, de holnap megüli a barna medvét...

Batu kán csillagos homlokú, magas, koromfekete kesze lovon léptetett. A dzsihangir a nap sugaraiban csillogó ezüstös páncélinget és hosszú fehér tollas aranysisakot viselt. A ménen ezüst- és aranylemezes lószerszám, arannyal hímezett nyeregtakaró volt – mind orosz mesterek munkája. Úgy díszítették fel a lovat, ahogyan rendszerint az orosz hercegek szoktak kilovagolni rajta.

A dzsihangir mögött felcicomázott méneken ügettek a kánok. Közöttük volt a hajlott hátú, furcsa, kövér Szubudaj-Bagatur, rövid lábú, szögsárga poroszka lován, amelyet a legegyszerűbb bőrszerszámmal szerszámoztak fel.

Batu kán ellovagolt a harcosok arcvonala előtt. – *Urragh!* – kiáltották a tatárok és mongolok. A kipcsákok rázúgták: – *Jasaszin!* [\[141\]](#)

A dzsihangir visszafordult. Egy század „győzhetetlen” kivált a sorból, és követte. Batu kán kíséretével átlovagolt a folyón, melynek jégtábláin nagy tócsák és emberi holttestek feketéllettek.

A város kapujából már eltakarították a romokat. A falakon foglyok dolgoztak. Mongol harcosok, jobb vállukhoz szorított fényes, görbe szablyával, felügyeltek rájuk.

A várost teljesen feldúlták. A faházak leégtek. Az egymásra omlott üszkös gerendák még füstölögtek. Égett hús szaga terjengett. A parázsló tűzfészkek alól szennyes patakocskák folydogáltak.

Batu kán a székesegyház romjaihoz lovagolt, és felment a kőhalmazra, amely körül azelőtt a nép szokott gyülekezni. Itt még épen maradt a füsttől megfeketedett rézharang. A keresztgerendák, amelyeken lógott, elégtek, s a nagyharang oldalt dőlve hevert a havon.

Komor látvány tárult a mongol nagyúr szeme elé. A tér közepén gerendákat, deszkákat, ajtókat, ablakkereteket, kerekeket, szánokat, kocsirudakat s a rjazanyi házak üszkös maradványait halmozták fel. A garmada tetején egyenletes, szoros sorokban feküdtek egymás mellett Batu kán holt harcosai, mongolok, tatárok, kipcsákok, mindazok, akik elestek Rjazany ostrománál.

Hányan lehetnek? Ki számolja meg? Ki tudja, hol születtek? Ki mondja meg, mi lesz a jurtájukkal, ahol drága szemek egész napokon át nyugat felé tekintenek, és várják, hogy visszatérjen a fiú, az apa, a testvér, aki megígérte, hogy lovakkal, tevékkel, gazdag zsákmánnyal megrakodva jön haza?...

Némán, szörnyű sebekkel, szenvedéstől elgyötört, merev arccal feküdtek a hátukon, s nyitott szemük az idegen, hideg égre meredt.

A dzsihangir zszibongó kísérei elcsendesedtek egykori bajtársaik láttán. Ők elmentek abba a soha nem látott égi világba, ahol a felhőkön túl a halott harcosok kísérteties árnyai sorakoznak a Szentséges Vezér csapataiba, így tanították a sámánok...

A halott harcosokon rajtmaradt szokott ruházatuk. Senki sem merészelt volna lehúzni a megboldogultról a kék csapant vagy a paszománnyal kivarrt mellényt. A harcosnak tisztességes külsővel kell megjelennie Dzsingisz kán árnya előtt. Sok harcosnak gabonával vagy húsdarabokkal teli réz- vagy facsésze állt a mellén. A kiváló bagaturok eltávoztak a mesék és dalok birodalmába görbe szablyájukkal együtt, amelyet dermedt tenyerükhöz kötöttek.

A csendben elnyújtott, panaszos nyögés hallatszott. A hang a felhalmozott, jégmerev tetemek közül suhant elő. A nyögés

ismétlődött, majd tisztán hallatszottak a szavak:

– Szörnyű... Vízet!...

A mongolok izgatottak lettek.

– Nem szabad szétbontani a szent máglyarakást!...

Batu kán mozdulatlan maradt. A fogai között mormolta:

– Kezdjétek gyorsan!

Egy közelében álló kán így kornyikált:

– Boldog az, aki a mongol haza hatalmasságáért elesett bagaturokkal együtt repül el, körülvéve a szent máglya füstjétől! Túl a felhőkön Szulde isten gyémántpalotájába kerül!

Megperdültek a dobok. Megharsantak a kürtök. Harminc fehér ruhás sámán, vállukon medvebőrrel, átható üvöltéssel táncolva verte a csörgősdobokat, és körüljárta az óriási máglyát. Néhány mongol, aki elveszítette rokonát, leszállt a lóról, és felemelt jobb kezében hímzett selyemkendőt tartva, követte a sámánokat.

Kínai mesterek gyújtó folyadékba áztatott csepűvel nyolc oldalon meggyújtották a máglyát. Fekete füst gomolygott a máglya fölött, s a tűz gyorsan végigfutott a száraz gerendákon és deszkákon. A láng fellobbant, belekapott a fekvő tetemekbe, és sárga nyelvekkel az ég felé szállott.

A hőség mind erősebb lett. A mongolok hátrább húzódtak a máglyától, de senki sem mert eltávozni, amíg a dzsihangir mozdulatlanul és szótlanul el nem búcsúzott nukerjeitől. A dzsihangir nem lovagolt el, és várta, hogy hú szolgái búcsúüdvözetüket küldjék neki.

A láng végignyalt a holttesteken. A bezsírozott ruhákból sárga lángnyelvek törtek elő, a tetemek a hőségtől megmozdultak, meggömbültek, mozgatták karjukat. Egy hatalmas termetű halott mongol százados megemelkedett, és mintha búcsúznék, megfordította fejét, mintha végigtekintett volna a körös-körül álló bajtársakon.

A harcosok tenyerükkel védték a szemüket, s mohón nézték a lángnyelveket meg a kékesszürke füstgomolyokat. A harcosoknak úgy rémlett, hogy a bíborpiros lángnyelvek rövid lábú mongol lovakon vágató, kísérteties lovasokká válnak, akik ragyogó szikrakévékben felszállnak, és elrepülnek a felhőkön túli világba. Dzsingisz kán, a harcias uralkodó szentséges birodalmába...

A hőség elviselhetetlenné vált. Forró forgószél kavargott a téren. Tüzes zsarátnok és deszkatöredékek repültek az ég felé.

Batu kán felkiáltott:

– *Baj-aralla, baatr dzoriggej!*^[142]

A dzsihangir korbácsával rávágott lovára, kiszáguldott a füstből, s a téren keresztülvágtatva, lenyargalt a folyóhoz.

Fegyvercsörgés közepette, rendetlenül, egymásba ütközve, utána vágattak a mongol lovasok, és búcsúszavukat kiáltották:

– *Bajartaj! Bajartaj! Viszontlátásra! Viszontlátásra!*

A megemlékezési máglya meggyújtása után Rjazany másodszor is leégett. Napokon át látszottak tűzgomolyok, és az égett hús fojtó szaga terjengett.

A sereg három napig pihent. A harcosok levágták a zsákmányolt barmokat. A kánok főtt csikóhúst ettek, és a rjazanyi herceg pincéiben talált bort itták. Az egyszerű nukerek marhafaggyúval meg liszttel főzött teát ittak, és suttogva mondogatták:

– Hej, haj! Ha minden város ostrománál ennyi harcos pusztul el, akkor kevés bagatur tér haza... Eh, ne gondoljunk a holnapra! Ma vigadunk, iszunk, és torkig töltözünk!...

MÁSODIK RÉSZ

FEKETE FELHŐ AZ OROSZ ÉGEN

„Valami csikorog!”

*JÖVÉNEK GONOSZ HÍREK,
ÉS MEGZAVARAK AZ EMBEREKET...
[KRÓNIKÁBÓL]*

A hosszú téli éjszakában a szuzdali Vlagyimir városának kőfalán ott állott az őr. Barna parasztköpenye alatt báránybőr bekecset viselt. Topogva járt egyik lőréstől a másikig és vissza. Új háncsbocskora csikorgott a ropogó havon. Fülére húzta kutyabőr kucsmáját. Durva szálú szakállát beezüstözte a zúzvara, s az őr éberén nézett körül és a távolba, oda, ahol a hólepte erdők álmodtak a fogyó hold kékes fényében.

Sibalka, az őr, a déli utat figyelte, amely Rjazany felé vitt. Azt mondják, hadakoznak ottan. Miféle hírek jönnek onnan? Vajon lemészárolták a rjazanyiakat az istentelen tatárok, akik a Vadföld felől támadtak, vagy az ellenség megkerülte a várost, és most a havas mezőkön át, a szuzdali falvakon keresztül, egyenesen Vlagyimir felé vágat?

Sibalka öreg. De mint hajdan, most is keményen tartja lándzsáját durva, göcsörtös kezében. Mint hajdan, Sibalka most is kész harcba szállni, ha szülőföldjét veszély fenyegeti. Sok mindenre visszaemlékezik az öreg harcos, és most úgy elfogják a nehéz gondok, mint a szürke fellegek, melyek lassan kúsznak az égen.

Békésen alszik a város. A fagyos, mozdulatlan levegőben se nesz, se zörrenés...

Most vékony hangok hallatszanak alulról, a fal tövéből. Gyermekek?... Sibalka fülel. A hangok közelednek. Három árny befordul a sarkon, és közeledik a fal felé... Három kisfiú. Hosszú subácska rajtuk... Szorosán egymáshoz simulva tipegnek kis bocskorukban.

– Ki az? Leváglak! – szólt rekedt hangon Sibalka, és egyet koppantott a lándzsájával.

– Ne mérgelődj, Sibalka nagyapó! Én vagyok, Bulatko! – válaszolta egy hang. – Velem vannak a szomszéd gyerekek: Poszpelka és Nyezamajka!

– Látom, hogy te vagy az, te ördögfióka! Miért nem alusztok? Mit mászkáltok éjszaka a falon? Ha a herceg megtudja, megharagszik!

– Csak azért jöttünk, nagyapó, hogy megnézzük, mi csikorog.

– Micsoda?

– Nyezamajka azt mondja, hogy a föld nyög. Én meg azt gondolom: hátha a tatárok lopóznak hozzánk. Ha jönnek a tatárok, mi is harcolni akarunk ellenük, mint a nagyok! Így hát felszaladtunk, hogy megtudjuk, mi csikorog.

– Mit ki nem eszeltek? Hol csikorog? – kérdezte Sibalka.

– Vedd le a kucsmádat, mert ha rajtad van, nem hallod.

Sibalka levette kucsmáját, és hegyezte a fülét.

A holdvilágos, kék éjszaka csendjében tisztán hallatszott távolról valami szüntelen csikorgás és más zörej, ami olyan volt, mint a visszafojtott beszéd és a halk siránkozás.

Sibalka kitartóan figyelt a távolba, mert meg akarta tudni, mik ezek a neszek, milyen baj közeledik a havas földek mélyéből.

– Nézz csak oda, nagyapó!

Sibalka legyintett.

– Eh, ti kisfiúk!... Hiszen ez a Téalapó, aki medvebőr bundájában jön a mezőkön át, megkopogtatja a háztetőket, felkelti az asszonyokat éjszaka, hogy fűtsék be a kemencét. Téalapó mögött zajong a hóvihar, és munkát kér: be akarja havazni a szánkaravánt, vagy meg akarja fagyasztani az elkésett vándort... Téalapó az erdőn át halad, subája ujjából zúzmarát szór; átmegy a folyón, s a nyomában öt könyöknyire befagy a víz... Hát ez csikorog, recseg-ropog, a hóvihar meg asszonyi hangon sivalkodik!...

De a kisfiúk csak nem nyugodtak, tovább figyeltek, és a távolba mutogatva így beszéltek:

– Nézd csak, nagyapó, ott, a folyón!...

A hold kiúszott a felhők mögül, és a csillogó, ezüstös fényben tisztán látszottak lovak, szánok, lépkedő emberek, akik a folyó menti, kitaposott úton haladtak. A szántalpak szakadatlan, elnyújtott

csikorgása és fájdalmas, csendes siránkozás, szipogás zavarta meg a fagyos éjszaka ünnepélyes csendjét. Az emberek és lovak a vízfolyás irányában haladtak; elvesztek a kék ködben, de utánuk újabb szánkaravánok bukkantak fel, amelyek, mint az árnyak, szinte nesztelenül, alig hallható csikorgással haladtak előre.

– Kik utaznak ott? – kérdezte a kisfiú.

– Ezek menekültek... az erdőbe menekülnek. Így hát a tatárok közel vannak...

– Nagypapa! Mifélek azok a tatárok? Te már láttad őket?

– Nem láttam, de hallottam, hogy vad emberek, nincs emberi érzés bennük, a barommal élnek együtt a Vadföldön, és mindenkit gonoszul leigáznak.

– Minket is leigáznak? Idejönnek?

– Lehetséges, hogy idejönnek, de az is lehet, hogy a rjazanyiak már lekaszabolták és elkergették őket. Ezekkel a csikósokkal úgy kell verekedni, mint a medvével: ha az ember elfut előle, utoléri és széttépi, de ha lándzsával támad rá, legyőzi, és medvebőre lesz.

– Nézd csak: erre tartanak a menekültek! Mögöttük meg harcosok lovagolnak. Nem tatárok azok?

Szán sor közeledett az erőd kapujához; a szánok mögött lovascsoport nyargalt. A hold fénye megcsillant a lovasok rövid kopjáin, a vassisakokon és a mellvértek pikkelyein.

Sibalka felkapta a kalapácsot, és ütni kezdte a lőréseknél függő lármavasat, riadót vert, fellármázta az őrséget.

Teherrrel megrakott szánok és két tizednyi lovas az erőd bezárt „Aranykapu”-jához érkezett.

Alulról érthetően felhallatszott a jövevények beszélgetése. Néhány lovas leszállt a lováról, és kopogtatott a kapun.

A harcosok kiszaladtak a falra, s lassú léptekkel, medvebőr bundáját összefogva, előjött a méltóságteljes százados.

– Kik vagytok? – kiáltotta a falról.

– Roman Ingvarevics herceg fontos hírral Rjazanyból.

– Hát a többiek, a szánon jöttek kicsodák?

– Eresszetek be a városba. Meggyötörtek az istentelen tatárok. Menekültek vagyunk. Csendes helyet keresünk.

– Hol van nálunk csendes hely? Minden napra várjuk az ellenséget! A herceget és a katonáit beengedjük, de ti menjetek

tovább, távolabbi falvakba, és ott pihenjétek ki magatokat...

Több szánról kiáltozás és sírás hallatszott. A falon gyarapodott a harcosok csoportja. Néhányan lementek a kapuhoz. A súlyos tölgyfa szárnyak kitértek, beengedték a lovasokat, majd ismét bezárultak.

A menekültek, hangosan átkozva a vlagyimiriakat és hercegüket, Georgij Vszevolodovicsot, továbbutaztak, hogy hajlékot és menedéket keressenek maguknak.

A herceg tenyere széles, és sokat markol

Georgij Vszevolodovics, a szuzdali herceg, magas, vállas és testes férfi volt. Széles, sűrű, őszbe csavarodó szakáll borult hatalmas mellére. Amikor sötét, szigorú szemének tekintetét sűrű szemöldöke alól áthatóan rávetette valakire, az ijedséget érzett. Amikor a herceg ott állt a székesegyházban a keskeny semahani szőnyegen, ezüstös sarkú, színes szattyáncsizmában, bal kezét aranyövére téve, s jobbával buzgón keresztet vetett, ujjaival érintve nyílt, fehér homlokát, a hasán levő aranygombokat és széles vállát, mindenki bálványozva csodálta méltóságteljes mozdulatait, gyönyörködtek abban, hogy mennyi méltósággal igazítja meg göndör, őszbe vegyült, sötét fürtjeit; hogyan veti hátra őket.

A nép úgy beszélt róla, hogy: „Kemény, kapzsi gazda, aki senkinek sem néz el semmit.” Amikor uralkodó herceg lett, senki sem húzhatta ki magát az adók és ajándékozások alól, értette a módját, hogy mindenkitől kapjon valamit, ha mást nem, egy csomó gyapjút.

A herceg azt tartotta magáról, hogy mindenkinél okosabb és értelmesebb, mindenkit szeretett kioktatni, és nem tűrt vitatkozást.

– Te még fiatal vagy ahhoz, hogy feleselj velem! Ülnél csak az én székemben, sok mindent megtanulnál és megértenél! Engem az Isten jelölt ki arra, hogy uralkodjam és ítélkezzem az emberek fölött.

Amikor megérkeztek az első hírek arról, hogy az ismeretlen tatár és mungal nép betört a bolgár császárságba, és amikor ezután a bolgár menekültek feleségestül, gyerekestül kezdtek felbukkanni a szuzdali hercegségben, Georgij Vszevolodovics herceg csak gúnyolódott:

– És aztán? A bolgároknak rossz, nekem annál jobb. Isten hozott benneteket, egy tucatra tizenkettőt, nagybecsű vendégek, a tímárság és szattyánbörkésztés mesterei! Mindőtöknek akad helye. Kellenek nekem az ilyen mesterek. Letelepítem őket a városokban, hadd állítsák fel cserzőkádaikat, hadd áztassák, puhítsák a bőrt, és varrjanak csizmát. Egy esztendőn belül minden bojáróm és rangos harcosom nem csoszogó bocskorban, hanem bőrcsizmában jár!

És a herceg letelepítette a bolgár tímárokat Kinesmában s a hercegség más városaiban; a bolgárok nekiláttak a különböző bőrféleségek kikészítéséhez: ökör-, ló-, kecske-, vaddisznóbőrt munkáltak meg; csizmát és más lábbelit varrtak belőle.

Újabb hírek érkeztek: a tatárok felbukkantak a Vadföldön, a rjazanyi határok közelében. A herceg ráncolta a homlokát, de különösebben nem nyugtalankodott.

– A rjazanyiak mindig magasan hordták az orrukat, a hercegüket „cárnak” nevezik. Pedig mi, szuzdaliak, megvertük a rjazanyiakat, városaikat felperzseltük, hercegeiket és bojárjaikat börtönbe vetettük, s a rjazanyi parasztokat távoli falvainkban letelepítettük. Úgy látszott, hogy Rjazany többé nem áll már talpra – és íme! Újra benépesedett és gyarapszik Rjazany, jobban, mint valaha, mint ahogy a laboda is dúsabban nő a pásztortűz helyén...

Amikor a rjazanyiak Vlagyimirba küldték a náluk megjelent tatár követeket – a két megfigyelőt és a varázslónőt –, Georgij Vszevolodovics herceg pompával fogadta őket, kimutatta előttük gazdagságát és hatalmát; ő maga aranyozott karosszékben ült, brokátkaftánban; a bojárok és bojáraszonyok is brokát- meg selyemruhában díszeltek... A herceg fennhéjázó hangon beszélt a követekkel, egyáltalán nem kedveskedett velük. Sovány ajándékokkal küldte vissza, nem ajándékozta meg őket úgy, ahogy tudta volna.

A rjazanyiak kérő követeket küldtek Georgij Vszevolodovics herceghez. Feladták büszkeségüket, és könnyek között kértek segítséget.

– Küldd el ezredeidet! Magad vezényeld őket, és parancsnokolj a rjazanyi seregek fölött is! Egyesülni kell, és akkor az orosz erő félelmetes lesz. Polovec kémek jelentik, hogy a tatár sereg megszámlálhatatlan, hogy ilyen nagy sereg még sohasem volt. Mindenkire szükség van, aki képes fejszét ragadni, és bátran fogadni az ellenséget, mert különben ez az ellenség üszkös hamuvá változtatja az orosz földet.

– No, nézd csak, de megijedtetek, ugyan mi jut eszetekbe! – válaszolta Georgij Vszevolodovics herceg. Kijelentette, hogy ő maga nem megy, s az ezredeiből egyetlen harcost sem akar átengedni.

– Lám, ti rjazanyiak, előbb kellett volna meggondolnotok a dolgot, és békében kellett volna élnetek Vlagyimirral és Szuzdallal: nem kellett volna felkelnetek ellenük. Ha pedig ideérnek hozzám a tatárok meg a mungalok, magam végzek velük.

A rjazanyiak üres kézzel tértek vissza. És a rjazanyi, pronszki, muromi és zarajszki seregeknek egyedül kellett a Vadföldre menniük, hogy feltartsák a tatár betörést.

A bojárok óvatosan kérdezgetni kezdték a herceget, mit csinál majd, ha a tatárok a székváros, Vlagyimir falai alá nyargalnak? Georgij Vszevolodovics fenyegető tekintettel válaszolta:

– Nincs miért félnem tőlük! Nagyon jól ismerem ezeknek a hetvenkedő csikósoknak a szokásait: jönnek, forgolódnak, tapogatóznak a falvakban, és azt ajánlják, hogy fizessünk nekik adót. Akkor már a mi dolgunk, hogy becsapjuk a követeiket, pukkadásig jóllakassuk őket fehér lazaccal, süteményekkel, berúgassuk ó-méhsörrel, és ajándékokat küldjünk velük: ezer pár piros csizmát, száz selyem- és cobolybundát, és ráadásul a kánok feleségeinek mindazt, amiből félretettünk a ládáinkban és raktárainkban. Ha a tatárok még valamit megkívánnak – fekete, sárga, tarka vagy más színű lovat –, azt is adunk nekik. Attól még nem szegényedünk el. De az én városom falai erősek, a kapuk tartósak. A falakat nem lehet lóval átugratni, sem homlokkal betörni.

Georgij VszevoJodovics herceg azonban mégis tett néhány intézkedést. Legszebb lovait távoli, északi városokba küldte, a gabona- és szénaraktárait, amelyek azelőtt a folyón túl voltak, átszállíttatta a városba, megerősítette csapatait, összeíratta a városban önként jelentkezőket, és valamennyit felszólította, hogy lépjenek a csapatba. Jeremej Glebovicsot kinevezte vojvodának, írt a novgorodi, rosztovi, belo-ozeroi és a többi hercegnek, hogy készüljenek fel, és az első hívásra siessenek Vlagyimirba, verjék ki az orosz földről az ellenséget.

A herceg mindenkinek megmagyarázta, hogy félelemre nincs okuk, ő mindent meggondolt, mindenre felkészült, mindent előkészített, úgyhogy a tatár csikósok három esztendeig döngethetik a falakat, azután meg úgyis elmennek.

Közelednek a tatárok

Elérkezett Sztugyen^[143], a tizedik hónap huszonharmadika. Georgij Vszevolodovics herceg megvacsorázott: sült libát evett savanyú káposztával. Majd néhány szárított almát fogyasztott, amelyeket vízben felpuhítottak, és ledőlt a báránybőrökkel letakart heverőre.

Éjnek éjszakáján egy öreg katona óvatosan megrázta a vállát, és felébresztette. A herceg, akit a fűtött pest melege elkábított, nehezen ébredt. Azt álmodta, hogy teljes papi díszben megjelent előtte Mitrofan vlagyimiri érsek, a rideg egyházfejedelem. Az oltár előtti emelvényen állt, ujjával megfenyegette, és így szólt: „Kelj fel, herceg, ébredj, itt a napfordulat, a nap nyár felé hajlott, s a medve a barlangjában a másik oldalára fordult...”

– Hát akkor én is a másik oldalamra fordulok! – dörmögte forgolódva a herceg, de a katona súlyos keze keményen fogta a vállát.

– Kelj fel, herceg, ébredj! – mondta az öreg, hűségese harcos. – Rossz híreket hoztak a futárok Rjazanyból.

– Miféle futárok? Miféle híreket? – kérdezte a herceg, aki nagy nehezen felocsúdott álmából.

– Megérkezett Rjazanyból Rbman Ingvarevics herceg. Beengedtük a városba.

– Mit mond?

– Maga akarja elmondani neked.

– Rjazanyból érkezett? Mi a baj ott megint? – szólt a herceg, miközben felhúzta a csizmáját.

– Rjazany nincs többé.

– Eszeden vagy? Hol van Roman herceg?

– Itt, a kastély nagytermében.

A katona átnyújtotta a mókusbőr ujjast.

Georgij herceg erős keze remegett, és sokáig nem talált bele a ruhaujjba.

Georgij Vszevolodovics herceg belépett a nagyterembe, ahol rendszerint a megbeszéléseit tartotta a bojárokkal. Már néhány bizalmas tanácsadója ott volt.

Az ódon, sötét ikonok előtti mécses gyenge fénye megvilágította a gerendafalakat, melyeket itt-ott kelmék és szőnyegek borítottak. A szótalán bojárok előtt állt a két hercegfő: Vlagyimir és Vszevolod. Ők is sürgősen megjelentek az éjszakai tanácskozáson.

Zsiroszlav Mihajlovics, Jeremej Glebovics és Pjotr Oszljadukovics – a három vojvoda – nyugodtan állt. Őket semmi se ejtette csodálatba: hosszú, harcos életük folyamán sok mindent láttak.

Az asztalnál álló, szőnyeggel letakart padon, fürtös fejét karjára hajtva ült a Rjazanyból érkezett Roman herceg. Mélyen elaludt, kimerülten az álmatlan úttól, a váltott lovakon való vágatástól.

A belépő Georgij Vszevolodovics herceg hangosan, méltóságteljesen megszólalt:

– Mi hírt hoztál Rjazanyból? Mit cselekedtek a tatárok a várossal? Vajon keményen verekedtek a rjazanyiak, avagy megfutamodtak, és feladták szülővárosukat?

Roman Ingvarevics herceg semmit sem hallott ebből, és továbbra is mozdulatlanul ült. Az éj csendjében csak a csillámablak halk rezgése és az alvó egyenletes lélegzése hallatszott.

– Azt kérdem, hogyan verekedtek a rjazanyiak? Talán bizony már feladták a várost?

Roman herceg felriadt, amikor ezeket az utolsó szavakat meghallotta. Felugrott, visszafojtott dühvel, rekedt hangon felkiáltott, és úgy összehúzta magát, mintha rá akarna rontani Georgij hercegre:

– Nincs jogod rá, hogy így beszélj, nincs jogod rá, hogy faggass minket! A nehéz órákban elfordultál tőlünk, sem magad nem jöttél, sem segítséget nem küldtél... Nincs többé Rjazany! Felégették a mungalok, s a város égő romjai alá temetkezett minden rjazanyi! De senki sem hátrált meg, és nem adtuk fel városunkat. Csak a holttestünkön keresztül zúdultak ránk az átkozott mungalok!

– És Jurij Ingvarevics herceg?

– Elesett a Vadföldön...

– És a pronszki herceg? Vaszilij Krasznoj, a muromi herceg, és kolomnai Gleb Mihajlovics?

– Mind meghaltak, elpusztultak!... Örökösen nézték, nem jönnek-e segítségül a szuzdaliak, a rosztoviak, a novgorodiak? Ugyan már!

Bezárkóztatok a falaitok mögé, felmáztatok a sutba, forgolódtatok, csak vakaróztatok, és öldöstétek a csótányokat.

– Ne merészelj így beszélni! – kiáltotta a vlagyimiri herceg.

– Hol voltatok, ti szuzdali haspókok, ti sárszalonkák? Mit csináltatok? A pocsolyában hemperegtetek?

– Nagyon vakmerően beszélsz! – hördült fel Georgij herceg.

– Te meg ne rágalmazd a rjazanyiakat! Ők ott fekszenek dermedten a havas mezőkön, és még az sincs, aki egy hazai rögöt vessen rájuk... Széthasítom a fejedet, ha egyetlen gúnyos szavadat is meghallom!

Roman herceg megragadta mellette heverő kardját, de a bojárok és a két hercegnő odarohantak, és lefogták a két veszekedő herceg karját. Georgij herceg ki akarta tépni magát, kiabált, s a falon függő kardja után nyúlált.

– Engem ne tanítson! Összekaszabolom! Ez a hazátlan koldus segítséget jött kérni hozzám, és károm, mint a bojári kastélyra szállt varjú...

– Apánk! Nem kell így beszélni a vendéggel! – igyekezett lecsillapítani két fia Georgij herceget.

Egy erős, mély hang hirtelen túlkiabálta a zajt. Elnyújtott, kántáló szavak hallatszottak!

– Békesség, csendesség és áldás e háznak!

Mindenki arra fordult. Az ajtóban egy magas, sovány szerzetes állt: sarkig érő fekete ruhát és fekete szerzetesi süveget viselt. Hosszú, fekete, őszbe csavarodó haja, nagy sasorra, sűrű szemöldöke, beesett, sötét szeme zorddá és rideggé tette a szerzetes arcát. Jobb kezében rézkeresztet, baljában hosszú pásztorbotot tartott.

– Viszályt látok és veszekedést hallok a magas hercegi kastélyokban. Most nincs a perpatvarok, civódások és effélék ideje! Onnan jövök, ahol füstfelleg borul az égre, ahol városok égnek, amerről ránk tör a gaz, szörnyű nép, s halált és pusztulást hoz a világra...

– Ki vagy? Honnan jöttél? Mi kell? — kérdezte Georgij Vszevolodovics herceg.

– Isten rabja, Teofil Nyevrjui, novgorodi születésű zarándok vagyok. A Szentföldről jövök, Jeruzsálemnek városából, ahol

leborultam az Úr sírja és életre keltő keresztje előtt. A Vadföldön a kegyetlen tatárok rabláncára kerültem volt, de Isten csodálatos közben jöttével megszabadultam a fogságból, és idejöttem, dicső Vlagyimir városába. Jöttem, hogy megmondjam nektek: bánjátok meg bűneiteket, amíg nem késő! Jön a mungal nép soha nem látott sokasággal, tevékkel, kocsikon, rontást hozva. Nincsenek falak, melyeken keresztül ne törnének, nincsenek városok, melyeket el ne foglalnának, és fel ne égetnének... A mungalok és a tatárok megszámlálhatatlanok, akár a sáskák, és azért küldettek a mindenség alkotójától, hogy megbüntessék az embereket bűneikért. Hamarosan mindnyájan elpusztulunk, akár az avarok, és az emberek még az emlékéit is elfelejtik annak, hogy volt valaha szent Oroszhon!

– Hagyd abba ezeket a rettenetes beszédeket! – kiáltott fel az öreg Zsiroszlav vojvoda.

– Földjeinken felburjándzik az aranka, bojtorján és bogáncs. A világnak már csak három hónap és három nap maradt, amíg élhetünk. És amikor mindnyájan megöletünk, felharsannak az arkangyalok harsonái, a villámok szerteszórják a tatár hordákat, és léssen a halottaknak feltámadása s a szörnyű utolsó ítélet. Bánjátok meg bűneiteket!

A szerzetes háromszor keresztet vetett, és megcsókolta a rézkeresztjét.

– Erre az életet hozó keresztre esküszöm, hogy mindaz, amit mondtam, szent igaz. Minden titok megnyílt előttem az Athosz-hegyi szeplőtlen remete atyáknál...

Georgij Vszevolodovics herceg keresztet vetett, megérintette a rézkeresztet, és így szólt a szerzeteshez:

– Teofil atya! Mi világi dolgokról beszélgetünk. Ez most nem tartozik rád! Későre jár. Miért mászkálsz éjszaka? Ki engedett be ide? Eredj a pitvarba, a katonáim majd elvezetnek egy fűtött házba. Holnap érted küldök.

– Dicsőség e háznak! – szólt a szerzetes, és lassú léptekkel távozott.

Georgij Vszevolodovics herceg haragja elszállt, és szokott magabiztos, méltóságteljes hangján megszólalt:

– Hibás voltam, mert goromba szavakat használtam, és nem művelt emberhez illően beszéltem. Minden időnkben éljen emlékezete azoknak, akik szent Oroszhon földjéért örökre lehajtották fejüket. Felemeljük halott kezükből kihullott fényes kardjukat. Folytatjuk a harcot. Kikergetjük hercegségünkből a tatár rablókat, és kiirtjuk átkozott nemzetségüket. Felosztom seregeimet: te, Vszevolod herceg, idősebbik fiam, az egyikkel Kolomnába mégy; a másik sereggel fiatalabbik fiam, Vlagyimir, mégy Moszkvába. Segítségül melléje adom Filipp Nyanyka vojvodát. Vágtatva vágtasson a sereg – a tatárok hamarabb odarepülhetnek, mint a mieink... Itt, Vlagyimirban pedig, távollétem alatt, Pjotr Oszljagyukovics marad, mint vojvoda...

Mindenki hallgatott. Meglepődtek, hogy a herceg ilyen nyugtalan időben el óhajt távozni Vlagyimirból. Vszevolod hercegfői megszólalt:

– Atyámuram, teljesítjük akaratomat. Nem hagyjuk cserben szülőföldünket. Harcolni fogunk, míg erőnkből telik.

Georgij Vszevolodovics herceg felállt, a szentkép-állvány felé fordult, ünnepélyesen keresztet vetett, és így imádkozott:

– Mindenható Isten, kegyelmes Isten! Segíts meg, hogy összegyűjtsem szent Oroszhon hadseregét, hogy bátorságot öntsek az orosz emberek lelkébe! Segíts meg, hogy egységes, hatalmas falat emeljünk a gaz tatárok ellen! Segíts visszazavarni ezt a gonosz népséget a Vadföldre!

A herceg fiaihoz fordult, átölelte és megáldotta őket. Aztán jelt adott a vojvodáknak, hogy lépjenek közelebb. A herceg halkán beszélt, hogy a szomszéd szobában levő asszonyok ne hallják:

– Unokaöcsémekkel a Volgához megyek: Jaroszlavlba, Kosztromába, Uglicsba. Keresek egy félreeső mezőséget a sűrű erdők közepette, ahol harci tábort állítok fel. Új erőket gyűjtök oda, legyőzhetetlen sereget. A közeli és távoli hercegek: a belo-ozeroi, a pszkovi, a szmolenszki, a novgorodi, mind elküldi fegyveres katonáit és egyszerű harcosait. Amíg a tatárok a szuzdali városokat ostromolják, összegyűjtöm ott a csapataimat, hatalmas, egységes, friss sereget alakítok, és lecsapok a tatárokra. Ők addigra már külön csapatokra bomlanak, és gondtalanul csatangolnak a földjeinken. Váratlanul török rájuk, mielőtt újra egyesülnének. Részletekben

verem szét őket. Én megteszem azt, ami nem sikerült a kérkedő rjazanyiaknak: legyőzöm Batigát, a tatár cárt!

– Adja isten! Dicsőség neked! – kiáltotta mindenki.

A vojvodák Vlagyimir városának hadi előkészületeiről kérdezősködtek a hercegtől, de az megtagadta a választ.

– Most magatok rendelkeztek! Most ti vagytok a fej, ti vagytok a parancsnokok. Most pedig vezessétek be hozzám rögtön azt a fekete, szerzetest. Kiszedem belőle, mit látott a tatároknál.

A herceg fiatalabbik fia, a még bajusztalan, leányosan rózsás képű Vlagyimir kiszaladt a teremből, hogy megkeresse a barátot. Rjazanyi Román Ingvarevics, aki egész idő alatt hallgatott, most megszólalt:

– Nem tetszik nekem ez a fekete barát. Valahonnan ismerős az ördögi arca. Honnan került ide? Milyen utakon ért idáig?

Vlagyimir egy szolgával tért vissza, aki mélyen meghajolt a nagyherceg előtt.

– Georgij Vszevolodovics herceg! Bocsáss meg nekünk! Ez a vén csuhás isten tudja milyen ravaszságok útján került a termeidbe. Esküdözött, hogy együtt jött a rjazanyi herceggel. De amikor keresztülment a pitvar szűk ajtaján, beleütközött a szemöldökfába, és szerzetesi süvege leesett. Nyírott a haja! Miféle öreg szerzetes az, aki nyiratkozik? Rögtön káromkodni kezdett. Még jóformán körül sem nézhettem, máris eltűnt! Mintha a falon keresztül ment volna el. Emberbőrbe bújt szakállas farkas ez, nem más! Hallottam, hogy menet közben gonosz, bűvölő szókat suttogott: „*Nyih-nyih zapalam, bada kumara!*” Talán még valami dögvészt is elterjesztett itt, aztán rőt patkánnyá változott, és elmenekült.

Siessetek a haza védelmére

Georgij Vszevolodovics herceg kisebbik fia, Vlagyimir, amikor elbúcsúzott apjától, megcsókolta kezét, amelynek mutatóján nagy aranygyűrű volt.

– Atyámuram., hány katonát vihetek magammal?

– A katonáimra itt van szükség, dicsőséges székvárosom védelmére. Gondolkoztam a dolgon. Sereg helyett melléd adom Filipp Nyanyka vojvodát. Többet ér ez minden csapatnál! Összetoborozza a városiakat, felhívja a parasztokat, és hamarosan egész hadsereget gyűjt. Az ő tapasztalt szeme segítségével levered minden ellenségedet. Harcolj keményen, és ne félj! Jól ismerem én ezeket a csikósokat: megtorpannak a falaknál, megfordulnak, és visszainálnak vad sztyeppjeikre.

– Atyámuram, hát Rjazany nem esett el? Azt nem védték meg a falai?

– Rjazany! Majd mit mondok. Milyenek Rjazany falai? Egy macska is átugorja! És maguk a rjazanyiak mifélék? Azok is harcosok? Rövid lábúak, szélesek, mint a tuskó. De mi, szuzdaliak és vlagyimiriak: a mellünk, mint a kerék, öles a termetünk, egyik délcegebb, mint a másik. Mindig elpáholtuk és a jövőben is megverjük a rjazanyiakat! Vigyázz, fiam, ne add fel Moszkvát!

– De azért, atyámuram, adj mégis valamennyi katonát. Lám, a bátyámnak, Vszevolodnak, hat századot adtál.

– Mert Vszevolod Kolomnába megy. Az fontosabb Moszkvánál. Kolomna a Vadföld előretolt küszöbje. Moszkva azonban csak keresztút négy folyó között. A tatárok talán rá se néznek Moszkvára. Egyébként vígy magaddal tíz katonát, hogy őrizzenek. Majd híreket küldesz velük, hogy mi történik veled. No, tartson meg az Úristen a harcokban! Ha dicsőséggel térsz vissza, bőkezűen megjutalmazlak.

– Add nekem akkor a rjazanyi hercegséget.

– Nos, odaadom. Már régen magamhoz akarom csatolni az egész rjazanyi földet...

Georgij Vszevolodovics nagyherceg hajnalban két unokaöccsével és egy század lovas katonával útra kelt. A magas, jól megtermett Agafja Rosztyiszlavna hercegnő cobolybundában kikísérte férjét a

faragott lépcső utolsó fokáig. A hercegasszony éjszaka felkeltett minden szakácsot, útra való pirogot süttetett, és összecsomagolta az úti szánra kerülő holmikat. A hercegnő csendesen sírdogált, igyekezett visszatartani kibuggyanó könnyeit, és mélyen meghajolt. Hitt a herceg szavában, hogy hamarosan visszatér.

A herceg beburkolózott medvebőr bundájába, és a lehető legkényelmesebben elhelyezkedett a vesszőből font kasban. Három egymás elé fogott ló húzta a csikorgó szánt. Az első lovon a herceg öreg szolgálja ült, aki ügyes ács volt. Amikor kihajtottak a kapun, a herceg feltúrte bundája hódgallérját, hogy ne ismerjék meg a szembejövők.

A város keskeny, görbe utcáin még sötét volt. Itt-ott, a faházak apró ablakai lantornáin át pislákoló vörös fény szűrődött ki, jelezve, hogy megkezdődött a mindennapi élet: a pesteket befűtötték, tésztát dagasztottak, gyúródeszkára tették a cipókat és pirogokat.

A húsz szánból és száz lovasból álló hercegi karavánt a városkapuban feltartóztatták. Sibalka, az őr, kérdezősködött, hogy ki utazik, de a herceg megparancsolta a katonáknak és szolgálknak, hogy senkinek se nevezzék meg magukat. Sibalka benézett a herceg szánjába, és felismerte az átható fekete szemeket. Mélyen megemelte süvegét, és szaladt, hogy kinyissa a nehéz tölgykaput.

A lovasok mögött kicsúszott a kapun a magas, szakállas szerzetes, kezében a hosszú pásztorbottal.

– No, nézd csak, mennyi fekete csuhás csatangol! – dörmögte Sibalka. – Úgy kereste a nagyherceg útját ez a fekete ember, mint egy fekete macska! Nem jót ígér az effajta találkozás...

Vlagyimir hercegfő és Filipp Nyanyka vojvoda sietve elnyargalt, hogy mihamarabb Moszkvába érjen. Tíz lovas katona kísérte őket. Mindegyikük vitt magával vezetéklovat is. A katonákat tíz szán követte, megrakva páncélingekkel, fegyverekkel és élelmiszerkészletekkel a harcosoknak, árpával a lovak számára.

Eleinte a Kljazma folyón utaztak, de aztán rátértek a hólepte téli földekre, hogy toronyiránt mehessenek, elkerülve a folyó kanyarulatait és hajlatait. Az isten háta mögötti, erdei falvacskákban mindenütt aggódó emberekkel találkoztak. Egész Oroszhon felbolydult. A férfiak fejszájukat, lándzsájukat élesítették, és érdeklődtek, hol gyülekeznek a hadba vonuló emberek? De senki

sem tudott pontosan semmit; nem volt egységes vezetés, amely összegyűjthette volna az egész orosz erőt.

Vlagyimir herceg megállt egy erdei településen, hogy megetessék a lovait. A herceg egy ház tövében levő földhányáson ült. Az erdőből egy magas termetű ember bukkant elő; kezében nagy lándzsa, hátán íj. Vadkecskét vitt a hátán, és egyenletes, kemény léptekkel haladt. A vadász megállt Vlagyimir előtt, és levette süvegét. Kihúzta a gallérja alól mellére boruló ősz szakállát.

Amikor az öreg megtudta, hogy a vlagyimiri herceg fia ül előtte, a vadkecskét a hercegi lába elé tette.

– Egyél, hercegfő, egészséggel! Ebédelj a harcosaiddal. Hallottam a zarándok szerzetestől, hogy ellenség tört Oroszhonra, hatalmas sereggel. Ezt már magam sem állhattam, és lám, eljöttem vadállatnak való tanyámról. Már hosszú esztendőök óta a lábokban élek a medvékkel és a jávorszarvasokkal, szedem a vadmézet... a vadméhecskék tartanak el! Most felkeltem, hogy háborúba hívjam a fiaimat meg az unokáimat, mert huszonhét ilyen derék legényem van ám! Mind elindulunk, és leverjük a gögös ellenséget. Mindegyikünk elszed az ellenségtől egypár lovat! Hol kell gyülekeznünk?

– Menj a városba, az van legközelebb. Eredj Vlagyimirba.

– Vagyis apádhoz, Georgij Vszevolodovics herceghez? Nem, őhózzá nem megyek! Az ő keze súlyos, és nem szerencsés. Húsz esztendővel ezelőtt apád a szuzdali sereggel a Goz folyónál, aztán a Lipicánál állt. Onnan átment az Avdi-hegyre, és hiába levágatta az egész seregét. Tízezer szuzdali paraszt esett el akkor. Mind milyen derék emberek voltak. És ki irtott akkor minket? A mieink: a novgorodiak, szmolenszkiek, a rosztoviak. És miért irtottak minket? Nem mondod meg? Nem, te ezt nem tudod!

– Tudom. Ezek el akarták venni apámtól, Georgij Vszevolodovics hercegtől a hercegségét.

– A hercegek nem tudtak megállapodni egymás közt, hogy vajon Vlagyimirban Georgij Vszevolodovics herceg székeljen-e, vagy édestestvére, a rosztovi Konsztantyin. Testvér késsel támadt a testvérré. Káin meg akarta ölni Ábelt. De ezek a testvérek egyszerű parasztokat állítottak maguk helyett, hogy azok harcoljanak helyettük. Nekünk talán nem mindegy, hogy a testvérek közül melyik ül a nyakunkra: Konsztantyin vagy Georgij? A hercegek bizony nem

kímélték a parasztoakat, és legurultak az ostoba paraszti fejek! A tatárokról akkor még nem is hallottunk, de a testvérek a tatárnál is gonoszabban kaszabolták egymást. Georgij Vszevolodovics herceg, az apád, most talán vakarja a tarkóját, és sóhajtozik: hogyan lehetne a varázslóknál valami életre keltő vizecskét találni, és a tatár ellen küldeni azt a tízezer megboldogultat. Eh, Vlagyimir hercegfi, az a baj, hogy a megboldogultakat semmiféle ráolvasással vagy imádsággal nem lehet feltámasztani! Aki pedig a vének közül még él, mint én, aki harcoltam a Lipicánál, és emlékszem, mit csináltak velünk a hercegek, mi, öregek, nem megyünk Georgij herceggel!

– Hogy merészelsz ilyen zsvány módra beszélni? – fortyant fel a fiatal Vlagyimir herceg. – Hogy hívnak? Ilyen szavakért rögtön felkoncollak!

– Több lesz egy megboldogulttal, a tatárok meg csak jönnek. De mi, parasztoak, megverekszünk velük, és elkergetjük a földünkről, akár tetszik ez a hercegeknek, akár nem. De hogy miképpen verekszik majd a tatárokkal Georgij Vszevolodovics herceg, azt még meglátjuk! Én a fiaimból és unokáimból összeállítom a csapatomat, és más szabadlegényt is beveszek. Vadászunk a tatárra, és rátűzzük fejüket a lándzsánkra... Te pedig, Vlagyimir hercegfi, ne haragudj az öregemberre, egyél egészséggel a vadkecskémből, és a csatában ne mutasd a tatároknak a lovad farkát...

Az öreg levette süvegét, mélyen meghajolt Vlagyimir herceg előtt, megrázta ősz fürtjeit, és szálfegyenesen továbbhaladt. A bokrok közül néhány lándzsás, íjas paraszt jött elő. Ők is magasak és természetesek voltak, birkabőrt viseltek, és nyomon követték öregapjukat.

Gyerünk Muskaiba!

Szubudaj-Bagatur így szólt Batu kánhoz:

– Hallgasd meg, dzsihangir, hűséges szolgádat. Fontos ügy áll előttünk. Meglátod a világ kapujának kulcsát. Haladéktalanul Masfa^[144] városához kell mennünk, és el kell foglalnunk, mielőtt más kán el nem foglalja. Ott nagy raktárak vannak olyan árukból, amelyeket idegen országokból hoznak be. Ott külföldi kereskedők laknak. Ott nagy kincseket zsákmányolhatunk, tengeren túli ezüstöt és aranyat, görög vörös bort és germán posztót.

Batu kán félig behunyta szemmel, fáradt hangon válaszolt:

– Most fontos üggyel foglalkozom. Ráér ez holnap is.

Szubudaj szusszantott, Batu kán füléhez hajolt, melyben nehéz aranyfüggő lógott, és alig visszafojtott dühvel sutogta:

– A háborúban egyetlen elvesztett nap, egyetlen elvesztett óra: elszalasztott győzelem, és tönkreteszi kilencvenkilenc év munkáját. Fontos napot fecsérepsz el hiába. Zavard el a vörös manguszokhoz ezeket a siránkozókat és ingyenélőket! Tüstént rájuk küldöm ezer „tombolómat”, és valamennyit elsöpröm.

Batu kán álla megremegett a dühtől. Szeme tágra nyílt, és tekintete Szubudaj arcára meredt. Láta az öreg összehunyorított fél szemét; a születése óta mosdatlan, ráncoktól barázdált arcot, rajta a durva szőrpamacsokat, az elferdült, ráncos, habbal lepelt ajkat. Szubudaj már-már dühbe gurult.

Batu kán félt nevelője fellobbanó haragjától, és meghunyászkodott. Tekintetét a kérelmező mongolokra vetette, akik négykézláb, lehajtott fővel álltak. Soruk végighúzódott az egész fatemplomon, a kapun át az udvar havas földjéig. Batu kán igyekezett elleplezni nyugtalanságát, és így szólt:

– Nemhiába neveznek engem „jóságos”, „kegyelmes” kánnak: Szain-kánnak! Mindenki, aki hívem, bejöhet hozzám, és szemembe mondhatja panaszait...

Szubudaj gyorsan végignyalta hosszú nyelvével az ajkait. Batu kán újra rásandított.

– Még két panaszossal kegyelmet gyakorlok, aztán beszélünk.

Batu kán felkuporodott a templomi oltárra. Az oltárfal nyitott ajtaján egy csíkos kipcsák kaftánt viselő öregember csúszott térdén feléje. Batu kán rajta felejtette egykedvű tekintetét, és szeme újra félig lecsukódott.

– Mi a panaszod?

– Nazar-Kjarizek a nevem. Már Szignaktól kísérem legyőzhetetlen seregedet... Remegve, tisztelettel szolgállok...

– Te, gyöngye öregember, mit csinálsz te nálam?

– A hősök legbátrabbikának, Szubudaj-Bagaturnak ébresztő kakasát őrzöm és táplálom...

Batu kán szívesen hallgatta, ha vad nevelőjére panaszkodtak.

– *Dze-dze!* – suttogetta. – De hát mi a panaszod? Talán Szubudaj-Bagatur megbántott?

– Nem, Leghatalmasabb! De Allah megbüntetett engem, áldassék a neve! Négy fiam jött velem együtt a hadjáratra, mind hetyke dzsigit, egyik szebb a másiknál.

– Ez nagy tisztesség számodra! Dicsőséget szereznek maguknak!

– Az uruszutok elleni első csatákban elesett legidősebb fiam, a bátor Demir, Allah nyugtassa lelkét kertjeiben! – és az öreg köpenye ujjával eltakarva szemét, felcsuklott.

– Légy büszke rá, hogy fiad harcban esett el. Mivel jutalmazhatlak meg?

Nazar-Kjarizek megtörölte tenyerével az orrát, és ezt suttogetta: – Kegyes szavad a legszebb jutalmam!

Szubudaj halkán mondta Batu kánnak:

– Ismerem ezt az öregembert. Teljes erejéből igyekszik, és számunkra hasznos megbízatást adhatunk neki... Állj félre, öreg, és várj!

A következő kérelmező arab ruházatot, csíkos gyapjúköpenyt és fehér, muzulmán turbánt viselt. Kaftánja tépett volt, és cafatokban lógott. A kupec odakúszott térdén az oltárhoz, rekedt hangon kántálni kezdett, és öklével a mellét verte.

– Mit akar ez? Nem értem, mit mond.

A tolmács megmagyarázta:

– Ez bokharai kereskedő. Ő tizenkét más kupec vezetője. Ezek a kereskedők kísérik ragyogó seregedet, és megvásárolják a harcosoktól azokat a ruhaneműket meg más holmikat, amiket a

harcokban zsákmányoltak. A bokharai kereskedő azt panaszolja, hogy a harcosaid megbántották, megverték és elvették mindenét.

Batu kán felélénkült. Arca vadállati vigyorra torzult. Tenyerével a térdére csapott, és így szólt:

– A kupecek hasznosak nekem! Ők hozzák ide a szükséges portékákat! A kupecek kellene a harcosaimnak, akik nem cipelhetik magukkal az egész világon keresztül azt a sok értéket, amit a hosszú hadjárat alatt zsákmányolnak. Aki megbántja hűségem kupeceimet, meglátja a halált. Meg tudod-e mutatni azokat a sárga kutyákat, akik kiraboltak?

– Harcosaid száma végtelen, mint a tavasszal repkedő madarak száma. De ha találkozom azokkal, akik megbántottak, megmutatom őket.

Szubudaj közbeszólt:

– Engedd meg, hogy egy szerény tanácsot adjak. Nevezd ki ezt az öreget, az ébresztő kakas őrét, a külföldi kupecek védőjének és tolmácsának. Ravasz az öreg: meg tudja védeni a kupeceket, és nem feledkezik meg magáról sem.

– Így legyen! – szólt Batu kán, és a nukerek segítségével lemászott az oltárról. A kijárat felé tartott. A kérelmezők felnyögtek, és mindenfelől kiáltások hallatszottak:

– Hallgass meg minket, nagy, dicső Szain kán!

Szubudaj sziszegett:

– Már megmondtam neked: kergesd a vörös manguszokhoz ezeket a kérelmezőket mind! A te dolgod az, hogy harcolj, de nem az, hogy ítélőszéket tarts. Nukerek, kergessétek ki őket innen, tisztítsátok meg tőlük a jurtát!

A tatár tumenek mint önálló csapatok, külön-külön vonultak előre. Szétágaztak a síkságon, mint a tenyér szétterpesztett ujjai, hogy ne zavarják egymást a városok és falvak kirablásában. A mongolok, mint a hajtóvadászaton, igyekeztek körülhurkolni az orosz földeket, a lakosságot közrefogni, hogy mindenkivel végezzenek, kivéve a válogatott iparosmestereket, akikre szükségük volt a bőrkikészítéshez, fegyvercsináláshoz és ruhavarráshoz.

A mongol és kipcsák harcosok benyomultak minden telepre és kis faluba, minden házat felforgattak, és káromkodtak: – Hova vezetett

minket Batu kán? Azzal csábítgatott, hogy az uruszutok cobolykucsmában meg hóbundában járnak, és úgy kiöltözünk, mint az előkelő nojonok vagy a gazdag kupecek, de mi még egyetlen uruszutot sem láttunk bőrcsizmában. Mind agyonfoltozott, háziszőttes köpönyegben vagy ócska birkabőr subában jár, és háncsbocskort visel. Nem volt érdemes idejőnnünk! Lovaink megbetegszenek a háztetők ócska szalmájától meg a dohos rozsszemektől. Nem találnak fűvet a mély hó alatt. Hamarosan elveszítjük lovainkat, márpedig a zsákmányolt uruszut lovak nem alkalmasak a rohamra. Nem is tudjuk, mit vigyünk a szánkaravánon... Csak tehénhúst, de egyetlen rókabundát sem! Ezek a ravasz kópék mindent eldugtak évszázados erdekbe, ahol az utakat derékon felüli hó lepte be, nincs széna, és a lovast minden fenyő mögül halál fenyegeti...

A mongol katonák mindinkább nekikeseredtek a sikertelen zsákmányolás miatt, és haragjukat az elfogottakon töltötték ki. Meztelenre vetkőztették őket. Még a toprongyosokat is levetkőztették. A sorsukra hagyott sebesültek és foglyok megfagytak a kegyetlen hidegben.

Batu kán és Szubudaj-Bagatur seregei gyorsított menetben haladtak a tekervényes Oka mentén. Siettek, hogy elsőnek rohanják meg a kis Muskaf városát, ahol, hírek szerint, külföldi portékák vannak felraktározva.

A félszemű hadvezér néhány bolgár kupecet tartott maga körül. A pihenőhelyeken kikérdezgette őket, hogy érkeztek ide, milyen utakon jöttek. Milyen árukat hoznak be tengerentúlról, és mit vásárolnak a vad, megfélemezhetetlen uruszutoktól? Milyen város Muskaf? Hol laknak ott a kupecek, és hol vannak a raktáraik? Hova dugták el az aranyukat? Kifizetődő-e a kereskedés? Hol tanulták a kupecek a kereskedőmesterséget?

Batu kán hét felesége, a „hét csillag”, a főcsapat mögött utazott. Így akarta a Fényességés. A dzsihangir nem engedte meg, hogy ott maradjanak a jól védett, meleg kolostorban, amelyet a zsákmányolt javak raktárává alakítottatott át. „Az én csillagaim mindig velem lesznek, bárhová megyek is!” mondta Batu kán. És az asszonyok, cselédekkel együtt, egyszerű parasztszánokra helyezett, ágakból font kasokban utaztak. Csak legidősebb, mongol feleségének volt

pompás, vörös kocsija, amely mesebeli virágokkal és aranyozott keresztelkel volt telerajzolva. Ezen a kocsin szokta volt beutazni egyházmegyéjét a rjazanyi püspök. Amikor a szemközt jövő uruszutok meglátták a keresztel kocsit, megszokásból keresztet vetettek, és letérdeltek.

A folyó egyik hajlatánál Batu kán visszafogta fekete csödörét, és előreengedte a csapatokat, amelyek így elvonultak előtte. A kán mögött felsorakozott a testőrszázad.

Sok lovas, aki Batu kán előtt elnyargalt, kötőféken egy-két vezetéklovat vezetett maga után. A lovakon gabonával megtöltött zsákok és különböző holmikot tartalmazó bőr átalvetők voltak.

Az élcsapat után szánsor közeledett. Ezekben a szánokban utaztak Batu kán feleségei és azok cselédjei. Batu kán magához hívott egy nukert, és valamit sűgött neki.

Az első feleség vörös kocsiját három fehér ló húzta. Az első lovon űlt a kopjás lovász. A vörös kocsi mögött őt, különböző teherrel megrakott, medvebőrrel letakart szán következett. A jármű megállt. A dzsihangir kövér felesége, bő lila ruhában, nagy nehezen kinyomakodott a szűk kis ajtón. Mongol szokás szerint fél térdre ereszkedett a mély hóban, és várt.

Batu kán mozdulatlan maradt. Az első feleséghez odalovagolt a nuker, és így szólt:

– A dzsihangir parancsára szánba kell átszállni. Mindjárt gyors vágatás kezdődik.

Odaért a második feleség. Brokáttal borított nyusztbundába burkolózott. Három kis ló húzta a szánt. Mind a három ló viaszsárga volt, sörényük fehér. Az első lovon mongol lovász űlt, brokátruhájának színét kifakította az eső és az idő.

A szán lassan haladt, hiszen egy vörös tehén volt utána kötve. A tehén mögött toprongyos, fiatal uruszut fogoly futott, rongyait háncskötelek tartották össze. A tehén olykor megriadt, s ilyenkor a fogoly egy gallyal bökdöste. A tehén mögött három, teherrel megrakott szán jött. Az utolsó szánban három uruszut fogoly nő űlt.

A többi asszony szánjai is így meg voltak rakodva. Mindegyik asszonynak más-más színű lova volt: fekete, sárga, pej, vöröstarka. A hatodik asszonynak – Bajander kipcsák kán leányának – szánja után két pokróccal letakart hátasló ment. Egy kipcsák lovas vezette

őket kantárszáron. Az utolsó szán, amelyet három fekete, párducfoltos ló húzott, üres volt.

Minden szán megállt, az asszonyok kiszálltán, térdre ereszkedtek, és várták a dzsihangir kegyét.

– Hol van Julduz-hatun? – kérdezte Batu kán.

A nuker odavágtatott a párducfoltos ló hátán ülő kocsishoz, és abban a szempillantásban vissza is fordult, miközben hópor-felhőt vert fel.

– Julduz-hatun a szolgálójával együtt hátsólovon előrelovagolt a felderítő osztaghoz.

Batu kán magához hívatta Kunduj századost, és élesen, haragosan ráfordult:

– Mondd meg minden hatunnak, hogy haladéktalanul utazzanak a Rjazany közelében levő táboromba. Ott pihenjék ki magukat, de ne térjenek le az útról, mert mindenfelé uruszut rablók csavarognak. Csata áll előttünk, amelyben az asszonyokat pusztulás fenyegeti.

Batu kán előrenyargalt az úton. A testőrszázad utána vágatott.

Az asszonyok sírni és kiáltozni kezdtek:

– *Durugej!* Nem akarom! Miért utazott a dzsihangirral csupán csak a „fekete, dolgozó” feleség? Jöjjön vissza Julduz-hatun is! Mi elmegyünk a dzsihangir után mindenhova, a világ végére is...

Kunduj rendeletére azonban szigorúan teljesítették Batu kán parancsát: a nukerek erőszakkal beültették az asszonyokat a szánjukba, és rátértek a Rjazany felé vezető útra.

Egy fél század nuker őrizte a karavánt. Az asszonyok eleinte zokogtak, de később átültek egymáshoz, sugdolóztak és nevetgéltek. Elmesélték, hogy milyen pompás köszöntőket zsákmányolt a dzsihangir Rjazanyban, Perejaszlavlban, Izseszlavlban és más városokban.

– Milyen kár, hogy nem sikerül Muszkaiba kerülnünk; ott sok tengerentúli portéka van! De a dzsihangir bőkezű, és nem rövidít meg minket...

Batu kán Moszkva alatt

Batu kán sietett, hogy elsőnek érkezzék Muskafba.

– Új város ez – mondták a bolgár kupecek. – Közelében keresztezik egymást az uruszut föld víziútjai. Néha megállnak ott a különböző országokból való kereskedők, akik a gazdag Uldemirbe vagy Bulgáriába tartanak.

A dzsihangir elhatározta, hogy nem engedi át Muskafot más dzsingiszidának. Azok esetleg minden értelem és haszon nélkül elpusztítják a kisvárost, pedig neki talán még hasznára lehet. Batu kánnak megvoltak a maga tervei, gondolatai: többször beszélt róluk a hallgatag Szubudaj-Bagaturrel, de az csak mogorván, kurtán válaszolt:

„Igen! Odamegyünk, aztán majd meglátjuk!”

A felderítő ezred, amellyel Batu kán is lovagolt, reggel érkezett a vén fenyőfákkal benőtt, szakadékos, meredek parthoz. Alant kanyargott a jég alatt álmodó folyó.

A túlsó parton, a dombon, gerendapalánkkal körülvett, fából épült városka látszott. Összevisszaságban szorongtak egymás mellett a házak, két cifra torony, hombárok és négy kicsiny templom. A hóval belepelt kisvárost a faszindelyes tetők közül gomolygó szürkés-kék füst borította be.

Nyilván nem várták itt, hogy máris ideér a tatár. A város felé szánkaravánok húzódtak, emberek mentek a folyóra és vissza. Az asszonyok vízhordó rudakon favödröket cipeltek. A folyó jegén vágott léknél lajtos szán állt. Egy ember merítövödörrel vizet mert a lajtba. Néhány asszony a lék mellé fektette deszkán mosott ruhát sulykolt.

Kis, fekete bódék sorakoztak a folyóparton. Sűrű gőzoszlopok szálltak felfelé a bódékból. Mezítelen emberek ugrottak ki onnan, a lékhez futottak, fejfelé lebuktak a vízbe, majd hanyatt-homlok visszarohtak.

Batu kán korbácsával a fekete bódékra mutatott.

– Mit csinálnak ezek az örültek?

– Ezeket a házikókat „szappanyozónak” hívják – magyarázta a tolmács. – Az emberek ott nyírfaseprűvel verik magukat, forró vízzel

és kvasszal mosakodnak, aztán lebuknak a folyóba a léken. Ez nagyon jót tesz. Ettől olyan erősek az uruszutok.

Batu kán fontoskodva megjegyezte:

– Aki lemossa magáról a piszkot, lemossa a szerencsáját is. Mi, mongolok, azért vagyunk szerencsések a harcokban, mert sohasem öntözzük le magunkat vízzel, és sohasem mosakszunk.

Batu kánt érdekelték azok a nagy ladikok, amelyek felfordítva, fenékkal felfelé, egymás mellett heverték a parton. Más ladikok a jég közé fagytak; karcsú árbocaik felfelé meredeztek. A csónakok körül emberek jöttek-mentek, és tüzek füstölögtek.

– Itt laknak a kupecek meg a szolgálák – mondta a tolmács. – Ezek a bárkákon utaznak innen Novgorodba, Kijevbe, Bulgáriába, és Szmolenszken át a latinokhoz^[145]. Ezek a kupecek külföldiek, messzi országokból jöttek ide. A korai fagy miatt rekedtek Muskaftban.

– Látni akarom a külföldi kupeceket. Beszélgetek majd velük! – szolt Batu kán. – Nem kell őket lekaszabolni, csak elfogni, és hozzám vezetni.

Batu kán fekete lován egy évszázados, magas fenyőfa mellett állt meg. Nem messzire tőle egy hóba temetett, kidőlt-bedőlt kunyhócska látszott. Bizonyosan voltak benne emberek, mert az ajtó fölötti kis tolóablakon át füst szivárgott ki. Két nuker durván megrázta az összetakolt kis ajtót. A házikóból köhögés és bosszús kiabálás hallatszott:

– Mi kell? Vigyen el az ördög! Ne rázd a házat! Bedől!

A mongolok tovább rángatták az ajtót.

– Várjatok már, átkozottak! Mindjárt elfordítom a zárat. Csak hadd húzzam fel a lábbelimet!

A kis ajtó kinyílt. Ösztövé, görnyedt ember mászott kifelé. Szürke parasztköponyeg volt rajta. Ráncos arcát fehér szőr nőtte be, mely úgy meredezett szerteszét, mint a toll. Vörös szeme könnyezett. Végighúzta tenyerét ősz szemöldökén, aztán megnézte a nukereket, akik megzavarták. A nukerek megragadták az öreg könyökét, és Batu kán elé vonszolták. Az aszott, magas vénembert az alacsony kunyhóban eltöltött élet megtanította, hogy görnyedten járjon. Kútágásra emlékeztetett: hol legörnyedt, hol felegyenesedett.

– Ki vagy? – kérdezte Batu kán.

– A sírásó.
– Hogy hívnak?
– Temetetlennek. De a keresztény nevem Nyikita, akiről meg vagy mondva, hogy „nem bántják az ördögök”.
– Hát az kicsoda!
– Hogy kicsoda?! Szent Nyikita az én védőszentem, akitől félnek az ördögök, és elszaladnak tőle.
– Ilyen ember kell nekem! – szólt Batu kán.
– Mit érsz velem? Öreg vagyok és beteg.
– Mit csinálsz itt?
– Leimádkozom a bűnöket, és ha valaki megkér rá, elkergetem tőle az ördögöket.
– Kik azok az „ördögök”?
– Bűdös szörnyetegek. Szarvuk van meg farkuk, és néha emberi ábrázatuk. De ha megronthatják az embert, akkor örvendeznek.
– Ismerem őket! – mondta Batu kán. – Nálunk „vörös manguszoknak” nevezik őket. Nálunk is hasonlítanak az emberekre, és sok rosszat tesznek ellenem. Hasznos ember vagy. Kérj tőlem, amit akarsz.
– Nem tudom, minek tiszteljelek, de engedd meg, hogy a kis gebémel sorra járjam Moszkva körül a falvakat, és eltemessem a megboldogultakat. És a szerencsétleneknek, akik rokonok nélkül hálnak meg, hadd csukjam le a szemét. De adj valami írást, nehogy a gazfickóid lekaszaboljanak.

Batu kán bólintott.

– Jurtadzsi, akassz a nyakába egy fapajczát. Az megmenti őt szabályainktól.

Batu kán elhallgatott, majd újra Temetetlenhez, a sírásóhoz fordult.

– Hát a betegséget el tudod-e kergetni?

– El tudom, nagy mungal kán. Vannak olyan varázsigék, bájitalok, aszú füvek, amik elűzik a betegséget meg a szív fájdalmát. Mintha csak kézzel venné el az ember...

Batu kán azonban már nem figyelt Temetetlenre.

Távolban, Muskaf városka mögött, vastag, fekete füst emelkedett az ég felé. Egyszerre három falu gyulladt ki. A füstgomolyok között fel-fellobbantak a remegő, vörös lángnyelvek. A régi, kiszáradt házak

magas lánggal égtek, sziporkázott körülöttük a tüzes zsarátnok. A zsarátnok ráhullt a szomszédos házakra, s a tűz még erősebben tombolt. A folyóparton és a városkában futkostak az emberek. A vízfordó otthagya merítővödrét, megcsapkodta lovát, és a város kapuja felé vágatott. Az asszonyok összekapkodták a mosott ruhát, és minden irányban szétszéledtek.

– Sejban!... Sejban kán megérkezett! – mondogatták a mongolok.
– Sejban a másik oldalról tör Muskafra... Megelőzött minket!

Szubudaj-Bagatur Batu kánhoz nyargalt, és összehunyorított szemét az égő oldal felé fordította.

– Honnan pottyant ide Sejban? – kérdezte Batu kán.

– Sejban kán felgyújtja a várost – mondta Szubudaj. – A Zsizdra és az Ugra folyó jegén vágatott keresztül; sietett, hogy megelőzzön bennünket. Nem hagyja, hogy a lakosok elbújjanak az erdőkben. Parancsold meg, hogy kerítsék körül a várost erről az oldalról, és fogják össze a kupeceket meg az iparosokat. A fiatal Uldemir herceg hamarosan eljön hozzád megalázkodva, könyörögve.

– Itt maradok a hegyen – szólta Batu kán, és leszállt lováról. – Állítsák fel a jurtámat.

Szubudaj-Bagaturnak más volt a véleménye:

– Nem messzire innen, egy kis völgyben, ahol nincs szél, egy település áll. Ott, dzsihangir, kiválaszthatok magadnak egy meleg, tiszta házat.

– Nem akarok odamenni. Mi ketten már megszoktuk, hogy tábortűznél aludjunk.

– Ez igaz – szólta Szubudaj. – De minek ebben a farkasordító hidegben megfüstölődni? Muskafot nem lehet csupasz kézzel bevenni. Vén, ravasz vojvoda székel benne. Jó néhány napot el kell vele töltenünk.

– Nem baj, de Muskaf az enyém lesz!

Batu kán és testvére, Sejban kán, öt napon át ostromolta Moszkvát. A lakosok a szilárd gerendafal mögé rejtöztek, elszántan verekedtek, s az ostromhágcsókon felmászó tatárokat lelökdösték. Filipp Nyanyka vojvoda és Vlagyimir herceg irányította a védelmet. A fáradt harcosokat felváltották, és a különösen veszélyes helyekre segítséget küldtek.

Az ötödik napon megérkeztek a kőhajító és ostromgépek. Száz és száz ló meg fogoly gördítette a falakhoz. A városba óriási kövek repültek, és hosszú nyilakon, égő folyadékba mártott, lobogó csepű. A faházak egyszerre több helyen kigyulladtak. A lakosok már nem győzték oltani.

A magas parton, két tábortűz között, egy kivágott fenyőtörzsre terített szőnyegen ült Batu kán. Mellette Szubudaj Bagatur. Egykedvűen nézték az égő várost. Mit jelentett nekik az égő Muskafe?! Egy várossal több vagy kevesebb, nem mindegy az? Sok éven át dúlták Kínát, Horezmet és más országokat, felgyújtottak és elpusztítottak városokat...

Nukerek lovagoltak a dzsihangirhoz. Foglyokat hajtottak maguk előtt. A levetkőztetett, hidegtől elkékült emberek igyekeztek megőrizni büszkeségüket, pedig kötéllal összekötötték őket.

A foglyok között feltűnt egy jól öltözött is, akit nyilván nem bántottak a tatárok. Cobolyprémmel szegett, ujjatlan, bő, málnaszínű bundát viselt. Selyemkaftánja ujja, csíkos gyapjúharisnyája, fémcsatos saruja, széles karimájú, dús tollbokrétás bársonykalpagja, mind azt mutatta, hogy ez a fogoly külföldi.

A nukereken kívül Hadzsi-Rahim fakih és az öreg Nazar-Kjarizek kíséerte a foglyokat. Batu kán elé léptek és megálltak.

A sovány, ráncos képű, kecskeszakállas, nyugtalan tekintetű Nazar-Kjarizek előrelépett, és minél fontosabb személyiségnek szerette volna feltüntetni magát. Az egyik kezében a foglyokat összekötő kötéllal a végét tartotta, a másikban mezítelen, görbe szabályját. Levette kucsmáját, és térdre borult a mongol sereg nagyura előtt. A díszesen öltözött fogoly is levette kalapját.

– Térdre! – kiáltotta Nazar-Kjarizek. A foglyok a hóra térdepeltek.

– Kik ezek az emberek? – kérdezte Batu kán.

– Külföldi kupeceket óhajtottál látni, íme, itt vannak előtted. Hajóik, raktáraik és boltjaik vannak. Nekem és Hadzsi-Rahimnak nagy nehezen és nagy veszélyek között sikerült kiszabadítanunk őket a pányvákban, és idehoznunk. Ez a jól öltözött kupec a főnökük. Őt is pőrére vetkőztették, és az arcán levő kék foltok bizonyítják, hogy közelebbről megismerkedett a tatárok hatalmas erejével. De azért, mivel meg akarta adni neked – ó, Fényességes! – az illő tiszteletet,

előszedte rejtekhelyéről ünnepi öltözetét, hogy méltó külsőben jelenjék meg ragyogó arculatod előtt.

– Mondja el ő maga – szólta Batu kán –, kicsoda, hogy hívják, mely országból, mely városból került ide! Mi dolgai vannak Muskaf városában?

A kupecek főnöke felállt, előrelépett, mélyen meghajolt Batu kán előtt, meglengette széles, tollas kalapját, mintha le akarná magáról söpörni a havat. Oroszul beszélt; hallatszott, hogy jól és régen beszéli a nyelvet. A tolmács fordított:

– Én, valamint két tiszteletre méltó társam, Lübeckben születünk, Németföld Vend tartományának gazdag városában. A többiek más városból valók: Ditmar Brüggéből, Rudolf Dortmundból, Reinhold Svestből és Kari Medebachból. Valamennyien a „Russariánus” kereskedők csoportjába tartozunk, mert miként atyáink, régen, már évtizedek óta az oroszokkal kereskedünk. Itt, ebben a városban, vannak raktáraink, egy boltunk és néhány nagy bárkánk; azokon hajóznak nyáron az orosz folyókon. Hazánkban „Hanza-tagoknak”^[146] is neveznek minket. Azokat a kereskedőket hívják így, akik nem rettegve a veszélyektől, távoli országokkal kereskednek. A legfontosabb város, amelyen keresztül az oroszokkal kereskedünk: a tiszteletre méltó Szmolenszk városa. Onnan utazunk lefelé a Dnyeper folyamon Kijevbe, és távolabb, kelet felé. Északi irányban a Dvina folyón hajóznak. Néhány nagyon merész Hanza-tagunk a messzi, de szépséges Novgorod városába is elutazott áruért, sőt még távolabbra is, a Káma partján fekvő gazdag Bulgar városába.

– Milyen portékákkal kereskedtek? – kérdezte Batu kán.

– A bolgároktól és az araboktól keleti árukat vásárolunk: gyömbért, borsot, szegfűszeget, mazsolát, aszalt gyümölcsöt. Az oroszoktól viaszt, mézet, szőrmét, gyapjút, sörtét, kátrányt, szurkot, bőrt, haját, csepűt veszünk.

– És ti mit adtok el?

– Mi a híres, jó minőségű német posztóval és hófehér vászonnal kereskedünk. Ezenkívül fegyvereket és vasat, kitűnő rajnai borokat, nemesfémekből, aranyból és ezüstből készült műtárgyakat hozunk be. Eladunk rézből vert háztartási edényeket, óntányért és korsót, van azonkívül ólmunk, festékünk és kékítőnk.

– Meg tudjátok-e most rögtön mutatni a portékáitokat?

A kupec újra mélyen meghajolt.

– A legnagyobb tisztesség lett volna számunkra, ha káni fenségednek mindazt megmutathattuk volna, amivel kereskedünk. Sajnos, egy kis kellemetlenség, lényegtelen félreértés jött közbe, amit azonban fenséged jóságos kegye könnyen eloszlathat.

– Mi történt? – kérdezte Batu kán, és igyekezett megóvni fenséges egykedvűségét, bár szemében vidám szikrák csillantak fel.

– Raktárunkat vendégek látogatták meg: tiszteletre méltó és bátor harcosaid. Mindenki elvette, ami megtetszett neki. A harcos sok volt, az áru azonban nem bizonyult elegendőnek. Minden harcos hasított magának egy-egy darab posztót vagy vásznat, és bort ivott hozzá. Miután a tiszteletre méltó vendégek nagyon sokan voltak, semmit sem tudtunk tartalékolni, amit elhozhattunk volna fenségednek hódolatunk kifejezésére.

– Parancsold meg, hogy kaszabolják le őket! – sziszegte halkán Szubudaj-Bagatur. – Mind agyafúrt kém ez.

– Nem! Megjutalmazom és becsben tartom őket – válaszolta nyugodtan Batu kán.

– Ez veszélyes!

– Hallgass! Ezt így kell! – felelte Batu kán, és újra a kupecéhez fordult.

– Egyszóval panaszotok van a harcosaim ellen?

– Egyáltalán nincs! – felelte nyugodtan a kereskedők feje. – Csupán azt sajnálom, hogy nem voltunk eléggé bőkezű házigazdák. Mindössze ezt a szerény ajándékot sikerült fenséged számára megőriznünk... – És a kupec egy nagy, remekművű, filigrándíszítéses ezüstserleget húzott elő kaftánja alól.

Mosoly futott át Batu kán arcán, és rákacsintott a mogorva Szubudaj-Bagaturra. Átvette a serleget, nézegette, felemelte tetejét, és belepislantott.

– Miért van itt csak egy fél madár? És mit jelent ez a kulcs?

– Ez a mi lübecki Hanza-társaságunk cimere: a német fekete sas fele s a másik oldalon Szent Péternek, a kereskedők védőszentjének kulcsa. Mint ismeretes, Szent Péter őrzi a Paradicsomnak, Isten kertjének a kulcsát: a jámborok, haláluk után, a Paradicsomkertbe repülnek.

– *Dze-dze!* – Batu kán mosolygott. – Tehát ti, kupecek, jámborok vagytok? Nemsokára ezt vésitek serlegeitekbe és pénzeitekre: „Batu kán, dzsihangir, a világ meghódítója.” A földjeiteken át odamegyek, és rohammal beveszem a ti Lübeck városotokat.

A levetkőztetett Hanza-kupecek felkiáltottak:

– Addig is, míg beveszed Lübeck városát, engedd, hogy megmelegedjünk, és adasd vissza meleg ruháinkat!

– Kegyelmes leszek hozzátok. Tatár bundákat kaptok tőlem ajándékba. Bátor kupecek vagytok, tetszetek nekem. A tifajta emberek hasznosak nekem. Most már nem lesz bolgár, uruszut, német vagy másféle birodalom, csak egy lesz: a hatalmas mongol birodalom... És ti, kupecek, szabadon utazhattok egész birodalmamban, és kereskedhettek portékával, amire szükségem van. Hamarosan vagyont szereztek magatoknak, megtérül a károtok, és ti lesztek a legszerencsésebb tengerentúli kupecek. Van még valami kérésetek?

– Féltjük a bárkáinkat. Tiszteletre méltó harcosaid kezdik felválni, és máglyán eltüzelni. Parancsold meg harcosaidnak, hogy hagyják abba hasznos városi boltjaink és bárkáink elpusztítását.

Batu kán szemöldökét ráncolta, és keze ökölbe szorult.

– Arról beszéljétek, amihez közötök van: a bőrről, viaszról meg a posztóról, de ne zavarjátok harcosaimat! Ha a nyilat kilőtték, nem lehet megállítani. Amikor kiadtam a parancsot a város bevételeire, az én akaratom megszűnt. A harcosok tudják, hogy a *Jasza* törvényei értelmében három napon át rabolhatják és égethetik a várost, és senki se merészel örömük és vigasságuk útjába állni. Három nap után mindenkinek eltörettem a gerincét, aki az elhagyott városban marad. Elég volt a kérésből! Megengedem, hogy távozzatok!

A kupecek rémülten tekingettek egymásra, és nem tudták, mitévők legyenek. Elébük lépett az öreg Nazar-Kjarizek, és intett az ujjával.

– Gyerünk! Ki kell hozni a boursitól a megígért bundákat.

– Milyen okos, kellemes ember ez a kupec! – mondta Batu kán Szubudaj-Bagaturnak.

– Éppen ezért nagyon veszedelmes – felelte komoran az öreg.

Muskaf városa tovább lángolt. A faépületek hamarosan izzó máglyákká változtak. Az égen, a sötét füstfellegek között, fehér pontok: galambok repdestek. Csóka- és varjúrajok közeledtek rekedt károgással. A faltörő gépek széles réseket ütöttek a falakon, s a réseken át tolongva zúdultak befelé a tatár lovasok.

– Így rendeli a *Jasza! Urragh, khu-khu*, mongolok! – kiáltották a tatárok, akit értek, lekaszabolták, lehúzták róluk a bundát és a kucsmát. Amikor a város keskeny utcáiba rontottak, betörték az udvarokba s a házakba. Forróság és füst támadt az égő épületek között. Amikor a tatárok megszédtek magukat zsákmánnyal, sietve kifelé igyekeztek a városból. Néhányan nőket hajtottak maguk előtt, vagy síró gyermekeket vittek nyergükben. Mások összekötözött kezű foglyokat vonszoltak pányván.

Két napig volt a város és a környékbeli falvak a tatárok hatalmában. Ide-oda nyargalásztak, turkáltak a romok között, és lekaszabokák a foglyokat, akiknek már nem vették hasznát.

A harmadik napon a tatárok csapatokba sorakoztak. Mindenfelé máglyákat emeltek. Ezekre rakták sorba elesett harcosaikat. Köröskörül füstölögtek a máglyák Moszkva romjain. A tatárok körbeülték a tüzeket, csikóhúst ettek, himbálózva mélabús dalokat énekeltek, és „*Bajartaj!*” kiáltásokkal búcsúztak elesett bajtársaiktól.

Másnap reggel, amilyen gyorsan jöttek, ugyanolyan gyorsan el is mentek a tatárok. Egyetlen embert sem lehetett többé látni. Ekkor az ösztövért Temetetlen sovány, borzas gebéjével átkelt a hullákkal borított folyón. Szánja csikorgott, szinte jajgatott, amikor a mindenfelé heverő, kővé fagyott holttestekbe ütközött...

Temetetlen megállt, próbálta a halottakat elvonszolni az útból. De ez nem mindig sikerült neki.

– A föld erősen fogja a megboldogultakat. Nem akarja ideadni őket! – dörmögte az öreg, és lassan továbbhaladt. Csakhamar ketten csatlakoztak hozzá: egy öregember meg egy fiatal legény. A pincéből másztak elő. Az öreg elveszítette a gyermekeit. A fiatal szüntelenül arcát törülgette a kabátja ujjával, és kereste a szeretett leánya holttestét.

– Mit szipákolysz? – kérdezte Temetetlen. – Honnan tudod, hogy levágták a babádat? Talán a saját szemeddel láttad? Lehet, hogy valami tatár kán feleségül vette...

– Érzy az én szívem! – sopánkodott a legény.

– Még hogy érzy! Inkább segíts! Látod, mennyi a halott. Mindet el kell temetni, nehogy éjszakánként kísértsen a lelkük.

A holttesteket a jégre hordozták, kikutatták a rongyokat, egy-egy falat kenyeret keresve, s aztán egymás mellé sorjázták a tetemeket. Volt köztük néhány tatár is. Temetetlen keresztet vetett, és dörmögött:

– Most már nem veszekesztek. Ahogy a folyó megtisztul a jégtől, valamennyieteket elvisz a Kék-tengerbe. Nagyon sokan vagytok! Hogyan is tudnék mindnyájatoknak sírt ásni?!...

Külkan kán Kolomna alatt

A mongolok még Moszkva pusztulása előtt Kolomna^[147] erődjét ostromolták. Úgy látszott, hogy a régi gerendafalak tartósan megvédik a várost. A kaput rozsdamarta vas védőrácscsal, bádoglelapokkal és keresztgerendákkal elretesztették. A lakosok a falakra rohantak, és dühösen nézték, hogyan jönnek mindenfelől a vadidegen lovasok csoportjai. A kis termetű, erős lovak vágtában átrepültek a dombokon és bokrokon, majd megálltak, egy helyben forogtak, aztán újra továbbszáguldottak más irányban.

Néha csikorogva kitárult a vaskapu, s a városból egy századnyi orosz lovas nyargalt ki a mezőre. Nekirontottak a falak előtt forgolódo mongol lovasoknak, utánuk eredtek, hogy a vojvoda parancsa szerint foglyot ejtsenek közülük. De a mongolok senkit sem engedtek közel magukhoz, és nem tartották szégyennek, hogy teljes vágtában elináltak. Az orosz lovasok viszont, emlékezve a vojvoda tilalmára, nem merészeltek a város falától messzire lovagolni.

Néhány elszánt tatár harcos egészen a kapuig merészkedett. Nyilaztak Kolomna védőire, akik lenéztek a falról. A tatárok nyilai hosszúak voltak, élesített vashegyűek. A tatárok majdnem mindig célba találtak, nyilaik keresztülhatoltak a mellen.

Egy öreg harcos nyögve, káromkodva kihúzta a nyílvesszőt vérző sebéből. Mindenki kíváncsian bámulta az ismeretlen, idegen nyilat. Agyagból készült fütyülő volt hozzáerősítve, amely repülés közben ijesztően sivított.

Egy tatár csoport könnyű, gyors lovon a városkapu közelében bukkant fel; ingerkedtek, harcra hívták a védőket. A kolomnai daliák kérték a vojvodát, engedje őket megütközni a tatárokkal, de az öreg, tapasztalt harcos visszatartotta a legényeket:

– Még nincs itt az utolsó óra. Ne higgyetek a ravasz tatárnak, rászéd titeket!

Kolomna védelmét Jeremej Glebovics irányította. A vojvoda a polovecek elleni háborúban szerzett dicsőséget. Segítőtársa volt most Vszevolod Georgijevics, a nagyherceg fia, és a Rjazanyból elmenekült Roman Ingvarevics herceg. Egy-egy ezredet

vezényeltek: Vszevolod herceg a szuzdalit, Roman pedig a Rjazanyból megmenekült harcosokból alakított csapatot.

Eleinte úgy látszott, hogy a tatárok nincsenek túl sokan. Bár csapataikkal körülkerítették a várost, nem voltak többen, mint Kolomna védői. A fiatal hercegek: Vszevolod és Roman, szerettek volna megütközni a tatárokkal, szétverni őket, s harci diccselel övezve továbbvonulni más tatár hordák ellen.

A vojvoda megparancsolta: tíz század készüljön fel, hogy hajnalban minden kapun át egyszerre kitörjön a városból. A vojvoda meg akarta támadni a tatár tábort.

– Hozzatok tatár foglyokat. Ki kell venni belőlük: mekkora a tatár sereg, melyik kán áll Kolomna előtt, hol a többi kán; azok is idejönnek Kolomnába, vagy csapataikat más városok ellen vezetik? Foglyok nélkül haza ne gyertek!

A Kolomnát ostromló sereg főparancsnoka a fiatal Külkan kán, a nagy Dzsingisz kán legifjabb fia volt. Tízezer mongol-tatár lovasból álló tument vezetett; ezenkívül ő rendelkezett Bajander kán ötezer kipcákjával és egy különböző tatár törzsek harcosaiból alakított vegyes tumennel. De ezek a csapatok nem mutatkoztak Kolomnánál, szétszóródtak a szuzdali földön, és az erdőkbe menekült lakosságot fosztogatták. Egy hónap alatt tizennégy városkát felgyújtottak, és porig égettek.

Külkan kán zord téli napon érkezett Kolomna alá. Megparancsolta, hogy a folyó túlsó partján, egy fenyőerdő szélén állítsák fel hadi jurtáját. Kitűnően látszottak onnan Kolomna csipkézett gerendafalai, a zárt vaskapuk és a lőrészek között a fegyveres emberek. A befagyott folyó kihalt síkja, ahol a jég fölött seregestül repkedtek a fekete varjak, jó térség volt a sereg előrenyomulására és az elkövetkezendő ütközetre.

A magas, erős Külkan, aki éppen olyan daliás termetű volt, mint apja, Dzsingisz kán, jurtája mellett állt, és vágyó tekintettel nézegette az erődöt, amelynek feldúlása meghozza neki az első harci dicsőséget. Külkan arca mozdulatlan volt, de szívében forrott a szenvedély, nagy hőstetteket akart végrehajtani, de egyben elégedetlen volt önmagával.

– Már tizenkilenc éves vagyok – gondolta –, de még semmit sem csináltam! Igaz, amikor apám ilyen idős volt, ő sem csinált még semmit. Akkoriban csupán egyszerű tizedes szegény fia volt. Apjától megszöktek az éhező nukerek, Rab volt, nyakában nehéz kolonc, kalapáccsal verte az üllőt, és gazdája, egy durva kovács, ütlegekkel noszogatta. De én a hatalmas Külkan kán vagyok! A világ minden népe leigázójának fia, gyönyörű paripáim vannak, huszonötezer főnyi hadseregnek parancsolok. Kezem egyetlen mozdulatával oda küldhetem, ahova akarom. Én, Külkan kán, befejezem azt, amit apám nem tudott befejezni: meghódítom a világot a legvégső tengerig. Zavarnak a vetélytársaim! Elsősorban Gujuk kán. Vele barátságban kell lennem, amíg nem győzök. Legerősebb mind között Batu kán. Miért őt választották dzsihangirnak? Batu kánt az első kudarc után ki kell végezni azzal, hogy nem alkalmas. És aztán Gujuk kánt kell eltenni láb alól. De a legfontosabb, hogy itt, Kolomnánál, dicsőséget szerezzek vakmerőséggel, elszántsággal és a nukerek iránti bőkezűséggel, hogy arról beszéljenek a tábornokoknál, mennyire szeretik Külkan kánt. Ők majd hozzásegítenek a nagykagánsághoz...”

Külkan kán seregében volt Bajander kán ötezer kipcsákjával. A kipcsákok, mint igazhitű muzulmánok, külön táboroztak, nem keveredtek a mongol-tatár csapatokkal. A kipcsák táborokban szeidek^[148] is voltak. Zöld turbánt és zöld posztóövet viseltek. Ők vezették a kipcsákokat a muzulmán hit törvényei útján, tanították őket, hogyan viselkedjenek a csatákban, és arról beszéltek, milyen nagy öröm elesni a hitért. Ilyenkor szinte habzott a szeidek szája. Beszédüket felhívással fejezték be:

– Pusztítsátok a máshitűeket! Aki a hitért vívott harcban esik el, a Paradicsomkertbe kerül, ahol örök boldogságban és gyönyörűségben lesz része.

A muzulmán harcosok közt is volt valláskülönbség: voltak szunniták és voltak siiták. A kipcsákok a szunnita tanokat vallották, a perzsául beszélő iráni harcosok pedig a siitákhoz tartoztak. A pihenőhelyeken a szunniták és a siiták sohasem ültek egymás mellé, és külön kondérból ettek. Az imámok – a siita hitszónokok – a

tábortüzeknél arról meséltek, hogy eljön a „Várva Várt”, vagyis „Az Idők Ura”, Mehdi imám, aki régen eltűnt, de nem halt meg.

– Amikor a világban a gonoszság és az erőszak a legjobban hatalmaskodik, az eltűnt Mehdi imám újra megjelenik, s akkor igazságosság leszen e világon, nem lesznek szegények, és nem lesznek gazdagok, mindenki egyenlő és boldog leszen.

A siita harcosok szerették hallgatni az effajta meséket. Helyet szorítottak kondérjuk mellett a szeidnek, kérdezgették, vajon nem rejtőzött-e el Mehdi a külföldiekénél: hogyan lehet megtalálni azt a kutat, amelybe Szent Mariam emlőjéből beleömlött a tej, és ott a vízben tükröződő hold alakját vette fel?

– Egyenesen e felé a kút felé megyünk – jelentette ki meggyőződéssel a szeid; három ujjával kását vett ki, és méltóságteljes mozdulattal a szájába rakta. – Higgyetek nekem: aki ebbe a kútba néz, és meglátja ott Mariam tejének félholdját, annak szemei sohasem pillantják meg a pokol tüzét...

A kipcsák harcosok szerették hallgatni a daliák hőstetteiről szóló krónikás énekeket vagy azokat a nevettező históriákat, amelyeket Kecsel, a kopasz vasgyúró kalandjairól meséltek. De különösen szerettek gúnyolódni Tüljab-Birgen századoson, akinek gyönyörű szép lovát egy megkötözött uruszut fogoly elkötötte.

Kolomna alatt azt beszélték, hogy a kapun kitörő uruszut lovasok között sokan láttak egy daliát Tüljab-Birgen pejlován. Mindenkinek volt valami tanácsa, hogyan lehetne visszaszerezni a mént.

Tüljab-Birgen elfordult, csikorgatta a fogait, és kész lett volna felkoncolni a gúnyolódókat.

– Olyan lovat, mint az én pejem volt, nem találni az egész seregünkben. Mindenkit utolértem rajta. Milyen lovon tudhatnám most kergetni a pejkómat? Talán olyan rogygyanton, amin ti lovagoltok?

Abdu-Raszulli mulla gondterhelt hangon magyarázni kezdett.

– Itt is, mint mindig, csakis a nő segít.

– Hogyan? Miért? – kiáltottak fel a kipcsákok.

– Olyan lovat, amilyen neked kell, csak Külkan kán adhat. Csak neki vannak olyan lovai, amelyek sebesek, mint a szél. De ő csak az ivászatkor bőkezű, a lovait azonban fukarul őrzi. Szerezz egy fekete szemöldökű, pirosposzgás uruszut széplányt, és vidd el Külkan

kánnak. Ajándékozd neki a fogoly nőt, ő akkor megajándékoz egy jó lóval.

– Nem is kell, hogy megajándékozzon, elég, ha pejem üldözésére ad egy lovat! – sóhajtotta Tüljab-Birgen.

– Vigyázz, nehogy az uruszut a másik lovat is elrabolja tőled. Masallah... masallah!^[149] – tette hozzá a mulla.

Tüljab-Birgen százados elindult, hogy segítséget kérjen Külkan kántól. A két, tetőtől talpig havas őr csak hosszas rábeszélés után eresztette be a századost a jurtába. A Szentséges Vezér fényes fia fenyőgallyakból rakott tűz mellett ült párducbőr szőnyegen. A kántól balra hat ezredes szorongott. Mindegyikük kezében kerek facsésze volt. Egy nemezharisnyás, csizmátlan mongol szolga a szőnyeg szélén, egy kampón lógó tömlő mellett állt, és merítőkanállal erős arzát töltögetett a facsészékbe. Tüljab-Birgen szerényen várt, levette prémkucsmáját, és nyakába akasztotta övét – annak jeléül, hogy teljesen megnyugszik az örök kék ég akaratában. Külkan, meg akarva mutatni nagyságát, tovább beszélgetett. Végre észrevette a szóttalan kérelmezőt.

– Mire panaszkodol és mit kérsz, bátor és derék Tüljab-Birgen? Jöjj ide hozzánk.

– Életem a kezekben! Csakis te menthetsz meg engem. Ha nem segítesz, csatába rohanok, és az uruszutok kardjai elé vetem magam. Ha képtelen vagyok a magam erejéből a dicsőség útján megállni, jobb, ha meghalok.

– Miért búslakodsz? – kérdezte az öreg Burundaj temnik, Dzsingisz kán híres, tapasztalt hadvezére. – Fialat vagy, és tábortüzeinknél már úgy beszélnek rólad, mint elszánt kardforgatóról, merész felderítőről. Folytasd a megkezdett utat! Szerezz új dicsőséget!

– Mindez a múlté. Most minden sárga csőrű ifjunc hahotázik, ha meglát, pedig ő maga még nem is tud helyesen bánni a karddal, és nem tudja egyetlen suhintással levágni az ellenség fejét.

– Mit kérsz tehát? – kérdezte Külkan kán.

– A részvét egyetlen szikráját... Azt kérem! Kolomna erődítéséből az uruszut lovasokkal együtt mindennap kinyargal egy fiatal uruszut az én elrabolt pejemen. Nem tudja ezt a szívem elviselni...

– Vajon tűrheti-e egy harcos, hogy az ellenség közül bárki az ő lovát ülje meg? Fogd el a vakmerőt, és kaszabold le.

– Miként a könyvben, úgy olvasol hűséges szolgád rejtett gondolataiban, és tudod, mit akarok kérni.

– Mindent megértettem!... Adj egy csésze arzát a hűséges Tüljab-Birgennek. Hajtóvadászatot rendezek erre az arcátlan uruszutra... Elevenen kell elfogni a lovat is, lovasát is. Negyven lovast adok neked, akik legjobb lovaimat ülik meg. Felállítod őket a folyó mentén. Négy-négy embert minden háromszáz lépésre. Amikor az uruszut kilovagol a kapun, egy század lovasom közöttük vág, szétveri őket, és kikergeti közülük azt a fiatal tacskót. A vadászok dobásra kész pányvával üldözik. Mindig újabb négy lovas bukkan fel friss lovon. Még a legjobb ló sem bírja ki ezt a hajszát. S a fáradt állatot pányvával elfogjuk.

– Nagy vagy és bőkezű!

– Azután majd én magam kérdezem ki azt a kölyköt, te pedig, Tüljab-Birgen, izzó szemet raksz a hátára, hogy igazat beszéljen. Ehhez a vidám vadászathoz a legjobb lovamat adom neked.

– Egész életemen át hűséges híved vagyok!

Hajtóvadászat

*...TALÁLÉKONY VOLT:
FOGTA A FESZES ÍJAT ÉS KIVETT
TEGZÉBŐL EGY ACÉLHEGYÜ NYILAT,
AZ ÍJAT FÜLÉHEZ EMELTE...
ÉLESEN PENGETT AZ IDEG,
S A NYÍL A HARCOS SZÍVÉBE REPÜLT.
[RÉGI OROSZ ÉNEK]*

Toropka Román Ingvarevics herceg rjazanyi csapatával érkezett Kolomnába. Továbbra is a herceg futárja maradt. A herceg kedvelte az ifjút pontosságáért és gyorsaságáért.

– Bármit parancsol is az ember Toropkának – mondogatta a herceg –, mindent elvégez. Talán még a tüzes pokolba is elmenne, hogy valami bámészkodó ördögfiókát fogjon.

Toropka legkedvesebb társa a szépséges pej csődör volt, amely kihozta őt a tatárok fogságából. Toropka gondozta, dédelgette a lovat; ő maga gyakran éhezett, de még az utolsó darab kenyérhéjat is odaadta a lovának. Kolomnában mind nehezebben lehetett kenyeret és szénát szerezni, s a ló soványodni kezdett. A lakosok takarékoskodtak a kenyérral, és eldugták, mert nem tudták, meddig húzódik el az ostrom. Sok ember verődött össze a városban, hiszen a környékbeli falvakból is a városba húzódtak a menekültek. Az emberek már lóhúst ettek.

Toropka, hogy megmentse kedvencét, elhatározta: vállalja a legveszélyesebb feladatot, teljesíti a legnehezebb parancsot is, csak hogy kijusson a városból. Lova nyerge és szerszáma mindig készenlétben volt, s az útra való árpával teli átalvető bőriszákokat szorosan átszíjazta, nehogy vágta közben leessenek.

Toropka gyakorolni kezdte a nyilazást azzal az íjjal, amit egy elesett mongolnál talált. Nyílvesszőt könnyen szerezhetett: elég sok repült be mindennap a mongol táborból, elég sok eltalálta a falon levő harcosokat.

Toropka egy fűrészporral tömött zsákot erősített a falra, és gyakorolta, hogyan találja el lóhátról. Eleinte ez lehetetlennek

látszott: a kőszáli kecske fekete szarvából készült mongol íj nagyon feszes volt. Toropka csak a nyílveendő feléig tudta megfeszíteni, a nyíl lankadtan repült, és hamar a földre esett. A mongolok nem az íjat feszítették meg, az íjhúrt álluk alatt tartották, és bal kezüket hirtelen kiegyenesítették. Amikor az íjhúr a jobb fülükhez ért, eleresztették a nyilat, amely most sivítva repült, és bármely célba behatolt. Toropka lassanként begyakorolta magát.

Roman herceg egy napon hívatta Toropkát, s egy vörös rongyba csomagolt, összehajtogatott papírt adott át neki.

– Nemhiába neveztek el ürge-fürge Toropkának, Vszevolod herceg fontos dolgot bíz rád. Holnap váratlanul rátörünk a tatárra. Heves tusa lesz. A tatárok nem veszik majd észre, amikor a csetepaté alatt átvágtatsz a folyón a fenyőerdő felé. Ott, a vadászösvényeken keresztül, igyekezzél észak felé. Vszevolod herceg ebben az írásban arról értesíti apját, Georgij Vszevolodovics nagyherceget, hogy mennyire nehéz a város védelme, és segítségét kéri. A tatárok Kolomna felé özönlének, és hamarosan elnyomnak minket. Kirzsacs, Rosztov, Uglics legyen az útirányod. Oda még nem értek el a tatárok, és szabad az út. Egy-két hónapig még kitartunk. De ha addig nem ér ide a nagyherceg, egymagunkban mind elpusztulunk itt, később nem lehet megmenteni minket. Benned van a reménységünk, hogy idejében odaérsz, megkeresed a nagyherceget, és visszatérsz a druzsinájával a segítségünkre.

A kijelölt napon, hajnal előtt, még sötétben, fegyveres lovasokkal teltek meg a városkapu felé vezető utcák.

Toropka és vele a herceg meg három apródja közvetlenül a kapunál tartózkodott. A három apród is azt a parancsot kapta, hogy a sötétben jusson keresztül a tatár őrszemeken, és három más-más városba vigye el az írást.

Még éjszaka hóvihár tört ki. A hó elvakította a lovasokat. Kévésükön volt páncéling, a legtöbbje csak irhabundát viselt, vas- és csontlemezekkel a mellen és vállon.

– No, mire várunk még?! – zúgták a rekedt hangok. – Hé, őrtálló, nyisd ki a kaput!

Csörömpölve, csikorogva nyikordultak meg a kapu rozsdás sarokvasai, s a két tölgy szárny utat tárt a baljós, sötét pusztaság

felé. Ott rejtőzött a halál. Ezer és ezer ferde szem vart ott, és éles, görbe szablyák.

Toropka pej lova a többi lovas után haladt. A csapat élén Roman Ingvarevics herceg lovagolt testőreivel körülvéve. A csapat ismerte feladatát: rátörni a folyó túlsó oldalán, az erdőben alvó tatár táborra.

A csapat ügetni kezdett, a lovasok felzárkóztak, szorosán egymás mellett haladtak. A fehér havon fekete alakok mutatkoztak. Az alacsony felhőkkel borított égbolt keleten világosodott.

Amikor Toropka a folyó közepére ért, elkanyarodott, és meggyorsította lova futását. Hirtelen, egészen a közelében egy magas, éles hang így kiáltott:

– *Khu-khu, khu-khu*, mongolok!

A jégen paták kopogtak. Előtte lovasok mozogtak, akik érthetetlen nyelven kiáltoztak egymásnak.

Toropka hirtelen oldalt fordult, de elől, a jégen, megint emberek és lovak körvonalai bukkantak fel. Toropka visszafelé vágatott, mert a homályban észrevette a kitaposott ösvényt, és arra száguldott; féltette a pejt, hogy elvágódik a csúszós jégen.

Oldalról három mongol repült Toropka felé. Nyilak süvítettek a füle mellett. A pej vágatott, keresztülugrott a buckákon és jégtáblákon. A tatárok egy ideig dühödten ordítva követték, de aztán elmaradtak. Toropka visszafogta lovát. Megállt. Hallgatózott. Elölről megint tompa kiáltás és lódobogás hallatszott. Toropka ismét irányt változtatva vágázott, és elszáguldott a lovukat kantárszáron tartó mongolok előtt. Örvendező kiáltások hallatszottak:

– Tüljab -Birgen! A lovad feléd nyargal! Fogd el!

A mongolok lovukra pattantak, és Toropka után robogtak. Mindannyian kitűnő lovon ültek, könnyen üldözték, és az egyik lovas majdnem utolérte. A pejnek már fogytán volt az ereje. Toropka a lóra bízta, melyik utat választja. Hátranézett, meghúzta az íjat, és fejre célozva, kilőtte a nyilat. A lovas felkapta két karját, és lezuhant a lováról. A mögötte nyargaló mongolok vadul felüvöltöttek:

– Jaj! Jaj! Külkan kán! Megölték Külkan kánt!

A pej már kikerült az üldözésből. A mongolok lemaradtak.

Toropka bekanyarodott a befagyott mellékfolyócskára, amely mentén járt út vezetett a sűrű, part menti bokrok között. Ismerős hely volt ez. Az örökösen kanyargó folyócska azokban az ingoványos

mocsarakban eredt, ahol szülőfaluja, a Perun Fenyves volt. A ló nehezen fújtatott, lépésbe ment át, majd megállt. Körös-körül csendben szunnyadtak a hólepte, vén fenyők. Az ég világosodott. Egy-egy magányos tölgyön még megmaradt száraz levelek közt susogott a szél.

Toropka, visszafogva lovát, a vadászösvényen haladt, és minden levélzizzenésre élesen figyelt.

„Miért jöttem a Perun Fenyves felé? – gondolta magában. – Mi vonzott ide, miért tértem le az észak felé vezető útról? Talán Vesnyanka szürke szeme miatt? Nem, a mongolok kergettek le az útról, és a falum nincs messzire. Miért ne keresném fel? Talán életben maradt valaki, és elmondja majd, mi történt arra mifelénk?”

Déltájban félreeső, veszélyes helyekre ért. A mocsarat jég borította. Csak az ingoványos „ablakok” feketéltek, és furcsa, kanyargó felhőcskék füstölögtek belőlük. Toropka óvatosan léptetett a kecskeösvényen, mert tudta, hogy egy meggondolatlan lépés, és a ló belezuhan valamelyik feneketlen „ablakba”, ahonnan nincs menekülés.

Végül a fák közötti tisztásról meglátta a Perun Fenyves közelében levő ismerős, évszázados tölgyeket. Toropka úgy lovagolt a faóriások felé, mint régi barátaihoz. Megtalálta a fáknál a nagy fabálványt is, amely előtt az ősök imádkoztak. Valaki nemrégiben lesöpörte a bálványról a havat, s a seprű ott hevert mellette. A szobor kidülledt szeme az égnek meredt, s az arca szinte panaszkodott: „Miért döntöttek le engem?”

A hóban körös-körül friss nyomok látszottak. Nyilván bocskoros asszonyok és gyermekek futottak erre nemrég. Toropka bátrabban hajtotta lovát, és felléptetett a dombra.

A kunyhócskák fele leégett. Csak a falu szélén állók maradtak épen. Ki gyújtotta fel a viskókat? Kinek volt jó az, hogy a szegény erdőlakókat kikergesse a fagyba?

Szavelij Gyikorosz kunyhója eltűnt. A helyén csak a kormos, hasas agyagpest meredezett, és egy magas rúd, tetején seprűvel. Körös-körül félig behavazott, üszkös gerendák.

Egy loncsos, fakó színű kutya csaholva rohant Toropka elé. Valamerről több más kutya válaszolt az ugatásra. Nem a Tarka ez?

Hát él még? A Tarka megismerte fiatal gazdáját, ugrálni kezdett, és a nyereg felé kapkodott.

Toropka a füstös kunyhó felé közeledett, ahol valaha Zvjaga lakott. Az ablak résén vékony fénysáv szűrődött ki. Toropka odalovagolt az ablakhoz.

– Hé, emberek! Nyissatok ajtót, ha éltek! Idevalósi jött meg, fogadjátok!

Vékony gyermekhangok suttogása hallatszott:

– Ne nyisd ki, anya! Hátha rossz ember? Először kérdezd meg, kicsoda?

Az ablakocskán kihangzott:

– Hát te ki vagy? Honnan jössz?

– Nem akarsz talán megismerni? Én vagyok, Toropka, Szavelij Gyikorosz fia! Hamar nyissatok ki. Nem érek rá. Tovább kell nyargalnom.

Kattant a zár, kinyílt az ajtó. Zvjaga magas, sovány felesége rongyos subájába burkolózva, kantárszáron fogta és az eresz alá vezette a lovat.

– Széna van?

– Akad egy kevéske, lelkem. Mindjárt hozom. Minek őrizgetném már: a lovunkat meg a tehénkénket is levágták a gonoszok. Gyere a házba.

A füstölgő szilács egyenetlenül égett, hol pislogott, hol meg vöröses lánggra lobbant. Zvjaga felesége és három lenszőke gyermeke körülülte Toropkát. A gyerekek tátott szájjal bámulták, ujjukkal megérintették a páncélingét, a csúcsos sisakot, a magas szárú vörös csizmát...

– Nálunk is jártak az átkozottak, mintha az égből pottyantak volna! – mesélte az elcsigázott asszony. – Elrabolták a gabonát, felgyújtották az asztagot, a viskókat, elragadták az asszonyokat, a lányokat meg sok gyereket. Ez a három gyermekem, itt, elbújt a gallyak alá; őket nem keresték a tatárok, de a másik hármat elvitték... Soha többé nem látom őket! Opaljonyihát elhajtották, és a te... – az asszony szipogott – a te Vesnyankádat is elhajtották. Imádkozzál értük. Visszajön-e valaki a tatárok fogságából? És hol van az én Zvjagám? Vannak, akik azt mondják, hogy látták a rjazanyi falakon, mások meg azt beszélnek, hogy elment az erdőbe, és

elrejtőzött... Ha így igaz, akkor hamarosan hazajön... Egyél, lelkem, legalább egy kis kenyérgét. Mostanában felerészben fenyőkéregből sütjük a kenyeret: megőröljük a kérget, és rozsliszttel keverjük... Csínján kell bánnunk a liszttel, mert különben még tavaszig sem tart ki... Néha halat fogunk merítővel a tóból. Vagy nyírfataplót főzünk forró vízben... Vagy lisztet habarunk egy kis bogrács vízbe, levest csinálunk, a gyerekek azt is eszik...

– Hát a többiekről mit hallottál?

– Akik az erdőben elbújtak, felfegyverkeznek, elfogják az elmaradt tatárokat, megülik a lovukat. Azt beszélik, nagyon sok a tatár. Olyan erős, hogy olyan még a mesékben sincs. De azért a mi embereink úgy verekszenek, mint a farkasok, és a világ minden kincséért sem adják meg magukat. Éri azt hiszem, ahogy jöttek, úgy el is mennek valamikor a tatárok, és akkor újra összeszedjük magunkat...

Toropka, miután kipihente magát, továbbment. A Tarka magasra kunkorított farkokkal, fontoskodva futott előtte, mintegy jelezvén – a többi kutya irigységére –, hogy többé nem válik meg a gazdájától, és ő is harcolni fog.

Batu kán haragja

A futárok egymás után vágattak Batu kánhoz a hírrrel, hogy Dzsingisz kánnak, a Szentséges Vezérnek legifjabb fia, Külkan kán, elpusztult.

A dzsihangir senkit sem óhajtott fogadni. A futárok azt hajtogatták, hogy addig sem várhatnak, amíg megetetik a lovukat, tüstént vissza kell robogniuk a dzsihangir válaszával.

– Nincs vezérünk! A sereg nem tudja, mitévő legyen! – kiáltozták a futárok.

A turgaud-örök gorombán letorkolták őket:

–Nem szabad! Várjatok!

A tatárok suttogva kérdezték az arra haladó nukerektől:

– Mit csinál a dzsihangir?

– Fontos dolgot! Az uruszut varázslóval vajákol, megtudja a további győzelmek útjait.

A futárok övükhöz kötötték lovuk kantárszárát, sarkukra guggoltak a jurta közelében, és vártak. Újabb futárok érkeztek, és melléjük telepedtek.

Arra ment Arapsa, a testőrszázad parancsnoka, és felfigyelt a futárookra. A magas, sovány, mosolytalan tekintetű ember megállt előttük, mintha valamennyiüket meg akarná ismerni, és fel akarná becsülni.

– Ezt kitűnően megcsináltátok! – szólt Arapsa. – Rosszul áll most a szénátok!

– Mi a vétkünk? Hűségesen teljesítjük a parancsokat, és elhoztuk a dzsihangirnak Burundaj temnik híradását.

– Sötét hírt hoztatok, és ebben csakis ti vagytok vétkesek. Tudjátok-e, mi vár rátok?

A futárok felugráltak, némelyik lóra akart ülni.

– Figyelem és engedelmesség! – kiáltotta Arapsa. – Nukerek, senkit se eresszetek el ezek közül a vészmadarak közül. Fogjátok a lovukat. Ti pedig várjatok, a dzsihangir hamarosan beszél veletek.

Arapsa belépett a jurtába. Batu kán komoran, keresztbe vetett lábbal, lehorgasztott fővel ült, és szüntelenül összekulcsolt ujjai hegyét nézte.

Mellette guggolt Szubudaj-Bagatur. Ránézett a belépő Arapsára, aki megállt a bejáratnál. A százados halk kérdésére: „Maradhatok?”, fejbiccentéssel válaszolt.

– Ő és Gujuk kán volt legádázabb ellenségem – mondta Batu kán.
– Mit tehetek mást, mint hogy örülök? Semmiféle vigaszt nem adhatok. Örülök: a fiatal kígyó nincs többé!

– Batu kán örülhet, de a dzsihangir köteles gyászolni! – szólt Szubudaj halkan, de határozottan.

– Külkan a veszemre tört. Külkan fennszóval hangoztatta, hogy szakállas nő vagyok. Csak te tartottál vissza attól, hogy felhasítsam a mellét, és kitépjem gonosz szívét. Még sok ellenségem van életben. A legveszedelmesebb Gujuk kán, de vele is leszámolok.

– Miért említed ezt? Talán én, leghívebb szolgád, nem vigyázok rád éjjel-nappal?

– Arapsa háromszor mentett meg a titokban rám küldött fekete kutyáktól, bérgyilkosoktól...

– Csendesen! – Szubudaj haragosan szipákolni kezdett. – Erről a seregben senkinek sem szabad tudnia. Nem te magad mondtad, hogy egy hadvezérnek zárkózottnak kell lennie?... Ha most örvendezel, mindenki azt mondaná: „Batu kán is olyan, mint a többi!” De te, mint a váratlan villámcsapás, lepj meg minden báméskodót, fogvicsorgatót, Gujuk tányérnyalóit! Mutass célt, merre kell menni, és mit kell tenni. Maradj meglepő, kiismerhetetlen, megfoghatatlan...

Batu kán hirtelen élénkséggel felugrott.

– Hol vannak azok a vészmadarak? Most már tudom, mit kell tennem.

Arapsa válaszolt:

– Itt vannak a jurta közelében, várják parancsaidat.

Batu kán szablyájával kiment a jurtából, és tekintete végigfutott a guggoló futárokon. A futárok térdre borultak.

Batu kán halkan kezdett beszélni, a fogai közt szűrte a szót. De lassanként mind erősebb lett a hangja. A végén már kiabált:

– Nagy boldogság volt rátok bízva, a nap egy darabja: a Szentséges Vezér fia. És hogyan vigyáztatok rá?

– Azt mondta, ő maga akar harcolni – hebegték a futárok.

– És ti ennek örültetek? Hát a hadvezér dolga, hogy a felderítő csapatban karddal vagdalózzék? Vajon így cselekedett a

Szentséges Vezér, a nagy Dzsingisz kán? Ő igazi hadvezér volt. Ő a sereg mögött tartózkodott, és kilenc szavával tíz meg százezer lovas küldött előre. Így győzött, és megrendítette a világot...

– Tudjuk ezt... Értjük ezt...

– És mit csináltak Külkan kánnal? Örültetek, hogy Külkan kán egyszerű nuker lett, hogy előrenyargal az uruszutokkal verekedni, és senki sem tartóztatta föl, nem húzta vissza, nem fedezte a testével. Árulók vagytok, és nincs számotokra kegyelem...

A futárok arcra vetették magukat a hóban.

– Vágtassatok vissza. Mondjátok meg a seregnek: a dzsihangir azt parancsolja, jóvá kell tenni a bűnt, és el kell foglalni Kolomna erődítését, még mielőtt odaérek... Mert ha én odaérek, és még mindig a város körül nyargalásztok, megparancsolom, hogy mindnyájatokat koncoljanak fel, mint a Dzsingisz kán teremtette hatalmas hadsereg söpredékét. Takarodjatok, sárga fülű ebek, akik felfaltátok apátok holttestét! Mit feküsztek még itt?

Batu hörögve hadonászott a kardjával. A futárok lovukhoz rohantak, felpattantak és elszáguldtak. Néhány pillanat alatt egy sem maradt ott.

– Hallottad, Szubudaj-Bagatur?

– Hallottam, Fényességes. Szavaidban felismertem nagyatyád hangját!

– Megmutatom az uruszutoknak, mit jelent az: megölni a legnagyobb ember, Dzsingisz kán fiát!... Vérbe borítom az egész uruszut földet... Megölök minden élőt, minden élőlényt, az utolsó kutyáig és az utolsó gyermekig. Szörnyű tűzviharral vonul előre a mongol sereg, és az uruszut földet néma temetővé változtatja, ahol csak varjúkárogás és farkasüvöltés hallatszik. Elő a lovamat!

Batu kán szeme kerekre tágult. Szája habzott. Toppantott és őrjöngve kiáltotta:

– A lovamat! Gyorsan a lovamat!

Megkondultak a nukereket összehívó rézkorongok. Megharsantak az indulást jelző kürtök. Csak Szubudaj-Bagatur és Arapsa maradt nyugodt és mozdulatlan.

Szubudaj halkán megszólalt:

– Ó, Fényességes, engedd meg, hogy emlékeztesselek: a futárokat elküldted, de az elesett kán utódát nem nevezted meg.

– Addig is, mint rendesen, a legöregebb temnik: Burundaj lesz a parancsnok. Ő tapasztalt harcos. Holnap pedig már magam is ott leszek, és megmutatom, hogyan kell rohammal bevenni egy erődöt!...

Másnap Batu kán és Szubudaj-Bagatur előretolt csapatai Kolomna előtt voltak. A csata elérte tetőfokát. A mongolok szakadatlan áradatokban igyekeztek feljutni a falakra, ahonnan a város védői visszaverték őket. De az orosz harcosok ereje lankadt, és sehonnan sem jött segítség. A tatárok berontottak a városba.

A rjazanyi Roman Ingvarevics herceg nagy bátorsággal küzdött a rjazanyi harcosok sorában, és dicsőséges halált halt. Mellette hajtotta ősz fejét örökre a földre Jeremej Glebovics vojvoda.

A tatárok könyörtelenül levágtak mindenkit. Az a kevés ember, aki életben maradt, keserves fogságba esett. Hárem napon át mászkáltak és dőzsöltek a tatárok Kolomna füstölgő romjain. Batu kán megparancsolta, hogy a város közepén levő téren, ahol a leégett Feltámadás-templom állt, rakjanak gerendákból nagy máglyát, és helyezték rá az ifjú Külkan kán holttestét. A mongolok vele együtt elégették a negyven legszebb kolomnai leányt. Külkan két díszes, aranszerszámos, kedvenc lovát a halott kán lábai előtt leölték. Kövessék a leányok és a lovak az elköltözöttet a felhők fölötti világba, és szolgálják ott hűségesen elpusztult ifjú urukat.

Ugyanazon a téren egy másik máglyát is raktak az elesett mongol harcosok számára. A két máglyát egyszerre gyújtották meg. Batu kán fekete ménjén ült, és komoran nézte a temetési ünnepséget. Néha a többi harcossal együtt kiáltotta a búcsúüdvözetet:

– *Bajartaj ! Bajartaj!*

A barbárok fenyegetik a székvárost

Agafja hercegnő, a vlagyimiri nagyherceg felesége izgalmas napokat élt. Igyekezett elfeledkezni a közelgő veszélyről. Családi gondokkal, az udvar háztartásával töltötte az időt, mindenkit vigasztalt, bátorított. Fialat menyei, Marija és Hrisztyina hercegnők, és a sok bojárasszony sírt, összevissza beszélt, hogy itt a világ vége. A gyermekek kifutottak a hercegi udvarból a falakra.

– Nem akarunk tanulni az iskolában! – kiáltozták a gyermekek. – Most nekünk is harcolnunk kell. Segítünk a katonáknak!

Agafja hercegasszony éjjel-nappal imádkozott. Reggelenként meglátogatta a Nagyboldogasszony ünnepéről elnevezett székesegyházat, és beszélgetett a komor, zord Mitrofan püspökkel.

– Imádkozzál – mondotta az egyházfő –, hogy a Mindenható segítse meg az orosz sereget, és elkergesse az istentelen tatárokat. Imádkozzál férjedért, Georgij Vszevolodovics hercegért és fiaidért, hogy az Úr őrizze meg őket a gonosz ellenségtől!

Agafja hercegasszony rendületlenül hitt férje ígéretében, hogy hamarosan nagy hadsereggel tér vissza, és megszabadítja az orosz földet a tatároktól. A hercegasszony forrón, könnyezve imádkozott, és mikor lehunyta szemét, szinte elevenen látta maga előtt férjét: délcegen, erősen, magabiztosan beszélve; látta hatalmas karjait... „Ő ért a hadi dolgokhoz, hamarosan ezredeket gyűjt, elkergeti a tatárt. Hűséges fehér paripáján belovagol Vlagyimirba az Aranykapun, ahol a hercegnő és a menyei fogadják. Ő maga, a hercegasszony, megfogja a ló kantárát, és bevezeti udvarába...”

Vszevolod herceg egy kis csapattal váratlanul Vlagyimirba érkezett Kolomnából. Agafja hercegasszony rögtön tanácskozásra hívta a közelálló bojárokat. Megjelent Pjotr Oszljadukovics vojvoda, néhány ezredes és a két hercegi meny.

– Csodával határos módon törtem át magam hozzátok, az arkangyal védelmezett. A tatárok minden oldalról körülzárták Kolomna városát. Óriási seregük van. Egy fiatal kán vezette őket, az ő nagy Csagonizuk fia. Harmadnapja hirtelen vadállati ordítózás és dobpufoztatás hallatszott a tatár táborból. A foglyok elmondták, hogy vezérüket, Külkan kánt orosz nyíl megölte. Emiatt üvöltöttek és

panaszkodtak az istenüknek. Ebben a zűrzavarban keresztülcsúsztam. A tatárok óriási haddal jönnek ide, előzönlük a mezőket, mint a víz tavaszi áradáskor, és akkor már nem mehetünk innen sehova... Amelyik asszony tud, meneküljön észak felé, Novgorodba, Kosztromába, Halicsba vagy Belo-ozeroóba. El kell bújni az erdőbe, a lakatlan helyekre. Vlagyimirban mézszárlás lesz, és aligha várhatjuk hercegi atyánk megérkezését.

Agafja hercegasszony határozottan kijelentette:

– Nem hagyunk el titeket. Együtt ürítjük ki a keserű poharat!

A két meny sírni kezdett, és így szólt:

– Nem megyünk sehova tőletek! Minek is mennénk a hideg pusztaságba? Ott egyenként elpusztulnánk a kisgyermekkel! Jobb lesz, ha mellettetek harcolunk a falakon!

– Nem asszonyok dolga ez! – mondta Pjotr Oszljadukovics vojvoda.

A hercegasszony menyei közt ült a fiatal Prokuda hercegkisasszony, aki árva lány, fogadott gyermek volt, közbeszólt:

– Én meg azt hallottam, hogy a tatároknál az asszonyok a férjükkel meg a bátyjaikkal együtt harcolnak lóháton.

– Hallgass, Prokuda! – mondta szigorúan Agafja hercegasszony – Nagyon rakoncátlan lettél. Ahelyett, hogy a szobádban ülnél, a falakra futkosol, és mindenféle közönséges paraszttal beszélgetsz.

– Úgyis elszököm tőletek, és eljutok a Volgán túli erdőbe keresztapához. Mit üljek itt és sóhajtozzak? Jobb harcolni az erdőben vagy a mezőn. Úgyis mindegy: ha a halál akarja, elvisz mindnyájunkat.

– Bezárlak a szobába! – kiáltotta Agafja hercegasszony.

– Ha idejönnek a tatárok, nem lesz szoba, nem leszünk se te, sem én!

– Milyen bátor kislány! – sóhajtott a hercegasszony. – Hé, dada! Vezesd csak Prokudkát a szobába!

– Ma tanítás van az iskolában. Engedd, hogy elmenjek elbúcsúzni a tanítótól! – És Prokuda elszaladt.

A görög-orosz iskolában

A székesegyház kőből épült kis szárnyában gyülekeztek a fiúk. A pitvarban lerázták magukról a havat, és seprűvel megtisztogatták a bocskorukat. Bementek a szobába, kigombolták subájukat, a sarokba dobták; aztán fafésűt szedtek elő a polcról, és megfésülték egyenesre nyírt hajukat. Amikor a tisztaszoba közepére értek, lassan, illedelmesen keresztet vetettek az ikonok felé, melyek előtt mécsek égtek, aztán a faragott fa karosszékben ülő tanító elé léptek. Hangosan mondták:

– Hosszú éveken át élj egészségben, Makszim Dalmatovics!

A barna bőrű, fekete szakállas, hegyes, nagy orrú tanító szigorúan nézett a gyerekekre, és szárazon ráfelelte:

– Üljetek az asztalhoz, nyissátok ki a könyvet!

Tizenketten voltak a fiúk. Illedelmesen leültek a hosszú, keskeny nyírfa asztal két oldalán levő padokra, és kinyitották az előttük fekvő, kézírásos, összevarrt pergamenlapokból álló, maszatos, zsíros könyveket, amelyekből előttük már sok gyermek tanult.

– Álljatok fel! – mondta a tanító. Levette prémkucsmáját, és felakasztotta a könyvespolc mellé a falba vert faszögre. A fiúk felálltak. Egyikük előimádkozott.

– Üljetek le.

A gyerekek leültek. Ekkor kitárult az ajtó, és Prokuda szaladt be a szobába. Mögötte az éltes dada. Levette Prokuda bundácskáját, megigazgatta kis szarafánját, és leült a sarokban levő kis ládára.

Prokuda mélyen meghajolt a tanító előtt, elmondta a köszöntést, és leült a többi tanuló mellé.

A tanító végighúzta sötét, barna kezét fekete szakállán, köhintett és rákezdte:

– Ma rendkívül tanulságos szavakat kell mondanom nektek. Bulatko, rám nézz! Verescsaga, ne beszéljess már Csapirral! Nézzetek a szemembe.

A társító nagyot köhintett.

– Nekem, Makszim szerzetesnek, az a dolgom, hogy könyveket írjak, és az ilyen fiatal gyermekeket, mint ti vagytok, megtanítsam az írás-olvasás fortélyaira. Megtanultatok minden betűt, és már

szándékomban volt, hogy feljebb megyünk a létrán, s megtanítlak benneteket az egyházi énekekre, zsoltárookra és egyéb istenes bölcsességre.

A gyermekek tátott szájjal figyeltek. Prokuda kis öklére támasztotta az arcát, összehúzta szemöldökét, és igyekezett megérteni a számára ködös szavakat.

– Ezt az iskolát, amelyet „görög-orosz” iskolának neveznek, Konsztantyin Vszevolodovics, dicső és bölcs uralkodónk, a vlagyimir-szuzdali nagyherceg alapította. Sok tanult embert tartott környezetében, szerette a könyveket, és maga is írt. Csupán görög könyve több mint ezer volt, részben vásárolta őket, részben ajándékba kapta az ökumenikus pátriárkától...

A tanító eltakarta kezével arcát, az asztalra hajolt, és elhallgatott.

A gyerekek könyökükkel lökdösték egymást, és egymás fülébe sugdosva kérdezték: „Minek mondja ezt? Mi lelte?”

A tanító elvette kezét az arca elől, és megrázta fejét.

– Súlyos, nehezen elviselhető idő jött el. A mi dicső városunk, Vlagyimir fölött – ahol úgy ragyog ez az iskola, mint mécses az éjszakában – dörgéssel és villámokkal terhes sötét fellegek gomolyognak, amelyek mindent üszökké és hamuvá akarnak változtatni. Mert ez az iskola és ez a drága bibliotéka – mit jelent mindez amaz állati, vad népnek? A tatárok megragadják ezeket a nagy értékű könyveket, amelyekben az elmúlt századok emléke él, és máglyára vetik, hogy lócombot süssenek rajta.

A tanító megtörölte a szemét, és átható, búcsúzkodó pillantást vetett a gyermekekre.

– Ma van az utolsó tanítási napunk. Ezentúl a város falain van a helyetek. Mi, felnőttek, kardot és kopj át ragadunk; a ti dolgotok, hogy apátoknak és bátyáitoknak segítsetek: előkészítsetek a nyilakat, vizet és kenyeret hordjatok...

– Ezt akarjuk mi is! – kiáltották a fiúk.

– És most van még hozzátok egy utolsó kérésem. Lehetséges, hogy a tatárok berontanak az iskolába, és felgyújtják. Vigyük a könyvtár könyveit rejtekhelyekre, rakjuk ládába, és takarjuk el kövekkel. Aki közületek életben marad, a tatárok kitakarodása után felkeresi ezt a rejtekhelyet, isten napvilágára hozza a könyveket, és gyermekeitek és unokáitok tanulni fognak azokból. Szent

kötelességünk, hogy a tudás eme drága fényét elrejtjük... Vegyétek fel köpenyeteket.

A gyerekek felugrottak, és öltözni kezdtek. Örültek, hogy milyen érdekes dolgok várnak rájuk. Prokuda odalépett az egyik fiúhoz, és félrehúzta.

– Bulatko! Egy szót se szólj arról senkinek, amit mondok. Keress elő és hozz nekem valami köpönyeget, nadrágot, inget és bocskort.

– De nekem nincs új holmim, mindenem rongyos!

– Nekem éppen rongyos kell. A mamácska fejébe vette, hogy bezárkózik a templomba, és megégetteti magát, ha jönnek a tatárok... De én felöltözöm fiúnak, és elmenekülök az erdőbe. Harcolok a tatárok ellen, amíg ki nem kergetjük őket...

– Én is veled tartok, Prokuda! Mindent megszerzek neked! – örvendezett Bulatko. – És a többi gyerek is veled megy!...

Vlagyimir városának gyászos napjai

A tatárok váratlanul jelentek meg a város előtt. Hajnalban még kihajtott a városkapun néhány tucatnyi parasztszán, városiak utaztak rajtuk, akik az erdőkbe akartak menekülni, de délre Vlagyimir városa már el volt vágva a világtól.

A tatárok eleinte lassan, békésen özönlöttek a város felé, mint valami székvárosi ünnepségre érkező népség. De óráról órára többen és többen lettek, és csakhamar megtelt velük a város körüli mezőség. Mindenfelé tábortüzek füstölögtek; mögöttük helyezték el a poggyászszekereket. A tatárok kifogták a lovakat, és úgy viselkedtek, mintha semmi sem fenyegetné őket, mintha egyáltalán nem félnének az orosz seregtől.

De azután az erős lovakon ülő harcosok egy csomóban, gyorsan közeledtek Vlagyimir falai alá. A lovasok hosszú szárnyú, földszürke bundát, arcukat és tarkójukat takaró, lehajtott ellenzős prémkucsmát viseltek, úgyhogy nem látszott ki más, csak a sanda szemük. A tatárok nagy hangon kiáltoztak és szitkozódtak. A csendes, fagyos levegőben tisztán hallatszott érthetetlen, furcsa beszédük és vad kiáltásuk.

Vlagyimir egész lakossága a falakra sietett, hogy megnézze a soha nem látott nép harcosait, akiknek furcsa szokásairól és kegyetlenségéről oly sok nyugtalanító elbeszélést hallottak.

Agafja hercegasszony és menyei – Marija és Hrisztyina hercegnők – a környezetükhöz tartozó bojárasszonyok és komornak kíséretében szintén felmentek az Aranykapu közelében az erődfalakra. A vojvoda, valamint a két ifjú herceg: Vszevolod és Msztyiszlav már ott volt. Mindnyájan nagy figyelemmel nézték a tatár csapatok előnyomulását.

Egy csoport az Aranykapuhoz nyargalt. A csoportból díszesen öltözött, vörös csíkos és tarka ruhát viselő kánok tűntek ki. Remek termetű, drága, aranyos szerszámmal díszes lovon ültek. Néhány lovason páncéling, másokon csillogó mellvért volt. A kánokat egy századnyi, hosszú, vékony lándzsával felszerelt harcos kísérte.

A tarka lovon ülő tolmács, aki nyilván polovec szökevény volt, közel jött a kapuhoz, és a falon állók felé kiáltott:

– Ne lőjete! Halljátok! A hatalmas dzsiringir: Batu kán érkezett ide óriási, legyőzhetetlen seregével. Vajon tudja-e Georgij Vsevolodovics nagyherceg és cár, hogy a hatalmas kán a földjére érkezett? Miért nem tisztelgett mind ez ideig a hercegek a hatalmas kán előtt? Miért nem küld ajándékokat, miért nem teszi le a hűségesküt, és miért nem nyitja ki a város kapuit? Hol bujkál a hercegek? Hozzátok ide, majd beszélünk vele!

A falon álló bojárok összesúgtak. A vojvoda felsóhajtott:

– Ó, szörnyű idők!

Néhány türelmetlen vlagyimiri harcos kilőtte nyilát. Egy sebesült tatár ló egy helyben forgolódott. A tatárok tüstént tucatnyi nyíllal válaszoltak. A falon valaki felkiáltott.

A tatár tolmács folytatta:

– Ne lőjete! Nézzetek ide: nem ismeritek fel, ki van előttetek?

Két lovas egy magas, sovány ifjút vonzott pányván. Az ifjú nem ellenkezett, de a gyengeségtől támo!yogott, és úgy mozgott a lába, mintha fából lett volna. Csak a nyakába vetett köté! tartotta. A lovasok meghúzták a kötelek végét, így vezetik néha a vadászok a veszedelmes fenevadat: több oldalról megkötözik, s így a vad nem rohanhat kísérőire.

Kétségbeesett kiáltás hallatszott a falról. Agafja hercegasszony kiáltott, mert a fogolyban felismerte fiát, Vlagyimir herceget, aki Moszkva védelmére ment el. Az asszonyok hangosan felzokogtak, amikor látták az ifjút, akin a kegyetlen fagyban nem maradt más, csupán egy vászonnadrág és ing, s csizma helyett rongyokkal bugyolálta be a lábát.

– Vladuska! Fiam! – sóhajtotta könnyezve Agafja hercegasszony.
– Mit tettek veled?

– Ne sírj, anyácskám! – válaszolta lentről Vlagyimir herceg. – Tartsátok keményen szülővárosunkat! Nem maradnak ezek sokáig a földünkön, hamarosan továbbállnak a Vadföldre! Gyötörtek, sanyargattak, de nem tudtak megtörni. Nem győzedelmeskednek fölöttünk! Tartsatok ki keményen! Verjétek vissza az ellenséget!

A kísérők korbácsolni kezdték Vlagyimirt.

– Elég! – szö!lt közbe a tolmács. – Hallgass! Halljátok, ti konok vlagyimiriak! Itt van előttetek ez az eszeveszett dölyfösködő, a fiatal Uldemir herceg. Nézzétek, milyen nyomorúságos sorsra juttatta

magát. Azért büntették így, mert nem akart meghódolni a hatalmas dzsihangirnak. Íme, ez vár mindenkire, aki vakmerő és makacs. Rjazanyt, Pronszkot, Izseszlavt, Muskafot és kilencvenkilenc más várost bevettünk és elhamvasztottunk. Az engedetlen lakosokat levágtuk vagy fogságba hurcoltuk. Itt van előttetek Uldemir herceg, akit kötélre vezetünk, mint a medvét az emberek mulattatására. Ti is ezt akarjátok? Adjátok át a városkapu kulcsait, és hódoljatok be hatalmas Batu kánunknak. Akkor minden jó lesz, nyugodt és fényes!

– Ne hallgassatok rá! – kiáltotta Vlagyimir. – Verjétek vissza őket. A tatár nem ismer kegyelmet. Ha behódoltok, akkor is lemészárol. Hazudnak az átkozottak!

– Meghalunk, de nem adjuk meg magunkat! – válaszolták a falról.

Vszevolod és Msztyiszlav herceg s a falon levő tömeg visszhangozta:

– Meghalunk, de nem adjuk meg magunkat! Menjetek vissza a pusztáitokba! Semmi dolgotok az orosz földön!

A tatárok visszafordultak. A Vlagyimirt őrző két lovas leütötte a herceget a lábáról, és úgy húzta maga után a hóban, mint egy holttestemet.

A tatárok még aznap az Aranykapuval szemközti dombon egy sárga sátrat állítottak fel, s körülötte kétoldalt tucatnyi, kucsmára emlékeztető, kerek, fehér és fekete nemezzurtát. Körös-körül füstölögtek a nagyszámú őrség tábortüzei.

Vlagyimir lakosai kíváncsian fürkészték a falakról a tatárok viselkedését. Senki sem beszélt megadásról, meghódolásról. Mindenki tudta, milyen sors vár a foglyokra, mindenki hallott a tatárok cseleiről, amikor ravaszsággal akarnak bejutni egy városba: „Csak engedje be őket az ember, aztán nincs kegyelem a lakosságnak!”

Vszevolod és Msztyiszlav hercegek katonáikkal ki akartak törni a városkapun, hogy megütközzenek a tatárokkal.

– Meghalunk, de becsülettel halunk meg, a harc mezején!

Pjotr Oszljadukovics, az öreg vojvoda nem engedte a két herceget.

– Hát igen, meghalni, azt tudunk, sőt sok tatárt is leteríthetünk halálunk előtt. De okosabb, ha várunk. Cárunk, Georgij Vszevolodovics nagyherceg, nemhiába késlekedik. Nagy sereget

gyűjt, hamarosan segítségünkre jön, s megmenti földünket és székvárosunkat.

Amíg a tatárok a támadásra készülődtek, egy nagyobb csapatuk felkerekedett, és elindult Suzdal felé. A város két napig védekezett. A harmadik napon a tatárok berontottak Suzdalba, kirabolták, felgyújtották a hercegi palotát és a Dmitrij-kolostort, lekaszabolták a lakosságot. A szuzdaliak közül csak azok menekültek meg, akik idejekorán elfutottak az erdőkbe. A tatárok könyörtelenül levágtak mindenkit: az öregembereket, a tehetetlen vénasszonyokat, a nyomorékokat, a vakokat, és – noha a papi személyeket rendszerint nem bántották – Suzdalban megölték a pópákat, szerzeteseket és apácákat is. Csak azok a fiatal apácák maradtak életben, akiket a tatárok fogságba hurcoltak.

Csupán a sűrű erdő rengetegében álló Boldogságos Szűz kolostora menekült meg a pusztulástól. A tatárok nem bukkantak rá, mert siettek vissza a Vlagyimir alatti táborukba. Február hatodikán^[150] ezer és ezer tatár gerendákból rótt, különös szerkezeteket vontatott a város falaihoz., amelyeneket a vlagyimiriak azelőtt még sohasem láttak. Faltörő kosok és kőhajító gépek voltak ezek. A tatárok szánokon nagy köveket, fagyott földgöngyöket, ágakat és gerendákat hoztak, mindezt rakásba tették, állványokat emeltek, és hágcsókat csináltak, amelyeken az erődítés falaira akartak felütni.

Szoros palánkkal gyorsan körülvettek a várost, hogy megakadályozzák a lakosság menekülését.

A vlagyimiriaknak nem maradt már semmi reményük. Oly sok volt a tatár, hogy egyetlen védőre hús ellenség jutott. A vlagyimiriak könnyek közt búcsúztak egymástól:

– Holnap, Szent Fjodor vértanú emléknapján a hóvihar dalolja mindannyiunk örök emlékének dalát!

Február hetedikén hajnalban a tatárok minden oldalról berontottak a városba.

Agafja hercegasszony, két menyee, a környezetükhöz tartozó bojárasszonyok, a legidősebb pópák és szerzetesek bezárkóztak a kőből épült székesegyházba. A magas, sovány, fekete szakállas, gyulladt fekete szemű Mitrofan főpap, a püspök, már várt rájuk. Mitrofan az oltárnál a szentképtartó előtt állt, mellette valamennyi

pap fekete gyászruhában. Zsolozsmákat énekeltek karban. A püspök mély, erős hangján mindenkit felhívott, hogy nyugodtan, bátran és hittel fogadja az elkerülhetetlen, gyötrelmes véget.

– Ahelyett, hogy ellenállnátok az ellenségnek, nyugodjatok meg Isten akaratában, és gondoljatok lelkünk megmentésére. Felavatlak benneteket a nagy felavatással, és ti, beöltöztvén a felavatottak köntösébe, az istentelen tatároktól megöletve angyalokká váltok, és egyenesen a mindnyájunk fölött uralkodó Úrhoz, a Paradicsom kertjébe repültök... Urunk, nézz reánk, és terjeszd fölénk láthatatlan karjaidat! Önts békét rabjaid lelkébe!

A templomban levők sorban Mitrofan főpap elé járultak. A püspök mindenki hajából levágott egy-egy tincset a felavatás jeléül, és szentelt olajjal keresztet rajzolt a felavatottak homlokára. A felkentek fehér keresztet csuklyát tettek a fejükre, és erősen karon fogták egymást. Szoros sorokban álltak egymás mellett, és szent zoltárokat énekeltek. Kívülről behallatszott a tomboló tatárok durva hangja és a halálosan megsebzett nők vad, átható sikolya.

Már dübörögtek a súlyos csapások a templomkapu gerendáin, már hallatszott a szétzúzott deszkák recsegése, amikor Agafja hercegasszony hirtelen rádöbbsent, hogy sehol sem látja Prokudát, fogadott lányát. Szólongatni kezdték Prokudát, a dadák felmentek a karzatra, a harangtoronyba, de sehol sem találták Prokudát.

– Felavatás és bűnbánat nélkül pusztul el ez a kislány! – sóhajtotta Agafja hercegasszony. – Nem jut velem együtt a Paradicsomba! Ó, én szegény! Mindenkimet egyszerre veszítem el!

Az élő máglya

Batu kán a Kljazma magas partjáról figyelemmel nézte Vlagyimir városának ostromát. A tűzvész bíborpirosan tükröződött vissza lova aranszerszámján. Vörös kis szikrák csillantak meg a kán acél sisakjának aranyrovátkáin.

A főkapu felé újabb és újabb hullámokban áradtak a tatár lovasok. Leszálltak lovukról, és felfelé másztak a lábtókon és ostromhágcsókon.

Fent, a kőfalakon, kétségbeesett csata folyt. A vlagyimiriak keményen ellenálltak. A tatárok ölre mentek velük, és igyekeztek a falakról behatolni a városba. Az orosz harcosok az elesettek helyére siettek, de számuk mindinkább fogyott, míg a friss tatár csapatok áradatként zúdultak, és őrjöngő ordítással kúsztak a falakra.

Batu kántól balra, alacsony, szögsárga lován, mint valami mozdulatlan halvány, ült a széles vállú, köpcös Szubudaj-Bagatur. Némán nézett a város felé, ahonnan recsegés-ropogás és elnyújtott üvöltés hallatszott. Batu kántól jobbra, vastag lábú poroszka lován ült a sovány, görnyedt hátú Burundaj temnik.

– Nézd, dzsihangir! – Burundaj Batu kán felé fordította sárga, csupasz arcát. – Gujuk kán katonái két végén felgyújtották a várost!

Szubudaj elfintorította arcát:

– Gujuk kán harcosai mindig elkésnek! Nem ők, hanem maguk az uruszutok gyújtották fel a városukat...

– Hát akkor miért késlekednek a „győzhetetlenek”? – kiáltotta Burundaj.

– Ne hallgass Burundajra! – vágta rá harapósan Szubudaj-Bagatur. – Az ostromlottak csak reggelenként bátrak és kitartók. Ki kell várni: délben majd idevánszorognak a brokátbundás, reszkető vének, és aranytálcán hozzák eléd a város kulcsait... Igen!... így volt ez mindig, Kínában is, Tangutban is, Bokharában és Szamarkandban is! És így lesz ma itt is!

Batu kán azonban nem akart várni. Üvöltött és dühöngött. Fekete csődöre toporzékolt, egy helyben ficánkolt, és mindenáron előre akart rohanni.

– Burundaj temnik! Vágtass a kapuhoz, és nézd meg, nem aludt-e el ott Li Tun-po, a kínai mester?

Burundaj korbácsával rávágott lovára, s az almásszürke poroszka ló elszáguldott, mint a nyíl.

A hosszú, súlyos, vasgömbben végződő faltörő kos dörögve gördült elő szántalpon álló gerendaállványából, és verte a kaput. Félmeztelen foglyok egyenletes ütemben himbálták a faltörőt:

– Erősebben! Még egyszer!

A mongolok korbáccsal verték a foglyokat, és kényszerítették őket, hogy erősebben üssék oda a faltörőt. Volt néhány olyan fogoly, aki megtagadta, hogy az ellenségnek segítsen. Ezeket a mongolok tüstént felkoncolták.

Fentről, a lőrésekből és az Aranykapu fölötti kis templom ablakaiból, téglákat, tüzes üszköt szórtak a mongolokra, és nyilaztak rájuk. A faltörő kos csapásaitól a kapu tölgyfa szárnyai recsegték, s végül betörték. A tatárok örömujjongással rohantak előre, és amelyik védő a lovuk elé került, levágták.

A keskeny utcát gerendák, kordék, szánok, bedöntött palánkok zárták el. A vlagyimiriak fejszecsapásokkal és nehéz fütykösökkel fogadták a tatárokat. A védők a háztetőkön ültek, feszes íjkból nyilaztak, súlyos köveket dobtak le fentről... Az utcákon egyre több holttest hevert, de semmi sem tudta visszatartani az előretörő, nekivadult nomádokat. Leugráltak lovukról, letépték a ruhát a holtakról, kirabolták a házakat és boltokat, újra nyeregbe szöktek, és továbbrohantak. A kis, erős lovak botladoztak, felmásztak az akadályokra, átugrottak a gerendákon, és lovasukkal együtt elestek. A nukerek kitartóan megtisztították az utat az utánuk jövő Batu kánnak és kíséretének.

A dzsihangir lassan lovagolt. A fekete mén fülét hegyezte, horkantott, átugrotta a még mozgó sebesülteket. Nyögések, vad üvöltések és diadalmas kiáltások hallatszottak mindenfelől.

Batu kán megállt a főtéri kőszékesegyház előtt, ahol a „győzhetetlenek” tolongtak. Közeledtére a harcosok abbahagyták a rablást, és arccal a hátra borultak. Batu rájuk se nézett, megőrizte gőgös méltóságát. Néha ragadozó mosoly torzította el mozdulatlan arcát, így szólt Szubudaj-Bagaturhoz:

– Bulgar és Rjazany után már a harmadik székvárost veszem be!

Szubudaj rekedt hangon válaszolta:

– Igen! A mongolok nagy hadjáratának végére kilencvenkilenc székváros lesz nyakláncodon!...

– Hol vannak a kulcsos vének, akiket megígértél? – kérdezte gúnyosan, vékony hangon az odalovagló Burundaj.

– Ha most tüstént nem jönnek, annál rosszabb nekik! – Szubudaj elfordult.

– Annál rosszabb nekik! – ismételte Batu kán. – Nem hallgatom meg kérésüket, hogy legyenek könyörületes... Az egész várost lekaszaboljuk! Külkan kán meggyalázott árnyéka ma teleihatja magát uruszut vérrel.

A fehér kövekből épült magas, nagyszerű székesegyház bevehetetlen erődítésnek látszott. Bejárata körül nyüzsgtek a tatárok, és megpróbálták a finom faragásokkal díszített, sötét tölgyfa ajtó szárnyait fejszékkel szétvagdalni. A székesegyházból sok hang siralmas, elnyújtott éneke hallatszott.

– Mit énekelnek bent? Hol a tolmács?

– Itt vagyok! – kiáltotta Gleb herceg. – A templomba rejtőzött emberek temetési dalokat énekelnek, hogy könnyebben haljanak meg.

A nukerek hosszú gerendát cipeltek. Meglóbálták, és egyenletes ütemben verték a székesegyház ajtajához, amely csakhamar be is tört.

Az ének erősebben hallatszott. A sötét boltívek alatt rémülettől eltorzult női arcok tűntek fel. Az asszonyokon fekete csuklya, rávarrott fehér kereszttel... Ruhájuk is fekete. Kezükből égő viaszgyertya, és elnyújtva énekeltek: „A szent sírral...”

A székesegyház közepén levő emelvényen fekete miseruhában, fején aranymitrával ott állt Mitrofan püspök. Magasra emelve az aranykeresztet, négyfelé áldást osztott, és csengő hangon kiáltotta:

– Fivéremeim és nővéremeim, bánjátok meg bűneiteket! Itt az ítélet napja. Ne rettegjete!... A meggyilkoltak lelke a jámborok túlvilági hajlékában nyugalmat talál!... Bánjátok meg bűneiteket!...

A szegény, remegő nők rémülten egymásba kapaszkodtak, és teli torokból kiáltották:

– Ments meg minket, Uram!... Megbánjuk bűneinket!...

Egyesek folytatták a bús dalt: „A szent sírral...”

Batu kán felrúgtatott a lépcsőkön a templom kőtornácára, egy pillantást vetett a székesegyház belsejébe, és odaszólt a tolongó nukereknek:

– *Urragh!* Bátor sólymok! Hófehér kócsagok és zsíros kacsák vannak előttek! Fogjátok meg őket, a ti zsákmányotok!

A mongolok örömmel ordították:

– *Urragh! Khu-khu, mongolok!*

Az ajtó nagyon keskeny volt a tolongó mongol tömegnek, amely be akart hatolni a templomba. A hosszú fekete csuhás szerzetesek dühös fejszecsapásokkal fogadták és levágták a támadó harcosokat. A kapuban halom emelkedett az elhullottak testéből, és elzárta a zsákmány felé vezető utat.

– Tüzet! – súgta Szubudaj-Bagatur a dzsihangirnak.

– Rakjatok máglyát! – kiáltotta Batu kán.

A nukerek szétverték a közeli kerítéseket, és a templomtornácnál óriási máglyát raktak. Magasra lobbanó lángok zárták el a sötét bejáratot. A lángnyelvek behatoltak a székesegyház belsejébe, és végignyalták a szilárd kőfalakat. A templom ablakaiból fekete füstgomolyok törtek elő. A füst és tűz közepette még mindig zengett a templomból az elnyújtott, bús ének, amelyet meg-megszakítottak az asszonyok kétségbeesett kiáltásai.

A láng mind magasabban lobogott, s az ének mind halkabbá vált. A mongolok vártak. Meglepte őket a vlagyimiri asszonyok állhatatossága és hajthatatlansága.

Elhaltak az utolsó kiáltások is. Magányos, keserves sírás hangja szállt még, de az is elhalt. Csak az égő fa ropogása hallatszott.

A mongolok szétszórták a máglyát, és berohantak a székesegyház belsejébe. A félig eszméletlen asszonyokat kivonszolták a térre, kitepték karjukból gyermekeiket, és az égő házak lángjaiba dobták. Letepték az asszonyokról a ruhát, és rávetették magukat a nőkre; amikor kielégültek, levágták az asszonyok keblét, felmetszették a hasukat, és siettek lovukhoz. Rátették a zsákmánnyal teli batyut, s továbbnyargaltak, új zsákmányt keresve.

Batu kán kevély nyugalommal várta a téren a „szentséges zsákmány” ráeső részét.^[151]

A leteregetett női bundákon garmadába gyűltek a különböző színű nyakékek, ezüst- és aranykeresztek, karkötők, gyűrűk és más drága ékszerek. Odadobálták a brokát miseruhákat, bojárbundákat, az ezüstikonokat és az aranyból készült, szent kelyheket. Legfelül díszelgett Mitrofan püspök aranymitrája.

A mongolok elővonszolták az eszméletlen Agafja nagyhercegnőt, s lefektették a fekete ló patái elé.

Baiu kán egykedvűen nézte, hogyan tépik le harcosai a hercegnőről a selyemruhát, a gyöngy fejdíszet, az ezüstsarkú, vörös sarut, és hogyan dobálják mindezt a közös rakásra.

– *Dze-dze!* Ki akarja az uruszut szépasszonyt? – kérdezte Batu kán. – Átengedem!

– Természetesen Burundaj temnik! – kiáltozták nevetve a mongolok. – Burundaj szereti a nagydarab nőket!

Burundaj odalovagolt a meztelen, tehetetlen nőhöz, és sokáig nézegette. Almásszürke lova lehajtotta fejét, prüszkölt és hátrált. Burundaj nyögve leszállt a lováról. Néhány ezredes, türelmetlenségét türtőztetve, tiszteletteljesen szorongott félkörben, mert Burundaj után ők is szerették volna kipróbálni a rangos zsákmányt.

Agafja hercegasszony magához tért... Nem sírt, nem kiáltozott. Igyekezett kezével takargatni mezítelenségét: szégyenében és elszörnyedésében összekuporodott, s mereven bámulta a feléje közeledő aszott, csontos alakot...

A mongolok hatalmas termetű öregembert vonszoltak Batu kán elé. Az öreget pányvakkal kötözték meg, de azért makacsul ki akarta szabadítani magát.

– Dzsihangir! Azt parancsoltad, mutassunk neked vakmerő ellenséges bagaturokat! – mondta az odalovagló Arapsa százados. – Ez az öregember utolsónak maradt az uruszut isten házában. Egymagában verekedett mindenki ellen.. Sem a füst, sem a tűz, sem az oldalába lőtt három nyíl nem terítette le...

– *Berikellja!* – szólta Batu kán. – Galib konaz, kérdezd ki az öreget!

Gleb herceg megkérdezte a fogolytól, hogy hívják, és régen szolgál-e a seregben.

– Sibalka a nevem. Harminc esztendeig álltam őrt a város falán az Aranykapunál.

– Megbocsátom bűnödöt! – mondta fenségesen Batu kán. – Nukeremmé fogadlak.

– Sibalka! – fordította Gleb herceg. – A hatalmas tatár cár nagy kegyet gyakorol veled. Megbocsátja, hogy esztelenül harcolni merészeltél ő császári felsége ellen. Szolgálatába fogad. Térdelj le, és földre borulva köszönd meg!

Sibalka dühösen forgatta vérbe borult szemét, kitátotta a száját, fulladozott: három nyílvessző meredt ki az oldalából.

– Ahogy illik, híven és igazul szolgálom! Adjátok csak ide a lándzsámat, majd belevágom a hatalmas tatár cár kövér hasába! Téged pedig, te gazember, darabokra váglak! – és az öregember, végső erejét összeszedve, véres nyállal szembeköpte Gleb herceget...

– Sárga fülű kutya! – rikoltotta Batu kán, és korbácsával Sibalka arcába vágott. Az öreg meg se rezzent, tovább állt a helyén. Négy mongol erősen lefogta a kezét.

– Hé, nuker! – recsegte Szubudaj-Bagatur.

A legközelebb álló nuker leugrott lováról, kihúzta hüvelyéből görbe szablyáját, és markolatig döfte Sibalka hasába.

Vér buggyant az öregember száján, és patakokban ömlött végig ősz szakállán.

– Eljön a nap! Szabad lesz a földünk! – kiáltotta Sibalka, aztán lassan lerogyott, és arccal a hóra esett...

HARMADIK RÉSZ „ÖRJÖNGŐ JEVPATYIJ”

Rjazany törzsöke

*KÖRÖS-KÖRÜL A CSEND BÚS SIRI BIRODALMA!
A RÓNASÁG MILYEN KIHALT, VIGASZTALAN!
KIK ÉLTEK EGYKOR ITT, MOST E KÖVEKRE HAJTVA
FEJÜK, CSAK FEKSZENEK NÉMÁN, ÁLOMTALAN.
[V. HUGÓ: KELETI DALOK]*

Lovascsapat ügetett a Vadföldön a Csernyigovból Rjazany felé vezető úton. Minden lovas vaspáncélt, kovácsolt sisakot és acél térdvédőt viselt. A csapat hosszú, néma láncban húzódott. Megcsillant a napfény a lovasokon. Nem hallatszottak a szokásos tréfák, a vidám kiáltások és csipkelődések. Minél közelebb értek Rjazanyhoz, annál gyakrabban bukkantak feldúlt falvakra, üres szérűkre, amelyeken egyetlen kéve sem maradt... Látni való volt, hogy itt a tatár horda garázdálkodott!

A csapat élén fiatal vitéz ügetett nyugtalan polovec lovon. Gyakran felemelkedett a kengyelben, és fürkészőn tekintett a ködös távolba. Aggodalma nőttön-nőtt: mi vár reá ott, a drága Rjazany bán? Talán már későn érkezik a csapat, talán már nem kell többé a segítség?

Visszagondolt a nemrég múlt napokra.

Mihail, a csernyigovi herceg, nem fogadta szívesen Jevpatyij Kolovratot, aki követként érkezett Rjazanyból. Jevpatyij, legyőzve büszkeségét, nagy tisztelettel, földig hajolva köszöntötte a herceget.

– Alázatosan kérlek, hercegem, segíts! Jurij Ingvarevics, a rjazanyi nagyherceg és cár küldött: könyörögjek neked, ne hagyj minket segítség nélkül a gonosz bajban!...

És Jevpatyij beszélt a hercegnek és a csernyigovi bojároknak a szörnyűséges mungal seregekről, amelyek, miként a sáskarajok, jönnek a Vadföldön át Észak-Oroszhon felé. Minden rjazanyi, öreg és fiatal egyaránt, felkelt a szülőföld védelmére.

De a rjazanyiak egymagukban kevesen vannak, nem bánnak el a megszámlálhatatlan sok tatárral!...

– Szépen beszélsz, Jevpatyij^[152] – válaszolta Mihail herceg. – De a kéréseden gondolkodni kell... Nem adhatjuk oda a harcosainkat!

A bojárok rázúgták:

– Nem szabad a mungalok ellen vezetni nagy seregünket!

– Mi marad akkor Csernyigovnak?

– Ki védi meg akkor a várost?

A bojárok sokáig vitatkoztak. Jevpatyij sokáig igyekezett meggyőzni és rábeszélni őket. Végül is elhatározták, hogy önkénteseket toboroznak.

A hírnökök összehívták a csernyigovi népet. Jevpatyij fellépett a népgyűlési emelvényre, beszélt a veszélyről, amely Rjazanyt és az egész orosz földet fenyegeti; úgy beszélt a néphez, ahogyan azt szülővárosában megszokta, a zajos rjazanyi népgyűléseken.

A csernyigoviaiak megértően fogadták a felhívást. Sok önkéntes jelentkezett, de mit ér az ilyen sereg? Fegyvere nincs, gyalog jár, és meleg ruhája sincs...

Jevpatyij elkomorodott. Rjazanyban várva várják a segítséget, de itt...

– Hallgass rám, Jevpatyij! – mondta Mihail herceg. – Így határoztam: válassz ki háromszáz kemény legényt. Válogatott lovakat adok alájuk, hadi felszerelést és útra való eleséget. Több segítséget nem tudok adni, ne is könyörögj!

Jevpatyij köszönetet mondott a csernyigovi népnek, és kiválasztott háromszáz keménykötésű legényt. Mihail herceg felszerelte őket, és a csapat sietve elindult az ellenségtől elcsigázott távoli Rjazany felé.

A járatlan pusztai utakon megtett nehéz lovaglás után a csapat közeledett Rjazanyhoz. A lovasok gyorsabb ügetésre serkentették lovukat. Az Oka magas partján, ahol nemrégén még szépséges város díszelgett, néptelen, hóborított romhalmazt pillantottak meg. A lovasok átnyargaltak a folyó jegén. A lékeken és a vízmosásokban jéggé fagyott holttestek látszottak. A part meredek lejtőin, a város falainál és az úton, mindenfelé rendetlen összevisszaságban heverték a csonttá fagyott tetemek.

A város körül húzott erős fafalakat szétrombolták. A főkapu helyén tátongó résen át elvadult, borzas kutyák ugrottak elő. Szerszaladtak

és elbújtak.

A lovasok óvatosan haladtak előre a beomlott gerendák, téglahalmok és törmelékkupacok között. Odaértek a főtérre. Jevpatyij alig ismerte fel azt a helyet, ahol nemrégiben még a népgyűlés zsibongott, ahol a székesegyház különböző színű kupolái tarkállottak, ahol a nagyhercegi kastély állott szép termeivel, magas, faragott tornáccal, amelyről a herceg szokott szólni a néphez. Mindent felperzselt, mindent elpusztított a tatárdúlás tomboló tüze!

A tér közepén az óriási máglya nyomai látszottak. Égett emberi csontok, koponyák, komor tatár sisakok és pajzsok hevertek.

– Látni való, nem kevés tatár hullott el itt! – mondták a harcosok.

Leszálltak fáradt lovukról. Komoran nézték a néptelen várost, amely néma és szomorú volt, mint egy elvadult temető. Innen tisztán látszott az egész elpusztított, felégetett Rjazany. Bárhova nézett is az ember, mindenütt halál, mindenütt pusztulás...

Az épen maradt népgyűlési kőemlék mellett hevert féloldalra dőlve a kormos rézharang, amelynek hatalmas hangja egykor népes gyűlésekre hívta egybe a rjazanyiakat.

Jevpatyij lassan elindult oldalt. A harcosok utat nyitottak neki.

Nehezen ismerte fel az ismerős helyeket. Ott vannak az utca sarkán a templom kőlépcsői, és amott, a dombnál, ott állt régi, tágas háza. A beomlott, üszkös gerendák közül most csak a bekormozódott, nagy agyagpest emelkedett ki.

Jevpatyij ügyel-bajjal keresztülvergődött a beomlott gerendák, kövek és vasrudak között. A romokon egy ember ült mozdulatlanul, fejét kezébe hajtotta. Valahogyan ismerősnek tetszett hatalmas válla, hosszú, ősz haja...

A kő megbillent Jevpatyij lába alatt. Az ülő ember visszafordult.

– Jevpatyij!...

– Ratyibor!...

– Vártalak, barátom – mondta Ratyibor, és megölelte a harcost. – Tudtam, hogy megjössz. Erős a te szavad.

– Megjöttem, de későn! – és Jevpatyij rámutatott az üszkös romhalmazra. – Hol vannak az enyéim? Nem tudod?

– Ahogy Isten akarta! Légy erős, Jevpatyij!... Édesanyád még élt, amikor idevetődtem. A feleségedet fogságba akarták hurcolni a tatárok, de ő fejszével vagdalózott. Erre felkoncolták.

– És a gyermekek?

– Fogságba vitték... másokkal együtt...

Jevpatyij hallgatott.

– Jevpatyij! – folytatta Ratyibor. – Üldözzük az ellenséget! Számoljunk le velük!... Hoztál csernyigoviat?

– Hoztam, de keveset: háromszáz embert. Mind kemény legény, mindegyik tízzel ér fel.

– Találunk még embereket! Sok nép bújt meg az erdőkben. Jártam a szabadlegényeknél. Napról napra többen vannak. Keressük fel őket, és együtt üldözzük a tatárt... Gyerünk, barátom!

Jevpatyij egy utolsó pillantást vetett szülőházára.

– Gyerünk!

A két jó barát a főtér felé indult. Az úton Ratyibor beszélt Jevpatyijnak a rjazanyi seregek pusztulásáról a Vadföldön, arról, hogyan szedte fel őt a fiatal Román herceg, hogyan igyekeztek visszafelé Rjazanyba, de sebesült lába miatt kénytelen volt lemaradni az úton. Román herceg otthagya, mert sietett Rjazanyba. Ratyibor még fel sem gyógyult egészen, máris nyargalt hazafelé, és éppen szülővárosa pusztulására érkezett meg. A tatárok most elkanyarodtak Vlagyimir felé. Eltűntek szem elől.

A csernyigovi harcosok az elszenesedett gerendákon pihentek. Felálltak Jevpatyij és Ratyibor fogadására.

A csernyigovi rangidős, egy széles, zömök harcos, előrelépett.

– Mi a szándékod, Jevpatyij? Mit fogunk csinálni?

Jevpatyij levette acélsisakját, és nyugodtan nézegette a harcosokat.

– Hát ti mit akarnátok, csernyigovi testvérek?

– Te a rjazanyiak segítségére hívtál minket. De Rjazany nincs többé. A tatárok temetővé változtatták!

Jevpatyij hallgatott.

– Hát eltűrjük ezt? – folytatta a csernyigovi rangidős. – Hallgasd meg, amit mondunk: mi, csernyigoviat, elhatároztuk, hogy a tatárra megyünk, és bosszút állunk az orosz emberekért.

Jevpatyij mélyen meghajolt.

– Köszönöm, testvérek! Én és Ratyibor atya is így gondoljuk. Nem késlekedünk, elindulunk a tatárok nyomában. Talán kiszabadíthatunk valakit a foglyok közül...

- Gyerünk! Gyerünk! – zúgták a harcosok.
- Először határozzátok el, ki legyen a vojvoda.
- Jevpatyij! Vezessen bennünket Jevpatyij!

A rangidős csernyigovi katona újra megszólalt:

– Ki vezessen a tatárok ellen, ha nem te, Jevpatyij? Te ismersz errefelé minden utat, meg aztán katonaember vagy. Mi csak földművesek vagyunk. Az eke szarva mellől jöttünk el csatázni... De azért ne félj! Helytállunk Oroszhonért! Nem sajnáljuk a fejünket. Vágjuk a tatárt, ahogy a fát vágjuk. Megemlegetik a muzsikok fejszóját!

– Úgy van! Igaz!

– Köszönöm, csernyigovi testvérek! – szólt Jevpatyij. Elnyújtott, szinte panaszos hang zengett a tér fölött. Jevpatyij hátrafordult. Néhány ember megemelte a nehéz harangot. Odacipeltek három gerendát, felállították, és összeerősítették a gerendák felső végét. Egy ember kötelet kötött a harangra, mások segítették felhúzni. Végre függött a harang, A harcosok megszópták ujjukat, mert a nagy erőlködéstől kicsordult a vér a körmük alól.

– Ne heverjen itt – magyarázta a rangidős. – Ez a harang talán a népünk szava lesz!

A harcosok odaléptek a haranghoz.

– Hátha még él valaki? – szólt Jevpatyij. – Nosza, ki a legfiatalabb? Harangozzál! Csak nem öltek meg a tatárok minden rjazanyit!

Egy fiatal katona meglóbálta a harang nyelvét, és nagy lendülettel a harang testéhez ütötte. Erős, elnyújtott hang csendült fel.

– A megboldogultakat nem ébreszted fel! – mondta egy harcos.

A fiatal katona tovább harangozott, s a réz kongása elszállt a feldúlt város, a felperzselt váralja fölött, és elrepült a feldúlt, távolabbi falvakig.

Jevpatyij a népgyűlési emelvényen állt, és éberem tekingetett jobbra-balra. Hát csakugyan senki sem felel?...

De mi ez?! A romok alól, fekete pincéből felbukkant egy ember. Felegyenesedett, összehunyorította szemét a napsütésben, és a nagyharang felé tekingetett. És utána egy második, harmadik ember... Mindenfelől: sötét odúkból, házromok alól, észrevehetetlen rejtekekből és búvóhelyekről elgyötört, koromtól és portól maszatos

harcosok, öregek, asszonyok, gyermekek másztak elő. Tántorogva, sántikálva siettek a tér felé.

A halott város feléledt. Az emberek törmelékről törmelékre ugráltak, botladoztak, elestek, és újra felkeltek. Nem voltak sokan, de – rjazanyiak voltak!

A távolban, a város körüli havas mezőkön fekete pontok mutatkoztak. A régóta rejtőzködő emberek siettek a vén Rjazany romjai felé, ahova a nagyharang ismerős hangja hívta őket.

Ratyibor az emberek elé rohant.

– Él még Oroszhon!... Él még a rjazanyi törzsök!..

Az erdei tisztáson

Csend van az évszázados őserdőben. Tisztán hallható, ha egy kis kupac hó le hull az ágról, ha ugrik a mókus, vagy felröppen egy magányos téli madár. Néha reccsen a fagyban a fatörzs; a hang felébreszti a csendet, és messzire hallatszik a sűrű fenyvesbe. Nagy ritkán a szélben himbálózó sudár fenyőfák csúcsai felől gyenge zúgás támad. Aztán ismét ünnepélyes csend tölti be a titokzatosan hallgató, szinte figyelő vén erdőt.

A hó buckák befedték a hanga-, boróka- és farkasbogyó-bokrokat. Se gyalog, se lovon nem lehet járni erre. Csak rövid, lóborrel bevont hótalppal lehet keresztülvergődni a kietlen sűrűségben.

Az alig észrevehető, kanyargó ösvény, amelyet az erdő mélye felé tapostak ki, egy kis tisztásra vezetett. Itt gyűltek össze a szabadlegények. Itt voltak azok, akiknek sikerült megmenekülniük az éles tatár kardtól vagy a feszes pányvától: parasztok, akiknek felégették a faluját; Rjazany néhány épségben maradt védelmezője, azok a harcosok, akik az elpusztított csapatokból megmaradtak. Ott, túl az erdőn, ahol a szívünknek oly drága havas mezők terülnek el, hullanak a bánat könnyei, csillognak a kardok, folyik az emberek vére, égnek a kedves házak...

A harcosok fenyőgallyakon fekvé pihennek, melegednek a tábortüzeknél.

Csendes, szívből jövő hang elnyújtva dalol:

Barátaim, mi jutott az eszetekbe?

Mért lopódzott szomorúság szívetekbe?

Búnak eresztettétek a fejetek.

Mért szegzitek le a földre szemetek?

Néhányan együtt éneklék a nótát:

Hetykélkedik nálunk még az álnok,

Gonosz tatár nagyon hetyke még...

Egy fiatal szabadlegény bosszúsan dörögte:

– Nem vezet az jóra, hogy énekeltek! – és elégedetlen arccal elfordult. Egy nehéz kéz erősen rácsapott a vállára. A legény visszafordult. Hórihorgas paraszt állt mellette. Irhabundát, füles kutyabőr kucsmát viselt, övében fejsze.

– Mit károgysz? – kérdezte a legénytől.

Az a vállát dörzsölte.

– Tyű, Zvjaga! Micsoda kezed van!...

– Mi bajod a nótázással?

– Meghallják a tatárok...

– Hogyan kerülnének ide? Belefulladnak a hóba.

– Mindegy, nem való most énekelni...

– Miért ne énekelnének?

– A házat felégették... Apácskát levágták... A kedvesemet elvitték... – folytatta siralmasan a legény.

– Hát éppen ezért!... Tán csak teveled történt ez egyedül? Mit nyafogsz? Láttuk mi ezt, minden bánatot átszenvedtünk! De holnap letörjük a sanda szeműek szarvát! Úgyis utolérjük őket!

A legény hitetlenül csóválta a fejét.

– Nem! Nóta nélkül nem lehet meglenni! – folytatta Zvjaga, és letelepedett a földre szórt fenyőgallyakra. – A mi ügyünk igazságos. Miért nem énekelnek vidáman a tatárok, hanem csak üvöltenek, mint a farkasok? Mert az ő ügyük igazságtalan! Az igazságos ember mindig énekel! Bizony, bizony...

A legény nem adta meg magát:

– Nekem a hasam énekel az éhségtől.

– Nahát! – egy harmadik szabadlegény közelebb lépett, és hangosan nevetett. – Még nem főztek neked scsít!

– Oda se neki! – szólt nyugodtan Zvjaga. – Ha felforr a víz a fazékban, rántott levest eszünk. Csak az a baj, hogy nincs só.

– És a lisztből is ez az utolsó maréknyi...

– Ez is csak jó nekünk: mélyebben alszunk, és piroggal álmodunk!

Váratlanul éles kiáltás hallatszott:

– Állj! Ki vagy?

Egy vállas, zömök, kurta lábú paraszt bukdácsoló hótalpon az erdő felől. Amikor meglátta a szabadlegényeket, hátra-hátrafordította fejét, s ilyenkor fekete szakálla elállt. A vállán egy zsák lisztet cipelt.

Néhány szabadlegény közelebb ment. A többi tovább feküdt, és oldalát süttette a tábortűz melegénél.

Egy tréfás hang felrikkantott:

– Hej, vasgyúrók, daliák, hegyes vasszögek! Ipamuram megszökött napamasszonytól, egyenest a faluból, hétmérföldes csizmában. Lisztet hozott jó nagy zsákkal. Ide jöjjön, ki nem büszke, ki nem rest; nyújtsa ide a csészéjét, kucsmáját vagy tenyerét! Siessetek blinyit sütni, nem kell a komát kímélni!...

– Honnan a liszt? Ki hozta? – zúgtak a parasztok és felálltak.

– Hát ez a vállas, ez a lapátszakállas, A tatárok elkergették a tűzhelye mellől, pösze lett, s azóta Pösze, vagyis Vaula a neve.

Zvjaga felugrott.

– Vaula! Komám! – Odarohant, és megölelte barátját.

– Tudtam én azt, hogy éheztek itten. Hoztam egy kis lisztecskét – magyarázta Vaula.

– Hej, de derék ember vagy! Pukkadásig jóllakatsz, éppen amikor már korog a hasunk! – mondogatták a muzsikok.

– Ül ide, Vaula, a tűzünkhöz!

– Nem! A mi tűzünkhöz ül!

– Azt mondd el inkább, mi történt veled? – faggatta Zvjaga. – Láttam, hogy a rjazanyi falról a folyóba pottyantál. Azt gondoltam, megfulladtál...

– Úgy látszik, még nem jött el a halálom napja. Kimásztam. Két napig az erdőben kószáltam, amíg meg nem száradtam.

– Hahaha! – nevettek a parasztok. – Megszáradt a saját gőzében!

– Hát kiében száradtam volna meg? Futottam, ahogy csak tudtam, kerestem a szabadlegényeket, s egy tanyára bukkantam. Két öregembernél megmelegedtem, adtak hótalpat, kis cipót meg egy zsák lisztet. „Menj – azt mondják – mindig észak felé. Ott megtalálod a vakmerő szabadlegényeket. Mondd meg nekik: földig hajlunk előttük, és köszönjük nekik, hogy védik a hazát! Mi, öregek is, lándzsát élesítünk, és hamarosan hozzájuk menekülünk.”

– Mi hallatszik arra mifelénk?

– Hát nem tudjátok? Gonosz időket élünk, a tatárok hol itt vannak, hol ott vannak, mindenkit levágnak vagy felakasztanak, senkinek se kegyelmeznek.

Távolról elnyújtott füttyszó hallatszott, majd az őr kiáltása:

– Hé, állj! Ki jön ott azon a tatár lovon?

Egy fiatal, csengő hang hetykén válaszolta:

– A ló tatár, de a lovas éppen olyan, mint ti vagytok!

A tisztásra egy lovas ügetett. A ló görbe orrú volt, és a hasa sovány, mint az agaré. Ezüstfonadékos, karneollal díszített lószerszám volt rajta és tarka átalvető iszákok. A lovon egy nagy kucsmás kisfiú ült, keskeny mellén foltozott kis parasztköpeny. Bőrbocskoros vékony lábát a rövid tatár kengyelbe dugta. Hátul, a ló farkára kapaszkodva, egy másik siheder kullogott.

– Haha! – hahotáztak a szabadlegények. – Ez aztán harcos!

– Még útitársa is van, aki a lova farkát fogja!

– Nemrég még a földön csúszkált, mint a lótetű!

– Lám, milyen hetyke harcost küldött nekünk anyámasszony.

A fiatal lovas odakocogott a szabadlegényekhez.

– Fogadjatok be, jóemberek. Tatár fogságból szöktünk meg.

– Derék fiúk vagytok!

– Gyere, gyere közénk, te vitéz! Hát ez meg miféle dalia, aki mögötted kullog?

– Ez a Poszpelka! Elfogyott az ereje... Ketten nyargaltunk a lovon, de most felváltva gyaloglunk.

– Üljetek közénk, fiúk!

A fiú leszállt a lóról, a fenyőhöz kötötte, és odalépett a tábortűzhöz. Sötét szeme óriásinak látszott halvány, lesoványodott arcában. Ránézett útitársára, és hangos kacagásban tört ki:

– Ne nyafogj már, Poszpelka! Megmenekültünk, és kész!

– De mit csinálnak azok Bulatkóval?

– Majd kiszabadítjuk!

– És hogyan menekültetek meg a fogságból, fiúk?

– Mindjárt elmondom. De nincs-e nálatok, jóemberek, legalább egy kis nyaláb széna, hogy a lovat megetessem? A ló nélkül elvesztünk volna!

– Még mit nem akarsz? Honnan szerezzünk neked szénát? Talán van az iszákjaidban valami száraz kenyérmaradék.

– Nem tudom, mi van az iszákokban. Nem az enyimek.

– Majd mindjárt megnézzük, mivel ajándékoztak meg a tatárok!

A szabadlegények odamentek a lóhoz, leoldották az átalvető iszákokat, és kibontották a szíjait. Leterítették a hóra egy köpenyt, és

kirázták az iszákokat. Mi minden hullott ki belőlük! Női ruha, hímzett ing, ezüstserleg, néhány kis kereszt és három színes bugyor. Az egyikben arany és réz fülbevalók voltak, a másikban egy maréknyi réz- és ezüstpénz, s a harmadikban – a legnagyobbban – apróra morzsolt szárított kenyér.

– No, ez kapóra jön! – kiáltották a szabadlegények. – Kevés ugyan a szárított kenyér, de megmentheted vele a lovat!

– Testvérek, sólymok! Hát ez meg micsoda! Ezek a szörnyetegek a fülbevalóval együtt levágták a leány fülét is!

A parasztok felugráltak, és kézről kézre adták a fülbevalókat.

– No, ezt nem feledjük el! Hol vannak ezek a tolvajok, zsványok? Honnan menekültetek, fiúk?

A gyerekek a tábortűzhöz ültek, és hadarva, egymás szavába vágva, beszélni kezdtek.

– Vlagyimiriak vagyunk. A tatárok felégették a várost. Hárman az erdőbe menekültünk, a szabadlegényekhez igyekeztünk... Baj-Murat csapata elfogott. Gonoszok a tatárok, mint a vadállatok! Pányvára fűztek minket. Sok fogoly van náluk. Enni nem adnak nekik, összekötözött kézzel maguk után vonszolják őket. A tatárok Jarusztovóban találtak egy kis hordó bort meg sert, és mind berúgtak. Elaludtak. Én meg Poszpelka átrágtuk a szíjainkat, odalopóztunk Baj-Murat lovához, és elvágattunk. Kár, hogy Bulatkón nem tudtunk segíteni!

Vaula felállt.

– Testvérek! Jarusztovo nincs messze, ismerem az útját. Gyerünk!

A szabadlegények rázúgták:

– Helyes! Meglehet, hogy a rablók még most is részegek...

– Zvjaga és én minden fatörzset ismerünk ott – tette hozzá Vaula.

– Majd vezetünk titeket.

– Gyerünk, gyerünk! – És a szabadlegények gyorsan kászálódni kezdtek.

– Poszpelka! Gyerünk, kiszabadítjuk Bulatkót – ugrott fel fürgén a fiú.

– Derék, vitéz gyerek vagy! Hogy hívnak?

– Mármint hogy engem? Prokudának hívnak.

– Hogyan? Prokudának? Talán leány vagy?

– Hát mi más lennék? – nevetett a pisze „fiú”, levette szőrkuksmáját, és helykén megrázta szőke hajfonatait.

A szabadlegények csapata hamarosan megindult libasorban Jarosztovo felé. Elöl ment Vaula, mögötte Prokuda és Poszpelka. A lisztet és kevéske élelmiszerüket a szabadlegények a tatár lóra málházták. A lovat Zvjaga vezette maga után.

Kegyelem!

Fényes telihold ragyogott a csillagtalan égen. Gyorsan úsztak az apró fellegek. Mintha a holdba kapaszkodnának, egy pillanatra eltakarták, aztán továbbrepültek.

Vaula aggódva ingatta a fejét.

– Hamarosan hóvihar lesz! – mondta a mellette lépkedő szakállas szabadlegénynek.

– Jön a vihar! – erősítette a szakállas.

– A hóvihar éppen kapóra jön nekünk – szólt Zvjaga. – A tatárok biztosan bemennek a kunyhókba, és nem vesznek minket észre.

A felhők eltakarták a holdat, s az erdő egyszeriben sűrű árnyba és homályba burkolózott. A szabadlegények lassan haladtak előre, libasorban, és közel maradtak egymáshoz. Az élen járók hótalpon siklottak, a gyalogosok kitartóan lépkedtek mögöttük, térdig süppedve a mély hóba.

– Szorosabban, sólymok! Lépkedjete szaporábban!...

A hóvihar hirtelen tört ki. Az erdő messziről zúgni kezdett, az évszázados fenyőfák csúcsai felüvöltöttek. Átható sivítással felkerekedett a szél, felkapta a porhókupacokat, és beborította a szabadlegényeket.

Csakhamar mindenfelől felhangzott a szüntelen zúgás, a letört ágak recsegése és a kidülő fák robaja.

– Ne maradjatok e-e-el! – kiáltotta Zvjaga.

Mind nehezebbé vált a haladás. A szúrós hó égette az arcot. A szél feldöntötte az embereket, és elállította a lélegzetet.

– Hej, s-ó-ó-lymok!... Ne maradjatok e-e-el! – elhalón hallatszottak az egymást hívogató hangok.

A szabadlegények sokáig mentek, kitartóan törtek előre a viharban, féltek, hogy eltévednek. Tudták, hogy pusztulás vár arra, aki eltéved az erdőben.

Végre így szólt Vaula, aki az élen haladt:

– Most csendesen menjünk, Jarusztovo itt van a közelben...

A szél fütyülésén át dühös kutyaugatás hallatszott. A kutyák nem úgy csaholtak, ahogy éjszakánként szoktak, hanem dühödten

vonítottak, nem hallgattak el egy pillanatra sem; hörögtek, fulladoztak, mintha ellenséget éreztek volna.

A szabadlegények megálltak, hallgatóztak, és így vélekedtek:

– A kutyák hírt adnak nekünk arról, hogy tatárok vannak a faluban!...

– Ide gyertek, tömörüljeteK – szölongatták egymást a szabadlegények.

Az erdő szélén gyűltek össze. Óvatosan nézelődtek a hófúvás közepette. A gyakorta felhők mögé búvó hold gyenge fényénél a házak fekete foltnak látszóttak. Némelyiknek füstölt a kéménye. Perzselt szalonna és rozskenyér szaga terjengett. Itt-ott, egy-egy kis ablakon át pislá fény szivárgott ki.

Prokuda megragadta Zvjaga kabátujját:

– Ott, abban a szélső házban lakik a főzsivány: Baj-Murat.

Zvjaga hallgatóztott.

– Igen, most is ott zajong, még nem nyugodott meg.

A szélroham szipogó női siránkozást, panaszos nyögéseket és részeg kurjongatásokat sodort a szabadlegények felé.

Zvjaga suttogva adta ki a parancsokat. A szabadlegények figyelmesen hallgatták. Aztán szétszéledtek, és lassan megindultak a kertek alatt. Egy kis csoport Zvjaga mögött haladt; Prokuda nem tárgított mellőle. Vaula vezette a többieket. Az elcsigázott Poszpelka ott maradt az erdő szélén, és őrizte a tatár lovat.

A hóvihár éppen olyan hirtelen ült el, ahogy kerekedett.

A szabadlegények nesztelenül a palánkhoz lopóztak. A közelben egy cölöphöz támaszkodva szunyókált az őr. Zvjaga megközelítette – és a tatár széttárt karokkal elnyúlt a földön. A kerítéshez tatár lovak voltak kötve. Mellettük meztelen, összevagdalt emberi testek heverték a hóban.

– Uramisten! Mi ez? – suttogták a szabadlegények.

– Gyerünk! – sürgette Zvjaga. – Talán sikerül még valakit megmentenünk!

A szabadlegények eloldották a lovakat, felültek, és óvatosan belovagoltak a faluba. Félvad mongol és lopott orosz lovakkal találkoztak. A legények elfogták a lovakat, és továbbhaladtak. Keményen markolták lándzsájukat, fejszójüket, a kihegyezett karót meg a füttykőst.

A kertek alján hárman szálltak lovukról, az oldalvást sötétlő régi csűrhez kúsztak, és felgyújtották. Vidáman lobbant fel a szalma. A vörös lángnyelv végignyalta a csűr tetejét, és kialudt. Aztán újra meggyűlt, s a fekete füstgomolyokon bíborvörösén reszketett a láng visszfénye.

– Előre, rjazanyiak! – kiáltották minden oldalról a muzsikok, és berontottak a házakba. A tatárok dühödten felüvöltöttek. Kirohantak a meleg házakból a fagyba, valósággal eszüket veszítették ettől a meglepetéstől, és alig tértek magukhoz iménti részegségükből. Jobbra-balra futkostak, keresték lovaikat. De a lovak nem voltak sehol, és a sötétségből vadidegen emberek rohantak rájuk, leütötték őket a lábukról, és fejszével vagdalóztak. A tatárok végigfutottak a hátsó udvaron, a szabadlegények utolérték őket, és végeztek velük.

A szabadlegények a csűrökben megkötözött orosz foglyokat találtak. A kiszabadított foglyok karókat rángattak ki a kerítésekből, és kízóik üldözésére rohantak.

Vaula egyetlen csapással leterítette a pópa házának tornácán ülő részeg őrt, aztán óvatosan belépett a szobába.

Az asztalon még ott volt a lakoma maradéka: lerágott csontok, kenyérhéj, feldöntött csészék. Néhány részeg tatár fetrengett a padlón. A félig levetkőztetett öreg pópa a sarokban ült, átfogta térdét, és ezt hajtogatta: „Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Nem tudják, mit cselekszenek!”

A forró pesten, a pópa reverendájába burkolózva horkolt Baj-Murat. Mellette sírdogált és sóhaj tózott az öreg pópa remegő, mezítelen, sovány kis leányunokája.

A megkötözött Baj-Muratot a szabadlegények kivonszolták a befagyott gémeskúthoz. A rabló dülöngőzött, még nem értette, mi történt vele. Dühösen sandított az előtte tolongó parasztkra, forgatta mámoros, vérbe borult szemét.

– Kegyelem, kegyelem! – hajtogatta.

– Kegyelem? Neked? – mondta Vaula. és Baj-Murat arcához bökte a levágott fülben lógó rézfüggőt. – Honnan van ez a függő? Az iszákodból! Ki vágta le a leányaink fülét? Ki erőszakolta meg őket?

Ki dobta ki meztelenül a foglyokat a fagyba? Te kurafi! Kit végezzenek ki ezért? Téged, gazember!

Prokuda, öklével fenyegetőzve, odarohant:

– Mit csináltak Bulatkóval! A kútágasra kötötték, és hideg vízzel leöntötték... Itt van... alig él már!

– Kössétek ezt a rablót a kútágashoz! – rendelkezett Vaula. – És szögezzétek a fülét a gerendához. Hadd tudja meg, milyen jólesett a mi lányainknak, amikor levágta a fülüket!

Előlovagolt Zvjaga egy tatár lovon.

– Mit piszmogtok ezzel a bitanggal? Végezzetek vele, aztán lóra! Nem maradt már tatár a faluban...

A tatár fogságból megmentettek körülfogták a szabadlegényeket. Az asszonyok és a gyermekek sírtak örömben, és kenyeret kértek. A szabadlegények odaadták nekik a zsákmányt, amit a tatárok összeraboltak, maguknak csak a lovakat, a páncélingeket és a fegyvereket tartották meg. A férfiak csatlakoztak a szabadlegényekhez. Az asszonyok elhatározták, hogy a gyermekekkel együtt keresztülvergődnek az erdőn és az alig járt utakon a szülőfalujukba.

– Nem pihenünk! – kiáltotta Zvjaga. – Még kevesen vagyunk, el kell tüntetni a nyomokat, mielőtt a tatárok észbe kapnak... Gyorsan előre, rjazanyiak!

– Én nem megyek az asszonyokkal! – jelentette ki határozottan Prokuda. – Veletek tartok!...

Felsegítette a nyeregbe Bulatkót. Mögötte ült Poszpelka.

– Erősen tartsd Bulatkót! – figyelmeztette Prokuda Poszpelkát.

A leány ügyesen felpattant tatár lovára, és két kis társa mellett ügetett.

Világosodott. A felhők eloszlottak. A vihar elült, mintha sose lett volna. Jarusztovo elnéptelenedett. Mindenfelé tatár hullák heverték. Egyetlen eleven lélek se maradt a faluban. Csak a kutyák kószáltak, mint néma árnyak, az elhagyott házak között, és megérezve az új zsákmányt, nagy rajokban repültek oda a károgó varjak.

A kútágas előtti félkörben kutyák ültek. Szájuk szélét nyalogatva nézték a gerendára kötött, félmeztelen Baj-Muratot, aki meg forgatta

gonosz szemét, és akadozó nyelvvel nyögte:
– Kegyelem! Kegyelem!...

„Hallod-e, te!”

Szubudaj-Bagatur kiadta rendelkezéseit az előtte guggoló három jurtadzsinak... Azok figyelemmel néztek az öreg hadvezér ráncokkal és sebhelyekkel barázdált arcára, s féltek, hogy egyetlen szót is elszalasztanak.

– A legfontosabb azt megtudni... hol gyülekeznek... a hosszúszakállúak... új csapatai...

– Értjük! – suttogták a jurtadzsik.

– A foglyok tudják... Kényszerítsétek őket, hogy beszéljenek...

– Kényszerítjük őket!

Szubudaj öklével a térdére csapott.

– Mire vártok? Mi kell?... Menjetek!...

– Figyelem és engedelmesség! – suttogták a jurtadzsik, és kihátráltak.

Szubudaj magára maradt. Maga alá húzott lábbal ült a sarokban a szentképek alatt álló ócska, repedezett padon.

Nyikordult az ajtó. Sarujával topogva Opaljonyiha lépett be, mögötte Vesnyanka. Azóta, hogy Opaljonyiha megmentette Szubudaj-Bagatur haldokló fiát, az öreg hadvezér mindenhova magával vitte az asszonyt.

Opaljonyiha a padra dobta nyúlőr subáját, könyökén felül feltúrte vászonruhája ujját, és leöblítette a kezét az agyagmosdóban. Keresztet vetett a forróra fűtött pesten álló dagasztóteknőre, óvatosan megemelte a teknő fedelét, és így szólt Vesnyankához:

– Megkelt a tészta! Itt az ideje, hogy dagasszak...

Szubudaj nézte Opaljonyihát, nézte a tésztát egyenletesen dagasztó két vastag, fehér karját, dús keblét. Az asszony vörös kötényt kötött maga elé. Az öreg csücsörítette aszott ajkát. Kivett a kaftánja alól egy rézcsészét, és rákoccintott a késével. Hóporos subában egy öreg, csupasz képű nuker futott be.

– Figyelem és engedelmesség! – kiáltotta rekedten.

– Hozd ide azt az úti iszákot, amelyet a vöröstarka ló szokott vinni!
– parancsolta Szubudaj.

A nuker kiszaladt a pitvarba.

Opaljonyiha kiemelte a tésztát a dagasztóteknőből, és mérgesen visszadobta. Odalépett a félig nyitva hagyott ajtóhoz, és könyökével becsapta.

– Csupasz képű bolond! – morogta. – Kiengedi a meleget!

Vesnyanka odasúgta Opaljonyinának:

– Nézd, hogyan bámul a ferdeszemű! Majd felfal a tekintetével...

– Undorodom tőle! – felelte haragosan Opaljonyiha.

A nuker visszatért, vállán hozta a bőrből készült átalvető iszákot, és letette a földpadlóra.

– Bontsd ki!

A nuker kioldotta a zsinórokat, és belenyúlt az iszákba.

– Mit csinálsz? – sziszegte Szubudaj. – Talán benne hagytaál valamit? Menj!

A nuker hátrált, és kirohant a házból.

Szubudaj szigorúan kiabálta:

– Hallod-e, te! Hallod-e, te!

– Ez téged hív – mondta Vesnyanka.

Opaljonyiha kényelmesen megtörölte kezét a kötényében, és könnyű léptekkel odament. Szubudaj ismételte:

– Hallod-e, te! Hallod-e, te! Kislány!

Vesnyanka aggódva közeledett. Szubudaj-Bagatur rámutatott a nyitott iszákra, és próbálta megértetni magát:

– Add ide! Nekem! Add ide...

A két nő összenézett. Vesnyanka letérdelt, és előszedte a csomagokat. Opaljonyiha selyembrokát szarafánt, csipkés női inget, hegyes, kunkori orrú vörös papucsot csomagolt ki. Szubudaj a kezével mutogatta Opaljonyihának, hogy vegye fel a szarafánt.

– Hallod-e, te! Gyorsan! – ismételte türelmetlenül.

Opaljonyiha vállat vont.

– Kegyelmes kán, jobb, ha nem nekem, de Vesnyankának ajándékozod! Minek nekem ilyen hercegi pompa?

– *Ugga!* Kicsit nem szeretni! -- Szubudaj haragosan rázta a fejét.

– No, milyen ravasz! – szólt Opaljonyiha. – A mi nyelvünkön szólott...

Odament a pesthez, fűgén felvette a bő szarafánt, elrendezte a nehéz ráncokat, majd beledugta lábát a furcsa, vörös papucsba.

– Ide! Hallod-e te, ide! – sziszegett Szubudaj.

Opaljonyiha odament. A padon, egy zöld bőrdarabon ragyogó gyémántos ékszerek, csillogó sárga, zöld és vérpiros drágakövek heverték. Szubudaj turkált közöttük, kiválasztott egy nagy aranypénzkből fűzött nyakláncot, egy gyöngyfonadékos fejdísz, néhány arany karperecet, és átnyújtotta Opaljonyihának.

– Hamar, hamar! – hajtogatta rekedten.

Opaljonyiha vállat vont, nyakára csatolta a nehéz arany ékszer, mélyen a homlokára övezte a hosszú kösöntyűt, gyöngyös fejdísz. Csillogott az asszony szeme, és sötét szemöldöke alól huncutul nézett a vad vezérre. Opaljonyiha a sarokba ment, büszkén kihúzta magát, csípőre tette a kezét, s azzal a sajátosan kihívó járással, ahogyan a körtáncot járják, végiglibegett a szobán, Vesnyanka a szájára szorította a kezét, és majd megfulladt a nevetéstől.

– Lám, a ráncos manó mit ki nem gondolt!

Szubudaj a térdét veregette, dülledt szemét Opaljonyihára meresztette, és gyengéden hajtogatta:

– *Kürültü! Kürültü!...* ^[153]

Opaljonyiha megállt a szoba közepén.

– Elég volt! Eleget bolondoztunk! Blinyit kell sütni! – mondta keményen, és le akarta vetni a szarafánt.

Szubudaj hadonászott.

– *Ugga! Nem! Tégedé!...* Hallod-e, te! Tégedé!...

Hirtelen megfordult, az ablak felé hajolt, és hallgatózott. Az utcán kiáltozás támadt: „Uruszutok! Uruszutok!” Aztán éles gongütések hallatszottak.

Szubudaj arca ijesztővé torzult. Hangosan rácsapott késével a rézcsészére, felmarkolta az ékszereket, bedugta az iszákba, és rá se nézve a nőkre, kisántikált a házból.

Opaljonyiha átkarolta a rémült Vesnyankát, és hallgatózott. A lódobogás és a mongolok kiáltozása az utcán gyorsan távolodott, majd elhalt. Opaljonyiha kinézett az ajtón.

– Mind elvágatott valahova... Gyorsan, Vesnyanka, készülj ! Most vagy soha!

Gyors, biztos mozdulatokkal levetette a brokátruhát, és összehajtogatta, aztán vigyázva a padra tette a drága ékszerek és a vörös papucs mellé.

– Nem kellene nekem az ő kincsei!

– Félek! – suttogta Vesnyanka, miközben gyorsan öltözködött. – Nagy baj lesz, ha elfognak! A ferdeszemű nem bántott minket...

Opaljonyiha megigazgatta vászonruháját, belebújt nyúlőr subájába, felhúzta saruját, fejét bekötötte régi gyapjúkendőjével, Vesnyanka már kész volt.

– Fussunk!... Adja Isten, hogy ráakadjunk a mieinkre!...

A két nő óvatosan kilépett a házból, és szorosan behúzta maga mögött az ajtót. A forró pest mellett hangosan fújt és pöfögött az elhagyott dagasztóteknő.

Hajsza Batu után

Szerteszállt a hír az orosz földön: a felperzselt Rjazany néptelen romjai között a leégett templom lezuhant harangjai maguktól megkondultak... Beszélték, hogy a nagyharang egyszerre csak kiemelkedett a hamu közül, felakaszkodott a levegőbe, megszólalt, és a rjazanyi népet a tatárok elleni harcra hívta...

Beszélték, hogy sok helyütt megmozdult az elpusztított Oroszhon, az erdőkbe rejtőzött muzsikok csapatokba gyülekeznek, a vakmerő Jevpatyij Kolovrat vitéz, a bátor medvevadász állt az élükre, aki ismer minden ösvényt, az erdő minden zegzugát; Kolovrat csapata már nemegyszer rajtaütött a mungal portyázókon, és az erős betörők csapatait elpusztította.

Amikor a földművesek és vadászok, akik hosszú évek óta az erdőkben keresték meg kenyerüket, ezeket a beszédeket meghallották, mindazok, akiknek keze nem gyengült meg, és szeme nem homályosuk el, sietve felfegyverkeztek rúdra erősített, horgas késsel és kaszacsonkkal, köszörülték a lándzsát és a vadászdárdát, övükbe dugták a fejszét, és elindultak a keresztút felé, hogy megkeressék a medveölő Jevpatyij harcos druzsináját.

Ebben az időben Jevpatyij Kolovrat észak felé, Batu seregeinek nyomában haladt.

Jevpatyij a csatlakozott önkénteseket tizedekbe és századokba osztotta, atamánokat nevezett ki, és mindnyájukat kitanította, hogyan harcoljanak a ravasz és találékony ellenség ellen, milyen cselekhez folyamodjanak, s hogyan kerüljék el a tatár csapdát, Jevpatyij harcosainak alig egyharmada volt lovas. De a gyalogosok se maradtak el a lovasoktól, és gyors léptekkel vagy futva, nagy utakat tettek meg.

Jevpatyij sietett. Akikkel találkozott, azokat kikérdezgette, merre kanyarodott Batu véres útja. Mindig tovább kellett menni, közben a lovaknak eleséget, az embereknek kenyeret kellett szerezni, és sietni, hogy mihamarabb utolérjék a fő ellenséget: Batiga cárt.

Az örök az egyik pihenőhelyen két szerzetest tartóztattak fel. A két barát hosszú fekete csuhája szárnyait bőrvébe dugta, és faháncs

tarisznyával vállán délre, a polovec sztyeppék felé vezető ösvényen bandukolt.

Egyikük – hórihorgas és sovány volt, mint egy karó – elől lépkedett; a másik – alacsony, zömök ember – behunyta vörös, könnyező szemét, pásztorbotja kampóját beakasztotta előtte haladó társa bőrövébe, úgy bicegett utána, és ugyancsak igyekezett, hogy el ne maradjon.

– Hová az ördögbe mentek? – kérdezte tőlük Vaula. – És miért lötyög úgy rajtatok a csuha, mintha nem is a tiétek volna?

A vörös szemű, rőt szakállát húzogatva, előrelépett, megcsuklott derékban, úgy hajolt meg mélyen.

– Ó, testvéreim, hadd mondjam el nektek, hogy mink a tatároknak nevezett garázdálkodó gonosztevők elől menekülünk, akik minden földit könyörtelenül kiirtanak...

– S ezért öltöttetek csuhát?

– Ezek a mi réges-régi csuháink, és azért lötyögnek rajtunk, mert szűkösen táplálkozunk – sipította nőies hangon a magas barát. – Az emberek fősvények lettek, az emberek telhetetlenek lettek, nem tisztelik az egyházi méltóságot. Mi mindent nem láttak szemünk! – folytatta a vörös szemű. – Még az oktalan állatok, de az érzéketlen kövek is sírva fakadnak és jajveszékelnék ennek láttán, ami most történik! Ó, jaj!... Jaj nekünk, jaj!

– Aztán merre visz az utatok? – kérdezte szigorúan Vaula. – A halálból vagy a halálba?

– Ejnye, de elrugaszkodottan beszélsz!... Kijevbe megyünk, testvér, az aranyos Kijevbe, a legfőbb fővárosba! Úgy beszélnek, hogy a barátok ott nem éheznek, nem menekülnek, mint itt, hanem a monostor magányában lelik menedéküket, és illően megbecsülik őket... Ez azért van, mert ott a nép istenfélő, teli van jámborsággal, és a gonosz tatárok messze vannak. Ott még a hírüket sem hallották.

– Hát fejszét tudtok-e fogni, vagy a sutba dugtátok? – kérdezte Vaula.

– Sohasem volt még fejsze a mi kezünkben. Nem foglalkozunk mi világi dolgokkal! Mi egyházi dalokat éneklünk, temetési imákat és gyönyörű fohászokat mondunk.

– Azt látjuk, hogy menekültök a szülőföldről, amikor az vérben ázik, amikor a mungalok máglyára dobálják a gyermekeket! – mondta fenyegetően Zvjaga. – Van a mi csapatunkban is szerzetes: Ratyibor atya. Meg még négy ember levetette a csuhát, parasztköpenyt húzott, és megmarkolta a dárdát. Ti meg mik vagytok? Haszontalan ingyenélők vagytok! Se hasznotok, se eszetek nincs! Tüstént válaszoljatok, hol láttatok tatárt?

– A szuzdali földeken, ó, testvérek! A tatárok és a mungalok ott minden falut elárasztottak, gyújtogatnak, és sanyargatják a keresztényeket.

– És nem félnek?

– Kitől félnének? Azt beszélnek, hogy Georgij Vszevolodovics herceg messzire utazott, a belo-ozeroi erdőbe, nagy seregeket gyűjt, de a katonái meg harcos emberei bezárkóztak a városokba, az erős falak mögé... Ehetnék valamit!

– Jól van! Üljetek a tábortűzhez. Lehet, hogy számotokra is akad valami ennivaló.

A két barát, le sem véve tarisznyáját, letelepedett a tűz mellé; a parázson füstös agyagfazék rotyogott.

– Mit főztök?

– Hát nem látod? Hallevest friss halból!

– Frissből? Milyen öröm, Avraamij atya! Hát akad hal ilyen rengeteg erdőben?

– Hogyne akadna! – válaszolta Vaula. – A csuka meg a sok viza itt, az erdőn sétált, biz'a. Kidült az erdő, a hegy meg felállott, és a csuka farkát most tüstént meglátod!

– No hát! Milyen csoda!

A hosszú barát bekukkantott a fazékba.

– Aztán miért nem látszanak a halak a fazékban?

– Minek látszanának? A tarisznyádból kiáll a csuka farka, azt várja a fazék. Add csak ide.

A barát kelletlenül levette tarisznyáját, és dörögve kiszedte belőle a fagyott csukát.

– Jó emberek adták útravalóul. Hiszen hosszú még az út Kijevig... Egyetek, testvérek, csak eresszettek el minket!

Vaula fogta a halat, dikicsével lekaparta a pikkelyeket, felvagdalta a csukát, és bedobta a fazékba.

– Berántjuk, és lám, nagyszerű halleves lesz belőle. Talán só is van veled?

– Van egy félmaréknyi...

– Add ide a sót is. Már régóta sótlanul eszünk.

A hosszú barát sóhajtozva kivett a tarisznyából egy kis rongyot, kiszórt belőle egy maréknyi sót, aztán gondosan újra elrakta a rongyot. A két barát, fakanállal kezében, a fazékhoz ült.

– Miért sóhajtozol folyton, atyám? – kérdezte Zvjaga.

– Mint az egyszeri kísértet, aki a kihullott haját siratta... Miért sírsz? Talán sóval akarsz megérkezni a másvilágra? És majd ott beszámolsz, hogyan csatáztál a tatár ellen?

– Nem szóltunk semmit! Szívesen adtuk – ijedeztek a barátok. – Csak azt a kegyet kérjük tőletek, ha végzünk ezzel a halleveskével, engedjete el szépszerivel!

– Ugyan, mi hasznunk lenne belőletek? – szolt Vaula. – Csak bajnak lennétek itt.

A két barát, megfélemezve a hallevesről, elrakta a kanalát. Sűrűn hányták a keresztet, mindenkinek mélyen meghajoltak, és gyorsan elindultak a dél felé vezető úton.

A szabadlegények nevetgélve evéshez láttak, amikor a fenyőfák között újabb utas tűnt fel. Kantárszáron vezette lovát.

– Ki az, isten hírével? – kiáltotta az őr.

– Futár Kolomnából!

– Te vagy az az ember, akire a legnagyobb szükségünk van! Gyerünk a parancsnokhoz!

A tisztáson tábortüzek égtek, A kikötött lovak oldalvást álltak. A tábortüzek mellett harcosok ültek. Egyikük, aki rövid irhabekecset viselt, szurkos fonállal varrta rongyos csizmáját. A másik egy kövön fente a fejszóját, a harmadik meg mesélt:

– Odarohant akkor Aljosa vitézhez a hatalmas besenyő dalia, akit úgy hívtak: Regyegyá, és fejjel rontott Aljosa vitéz mellé, hogy leüsse. De a fürge Aljosa Popovics megfogta ám Regyegyá fejét, a levegőbe emelte Regyegyát, és úgy földhöz teremtette, hogy a dalia rögtön kilehelte lelkét...

A mesélő elhallgatott. Mindenki az érkezet nézte. Még nagyon fiatal volt, bajusztalan. Páncélinget és magas szárú bolgár csizmát viselt. A lova formás, szép, de nagyon elcsigázott.

– Ugye, hosszú utat tettél meg, merthogy a lovad ennyire kimerült? – kérdezte egy szabadlegény, aki a tábortűznél ült.

– Kolomnából jövök. Mint futár megyek Georgij nagyherceghez.

– Miért nyargalsz ilyen kerülő úton? – kérdezte a csizmáját javító harcos.

– Mindenfelé tatárok portyáznak. Kénytelen voltam kerülni...

– Te, fiú, valahogyan nagyon ismerős nekem az arcod.

– Én is emlékszem rád – válaszolta a jövevény. – Nem jártál a Perun Fenyvesben medvevadászaton? Az én apám, Szavelij Gyikorosz, vezetett az erdőben. Jó egészséget, Jevpatyij Kolovrat!

– Csak nem Toropka vagy? No, milyen derék vitéz lett belőled! Mit állsz ott? Ülj ide hozzánk!

Toropka egy fához kötötte a lovát, és leült egy rakás fenyőgallyra a tűz mellé. Apróra elbeszélte Kolomna és Vlagyimir ostromát, menekülését és csetepatéját a mongolokkal. Jevpatyij megkérdezte, hol állnak most a tatár csapatok, és merre vezet Batu útja. Toropka értelmesen elmondta, amit tudott. Jevpatyij ekkor a szabadlegényekhez fordult:

– Felszedjük a tábort. Északnak megyünk!

Éjszakai összecsapás

KEVESEN VAGYUNK UGYAN – DE SZLÁVOK!

ÜTÉSÜNK SÚLYOS ÉS JÓL TALÁL...

[M. N. JAZIKOV]

Jevpatyij megtudta a falusiaktól, akikkel találkozott, hogy Georgij Vszevolodovics nagyherceg majorjában, Szuzdal közelében, egy tatár csapat dorbézol és garázdálkodik, s hogy zászlós, lobogós, előkelő kánok érkeztek oda.

„Talán maga Batiga cár tanyázik ott? – gondolta Jevpatyij. – Leszámolok vele! Most vagy soha!”

És a megosztott csapat sietve haladt Szuzdal felé. A lovas „hégák” nagyot kanyarodtak, hogy elkerüljék a népes utakat, amelyeken tatár csapatok kóboroltak zsákmányt keresve. A gyalog „farkasok” toronyiránt mentek az erdei ösvényeken.

Amikor a majorhoz értek, Jevpatyij a lovas csernyigoviakat a sűrűben hagyta, ő maga pedig elindult előre az erdőszélen.

A magas gerendapalánk mögül mélabús nóták és a tatár dudák nyekergő hangjai hallatszottak. Gyorsan sötétedett. A major kapuján körülbelül száz tatár lovas nyargalt ki. Az egyikük kilencfarkas fehér zászlót tartott. A mongolok korbácsolták lovukat, és vágtában robogtak az úton.

Amikor már egészen besötétedett, és a fényes hold az alvó fák fölé emelkedett, Jevpatyijhoz odasurrant Zvjaga.

– Itt vannak a farkasok, készen állnak. Nincs még itt az ideje?

– Kezdjétek! – válaszolta Jevpatyij. – Ne üssetek zajt. Némán cselekedjete!

A szabadlegények nesztelenül támadtak, egyetlen kiáltás nélkül. Az erős mámorukban alvó mongolok sokáig nem tudták megérteni, mi történt, honnan pottyantak ezek a soha nem látott ellenségek. A major tágas udvarán át gyorsan vágtattak a szórtalan lovasok. Acél páncélingük kék szikrái csillogtak. Hosszú, egyenes kardjuk és nehéz buzogányuk meglepte a tatár harcosokat. Csak rekedt sóhajok törték meg a csendet.

– Szárnyas manguszok! – hallatszott egy kiáltás. S ezt ismételték a megrémült tatárok. Amint magukhoz tértek, a major udvarában lóttak-futottak, menekülni igyekeztek, és a kapuhoz rohantak, ahol vadidegen emberek fejszecsapásokkal fogadták őket.

Az elkeseredett harc egész éjszaka folyt a fellángoló tűzvész bíborszínű füstjében. A régi faépületek fényes lánggal égtek. A mongolok, akiket váratlanul ért a rajtaütés, összezavarodtak az általános zűrzavarban, és kétségbeesetten ordítva futkároztak az égő házak és istállók között.

A szabadlegények ezen az éjszakán lemészárolták a nagyszámú tatár csapatot, de a kegyetlen csatározásban maguk is sok emberüket veszítették el.

A Berengyej-láp

Amikor Batu kán megtudta a mongol csapat pusztulását, mindenfelé szétküldte a nukereket, és összehívta a szuzdali földön csatangoló harcosokat. A találkozási helyet Perejaszlavl-Zaleszkij városa mellett jelölték ki. A csapatrészeknek kör alakban kellett felállniuk, mint a hajtóvadászatokon – készenlétben levő pányvával –, és mindenkit, akivel talákoztak, a kör közepe felé kellett hajtani.

Újabb hírnökök jelentették Batu kánnak, hogy az elfoghatatlan „repülő uruszutok” még néhány tatár csapatot szétverték, aztán újra eltűntek az őserdőkben.

Ezalatt Jevpatyij a szabadlegényeivel észak felé haladt. Az erdőbe menekült falusiaktól megtudta, hogy a tatárok nem mennek tovább, hanem visszafordultak. Ez a hír nyugtalanította Jevpatyijt. A tatárok mindenfelé feltűnedeztek, köztük kellett keresztülsiklani, az élelmiszer pedig elfogyott, nem volt se széna, se kenyér...

Jevpatyij erdei ösvényeken érkezett a Berengyej-láphoz, amelyből a Plescsej-tóba ömlő Trubezs folyócska ered. Jevpatyij úgy gondolta, hogy a folyócska mentén kitörhet a tatár csapatok gyűrűjéből, és eljut Uglicsba.

A befagyott láp sima felületén váratlanul tatár lovasok bukkantak fel. Előreszegezett lándzsával, kis, erős lovakon nyargaltak elő a sűrű erdőből, és Jevpatyij csapata felé vágattak, amely szétszóródott a jégen. A tatárok alig lovagoltak néhány lépést, kilőtték nyilaikat, aztán gyorsan visszafordultak, mintha maguk után csalogatnák az ellenséget.

Jevpatyij ismerte a tatár cseleket, és csapatát a Plescsej-tó felé vezette. De az úton újabb nagy tatár lovascsapat tűnt fel. A tatárok lassan visszavonultak az erdőbe, kerülték a megütközést. Jevpatyij tovább folytatta megkezdett útját, és közeledett a Trubezs folyócska medréhez.

Előttük egy fenyvessel benőtt magaslat emelkedett. Kopár csúcsán hóval borított, furcsa, régi épület romjai látszottak.

– Berengyej cár palotája! – mondogatták a szabadlegények. – Itt lakott „Berengyej cár, akinek térdig ért a szakála”!

A romok melletti halmon még egy tatár csapat bukkant fel.

Elöl ötszögletű zászló hosszú végei lobogtak.

– Ott van Batiga! – kiáltotta Jevpatyij. – Előre, sólymok! – És a lovasokkal a halom felé száguldott.

A gyalog szabadlegények egyenletes léptekkel haladtak tovább, készen arra, hogy segítsenek a csernyigoviaknak. A halmon levő tatárok megmozdultak, és leereszkedtek a jégre. A hegy lábánál a lovasok megütköztek a tatárokkal. Jevpatyij áttört néhány szembejövő tatáron, és fölfelé robogott, a fehér zászló felé, amelyen egy kerecsen képe látszott.

Jevpatyij útját elvágandó, egy nagy természetű mongol felemelt görbe szablyával feléje vágatott sárga lován. Jevpatyij cselezett, félrerántotta lovát, majd amikor egymás mellé értek, a mongol mellett nyargalt. A mongol vagdalózott, de Jevpatyij olyan erővel csapott le, hogy a görbe szablya kettétört. Jevpatyij a második csapásával övig kettéhasította ellenfelét; az lebukott a nyeregből. Elszörnyedt kiáltozás tört ki a tatárok között:

– Jaj! Togrul elesett!... *Vaj-dot!* Togrul elesett!...

Jevpatyij újra a halom felé vágatott. Lovasai is odaértek, mellette nyargaltak, és verekedtek a rájuk rohanó ellenséggel. A halomról a tatárok szétszáguldottak.

Jevpatyij megállt a csúcson, és széttétekintett. Mindenfelől özönlöttek a tatárok. Újabb és újabb csapatok nyargaltak elő az erdéből, és körülkerítették a halmot, ahol a romoknál gyülekeztek a rettenthetetlen „hégák” és „farkasok”.

A csata sokáig tartott. A megszámlálhatatlan sok tatár sűrű sorokban támadta az orosz harcosokat. A lóról szállt csernyigovi lovasok szorosán a falak mellett álltak, és nem hátráltak meg a viharos támadások előtt. A rosszul felfegyverzett szabadlegények dühös összecsapásokban sok tatárt terítettek le. De az oroszok sorai gyorsan ritkultak...

Ott, ahol a legjobban tolongtak a harcosok, ahol a leggyakrabban süvítettek a nyilak, ahol a lehangosabban csengtek a pengék, két magas vitéz emelkedett ki a többiek közül. Nem lapultak a földre a csapások előtt, nem rejtőztek el a halált hozó nyilak előtt. Egész testükben kiegyenesedve, elkeseredetten harcoltak, és nem hátráltak.

Mellettük harcoltak tömött sorokban az orosz vitézek. A pontos tatár nyilak lepattantak az erős páncélról, a görbe szablyák nem tettek bennük kárt. Rendíthetetlen falként tömörültek ott a hősök, és visszaverték a tatárok viharos támadásait.

Néha, a tusa szörnyű hangjai között: a tatárok vad üvöltése, az oroszok kiáltozása, a lovak nyerítése, a vas csörömpölése, a sebesültek ordítása közepette, felhangzott egy mély, dörgő kiáltás:

– Tarts ki, Jevpatyij barátom! Vágd az átkozottakat!

Válaszul az a csengő hang szólalt meg, amelyet egykor olyan szívesen hallgattak a népgyűléseken a rjazanyiak:

– Ne félj, Ratyibor atya, nem hátrálok!

Egyenes, fényes kard suhogott Jevpatyij kezében. Ratyibor szörnyű buzogánycsapásai alatt is pusztult a tatár.

A kánok legjobb lovasaikat küldték ide. De a lovak ijedten felágaskodtak, és elrohantak. Voltak lovak, amelyek lovasukkal együtt estek el a vitézek csapásaitól. Akinek sikerült elkerülnie Jevpatyij kardját, azt Ratyibor buzogánya terítette le.

A hatalmas Ratyibor, hosszú, ősz fürtjein csillogó sisakjával, tüzelő, barna arcával, ragyogó mély szemével, kezében a súlyos buzogánnyal rémületet keltett a támadókban; Jevpatyij éppen ilyen ijesztő volt elszántságával és bátorságával.

És a tatárok rémülten hátráltak.

Batu kán hollófekete lován, körülvéve a fővezérektől, oldalról figyelte a harcot. Kézmozdulattal magához hívta Szubudaj-Bagaturt.

– Azt parancsoljuk: hozzátok ide elevenen azt a két uruszutot!

Szubudaj kiküldött egy válogatott századot, azután még egyet... A harcosok nem tértek vissza, és az uruszutok tovább harcoltak. Egy megbokrosodott ló robogott elő, nyergében alig tudott megülni a sebesült lovas. Súlyosan Batu kán lába elé zuhant.

– Dzsihangir! Nem lehet elfogni őket! Ez maga az uruszut Szulde isten!...

Az utolsó szókat a sebesült alig hallhatóan suttogta. Megrázkódott, kinyúlt és elhallgatott. A nukerek félrehúzták. Batu kán elfordult. Arca eltorzult a dühtől.

– Mért alusznak a sámánjaim? – sziszegte.

A sámánok odarohantak, üvöltöttek, verték a csörgősdobokat, táncoltak. Kérték Szuldét, a mindenható mongol istent, hogy sújtsa

le az uruszut istent. Különbéle hangokon hívták felhőkön túli isteneiket, segítségért könyörögtek hozzájuk, ígértek nekik tíz gyönyörű fekete lovat és kilencvenkilenc fogoly ifjút.

De Szulde isten haragos volt. Nem akart segíteni, nem akart leszállni a mély hóba, a feneketlen lápra. Meg a sámánoknak sem tetszett az uruszutok gonosz földje, ahol hóviharak dühöngtek, és kegyetlen fagy csikorgott. A sámánok szerettek volna gyorsan visszatérni a kedves mongol sztyeppékre, ahol kegyes isteneik maradtak.

A harcosok pedig szüntelenül hullottak a szörnyű uruszut vitézek körül.

Már régóta tombolt a harc. De Ratyibor és Jevpatyij nem érzett fáradtságot. Még most is megsemmisítő erővel zuhant a szörnyű buzogány, és az eddigi biztonsággal kaszált az éles kard. És éppen olyan hangosan csengett Ratyibor buzdítása. S mint eddig, Jevpatyij magabiztosan válaszolt rá.

Az orosz harcosok, feledve fáradtságukat, összetömörültek, és tovább csatáztak. Rárontottak a tatárookra, és hangos kiáltásokkal bátorították egymást:

– Előre, csernyigoviaiak! Tartsatok ki, rjazanyiaiak!... Az orosz szabadságért!...

Batu kán szüntelenül, feszült figyelemmel nézte a harcot. Felordított, amikor látta, hogy harmadik százada pusztul el a rettenetes uruszutok csapásai alatt.

– Elveszítem legjobb katonáimat!

A dzsihangir körül szorongó temnikek hátráltak.

– *Vaj-dot* – kiáltották. – Mit tehetünk ellenük? Ezek nem emberek, hanem kemény kövek!

Batu kán az arcára csapott, és felüvöltött:

– Szubudaj! Szubudaj!

Valami parancsot vakkantott az odalovagló öreg hadvezér felé.

A nukerek szétnyargáltak. Dübörgő lódobogás, furcsa nyikorgás, zaj, új tatár kiáltás, recsegés és ropogás hallatszott. A rézgongok éles hangja a halomról elhívta az uruszutokkal küzdő tatár harcosokat.

Amikor Jevpatyij látta, hogy a tatárok visszavonulnak, magasra emelte kardját:

– Előre!... Utánuk!...

De a mellét ért szörnyű ütés belefojtotta hatalmas hangját. Vértől borítva lerogyott.

Rettentő erővel, minden útjukba kerülőt ledöntve, repültek a halmon tömörült orosz harcosokra az óriási kövek. A tatárok szántalpakon odavontatták a kínai kőhajító gépeket.

Ratyibor felüvöltött, mint egy farkas. Elhajította buzogányát, odarohant legkedvesebb barátjához. Kétségbeesetten ráncigálta.

– Élsz, Jevpatyij?... Szólalj meg, barátom!<

Óvatosan ráhajtotta fülét... Vége!.. . Többé már nem harcolhatnak együtt drága Oroszhonért.

Ratyibor fölemelte fejét, körülnézett. Mindenfelől vad dübörgéssel hullottak a szörnyű kövek, és szétzúzták az orosz hősöket.

Ratyibor meghajolt halott barátja előtt, egész, hatalmas testével felegyenesedett, és fegyvertelenül, nagyszerűen, félelmetesen, viharosan lihegő kebelével, égő szemmel elindult az elkerülhetetlen halál elé.

Akik utolsónak maradtak a dombon

*...HOL DOMBORUL HŐS JEVPATYIJ SÍRJA,
TUDJA HAJNAL PÍRJA, AMELY RÁHULL,
TUDTA A VITÉZRŐL SZÓLÓ ÉNEK,
AZ IS ELSZÁLLT A SZELEKNEK SZÁRNYÁN...
[LEV MEJ: ÉNEK JEVPATYIJRÓL]*

A csata vége felé közeledett.

A dombon levő fenyők közt még állt egy maroknyi csoport ember: az utolsók, akik életben maradtak Kolovrat csapatából. A kövek ritkán hullottak a dombra, ahol ezek az emberek állottak szorosan egymáshoz simulva, és nyugodtan várták a halált. Már utolsó nyilaikat is kilőtték. Többet már semmit sem tehetnek.

De igen! Tehetnek!

Egy magas, csengő, szinte gyermekhang váratlanul énekelni kezdett... Hazai, vontatott, bánatos dalt:

*Barátaim, mi jutott az eszetekbe?
Mért lopódzott szomorúság szívetekbe?
Búnak eresztettétek a fejetek...*

Mások is átvették a dallamot, s áradt a dal merészen, szabadon. Azt mondta ez a dal, hogy a haldokló orosz emberek elbúcsúznak a drága hazától. Szinte azt mondta ez a dal, hogy a tatárok nem törték meg az oroszokat!

Batu kán az életben maradt uruszutok felé tekintett, és megparancsolta, hogy állítsák meg a gépeket. Megszűnt a dübörgés. És ekkor a mongol parancsnokokig hallatszottak az elnyújtott, szüntelen ének hangjai. A dzsihangir csodálkozva hallgatta.

– Fogjátok el őket! – parancsolta. – Élve hozzátok ide!

A „győzhetetlenek” rohantak, hogy teljesítsék a dzsihangir szentseges akaratát. Körülfogták a megmaradt uruszutokat. Minden irányból egyidőben dobták ki pányvájukat, és megtörve az uruszutok immár hasztalan makacsságát, hátrakötötték a kezüket. Emlékeztek

azonban a dzsihangir szigorú parancsára, nem végeztek a foglyokkal.

Batu kán figyelmesen nézegette az eléje vezetett foglyokat. Sok uruszut megsebesült, vér borította őket, összeverték a kövek. Voltak a foglyok közt fehér szakállas öregek, és volt két fiatalka is, szinte gyermek. Az uruszutok nyugodtan és komoran álltak. Nem csüggesztették le a fejüket, mint a bűnösök, nem voltak izgatottak, nem rémüldöztek. Halálra szántan néztek a rettenetes kán szemé közé.

– Oldjátok fel a foglyok kezét! – parancsolta a dzsihangir. – Szubudaj-Bagatur, akassz minden uruszut nyakába egy-egy fapajczát.

– Figyelem és engedelmesség! – szólt ridegen az öreg hadvezér. – Baursi. hozd ide a pajczás zsákomat.

– Mondd meg nekik, Galib konaz – fordult a dzsihangir a mögötte álló öreg tolmácshoz –, Batu kán megbocsát a bátor uruszutoknak, és életet s szabadságot ajándékoz nekik. Igazi hősök!

Gleb herceg a homlokát ráncolta, de sietve teljesítette a parancsot. Batu kán mereven figyelte, hogy mit csinál.

Batu kán rámutatott az uruszut foglyokra, és jó hangosan, hogy a katonák is hallják, így kiáltott:

– Íme, így kell szeretni és megvédeni a szülőföldet!

Hadzsi-Rahim fakih, a krónikás, odalépett Batu kánhoz, és földig hajolt a fiatal dzsihangir előtt.

– Te nagyszerű, te igazságos! Száddal most a Szentséges Vezér, bölcs nagyatyád beszélt. Ő tanította, hogy így kell cselekedni...

A baursi az oroszok felé közeledett, akik még nem értették, hogy mi történt. Batu kán megállította a baursit. Gleb herceg lefordította a dzsihangir kérdését.

– Ki kezdte az éneklést?

Az uruszutok összenéztek. Három éltes, szakállas harcos egyszerre lépett előre. De abban a pillanatban odafutott egy fiatal harcos, és eltolta az öregeket.

– Nem igaz, én kezdtem! – kiáltotta szokatlanul magas, csengő hangon. Hevesen felvetett fejjel, kihívóan nézett a dzsihangirra.

Batu kán visszafojtotta mosolyát. Hunyorított, enyhén ferde szemét a berzenkedő, fiatal, csaknem gyermeki arcra, a fiú bátor,

izgalomtól csillogó, sötét szemére vetette. A dzsihangir a tolmácshoz fordult, de a sovány, hórihorgas Burundaj temnik közbeavatkozott. Odament a gyermekharcoshoz, és rákiáltott:

– Uruszut, a Fényesség előtt a földet csókolják! Térden állva köszönd meg a kegyelmét! – És váratlanul, gorombán meglökte a fiút. Az elvágódott, prémkucsmája leesett, a fiatal harcos fejről két szőke hajfonat omlott le.

Ekkor odaugrott Burundaj hoz a másik uruszut fiú, és belecsimpaszkodott.

– Ne bánts! – kiáltotta a gyerek.

Burundaj a kardjához kapott, de a dzsihangir méltóságteljes mozdulattal megállította. Burundaj dühtől eltorzult arccal visszalépett.

– Leány? – húzta csodálkozva a szót Batu kán, és kíváncsian nézte, hogyan rejti el a fiatal harcos a kucsmája alá hajfonatait.

– Hogy hívják ezt a leányt?

– Ő herceg... – szólalt meg gyorsan a fiatal védelmező, de a leány a szavába vágott:

– Hallgass, Poszpelka, nem téged kérdeztek! – Batu kán felé fordult, és nyugodtan válaszolta: – A nevem: Prokuda. Szegény árva lány vagyok...

– Hová való vagy?

– Vlagyimir székvárosba.

Batu kán hanyagul bólintott.

– A harcosaim felégették. Uldemir nincs többé!

– Tudom. Láttam, amikor felgyújtották a várost. Akkor szöktem meg Poszpelkával.

Batu kán elmosolyodott.

– *Berikellja!* – mondta halkán.

Az odafutó nukerek jelentették, hogy megtalálták a két uruszut holttestét: a fiatal vasgyúró harcosét és az öreg sámánét, akik a súlyos kövek csapásai alatt estek el. Batu kán látni óhajtotta őket. A nukerek parasztszánokon odavontatták Jevpatyij és Ratyibor holttestét. A dzsihangir figyelmesen nézte a halottakat, ujjával óvatosan megérintette Jevpatyij félig nyitott szemét.

– Nem! Ezek nem manguszok és sámánok, hanem bátor harcosok, nagy hősök voltak! Ha élnének, szívemen melengetném őket. Harcosaim vegyenek példát róluk!

És a körülötte csoportosuló mongolokhoz fordulva, így szólt Batu kán:

– Adjuk meg nekik a harcosoknak járó tisztességet!

Ekkor Szubudaj-Bagatur, a legyőzhetetlen hadvezér, a közelben álló rideg, szigorú arcú, híres temnikek és nukerek kihúzták fényes kardjukat, fejük fölé emelték, és háromszor kiáltották:

– *Khu! Khu! Khu!...*

NEGYEDIK RÉSZ

A FERGETEG MEGFORDUL

Vaszilko, rosztovi herceg

*...A TATÁROK, BATU KÁN FÖVEZÉRSÉGE ALATT,
ELPUSZTÍTOTTÁK ÉS LEIGÁZTÁK KELET-
OROSZHONT.*

*AZ OROSZOK MINDENHOL HŐSIESEN
VÉDEKEZTEK: NEM ADTA MEG MAGÁT
EGYETLEN VÁROS, EGYETLEN HERCEG SEM.
[N. KOSZTOMAROV OROSZ TÖRTÉNELEM]*

Georgij Vszevolodovics nagyherceg és cár elhagyta székvárosát, Vlagyimirt, és észak felé tartott.

A könnyű trojka, amelybe fogva egymás előtt nyargaltak a lovak, megállás nélkül repült falutól faluig, ahol friss lovakat fogtak be. A nagyherceg szigorúan szólt az összecsődülő falusiakhoz:

– Ragadjatok kardot és fejszét! Állítsatok fel druzsinákat, gyülekezzetek a herceg köré, készüljétek a ravasz, kegyetlen ellenség ellen, halálos harcra! Ki segít nekünk, hogy visszakergessük az ellent a Vadföldre? Senki! Nekünk magunknak kell megvédeni a szülőföldet. Velünk az Isten! Ő megvéd! Magam vezetek benneteket.

A lovak máris elindultak előre a keskeny úton. A herceg medvebőr bundába burkolózva, nyitott szánon utazott. A következő szánban volt két unokaöccse, a harmadikban öreg szolgája az úti elemózsiával. Lovas katonák biztosították a hercegi karaván útját. Az útikalauz, aki jól ismerte az utat, előrenyargalt: télen könnyen el lehetett tévedni az egyhangú, havas síkságon, ahol egyik falu olyan, mint a másik.

A herceg siettette a kocsisokat. Lehetőleg sehol sem állt meg, továbbrobogott. A fagyosan csendes levegő, a ringatózóva sikló szán, az egyenletes lódobogás és a kocsis kiáltozása álomba ringatta a herceget, de most is fülébe csengtek Agafja hercegasszony utolsó

szavai, amelyeket akkor mondott, amikor telt, forró karjával átölelte: „Miért hagysz itt engem, a te fehér hattyúdat? Ha meg kell halni, haljak meg melletted!”

„Az igaz – gondolta a herceg, amikor visszaemlékezett, milyen ridegen és határozottan tolt el felesége belekapaszkodó kezét –, a hercegasszonykát el lehetett volna küldeni messzebbre, Belozerozóba, amerre még a madár se jár. De mit mondtak volna a vlagyimiriak?»A herceg elutazott, és a feleségét is elküldte!«,

A herceg, felocsúdva gondolataiból, összehunyorította a szemét, és megrázkódott, amikor elől, a kanyarodó mögött, váratlanul fekete bokrok bukkantak elő. Úgy rémlett, tatár lovasokat lát, akik lovuk sörényére hajolva, éppen nyilazni akarnak óriási íjokkal... De a kocsis vidáman füttyentett, kurjantott; az oldalra hőkölt lovak egyenesbe értek, s a fekete bokrok elmaradtak.

Másnap estefelé a herceg már keresztülhaladt a Nero-tó havas tükreán. Feltűntek előtte a rosztovi vár, a Kreml falai.

Georgij Vszevolodovics herceg elhatározta, hogy éjszakára Rosztovban marad, és meglátogatja unokaöccsét, Vaszilko Konsztantyinovics herceget. Vaszilkót tisztelték és szerették mind a rokonok, mind a többi herceg. A nép így beszélt róla: „Ő mindenkivel kedves és kegyelmes, s gyűlöli a gőgösséget.” Ezenfelül bátor volt és vitéz. Még mint ifjú, tizenöt évvel ezelőtt, elment a rosztovi sereggel Kijevbe, és a Kalka folyónál részt vett a tatárok ellen vívott csatában.

A szánok óvatosan haladtak Rosztov szűk utcáin, és megálltak a hercegi udvar előtt. Szolgák és katonák futottak elő, kisegítették a herceget a szánból, és karon fogva felvezették a lépcsőn.

– Hol van az én kedves unokaöccsém, Vaszilko Konsztantyinovics herceg?

– A kovácsműhelyben.

– Mi dolga ott?

– Kardot kovácsol.

– Vezessetek csak hozzá.

Georgij Vszevolodovics herceg levetette medvebőr subáját, rókabőr bekecsben maradt, és elindult a katonák után a város sötét sikátorain keresztül.

– Kovácsműhelyeink jó messze vannak, túl az erődítés falain.

Egy csomó kovácműhely feketéllett a tó partján. Belülről kihallatszott a kalapácsok dörömbölése. A kemencék izzóan világító kéményeiből lángpiros füstfelhők gomolyogtak. Tüzes szikrakévék kavarogva szálltak a sötét, felhős ég felé.

A kovácműhelyben lázas munka folyt. A kovácmesterek az üllők fölé hajolva, nagy harapófogókkal fehéren izzó vasrudat tartottak, kis kalapáccsal kopogtatták, s így mutatták a kovácslegényeknek a helyet, ahová üssenek. A jól megtermett legények teljes erejükből nekihuzakodva sújtottak le a nehéz kalapáccsal.

– Mindjárt, mindjárt, kedves vendég! – kiáltotta az egyik kovácslegény, aki éppen olyan kormos volt, mint a többi. – Lám, két darabka vasat forrasztok! Minden vas kevés! A városban már minden reteszt, küszöbvasalást, kerékabroncsot levertem... Minden kell csatabárdnak és kardnak! Kovácsunk sincs elég... magam is kalapálok...

– Hogyan, Vaszilko herceg, te magad forgotod a pörölyt, mint valami közönséges kovácslegény?

A legközelebb álló kovács közbeszólt:

– A mi hercegünk mindent megcsinál, nem rosszabbul, mint egy vérbeli mester!

– Rögtön megmosom a kezem, és hazamegyünk. Hercegasszonykám majd megvendégel piroggal. Hé ragyás Tirja! Gyere ide gyorsan! Váltss fel.

A kovácslegény leengedte a kalapácsot, és átadta egy ragyás képű fiatalembernek. Vaszilko herceg leöblítette kezét egy favödörben, megtörölte összeégett kötényében, ledobta a kötényt, és odalépett Georgij Vszevolodovicshoz. Az égő kovácstűzhely világánál látható lett daliás, magas alakja, szép, derűs és mégis félelmetes arca. Volt valami sólyomszerű az összevont, fekete szemöldökében, figyelő, kutató tekintetében.

A két herceg összeölelkezett, és háromszor megcsókolták egymást.

– Milyen idők szakadtak ránk! Az ember nap nap után hallja: ez meg ez a város elesett, ez meg ez a hős elpusztult, ezeket meg ezeket a nőket meggyalázták!... Most mindannyiunknak fel kell kelniünk, egy akarattal, egy szívvel...

– És egy fej irányításával! – vágta rá Georgij herceg, és kihúzva magát, büszkén, magabiztosan kiment a kovácsműhelyből az unokaöccse után.

A két herceg sokáig ült éjszaka az asztalnál a kenderolajmécses pislogó kis fénye mellett. Pirogba sütött menyhalat, lazacos palacsintát és füstölt medvesonkát falatoztak. Óméhsert iddogáltak, s meghányták-vetették, mitévők legyenek.

Georgij Vszevolodovics elmagyarázta haditervét:

– A tatárok az egész orosz földet előzönlük, mint árvízkor a folyók, és mindinkább kisebb csapatokra oszlanak. Nekünk viszont egyetlen hatalmas erőt kell gyűjtenünk, egységes, félelmetes sereget kell teremtenünk. A gyülekezés azonban csendben és titokban történjék, félreeső erdőkben, nehogy a tatárok megtudják, hogy valahol gyülekezik a haderőnk. Aztán le kell csapni egy tatár csapatra, és megsemmisíteni, utána egy másodikra és harmadikra: lehetetlenné kell tenni, hogy egyesüljenek! Az kell, hogy megosztva tartsuk őket, és külön-külön verjük szét.

– Eljár a drága idő. Hol gondolod, hogy a sereg gyülekezék?

– Valahol Halicsban, Veszjegonszkban, a Fehér-tónál.

– Nagyon messze van!

– Akkor tudod, hol gyűjthetjük egybe az erőket? A Mologa folyónál! Áthatolhatatlan erdők vannak ott, hogy mást ne említsek, a Servini-erdő! Meg aztán még miért alkalmas hely ez? A tatárok, akik kincsekre vágyakoznak, természetesen Novgorodnak mennek. Hol is találni olyan énekes, tengerentúli portékákat, mint a novgorodi kupecok raktáraiban? Amikor a tatárok hajba kapnak a novgorodiakkal, a mi seregünk elvágja a tatárok útját, és hátulról rájuk törünk. Ott végzünk is velük!

– Én másképpen csinálnám – válaszolta Vaszilko. – Jevpatyij Kolovratnak kis csapata volt, mindössze körülbelül félezer harcosa, és hogy elcsépelte a tatárt!

– De elesett!

– Elesett, de alaposan megtépázta őket. Így kell harcolni velük, a nyomukban lenni, rátörni alvó táborukra, elrejtőzni az erdőkben, kivárni az alkalmas véletlent... Úgy gondolom, mindenféle önkéntes

harcoscsapatokat kell alakítani, segíteni neki, hogy a tatárok sohase tudhassák, merről fenyegeti őket veszély.

– Nem, ez nem helyes! Így szétforgácsoljuk erőnket. Istenbe vetett hittel össze kell gyűjteni a félelmetes sereget, s templomi zászlókkal és pópákkal az élen kell a döntő csatába rohannunk. Isten akkor nem hagy el minket, és haragjában lesújtja a pogány erőszaktevőket. Hiszem, hogy nekem kell végrehajtanom ezt a dicső hőstettet. Az egész orosz föld az én segítségemet várja. És én megmentem az orosz földet!... Téged pedig, Vaszilko Konsztantyinovics herceg, arra kérlek, segíts nekem! A te szavadnak hisznek, a te tanácsodat megfogadják. Küldj szét futárokat minden herceghez, bojárhoz, vojvodához, hogy jöjjenek druzsináikkal és toborzott csapataikkal a Mologa folyóhoz... Ott ütök harci tábort, s onnan magam vezetem a dicső sereget a tatár elpusztítására.

– Mindent megteszek, hogy segítsék a hazán, s a rosztovi daliákkal együtt magam is elmegyek.

Harci tábor

Rosztovból szétszáguldottak a futárok. Georgij Vszevolodovics nagyherceg és Vaszilko Konsztantyinovics herceg levelét vitték a hercegekhez, vojvodákhoz és helytartókhöz Novgorodba, Pszkovba, Polockba, a Volga menti városokba: Szugyiszlavlba, Jaroszlavlba, Kosztromába és tovább: Halicsba meg a Fehér-tóhoz. A harcosokat a Vörös Halom közelében levő harci táborba hívták, ahol az orosz férfiak egységes, nagy hadseregbe fognak gyülekezni.

Mindenfelől özönlöttek a harcosok a Vörös Halom felé. Voltak köztük páncélos lovasok karddal és lándzsával. De a többség parasztköpenyes vagy bekecses gyalogos volt, s egy szál dárdát vagy fejszét hoztak csak magukkal.

Georgij herceg nem mutatkozott a Vörös Halmon.

– Hol a harci tábor? – kérdezték a gyülekező hadfiak.

– Titok! Nehogy a tatárok időnap előtt megtudják...

A tábortüzek mellett melegedve beszélgettek az emberek:

– Jó, hogy a vlagyimiri nagyherceg végre-valahára felhagyott a hosszas töprengéssel!

– Ő most a legerősebb minden herceg közt, itt az ideje, hogy az orosz sereg élére álljon. Már régen így kellett volna cselekednie, amikor az első hírek jöttek a tatárok felől!... Nagy hibát csinált akkor, hogy nem támogatta a rjazanyiakat...

– Az elszalasztott idő miatt, lám, mennyi orosz ember hullott el hiába!

– Az egész világnak síkra kell szállnia a kegyetlen ellenség ellen, mert csak akkor győzhetjük le...

– Hej, hogyan pusztul az orosz föld a hercegek viszálykodása meg marakodása miatt!...

Georgij Vszevolodovics nagyherceg rövid rosztovi tartózkodás után Uglicsba sietett, a Volga mentén Miskinig utazott, onnan pedig az erdőkön keresztül a Szity folyóig, nem messze attól a helytől, ahol a Szity a Mologába ömlik. Ott, Bozszenka faluban, a herceg megszállt a pópánál, Vahramej atyánál. Vén volt a pópa, mint roskatag kis fatemploma, és szeretett a régi időkről beszélni. Olimpiada, a pópa felesége – lötyyedt, mint a kovász –, nyájasan, vendégszeretően,

nesztelenül rohangált a szobában, és hajlott korát meghazudtoló fürgeséggel hordta a vendég elé a sózott rizikegombát meg a pirogokat, amelyek felerészben gombás kásával, felerészben pedig hagymás hallal voltak töltve.

Vahramej atya elmagyarázta, hogy Bozscnka faluba nyugat felől csupán egy út vezet Bezseckből, kelet felől pedig csak télen lehet elérni a Mologa és Szity folyón. Körös-körül erdők: nyáron járhatatlan, ingoványos láp, süppedékes „ablakokkal”, amelyek még a nagy hidegben sem fagynak be, csak párolognak.

– Ez azt jelenti, hogy a tatárok nem juthatnak ide! – szólta Georgij herceg.

– Mind megfulladnak! – bizonygatta Vahramej atya.

– Kedvemre való hely! Itt ütöm fel harci táboromat.

– Isten segítségével! – helyeselt Vahramej atya. – Kezdd el, nagyuram, én meg imádkozom, s mindennap kérni fogom a mindenható Urat, hogy seregeidet ajándékozza meg győzelemmel és az ellenség fölötti diadallal.

A felhívásra elsőként a herceg táborához legközelebb lakók, a Szity környékiek jelentkeztek. Katonákat küldtek, és szénát, lisztet meg sózott halat szállító szánkaravánt. Jöttek a „szickárok”^[154] parasztköpenyben, színes szalagokkal kivarrt nyúlőr bekecsben, vállukig lógó hosszú hajukon farkasbőr füleskucsmával. Rövid lándzsájukra támaszkodva, szorosán egymás mellett megálltak a tornác előtt, ahova kijött a herceg. A „szickárok” véne előlépett, és selypesen hadarta:

– Miért hívtátál? Mit cináljanak a „szickárok”? Mondd meg nekünk, erdőbelieknek, miodát vágjunk ki?

Georgij herceg rögtön kimutatta, hogy járatos gazda. Elrendelte, hogy az egyik csoport állítson föl a Szity folyó partja mentén gerendaházakat, és keményen megparancsolta, hogy minden építményben legyen agyagból és kövekből rakott pest. Egy másik csoportnak azt parancsolta, hogy ásson hosszú árkokat, amelyek olyan mélyek, amilyen magas egy ember.

– Ezt meg tudjuk cinálni! – válaszolták a „szickár” muzsikok. – Lápockát ásni, fáckát kivágni, értünk mi ehhez.

A parasztok tüstént elindultak libasorban az erdőbe, és felhangzott fejszékük csattogása. Döntötték a vörösfenyőt meg a lucfenyőt, s a

Szity magas partján csakhamar kéreglemezzel borított, lapos tetejű új gerendaházak emelkedtek. Néhány nap múlva már füstölögtek is a kémények.

Jöttek mindenfelől az önkéntes harcosok egyenként vagy tucatjával. Georgij herceg mindenkinek kiadta a munkáját: egyesek alacsony földkunyhókat ástak; mások szálfát, tuskót, korhadtt fát szállítottak, és hosszú torlaszokat csináltak belőle.

Hamarosan megérkezett Vaszilko Konsztantyinovics rosztovi herceg, háromszáz lovas és ezer gyalogos katonából álló csapatával. A csapatot szánkaraván követte; a szánokon hús, liszt és széna volt.

A herceg belovagolta a nyüzsgő tábort, összevont szemöldöke alól a fehér gerendaházakra sandított, megállította lovát a torlaszok előtt, a fejét csóválta, és elindult a templom felé. A pópa háza melletti új gerendaház fölött a fekete nagyhercegi lobogó lengedezett. Az Örökkévaló Megváltó képe volt ráhímezve aranyfonallal.

A fehér kecskeszakállas, varkocsba font ősz hajú, öreg pap hosszú, kifakult reverendájában kilépett a tornácra.

– Dicsőség néked, Vaszilko Konsztantyinovics herceg! Tisztelj meg azzal, hogy bejössz hozzám melegedni.

– Jó egészséget, Vahramej atya! Rég nem láttalak, az utolsó jávorszarvas-vadászat óta. Hát csak tovább öregszel te is, meg a kis templomod is?

– A vállam görnyedezik, de ez a vén fej még mindig tartja magát, és talán jó is még valamire.

A herceg leszállt szép, fakó lováról. Egy katonája odafutott, és megfogta a ló kantárját. Vaszilko felment a vén ház tornácára, és megcsókolta Vahramej atya áldásra emelt, ráncos kezét.

– Mi az, talán várost építetek?

– Valami olyasfélét – válaszolta a pap.

– És vajon soká áll majd ez a város? Egy évig, kettőig, vagy tovább?

– Mit mondhatok én? Én csak egyszerű pópa vagyok. Ebben Georgij Vszevolodovics nagyherceg határoz. Megparancsolta, hogy építeni kell, gerendát szállítani – és lám, épül az erődítés.

– Úgy látom, sok nép összegyülekezett. Hogyan élelmezik az embereket?

– Urunk mindenre gondol. Amikor a harcosok idejöttek, hoztak magukkal kenyeret. Ezenkívül a nagyherceg parancsára mindenhol hoznak lisztet meg sózott halat. Az itteni „szickár” asszonyok pedig kelesztik, dagasztják és megsütik a kenyeret.

– Hát szénátok van-e? Nekem lovas katonáim vannak.

– A te lovad számára akad nálam széna. Nyáron kaszáltam a tehénkéimnek. A katonáidnak meg a herceg ad. Láttam, hogy a parasztok szénát is szállítanak... De hát minek fagyoskodunk a tornácon? Lépj be, herceg, Isten hozott szerény hajlékomba.

Vaszilko herceg a katonái felé fordult, akik a part mentén álltak fel; magához hívta az első század parancsnokát:

– Nézd meg a tábort, és keress helyet, ahol elhelyezhetjük a lovakat. Én megbeszélem Georgij Vszevolodovics herceggel az élelmezést.

– Háromnapi szénánk van még. A zabunk is elég tíz napra.

– Csak arra ne kerüljön sor, hogy a lovainkat levágják scsibe! Mennyi nép összesereglett!... De itt a nagyherceg!

Georgij Vszevolodovics totyogósan, nyitott bundában, vidáman, vörösre párolódott arccal jött.

– Jól kiizzadtam a fürdőben! Szeretek melegedni... Sikerült itt hat új fürdőt felállíttatnom... Fürdő nélkül az emberek eltetvesednek!... Azt se tudom, hol áll a fejem, mindenről gondoskodnom kell!... Isten hozott, unokaöcsém, Isten éltesse! Öleljük meg egymást, és gyerünk új házamba!

Batu kán a kolostorban

Amikor Batu kán Uglics közelébe érkezett, megállította lovát. Rámutatott korbácsával egy szálfákból ácsolt furcsa épülettömbre, amely olyan volt, mintha rendetlenül rakták volna egymás mellé a házakat. A tetőkön kereszttek álltak.

– Mi ez?

Szubudaj-Bagatur, aki szinte félálomban lovagolt Batu kán mellett, felocsúdott, és elkiáltotta magát:

– Tolmács! Hívjátok a tolmácsot!

– Tolmács! – kiáltották a nukerek.

Egy öreg polovec tolmács nyargalt oda.

– Ez a Feltámadás férfikolostor. Néhány száz szerzetes lakik benne. Olyan sámánok ezek, akiknek tilos nőkre nézni. Örökösen imádkoznak...

– Miért imádkoznak?

– Hogy a földön békesség és csendesség legyen...

– Nekem ez nem kell!

–... hogy ne legyen éhínség, földrengés, tűzvész...

– Nekem ez sem kell! De meg tudják-e tudakolni az isteneiktől, hogyan végződik a háborúm, amit Gjurga herceg ellen viselek?

– Meg!

– A mai éjszakát az Istennek ebben a házában töltöm – szolt Batu kán, és Szubudajra sandított. Az öreg erősen szipákolt.

– Tolmács! – parancsolta Szubudaj-Bagatur. – Egy század nukerrel lovagolj egyenest az uruszut isten házába. Mondd meg a fősámánnak, hogy mindjárt megérkezik Batu kán, a hatalmas dzsihangir.

– Parancsod teljesítve lesz, Győzhetetlen!

A tolmács a nukerszázad élén nyargalt a kolostorba, Szubudaj-Bagatur pedig hívatta a századost. Arapsa odalovagolt felcicomázott pej lován. A mén sötét szőréen ragyogott az ezüst nyaklánc. A lószerszámot ezüst és aranyozott lemezek és láncok díszítették. Valami elesett uruszut vojvoda lováról vették le.

– Zárd körül a kolostort! – rendelkezett Szubudaj-Bagatur. – Állíts őrt minden kapuhoz. Vizsgáld meg a házakat és a pincéket, nem

rejtőztek-e el katonák, vagy nem állítottak-e valami ravasz csapdát. Mondd meg az uruszutoknak, hogy óriási szerencse szállt rájuk: maga a világ ura tölti náluk az éjszakát! Állíts öröket a házak belsejébe, a lépcsőkhöz és a főátjárókhöz. A tíz legéhesebb nukert állítsd a konyhába, hogy egyenek ott, és figyeljék, nem készítenek-e a sámánok valami rosszat vagy tiltottat. Ha valami nem megy rendjén, ha valami rossz szándékot vesznek észre, verjenek rá a korbácsukkal a szakács tarkójára. És vigyázz, nehogy egyetlen más csapatból való mongol harcos bemerészkedjék a házba, amíg Batu kán, a dzsihangir, ott pihen.

– Figyelem és engedelmesség! – válaszolta Arapsa, és elvágatott, hogy teljesítse a parancsot.

A kolostor főtemplomában ünnepi misét tartottak. A jobb oldali falnál szőnyegekkel borított emelvényen két magas hátú karosszék állt. Az egyikben Batu kán ült maga alá húzott lábbal, görbe szablyáját térdére tette. A másik karszékből Julduz-hatun ült. Aranycsipkével és gyöngyfüzérékkel ékített, magas, fekete kucsmát viselt. Batu kán körül, a padlón helyezkedett el a dzsihangir hat legfőbb kánja. Ott volt Szubudaj-Bagatur is. Áthatóan és bizalmatlanul összehúzott szemmel figyelte mindazt, ami a templomban történt.

Ünnepélyes volt a mise. Maga a püspök tartotta, aki megmenekült a tatároktól, és a kolostorba érkezett. Az öreg, nagyon sovány, görnyedt püspök a templom közepén levő emelvényen állt, rajta brokát miseruha, s fején csillogó, aranyos mitra. Jobbra és balra előtte tizenkét pap állott mereven – hat-hat egy-egy oldalon – színes, ünnepi, brokát miseruhában. Két, ugyancsak brokátba öltözött fiú, hosszú gyertyával kezükben, a püspök két oldalán állt. Az ikonok előtt gyertyák és mécsesek égtek. A pislogó kis fényeket visszaverte a brokát és az aranyozott ikonállvány.

Batu kánnak tetszett az új látványosság. Néha bólintott, elmosolyodott, próbált együtt énekelni a kórossal. Színes kis szikrák csillantak meg Batu kán arany arcvédő rostéllyal ellátott acélsisakján, ezüst páncélingén s a nyakában függő, nagy smaragdokból és gyémántokból fűzött láncán. Valahányszor Batu kánhoz lépett a magas, jól megtermett szerpap, és nagy ívben

meglóbálta a füstölgőt, s illatos füstbe borította, Batu kán kegyesen biccentett, és hangosan beszívta a tömjén édes füstjét.

Julduz mozdulatlanul ült a mély karosszékben. Ezüsttel hímzett, kínai selyemruhájában, drága kősöntyűivel, gyémántos karpereceivel, a kifehérített, merev, szinte babaarcú fiatalasszony olyan volt, mint egy kis bálvány. De tágra nyílt szeme lázasan csillogott.

A hűségese I La-he ott állt a karosszék mellett, Julduzra sandított, lehajolt hozzá, és suttogott:

- Légy nyugodtabb! Ne mutass izgalmat. A nagyúr észreveszi.
- Ott van! Ott, az ablaknál... ilyen közel!... Beszélnem kellene vele
- válaszolta suttogva Julduz.

Az oldalkijáratnál egy nuker állt lándzsájára támaszkodva. Acélsisakot, páncélinget és vörös bolgár csizmát viselt. Fiatal, bajusztalan arca egykedvűnek látszott. Néha Batu kán felé tekintett, de leginkább a kis csillámablakot nézte, melyen keresztül halványan derengett a borús téli nap kékes fénye. Muszuk volt, aki őt állt a kijáratnál. Egyszerre csak észrevette, hogy Batu kán felesége állhatatosan nézi. Igen, az asszony határozottan őt nézte. Muszuk elfordult, de csakhamar ismét találkozott a kicsiny asszony makacs tekintetével.

„Mi különös van rajtam? – gondolta Muszuk. – Mit néz rajtam a kán felesége?”

Újra elkapta az asszony tekintetét. Észrevette, hogy a szolgáló lehajol úrnőjéhez, mintha nyugtatgatná. Most hirtelen egy gondolat villant fel élesen Muszukban: „Ez a sötét szem... ez a keskeny áll... Mennyire hasonlít rá! De hát mi köze lehet egy szegény pusztai kislánynak a világ meghódítója drága ékszerekkel felcicomázott feleségéhez? Nem! Ez csak álom, ez lehetetlenség!” És Muszuk újra nézegetni kezdte az ablakot.

Muszuk váratlan, bömbölő felkiáltásra ocsúdott fel. Egy nagy termetű, hatalmas szerep, aki brokát karinget viselt, dörgő hangját kieresztve így kiáltott:

- A legnagyobb hatalmú, legmeltóságosabb kán...

A tisztos, méltóságteljes rendházfő atya kivált a szerzetesek csoportjából, nesztelen léptekkel a szerepaphoz ment, és vörös, húsos fülébe súgta:

– Engedd ki jobban!

A rendházfő szavai után a szerep tovább bömbölte a hosszú életért mondott imát:

– A mi nagyurunk...

– Még jobban engedd ki! – noszogatta a rendházfő atya.

A szerep vérvörös, felduzzadt arccal ismételte:

– A mi nagyurunk, a közeli és távoli népek uralkodója, Batiga Dzsucsievics cár sokáig éljen!...

A kóruson levő kar belevágott, és háromszor ismételte:

– Sokáig, sokáig éljen!...

A kiválasztottak a mise után jemeniek a hosszú, keskeny kolostori ebédlőbe, ahol a legeslegjobb ebédet szolgálták fel, amit csak a szerzetes-szakács a rendházfő atyával együtt ki tudott eszelni. Volt kecsegből főzött halles, óriási tokhal egészben, sült menyhallal töltött pirog, halpástétom apróra vagdalt rizikegombával, mézes-lekváros búzakása, áztatott alma és nagy szemű fekete kaviár. A felszolgálók nagy, faragott fatálakon hordták az ennivalót. A szerzetesek a pincékből zöld erjesztett borral és erős ó-méhserrel teli agyagkorsókat hoztak fel. Még habzó házisert is ittak, meg meggyből és más bogyókból készített párlatokat.

Batu kán az asztalon ült. Balján az archimandrite, mellett Szubudaj-Bagatur. Batu kán jobbán – csillogó ékszerekkel, pompás ruhában – Julduz-hatun. utána a hat előkelő kán. Lejjebb ültek a szerzetesi süveges és bő, fekete reverendás legöregebb és legtiszteletreméltóbb barátok.

Az öreg püspök megáldotta az asztalt, aztán, betegségére hivatkozva, eltávozott cellájába, hogy pihenjen.

Batu kán nagyon keveset evett, nagyon vigyázott, de mindent megízlelt. Szubudaj-Bagatur csak hagymás, olajos hajdinakását evett. A ruhája alól kiszedett, saját rézcsészéjébe merte a kását a tálból. Miután kinyalta a csészét, Szubudaj ugyanabból a csészéből kóstolgatta végig az italokat. Ami nem ízlett neki, kilötyyentette a padlóra.

Ebéd közben odament Batu kánhoz I La-he, a kínai asszony.

– Julduz-hatun már nem állhatja tovább a sós hal szagát, és nem tudja hallgatni az uruszut sámánok durva hangját: mindjárt összeesik a gyengeségtől. Ki kell vezetni innen!

Batu kán ránézett Julduzra. Az asszony mozdulatlanul, lesütött szemmel ült, mintha aludnék. Batu kán megparancsolta, hogy vezessék feleségét egy szobába, ahol a kis kánné kipihenheti magát.

A méltóságteljes rendházfő atya felállt, végigsimította sűrű körszakállát, s maga vezette a kánnét és a kínai nőt a legszebb cellába.

A cella ajtajában

Arapsa hívatta Muszukot. Keresztülmentek fedett átjárókon, lépcsőket másztak, sötét zugok mellett haladtak. Arapsa végül is megállította Muszukot egy hosszú, keskeny átjáróban. Az átjáró egyik oldalán a halhólyaggal bevont, kis homályos ablakon át szivárgott be a fény, a másik oldalon egy sor zárt ajtó volt. Arapsa rámutatott az egyik ajtóra.

– Itt pihen a dzsihangir felesége, az othan-hatun^[155]. Senkit se engedj ide. Egész éjszaka őrködnöd kell. Majd én váltalak fel. Ne mozdulj erről a helyről.

Muszuk sokáig állt. Néha fekete süveges, hosszú fekete ruhás öreg szerzetesek mentek el előtte. Tenyerükkel eltakarták égő viaszgyertyájukat, és valamit suttoztak.

Hangok hallatszottak. Szubudaj-Bagatur jött, mögötte karon fogva vezették Batu kánt. Batu tántorgott, hadonászott, mintha valamit meg akarna fogni a levegőben, és akadozó nyelvvvel beszélt:

– A Szentséges Vezér megengedte, hogy az ember háromszor egy hónapban lerészegedjen, de jobb, ha csak egyszer... Én mondom... a mongol sámánok is, az arab mullák is és az uruszut pópák is... nagyon hasznos és odaadó embereim! Ők tanítják a népet a hatalom iránti engedelmességre, rábeszélik, hogy ne lázadozzanak, és idejében fizessék az adókat. Minden sámánnak pajczát adok, hogy szabadon utazhassanak földjeimen, és begyűjtsék a pénzeket. Megparancsolom, hogy a sámánok, mullák és pópák semmiféle adót se fizessenek...

Az archimandrita és négy szerzetes nagy égő gyertyákkal elkísérte Batu kánt a cellája ajtajáig. Batu kán tántorogva bement.

Az archimandrita mélyen meghajolt Szubudaj előtt, és a szerzetesekkel együtt távozott.

Szubudaj-Bagatur így szólt:

– Az Istennek ebben a házában most mindenki részeg. Félek, hogy tűz üt ki, hogy a nukereink megsértik a szerzeteseket, és mészárolni kezdenek. Te, nuker, állj, és nagyon figyelj! El ne mozdulj a helyedről. Én magam bejárom a kolostort, és ellenőrzöm az öröket.

Muszuk teljesen bizonytalan volt...

„Julduz?... Vagy nem Julduz? Nemi Természetesen tévedek! Az életben nincs ilyen mese... De a fűgék?... És a hang a pusztában, amely néven szólította? Meg az a kis kéz, amely a kalapáccsal és aranypénzekkel bélelt kis selyemzacskót ledobta?...”

A szakadt ablakhártyán keresztül látszott a kolostor nagy kertje, a fekete, lombtalan fák. Buckákban állt a kékes hó. Kis, letaposott ösvény szelte át a kertet. Az ösvényen lassú léptekkel járkált egy hosszú bundás, lándzsával felfegyverzett nuker... A szél befűjt az ablakon, és hóporral szórta be Muszukot.

Zörej hallatszott. Muszuk hátranézett. Könnyű ruhában teljesen beburkolt, arányos termetű, alacsony nő állt előtte. Fejét tarka sálba bugyolálta. Tágra nyílt szemmel, nyugtalanul néz; ez a szempár valamit vár, valamit kérdez.

A nő egy lépést tesz előre.

– Muszuk?

Muszuk megfordult. Páncélinge megcsörrent.

– Egyetlen kérdés éget – csengett az ismerős hang. – Te is elfogadtál abból a pénzből, amit értem kaptak?

Muszuk mohón tekintett az asszony csillogó szemébe.

– Csak az a vétkem, hogy nem voltam otthon, amikor bátyáim elvezették az én kis Julduzomat. Ha láttam volna, megverekedtem volna velük, mint leggonoszabb ellenségeimmel. Amikor megtudtam, hogy mit tettek, megátkoztam a jurtánkat, és elhagytam apámat s bátyáimat.

– Újra élek! – Az asszony még akart valamit mondani, de elharapta a szót.

Muszuk éles hangon megszólalt:

– Julduz most a parancsolóm felesége. A parancsolómé, aki lovat, kardot és páncélt adott nekem. Ő bőkezű, gondos és igazságos a nukerei iránt. Bátran és gyorsan cselekszik. Nagy ügyet hajt végre. Végigszáguld az egész világon, és nem akad egyetlen hadvezér sem, aki le tudná győzni... Én szerettem őt...

– És most? – kérdezte elfulladó hangon Julduz.

– Most gyűlölöm kell.

Julduz simulékonyan, mint egy macska, átkarolta Muszukot. Érezte a páncéling jéghidegségét. Muszuk arca elsápadt. Éppolyan

mozdulatlan és hideg maradt, mint a páncélja.

– Hát már nem vagy az én Muszukom?

Piciny kezével megsimogatta Muszuk arcát. Sohasem érzett virágillat ütötte meg a nuker orrát. Muszuk megremegett, félig lehunyta szemét, és nem tudta, hogyan viselkedjek.

– Mondd, Julduz, nagyon szeret téged?

– Engem?... Magam sem tudom, miért szeret! Batu kán egyszer azt mondta, hogy amikor koldusként bujkált ellenségei előtt, három forró lepényt adtam neki. Megígérte, hogy azért a három lepényért három birodalmat ajándékoz nekem: északit, keletit és nyugatit... Most majd azt mondom neki, hogy a bátyám vagy, s akkor elhalmoz ajándékokkal, mint a mesében. Brokátba öltöztet, gyémántos karpereceket és ménest ad neked!

– Azt mondd, hogy a bátyád vagyok? Bátyáim adtak el téged, aki drágább voltál nekem Allahnál és az egész világnál. A lovam megmaradt, az jobb hozzám, mint a bátyáim. Elmegyek Batu kántól...

Julduz megtántorodott, aztán megint előreugrott, és tovább simogatta Muszuk szigorú arcát.

Ajtó csikordult, s gúnyos „Dze-dze” hallatszott! Mindketten hátranéztek. Az ajtóban ott állt Batu kán.

A szomszédos cellák félig nyitott ajtóiból kinéztek a vendég kánok.

„Siess!”

A kulcsár atya szűk cellájának birkabőrrel letakart fekvőhelyén, maga alá húzott lábbal ült a testes, súlyos Szubudaj-Bagatur. Az öreg hadvezér mozdulatlan, meredt szemmel bámulta a megvetemedett deszkára festett régi ikont. Szent Vlaszijt, a házi- és más állatok védelmezőjét ábrázolta a kép.

– Ez az isten elkel a mi mongol uluszainkban is! – mondta hangosan önmagának Szubudaj, és fürkészően nézte Vlaszij szigorú, sötétbarna arcát és felfelé kunkorodó, gubancos, ősz szakállát. – Ez igazi, nekünk való, mongol isten. Szereti és óvja a jószágot, vigyáz a tehenekre és a birkákra s a lovakra is. Pedig a mi lovainknak szükségük van védelmezőre, különben elpusztulnak itt, az uruszutok országában, ahol az utakat lápok és hegy magas fenyők zárják el. A hara-kun^[156] haragból és ostobaságból felgyújtja a gabonakereszteket meg a szénaboglyákat... Mondd, Szaklab, te magad is uruszut vagy, miért csinálják ezek ezt? Nem jobb, ha behódnak Batu kánnak, a mongolok urának?

Az ajtó melletti padkán ülő sovány rabszolga egykedvű, álmos hangon válaszolt:

– Én már negyven éve nem jártam erre. Most semmit sem tudok arról, hogyan gondolkoznak szuzdali parasztjaink. Örökösen veled kóborlók a nagyvilágban, nem beszélgetek az emberekkel. A fazekakon meg a kuktákon kívül semmit se látok.

Szubudaj tovább oktatta a rabszolgáját:

– Mindent elfelejtettél, Szaklab! Ez nem helyes. Mindenre kell emlékezni, és mindent meg kell magyarázni a gazdának. – Szubudaj kihúzta magát, és éles, parancsoló hangon folytatta: – Menj és nézd meg, helyükön állnak-e a nukerek, nem szunyókálnak-e? És azonnal gyere vissza hozzám!

– Tudtam előre! Még éjszaka sincs nyugta az embernek! – dörmögte Szaklab kifelé menet.

Szubudaj összehúzta szemét. Feje elnehezedett, kinyílt a szája. Elaludt, és álmában a sztyeppét látta... a végtelen, szürkés-kék sztyeppét, a szélben himbálózó magas, sárga virágokat. A bíborpiros nap már lement a lila dombok mögött, és becsukta ajtaját.

Antilopcsorda haladt a sztyeppén át, ugrált a nap felé. „Siess, száguldj a faluig, míg nem bújt el teljesen a nap!” – suttogta egy hang. Kinyújtja karját, hogy visszatartsa a napot. Karja átnyúlik az egész sztyeppén, és kezében lándzsa van. A lándzsa hegye keresztüllyukasztja a napot... De ez már nem a nap, hanem Kofa, rjazanyi vojvoda véráztatta feje... A nukerek sebesülten fogták el a vojvodát, de az tovább harcolt, amíg a vasgyúró Togrul kardcsapással le nem vágta az öreg vojvoda fejét... A fej kinyitotta szemét, gúnyosan kacsintott, és ezt suttogta: „Siess! Különbö megreked a hóban szerencsétlen sereged...”

Durván zörgettek az ajtón. A mécs lángja himbálózott, árnyak ugráltak a mennyezeten. Hóval borított, hatalmas termetű mongol nuker lépett a cellába. Megbotlott a pad lábában. Prémkucsmájának ellenzője elfödte fülét és arcát. Csak fekete, fagyott, foltos orra meg nehezen mozgó szája látszott.

– Figyelem és engedelmesség!

– Hallgatlak – mondta egykedvűen a hadvezér.

– A fekete uruszut sámán két szót hajtogatott: „*Bajza*^[157], Szubudaj.” A fekete sámán idetolakodott. Arapsa százados azt parancsolta, hogy vezessem eléd.

– Hol a fekete sámán?

– Itt, mögöttem! – a mongol oldalt lépett. Ott állt, ugyancsak teljesen hólepetten, a fekete barát, hosszú pásztorbottal, tarisznyával a hátán. Fekete süvege sűrű szemöldökére volt húzva.

Szubudaj hunyorogva nézte a barátot. Az levette süvegét. Őszbe csavarodó fürtjei és hosszú, fekete szakálla nagyon ismerős volt. Tatárul szólalt meg:

– *Bajza*, Szubudaj-Bagatur! Fontos hírek.

– Menj! – mondta a hadvezér a nukernek. – Várj az ajtó előtt. Majd hívlak.

A mongol, óriási csizmájával topogva, kiment. Az ajtó bezárult. A szerzetes körülnézett, levette bő felsőruháját, odalépett Szubudajhoz, és leült melléje a fekvőhelyre.

– Szerzetesnek öltöztem. Megáldottam a parasztokat. Folyton a kezemet csókolgatták.

– Tovább, Galib konaz!

– Mindenkit megkérdeztem, hol van Georgij Vszevolodovics nagyherceg. Mindenhol ugyanezt a kérdést hallottam: „Hol van Georgij herceg? Hol gyülekezik a sereg?” Mindenki, aki csak képes rá, lándzsát és fejszét élesít. Mindenki csapatostul észak felé tart. Én is siettem. Ahol tudtam, szánra ültem, ha meg nem akadt útitárs, gyalog folytattam utam, csak hogy kedvedben járjak.

– Tovább, Galib konaz, tovább!

– A parasztok, akik a szánjukon vittek, így beszéltek: „Imádkozzál értünk, hozz nekünk győzelmet!”

– Elég erről! Hol van Gjurga konaz?

– Áthatolhatatlan őserdők ösvényein át elérkeztem...

– Hová?

– A Mologa folyóhoz.

– Mologa? Hol van a Mologa?

– Észak felé... A fontos hírekért egy zsák aranyat ígértél nekem.

– Még nem hallottam fontos híreket. Te csak jársz-kelsz, és az egésznek semmi értelme.

Gleb herceg hallgatott, és bizalmatlanul nézett a hadvezér merev arcába. Horgas ujjait előrenyújtotta, várta a megígért aranyat.

– Nagy bünt veszek a lelkemre! Saját népem ellen cselekszem. A másvilágon ezért tüzes vasvillával sütögetnek az ördögök.

– Jól teszik! Megérdemled.

– Várom az aranyat.

– Megadom. Sokat adok. Mondd el, amit tudsz.

– A Mologa a Volgába ömlik, a Mologába pedig a kis Szity folyó. E mellett a kis folyó mellett fekszik Bozszenka falu. Egy régi templom van benne. A templom mellett, a pópa házában lakik Georgij Vszevolodovics herceg. Ugyanott gyülekezik a hadsereg.

Szubudaj visszahőkölt. Szeme felfelé fordult, mintha a régi, pókhálós gerendamennyezetet nézné. Bal kezével benyúlt a kebelébe, előhúzott egy kopott bőrzacskót, amely tarka zsinórral volt bekötve. A zsinór végén sárga borostyángömb...

– Itt van háromszáz arany. A felét megkapod most, a másik felét, amikor odaérünk ahhoz a Szity folyócskához. Te mutatod az utat. Ha becsaptál: a Szity folyónál villára szúrnak, és elégetnek a máglyán. Az én mongol nukereim nagy örömmel égetnek el téged elevenen.

Gleb herceg hebegve suttozta:

- De ez nagyon kevés!
- Ha nem akarod, ne vedd el!

Szubudaj fél kézzel, fogai segítségével ügyesen kibontotta a zacskót, olvasatlanul a térdére öntötte az aranypénz felét, felmarkolta, és a herceg felé nyújtotta. A herceg mindkét tenyerét odatartotta.

– Csakis az ügyem érdekében fogadom el ezt az aranyat – mondta a herceg. – Mert, ugye, a hadjárat után te, Szubudaj-Bagatur, segítesz nekem abban, hogy én legyek a rjazanyiak, szuzdaliak és a többiek nagyhercege? Hiszen csak ezért segítek nektek, hogy elpusztítsátok ellenségemet, a vlagyimiri Georgij herceget.

– Holnap holnap lesz, majd akkor elhatározzuk, hogy mit csináljunk.

Erősen kopogtattak az ajtón, s a beszélgetés félbeszakadt. Valaki izgatottan verte az ajtót, és így kiáltott:

– *Bajza, bajza!* Szubudaj-Bagatur! *Bajza!*

A szerzetes gyorsan eldugta a pénzt. Szubudaj-Bagatur felállt, és elhúzta a fareteszt. I La-he, a kínai nő, fekete selyemsálba burkolva, berohant a cellába. Térdre esett, és lihegve kapkodott a hadvezér ruhája után, Szubudaj eltolta a nőt, kiengedte a szerzetest a cellából, és nyugodtan becsukta az ajtót.

– Szerencsétlenség! Szörnyű szerencsétlenség! – dadogta a kínai nő, fuldokolva a sírástól. – Az uruszut istennek ebben az átkozott házában a sámánok mérget itattak a dzsihangirral. Megőrült és dühöng. Karddal rohangál, levág mindent, amit lát, összetöri az uruszut isteneket, és falhoz vágja a padokat.

– Nem tartozik rám! – válaszolta hidegvérűen Szubudaj. – Én csak hadi tanácsadó vagyok. Otthon úgy viselkedik a dzsihangir, ahogy neki tetszik.

I La-he tovább zokogott, és nem engedte el Szubudaj ruháját. Az öreg kíváncsian nézte az asszonyt, sápadt arcát, kis száját és két fogát, amely előreállt, mint a nyúlé.

– Miért sírsz? Sajnálod az uruszut isteneket?

– Mit tett, mit tett! A dzsihangir tébolyában megparancsolta, hogy kötözzék meg a kis Julduz-hatun kezét meg a lábát...

– Joga van hozzá. A férj azt csinál a feleségével, amit akar.

– Az én gyenge úrnőmet ahhoz a nukerhez kötözték, aki őrt állt az ajtajánál... Kidobták őket a kertbe, a hóra, ahol véredek szaladgálnak. Mindjárt jön Beki sámán meg a segédei, és megfojtják Julduz kánnét s a fiatal nukert.

– Semmi közöm hozzá. Én a háborúban veszek részt, de a dzsihangir feleségeinek jurtájában a sámánok és a kínai eunuchok rendelkeznek.

– A dzsihangir nem hallgat másra, csak rád, Győzhetetlen! Mentsd meg Julduz-hatunt! Esküszöm, semmiben sem bűnös: a nuker az édes testvérbátyja!

– Hiába jöttél hozzám, kínai asszony! Keresd meg Hadzsi-Rahimot, aki könyvet ír Batu kán hadjáratairól. A fakih Batu kán tanítója, a dzsihangir tiszteli. Ő majd ad orvosságot, amitől Batu kán meggyógyul, és megbocsát kis feleségének.

– Hová fussak éjszaka, amikor mindenhol őr áll?! Hol találom meg most rögtön Hadzsi-Rahimot? A sámánok ma fojtják meg az én kis úrnőmet, holnap már semmiféle orvos nem menti meg!...

A kínai nő lerogyott, és kétségbeesetten zokogva rázta fejét. Szubudaj óvatosan kikerülte, kinyitotta az ajtót, és odaszólt az őrségen álló nukernek:

– Fuss a jurtadzsikhhoz! Mondd, hogy tüstént jöjjenek hozzám! Mind!

– Figyelem és engedelmesség! – válaszolta a nuker, és fegyverét csörgetve elrohant.

A kolostor kertjében

A kolostor hólepte fáai mint ködös árnyak álltak a fogyó hold kékes fényében.

Egy karókkal megtámasztott, vén, terebélyes, görbe, görcsös ágú almafa alatt egy mongol nuker támaszkodott a lándzsájára. Térdig a hóba süppedve, csodálkozva, értetlenül bámult egy hóbuckára. Két test feküdt ott; könyököknél összekötve, háttal egymásnak: egy páncélos harcos és egy aranszínű selyemruhás fiatal nő. A harcos hajadonfótt; hosszú, fekete fürtjei, mint a fiatal kipcsákoknál szokásos, a válláig lógtak.

A harcos valamit beszélt, s a nő olykor sóhajtva válaszolt. A nuker nem értette suttogásukat. Lándzsájával koppantott, hogy megzavarja a beszélgetést.

– Azt fogod mondani, hogy a bátyám vagy, és szabad leszel. A dzsihangir ad neked aranyat, lovat, és selyembe öltöztet...

– Nem akarok csak a bátyád lenni. Boldogan meghalok melletted. Megmondom Batu kánnak, hogy a kedvesem vagy.

– Nem mondom meg. Meg kell szabadulnunk ebből a bajból, és meg kell menekülnünk... Megesküszöl Allahra, hogy a húgod vagyok.

A mongol felemelte lándzsáját:

– *Bajza!* Hallgassatok! A dzsihangir megtiltotta, hogy beszéljete.

Az őrt álló nuker jól ismerte a megkötözött harcost: vakmerő, ügyes ifjú, a felderítő században szolgál, kitűnő lovon jár, és Arapsa százados kedvence.

Mi zavarhatta meg az eszét? Hogy merészelte tekintetét a dzsihangir fiatal feleségére vetni? Most hamarosan végeznek vele.

A vén fák közül falkákban sompolyogtak elő a kolostor nagy vérebei. Az elől haladók egészen közel mentek s vártak: úgy nézték a két fekvő embert, mint közeli zsákmányukat. Az egyik kutya nagyon is vakmerően viselkedett. A nuker ráhajította lándzsáját, és eltalálta a hátán. A kutya vonítva elugrott, magával vonszolva a lándzsát. A többi véreb is utánarohant. A mongol átgázolt a mély havon, megkereste fegyverét, és visszatért a helyére.

Koppant a tornác ajtaja. Megcsikordult a kertajtó. Néhány ember közeledett a kis ösvényen. A kutyák megint ugatni kezdtek, és az emberek elé rohantak.

Szubudaj-Bagatur, Arapsa, Hadzsi-Rahim és három nuker tűnt elő. Hadzsi-Rahim faragott lámpást tartott, amelynek fénye olajos selymen szűrődött át. A fakih volt az első, aki nagy léptekkel Julduzhoz sietett, és a lámpás halvány fényével megvilágította az asszony szenvedő arcát.

– Valaha tápláltál engem... Tejet hoztál meg forró lepényt, és meghosszabbítottad a dervis szegény életének napjait! Kis Julduz-hatun, miért süllyedsz most az uruszut hóba? Hiszen zsákmányává lehetsz ezeknek az éhes ebeknek! Gyorsan, gyorsan, térj magadhoz!

Hadzsi-Rahim letette a hóra a lámpást, és nagy nehezen kioldozta a fagyos kötelet. Feltámogatta a félig eszméletlen, dermedt Julduzt. Arapsa cobolybundába takarta az asszonyt. Muszuk, miután megszabadult a kötelektől, felugrott, és támolmogva Szubudaj-Bagatur felé indult, aki szétvetett lábakkal, mozdulatlanul állt, mintha semmi köze sem lenne a történetekhez.

– Ki fia vagy? Mondd meg nyíltan! – szólt Hadzsi-Rahim.

– A szabad szél fia vagyok! – válaszolta Muszuk.

– Ki ez a nő? – folytatta Hadzsi-Rahim. – Ismered?

Muszuk hallgatott. A bundából gyenge hang hallatszott.

– Ő a bátyám, Muszuk. Mindketten a szignaki Nazar-Kjarizek gyermekei vagyunk.

– Ez mind igaz! – mondta Hadzsi-Rahim. – Megismerem mindkettőjüket.

– Elég! – szólt közbe Szubudaj-Bagatur. – Amit Hadzsi-Rahim mond, az mindig igazi. A fekete sámánok e házában mindenki elvesztette az eszét! Muszuk harcos! Majd bebizonyítod nekem, hogy a „szél fia” vagy. Előremégy a legnehezebb felderítésre... Nukerek! Vigyétek Julduz-hatunt a szobájába.

A dzsihangir cellájának ajtaján át furcsa kiáltás és zokogó üvöltés hallatszott ki.

A nukerek a falhoz lapultak.

– Mi történt ott? – kérdezte Szubudaj-Bagatur.

– A dzsihangir dühöng! Kardjával összevagdalta az uruszut isteneket, és lekaszabolta két tányérnyaló barátját. Most sír.

– Hogyhogy sír?

– Hát nem hallod?

Szubudaj az ajtóhoz lépett. Bemről hol sakálordításhoz, hol hiénaüvöltéshez hasonló hang hallatszott.

– Ne menj be! Lekaszabol!...

Arapsa bevitte Julduzt a szomszédos cellába, és az ágyra fektette. I La-he ügyesen dörzsölni kezdte úrnőjét. Szubudaj az ajtó előtt várt. Újra kiáltás hallatszott.

– Milyen csapás! Ó-ó!... Milyen álnokság!... Ó-ó! A gazok ismét az utamba álltak... Ó-ó! De meglátják, hogy Dzsingisz kán unokája vagyok!... Bizony mondom, meglátják!...

Szubudaj-Bagatur úgy meggörnyedt, hogy széles háta egészen gömbölyű lett, de határozottan kinyitotta az ajtót, és belépett a cellába.

Az asztal alól előremeredtek a levágott emberek lábai. A padlón vértócsa.

Batu kán keresztbe vetett lábbal az asztalon ült. Görbe szablyáját a térdén tartotta. Arca felpuffedt; vörös, gyulladt szemét dühösen Szubudajra meresztette. Az öreg felegyenesedett, és egyenest Batu kán arcába nézett. Szubudaj nagy gyengédséggel kérdezte:

– Mién sírsz, dzsihangir?

Batu kán a feje fölé emelte kardját, mintha azon gondolkodnék, kire sújtson le. Hirtelen megfordult, és ütni-verní kezdte Szent Vlaszij ikonját. Csattogott a kard, s az ikonról forgácsok repültek szét.

– Miért bünteted az uruszut istent? – folytatta Szubudaj, szokatlanul lágy, atyai hangon.

– Nekem azt mondták, hogy ez a hosszú szakállas isten megmenti a szerencsétleneket, és minden barmot megvédelmez, de értem semmit sem tesz!... Lóg a falon, és szemtelenül néz rám. El az uruszut istenekkel!

– De hát mi történt? Hiszen senki se pusztult el!

Batu kán részeg, zavaros tekintettel Szubudaj rá hunyorított.

– Azt mondom, senki se pusztult el? Ó-ó! Te is a barátaim között akarsz lenni! Nekem nem kellene barátok, nekem csak hűséges szolgák kellene!... Nem bocsátom meg az álnokságot. Ott

meredezik két volt barátom lába! Most sarokba szorítottam őket. Az én nevemben merészkedtek rendelkezni! Próbálták volna Dzsingisz kán alatt ezt tenni! Ó-ó! Ebben a házban a fekete, gonosz ongonok kimásztak a résekből, és eszeveszetté teszik az embereket... Ó-ó!

Szubudaj nyugodt maradt. Batu kán leugrott a padlóra, és ruhája ujjánál fogva ráncigálta az öreget.

– Gyerünk! Megmutatom neked, mit követtek el! Gyere utánam!... Hadzsi-Rahim, te is gyere velünk! Hol a lámpásod? Gyűjtsd meg.

Batu kán gyorsan elindult, mindenki követte. Lement a kertbe.

– Ott senki sincs! – szólt Szubudaj.

– Becsapsz?

Batu kán a terebélyes almafához ment, megállt, körülnézett, füttyentett, azt mondta: „Dze-dze!”, és továbbment. A mongolok a kertajtón át a csendes kolostorudvarba mentek, ahol a csűrök és az istállók voltak.

– Hadzsi-Rahim, világíts ide!

A havon, kinyújtott lábakkal, ott feküdt a fekete ló. Felemelte fejét, és kidülledt, okos szemét Batu kánra meresztette. Aztán megint lehanyatlott a feje, és térdig fehér lábai vergődtek a havon.

– Valaki megbabonázta a lovat: gonosz manguszok vagy az uruszutok fekete sámánjai vagy a jó barátok! Irigykedtek rám, nem akarták, hogy ezen a ménen érjem utol és lekaszaboljam Gjurga herceget... Ó-ó! Mondd meg, hollóm, ki rontott meg?

A ló emberi sóhajtással meggörbítette nyakát, és nyalogatni kezdte az oldalán levő véres sebet.

– Hadzsi-Rahim! Te még a csillagokkal is tudsz beszélni! Hallgasd meg a lovat, tudakold meg, ki ölte meg a ménemet?

Hadzsi-Rahim lámpással megvilágította azt a helyet, amelyet a ló nyalogatott. A fakih az állat beteg oldalára tette kezét, megtapogatta és megnyomta.

– Itt daganat van. Vér és genny jön belőle. Íme, ettől múlik ki a ló...

– és a fakih egy vékony vashegyet kotort ki a sebből.

Batu kán a pislákoló lámpához hajolt.

– Ez női hajtú! – szólalt meg hátulról egy magabiztos hang.

– Nem, ez nem női hajtú! – vágta rá Szubudaj-Bagatur, miután megnézte a hegyet. – A nők hajtúval az urukat ölik meg, amikor alszik, de sohasem ölik meg a lovat. Ezt a jó barátok csinálták.

Mondtam neked, ne gyűjts helyeslő tányérnyalókat, hanem csak hűségese szolgákat tarts magad körül. . . Ez egy kinzsál letört hegye!

A ló elnyúlt, lábai vergődtek. Batu kán melléje guggolt.

– Nem éred meg, hollóm, hogy bevágtass az elfoglalt, égő városba... Hűségese szolgáltál, de rövid volt az életed. Ó-ó!

Batu kán felüvöltött, felugrott, s visszaroht a kerten és tornácon keresztül. Mindenki utána sietett. Batu kán megállt a cellája mellett, és körüljártatta zavaros tekintetét, mintha valakit keresne. Belépett a cellába, felemelte az agyagból készült boroskancsót és Szubudajra sandított.

– Hát ott a szomszédban, ki van?

– Menj be, és nézd meg!

Batu kán, kancsóval a kezében, belépett a szomszéd cellába. Az állványon égő sziláccsal megvilágított ágyon ott feküdt Julduz-hatun. Bánatosan nézett a belépő Batu kánra, majd fejére húzta a cobolybundát.

– Egészséges? – kérdezte Batu kán.

– Julduz-hatun egészséges, és semmi panasza nincs! – válaszolta I La-he.

Batu kán Szubudaj-Bagaturhoz fordult.

– Te tetted ezt? Te mentetted meg őt?

– Igen, én!

– Egyedül te értesz engem... Hűségese szolgám vagy! Nem adtam parancsot, hogy kivégezzék. Ezt a barátaim tették az én nevemben... – Batu kán száját a kancsóra tapasztva kortyolta a bort, amely végigcsurgott a mellén. Megingott, térdre rogyott, és végigterült a padlón.

Szubudaj-Bagatur elvette az agyagkancsót, és csendesen kiment.

– Virradatkor útra kelünk – mondta Szubudaj a várakozó nukereknek. – Hosszú és nagyon gyors menetelés áll előttünk. Mindnyájan készüljete fel. Megparancsoltam, hogy hívják a jurta dzsikat! Hol vannak?

– Várnak rád, Győzhetetlen!

Batu kán álma

A mongolok a tűzvész bíborszínű fényénél mentek el Uglicsból. A minden oldalon felgyújtott kolostor úgy égett, mint a máglya. A szerzetesek futkostak, kigörgették a boros- és olajoshordókat, kihozták az ikonokat. Batu kán szigorú parancsa értelmében: „Nem szabad megölni és nem szabad bántalmazni az uruszut sámánokat” – a mongol harcosok nem is bántották a szerzeteseket. De kedvező alkalommal, amikor a századosok nem vették észre, leráncigálták a barátokról a csuhát, mert a harcosokat csábította a tartós, bő ruha.

Batu kán a kolostori ó-méhser és a párlatok után még alig értette, mi történik körülötte. Szubudaj-Bagatur megparancsolta, hogy gondosan bugyolálják be a dzsihangirt abba a puha, hosszú szárnyú bundába, amelyet az archimandritától vettek el. Batu kánt szénával bélelt, díszes szánba fektették. A sálakba burkolt Julduzt melléje ültették. I La-he egy másik szánon utazott, és vigyázott a „hetedik csillag” holmijára.

A mongol csapatok széles arcvonalban északi és nyugati irányban vonultak, és minden útjukba eső faluba betértek. A harcosok minden házba behatoltak, kiráncigálták a ládákból a törülközőket, szarafánokat, ingeket és nadrágokat minden kellett nekik, minden a mongol átalvető iszákokba vagy a csapatot követő szánokra vándorolt. A mongolok elrabolták a gabonásládákból a szemet, megpörkölték fazekaikban, és a tábortüzeknél ülve marokszám habzsolták.

Batu kán reggel, a pihenőhelyen, magához tért. Frissen felkelt, és csodálkozva nézett körül. Körös-körül szánok álltak, befogott lovakkal, a lovak szája előtt abrakostarisznya. A havon szétszóródott árpaszemek és szénacsomók hevertek.

A szánban összegubbaszkodva ült a kis asszony. Prémkucsmája alól fürkészőn kandikált barna szeme. Batu kán elfordult. A közelben fiatal fenyőerdő. Az erdő szélén tábortüzek füstölögtek, emberek tolongtak, lovasok nyargalásztak. Távolságban egy falu széle látszott. A házak lobogó lánggal égtek, kiáltás és dühödt kutyaugatás hallatszott a tűzvész felől.

– Hol vagyunk? – kérdezte Batu kán.

Egy mozdulatlan nuker, akinek prémkalpagját belepte a dér, nehezen mozgatva száját, így válaszolt:

– Egynapi útra attól a várostól, ahol felégettük az uruszut fekete sámánok palotáját.

– És ez miféle falu?

– Makacs falu. Az uruszutok nem adják meg magukat, fejszével verekednek. Már sok harcosunkat leterítették. Hajszoltuk az átkozottakat, de sehogy sem akarják belátni, hogy nincs menekülésük, és marakodnak, mint az úzótt farkasok.

– Hol van Szubudaj-Bagatur?

– Ott, a közelben, a tábortüznél. Az ezredesek is ott vannak.

– Hívd ide!

A nuker a szájához emelte a kezét, és elkiáltotta magát:

– Figyelem és engedelmesség! A dzsihangir felébredt!

A mongol parancsnokok felugráltak, esetlen léptekkel a szánhoz futottak, és odahúzták a tábortüzhöz. Batu kán mindenkire bizalmatlanul sandított. Kilépett a szánból, feltúrte bundája ujját, leguggolt, és piszoktól fekete tenyerét a tűz fölött melengette.

A nojonok és a temnikek félkörben álltak, és tiszteletteljesen várták, mikor szólal meg a Fényesség.

Batu kán felemelkedett. Mindnyájan megremegtek, aztán mereven álltak a helyükön.

– A fekete pópa-sámánok vajákos bogyókból és füvekből készített varázsitallal elaltattak. De nem haltam meg. A felhőkön túli istenek megmentettek, hogy végrehajthassam a nagy tettet, amely dicsőséget szerez a mongol névnek. Nyitott számon keresztül kirepült testemből a lelkem, és elvitt engem a végtelen kék égbe, ahol nagyatyám, a Szentséges Vezér uralkodik. Igen, láttam őt, és ő beszélt velem...

– *Bo!* – kiáltotta mindenki, összecsapta kezét, aztán újra megmerevedett.

– Igen, láttam őt! Még magasabb lett, válla szélesebb, fehér szakálla hosszabb, majdnem a térdéig ér. Így szólott: „Te, unokám, jól folytatod, amit elkezdtem. Kilencszázkilencvenkilenc nap járásra mentél nyugat felé a Burhan-Haldun hegytől, ahol magas cédrusfa alatt, aranykoporsóban nyugszanak poraim. Én mindent látok, és tudom, hogy nem vigyáztál legifjabb fiamra, Külkan kánra. Miért nem

vigyáztál rá?” És én így válaszoltam nagyatyámnak: „Életem a kezedben! Bűnös vagyok ebben, és kivégezhetsz. Figyelem és engedelmesség neked!” „Korai még kivégezni téged. Messze voltál Külkan kántól, amikor elpusztult. – Így válaszolt a Szentséges Vezér. – Először azt kell kivégeznom, aki megölte fiamat. Külkan kán eddig még nem repült hozzám. Lelke az uruszutok hideg földje fölött bolyong. Erdőkön át kóborol, farkas módra üvölt, éjszakánként az alvó mongolok közé oson, és keresi gyilkosát. Külkan kán sóhajt és sír: »Hőstetteket akartam végrehajtani, és dicsőséget akartam szerezni, de fiatalon és hírnév nélkül meghaltam. Senki sem dalol a fiatal Külkan kánról! Nem nyugszom meg addig, amíg a mongolok nem hajtanak végre olyan dicső hőstetteket, amelyekről rémülten és borzongva beszélnek ellenségeink, s amelyekkel unokáink és dédunokáink büszkélkedni fognak.«„

Batu kán komoran elhallgatott. Sötétén összehúzott szemmel tekintett a csendben álló parancsnokokra.

– Halljátok, mit beszélt a Szentséges Vezér?

– Halljuk és értjük! – felelték suttogva a mongolok.

– Azt mondtam a hatalmas vezérnek: „Figyelem és engedelmesség! Jóváteszem ezt a keserű hibát. Külkan kán szelleme nyugalmat kap a földön, és szárnyas lovon hozzád repül, ó, parancsolónk, hogy égi szellemharcosaid soraiba álljon!”

Bő csizmájában előcsoszogott Szubudaj-Bagatur, és megállt. Az öreg hadvezér bólíntott, és szipákolva mondta:

– Helyes!... Helyesen beszélsz! Így is cselekszünk!...

– Ki volt Külkan kán mellett halála napján?

– Burundaj temnik! – kiáltotta mindenki.

– Hol van Burundaj temnik?

A magas, görnyedt, sima, szőrtelen, sárga arcú mongol fél térdre ereszkedett.

– Én vagyok a bűnös! Nem vigyáztam rá!

Batu kán dühtől eltorzult arccal hozzálépett.

– Megfizetsz érte, vagy meghalsz! Egy feladatot adok neked. Addig nem térsz vissza, míg el nem végezted. Egész tumeneddel és a hozzád küldött kipcsák csőcselék-tumennel elindulsz oda! – Batu kán széles mozdulattal a néma, havas síkságra mutatott. – Ott, túl az őserdőkön, a befagyott...

– Szity! – súgta Szubudaj-Bagatur.

–... Szity folyónál épül az uruszut Gjurga herceg hadi tábora. Rátörsz az uruszutokra, és nem gondolkozol azon, hogy lehet-e győznöd, vagy sem. Harcosaid szétverik őket, és egy lépést sem hátrálnak. Tudod, hogy sereged előtt Külkan kán szelleme repül. Ezzel a győzelemmel kell megváltanod nyugalmát. Külkan kán azután megtér atyjához, az én nagyatyámhoz, az új mongol győzelem örömteljes hírével. Ha azonban megvernek, és a földön fetrengsz, mint a denevér, akkor Külkan kán szelleme éjszakánként hozzád repül, és vért iszik a szemedből...

Batu kán elhallgatott. Orrlikai kitágultak. Lihegett, és Szubudaj-Bagaturra tekintett. Az öreg elfordult, oldalt nézett, és ismételte:

– Helyes, helyes!

– Ma éjjel készítsd elő harcosaidat az előretörésre. Eleget abajgatták már az uruszut asszonyokat. Tartsd eszedben, hogy én és a Győzhetetlen tumenjeinkkel a nyomotokban haladunk. Igyekeztek, nehogy utolérjünk benneteket... Akkor mi ütünk először...

– Figyelem és engedelmesség! – szólt Burundaj, és tenyerére borult. Megcsókolta a havat, felugrott, és oldalán függő görbe szabályját fogva, elrohant harcosaihoz.

Batu kán halkán beszélgetett Szubudaj-Bagattal. A Győzhetetlen rekedt hangon bizonygatta:

– Ámbár Muszuk harcos a szépséges hetedik csillag bátyja, mégis jobb minél messzebb elküldeni, olyan messzire, hogy kilencvenkilenc év múlva jöjjön vissza, vagy egyáltalán vissza se térjen. Az új uralkodónak bátyjai rendszeren ajándékokat kapnak a legalacsonyabbaktól és a legmagasabbaktól is. Az ilyen bátya sok aranyhoz jut, részegeskedik új barátaival, és hamarosan olyan semmirevaló lesz, mint egy lyukas tömlő. Adj neki veszedelmes, de méltó megbízatást, hogy büszke legyen rá, de nehezen teljesíthesse... Küldd el egy század nukerrel egyenesen a Szityhez Gjurga herceg táborának felderítésére. Úgy küldd el, hogy Burundaj temnik ne is tudjon róla. Azután majd követjük, és ellenőrizzük Burundaj temniket, hogyan teljesítette a parancsodat.

Batu kán figyelmesen nézte öreg hadvezérét, szeretne volna megtudni, milyen titkos gondolat rejtőzik a szavai mögött. Batu kán

összevonta szemöldökét, és felsóhajtott.

– Hűséges szolgám és tanítóm vagy. Úgy teszek, ahogy mondtad. Muszokkal együtt elküldöm Tüljab-Birgen századost, akinek a hátsólovát elkötötte valami uruszut fogoly síheder. Ez a dalia elkeseredésében őrjöngő lesz!

– Igaz! – helyeselt Szubudaj. – Sietni kell, s úgy rátörni az uruszutra, mint héja a karvalyra, mielőtt Gjurga herceg várna minket!

Batu útja

*...A VOLGA FELSŐ FOLYÁSÁN TÚLI OROSZHONBAN
MÁR RÉGES-RÉGEN LAKOTT TERÜLETEK VOLTAK
AZ ERDŐKBEN ÉS A LÁPOK MENTÉN.
MÉG FRISS BATU PUSZTÍTÁSAINAK HAGYOMÁNYA.
MEGMUTATJÁK „BATU ÚTJÁT” IS...
[P. I. MELNYIKOV-PECSERSZKIJ / AZ ERDŐKBEN]*

A szuzdali Vlagyimir városának feldúlása után a tatár hadsereg három hullámban északnyugat felé haladt. Az egyik seregrész Burundaj temnik parancsnoksága alatt Szuzdal, Jurjev, Perejaszlavl, Szknyatyin és Kasin után Bezseck és a Vörös Halom felé tartott.

Batu kán seregrésze, elhagyva Uglicsot, a Korozsecsnaja folyó mentén felfelé haladt Koj erdei faluig. A harmadik seregrész Miskin városán túl keresztülhatolt az erdei utakon, és közeledett a Mologa felső folyása felé. A tatárok tűzön kínvallatták az útközben elfogott parasztokat: ki akarták belőlük venni, hol van a vlagyimiri Gjurga herceg harci tábora.

Batu kán kisebb tatár csapategységeket küldött szét, hogy azok elpusztítsák a vlagyimiri nagyhercegséget. Ezek a csapatok minden útjukba eső várost és falut felégettek.

Március elején Batu kán Koj erdei faluban állott meg; ott sok szénát talált, amit már a tavaszi leúsztatásra készítettek elő. Burundaj temnik Bezseckben helyezkedett el. Batu is, Burundaj is tudta, hogy valahol a közelben gyülekeznek Gjurga nagyherceg haderői.

Az ezredesek tanácskozásán Batu kán ezt mondta: – Egyetlen csatában meg kell semmisíteni az uruszut fősereget, különben mi magunk pusztulunk el dicstelenül ebben a hóban, a rengetegben, a lápokban. Ne sajnáljátok az életeteket, úgy harcoljatok! Ha a fősereg megsemmisült, én leszek az egész uruszut föld egyetlen ura, hiszen több veszélyes ellenfél már nem marad. Ezeknek a hosszú szakállú medvéknek honában irántam való vak engedelmesség és halotti csend fog uralkodni... így tanította, és minden háborújában mindig így is csinálta az emberek legnagyobbika, nagyatyám, a Szentséges

Vezér. Holnap a mongol név nagy dicsőségének vagy nagy szégyenének napja lesz.

– Nem hozunk szégyent a mongol névre! – kiáltották az ezredesek.

– Ha Gjurga herceget levertük, nem pihenünk meg. Lovainkat az országúton a leggazdagabb uruszut város: Novgorod felé fordítjuk. Lóhalálában vágatunk oda, hogy előbb megérkezzünk, mielőtt a folyók felolvadnak...

– És azután? – kérdezte egy ezredes.

– Azután, ha már jóllaktunk, és kipihentük magunkat az asszonyok köldökén, a Muskaftban elfogott büszke kupecok hónába megyünk. Abban az országban még Novgorodnál is sokkal gazdagabbak a városok. Mondd csak, Hadzsi-Rahim, hogy is hívják ezeket a városokat?

– Riga, Lübeck, Hamburg, Brügge, Liegnitz – válaszolta a csendes hang.

– Igen, úgy van! Ezeket a városokat a hadi kesztyűmbe dugom. De legelőször Gjurga uruszut herceggel kell végeznünk.

A rengeteg erdőben

*ERDŐBEN JÁRSZ – OTT HOMÁLY VÁR,
MEZŐRE TÉRSZ – INGOVÁNY VÁR...
[RÉGI OROSZ HISTÓRIÁS ÉNEK]*

Hosszasan tanácskozott Tüljab-Birgen százados Muszuk tajdzsival^[158], Julduz kánné bátyjával, akit a dzsihangir váratlanul magas rangra emelt. Tüljab-Birgen és Muszuk elhatározta, hogy dicsőséget szerez magának, és vakmerő hőstétével még Szubudaj-Bagaturt is ámulatba ejti. Miután elhatározták, hogy szerencsét próbálnak, előrelovagoltak az ismeretlen uruszut erdő sűrűjében. A hadjáratokban és megrohanásokban tapasztalt Tüljab-Birgen rendelkezett. Muszuk tajdzsi mindennel egyetértett, amit új, idősebb barátja tanácsolt neki.

– Nagyon jó! Légy mindig tanítóm a hadi dolgokban!

Az volt a feladatuk, hogy felderítést végezzenek, behatoljanak a még meg nem hódolt uruszut területekre, és felkutassák Gjurga herceg főtáborát. Batu kán Kojban, Burundaj teranik pedig Bezseckben várta Tüljab-Birgen értesítéseit.

Körös-körül sűrű, áthatolhatatlan erdők terültek el, az évszázados fenyőfák közt kanyargó ösvények mind egyformák voltak. Az elfogott erdei vadászok nehezen érthetően beszéltek:

– Miodát akarsz? – és makacsul csak így válaszoltak: – Mink, „szickárok”, csak itten lakunk. Szemmit sze tudunk, szemmit sze hallottunk, szemmit sze láttunk!

A tatárok, büntetésből a makacsságukért, levetkőztették az elfogott vadászokat. A „szickárok” mezítelenül, egy szál bocskorban az erdőbe menekültek, távolabb megálltak, és illetlen mozdulatokkal csúfolták, ingerelték a tatárokat. Két tatár lovas feldühödött, utánuk nyargalt a befagyott kis tavon, hogy lekaszabolja a csúfokodókat, de az üldözők a jég alá kerültek, mert beleestek egy „ingoványablakba” és lovastul megfulladtak. A meztelen „szickárok” mint a nyulak szökeltek, és eltűntek az erdei bozótban.

Tüljab-Birgen és Muszuk megértette, hogy az uruszut erdőkben mindenhol veszély fenyeget, és minden lépést különös óvatossággal

kell megtenni. A százados és Muszuk elvált egymástól. Tüljab-Birgen az osztagával a keresztútnál maradt, Muszuk pedig egy lovas szakasszal elindult felderítésre.

A hófergeteg egyre erősödött. A vihar szakadatlanul hóval fújta be az utat. Elölről kutyaugatás hallatszott. Muszuk útitársaira bízta lovát, ő maga pedig óvatosan előrehaladt. Kerítés feketéllett fel; lovak voltak hozzákötve. Uruszut őrsorompó... Muszuk csendben visszafordult, és Tüljab-Birgenhez vágatott.

Tüljab-Birgen tüstént futárokat küldött Burundajhoz, nukerjeivel elrejtőzött a bozótban, és várt. Estére megérkezett a válasz. Burundaj megparancsolta, hogy várjon, és ne riassza fel az ellenséges őrséget.

Hamarosan megérkeztek Burundaj élszázadai. Körülfogták az őrsorompót, keresztültörtek a kerítésen, összefogdosták a lovakat, és mindenkit levágtak, akik előrohantak a földkunyhókból, ahol az uruszut őrség gondtalanul szunyókált. Csak két harcos maradt életben; ezek fogságba kerültek. A foglyok tépték a hajukat, és nem válaszoltak a kérdésekre. Csupán annyit mondtak, hogy ez Dorozsa vojvoda őrsorompója. Hogy az elesettek közül melyik volt Dorozsa vojvoda, a tatárok nem tudták meg, mert minden uruszut egyformán volt öltözve: birkabőr bekecset és bocskort hordtak, s mind elesetek az egyenlőtlen küzdelemben, amelyben mindegyikükre húsz ellenség jutott.

Burundaj akkor ért az őrsorompóhoz, amikor már egyetlen uruszut sem volt életben. Futárokat küldött Kojba, Batu kánhoz, és hírvél adta, hogy az erősen letaposott útról ítélve, a lemészárolt őrség állomáshelyétől nem messzire kell Gjurga herceg táborának lennie. Burundaj reggelig vár, de napfelkeltekor továbbhalad.

Muszuk három lovassal újra felderítésre indult. Csakhamar tisztásra érkezett, amelyet egy befagyott folyó mély medre vágott keresztül. A túlsó parton falu terült el, benne régi fatemplom. Ott lovasok nyargalásztak, emberek jöttek-mentek. és sok új, fehér épület látszott.

Muszuk látta: ez kétségkívül Gjurga herceg harci tábora. Elbújt a fenyők között, és várt. Alkonyatkor ködfátyol borult a tisztásra. A hófergeteg elcsendesedett. A fenyőfák csúcsai fölött feltűnt a félhold ezüstös korongja. Muszuk azzal a vakmerő gondolattal foglalkozott,

hogy keresztüllovagol a falun. Ott minden elcsendesedett. Valahol messze kutyák ugattak, és néhány tüzecke pislákol a folyó túlsó oldalán. A kis fények lassan, egymás után kialudtak.

Muszuk lassan lovagolt, megfeszített figyelemmel nézett a sötétbe, és igyekezett megtudni, hogyan helyezték el az erődítéseket és torlaszokat, honnan lesz legjobb támadni.

Hirtelen hang hallatszott a sötétből, és egy magas ember gyorsan haladt Muszuk elé. Muszuk megfordította lovát, és visszavágtatott csapatához, attól tartva, hogy máris üldözők száguldanak utána. De minden csendes volt az erdőben.

Burundaj még közelebb vonultatta harcosait a Muszuk által felfedezett faluhoz. A lovasok egész éjszaka a lovuk mellett ültek a havon. Üvöltött a fergeteg, nyikorogtak a himbálózó fenyőfák csúcsai. Reggel felé kiadták a parancsot: „A lovaknak néhány maréknyi gabonát adni. Fegyvereket megvizsgálni. Ha addig harcolunk is itt, amíg az újszülöttből aggastyán lesz – vissza nem fordulunk!”

„Segítsetek, fehér garabonciások!”

Három napon át szakadatlanul hullt a hó. A széi egyre erősödött, vadul dudált az évszázados fenyők csúcsai között, kupacokba hordta a porhót, azután, mintha meggondolta volna magát, újra szétszedte a felhalmozott buckákat, és más helyeken új, puha halmokat emelt. Sűrű, fehér takaró borult a harci tábor egymás mellett szorongó alacsony viskóira és földkunyhóira.

Minden élőlény elbújt, menekült a tomboló hóvihár elől.

Egyetlen ember azonban – mint vén nyírfa villámsújtotta törzse – mozdulatlanul állt a dombon. Keményen támaszkodott bőrrel bevont, hosszú lándzsájára; hangosan, kántálva beszélt a néptelen mezőség felé fordulva, amelyen, mint fehér árnyak, suhantak a szélkergette hókupacok. A vihar visszaverte a hangot, de az ember, egyszer hangosan ordítva, másszor suttogva, így beszélt:

– Kimegyek a kapun a Vadföldre, a tágas mezőkre, völgyekbe, az őserdő felé, a fagyos forrás felé, ahol a százlábú vén tölgy áll; mellette fekszik Alatir, az égő kőszikla... Ez alatt a szikla alatt hét aggastyán él szabadon, kötetlenül... Lehengerítem azt az Alatir-sziklát, szólítom azokat az aggastyánokat, és mélyen meghajlok előttük: „Aggastyánok, nyissátok ki vasládátokat, és engedjétek ki a fehér garabonciásokat!... Repüljenek ezek a fehér garabonciások az ég felé, támasszanak vihart és hófergeteget, borítsák el hóval a gonosz tatár hadakat, fagyasszák meg egy kegyetlen faggyal. Tatár, tatár, gonosz fajta; szörnyetegek szörnyetege! Te tatár, miért jöttél a mi földünkre? De nem rohanhatsz kedved szerint a viharokon és a kőhegyeken keresztül, mert kiteplek gyökerestül, a kék messziségbe szórlak, ahol elporlasz, miként a frissen hullott hó, elszáradsz, miként a fűszál!... Belátod majd a bűnödet, de már akkor későn lesz. Szavaimat bezárom vaslakatokkal, s a kulcsot a fehér Alatir-szikla alá dobom. És miként a lakatok záróvasa erős, azonképpen pontosan célba találnak a szavaim... Semmivel: sem levegővel, sem viharral, sem vízzel fel nem tárhatók varázsigéim... Hatalmas hadsereg az én buzgó szívem... Szavam erős, erősebb az álomnál és a daliák erejénél. De elég: szavam vége – ügyem dicsősége. Varázsigém mindenben győzedelmeskedik!...”

És mintha engedelmeskednék a bábajos varázsigéknek, a szélvihar újra erősödött. Szélrohamok repültek, fel akarták dönteni a beszélőt.

A közelből kiáltás hallatszott.

– Hé! Valaki! Elpusztulunk!...

A vajákoló visszakiabált:

– Erre gyere-e-e! Itt az ú-ú-út!

A szürke homályból egy árny bukkant fel, utána a második, majd a harmadik.

– Jó egészséget! Hol vagyunk?

– Ahol kell! A tatár ellen mégy?

– Természetesen a tatár ellen! Tizenhárom férfi és hét lány...

– Egész sereg! Mi is a tatár ellen élesítjük a dárdáinkat.

– Georgij Vszevolodovics herceg seregét keressük.

– Szerencsés dajka nevelt benneteket! Meg is érkeztek a herceghez, és nem fordultatok belé az erdei vízmosásokba. Gyertek utánam nyomról nyomra, lépésről lépésre. Nehogy a manók rossz útra vezessenek, vagy a boszorkány megkínozzon! Mert akkor egész éjszaka két fenyő közt fogtok kerengélni.

– Hahó! Hol vagytok, rjazanyiak, erdőlakók, szabadlegények? Ahányan vagytok, mind siessetek ide! Szaporán, különben az öregember egy szempillantás alatt kerekelt old...

Erős, baráti hangok zengtek:

– Megyünk, apánk, mind megyünk!

– Kik az embereid? – kérdezte az öregember.

– A tizenkét fiam, meg aztán a lányok... A lányok megszöktek a tatár fogságból, és ők is harcolni akarnak.

– Tisztesség, becsület nekik!

Jöttek mind, libasorban, nyomról nyomra, dárdájukra támaszkodva. Elöl az öregember, aki hóvihart vajákolta a tatárookra, utána a birkabőrbe öltözött, most érkezett rjazanyiak; mind egészséges, zömök, kurta lábú, medvemozgású.

Amikor keresztülmentek a befagyott folyón, a rjazanyiak meglátták a sok földkunyhót, amelybe az orosz harcosok a szélvihar elől behúzódtak. Hosszú sorban nyúltak el a kunyhók, és alig lehetett őket a hóbuckáktól megkülönböztetni.

Csak a tolóablakokon meg a tető résein kiszivárgó kis füstök beszéltek arról, hogy a hó alatt élnek, hogy ott meleg van, a fazekakban leves fő, és orosz emberek tereferélnek.

A Szity lábainál

Vaszilko herceg nem tudott elaludni. Egyik oldaláról a másikra forgolódott, igazgatta a bundát, amellyel takarózott. A padlón, a szénarakás szélén feküdt, az ajtó közelében. Körülötte egymás mellett aludtak a katonái, horkolás hallatszott mindenfelől. Az ajtón befújt a szél, a réseken át keservesen füttyült.

A herceget szüntelenül gyötörte a gondolat. „Mit tegyek ilyen óriási nemzeti szerencsétlenségben?” A sötét gondolatok – egyik nehezebb, mint a másik – elűzték álmát.

„Mit kotyvaszt itt a bácsikám, Georgij herceg? Vajon nem új családi birtokot akar? Nem azt várja-e, hogy a tatárok maguktól elmennek? Ő lesz akkor a legerősebb herceg Észak-Oroszthonban, új fővárost épít magának, éppen olyan pompásat, mint az ő Vlagyimirja. Sokszor mondta már, hogy éléstárat, hombárokot kell itt felszerelni, három helyen felduzzasztani a folyót, és vízimalmot építeni:»Mert nagyon sok hadinép fordul meg itt, s nem okosabb-e, ha magunk öröljük a magot...« Ott meg, az erdőkön túl, égnek a falvak, garázdálkodnak a tatárok, és mindenkit lekaszabolnak, aki mohó kezükbe kerül... Nem tétovázom soká. Ha Georgij herceg nem kezdi meg a harcot, elmegyek rosztovi népfelkelőimmal az erdőbe. Az országút közelében elfogdosom a tatárokat, és gonosz kígyójuk: Batiga kán közelébe férközöm...”

A herceg fölkel, a sötétben kitapogatta a meleg pestre aggatott kapcáit, felvette, körültekerte gyapjú lábtekerccsel, aztán felkötözte bőrbockorát. Felöltötte bekecsét, feszesre húzta övét, amelyen egyenes kardja lógott, és kitaszította az ajtót. A házban mindenki tovább aludt mélyen.

A növekvő hold a csendes, csillagtalan égbolt jobb felén fénylett. A herceg körüljárta a tábort. A szél hócsomókat szórt az arcába. Nemsokára virrad. A fehér havon élesen látszanak az új, fehér gerendaházak, földkunyhók, torlaszok. Csendes a harci tábor. Mindenki alszik. Az ellenség messze van. Ki vetődnék ilyen kegyetlen fagyban erre az eldugott helyre? Nem kiált az őr, nem koppan, nem csosszan a lépés...

A herceg leült egy gerendarakásra. Bánat fogta el a szívét.

„Hej, orosz föld! – gondolta magában. – Havas síkságokon, sűrű erdőkben terülsz el gyönyörűn, végeláthatatlanul. De csak az erdei vízmosások és a paraszti erő: ez minden védelmeződ! Hej, ha minden faluból összefutna minden muzsik, és az öreg Hja Muromec^[159] harcba vezetné őket! Hol az a gonosz ellenség, amely akkor ellen tudna állni? Elkergetnének minden ellenséget, miként hajdan is elkergették! Idegen, gonosz, kegyetlen nép tört be hozzánk. Behatolt az orosz föld kellős közepébe, és szívébe, apró darabokra szaggatta; harap, mardós, tép, és lélegzetnyi időt sem ad... Eh! Össze kellene fogni minden erőt, aztán lerázni vállunkról a ránk nehezedő ellenséget...”

Kengyelkoppanás hallatszott. Egy árny bukkan elő. A lovas mind közelebb ér. A herceg azon nyomban mozdulatlanul merevedik és figyel. Kinek mi dolga, mi gondja van, hogy éjszakának idején a táborban csatangol? Georgij herceg talán? A ló magas, szép, polovec fajta. De a lovas nem orosz! Hogy került ide? Csak nem tatár?... Vaszilko herceg megragadja kardja markolatát, és előrerohan. A ló elugrik, a lovas elvágat a tisztáson át az erdei út felé, és eltűnik a fenyők sűrűjében.

– Tatár!... Kém!...

Vaszilko utánarohant, de nem érte utol. Az ellenkező oldalról most új lovas tűnt elő. Iromba, farkasfogó kutya futott előtte.

„Megint ellenség? Nem, ezt már nem szalasztóm el...”

A lovas mind közelebb ért. A ló szikár, jó alakú; nyugodt ügetésben haladt... A kutya felmordult, és megállt. A lovas meghúzta a kantárt.

– Ki vagy?

– Futár Vlagyimirből. Gerogij Vszevolodcvics nagyherceghez ...

– Éppen oda jutottál, ahová kellett. Rég jöttél el Vlagyimirből?

– Régen. Már tizenöt napja. Vargabetűt kellett tennem. Mindenfelé tatárveszedelem... Háromszor menekültem meg tőlük. Csak a jó lovamnak köszönhetem.

– Mi hallatsz Vlagyimirről?

– Amikor eljöttem, Vlagyimir még állt. De már útközben rossz híreket hallottam...

– Csak nem esett el Vlagyimir?

– De igen... Azt mondják, felégették! Mesélik, hogy három napon át vörös volt az égbolt...

Vaszilko herceg lehorgasztotta fejét. De csak egy pillanatra. Rögtön összeszedte magát.

– Éppen most, mielőtt jöttél, egy lovas járt itt. Rákiáltottam, erre elvágatott.

– A mi lovasunk nem menekült volna! Tatár kém volt! Vigyázz! Tatárok a közelben... Mekkanni sincs időnk, máris itt vannak...

– Gyerünk gyorsan a herceghez!

Vihar a Szity fölött

Amikor Toropka megérkezett futárként Vlagyimirből a táborba, földiekkal találkozott. Azok elmondták, hogy apja, Szavelij Gyikorosz a harci táborban volt, de tegnap este elment lisztért, gabonáért és szénáért egy karavánnal. Toropka nem maradhatott a táborban. Vaszilko, a rosztovi herceg megbízta, hogy menjen őrségre a Szitytől Miskin városáig vezető út kereszteződéséhez.

– Lovad könnyű, mint a szél – mondta Vaszilko herceg. – Ha látod, hogy jönnek a tatárok, vágts ide, hogy idejekorán felkészülhessünk.

A magas, meredek part alatti kis völgyben, a felhalmozott rőzserakások között csendesen ropogott a tábortűz.

– Milyen idők járnak! A tatárok mindenfelé gyüszmélnek, szimatolnak. Ha tüzet látnak az erdőben, máris ott teremnek... Miatyánknyi időd sem marad, máris röpül a fejed lefele!

Ezért hát az őrszemek körülkerítették magukat gallyakkal meg deszkákkal, hogy a tatárok észre ne vegyék éjszaka a tüzet.

A meredek parton túl sűrű, évszázados fenyves kezdődött. Messzire nyúlt észak felé, amint a vadászok mondták, egészen a Fagyos-tengerig^[160]. Ebben az erdőben csakis vadcsapásokon lehet haladni, ismerni kell a jeleket meg a varázsigéket. Ezeket az ösvényeket évszázadok alatt vadak és erdei szörnyetegek, manók és kísértetek taposták ki. Aki jobbra vagy balra lép az ösvényről, kidőlt fákra és nedves mohára kerül, egyszeribe vállig lesüpped...

Négy kemény legény hever; a tábortűznél; olyan fából faragott fickók, akiknek nem árt sem az eső, sem a hó, sem a zegernyevihar, de még a boszorkányos ráolvasás sem! Juhbőrbe és vadprémekbe burkolózva, fenyőgallyakat raktak maguk alá, lejtős ereszt csináltak az ágakból, és gondtalanul hallgatták a téli vihar nótázását. A parázson vékony szeletekre vágott lóhúst sütöttek. Mellettük, az ágakon, sárga ló bőre volt kiterítve. A harcosok sietve levágták ebédre az állatot, mielőtt az éhezéstől felfordult volna, A legények mellett hevert Toropka is, előtte pedig a húséges Tarka kutyorodott.

Mind a négy őr kemény legény, hetyke rjazanyi gyerek volt. Rjazany alatt megmenekültek a tatár pányvaktól, és attól kezdve,

mint „önkéntes vadászok”, négyesben fogdosták az erdőben az elmaradozott tatárokat. Amikor meghallották, hogy Georgij Vsevolodovics herceg valahol a Volga felső folyásánál sereget gyűjt, vadász-hóléceiken a herceghez siettek. A nagyúr parancsára ehhez a mélyúthoz, a magas part alatt állították őket őrszemnek.

A herceg jó lovakat adott a legények alá, hogy riadó esetén gyorsan a táborban teremhessenek. Abrakot azonban nem adott a herceg: „Szerezzetek, ahogy tudtok!” De közel s távolban nem volt sem asztag, se mocsári nádas. Így aztán az örök úgy határoztak, hogy talpra állnak, mégpedig jó szilárd hótalpra, mert hát az mégis biztos – a lovakat pedig megették.

Az örök azzal ütötték agyon az időt, hogy daliák hőstetteiről, garabonciások és varázslók csodáiról meséltek. Ebbe az őrségbe került Toropka. Hallgatta a meséket, és a sárga lóbőrre sandítgatott, mert félt, hogy az ő pej lovára is ilyen sors vár.

Az egyik őr mesélt:

– Egyszer parasztok mennek az erdőben, és látják, hogy egy alacsonyka, görnyedt öregember ballag ott, és nagy köteg fát cipel, tízszer akkorát, mint ő maga. „Öregember létedre miért cipelsz fát az erdőben? Hiszen annyi a fa körös-körül, amennyit csak akarsz!” – „Tudjátok meg, én a hazát védem. A fával harcolni megyek a tatárra.” „Hogy fogsz harcolni a fával, te hóbortos?” És hirtelen, abban a pillanatban, ott termettek a tatárok. Akkor a görnyedt öregember megmérgeződött, ledobta a köteget a földre, és kezdte a fával hajigálni a tatárokat. Eldob az öreg egy hasábot, felkel egy harcos, eldob egy másik hasábot, felkel egy egész sereg. És szólnak a trombiták, verik a dobokat, suhognak a kardok. A daliák rátámadtak a tatárra, és mindet lekaszálták... Igaz emberek beszéltek, hogy ez a görnyedt öregember már eljött a Szityhez, hogy harcoljon a tatárok ellen.

– Aztán jött még ide egy muzsik is – mesélte a másik őr.

– Hosszú volt a szakálla, a bajsza meg mint a harcsáé: a füle köré csavarta. Azzal kérkedett, hogy varázsigével hóvihart, esőt, szép időt, olvadást tud csinálni. Minden garabonciás – fehér és fekete egyaránt – engedelmeskedik neki. Aszongya: „Előhívom a garabonciásokat, azok jéggé dermedtik a tatárt, befújják hóval, és eljön értük a halál. Az oroszokat, akik keresztények, a

garabonciások nem bántják, mert ismerik a megfelelő varázsigéket.”
Ezt a boszorkánymestert pedig Baribának hívják...

Úgy fordult, hogy Toropka nem maradhatott az őrállomáson. A Szity folyóhoz vehető ösvényen át, a távolban, fekete füstöt látott.

– De hiszen Bozsenka ég! – eszméltek a parasztok. – Csak nem került tatár kézre?

Egy harcos az őrállomáson maradt, a többi a harci táborba sietett.

Szörnyű hír

Georgij herceg Vahramej pópa házában, fejét tenyerébe hajtva, a régi, megfeketedett tölgyfa asztalnál ült. Ujjait őszbe csavarodó, göndör hajába mélyesztette, és tompán felsóhajtott. Megsárgult papírszelet feküdt előtte, melyet sietve téptek ki valami szent könyvből. A herceg ki tudja hányadszor olvasta az egyenetlen sorokat, melyeket Agafja hercegasszony írt ismert vonásaival, nagy betűkkel:

„Fényes sólymom, Georgij hercegem! Hová szállta! el a te fehér hattyúdtól! Az irtóztatóan sokaságos gonosz tatárok minden oldalról körülfogták a várost. Halál fenyeget engem is, gyermekeinket is és minden embert. Csupán az a reménységem, hogy visszarepülsz, és minden ellenséget szétversz... Imádkozom a Megváltóhoz, adja meg a boldogságot, hogy még egyszer megláthassam kedves szemeidet! De minden úgy történik, ahogy Isten akarja. Jöjj...”

Vahramej pópa, ódon rézkeresztjét melléhez szorítva, igyekezett vigasztalni és bátorítani a herceget. De az nem hallgatott rá; a búcsú utolsó pillanataira gondolt: a tornácra, hitvese sápadt, remegő ajkára, az asszony arcán gyorsan lepergő könnyekre s a telt, forró karokra, amelyek átölelték...

Kiáltások hallatszottak:

– Hol a herceg? Gyorsan keltsétek fel!

Georgij herceg visszazökkent a jelenbe, és hallgatózott.

– Mondjátok meg a hercegnek: özönlenek a tatárok!

A herceg felugrott, felborította a padot; kirohant a házból, tárva-nyitva hagyta az ajtót. A hideg ködgomolyok betódultak a megre fűtött szobába. Vahramej pópa remegő kézzel felvette bő bundáját, szorosán körülövezte a fahordó kötéllal, fogta rézkeresztjét, és így szólt feleségéhez, aki a rémülettől széttárta a karját:

– Óvjon az Úr, Olimpiada anyuskám. Az én helyem most a harcosok közt van. Bizonyos, hogy mindjárt megkezdődik a harc életre-halálra...

Vahramej atya reszkető, vén lábán totyogva eltűnt a szürke homályban.

Georgij herceg odaszaladt új gerendaházához.

– Argun! Gyorsan! Páncélinget, vörös csizmát! Gyorsabban, Argun! Nyergeld meg a pejt!...

A herceg sürgött-forgott, lerántotta fegyvereit a faszögekről. Az öreg szolga segített a bekecs fölé felvenni a páncélt, és összecsatolta a szíjakat. A katonák be-befutottak, meghallgatták a herceg parancsait, aztán visszasiettek. Az udvarról kiáltozás hallatszott.

A katonák két, hidegtől elkékült parasztot taszigáltak a házba. A parasztok ellenkeztek, és váltig hajtogatták:

– Mit csináltok? Szégyelljük magunkat így...

– Menjetek csak, menjetek! Magatok mondjátok el a hercegnek...

Egy katona túlharsogva a zajt és a harcosok kiáltozásait, a komor, gondterhelt Georgij herceghez fordult:

– Nézd, nagyherceg! Micsoda vakmerő „szickárok”: a tatárok levetkőztették őket, de ők úgy elsiklottak, mint a kígyó!

– Tisztesség, becsület nekik! – szolt Georgij herceg. – Argun, adj mindkettőjüknek bundát és bocskort!

A katona folytatta:

– A „szickárok” figyelték a tatárokat. Látták, milyen kétségbeesetten küzdött Dorozsa vojvoda, amíg el nem esett.. A tatárok közel vannak, mindjárt a nyakunkon lesznek.

Georgij herceg kifutott az udvarra. A katonák megszorították a herceg magas pej lovának hevederét. A herceg nyeregbe szállt, kesztyűs jobbával meghúzta a kantárt. Bal karjára kis, kerek pajzs szíját fűzte. Aranyos sisakját mélyebben a szemére húzta.

– Hej, sólymaim, készen vagytok-e?

A katonák, kantárszáron vezetve lovukat, mindenfelől odafutottak.

A harci táborban harsogtak a kürtök, riogtak a trombiták, pörögtek a dobok.

Az ütközet

*...NEM BÉKLYÓZOTT JÓ LOVAKAT
NE CSAPJATOK KI A SZTYEPPRE.
HA NEM VIGYÁZ ÉBER ŐRSÉG,
NE TÉRJETEK NYUGOVÓRA.
[RÉGI KOZÁK DAL]*

Hadzsi-Rahim írja:

„Ó, örökös égbolt! Még mindig arra kényszerítesz, hogy megrendítő szörnyűségek szemtanúja legyek, hogy tehetetlen felháborodást, hasztalan szánakozást éljek át!

Szörnyű csatát láttam kegyetlen hidegben a feneketlen láp jegén. Láttam, hogy tízezer és sokszor tízezer dühös tatár fenevad módjára rárontott néhány ezer uruszut parasztra, akik közül egyetlenegy sem gondolt megadásra – karddal, késsel és fejszével vagdalódzott mind, olyan elkeseredett elszántsággal, miként a farkas küzd és vicsorít utolsó leheletéig, amikor körülfogták a vadászok.

Én mindezt láttam, nem haltam meg, még mindig élek!”

Hadzsi-Rahim Burundaj temnik húszezer főnyi seregrészénél tartózkodott. A fakih szelíd lovat kapott Burundajtól. Hadzsi-Rahim bőrládát vitt magával, amelyben tiszta tépés, kénpor, gyógypárlatok és a sebesültek számára egyéb kötöző- és gyógyszerek voltak.

A kis termetű, de erős mongol ló a csapattal együtt vágatott vagy megállt, nem engedelmeskedett Hadzsi-Rahim kantárának, s az öregnek teljes erejéből meg kellett kapaszkodnia a nyeregben és a ló serényében, hogy le ne guruljon.

Burundaj megparancsolta csapatának, hogy a harci kürtök első harsanására legyen készen a támadásra. A lovasok nem távoztak lovuktól, a kantárt övükhöz kötötték, és összegömbölyödve, mint a macska, egész éjjelen át a lovuk mellső lábánál feküdtek a havon. Reggelre, amikor megszólaltak a kürtök, a lovakat úgy belepte a dér, hogy olyanok voltak, mint az ezüst.

A harcra és védekezésre felkészült uruszutok harci tábora elleni támadás veszedelmesnek ígérkezett. Minden mongol tudta, hogy vagy győzelem, vagy halál vár reá a távoli idegen földön.

A sereg gyors ügetésben haladt, ahol pedig lehetett, vágta. Ilyenkor baljósan dongott a föld, csikorgóit a jég, s a sok ezer ló patájának dübörgése messzire morajlott.

Hadzsi-Rahim rábízta magát erős lova akaratára.

Az erdő ritkult. Elöl kanyargó, befagyott folyó húzódott. Sorról sorra továbbadták Burundaj temnik parancsát:

– Kard ki!

A mongolok könyökig feltűrték a ruhaujjukat a jobb karjukon, fogaik közt füttyentve kirántották hüvelyéből görbe szabályjukat, és jobb válluknak támasztották. A lovak meggyorsították futásukat. Kiertek az erdőből. A mongolok élesen visító, vad kiáltozással a tágas, havas síkságra özönlöttek.

– *Khu-khu*, mongolok! *Urragh, urragh!*

A síkság messzire nyúlt a folyómeder mentén. Jobbra alacsony, de sűrű, ingoványos erdő húzódott. Magányos domb magasodott ki belőle, tucatnyi hólepte fenyővel. Baloldalt, a folyó túlsó oldalán terült el az uruszut falu, amelyben a vén templom volt. A parton új, fehér épületek sorakoztak.

Mindkét parton odagörgetett fenyőtörzsekből, gerendákból, hosszú gyökerű tuskókból torlaszokat raktak, hogy a lovak ne tudjanak keresztülvergődni rajtuk.

Az uruszutok szemmel láthatóan nem várták a tatár támadást. Kirohantak a házakból, menet közben öltözködtek, és az új fehér épület felé siettek, amelyen fekete zászló lengett. Az uruszut kürtök harsogása, trombiták zúgása s a dobok pörgése csak azután hangzott fel, hogy a mongolok már feltűntek a síkságon.

A templom mellett csakhamar megjelent magas pejen egy szép, erőteljes, nagy fekete szakállas lovas, ezüstpáncélban, csillogó aranysisakkal. Ez volt Gjurga herceg, az oroszok nagyura. Állandóan három lovas követte. A középső lovas fekete zászlót tartott, melyre a Megváltó képe volt hímezve arannyal.

A mongolok emlékeztek a dzsihangir szigorú parancsára: egy pillanatra sem szabad megtorpanni semmiféle akadály előtt! Az egyik seregrész balra vágott, leereszkedett a folyó jegére, felkaptatott a túlsó parton, és továbbhaladt a házak felé. A másik seregrész jobb felé vágatott, a torlaszok mentén; megkerülte

azokat, szintén leereszkedett a folyóra, és megütközött a jégen az uruszut harcosokkal.

A harmadik seregrész, amely a mongol hadsereg közepét alkotta, kétségbeesett vakmerőséggel, sebes áradatként, egyenesen nekirontott a sáncoknak és torlaszoknak. Ezer és ezer mongol ló hanyatt-homlok rohant az erődítésnek, szügyével tördelve az útját álló torlaszokat. A lovak elvágódtak, s velük együtt lovasuk is a földre zuhant. Új lovasok robogtak keresztül a lezuhant testeken, áttapostak rajtuk, felkaptattak az erődítésre, majd leugrottak, és mert nem szűnt meg a hátulról jövő nyomás, továbbrohantak, s a meredek partról a folyóba csúsztak.

A jég nem bírta már a súlyt, és a harcosokat kezdte elönteni a víz.

Az uruszutok a túlsó partról rohantak a mongolok ellen. A legelkeseredettebb viaskodás a jégen zajlott, a vízmosások között, ahova mind a mongolok, mind az uruszutok beszorultak. A harcosok még alámerülőben is folytatták a küzdelmet.

Gjurga, uruszut herceg, néhány száz emberből álló druzsinájával gyorsan leereszkedett a folyóra, és felkaptatott a jobb partra. Az uruszutok bátran rátörtek az erdőből kinyargaló mongolokra. A herceg harcosai mesterien forgatták hosszú, súlyos kardjukat. Az uruszut kard csapása nyomán nemegyszer repült darabokra a vékony tatár acél. Minden uruszut magában csatázott, a tatárok pedig tízes sorokban tömörültek, és nem tágítottak egymás mellől.

Hadzsi-Rahim vágató lovak áradatában találta magát. Nem tudta megfékezni Barszikját, amely rendületlenül továbbrobogott a torlaszok felé. Hadzsi-Rahim elszörnyedt a közelgő végtől, legurult a nyeregből és a hóra pottyant. Néhány lovas keresztülugrott rajta, de nem történt semmi baja. Sikerült felállnia, és elfutnia.

Egy kis domb emelkedett előtte. Hadzsi-Rahim felmászott rá, és nézte a fellángolt harcot. A fakih megítélése szerint, ha Gjurga herceg és katonái szoros csatasorba állnak, keresztülverekedhetek volna a tatárok sorain, s utat vágva maguknak az erdőbe, megmenekülhetnek volna az ismeretlen utakon, így azonban bárki előre megjósolhatta volna a pusztulásukat. Az uruszut harcosok egyszer jobbra, egyszer balra támadtak, és eltávolodtak egymástól. Lassanként szétszóródtak a tatár tömegben. Gjurga herceg fekete zászlója sokáig lengett a harc helye fölött, sebesen mozgott együtt a

harcba rohanó uruszut harcosokkal, azután ingadozni kezdett, végül lehullt. A zászló közelében esett el, nyilaktól és lándzsáktól átdöfve, Gjurga uruszut herceg.

Az ütközetet vezető Burundaj temnik azon a fenyőekkel benőtt magaslaton tartózkodott, ahova Hadzsi-Rahim felmászott. A nyugodt, szögsárga lovon ülő,^[161] hosszú, sovány, mozdulatlan, sárga arcú Burundaj látszólag egykedvűen szemlélte, hogyan csatáznak, vagdalóznak nagy összevisszaságban a feldühödött lovas és gyalogos harcosok.

Amikor Burundaj észrevette, hogy a fekete zászló megingott és lehullt, hirtelen felélénkült, és vadul üvöltötte: „Előre, utánam!”, és testőrszázadával lerohant a dombról. Burundaj nukerei könnyörtelenül félretaszigáltak mindenkit, aki útjukba került; arra a helyre rohantak, ahol Gjurga herceg volt, mert remélték, hogy még elevenen elfoghatják. De annyi sebesült és halott feküdt ott, hogy nem lehetett egykönnyen előkeresni a herceget. Végre megtalálták. Ezüstpáncéljáról és piros csizmájáról ismerték fel. A fekete zászló a közelében hevert, halottak és hangosan nyögő sebesültek alatt. A tatárok saját sebesültjeiket kicipelték a halomból, az uruszutokat pedig lemészárolták.

Gjurga herceg már meghalt. Tatár szablya mélyen keresztülhasította sisakját, átvágta homlokát, és két nyílvessző hatolt a torkába.

Burundaj megállította lovát, lelépett a vérrel átitatott hóra, és kis, éles késével lassan levágta Gjurga herceg fejét. A két fülön vékony szironyszíjat húzott át, s az őszbe csavarodott, göndör fürtös, hosszú fekete szakállas fejet erősen a lova farka tövéhez kötötte; megtörölte vérfoltos ujjait, nyeregbe ült, és így szólt:

– Batu kán most már nem hányhatja a szememre, hogy én és a nukereim, nem igyekszünk dicsőséget szerezni a mongol névnek: lám, az uruszut herceg feje a lovam farkán csüng!

– De nem Batu kán lova farkán – szólt oda egy öreg nuker. – Vigyázz! A dzsihangir ezt nem bocsátja meg neked!...

Toropka a harci tábor felé vágatott, ahol nemrégiben az emberek békésen építettek, jöttek-mentek, dolgoztak. Toropka most kétségbeesett harcot látott itt. Temérdek sok tatár özönlött a réteken át, a folyó mindkét partján, kiáltoztak, ijesztő vadállati üvöltéssel

ordítottak, görbe pengéjükkel vagdalóztak. Az oroszok dárdával, fejszével visszaverték őket, sőt maguk is támadtak.

Toropka észrevette Vaszilko herceget, aki a rosztovi harcosok jobb oldali sorának bal szélén haladt. A rosztoviak, mint a töretlen hullám, gyorsan, egyenletes ütemű futással közeledtek, kezükben fejsze és kard.

A tatárok rájuk rohantak, és a lovak rohamának nyomásával igyekeztek szétverni őket. A rosztoviak azonban szorosan egymás mellett tartottak, utat vágtak maguknak a tatár tömegben, és előrehaladtak az erdő felé.

Az erők már kiegyenlítődték. Az orosz harcosok kiheverték az első tatár támadást, és most már ők szorították a tatárokat. A tatárok ide-oda futkostak, elővágattak, gyorsan megfordították lovukat, aztán újra az oroszok ellen rohantak. Vaszilko herceg bátran küzdött a rosztovi harcosok sorában. Toropka a herceg felé sietett.

Az oroszok kezdtek felülkerekedni. De az ösvényeken újabb lovas tatár osztagok bukkantak elő. Szakadatlan áradatban, ordítózva, rémületet keltő, éles vijjogással száguldottak ki az erdőből.

Szubudaj-Bagatur és Batu kán lumenjei voltak ezek. A váratlanul előretörő tatárok kivetették fekete pányvájukat, és elfogták Vaszilko herceget. A herceg igyekezett átvágni a kötelet, de egy másik pányva a nyakára szorult, és földre döntötte. A tatárok diadalordítással vonszolták a havon.^[162]

Toropka a herceg segítségére sietett. Egy vágató ló erős lökése azonban a földre terítette. Felállt, s holttesteken átugrálva futott még néhány lépést. De egy fejére mért csapás végleg leverte Toropkát a lábáról. Egy tatár és egy orosz holttest közé bukott; néhány pillanatig még hallotta a kiáltozást, de a csata zaja gyorsan elcsendesedett: Toropka elvesztette eszméletét.

Végzetes nap

1238. II. JURIJ (A SZUZDALI, AZAZ VLAGYIMIR:
NAGYHERCEG)

*...A SZITY FOLYÓNÁL VERESÉGET SZENVEDETT;
A HERCEG LEGKIVÁLÓBB EMBEREIVEL EGYÜTT
ELESETT A CSATA MEZEJÉN. OROSZORSZÁG SORSA
KÉT ÉS FÉL SZÁZADRA MEGFECSELTETETT
[K. MARX KRONOLÓGIAI JEGYZETEK]*

Batu kán tumenje élén vágatott a csata színhelyére. Hiába beszélt a lelkére Szubudaj-Bagatur:

– Emlékezzél bölcs nagyatyádra. Ő sohasem nyargalt a sereg előtt, mint egy részeg nuker, aki a bátor fickó dicsőségét keresi. Nagyatyád mindig hátul lovagolt, az ő vasból való, legyőzhetetlen tumenjei mögött, mesterien irányította azokat, és segítséget küldött oda, ahol a döntő ütéssel kellett lecsapni. Emlékezzél, ifjú, oktalan nagybátyád, a könnyelmű Külkan kán sorsára. Ki akart tűnni vakmerőségével, és anélkül, hogy az ügynek használt volna, nyilat kapott a torkába...

Batu kán hallgatásba burkolózott, majd kelleetlenül válaszolt:

– Nem akarom, hogy Burundaj temnik kihúzza a zsebemből az új, nagy győzelmet.

Batu kán harcosai akkor vágattak a Szity folyó felé, amikor még kétséges volt a tatár győzelem. Az uruszutok elszántan verekedtek, a tatárok közt zűrzavar támadt, Burundaj temnik nem tudta összegyűjteni szétszóródott lovasait, hogy egyetlen csapással megtörje a makacs ellenség ellenállását.

A két új tumen eldöntötte a hatalmas ütközetet. Az uruszutok visszavonultak, legurultak a folyó meredek partjain, és futottak az erdőbe. Nem volt annyi erejük, hogy a friss tatár csapatoknak ellenálljanak. Nem volt vezetőjük, aki össze tudta volna gyűjteni őket, és a harcosokat egységesen irányította volna a veszélyes helyekre. Lehullt a fekete lobogó, elesett Georgij herceg, elfogták a bátor és tapasztalt Vaszilko herceget. Az orosz sereg már rendezetlen tömeggé vált, ahol mindenki úgy verekedett, ahogy

tudott. A harcosok bátorsága és odaadó önfeláldozása már hasztalan volt.

Batu kán felkaptatott a dombra, és onnan figyelte, milyen kiáltozással, üvöltéssel rontanak elő a tatár harcosok, hogyan csendesedtek el, amikor az uruszutokra vetették magukat, és mennyire teljes szótlanságban történt az őrjöngő mézszárlás. A havas síkot csupán a súlyosan sebesültek jajveszékeltése és sóhajtozása töltötte el szörnyű hangokkal.

Burundaj temnik leszállt lováról, és lassan felment a dombra. Amikor a komor és mindig mogorva Burundaj Batu kán közelébe ért, fél térdre ereszkedett, és megcsókolta Batu lovának patkóját. Burundaj ezután megfordult, kíséző nukerje kezéből átvette azt a kis, aranydíszítéses acélpajzsot, amelyen Gjurga herceg feje feküdt, s a pajzsot feje fölé emelte.

Batu kán a távolba nézett, mintha észre sem venné Burundajt.

– Miért ég az uruszut isten háza? – kiáltott fel elégedetlenül Batu kán. – Megparancsoltam, hogy az uruszut sámánokat kíméljék, és vigyázzanak rájuk, hogy a mongolok nagykagánjáért imádkozzanak!

Burundaj némán tovább állt fél térdén, és feje fölött tartotta a pajzsot. Batu kán tekintetét Gjurga uruszut herceg fejére fordította. Sötét vérrel áztatott, fekete szakállas arc, göndör fürtök; úgy látszott, hogy a herceg távol a bánattól és fájdalomtól – alszik.

Batu kán hirtelen lehajolt, és megragadta a levágott fej fülét.

– Kilyukasztott fülek!... Olyan ajándékot hozol nekem, amelyet már a lovad farkán cipeltél? Gúnyolódni akarsz?... Takarodj!

Batu kán ráütött a pajzsra. A fej leesett, legurult a domb lejtőjén, és megállt a hóban. Burundaj sárga, dühös arccal, kétrét hajolva, apró, tiszteletteljes léptekkel odábbállt.

Batu kán kísérete kíváncsian figyelte, mit csinál a dzsihangir, hogyan önti ki mérgét.

Batu kán azonban nyugodtan, kifürkészhetetlen arccal tovább figyelte a csatát. Az uruszutok mindenhol visszavonultak, a meredek parton gyorsan lefutottak a jégre, felkapaszkodtak a túlsó partra, és az erdő mélyébe menekültek. A tatárok egy némelyiküket utolérték, megverekedtek velük, levágták őket, és továbbszáguldottak. A havas tisztásokon elesettek tetemei heverték.

A dzsihangir látni óhajtotta az elesett Gjúrga herceg holttestét, és elindult lefelé a dombról. A dzsihangir sötét lova óvatosan haladt a havon, emelgette lábait, és keresztülugrott a fekvő tetemen. Burundaj előrelövagolt, mutatta az utat.

Az uruzsut herceg holtteste körül két harcos marakodott. Az egyik már lehúzta a herceg egyik piros csizmáját, a hó alá szorította, és le akarta húzni a másik fél csizmát. Társa ellökdöste, és az arcát verte. A két harcos elkeseredetten marakodott, és annyira feldühödött, hogy nem veue észre a közeledő dzsihangirt.

– Fogjátok le őket! – parancsolta Batu kán. – A pár csizmát pedig vigyétek az én málhámhoz...

A nukerek leugrottak lovukról, és rávetették magukat a verekedőkre. Batu kán így szólt:

– A mongol hadseregben, a világ hatalmas meghódítójának harcosai között nem lehet civakodás, marakodás, tolvajlás vagy gyilkosság. Ha mongol harcosok egymással kezdenek verekedni, hogyan győzhetnek akkor? Szigorúan be kell tartani Dzsingisz kán bölcs *Jaszá*-jának törvényeit. A bűnösökre egyforma büntetés vár: a halál! Ragadjátok meg, és tüstént végezzétek ki őket.

A nukerek az egyik marakodót nevetve a fejére állították. A régi, foltozott, magas sarkú sárga csizmák a levegőben kalimpáltak. A lefogott ember lihegve, kapálózva kiáltozta, hogy ő nem bűnös, Buri a bűnös, a kipcák, a disznó és sakál fia.

Két markos mongol az elítélt sarkát a tarkójához feszítette. Száraz reccsenés hallatszott. Az átható kiáltás félbeszakadt. Ugyanez ismétlődött a másik marakodóval, aki azt kiabálta, hogy ő Buri-baj, a kakasörző Nazar-Kjanzek fia. Még néhány átható kiáltás, egy reccsenés, és a kivégzettek nyitott, csodálkozó szemmel maradtak fekvé a havon.

Az ütközet befejeződött. A mongolok megsemmisítették az utolsó uruzsutokat is, akik még folytatták az ellenállást, noha minden oldalról körül voltak véve.

Batu kán ellovagolt az uruzsut erődítés mentén, ahol egymás mellett heverték a harcosok és lovak tetemei, átkelt a folyó túlsó partjára, és megállt a leégett templom helyén füstölgő zsarátnok

halomnál. Itt óhajtott pihenni. A nukerek az uruszut sámán házában fagyott birkát találtak, fanyársra szúrták és megsütötték.

Szubudaj-Bagatur, aki Batu kán mellett ült egy nemezpokrócon, az égre mutatott, és így dörmögött:

– Az uruszut sámánok mégiscsak nagyon erősek, és ártanak nekünk. Itt az ideje, hogy továbbálljunk ezekből a rengeteg erdőkből.

– Először beveszem Novgorodot – válaszolta Batu kán.

Délre megfordult a szél, szétkergette a szürke felhőket, és tavaszias, azúrkék égen ragyogón sütött a nap. A meleg aransugarak végigkúsztak a havas síkságon, mindenfelé apró patakocskák csörgedeztek. A lovak térdig süppedtek az olvadó, kásás hóba.

Néhány fekete varjú leszállt a hóborította holttestekre. A tatárok borotvált tarkójukat vakargatták, lehúzták csizmájukat, s a levegőbe szagoltak:

– Meleg idő szállt ide a mongol sztyeppékről... Nézd, a fekete madár iderepült, s a farkán elhozta a tavaszt!

Sűrű kongások zengtek a rézgongokon; visszakozót és új sorakozót jelentett ez. A vasfegyelemben tartott tatárok káromkodtak, hogy megfosztják őket a zsákmánytól, de abbahagyták a holttestek kifosztását, lovukra pattantak, és vágtában siettek a falu helyén levő füstölgő zsarátnokhalmok felé. Ott, egy épségben maradt fehér épület mellett, réz- és aranyverettel csillogó rúdon magasodott a dzsihangir sárgaló-farkas buncsukja.

A századosok mindenfelé nyargalásztak, külön csapatokba gyűjtötték a harcosokat. Kiáltások hallatszottak:

– Megyünk a gazdag Novgorodba! Gyorsan el innen, ezektől az átkozott ingoványostól! Gyorsan! Vagy mind itt pusztulunk!

A tatárok rekedt kiáltozással gyorsan tizedekbe és századokba sorakoztak. Néhányan elfogott, sovány lovat húztak maguk után pányvával.

A dzsihangir buncsukja csakhamar elől a testőrszázadnál lengett és repdesett. Batu kán komor, kifürkészhetetlen arccal lovagolt almásszürke lován. Összehunyorított szemmel nézegette az évszázados fenyves ösvényét.

Batu kánt az öreg, legyőzhetetlen Szubudaj-Bagatur és a bizalmas kánok követték. Távolabb húzódott a tatár harcosok végtelen hosszú

lánca...

Ütközet után

.....OROSZ DAL!
*NEM MAGADTÓL ÉRTÉL MEG ILY SZÉPRE:
ESŐ, HÓ MOSOTT HOZZÁNK A SZTYEPPRŐL,
VAD TŰZVÉSZBŐL SZÁLLTÁL PERNYE SZÁRNYÁN.
HÓFÖRGETEG SODORT SÍRHALMOKRÓL
[LEV MEJ: NÓTASZÓ]*

Meleg, érdes nyelv nyaldosta az arcát... Csöndes nyüszítés, állhatatos, rövidke vakkantások... Mi ez? Toropka lassacskán magához tért. Első gondolata megijesztette: „Véreb! Lenyalja először a vért, aztán majd az arcomat kezdi rágni!”

Toropka nagy nehezen kiszabadította lenyomott karját, és torkon ragadta a kutyát. Az állat nyakán foszlott kötél... De hiszen ez a Tarka! Elrágta a kötelet, és megszökött, hogy felkutassa gazdáját. Igen, ez a Tarka! Toropka végigtapogatja, és a sötétben is megismeri széles pofáját, felálló füleit s a farkasfogak marta hegeket széles mellén.

Toropka erőlködött, hogy felemelkedjék, de egy nehéz állati tetem lenyomta lábát – egy döglött ló alatt feküdt. A bal karját is leszorítja valami... Talán már hozzárepült a halál angyala... Lám, már a megboldogultak közt fekszik, és most rá került a sor. Ihatnék! Felvesz egy maréknyi nedves havat... VÉRÍZÚ a hó!

Hol van? Visszagondol az utolsó pillanatokra: dühödte arcú tatárok vágatnak... Fejbe ütik, leesik... Ez a csatatér... Miért van ilyen csend? Fent a sötét ég és az ezüstös, keskeny félhold. A bágyadt, gyenge fény alig világítja meg a havas síkságot, a csendes, közeli erdőt és a magas, vén fenyőfákat.

Nyögés... Határozottan emberi nyögés. Aztán még fájdalmasabb sóhaj másfelől, még szomorúbb, még bánatosabb hangok különböző irányokból. Mintha az orosz föld siratná fiait, akik elestek ezen a véres mezőn!

Ugyan hol vannak a tatárok? Sohasem hagyják ott a sebesülteket, megölik őket... Toropka kiáltani szeretne, segítséget hívni, de fél, hogy meghallják a tatárok!...

A Tarka elcsendesedett, fűlelt, és felmordult. Az éjszakai csendben nesz hallatszott, léptek. Érthetetlen dörmögés. Valaki jön, és magában beszél. Toropka nagy nehezen felemeli a fejét... Egy magas ember, hosszú, csaknem sarkig érő ruhában; csúcsos süveget visel. Vállán átvetett szíjon szatyor. Egyik kezében bot, másikban égő lámpás. A gyenge kis láng imbolyog, s a havon fénylő folt mozog.

„Éjszakai rabló? Megadja a kegyelemdőfést az elesetteknek?”

A közelben ismét elnyújtott nyögés:

– Meghalok!... Vízet!... Elpusztulok...

Az ismeretlen, szikár ember közeledik, a fekvő fölé hajol. Toropka felbátorodik:

– Ide! Hozzám!

A furcsa ember közelebb lép. Óvatosan megáll, felemeli botját. A Tarka morog. Hátán felborzolódnak a szőr.

– Tarka! Vissza!

Az ember még egy lépést tesz előre! Töri a nyelvet:

– Vagyok javasember... Leszel egészséges...

Nem tatár-e ez a javasember? Talán megszánja! De hátha egyszerre csak meglátja, hogy nem tatár fekszik előtte, és agyonveri a bottal. De hát így is, úgy is el kell pusztulni. .. És Toropka kérőre fogja: – Segíts!

A hosszúszakállas föléje hajlik. Rávilágít viaszgyertya lámpásával, majd a döglött ló oldalára állítja a lámpást. Szatyrát, botját leteszi a hóra. Erőlködik, hogy lehúzza Toropkáról a ránehezdedő két holttestet. Az ismeretlen nyög, és érthetetlen szavakat suttog. Toropka már szabadabb: másik karját is tudja mozgatni. Még a lábát kell kihúzni a lódög alól. Óriási erőfeszítéssel ez is sikerül.

Toropka felemelkedik, felül. A javasember megtapogatja a fejét, a vállát. A legény haja összeragadt a vértől. Tarkója sajog, a jobb karja nehezen mozog. A javasember leguggol, óvatosan kikapcsolja Toropka bekecsét, és lehúzza a legény alvadtt fekete vérrel borított válláról. Színes rongyot vesz elő, egy palackból folyadékkal megnedvesíti, átköti a sebet, aztán újra bekapcsolja a bekecsét.

– Leszel egészséges! – A mellére mutogat, és így szól: – Vagyok javasember... Hadzsi-Rahim!...

A javasember csendes, nyugodt léptekkel távozik; arrafelé tart, ahol újabb sóhajok hallatszanak. Toropka a döglött ló mellett ül, és gondolkodik. Mit csináljon most? Hová tűntek a tatárok? Melyik irányba fordultak? Be kell mennie az erdőbe, ahol megkötözött, éhező lova áll. Ki kell vezetnie a lovat, az erdei ösvényeken hazavergődni, vissza a Perun Fenyvesbe. Két barátja maradt: a ló és a Tarka. Hol az apja? Nem pusztult-e el ebben a szörnyű csatában? Meg kell keresnie...

Toropka szeretné ezt megértetni a Tarkával. A kutya nyüszög, türelmetlenül váltogatja mellső mancsait, szeretné megérteni, mit követel tőle a gazdája.

– Tarka! Szaladj keresztül-kasul a mezőn, nézd meg az elesettek arcát, nincs-e köztük a gazdánk? Hol a gazda? Hol a gazda? Keresd meg!

Toropka megsimogatja a Tarka pofáját, és a mező felé fordítja : – Keresd meg, hol a gazda!

A Tarka elrohan, ahogy csak a lába bírja, fut előre, átugrik a holttesteken, keres, szaglász, forgolódik, majd hirtelen megtorpan, ugat, és vékony hangon nyüszít.

Toropka feláll, óvatosan keresztüllépked a fekvő holttesteken. A lába, amelyet a nehéz ló megnyomott, még nehezen engedelmeskedik, de Toropka nagy ügyel-bajjal mégis előrevánszorog.

Meggyorsítja lépteit. A Tarka valószínűleg megtalálta apját. A húséges kutya ott áll néhány holttest mellett, amelyek egymás hegyen-hátán hevernek, ahogyan lerogytak, amikor a tatár nyíl vagy lándzsa keresztülhatolt rajtuk.

Toropka remegve, bátortalanul közeledik, a mozdulatlan, már hólepelt testek fölé hajlik... Nem! Ez nem az apja! Fialat, szép arc, de sápadt, mint a viasz... Fiú... Hosszú szempillától árnyékolt szürke szeme nyugodtan mered az ég felé. A szempillákon fehér kis hópihék szikráznak. Arcán apró szeplőcskék, szép szája félig nyitva, mintha gyengéd szavakat suttogna.

„Milyen ismerős!... Vesnyanka! Hogy kerültél ide? Fiúruhában!... Téged is leterített a tatár szörnyű csapása!”

Toropka leült a mozdulatlan test mellé... Lám, leányok is hevernek itt férfiruhában. Ők is verekedtek a tatárokkal a hazáért!

>Toropka óvatosan lehajolt, és megérintette a halott arcot. Vesnyanka!... Toropkának eszébe jutott a leány gyengéd mosolya és bánatos beszéde a búcsúzáskor...

– Vesnyanka! — suttogta Toropka. – Csak egyetlen szót, az utolsót, a búcsúszót... Azt ígérted, megvársz! És itt vársz rám, ezen a halott, bánatos mezőn!...

Még egyszer megérintette a jeges ajkat, megfogta a halott hideg kezét... Elcsendesedett, és gondolataiba mélyedt.

Hirtelen mélabús hangok áradtak a csendes, fagyos levegőben. Ismerős ének, amelyet sokszor hallott otthon, a Perun Fenyvesben, a kurgánnál, ahol a szívéhez nőtt sírok domborultak, szorosan egymás mellett.

Vékony, magas női hang énekelt; egy másik – erős, mély hang – kísérete. Azután erősödött a két hang, mintha átölelnék egymást. Szállt az ének az elcsendesedett, havas síkságon, s nyitott szemmel feküdtek a halott orosz harcosok, mintha hallgatnák...

A vékony hang bánatosan énekelte:

*Legördült a vörös nap a hegy mögé,
Égbe nyúló, hatalmas hegyek mögé,
Sűrű erdők, irdatlan erdők mögé,
Felhők mögé, futó fellegek mögé,
Kelet felől kelő csillagok mögé...
Itt maradtam, szegény fejem, magamra,
Kis nyájammal, serdületlen fiammal,
Itt maradtam bánatommal örökre,
Keservemmel már örökkön-örökre!*

A második, a mély hang folytatta:

*Idejött a házamba a gyors halál,
Besurrant a lélekgyilkos, lopva jár
Ifiasszony képében az udvaron,
Szép leányka képében a pitvaron,
Fáradt vándor kéregető mezében
Jött el hozzám... Ablakomba berepült
Sötét holló képében és ideült
Feltornyozott párnáimra, rám meredt*

S kilopta a mellemből a szívemet.

Toropka, a gyengeségtől tántorogva, odabotorkált az éneklő asszonyokhoz. Félkörben ültek. Középen sorjában feküdtek a havon a halott harcosok. A legtöbb asszony férfiruhát viselt. Fejszék és rövid lándzsák heverték mellettük a havon... Az asszonyok elhallgattak. Gyanakodva, kíváncsian nézték a feléjük közelgő Toropkát.

- Jó egészséget! Letehetek-e ide hozzátok még egy leányt?
- Gyere csak, gyere. Hova való vagy?
- Rjazanyi...
- Őt is megsiratjuk. A férfiainkkal együtt őt is eltemetjük, ahogy tudjuk, koporsó nélkül.

Két asszony felállt, és odament Toropkához. Átvették Vesnyankát, és lefektették halottaik mellé. Toropka leült a hóra és hallgatott, az asszonyok meg énekelték, ami következett:

*Nőj, növekedj, búbánatom, nőj meg, mint a fű,
Hajts virágot, bontsd ki szirmod, tárd ki kelyhedet.
Csodálkozva nézzenek rád a jó emberek,
Vén anyókák a láttádra könnyet ejtsenek,
Százestendő's aggastyánok elszörnyedjenek...*

Hadzsi-Rahim nesztelen léptekkel odalopózott az üldögélőkhöz. Olyan csendesen ért oda, hogy az asszonyok megrezzentek és elhallgattak. Hadzsi-Rahim megadta a tisztelet jelét: kezével mellét, száját és homlokát érintette...

– Keresztet vet a maga módja szerint! – hallatszott egy hang. – Ki ez?

– Tatár javasember — válaszolta Toropka. — Szent ember, amolyan jósféle. Ha kell, mindenkit gyógyít, tatárokat és a mieinket egyaránt, és nem kérdez senkitől semmit.

Hadzsi-Rahim sokáig állt ott botjára támaszkodva, és nézte a fekvő halottakat. Olyan sokáig, hogy az asszonyok összenéztek, és újra énekelni kezdték a mélabús dalukat. A Tarka behúzta farkát, odalopakodott az idegen javasember háta mögé, és megszagolta

ruhája szárnyait. Azután egykedvűen eloldalgott, összekuporodott, és lefeküdt Toropka lába elé.

Hadzsi-Rahim megfordult, és felemelte két karját. Fekete szeme a tábortűz lángját visszaverve csillogott. Az éneklők elhallgattak... Hadzsi-Rahim hevesen beszélt, s orosz szavakat is mondott. Az asszonyok tátott szájjal, figyelmesen hallgatták.

– Lám, mit mond! De nem érteni... nagyon tudós! – suttogták az asszonyok.

A tatár javasember kezével újra megadta a tisztelet jelét, és lassú léptekkel elindult a sötétbe.

Pihenő az Ignacs-kereszt közelében

Hadzsi-Rahim írja: „...Láttam magam körül a halált. Lándzsa, szablya és a nyilak eddig megkíméltek. De tudom, hogy a fenyegető szerencsétlenség továbbra is fölöttem függ, és abban a pillanatban pusztít el, amikor a legkevésbé várom...”

Hadzsi-Rahim a sápadt félhold halovány fényénél bandukolt az erdei úton, ahol ezer meg ezer tatár lovagolt. A lovak felkavarták a havat, a fakih lába megcsúszott és a hóba süppedt.

Hadzsi-Rahim az útkereszteződésnél a nevét hallotta. Valaki szólította. Négy lovas bukkant elő. Egyikük kantárszáron tartotta az ő foltos Barszikját. Arapsa és tatár harcosok...

Arapsa leszállt lováról, megcsókolta Hadzsi-Rahim kezét, majd szeme elé húzta azt.

– A műrided vagyok, hogyan hagyhattalak el a baj órájában? Lovad lovas nélkül vágatott a mongol csapatok között, a dzsihangir észrevette, és megismerte a lovat. A dzsihangir megparancsolta, hogy forduljak vissza, és keressem meg tetemedet. Az uruszutok bizonyára lemészároltak volna, ha a kezükbe kerülsz.

– Az uruszutok éppen olyan emberek, mint mi – szolt Hadzsi-Rahim. – Segítettem a sebesült uruszutokon, és hallottam siratóénekeiket. Az uruszutok semmi rosszat sem tettek velem. A sors és a jó barát keze ismét kihúzott a baj kútjából.

Arapsa tartotta a kengyelt, és segített Hadzsi-Rahimnak, hogy felüljön a foltos Barszokra.

A mongol hadsereg egész éjszaka és még reggel is vonult a gazdag északi uruszut főváros: Novgorod felé. Délfelé azonban már lehetetlenné, vált az előrehaladás. A lovak minduntalan hasig süppedtek a porhanyós hóba. Az olvadás a még nemrégiben szilárd utakat felduzzadt, féktelen patakokká változtatta. A lovak el-elestek. A lovasok, akik talpra állították a lovukat, kimerültek. A fogoly uruszutok közül kiválasztott vezetők azt mondták, hogy később még rosszabb lesz az út, és ötven napra mindenféle utazást félbe kell szakítani, amíg a folyók áradó vize be nem ömlik a tengerbe.

Batu kán tombolt dühében. Ő maga kaszabolta le azt az uruszutot, aki szélesre húzott szájjal, hangosan nevetett a lábba süppedő harcosok láttán.

Batu kán így szólt:

– A bátor és kitartó ember előtt nincs akadály. A vezetők szántsándékkal vezettek minket ezekbe a mocsarakba, hogy elpusztuljunk, de mi erősebbek és ravaszabbak leszünk náluk. Eljutunk a kereskedelméről híres, gazdag Novgorodba!

A harcosok hangosan zúgolódni kezdtek. Egy útkereszteződésnél, ahol három embermagasságú, óriási kereszt volt beásva, a sereg megállapodott. A tatárok leszálltak lovukról, hogy az állatok pihenhessenek. Szubudaj-Bagatur azt tanácsolta, forduljanak a pártfogó istenekhez, és hívják elő Keringkej-Zadan javasasszonyt.

A javasasszony kis, fekete lován előnyargalt. Ezekben a fagyos időkben sűrű, bozontos szőre nőtt a lónak. Amikor az asszony megpillantotta Batu kánt, verni kezdte csörgősdobját, ugrándozott a nyeregben, közben búvölő és vajákoló szavakat kiáltozott.

– Felhőkön túli istenek szolgálónője – szólt Batu kán –, mondd meg, menjek-e előre, győzők-e Novgorodban, vagy elpusztulok ott? Kérdezd meg az ég lakóitól.

Kerinkej-Zadan – medvebőrrel a vállán, madárfejekkel kivarrott kalpagban – leugrott a lováról, táncba kezdett, verte a csörgősdobot, körbefutkosott, majd hirtelen néhány ugrással a tisztáson álló magányos, magas fenyőfánál termett.

– Beszélek a felhőkkel, messzire tekintek! – kiáltotta. – Az istenek mindent tudnak, az istenek mindent megmondanak!

A javasasszony ügyesen felkapaszkodott a fenyőfa csúcsára, és himbálózni kezdett. A fa lassan oldalt dőlt. A mongolok kiabáltak:

– Vigyázz! Mássz le gyorsan!

A fenyő mind gyorsabban dőlt, és végül kidőlt. A javasasszony leesett a hóra, áttörte az alatta levő jeget, és elmerült a zavaros vízben. Kapálózott, miközben szívta lefelé a fekete, nyúlós ingovány...

– Pányvákat! Dobjatok neki pányvákat! – kiáltotta Szubudaj-Bagatur. Lecsatolta a nyeregkápájáról pányváját, és ügyesen kivetette bal kezével. A pányva vége nem ért a javasasszonyig. Szubudaj újra feltekerte pányváját, és közelebb lovagolt a fuldokló

Kerinkej-Zadánhoz. Lova óvatosan lépkedett, és térdig süppedt a hóba. Szubudaj újra kivetette a pányvát, amelynek vége fején találta a javasasszonyt. Kerinkej-Zadan megragadta a kötelet, de tovább süppedt a fekete iszapba. Szubudaj lova még egyet előrelépett, és hirtelen maga is süppedni kezdett. Szubudaj megpróbált leugrani a lováról, hátrahajolt, de a jég repedezett, a ló gyorsan merült, és mert kapálózott, még jobban süllyedt.

A mongolok üvöltöttek:

– Megfullad a Győzhetetlen! Gyorsan segítsünk rajta!...

Néhány mongol nagy óvatosan, különböző oldalról megközelítette a helyet, ahol az öreg hadvezér a mocsárba süppedt. Fekete pányvák szelték át a levegőt, és Szubudaj felemelt karjára és nyakára fonódtak. A mongolok minden erejüket megfeszítve húzták kifelé a parancsnokukat. A pányvák megfeszültek, mint a húr. Szubudaj kiabált:

– Mentsétek meg a lovat!... Mentsétek meg a Sárgámat!

A mongolok kivonszolták Szubudajt az útra. A ló már nyakig elmerült, horkantó feje még néhány pillanatra kimagaslott a láp fölött. A Sárga kétségbeesett, emberi hangon nyerített... Aztán eltűnt a feje. Semmi nyoma sem maradt a mohó ingovány két áldozatának. Csupán a kerek csörgődob úszott a szörnyű, fekete „ablak” tükren, ahol örökre eltűnt a javasasszony és Szubudaj hűségese lova.

A mongolok nagy nehezen visszatartották a nyakig sáros Szubudajt, aki a lova után akart rohanni, és kiabált:

– Sárga! Te mindig kihúztál a bajból! Te mindig bölcs tanácsadó voltál! Hogyan leszek meg nélküled? Sárga! Átkozott uruszut föld!

Öreg mongolok leszálltak lovukról, szoros gyűrűt csináltak parancsnokuk körül, és nekidülve, a földre nyomták.

– Így ülj, és többé ne nézz oda! Átkozott ez a hely! Az uruszut fekete manguszok véráldozatot kerestek. Elnyelték a bátor Kerinkej-Zadant, elpusztították bölcs, fáradhatatlan lovadat. Itt meg kell állnunk, és vissza kell fordulnunk. Látod ezt a nagy fakeresztet? Az uruszutok állítják sámánjaik sírjára. Itt már nem egy vándor pusztult el a rabló Ignacs kezétől, aki meggyilkolt áldozatait az ingoványba dobta... Mondd meg a dzsihangirnak, nem kell nekünk a gazdag Novgorod. Forduljunk vissza!... Más lovak hűségesen szolgálnak majd. Válaszd ki, amelyiket akarod!

Szubudaj-Bagatur megrázta vállát, szétlökte a mongolokat, és felállt. Nem nézett az ingoványra, felült a legközelebbi lóra, és Batu kánhoz kocogott. A dzsihangir az izzadságtól és a rátapadt sártól sötét, almásszürke csődöre kantárszárát fogva, a ló előtt állt, és fekete kenyér héjával etette.

Szubudaj-Bagatur leszállt a lováról, és leguggolt Batu kán lába elé. Az ezredesek sűrű csoportban álltak körben. Hallgattak, és már alig várták, hogy meghallják, mit határoznak parancsnokaik. Batu kán így szólt:

– Eddig nem volt semmi, ami feltartóztathatót volna. Seregem keresztülgázolt a sivatagon, átkelt a bővizű Itilen és más nagy folyón. Az uruszut gonosz manguszok most el akarják pusztítani harcosaimat, amikor a folyók kiöntenek, és tóvá változtatják az utakat. Visszafordulok. Megyünk pihenni a Kipcsák Sztyeppre!

– Vissza! A sztyeppre! – kiáltották a mongolok.

Boldog kiáltás tört ki az egész seregből, amely a fekete, feltúrt út mentén húzódott.

El kell fojtani az engedetlenség máglyáját!

*...NEM FÉLTEM ÉN HAZÁM BECSÜLETÉT...
HA FÖLÖTTE ZORD FELHŐK TORNYSULNAK...
UTÓDAINK LEGYŐZIK MAJD A VÉSZT!
[A. K. TOLSZTOJ: TUGARIN SÁRKÁNY]*

Hadzsi-Rahim írja: „A kéz alig engedelmeskedik, amikor szomorú, de egyben dicső lapokat ír...”

A tatár hadsereg több áradatban húzódott vissza az uruszut földről a Kipcsák Sztyeppre. A tatárok útközben városokat foglaltak el, és megsemmisítették azokat, kirabolták és felgyújtották a falvakat, legyilkolták a lakosokat. Feldúlták Torzsokot, Tvert, Volokot, Dmitrovot és több más várost. A tatárok semmit sem kíméltek, semmit sem óvtak, hiszen nem akartak itt megtelepedni. Hadd emlegessék meg az uruszutok a tatár vihart...

Takarmány nem volt. A lovak lesoványodtak, és egymás után megdöglöttek. Alámosott, süppedő, posványos utakon kellett járniuk. A folyók megduzzadtak a havas tél után. Ahol nem leltek gázlót, át kellett úsztatni a vízen. A legyengült lovak elmerültek, nem birkóztak meg a sebes, bővizű áradattal.

Az utakon mindenfelé szánok heverték, megrakva vedlett bundákkal, véres ruhákkal, ócska, elnyútt, talp nélküli csizmákkal tömött zsákokkal, rongyokkal, törött edényekkel, repedt fatálakkal, kiszáradt hámokkal és nyergekkel; minden volt azokon, ami a kapzsi tatárok keze ügyébe került. A szánokat a parasztoktól elrabolt lovak húzták. Az óriási, mohó tatár hordának kevés volt minden széna és gabona. A kiálló gerincű, éhes, sovány lovak erőlködve húzták a szánokat, menet közben felbuktak, égnek meredt a lábuk, és nem volt erejük, hogy felálljanak. A fogoly parasztok igyekeztek felsegíteni a lovakat, farkuknál, szügyüknél fogva emelgették őket, és sírtak annak láttán, milyen gyámoltalanul hever a segítőjük, elgyengülve az éhségtől. A mongolok fütyörésztek, és egykedvűen hagytak ott egész karavánokat. A tatár hadsereg egy része megállt a Polovec Sztyepp határánál levő Kozjolszk erőd előtt, amely rendszerint népes, zajló életű uruszut őrállomás volt.

Az itteni tatár sereg parancsnoka Gujuk kán volt. Hangos győzelmekkel szeretett volna dicsőséget szerezni magának, de más vezérek mindig megelőzték.

Kozjolszk ostroma elhúzódott. A rövid kardokkal felfegyverzett lakosok kétségbeesetten verekedtek, éjszakánként kitörtek, levagdalták a pihenő tatárokat, és bátran visszaverték azokat, akik megpróbálták átmászni az erődítés falain.

Gujuk kán látta, hogy a tatár seregek elvonulnak előtte a Kipcsák Sztyepp felé. A kán harcosainak nem volt ínyükre a nehéz ostrom, és igyekeztek mielőbb kijutni az uruszut mocsarak közül a téres Vadföldre. Gujuk kán elhatározta, hogy abbahagyja az ostromot. Megtudta ezt Batu kán, és tüstént odavágtatott. „Győzhetetlenjeivel” sűrűn körülzárta a várost. Szubudaj-Bagatur „tombolói” feltartóztatták Gujuk visszavonuló csapatát, és visszakergették Kozjolszk falaihoz.

A város a kiskorú Vaszilij hercegé volt. A védők makacsul verekedtek, és vágták a tatárt. A fogságba jutott harcosok ezt mondták:

– A mi hercegünk még kisfiú! Hűséges fiai vagyunk a hazának, és a végsőkig harcolni fogunk. Ha kell, meghalunk, hogy jó hírnevünk fennmaradjon a világban...

Negyvenkilenc napig álltak a tatárok Kozjolszk alatt, és semmire sem mentek a város bátor védőivel. Sem rábeszélések, sem ígéretesek, sem fenyegetések nem tudták megtántorítani a lakosok szilárdságát. Végül is a faltörő gépek csapásai szétverték Kozjolszk falait. A városiak késhegyig menő harcot folytattak. Őrjöngő elszántsággal verekedtek. Négyezer tatár esett el egyetlen nap alatt. S velük együtt elhullottak Kozjolszk védelmezői. Batu kán megparancsolta, hogy mindenkit könyörtelenül kaszaboljanak le, ne maradjon sem nő, sem kisgyerek.

– Gonosz város! – mondta a kán. – El kell törölni a föld színéről! Ha büntetlenül hagyom ezeket az arcátlan rablókat, itt állandóan izzani fog az engedetlenség és a titkos összeesküvések máglyája. Akkor a bolgárok és mordvinok, Rjazany, Vlagyimir és a többi száz város is élesíteni kezdi majd a lándzsát, hogy a hátamba döfje, amikor a sereget tovább vezetem nyugat felé. Hadd tudják meg a gonosz uruszutok, hogy senki sem marad büntetlenül, aki

ellenszegül szent uralmammak, amelyet a Világ Nagy Megrendítője, Dzsingisz kán alapozott meg. Ha az uruszutok élni és lélegzeni akarnak, alázatosan meg kell hódolniuk nekem!...

Batu kán nukerei mindenütt keresték az égő városban a kis Vaszilij hercegúrfit, de nem tudták megtalálni. Voltak, akik állígták, hogy a gyermekherceg vérébe fulladt.

Batu kán egyetlen napot sem töltött el ott, máris a Kipcsák Sztyepp felé vezette a hadat. A zajos, népes Kozjolszk város helyén hamuhalmok és kőromok maradtak. A tatárok maguk mögött hagyták a leigázott, felégetett, haldokló uruszut földet...

– Az uruszutok országa sohasem gyógyítja be sebeit, és soha többé nem áll lábra! Így akarom! – mondta Batu kán.

Újra a sztyeppen!

Hadzsi-Rahim írja: „A legjobb jó az, ami tüstént ér! Az ember legnagyobb boldogsága, ha szülőhazájában, tiszta csermely közelében megvan a saját jurtája; de aki örökkön vándorol idegen országokban, könnyörtelenül elpusztul!”

A mongol hadsereg szakadatlan, széles áradatban hömpölygőit a Kipcsák Sztyeppen keresztül dél felé. A nap kitárta türkizkék ajtócskáit, és vakítón, forrón kandikált a felhőkön át a tágas síkságra, amelyen elégedett és vidám lovasok nyargaltak, nótákat daloltak, és nótáik végtelenek és egyformák voltak, mint a sztyepp útjai. A borzas, kimerült lovak mohón kaptak a sztyepp fűvének első zöld sarjai felé.

A tavaszi szél rohamai magukkal hozták a hanga és az öröm illatát, amely a mindenfelé heverő, vadaktól szétmarcangolt holttetemek átható bűzével keveredett. Lankás dombok váltakoztak mély völgyekkel, ahol még fehérlettek az olvadó hókupacok, és csillogtak a rövid éltű tavaszi tavacskák. Fölöttük tömérdek kacsá, ezüstösen csillogó hattyú és liba húzott.

A csapatok, kellő távolságban egymástól, pihenőtáborot vertek; olyan helyet választottak ki, ahol legjobb volt lovaiknak az élelem.

Batu kán friss lovakat követelt. Az engedelmes polovec kánok válogatott ménekből és kancákból álló méneseket hajtottak fel. Ott volt Akcsián is, a hófehér csődör, amelyen Batu kán elindult a hadjáratba. A dzsihangir, hogy kímélje a kényes arab lovat, Rjazany bevétele után megparancsolta a polovec kánoknak, hogy vigyázzanak a ménjére. A kánok teljesítették Batu akaratát.

Batu kán átült a tüzes, ezüstös Akcsiánra, s egy század „győzhetetlen” testőrrel és maroknyi kísérettel előrenyargalt a sztyeppi folyócska partján már korábban kiválasztott helyre.

A régi kurgánokkal körülvett völgyben ott állt az aranysárga sátor. Mellette ismét feltűntek a hét kánfeleség sátrai.

A dzsihangir sorra látogatta a sátrakat; Burakcsinnal, a legtekintélyesebb főfeleséggel kezdte. Minden feleségénél ajándékokat hagyott: karkötőket, nyakláncokat, gyűrűket, bársony és

selyem ruháralót. Az asszonyok kéréssel, könnyekkel, zokogással próbálták marasztalni Batu kánt, de az nem hallgatott rájuk, belépett legfiatalabb csillaga: Othan-Julduz sátrába, a hetedik sátorba, ahol a kipszák kánok kumiszából óhajtott inni.

A sátor bejáratánál tiszteletteljesen térdelt a nagy termetű, kövér Li Tun-po a faltörő gépek nagyszerű építője, és a fiatal, csinos Muszuk tajdzsi. A kínai bő, aranszárkányokkal kihímzett selyemruhát viselt, hosszú pávatollas, kék kis sapkáját a tarkójára tolta. A hetedik csillag fiatal bátyja indiai turbánjának szegélyén, aranyövén és görbe damaszkuszi szabályán csillogtak a gyémántok.

A dzsihangir arca nyugodt maradt, amikor futó pillantást vetett a két térdelőre.

– Hívattalak, nagy építő: Li Tun-po. E bátor harcos és egy század nuker védelme alatt elmegy az Itil folyóhoz, arra a helyre, ahol hadseregem átkelt. Ott van Uraka, az elvarázsolt hegy. Végigmegy az Itil alsó folyása mentén, és megtekinted a folyó partjait. Keress egy helyet, amely legméltóbb arra, hogy ott tábori palotám felépüljön. Azt akarom, hogy a lépcsőjénél kiköthessenek a tengeri hajók, hogy a palota tetejéről látni lehessen a kedves sztyeppékét, és a közelben zöldelljen füves rét, rajta kedvenc kancáim legelésznek. A palotának nem szabad nyílt helyen állnia, ahol pusztai rablók megtámadhatják. Éppen ezért keress egy szigetet, amelyet a folyó ága mos.

– Hallom, és engedelmeskedem – válaszolta Li Tun-po.

– Palotám lesz az egész világ szíve és feje. Parancsaim, mint gyors nyilak, minden országba elrepülnek. Én fogom kinevezni a nagykagánokat Karakorumba. Beültetem adószedőimet a leigázott népek városaiba. Akaratomnak engedelmeskedik Kelet és Nyugat földje... Akkor beteljesedik a nagy Dzsingisz kán rám bízott végakarata.

– Hallom, és engedelmeskedem! – ismételte Li Tun-po.

– Így lesz! – szólt Szubudaj-Bagatur. – Az aranypalota tetejéről pányvádat a világ nyakába veted, és hatalmas karoddal magadhoz húzod!...

Batu kán tekintete megakadt Muszuk napbarnította, komor arcán.

– Te leszel annak a századnak parancsnoka, amelynek vigyáznia kell Li Tun-póra, az építőre. Amikor megtalálja a palota felépítésére

alkalmas helyet, és felhúzza az első őrbástyát, futárt küldesz hozzám, és én magam megyek oda. Ennek a palotának a legszebbnek kell lennie mindazon paloták között, amit valaha is felépítettek ezen a világon.

– Értem, és engedelmeskedem – mondta Muszuk.

– Még ma induljatok! – tette hozzá Batu kán, és belépett a sátorba. A dzsihangirt kedves testvére, Urdu, Szubudaj-Bagatur, a győzhetetlen hadvezér, és Hadzsi-Rahim, a krónikás követte.

Julduz-hatun arany virágokkal hímzett sáfrányszínű ruhájában, sápadtan, tágra nyitott szemmel ment Batu kán elé. Térdre ereszkedett, majd leborult, és megcsókolta Batu kán puha bőrből készült vörös csizmáját, melyet az elesett Gjurga hercegről húztak le. I La-he, a kínai asszony, felemelte a szédelgő Julduzt, és segített neki, hogy visszatámolyogjon a szarvasbőr párnáig.

– A kis hatun nem egészséges – mondta a kínai nő. – Nagyon bánkódott, mert régen nem kapott híreket a Fényességéről. Most nehezen jár, mert legyengült. Gyakorlott orvosok kellene, akik visszaadják erejét.

– Ez nem igaz! – szólt közbe halkán Julduz, és lesütötte szemét. – Most, hogy épen és egészségesen megláttam uramat, már újra tudok dolgozni is, énekelni is, mesélni is...

Batu kán leült a szőnyegre Julduz mellé. Az odalépő bauri átnyújtott a kánnak egy zöld selyemkendőt. Batu orosz városokban rablott drágaságokat szórt a szőnyegre: kis aranykereszteket, szentképecskéket, fülönfüggőket, nyakláncokat, karpereceket és más szép csecsebecsét. A kínai asszony minden darabot sorjában a tenyerére vett, és megmutatta úrnőjének. Julduz egykedvűen nézte, és így szólt:

– Köszönöm neked, hatalmas dzsihangir. Minden nagyon szép. Nem vagyok méltó kegyedre.

Julduz kifehérített, halántékáig sötétkéssel kirajzolt hosszú szemöldökű arca bánatos, élettelen maradt. Csak akkor élénkült fel, mikor egy kis ezüsttükröt pillantott meg. Kezébe fogta, és figyelmesen nézegette a tükör fényes, csiszolt lapját.

– Lám, milyen lettem most! Azelőtt, amikor egész nap a sztyeppét jártam, aranybarna voltam.

– Most is járhatok ezek nélkül a kínai mázak nélkül, melyeket az ügyes I La-he az arcodra rak – felelte rá Batu kán. — Van talán valami óhajod? Mondd meg nekem.

– Csupán egyetlen kérésem van. Neked semmiség. Csapatodban van egy öregember. Kellemetlen arcát látva, gyakran gyengeség fog el. Parancsold meg, hogy menjen vissza Szignakba. Akkor megnyugszik a lelkem.

– Ha ez az öreg megver a szemével, és emiatt megbetegszel, megparancsolom, hogy fojtsák a legközelebbi tócsába. Hogy hívják az öregembert? Hol találni?

– Nem! Ne tégy neki rosszat. Légy nagylelkű, légy bőkezű! Ajándékozz neki négy, szőnyeggel letakart lovat, és parancsold meg, hogy egyetlen napot sem tévőzva, menjen vissza a hazájába. Nazar-Kjarizek a neve. A győzhetetlen Szubudaj-Bagatur kíséretéhez tartozik, és a Győzhetetlen ébresztő kakasát őrzi.

– Figyelem és engedelmesség! – szölt Szubudaj-Bagatur. – Othan-Julduz kívánsága számomra parancs. Elbocsátom az öreget a kakasával együtt, és vigye a tevét is a két oldalkosárral. A kosarakban hazaviheti szent zsákmányát^[163] is, amit az uruszut városokban összeszedett.

Az árulás bére

Gleb herceg belepert a jurtába, és fürkésző tekintettel mért végig mindenkit. Batu kán elégedettnek látszott, Szubudaj-Bagatur kevésbé volt zord, mint rendszeren. Gleb herceg meggörnyedt, Batu kánhoz csúszott, és megcsókolta előtte a földet. Batu kán félrenézett. Gleb herceg térden állva várt.

Végre Batu kán ránézett:

– Mit akarsz, Galib konaz?

– Te hatalmas! Te bőkezű! Segítség hűséges rabszolgádon...

– Mit kívánsz? – ismételte Batu kán, és összeráncolta homlokát.

– Fényesség! Odaadóan szolgáltalak nagyszerű hadjáratodban. Győzhetetlen hadseregged most visszatér a honi sztyeppekre...

Gleb herceg elhallgatott, és igyekezett a dzsihangir mozdulatlan arcába nézni.

– Tulajdonképpen mit kérsz?

– Parancsold meg, hogy újra szolgáljalak!

Batu kán hallgatott. Gleb herceg bátrabban folytatta:

– Virágos sztyeppéidén nem kellek neked. De az orosz földön nagyon hasznos leszek számodra... Légy kegyelmes! Nevezd ki Rjazanyba adószedőnek! Emlékezzél odaadó szolgálatomra!...

Gleb herceg támogatást keresve, Szubudaj-Bagaturra nézett. Az öreg mozdulatlanul, kifürkészhetetlen arccal ült, és rebbenéstelen szemmel a földre nézett. Julduz-hatun elfordult.

Batu kán megszólalt.

– Aki eladja a hazáját, megbízhatatlan ember. Annak nem szabad hinni. Az megcsalja majd az urát is.

– Én hű voltam hozzád! – kiáltotta kétségbeesetten Gleb herceg. – Fontos szolgálatokat tettem neked... Lelepleztem, hol volt Georgij herceg tábora...

– Úgy...

– Emlékezzél, magam, önszántamból jöttem hozzád!

– Hova mehettél volna? Az uruszutok elkergettek, a Kipcsák Sztyepp pedig behódolt nekem.

– De...

Batu kán Szubudaj-Bagaturhoz fordult.

– Bölcs tanácsadóm! Megígérted, hogy elmondod hatalmas nagyatyám harcát a bátor Van kán ellen.

Szubudaj-Bagatur, mintha akkor ébredt volna föl, felkapta fejét, és mereven bámult a fiatal dzsihangirra. Egyenletes, nyugodt hangon kezdte:

– Dicső nagyatyád, a halhatatlan harcos, Van kánnal, a karaitok uralkodójával csatázott. A hatalmas, erős törzset leverték. De a bátor Van kán nem adta meg magát. Maga köré gyűjtötte utolsó hőseit, és védekezett, mint a farkas. Hatalmas, vakmerő ellenség volt! Felséges nagyatyád tisztelte Van kán bátorságát...

– És mi történt aztán?

– Dzsingisz kán harcosai kiverekedtek a győzelmet, nem lehetett ellenállni nekik, Van kánt körülkerítették. Elvesztette utolsó nukereit, és két szolgájával menekült...

Batu kán figyelmesen hallgatott, és bólingatott. Julduz-hatun közelebb húzódott. I La-he izgatottan szorította kezét kebléhez. Gleb herceg gonosz tekintettel méregetett mindenkit.

– A derék Van kán megmenekült?

Szubudaj-Bagatur szipákkolt.

– Nem, Fényességes! Szolgái, azok a sárga fülű kutyák, elárulták. Amíg a kán aludt, urukhoz lopóztak, megölték, és elvitték fejét a nagy Dzsingisz kánnak.

Mindenki hallgatott. Szubudaj-Bagatur folytatta:

– Az aljas ebek a Hatalmas Vezér kegyét várták. De Dzsingisz kán felbőszült: „Amikor Van kán hatalmas és erős volt, szolgáltátok! Amikor szerencsétlenségében rátok bízta magát, kihasználátok a baját!” És a bölcs Dzsingisz kán megparancsolta, hogy törjék el az árulók gerincét...

Batu kán lassan megfordult.

– Hallottad?

Gleb herceg Batu kán lábába kapaszkodott. A dzsihangir ellökte a herceget.

– Azt mondod, szolgáltál engem? Ezért aranyat adtak neked. De az árulásért kivégzés jár... Bízhatok-e egy árulóban?

Batu kán Gleb fakó, halálra vált arcára sandított.

– A derék ember nem fél a haláltól...

– Fényesség! Bocsáss meg... könyörülj... – nyögdécselte Gleb herceg.

Kis, reszkető kéz simult Batu kán sötét, erős kezére.

– Jól van... élj!

Gleb herceg leborult, és csókolgatta Batu kán piros csizmáját. – Takarodj! – szólt élesen a dzsihangir. – Arapsa! Parancsold meg a nukereknek, hogy vezessék ki a herceget a táborból a sztyeppre.

– De hát hova menjek? – kiáltotta Gleb herceg. – Nekem már nincs hazám!

Batu kán elfordult. Két nuker kivonszolta a kapálózó Glebet^[164]. Arapsa kifürkészhetetlen, nyugodt arccal leeresztette a herceg mögött az ajtót takaró nehéz függönyt.

„Oroszhon mégis felépül újra!”

A Perun Fenyves márciusban lakatlan és csendes volt. Olyan hírek jártak, hogy a harcosok, akik a rjazanyi herceg felhívására elmentek, Szuzdal alatt, a Berengyej-lápnál, a Szity és Mologa partjainál csatáztak.

Vajon visszatérnek-e? Az ellenség kegyetlen, és senkit sem hagy életben...

A falu helyén, amelynek házait a tatárok felgyújtották és elpusztították, nem maradt más, mint az agyagpestek és fekete, megszenesedett romhalmazok. Csupán a tó felé eső szélen árválkodott néhány egymás mellett szorongó kaliba. Ott húzódtak meg az életben maradt gyermekek. Zvjaga felesége – aki még jobban lesoványodott – pesztrálta őket, meg két hajléktalan öregasszony. Mindennap megvizsgálták a merítőhálókat a tóban, és kiszedték a compókat meg kárászokat. Ezt ették mindnyájan, ezenkívül lepényt, amit pelyvából és apróra zúzott fenyőfakéregből sütöttek.

A ragyogó tavaszi napfény elolvasztotta az évszázados erdőre nehezedő havat. A Perun Fenyves környékén nem lehetett se gyalog, se kocsin járni. A madarak rajostul röpködtek, füttyültek, rikkantottak, tarka harkályok kopácsolták a fatörzseket, és kiáltoztak: „Csok-csok!”

Április elején eveztek át csónakokon az első menekültek. Halkan beszéltek a halászó öregasszonyokkal, mintha még mindig félnének, hogy meghallja a tatár:

– Sokan csatangolnak még az utakon, de azt beszélik, a zömük már elment a Vadföldre. Most már az utolsó csapataik is elvonultak oda. Meg akarunk nálatok állapotodni. Gabonát akarunk itt vetni... Ne küldjete el! Jó itt nekünk: messze vagyunk az országúttól, meg csendes hely ez, és a tóban halacsok is úszkálnak... A tavaszi vetés kicsírázik, és már senki sem veszi el tőlünk a kenyérkéntet.

Apránként még jődögéltek menekültek. Amikor elcsendesedtek a tavaszi vizek, kiszáradtak az utak, előcammogtak az első lovak is; elcsigázottak, borzasak voltak, de azért elhúzták a faekét meg a boronát.

A Perun Fenyves megélénkült. Kopogtak a fejszék, egymást hívogatták a vörösbegyek, harkályok és varjak. Hosszú sorokban fenyőfából készült fehér szárnyékok emelkedtek. Ki tudja, honnan, bozontos kutyák kerültek elő, és éjjel-nappal csaholtak.

A tatárokról mind kevesebb hallatszott. A férfiak meghánytákvetették, hogyan is lesz ezután. Mindannyian úgy gondolták, hogy a tatárok visszaözönlének a Vadföldre – ahogy régebben a polovecek –, és többé nem térnek vissza Oroszthonba.

Megérkezett egy magas asszony, sovány volt, mint a csontváz. Egy éppen olyan sovány, elcsigázott tehenet hajtott. Az állat minden csontja kiállt. Az asszonyok körülfogták a vörös tehenet, csóválták a fejüket, és a kiszáradt tőgyére mutogattak, amely úgy lógott, mint a rongy. De az asszony, akié a tehen volt, nem csüggedt el:

– Ő lesz az én táplálóm! A tavaszi füvektől összeszedi magát. Ismerek itt minden helyet, tudom, hol milyen fű terem...

– Talán idevalósi vagy?

– Hát hogyne! Ott a házam pestje. Itt nőttem én fel kiskoromtól.

– Csak nem te vagy az, Opaljonyiha? – kiáltott fel Zvjaga özvegye, és átfurakodott a tömegben. A két asszony összeölelkezett, egymás vállára borult, és keservesen zokogott.

– Hová lett a szépséged, Opaljonyiha? – siránkozott az egyik. A másik szipogott. – És hol a férjed? Talán valahol valami fűzfa alatt nyugszik.

A két asszony beszélt mindenkiről, aki a faluból hadba szállt, de semmi pontosat nem tudtak.

– Azt mondják, Szavelijt a Szity folyónál ölték meg, Vaulát látták Szuzdal védelmezői között. Toropkából derék vitéz lett, de talán őt is leterítette a tatár nyíl.

Májusban épen és egészségesen megérkezett a településre Toropka; éppen csak megnőtt és megcsontosodott – napok óta nem evett. Mindenkitől kérdezősködött a szülei felől, élnek-e még? Hol kereshetné a nyomukat? Magáról elmondta, hogy volt egy nagyszerű tatár lova, de üldözőbe vették a pogányok, akikkel találkozott. A ló átugrott egy szakadékon, elesett, kitörte a lábát; maga Toropka alig menekült meg. Elbújt a rőzse közé, és a tatárok nem találtak rá... És ugyanazon a napon egy polovec lovon megérkezett Lihar Kudrjas. Amikor megtudta Toropkától Vesnyanka

halálát, leugrott a lóról, a földhöz verte magát, és sokáig kiabált. Az öregasszonyok együtt siránkoztak vele, vízzel locsolták, és Lihar egyre csak ezt hajtogatta:

– Kinek éljek én most már? A kislányom nélkül nem kell nekem ez a világ!

Azután sokáig feküdt csendesen, mintha valamin gondolkoznék. Felállt, és nyugodtan, határozottan így szólt Toropkához, aki mellette ült a földön:

– Hallgass ide, fiú! Mit tudtam meg! Mit tudtam meg! A tatár sereg elment, de a nagyobb városokban tatár csapatrészeket hagytak, hogy szemmel tartsák a férfiainkat, nehogy mozgolódjanak. Az új vlagyimiri herceg, Jaroszlav Vszevolodovics, megérkezett Perejaszlavba, a birtokára, és azt mondták nekem, hogy a herceg csapatokat gyűjt. Megígértem a hercegnek, hogy viszek megbízható, bátor embereket.

Körös-körül kisgyerekek álltak, s ujjukat a szájukba dugva, mind közelebb húzódtak Liharhoz, annak tarka, polovec bugyogójához és polovec kalpagjához.

– Látod, a gyerekek még kicsinyek. Fel kell őket nevelni, táplálni kell őket. De apjuk elesett a csatákban. Most sokáig nyögjük a tatárt, és cipeljük a terheket, hiszen meghódítottak minket... De később mindenért leszámolunk! Így mondta ezt maga Jaroszlav Vszevolodovics herceg a csapatának.

– Veled megyek! – határozta el Toropka.

Hamarosan mindketten elhagyták a Perun Fenyvest. Elindultak az erdei csapáson, és a zöld erdő vihar előtti csendjében még sokáig hallották, amint a településen csattognak a balták, és kiáltoznak az asszonyok, akik halmazba rakják az új hajlékokhoz való szálfákat.

Lihar megállt, a Perun Fenyves felé mutatott, amerről a fejszecsattogás hallatszott, és így szólt:

– Oroszhon mégis felépül újra!

A távoli szülőföldön

Az öreg Nazar-Kjarizek elindult Batu kán táborából egy csoport sebesült kipcsákkal és ujjurral, akik szerettek volna visszatérni szülőföldjükre. Ugyanazon az úton mentek visszafelé, amelyen Batu kán haladt előre, és négy hónap alatt, ősz elején, megérkeztek Szignakba.

A város- és környékbeli nomádtelepek asszonyai már régóta kint ácsorogtak a nyugat felé vezető utakon, és várták hozzátartozóikat.

Nazar-Kjarizek felesége, az öreg Kiz-Tugmasz, a jurtája mellett állt legkisebb fiával, Turgannal, és négy menyével. Feszült figyelemmel nézegették az előttük elhaladó lovasok feketére sült arcát.

Egy méltóságteljes, büszke járású, magas sárga teve ment a jurtához; a teve után négy, szőnyeggel betakart, felszerszámozott ló. A teve utazókosarában előkelően ült egy finom brokátkaftános, kerek hódsapkás öregember, aki olyan volt, mint valami ismeretlen ország követe. Kezében hosszú lábú kakast tartott.

Turgan gyerek hirtelen felkiáltott:

– Hisz ez apa! De a bátyáim nélkül!

Kiz-Tugmasz és menyei kétségbeesetten kiáltozni kezdtek, erre aztán összeszaladt a nomádtelep valamennyi lakosa. Mindenkit megleptek az üres nyergek és Nazar-Kjarizek fiainak rájuk kötött görbe kardjai. A menyek a lovakhoz rohantak, kantárszáron fogták őket, és keserves sírás közepette ki-ki a maga jurtájába vezette férje lovát. Kiz-Tugmasz a nedves földre roskadt, új javai kaparta a földet, és ősz haját tépte.

– A fiaim! Hol vannak a fiaim? Ki jön vissza közülük hozzám?

Nazar-Kjarizek leszállt a tevéről a földre, és ünnepélyesen mondta feleségének:

– Éljen ezüst fürtű fejem négy vitéz fiad elmúlása után is! – és az öreg eltakarta szemét a brokátkaftán ujjával.

Kiz-Tugmasz hirtelen felemelkedett, és megkérdezte:

– És hol van Muszuk fiam? Hallottál-e róla?

Nazar-Kjarizek hallgatott, és összevonta szemöldökét, mintha valamin gondolkoznék. Aztán végigsimította ősz szakállát, és fontoskodva így szólt:

– Muszuknak én adtam a nevét, ám a hosszú életet adja néki Allah!

Előjöttek a szomszédasszonyok, feltámogatták Kiz-Tugmaszt, és bevitték a jurtába. Próbálták vigasztalni, ahogy tudták; gyászdalokat énekeltek, megszagatták ruhájukat, összekarmolták az arcukat, megsiratták Demirt, Buri-bajt, Jantakot és Klics-Nijaszt, a négy vitéz kipcsák hőst, akik elestek a nagy nyugati hadjáratban.

– És hol a szent zsákmányod? – kérdezték a szomszédok.

– A zsákmányom? Az ám... hol van? Bezzeg Bajander kánnak sok új rabszolgája van, azok nagy tevekaravánt vezetnek, és a tevék roskadoznak a kán szent zsákmányától... De én?! Hiszen nem vagyok kán!

Este, piláf után (amelybe belefőzték a hosszú lábú ébresztő kakast) Nazar-Kjarizek leült a régi jurta ajtajába egy lópokrócra. Körülötte szorongtak a kipcsákok, és mohón hallgatták Nazar-Kjarizeket. A bővizű Itil folyónál lakó vad népről beszélt, akiket leigázott Batu kán, a bátor, ifjú hadvezér, Dzsucsi fia, a Szentséges Vezér, a nagy Dzsingisz kán unokája.

RÉSZLET HADZSI-RAHIM ÚTIJEGYZETEIBŐL

„Sok mongol vér omlott az uruszutok mezőin, őserdeikben és a téres Kipcsák Sztyeppen... Még több vérük ömlött a békés népeknek, amelyek ellenálltak a könyörtelen nomád hadseregnek. S mindez azért történt, hogy a mongol név dicső és félelmetes legyen...

A Kipcsák Sztyeppre történt visszatérés befejezte Batu kán, a dzsihangir első hadjáratát, amelyet a bolgárok, uruszutok, burtaszok és más északi népek földjeinek meghódításáért indított.

Ezzel azonban nem teljeseztek be Dzsingisz unokájának, a fiatal hadvezérnek fenyegető elgondolásai. Miután két esztendő telt el a Kipcsák Sztyeppen, és feljavította a hadjáratban elcsigázott lovakat, Batu kán óriási hordájával új, még megrendítőbb betörést hajtott végre nyugat felé: először az aranytetejű uruszut Kivamenbe rontott, aztán továbbhaladt a nyugati országokba, s borzalmakat, zűrzavart hozva rájuk, összerombolta őket.

De minderről majd a másik könyvemben írok. E könyv olvasásához azt kívánom a tudni vágyó olvasónak, hogy élete békés és hosszú legyen, s mindazon szenvedés nélküli, amely szenvedéseket a tomboló háború tüze hoz a népekre...”

JEGYZETEK

- [1] Tudós, olvasott ember, törvénytudó.
- [2] Mongol hadvezér (1155-1227), a legnagyobb ázsiai hódító, a Koreától a Fekete-tengerig terjedő birodalom megalapítója. Dzsingisz kán seregének előhadai Dzsebe és Szubudaj-Bagatur vezérlete alatt (ez utóbbiról elbeszélésünkben is szó lesz) elérték a Dnyeper partját, ahol orosz és polovec haderőkkel találkoztak. A mongolok visszavonultak az Azovi-tengerig, ott a Kalka folyó közelében megütköztek, s szétverték az orosz és polovec seregeket. Dzsebe és Szubudaj-Bagatur támadása az Európa meghódítására tervezett nyugati hadjáratnak – Dzsingisz kán parancsára végrehajtott – előzetes felderítése volt. Dzsingisz kán tervét – részben – unokája, Batu kán hajtotta végre, aki seregeivel az Adriai-tenger partjáig jutott. Dzsingisz kán betörését Közép-Ázsiába (1220-1225) V. Jan *Dzsingisz kán* című regényében – e trilógia első könyvében – írta meg.
- [3] Muzulmán egyházi személy.
- [4] Az arab hitrege gonosz szelleme, akit a Korán megemlít.
- [5] Sok keleti népnél a kilences számot szentnek és szerencsésnek tartják.
- [6] Gazdag kereskedőváros a XIII. században a Szir-Darja mellett, Dzsucsiuiusz első fővárosa. Ma nem maradt más belőle, csupán néptelen halmok, gödrök, néhány beomlott boltív és mauzóleum, amely Szignak hajdani gazdagságáról beszél.
- [7] Térden alul érő, hosszú felsőruha, kaftán.
- [8] Keleti üdvözlés.
- [9] Nádból készült író toll.
- [10] Csillag.
- [11] Tör.
- [12] *Dzselal ed-Din Mengburni* – tehetséges hadvezér, Horezm utolsó sahjának fia, aki egész életén át kitartóan küzdött Dzsingisz kán és a mongol hódítók ellen.
- [13] Lovas harcos, dalia.
- [14] *Urusz, uruszut* – így hívták a mongolok az oroszokat.
- [15] Afganisztán északi részében levő város, melynek környékén Dzselal ed-Din türk katonák élén szén-érte a mongolok sokkal erősebb hadát.
- [16] Fejfedő-fajta az araboknál. A tudósok, fakihok kiváltságképpen hordták.
- [17] Zarándok, aki elvégezte a mekkai hadzsot (utazást). Mekkában vannak a muzulmán vallás szent emlékei.
- [18] A dervisszerzetek fejeinek tanítványa. A kiváló perzsa és arab költőknek (akik gyakran nevezték magukat dervisnek, vagyis önkéntesen szegénységi fogadalmat tettek) szintén voltak tanítványai, müridjei. Arapsa udvariasságból nevezte magát müridnek, mert az öreg kedvében akart járni, és segíteni akart rajta most, amikor elindult a nehéz vándorútra.

- [19] Dzsingisz kán mongol-tatár betörése Közép-Ázsiába 1220-1225-ig zajlott le. Közép-Ázsiát a mongolok végül is teljesen leigázták.
- [20] Testőr.
- [21] A mongol és a tatár abban a korban nem két különböző népet jelentett, hanem egy és ugyanazon nép két különböző elnevezése volt. Csak jóval később jelentette a tatár név kizárólag Kelet-Európa türk lakosságát. Dzsingisz kán abból az aránylag nem nagy néptörzsből származott, amely az Ónon és Kerulen folyók közt élt, s ennek a törzsnek tagjait nevezték mongolnak. Miután Dzsingisz kán hatalomra jutott, megparancsolta, hogy Közép-Ázsia minden alattvaló tatár törzsét mongolnak nevezzék.
- [22] *Azancsi* vagy *müezzín* – az imám segédje, aki egy külön kis toronyból (azan) éneklő hangon olvassa az imákat.
- [23] Kancatejből erjesztett szeszes ital.
- [24] Nemezből vagy bőrből készült nomád sátor.
- [25] Tízezer lovasból álló önálló hadtest.
- [26] Dzsingisz kán legnagyobb hadvezére.
- [27] A Kalka melletti csata 1224-ben volt.
- [28] Bíró.
- [29] A tartományi kormányzó palotájának felügyelője.
- [30] Dzsingisz kán unokája, a mongol trón örököse.
- [31] Ezekben az időkben a karavánvezetők vagy csapatvezetők, amikor messzi útra indultak, kakasokat vittek magukkal, hogy meghatározott időben a kukorékolásukkal felkeltsék őket, s így a kakasok részben helyettesítették a mai órákat.
- [32] A muzulmán hitközség feje, akinek a tudatlan nép csodaerőt tulajdonít.
- [33] A Nyugat ellen meginduló nagy hadjáratra tizenegy, Dzsingisz véréből való herceg érkezett. Öt ágban tartoztak Dzsingisz kán dinasztiájához: 1. a legidősebb fiának, az elhunyt Dzsucsinak fiai: Batu, Urdu, Sejban kánok (Sejban később híres hadvezér lett) és Tangkut kán; 2. Dzsingisz kán második fiának, Dzsagatajnak fia: Hajdar és unokája: Buri; 3. az abban az időben uralkodó Ugedej nagykagán fiai: Gujuk (később, rövid ideig, nagykagán) és Kadan; 4. Dzsingisz kán harmadik fiának, Tuli kánnak fiai: Budzek és Mengu (Batu barátja, aki később Batu segítségével nagykagán lett) és végül 5. Dzsingisz kán utolsó fia: Külkan (később elesett az oroszokkal Kolománánál vívott csatában). Ezek a hercegek arra számítottak, hogy a hadjáratban meghódított új földek kormányzói lesznek.
- [34] Ugyanolyan harcos, mint a régi orosz hercegeknél a fejedelmi kíséret tagjai. A nukerek voltak a hűbéres mongol kánok kísérői és testőrei, akik szükség esetén mindenféle szolgálati kötelezettséget elvégeztek: elővezették a lovat, kinyitották az ajtót a kán előtt stb. A kán mindennel ellátta őket, később a kán helyettesei és a háború esetén behívott egyszerű nomádokból álló csapatrészek parancsnokai lettek.
- [35] A keleti krónikások szerint ebben a Nyugat elleni hadjáratban körülbelül négyezer törzsökös mongol (a gárda) és körülbelül harmincezer tatár vett részt. A mongolok és tatárok alkották a hadsereg magvát; maga a nagy sereg körülbelül kétszáz-háromszázezer, különféle nemzetiségű lovasból állt, akik menet közben csatlakoztak

hozzájuk. Különösen sok volt a kipcsák harcos. Ezen a gyűjtőnéven nevezték valószínűleg a mostani kazahok, kirgizek és más türk nomád népek őseit.

- [36] Mongol szó (kurijen), amely az orosz nyelvbe is behatolt (a zaporozsjei kozákok és más népek nyelvébe). Értelme: gyűrű alakban vert jurtatábor. A kör közepén a parancsnok jurtája állt.
- [37] Állandó és okos.
- [38] Buggyos nadrág – a keleti népek viselete.
- [39] A türk törzs nagy nemzetsége, amely az Aral-tótól a Dnyeperig terjedő óriási területet foglalta el. Régi orosz történelmi források a kipcsákokat poloveceknek nevezik. Az európai utazók kumánoknak (kunoknak) hívták őket. A kipcsákok országát a keleti írók Desti Kipcsaknak (Kipcsák Sztyeppnek), az európai írók Kumániának nevezték.
- [40] A kipcsákok minden törzsének, minden nemzetségének megvolt a saját harci kiáltása, vagyis uranja. Ütközetekben, amikor tömegben verekedtek, ugyanazon törzs tagjai ezzel a kiáltással hívták egymást.
- [41] Lófarkas zászló.
- [42] Bőkezű.
- [43] Hosszú, vékony rúd, pányvahurokkal a végén. A rúd segítségével dobják a hurkot a lóra.
- [44] A mohamedánoknál a halál angyala.
- [45] Muszuk – macska.
- [46] Remek! Derék dolog! Derék legény! Kemény fickó!
- [47] Mongol köszöntés, a. m. jó egészséget!
- [48] Dzsingisz kán fia vagy más leszármazottja.
- [49] *It* – kutya; *almaz* – gyémánt.
- [50] A nomádok, mikor az újszülöttnek nevet adtak, gyakran már a névvel is kifejezték azt a jót, amit a gyermeknek kívántak. Például fiúnak: Turszun (éljen!), Ulmasz (meg ne haljon!), leánynak: Julduz (csillag), Kiz-Tugmasz (ne legyen leánya) stb. nevet adtak.
- [51] Kaftánszerű felsőruha, bekecs.
- [52] Jegyajándék, az a vételár, amit a vőlegény fizet a menyasszony szüleinek.
- [53] Mohamedán pap.
- [54] Vitéz ember, vakmerő harcos.
- [55] Antilopfajta.
- [56] Bagoly; itt koldust jelent.
- [57] Így nevezték a dervis-szerzetek fejét.
- [58] Koldus. A kalendár-derviseknek is volt szerzetük.
- [59] Sátán.
- [60] Világhódító; a fővezér címe.
- [61] Dzsingisz kán.

- [62] Kétszarvú Sándor, így nevezik Ázsiában Nagy Sándort, az ókor legnagyobb hadvezérét (i. e. 355-323). Utódai a pénzérméken szarvakkal ábrázolják.
- [63] *Szentséges Vezér* vagy *Hadvezér* – Dzsingisz kánt nevezték így. Halála után nem mondták ki a mongolok hangosan a nevét, helyette más megtisztelő szavakat használtak.
- [64] Igen, igen! Helyes!
- [65] A mongol császár, aki Mongólia székvárosában, Karakorumban székel. A városnak ma már csak a romjai vannak meg.
- [66] Herceg.
- [67] Dzsingisz kán legnagyobb hadvezére.
- [68] Tízezer emberből álló hadtest parancsnoka.
- [69] Mongol rang, a „vezérkari”-nak felel meg. A jurtadzsik rendelték el az összeírásokat, ők küldték szét a dzsihangir parancsait, összegezték a híreket, és külön kémeik útján felderítést végeztek.
- [70] Dzsingisz kán szabályzatainak és tanításainak gyűjteménye, amely a mongol birodalomban törvényerejű volt.
- [71] Hivatásos áldozópapok. A tudatlan nomádok azt hitték róluk, hogy összeköttetésben állnak a jó és rossz istenekkel, akiktől az emberek egészsége, szerencséje és sorsa függ.
- [72] Nyíl.
- [73] Altaji törzs. Az ujgurok gyakran mint írnokok és tisztviselők szolgáltak a mongoloknál és más törzseknél.
- [74] Batu zászlaja – mongol és kínai kútforrások utalnak Dzsingisz kán fehér és fekete zászlajára. A mongolok szent színe volt a fehér, a fekete pedig a föld alatti, bosszúálló isteneknek tetszett. Egyes kutatók véleménye szerint a „kilencfarkú” és „kilenc lábú” zászló kilenc lófarkas buncsuk volt. Mások szerint a mongol főzászló szövetanyagból készült, rajta sötét selyem, mely fekete hollót tart karmai között, továbbá kilenc széles és hosszú szalag, mint a kínai zászlókon, melyeken a szalagok száma a hadvezér rangját jelezte.
- [75] Mesebeli, vérszomjas szörnyek, vámpírok; ártanak az embereknek, és természetfölötti erővel rendelkeznek. A mongol történelmi énekek hősi daljai harcoltak a manguszok ellen.
- [76] Nagy, máhás zsák bőrből vagy szőrből, gyakran szőnyegmintákkal.
- [77] A fekete hollót vivő kerecsen (sötét vadászselyem) Dzsingisz kán nemzetsége oltalmazójának számított, mivel Dzsingisz kán nemzetségének szegény őse, Boduancsar, kizárólag betanított kerecsene vadászataiból élt.
- [78] A mongol-tatár hadsereg egy része Sejban kán vezérlete alatt északnyugat felé, a Káma folyam menti Bolgárországba tartott, amelyet csakhamar leigázott. A had többi, nagyobbik része a Népek Kapuján keresztül vonult nyugat felé, a nomádok ősi útján, a Kaspi-tenger északi partja és az Urál-hegység déli előhegyei között.
- [79] Erről a vasszekérről a kínai krónikások emlékeznek meg.
- [80] Fekete macska. Itt mindkét kifejezés rablót jelent.

- [81] A középkorban igen nagy értéke volt a fegyvereknek. A harcosnak, hogy teljes fegyverzetben jelenhessék meg, akkora összeget kellett kiadnia, amennyiért egy tizenöt-tizennyolc tehénből álló csordát lehetett venni. (Lásd Delbrück: *A hadi művészet története.*)
- [82] A muzulmán legendák mesélnek a jámbor, öreg Hizrről, aki világszerte kóborol; ő a nyájak, pásztorok és útonjárók pártfogója és védelmezője, ha a bajba jutottak hívják.
- [83] A cukor abban az időben nagy kincsnek számított. Indiában és Egyiptomban készítették cukornádból; átlátszó, sárga színű és kristályos volt.
- [84] Kő-öv vagy Kő-torlasz – az Urál-hegység.
- [85] Kaspi-tenger; hajdan több neve volt.
- [86] A karaván feje és vezetője.
- [87] A közép-ázsiai puszták növénye, kis tüskék vannak rajta. A tevék szívesen eszik.
- [88] A Göncölszekér; Nagymedve.
- [89] A keleti népmondákban emlegetett, az embereknek kárt okozó, mesebeli lények.
- [90] Közép-Ázsia többnejűségben élő népeinél a jómódú családokban kétféle feleségek voltak: a gazdag családból származó kivételezettek és a „fekete, dolgozó” feleségek, akik a háztartás minden nehéz munkáját végezték.
- [91] Abban az időben Kína két császárságra oszlott: az északira – Cin – és a délire – Szun.
- [92] Keleten az előkelő családok leányai különleges nevelést kaptak. Megtanították őket arra, hogy apró léptekkel járjanak, és finom, csicsergő hangon beszéljenek. Ez finomságnak és értéknek számított, s tetszett a férfiaknak. A női beszédnek még külön szótára is volt, ódon és régi szavakkal, kifejezésekkel, amelyeket a férfiak nem használtak beszélgetés közben.
- [93] Június.
- [94] A magas arisztokrácia tagjai puzdrájukban meghatározott számú nyílvezzőt tartottak. Minél előkelőbb volt a főúr, annál kevesebb nyilat tartott a puzdrában. Csupán az egyszerű harcosokat kötelezték, hogy puzdrájuk tele legyen.
- [95] A mongol állam legmagasabb rangú személyiségei, a hűbéres arisztokraták és hadvezérek tanácsa. (Jókai a szót „körültáj” alakban használja, pl. a *Bálványos vár* c. regényében.)
- [96] Mengü kán Batu kán barátja volt, később a mongolok nagykagánja.
- [97] Nyírfagyökérből vagy nyírfagörcsből kivájt ivóedény.
- [98] Ugedej volt Gujuk kán apja, a mongolok nagykagánja (császára).
- [99] Jeruzsán a Volga bal parti mellékfolyója, kb. negyven kilométernyire Kamisin fölött. A Jeruzsán torkolata közelében, a fennsíkon tizenhét kurgán van, az egyik óriási nagy. Olyan feltevés is van, hogy itt tatár temető vagy csatatér volt, és ide temették az elesett harcosokat. (Szemjonov: *Rosszija*. VI. kötet, 502. oldal.)
- [100] Billog.
- [101] *Dzeren* vagy *dzsejran* és *szajgak* – sztyeppi antilopfajták.
- [102] *Szakszin* és *burtasz* – kihalt törzsek, amelyek abban az időben a Volga alsó folyása vidékén éltek. *Kumán* – polovec (kun).

- [103] Zabla nélküli kötőfék, szíjjal.
- [104] A zablából kiinduló hosszú szíj, a lovak egymás mellé kötözésére szolgál.
- [105] Ulug-Kem –Jenyiszej. Dzsejhun – Amu-Darja.
- [106] A „Kagyló” éve – 1237.
- [107] Az Uraka-hegyet még ma is így hívják. A körülötte fekvő földeken sok régi tárgyat találtak.
- [108] Ma is létező mongol nemzeti ünnep.
- [109] A mongolok nem ejtették oroszosan az orosz szavakat. A knyaz (herceg) szó – konaz, orosz – uruszut, Gleb – Galib, Vlagyimir – Uldemir, Rjazany – Rezan lett.
- [110] Gleb Vlagyimirovics rjazanyi herceg meg akarta szerezni az egyeduralmat. Lakomára hívta testvéreit és rokonait, és felbérelt polovecekkel valamennyit megölette. Gleb herceg a nép felháborodása és a vecse (népgyűlés) előtt a polovecekhez menekült, és évekig velük bolyongott.
- [111] Dzsingisz kán *Dzsaszak*-jának 57. paragrafusa.
- [112] Gazdasági főnök.
- [113] Attila, a hunok vezére. Attila annyit jelent: „Itil menti (Volga menti) ember”, vagyis „volgai”.
- [114] A varjagok (normannok) országa.
- [115] Így nevezték a rjazanyi hercegségtől délre fekvő szabad sztyeppeket, ahol a polovec kánok csordái és ménesei ezerszámra barangoltak. A rjazanyi határsorompók és őrerődök körül ideiglenes települések keletkeztek, ahová ellovagoltak a polovecek, és cserekereskedést folytattak. Bőrt, juhot, ökröt, lovat és gyapjút cseréltek orosz gabonáért, lisztért, prémért, erdei mézért stb.
- [116] A herceg meghatalmazott intézője, kasznárja, adószedője; gyakran parasztember volt.
- [117] A parasztok adóit azokban az időkben „hódolatnak” nevezték. A herceg vagy a tiunokat küldte „hódolatért”, vagy néha maga ment el érte.
- [118] Nyolc évvel a tatár betörés előtt szörnyű aszály pusztított, minden szántóföld tönkrement. Járvány tört ki, és két évig éhínség dúlt.
- [119] A félreeső erdei falucskákban rendszerint „világnak” nevezték a vidék sűrűn lakott részét. Ha az erdőlakók nagyobb falvakba vagy a városba mentek, azt mondták: „Elmentünk a világba”, „visszajöttünk a világból”, „mit hallani a világban?”.
- [120] Így hívták az oroszok Dzsingisz kánt.
- [121] A herceg állandó csapata.
- [122] „Kamasz” vagy „gyerek”-katona – a hercegi druzsina fiatal harcosa.
- [123] Derékhad, a sereg zöme.
- [124] Női felsőruha, háziszóttas gyapjúanyagból.
- [125] A belváros megerősített része, a kreml, ahol a „kamaszok” és a „gyerekkatonák”, vagyis a hercegnél testőrök apródok laktak.
- [126] Tengermelléki kereskedőváros a Krímben, mai neve: Szudak.

- [127] A mongol hódoltság előtt az orosz hercegek gyakran nyugat-európai hercegnőt vettek feleségül, az orosz hercegnők szintén gyakran mentek férjhez nyugat-európai uralkodókhoz. Általában a régi Oroszhon, a mongolok betörése előtt, nagyon szoros kapcsolatban állt a Nyugattal, mely akkor nagy becsben állt.
- [128] Bizánc.
- [129] Mongol részegítő pálinkaféle italok; tejből készülnek.
- [130] Kijev.
- [131] Egyszerű, szó szerint: fekete ember.
- [132] Mongol fogalmak szerint a harcosnak a mellét kell védenie, a hátukat csak a megfutamodó gyávák védik.
- [133] A középkorban, amikor még nem volt átlátszó ablaküveg, kifeszített, vékony marhabél vagy halhólyag pótolta az ablaküveget.
- [134] A XIII. századbeli mongol arisztokrácia már ismerte és használta a teát, amit Kínából kaptak cserébe bőrért, gyapjúért, marháért stb. (Lásd a XIII. századbeli kínai krónikákat.)
- [135] Nőszemély, parasztasszony.
- [136] Orosz nők régi, ujj nélküli felsőruhája: kötényruha.
- [137] Abban az időben nem volt élesztő, a kenyeret kvasszal sütötték.
- [138] Nemezzel bélelt, sarkatlan mongol csizma.
- [139] Keleti kerek földkemence.
- [140] Százados.
- [141] Éljen!
- [142] Köszönöm, dicső hősök.
- [143] December, vagy régies elnevezéssel Sztugyen hava, a XV. századig az év tizedik hónapja volt. Az év március elsejével kezdődön.
- [144] *Masfa* vagy *Muskaf* – így nevezték a régi keleti krónikákban Moszkvát.
- [145] Oroszországban abban az időben általában azokat a külföldieket nevezték „latinoknak”, akik a latin (római) katolikus vallás hívei voltak.
- [146] *Hanza* vagy *Hanze* – ősi gót szó: a külföldiekkel kereskedő német kalmárok szövetségét jelenti. Később, a XIV-XVII. században az egyes Hanza-városok kereskedői egyetlen hatalmas szövetségbe tömörültek, saját kereskedelmi és hadiflottájuk, külföldi városokban irodájuk volt, Gibraltártól Novgorodig. Batu kán idejében a Hanza-kalmárok (akkor még nem történt meg az egyetlen szövetségbe való tömörülés) Vlagyimirig, Bulgáriáig is elkerültek, és élénk kereskedelmet folytattak a Nyugat-Dvina, a Dnyeper és a Duna vidékein. A tatár betörés megsemmisítette a Nyugat és Kelet közti kereskedelem Kijeven keresztül vivő déli vonalát, de megerősítette az északi vonalat, s a Hanza-kereskedők Novgorodban megalakították saját irodájukat Szent Péter-iroda néven.
- [147] Előretolt erődítés volt, amely Rjazanyt védte a nomádok támadásaitól.
- [148] Egyházi személy, aki Mohamed próféta leszármazottjának mondja magát.
- [149] Ne adja Isten!

- [150] 1238. évben; az akkori időszámítás szerint: „a világ teremtésétől számított 6746. évben”
- [151] A *Jasza* szigorú törvénye értelmében a csata után minden nuker és egyszerű harcos köteles volt a dzsihangirhoz lovagolni, s a jobb térdére ereszkedve, a Fényességés elé tenni zsákmányának legértékesebb ötödét. Ezenkívül még egyötöd részt le kellett adni, amit Mongóliába küldtek a nagykagán számára.
- [152] Néhány régi forrásmunkában Jevpatyij Kolovratot „Őrjöngő Jevpatyij” néven említik.
- [153] Óhajtott, kívánt, kedves.
- [154] A Szity folyó környékén lakók egy része még ma is „cs” helyett „c”-t mond. A szomszédságukban lakók emiatt a „szickár” csúfnevet adták nekik.
- [155] Fiatalabb úrnő.
- [156] Egyszerű ember, aki durva munkát végez, vagy közönséges nomád, valamelyik feudális kán alattvalója.
- [157] Figyelem.
- [158] Királyfi, herceg.
- [159] Az óorosz népmondák és krónikás énekek nagy erejű, vitéz hőse, aki egyes kútfők szerint a XII. században élt.
- [160] A mai Fehér-tenger.
- [161] Dzsingisz kán szögsárga paripán lovagolt, ezért régi hadvezérei, utánozva őt, szintén szögsárga lovon jártak.
- [162] A krónikások írják, hogy Vaszilkót, a rosztovi herceget, a tatárok a táborukba vezették, ott megvendégelték, magasztalták bátorságát, és rábeszéltek, hogy álljon Batu seregébe. Vaszilko nem volt hajlandó együtt enni a haza ellenségeivel, és kijelentette, hogy nem fog szolgálni Batu seregében. Batu ekkor megparancsolta, hogy Vaszilko herceget vakmerő és tiszteletlen szavai miatt kínhalállal végezzék ki. Vaszilko bátran, egyetlen sóhaj nélkül túrt el minden gyötrelmet, és hősiezen fogadta a halált.
- [163] Minden zsákmány, amelyet egy város ostrománál ejtettek, abban az időben „szentnek” számított, és a győztes tulajdona lett.
- [164] A krónikások tudomása szerint Gleb herceg sokáig kóborolt a polovec sztyeppeken. Élete végén megtévelyedett. Halála időpontja ismeretlen.

TARTALOM

ELSŐ KÖNYV

ELSŐ RÉSZ DZSINGISZ KÁN VÉGRENDELETE

A keleti krónikás kunyhójában

A sötétségből érkezett vendég

Ló nélkül tehetetlen az ember

A dzsigit életének ösvénye

A mongolok hadra készülnek

A legyőzhetetlen hadvezér

Bajban vannak az imámok

Gujuk kán kis lapátja

A bátor Nazar-Kjarizek

A kán bőkezű!

A ló nyomában

A fehér ló

A csikós fivérek

A vad ló betörése

Igazságos bírák

Asszonyi tanács

Julduz

Hívjatok össze minden dervist!

A hódító álma

Dzsihangir, a világhódító

A fővezér megválasztása

MÁSODIK RÉSZ BATU KÁN ELINDUL NYUGAT FELÉ

Hadra kél a sereg

Úton

Aki hátra marad – meglátja a halált

Egyedül a pusztaságban

A Népek Kapuja

Batu kán hét csillaga

A hetedik csillag

Beszélgetés a dzsihangirral

A dzsingiszidák nagytanácsa

Az Itil folyam partján
Az öreg Vavila
Átkelés az Itilen
A véres üstökös
Az Uraka-hegység varázslója
A mongol sereg ünnepe
Gonosz éjszaka
Rege Itil kánról

HARMADIK RÉSZ A MONGOLOK KÖZELEDNEK OROZHONHOZ

A legrégebb erdőlakó
Jövevények a „világból”
Az első riadó
Indulás a Vadföldre
Népfelkelés
A rjazanyi népgyűlés
A tatár követek
A Vadföldön
Tatárok a kalmiuszi úton
A tatár felderítők
Az első orosz fogoly

NEGYEDIK RÉSZ AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁSOK A MONGOLOKKAL

Orosz követség indul Batuhoz
A Voronyezs folyó melletti tatár táborban
Békés találkozás a mongolokkal
Hóvihar a tábor fölött
A mongolok felkerekednek
Jevprakszejuska hercegnő
Mongol foglyok
A vadföldi csata
Hadjárat Rjazany ellen
A halott föld

MÁSODIK KÖNYV

ELSŐ RÉSZ LÁNGOL A RJAZANYI FÖLD

Markoljátok meg a fejszét!
A rjazanyi falon

„Jön a tatár!”
Rjazany ostroma
Hallod, hogyan ugatnak a kutyák?
Az elővárosban
„Mi a beteg barmot is megszánjuk”
Nyugtalan éjszakák
Kinek erősebb az istene?
Rjazany végnapjai
Búcsú az elesettektől

MÁSODIK RÉSZ FEKETE FELHŐ AZ OROSZ ÉGEN

„Valami csikorog!”
A herceg tenyere széles, és sokat markol
Közelednek a tatárok
Siessetek a haza védelmére
Gyerünk Muskaiba!
Batu kán Moszkva alatt
Külkan kán Kolomna alatt
Hajtóvadászat
Batu kán haragja
A barbárok fenyegetik a székvárost
A görög-orosz iskolában
Vlagyimir városának gyászos napjai
Az élő máglya

HARMADIK RÉSZ „ÓRJÖNGŐ JEVPATYIJ”

Rjazany törzsöke
Az erdei tisztáson
Kegyelem!
„Hallod-e, te!”
Hajsza Batu után
Éjszakai összecsapás
A Berengyej-láp
Akik utolsónak maradtak a dombon

NEGYEDIK RÉSZ A FERGETEG MEGFORDUL

Vaszilko, rosztovi herceg
Harci tábor
Batu kán a kolostorban
A cella ajtajában

„Siess!”
A kolostor kertjében
Batu kán álma
Batu útja
A rengeteg erdőben
„Segítsetek, fehér garabonciások!”
A Szity lábainál
Vihar a Szity fölött
Szörnyű hír
Az ütközet
Végzetes nap
Ütközet után
Pihenő az Ignacs-kereszt közelében
El kell fojtani az engedetlenség máglyáját!
Újra a sztyeppen!
Az árulás bére
„Oroszhon mégis felépül újra!”
A távoli szülőföldön

JEGYZETEK